فقهی ناسیان

عاشور، احمد عیسی.
الفقه المیسر. کردی.
فیقهی ئاسان: (فقه المیسر) / نووسەر احمد عیسی عاشور؛ وەرگیرانی نوری فارس حەمەخان؛ مصحح محمود احمد محمد.-- تهران: نشر احسان، ۲۰۰۷.
۲ ج.
ISBN: 964-356-565-3 (دوره)
ISBN: 964-356-563-7 (ج. ۱)
ISBN: 964-356-564-5 (ج. ۲)

فیپا.
کردی.
۱. فقه شافعی. الف. فارس، نوری، مترجم. ب. محمد، محمود احمد، Muhammad, Mahmud Ahmad مصحح.
۲۹۷/۳۴۳ BP ۱۷۷/ ۲ع ۷۰۴۷ف
کتابخانه ملی ایران ۸۵-۳۵۴۰۴م

فیقهی ئاسان (بەرگی یەکەم)

✦نووسەر:	احمد عیسی عاشور
✦وەرگێرانی:	نوری فارس حمه خان
✦بلاوکار:	نەشری ئیحسان - تاران
✦چاپی:	یەکەم ـ ۲۰۰۷
✦چاپخانە:	مەهارت ـ تاران
✦تیراژ:	۳۰۰۰ دانە
✦ژمارەی سپاردنی:	(۸۳۱)ی ساڵی (۲۰۰٦)ی وەزارەتی ڕۆشنبیری پێدراوە

➢ فروشگاه شمارهٔ ۱: تهران ـ خیابان انقلاب ـ روبروی دانشگاه ـ مجتمع فروزنده ـ شمارهٔ ٤۰٦ ـ تلفن: ٦٦٩٥٤٤۰٤
➢ فروشگاه شمارهٔ ۲: تهران ـ خیابان ناصر خسرو ـ کوچه حاج نایب ـ شمارهٔ ۳۳ ـ تلفن: ۳۳۹۰۲۷۵۰
صندوق پستی: تهران ۳۸۵ ـ ۱۱٤۹۵

ژمارەی نیونە تە وایەتی (ج ۱):۷-۵۶۳-۳۵۶-۹۶۴ ISBN: 964-356-563-7
ژمارەی نیونە تە وایەتی دەورە:۳-۵۶۵-۳۵۶-۹۶۴ ISBN: 964-356-565-3

نشر احسان

بسم الله الرحمن الرحيم

پێشەکی: بە پێنووسی وەرگێڕ:-

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله وصحبه اجمعين.

لە پاش سوپاسی خودای مەزنو، ناردنی درووود بۆ سەر گیانی پیرۆزی پێغەمبەرو یارانو هاوڕێیانو پەیڕەوانی، عەرزم ئەمەیە لە خزمەتتاندا: ئەم نامە پیرۆزەیە کە واین لە خزمەتیدا، ئەصڵەکەی پێشەوای گەورەو خواناس (الامام تقی الدين أبو بكر محمد الحسينى الحصنى الدمشقى) داینـاوەو ناوی ناوە (كفاية الاخيار في حل غاية الاختصار).

مامۆستای گەورەو مەزنیش: ئەحمەد عیسا عاشوور سەر لەنوێ بە شێوازێکی زۆر جوانی ئاسانی رەوانی نوێ ئەم کتێبەی داڕشتۆتەوە، ئەگەر لە شوێنێ خواریو خێچیو ئاڵۆزییەك لە عیبارەتی عەصڵەکەدا بووبێ راستی کردۆتەوە، هەتا مەردوم زۆر بەئاسانی لە بابەتو مەبەستەکان حاڵی ببن، لە شوێنێ پێویست بە زیادەیێ هەبێ زیادی کردووە، جاروباریش شتێ کە سوودی کەم بێت لەبەر کورتەکاری کرتاندویەتی، بەڵام جەوهەری ئەصڵەکە ئەوەی سوودمەندبێ وەك خۆی ماوە، چەند

مەسەلەو بابەتێ کە لەئەصڵەکەدا نەبووە مامۆستا ئەحمەد زیادی کردووە، وەك مەسەلەی تەشریحی لەشی مردوو، مەسەلەی تەئمین لەسەر حەیات، چونکە ئەصڵەکە لە سەدەی نۆیەمی کۆچیدا دانراوە، ئەو سەردەمەیش ئەم جۆرەشتانە وەك ئێستا باویان نەبووە، جا لەبەر ئەم گۆڕانکارییە رەوایە کە مامۆستای عاشوور ناوی کتێبەکەی گۆڕیوەو ناوی ناوە (الفقه الميسر) بە کوردی واتە: شەرعی رەوان و ئاسان[1] ئەم کتێبە بۆ ناو کوردەواری خۆمان و بۆ سوننی عێراق زۆر لەبارە، چونکە زۆربەی ئەم دوولایەنە شافیعی مەزهەبن.

بەڵام خوا هەقە دیاری ترین دیاردەی نایابی ئەم کتێبە ئەمەیە: کە حوکم و بڕیارەکان، یا بەئایەتێ، یا بە حەدیسێ تەوجیە دەکات، یاخود بە ئیجماع و یەکگرتنی ئوممەت!

---

[1] ئیمامی نەوەویش موحەڕەری ئیمامی رافیعی کورت کردۆتەوەو هەنێ بابەتی لێ پتر کردووەو ناوی ناوە مینهاج، شێخی قاضی زەکەریایش میهناجی کورت کردۆتەوەو برێ مەسەلەی لەسەر زیادکردووەو ناوی ناوە مەنهەج {رەزای خوای گەورە لە هەموویان بێ}.

مەبەستم ئەوەیە ئەم جۆرە گۆڕانە لە کۆن و نۆێدا بووە. ئەمە پێی ناگوترێ دزی، لەبەر ئەوە بەر شیعرەکەی مەولەوی ناکەوێ، کە دەفەرموێ:

گێسکێ بدزێ و کلکی هەڵپاچی

لەدەس خاوەن ماڵ هەرگیز دەرناچی

له راستیدا نرخی هەموو شتێ بەپێی سوودەکەیەتی، هیچ شتێکیش وەکوو خزمەتی ئایینی پیرۆزی ئیسلام بەسوودنییە، بە تایبەتی لە بواری تەفسیرو حەدیثو شەریعەتدا، جا لەبەر ئەمە هەمیشە ئاواتمە کە خزمەتی بەرنامەکەی خوا بکەم، هاوکات لەگەڵ خزمەتی گەلی کوردی خۆما، بە راستی ئەمە کتێبەیش ئەو دوو ئاواتەم دەهێنێتە دی، لەبەر ئەوە لەسەر داخوازی بڕی لە دۆستو برادەران، کە یەکێ لەو بەڕێزە ئازیزانە جەنابی مامۆستا مەحمود ئەحمەد موحەممەد بوو، هاتم ئەم پەڕاوە پەسەندەم وەرگێڕایە سەر زمانی شیرینی کوردی، هۆی ئەم پێشنیارە فەرپدارەی ئەم زاتانەیش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوە کە بەبیرو بۆچوونی ئەوان بەندەی هەژار ئەهلییەتی هەڵسان بەم ئەرکە پیرۆزەم هەیە، گەرچی من ئەمە بە حوسنی ڤەن دەزانمو لە مەیدانی واتە: بەرینو گوشاددا خۆم بە فەقێو شاگرد دەزانم، لەگەڵ ئەوەیشدا ئومێدم قەوییە بە رەحمەتی خوا کە لەم کارە پیرۆزەدا یارمەتیم بداو سەرکەوتووم بفەرموێو خۆی مامۆستاییم بکاو، جێگە گرانەکانیم بۆ ئاسانو حەل بکاو گومانە جوانەکەی ئەوان بەراست بگێڕێ. لە راستیدا حاڵی بوون لەم جۆرە پەڕاوە، شارەزاییەکی تەواوی لە زانستە شەرعییەکان دەوێ.

لێرەدا پێم خۆشە ئاماژە بۆ ئەم چەند خاڵە بکەم:

١) مامۆستا ئەحمەد عاشوور لە پێشەکییەکەی خۆیدا وەسپێکی جوانی زۆری ئیمامی شافیعی دەکا. بەندەیش دەڵێم: خەطیبی شەربێنی لە سەرەتای بەرگی یەکەمی (مغنی المحتاج)دا دەفەرموێ:

(ئەو فەرموودەیەی کە حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: زانایەکی قورەیشی لەناو ئۆمەتی مندا هەڵ دەکەوێ جیهان پڕ دەکا لە زانست) مەبەست لە ئاماژەی ئەم فەرموودەیە ئیمامی شافیعییە، {رەزای خوای لێبێ}.

جا ئازیزان! کەسێ پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} ئەنا خوانی بێ و مەدحی بکا، ئیتر من هەرچی بڵێم بەهەزاریەکی ئەوە نابێ، سوپاس و ستایش بۆ خوا کە لە پەیڕەوانی مەزهەبی ئەم پێشەوا مەزنەین. لێرەدا ئەمەتان عەرز دەکەم: لە راستیدا هەردوو مامۆستای دانەری ئەم کتێبەداناو زاناو شەریعەتزان و مەلان، خوابکا کارەکەی بەندە جۆرە تەواو کەرێ بێت بۆ کارە پیرۆزەکەی ئەوان، ئافەرین بۆ خۆیان کەم کەسم دیوە وەك ئەوان کە حوکم و بڕیارەکان بە دەقی رۆشنی کیتاب و سوننەت و بە ئیجماعی ئوممەت رۆشن بکەنەوە. ئەمە یەکێکە لە هۆی برەوپەیداکردنی ئەم کتێبە.

٢) (لە راستیدا ئەم کتێبە کورتەیەکی پوختی شەرعە، لەسەر رێڕەوی ئیمامی شافیعی، وە بۆ رۆشنبیری ئیسلامی لەم چەرخەی ئێمەدا مامۆستایەکی دڵسۆزی نەرمو نیانی زمان شیرینی هاوڕێ خۆشی مەشرەب خۆشە، خۆی لە باتی مامۆستا فێری شەریعەتمان دەکا، بە تایبەتی بە شێوازێکی جوان و ئاسان و رەوان فێری بەشی عیبادەت و

موعامەلاتمان دەکا، کە ئەم دوو بەشەیش بۆ ئەم رۆژگارەی ئێمە، بۆ ئەهلی دین، زۆر زۆر پێویستن، هەر لەبەر ئەمەیشە کە ئەمرۆ ئەم کتێبە لە ناولاوو رۆشنبیرە ئیسلامییەکاندا فرۆختو برەوێکی چاکی بێ مانەندی هەیە، لە خواداوا دەکەم کە بە بەخششی خۆی لە تەرجەمەکەیدا سەر کەتوومان بفەرموێ، وە بۆ شاییەکی گەورەی لە نامەخانەی کوردی پێپڕ بکاتەوە) ئەم دەرفەتە بەهەل دەزانم کە عەرزی نووسەرە کوردە ئازیزەکانمان بکەم: (ئازیزان! دەتوانین لە رێگەی وەگێڕانەوە گەورەترین خزمەت بە ئایین، بە ژیان، بەزمان، بەنیشتمان، بەنەتەوە، بەمرۆڤایەتی بکەین، ئەم هەموو کوێرەوەرییەی کە ئەمڕۆ گەلی کوردی تیایە، لەگەڵ ئەو هەمکە تاڵاوەی کە ئەمڕۆ دەیچێژێ ماکەکەی دەگەڕێتەوە بۆ دەردی نەخوێندەواری. کەواتە: مەرد ئەو مەردەیە کە بە نووکی خامە پەردەی نەزانی لە سەردڵو چاوو گوێی کوردی هاولاتی ستەمدیدەی خۆی بدڕێو بە سورمەی زانستی بەسوود بە تیشکی ئایینی راستو دروست چاوەکانی برێژێو پڕیان بکا لە نووری رۆشنبیری!).

ئازیزان! تەکلیفی مالایوطاق لە کورد مەکەن، کەواتە داوای یەکێتیو یەکگرتنو براییو تەباییو کوردایەتیو مەردایەتیو خۆ ئازادکردنو نیشتمانپەروەریو خزمەتی کوردو کوردستانو ئایینو نیشتمانیان لێمەکەن، هەتا لە پێش ئەوەدا رۆشنبیریان نەکەن، چونکە ئەم جۆرە ئەرکانە بە مرۆڤی داناو زانای دڵسۆزی ئەم خاكو نشتمانە ئەنجام دەدرێ، پیشەی نەزانو مرۆی دوور لە بیری خواناسی هەر دزیو جەردەییو خۆخۆرییە!.

٣) بـۆ سـاخکردنەوەی ئـەم پـەڕاوە بـەهرەم لـەم سەرچـاوە متمانەپێکراوەنە وەرگرتووە: شەریعەتی ئیسلام، مامۆستای مامۆستایان جەنابی گەورەو سەروەرمان مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەریس، موغنی موحتاج هی خەطیبی شەربێنی. فەتحولموعین. الفقه علی المذاهب الاربعه. شرح المحلی علی المنهاج. جلال الدین المحلی. هەروا بەهرەم لە سەرچاوەکانی ساخکردنەوەی تاجول ئوصوول‌و ریاض صالحین‌و تەجریدی بوخاری وەرگرتووە کە سوپاس بۆ خودای گەورەو میهرەبان ئەم سێ کتێبە پیرۆزانەیشم بە تەواوی کردووە بە کوردی.

خودایە! بە بەخشش‌و میهرەبانی خۆت لە خۆمان‌و کەسوکارو دۆست‌و برادەرمان‌و لە مامۆستاو فەقێمان‌و، لە مردوو زیندومان خۆش بە، خوایە! خۆمان‌و کەسوکارمان‌و منالمان‌و منالی منالمان لە هەردوو جیهاندا لە پەنای خۆتا پەنابدە، خوایە! رەحمێ بە حالی ئەم گەلی کوردی ستەمدیدەیە بکە، خوایە! ئەوەی موتالای ئەم کتێبە دەکا بیکە بە نوور بۆ چاوی‌و بەتوێشوو بۆ دڵێ.

خوایە! رەحمێ بە حالی باوکم‌و دایکم‌و کاوەی کوڕم بفەرموو. خوایە! یاریدەم بفەرموو هەتا ئەم کتێبە بە تەواوی دەکەم بە کوردی. ئامین.

سلێمانی گەڕەکی مامۆستایان
نوری فارس حەمەخان حەسەن

بسم الله الرحمن الرحيم

١) پاکی (الطهارة):

پێناسەی پاکی: پاکی لە زماندا واتە: خاوێنی، دەڵێن: جلکەکەم پاك کردەوە، واتە: خاوێنم کردەوە، لە شەرعیشدا واتە: نەهێشتنی ناپاکی (حەدەث)و لابردنی پیسی.

بە پێی شەرع لەسەر رێبازی ئیمامی شافیعی {رەزای خوای لێبێت} ئەم چوار شتە پاکەوەکەرنو شتی ناپاك پاك دەکەنەوە: ئاو، گڵ، خۆشەکردن (کەوڵ خۆشکردن)، بوون بەسرکە.

ئاو هەموو ناپاکیو چەپەڵییەك پاك دەکاتەوە، گڵ – یاخۆڵ - تەیەممومی پێدەکرێ، گڵاوی سەگو بەرزایشی پێ دەردەکرێ، ئەو شتەیش کە شتی پێخۆشە دەکرێ کەوڵی مردارەوە بوو پاك دەکاتەوە، مەیو ئارەقیش هەرکاتێ کە لە خۆیانەوە بەبێ دەسکاریی کەسێ بوون بە سرکە ئیتر پاك دەبنەوەو حەڵاڵ دەبن.

دروستە بەم حەوت ئاوە شت پاك بکرێتەوە:

١) **ئاوی باران**، چونکە یەزدانی مەزن لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێ: {وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّن السَّمَاء مَاء لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ – سورة الأنفال – ١١/٨}. خودا لە ئاسمانەوە بارانی باراندو لافاو هەڵسا، هەتا بەو ئاوە پاکتان بکاتەوە).

٢) **ئـــاوی دەریـــا**، چـونکە لـە بـارەی ئـاوی دەریـاوە لـە پێغەمبـەری خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} پرسـیارکرا: ئایـا بـە ئـاوی دەریـا دەسـنوێژ بگـــرین؟ فـــەرموو: (ئـــاوی دەریـــا هـــەم پاکـــەو هـــەم پاکەوەکەریـــشە، مردارەوەبووشی حەڵاڵـەو گیانلەبـەری ئـاوی کاتـێ دەمـرێ هـەتا نەگـەنێ خـواردنی دروستـە) بوخـاریو موسـلیمو تیرمیـزیو ئیبنـو حـەببان ئـەم فەرموودەیەیان گێڕاوەتەوە.

٣) **ئاوی بیر**، بەپێی ئەم فەرموودەیە کە سەهل گێڕاویەتەوە: یاران عـەرزی پێغەمبـەریان کـرد: قوربـان! ئـەو ئـاوەی کـە تـۆ دەسـنوێژی پـێ ئەگری ئەوە لە بیری بوضاعە دەیهێـنن، ئـەو بـیرەش پیـسایی ئادەمیزادو پـەڕۆی بێنوێـژی ژنـانو شـتی وای تێدەکـەوێو لـە شپیـسیش خـۆی لێدەشۆری، جا لە پاش ئەم روونکردنەوەیـە بۆمـان بـەیان بەفـەرموو کـە حوکمی ئەم ئاوە چییە؟ ئـەویش فـەرمووی: (ئـەو ئـاوە هـەم پاکـەو هـەم پاکەوەکەرەیـشە، چـونکە گەیـشتۆتە رادەی قوڵلـەتێنو بـەپێی شـەرع کـە بناغەی لەسەر ئاسانکارییە، بە هیچ شتێ پیس نابێ، مەگەر بە شتێ کـە تـامی، یـا بـۆنی، یـا رەنگـی بگـۆڕێ!). ئەمـە پوختـەیریوایەتـەکانی ئـەم فەرموودەیەیە کە لـەم شوێنەدا دانـەر کردوویـەتی بـە بەڵگـە. ئەمـەیش دەقەکەیـەتی لێـرەدا: (المـاء طهـور لا ینجـسه شـیء) تیرمیـذیو ئەحمەد گێڕاویانەتەوە، ئەحمەد بە صەحیحی داناوە.

٤) **ئاوی زێو جۆگەو چەم**.

٥) **ئاوی بەفر**.

٦) **ئاوی تەرزە**.

٧) **ئاوی کانیو کاریز**، ئاوی بەفرو تەرزەیش هەر بە ئاوی پەتی حلێبن، بە پێی ئەم فەرموودەیە، کە ئەبو هورەیرە {ڕەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە: (پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} دەستووری وابوو لە دوای ئەڵلاهو ئەکبەری نوێژدا بەستن، لە پێش خوێندنی فاتیحادا ئێستێکی بچکۆلانەی دەکرد، گوتم: قوربان! لەم ئیستەدا چی دەخوێنی؟ فەرمووی: (دەڵێم: **اللهمَّ باعد بيني وبين خطاياي كما باعدت بين المشرق والمغرب، اللهم نقني من خطاياي كما ينقى الثوب الابيض من الدنس، اللهم اغسلني من خطاياي بالماء والثلج والبرد**: خودایە! لە گوناه دوورم بخەرەوە وەك دووری خۆرهەڵات لە خۆرئاوا، خودایە! وەك پارچەیێ بلووری سپیی پاکی بێ گەرد لە گوناه پاکم بکەرەوە، خودایە! گوناهەکانم بە ئاوو بە بەفرو بە تەرزە پاك بشۆرمرەوە!) شەیخان – واتە: بوخاریو موسلیم – {ڕەزاو ڕەحمەتی خوایان لێبێ} گێڕاویانەتەوە.

٢) بەشەکانی ئاو:

ئاوە شەرعییەکان دەبن بەم پێنج بەشەوە:

١) **ئاوی ڕووت**: کە خۆی لە خۆیدا پاکەو لە هەمانکاتدا پاکەوەکەریشەو شتی تری ناپاك پاك دەکاتەوە، بێدەسنوێژیو لەشپیسی لادەبات، شتی پیسبوو پاك دەکاتەوە، بەکارهێنانی هیچ ناپەسەندییەکی تیادا نییە، بۆیە ناونراوە ئاوی ڕووت، چونکە کە گوترا ئاو، وەقەیدێکی تری لەگەڵ نەبوو، مەبەست ئاوی پەتییەو بەس!.

٢) **ئـاوی خۆرانگـاز:** ئـەمیش خـۆی لـە خویـدا هـەم پاکـەو هـەم پاکەوەکـەرە، دەسـتنوێژی پێـدەگیرێو، لەشپیـسی پـێ دەردەکـرێو، شـتی پیـسبوو پـاك دەکاتـەوە، بـەلاَم بـەکار هێنـانی ناپەسـەندە، گوایـە دەڵـێن: دەبێ بە هۆی بەڵەکی، چونکە بیستراوە (ئـەثـەر)ێ لـە حـەزرەتی عومـەر {خـوای لێ رازی بـێ} دەگێڕنـەوە، فەرموویـەتی: (**لا تغتـسلوا بالمـاء المـشمس فانه يورث البرص**: بە ئاوی خۆرزەدە خۆتان مەشۆرن، چونکە دەبـێ بـە ماکی بەڵەکی!) و ئەم قسەی ئیمامی عومەرە، دارە قوطنی {رەحمەتی خوای لێبێ} بە رشتەیەکی ساخ، واتە : بەسەندێکی صەحیح، گێڕاویەتەوە، شـافیعیش {رەحمەتی خـوای لێبـێ} لـەم بارەیـەوە فەرموودەیـەکی بێهێـزی گێڕاوەتـەوە، دارەقوطنی {خوای لێ رازی بێ} ئەو فەرموودەیە ئاوا دەگێڕێتەوە: عائیـشە {رەزای خوای لێبێ} فـەرمووی: جـارێ لەبـەر خـۆر ئـاوم دانـابوو تـا گـەرم ببـێ، لـەو کاتەدا حـەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} هاتەماڵـەوە، کـە لـە حاڵەکـە حـاڵی بـوو فـەرمووی: (**لا تفعلـي يـا حمـيراء فانـه يـورث الـبرص**: عائیـشە! شـتی وامەکە، چونکە ئەوە دەبێ بە ماکی بەڵەکی!). بۆیە شـافیعی دەفـەرموێ: (ئـاوی خۆرەنگـازم بـەلاوە ناپەسـەند نییـە، مەگـەر کاتـێ کـە پزیـشك پەسەندی نەکا) (ئەمە: پوختەی گێڕانـەوەکانی ئـەم فەرموودەیەیـە لـەم شوێنەدا کە بە درێژی لە پەراوێزدا باسی لێ کراوە – وەرگێڕ).

ئەمەیش بەم دوو مەرجە ناپەسەندە:

یەکـەم: گەرمکردنەکە لـە بـەرخۆر، لـە دەفرێکـی وادابـێ کـە ژەنـگ هەڵبهێنـێ، وەك مسو ئاسنو فورقوشم، چونکە ئەمانـە کـە خـۆر کاریـان

تێدەکا بۆ درنیێ دمردەدەن وەك رۆناو سەر ئاوەکە دەکەوێ، دەڵێن: ئەو بەڵخە بۆ درناوییە دەبێ بەهۆی بەڵەکی.

دووەم: دەبێ خۆرە تاودانەکە لە ولاتی گەرمیان بی، کە هەتاو زۆر گەرمە.

٣) **ئاوی بەکارهێنراو:** مەبەست ئەو ئاوەیە کە بۆ دەستنوێژ یا بۆ شۆردنی شتیپیس بەکار هێنرابێ، وەڵێ رەنگو تامو بۆی نەگۆڕابێ سەنگیشی پتر نەبووبێ. لەبەر ئەم فەرموودەیەی دواوە ئەم جۆرە ئاوە پاکە، خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (**خَلَقَ اللهُ الماءَ طَهُوراً لا يُنَجِّسُه شيءٌ الا ماغيَّر طعمَهُ أو ريحَهُ**) لە گێڕانەوەیەکی ئیبنو ماجەدا: (أو لونه). ئەم فەرموودەیە بێهێزە، واتاکەی لە پێشەوە رابورد، بەڵام حوکمی ئەم مەسئەلەیە بەیەکگرتنو ئیجماعی زاناکان دامەزراوە. وەك گوتمان ئەم جۆرە ئاوە پاکە بەڵام راجیایی (خیلاف) لەوەدا هەیە: کەئایا پاکەوەکەریشە یانا، مەزهەب (واتە: فەتواپێ دراو) ئەوەیە کە پاکەوەکەر نییە، چونکە هاوڕێیانی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لەگەڵ ئەو هەموو بەتەنگەوەبوونەیاندا بۆ کارو باری ئایین، نەدەچوون کۆی بکەنەوەو سەرلەنوێ، دەستنوێژی پێ بگرنەوە، ئەگەر شتی وا رەوا بوایە ئەوان دەیانکرد. گەرچی هەندێ زانایان فەرموویانە: راستیەکەی ئەم جۆرە ئاوە هەم پاکەو هەم پاکەوەکەریشە، مەگەر بەهۆی بەکارهێنانەوە رەنگی یا بۆنی یا تامی بگۆڕێ، بەلگەشیان ئەمەیە: کە یاران لە ناو خۆیاندا لەسەر قۆزینەوەی ئاوەچۆڕی دەستنوێژی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} خەریك بوون بچن بە گژی یەکتردا، ئەو ئاوە

چۆرەیان دەبرد خۆیان پێمووفەرك دەكرد. دیارە خۆپێمووفەرككردن بە شۆردنی ئەندامەكانی دەسنوێژیش دەبێ، هەروەك بەجۆری تریش خۆی پێمووفەرك دەكرێ، كەواتە ئەم جۆرە ئاوە هەم پاكەو هەم پاكەوەكەریشە، چونكە لە بنەڕەتدا وا بووە، بەلگەی زۆریش هەیە لەسەر ئەوە كە هەموو جۆرە ئاوێ پاكەو شت پاك دەكاتەوە، كاریش بە ئەصڵو بنەڕەتو بەلگە دەكرێ، تا بەرهەڵستێ سەرهەڵدەدا!.

٤) **ئاوی گۆڕاو**: بەهۆی تێكەڵبوونی شتی پاكەوە: ئەگەر گۆڕانەكەی بەهۆی شتێكەوە بێ كە پێویستیی ئاوەكە نەبێ، وە بەهۆی ئەوشتەوە لە ئاوی دەرچوو، وەپێی نەدەگوترا ئاو، ئەوە خۆی پاكە بەلام شت پاك ناكاتەوە.

بەلام گۆڕانی ئاو بەهۆی زۆر وەستانەوە، یا بەهۆی شتێكەوە كە پێویستیی ئاوەكەبێ، وەك گڵو قەوزەو قسلو زەرنیقو شتی تری وا، كە لە شوێنی راوەستانی ئاوەكەدا بن، یا لە رێڕەوو گوزەرگاكەیدابن، ئەوە گۆڕانی وا زیانی نییە، چونكە لەم دوو حاڵەدا ناوی ئاو هەر ماوە، ئیتر لەبەر ناچاریو بارسووكی بە پاكو پاكەوەكەر دادەنرێ. گۆڕانی لە بەرچاوو گۆڕانی بڕیاردراو (مەعنەوی) هەردوو چونیەكن، كەواتە: ئەگەر گولاوێكی بێبۆن، كە لە ئاوی گوڵ گیرابێ، كە نیشانەكانی تری، جگە لە بۆنەكەی، دەق لە نیشانەكانی ئاو بكات، ئەگەر گولاوێكی ئاوا تێكەڵی ئاوێ بوو، وە بەدیمەن نەیگۆڕی، ئەوا ئێمە وای دادەنێین كە ئەو گولاوەتێكەڵ كراوە ئەگەر بۆنەكەی بمایە دەیگۆڕی یا نا، وە بەپێی ئەوە بڕیار دەدەین. ئەوەندە هەیە ئەگەر ئاوێ بەهۆی خوێ كێویلەوە گۆڕا،

پاکەوەکەر نییە، ئەگەر بەهۆی خوێی تەڕەوە بوو زیانی نییە، چونکە گشت خوێیەك، جگە لە خوێ کێویلە، لە بنەڕەتدا ئاوە.

٥) **ئاوێ پیسیی تێکەوتبێ**: ئەمە دەبێ بەم دوو بەشەوە: کەم یا زۆر، مەبەست لە ئاوی کەم ئەوەیە کە لە قوللەتین کەمتربێ، ئەوە بەلێکەوتنی شتی پیسی کارتێکەر پیس دەبێ، بەلاّم بە تێکەوتنی پیسییەك کە چاو نەیبینێو بە تێکەوتنی مێشو زەردەواڵەو شتی وا کە خوێنی ڕەوانیان نییە پیس نابێ، ئەم بڕیار (حوکم)میش لە چەمكو مەفهوومی ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} وەرگێراوە: (اذا بلغ الماء قلتین لم یحمل الخبث: کاتێ ئاو گەیشتە رادەی قوللەتەین ئیتر پیسی هەڵناگرێ). (ئینو حەببان لە صەحییحی خۆیداگێڕاویەتەوە، هەروا ئەحمەدو دارەقوطنیو بەیهەقیو حاکمیش گێڕاویانەتەوە). چونکە چەمكو مەفهوومەکەی ئەوە دەگەیەنێ: ئاوی کەمتر لە قوللەتێن پیسی هەڵدەگرێ. ئاوی زۆریش، کە ئەوەیە گەیشتبێ بە قوللەتێن، یا لە قوللەتێن پتر بێ، بەلێکەوتنو تێکەوتنی شتی پیس، پیس نابێ، مەگەر بیگۆڕێ، لەبەر ئەم فەرمایشتەی {دروودی خوای لەسەربێ} (خلق الله الماء طهورا...) تا کۆتایی فەرموودەکە، کە کەمێ لەمەوپێش رابورد. قوللەتین واتە: دوو جەرەی گەورە، مەبەست جەڕەی وڵاتی هەجەرە، لەبەر ئەم فەرمایشتەی {دروودی خوای لەسەربێ}: (هەر ئاوێ پڕ دوو جەڕەی گەورەبێ لە جەڕەکانی وڵاتی هەجەر ئیتر بە هیچ شتێ پیس نابێ) شافیعی {خوای لێ ڕازی بێ} وای داناوە: کە دوو جەڕە نزیکەی پێنج کوندە ئاو دەگرن، بە ئەندازەو ڕووبەریش (واتە: بە پێوانەیش) لە شوێنی چوارگۆشەدا، دەبێ کە گەزێكو چارەکێ درێژو پانو قووڵ بێ،

بە گەزی مرۆی مامناوەندی، لەسەر پەنجەی بەرزەلووتەی دەستیەوە هەتا بنی ئانیشکی (تەماشای کتێبی رەوضە ١٩/١بکە). کۆمەڵێکیش کە یەکێکیان ئیمامی رەویانییە ئەوەیان لەلا پەسەندە: (ئاوی کەمیش وەك ئاوی زۆر وایە: تا نەگۆڕێ پیس نابێ!) ئەم رایە بەپێی بەڵگەو لێوردبوونەوە بەێزە، چونکە مەنطووقی (خلق الله الماء طهورا) ئەوە دەگەیەنێ، وەك زانراویشە دەلالەتی مەنطوق لە دەلالەتی مەفهووم لەپێشترە. گۆڕان بە لێکەوتنی شتی پیس، کەمو زۆری چونیەکە، هەروا تامی بگۆڕێ، یا رەنگی، یا بۆنی، یەکسانە، هەروا پیساییەکە تێکەڵی ئاوەکە بێ، یا لە نزیکەوەبێ چونیەکە، یا پێویستی ئاوەکە بێ، یا پێویستی نەبێ فەرقی نیە وەڵێ گۆڕان بەشتی پاك بەپێچەوانەوە بوو، چونکە کارو باری پیسایی زەحمەتە، دەبێ دووربینیو (احتیاط) بکرێ، دەی ئەگەر شتێ پیس کەوتە ناو ئاوێ، کە لە نیشانەکانیدا وەك خۆی وابوو، وەك میزێکی بێبۆنو رەنگ، ئەوە رێك وەك مەسەلەی گولاوە بێبۆنەکەو ئاوەکە وایە، کە لە پێشەوە رابورد، شتی شل (جگە لە ئاو) زۆربێ یا کەمبێ بە لێکەوتنی پیسی پیس دەبێ، با نەیشگۆڕێ، چونکە ئاگاداریکردنی ئەم وەك ئاو زەحمەت نیە.

٣) حوكمی ئاوی بەرماوە:

بەرماوە ئەو ئاوەیە کە لە دەفرەکەدا دەمێنێ، لەدوا ئەوە کە گیانلەبەرێ یا ئادەمیزادێ لێی دەخواتەوە، ئەمە چەند جۆرێکی هەیە، وەك:

١) (بەرماوە) **پاشماوەی مرۆڤ**، ئەمەیان پاکە، لەبەر فەرمایشتی زاتی مەزن، {وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ – سورة الإسراء – ١٧/٧٠}. واتە: یەزدانی مەزن ڕێزو قەدرێکی زۆری بە نەوەی ئادەم بەخشیوە) جا بەهۆی ئەم حورمەت لێگرتنەوەیە کە مرۆڤ چ موسڵمان بێ‌و، چ ناموسڵمان بێ، لە حاڵی ژیان‌و مردنیدا بەپاك دادەنرێ. ئەگەر کەسێ ڕەخنە لەم حوکمە بگرێ‌و ئەم ئایەتەی تربکا بەبیانوو کە دەفەرموێ: {إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ – سورة التوبه – ٩/٢٨}. واتە: لە ڕاستیدا هاوبەشەپەیداکەرەکان پیسن. ئەوە ئێمە وەڵامی ڕەخنەکەی ئاوا دەدەینەوە دەڵێین: مەبەست پیسیی بیرو باوەڕە، نەوەك پیسی ئەندام‌و جەستە، چونکە دڵ‌و دەروونیان چەپەڵە، وەلێ جەستەو ئەندامیان پاکە، چونکە لەسەردەمی خۆشەویستدا {درودی خوای لەسەربێ} وەفدەکانیان دەچوونە خزمەتی‌و تێکەڵی کۆمەڵی موسوڵمانان دەبوون‌و تەنانەت هامشۆی مزگەوتەکەی پێغەمبەریشیان دەکرد، لەگەڵ ئەوەیشدا حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} فەرمانی نەدەکرد بە شۆردنی شتێ کە لە جەستەی ئەوان بکەوێ.

٢) **پاشماوەی (بەرماوە) گیاندار**، ئەمەیش هەرپاکە، چونکە گشت گیانداری (سەگ‌و بەرزای لێدەرچێ) لە حاڵی ژیانیدا پاکە، ئیتر گۆشتی بخورێ یا نا، بەپێی ئەم فەرموودەیە کە جابیر {ڕەزای خوای لێبێ} دەیگێڕێتەوە: (لە پێغەمبەریان پرسی: ئایا بەو ئاوەی کە لەبەر گوێدرێژ دەمێنێتەوە، دەسنوێژ بگرین؟ فەرمووی: بەڵی هەروا بە بەرماوەی هەموو، ئاژەڵ‌و دڕندەیێ دەسنوێژ گرتن دورستە). (شافیعی‌و دارەقطنی‌و بەیهەقی گێڕاویانەتەوە). لە یەحیای کوڕی سەعیدەوە

دەگێڕنـەوە: عومـەر لـە نـاو دەسـتەیێ سواردا مردەچێ، عـەمری کوڕی عاصـیان تیادەبـێ، لـە رێ دەگەنــە سـەر حـەوزێ، عـەمر بـە خـاوەنی حەوزەکـە دەفـەرموێ: ئـەی خـاوەنی حـەوز! ئایـا درنـدەیش دێنـە سـەر حەوزەکـەت بـۆ ئاوخواردنـەوە؟ عومـەر {رەزای خوای لێبێت} گورج دەفـەرموێ: (باسـی ئـەوەمان بـۆ مەکـە، ئـەوەی راسـت بـێ هـەم ئێمـەو هـەم درنـدەو گیانەوەر بە سـەرەو بـەرو دوا لـەم جـۆرە ئاوانـە لـە چـۆڵ دەخۆینـەوە!).
(مالیك گێڕاویەتەوە) لەبە ئەم فەرموودەیەیش: کە بـشەی کچی کـەعب فەرمووی: ئـەبو قـەتادەی خـەزوورم هاتـەوە، ئـاوی دەسـنوێژم بـۆ داکـرد، پـشیلەیەك هـات لێـی خـواردەوە، ئـەبو قـەتادەیش دەمـی قاپەکـەی بـۆ لارکـردەوە تـا پـشیلەکە تێـر ئـاوی خـواردەوە، کـە دی مـن سـرنجی دەدەم، فەرمووی:برازا! ئەوە بەلاتەوە سەیرە؟ گوتم: بەڵێ، فەرمووی: پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێت} فەرمووی: (پشیلە پیس نیە، پشیلەیش لەڕیزی کارەکەرو نۆکەرو ئەمانەیە کە بۆ خزمەت بەسەرتانا دەخولێنەوە!). (هـەرپێنجیان گێڕاویانەتەوە. بوخاریو موسلمو ئـەبو داوودو تیرمیـذی نەسائی) بـەڵام پاشمـاوەی سـەگو بـەراز پیـسە، دەبـێ پارێزیـان لێبکـرێ، بـە پێـی ئـەم فەرمایـشتەی {دروودی خوای لەسەربێت}: (کـە سـەگ دەمـی نایـە نـاو حەجـەتتان، حەوت جار بە ئاو گلاوی دەرکەنو پاك بیشۆن، یەکەم جاریان بـە خـۆڵاو بـێ) (ئەحمـەدو موسـلیم گێڕاویانەتـەوە) فەرموودەکە هەرباسـی‌-گلاوی سەگ دەکا، گلاوی بەراز بە قیاس لەسەر ئەو، چونکە بـەراز لـە شـەرعدا حاڵی لە حاڵی سەگ خراپترە، ماوەردی ئـەم ئایەتـەیش دەکات بـە بەڵگـە لەسەر گلاویو پیسی بەراز: {أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ – سورة الأنعام – ٦/١٤٥} . واتە: یا گۆشتی بـەراز بێ، بەراستی گۆشـتی بـەراز چەپەڵە) دیارە کەپیسیو چەپەڵی، یەك شتن.

٤) پێستی مردار:

پێستو کەوڵی مردارەوەبوو بە دەباخ پاك دەبێتەوە، گیاندارەکە گۆشتی بخورێ یانا، کەوڵەکەی بە خۆشەکردن خاوێن دەبێتەوە. حەدیثەکەی مەیموونە بەڵگەی ئەمەیە، کە دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کەلاکی مەڕەکەی دی فڕە درابوو، فەرمووی: (ئەی ئەوە بۆچی کەڵکتان لە کەوڵەکەی وەرنەگرتووە؟) گوتیان: ئاخر مردارەوە بووە، فەرمووی: (با مردارەوە بوویش بێ، کەوڵەکەی بە ئاوو بە گەڵای دڵق (قەرەظ) پاك دەبێتەوە) (ئەبو داوودو نەسائی گێڕاویانەتەوە، رشتەی نەسائی جوانە) لە ئیبنو عەبباسەوە {ڕەزای خوای لێبێ} پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (هەموو کەوڵو پێستەیێ بە خۆشەکردن پاك دبێتەوە) (شەیخان گێڕاویانەتەوە).

پێستە خۆشەکردن بەم جۆرە شتانە دەبێ: بەزاخو بە گڵا (قەرەظ)و بە توێکڵە هەنارو بە مازوو بەخوێو بەشتی تری لەم بابەتە، پێستەی مردار بەم جۆرە دەرمانە دەرو ناوەوەی پاك دەبێتەوە، بەڵام دەبێ خۆشەکردنەکە بە دەرمانێکی وا بێ هەموو گۆشتە زیادەی ئەو پێستەیە بڕزێنێو هەڵی بکەنێو لای بباتو وەهای خۆشە بکا ئەگەر لە ئاوا بخووسێ تێك نەچێو بۆگەن نەکاتەوە، لە پاش خۆشەکردنەکە پێویستە کەوڵەکە پاك بشۆردرێ، ئەگەر بەشتی پیس خۆشە کرابوو، بەڵام قسەی ساختر ئەوەیە: هەر دەبێ بشۆردرێ بابە دەرمانی پاکیش خۆشە کرابێ، وەك جەوتو تاڵ هەنارو مازوو و خوێ.

ئەوەنـدە هەیـە کـە پێـستی سـەگو بـەرازو بەچکەیانو بەچکەی دوورەگیـان لـە دەبـاخ نایـێ، چـونکە ئـەم دووە لـە کـاتی ژیانـدا پیـسن، خۆشـەکرن پێـستێ پـاك دەکاتـەوە کـە بـەهۆی مردنـەوە چـەپەڵ بووبـێ، شتێ کە لە ژیانـدا پـاکی هـەڵ نـەگرێ دیـارە لـە پـاش مـردن زیـاتر پـاکی هەڵناگرێ.

٥) ئێسكو مووی مردار:

مـردار: گیاندارێکـە لـە ژینـدا نـەمابیو بـەپێی شـەرعی خـوا سەرنەبڕابێ، کەواتـە: گیانـدارێ گۆشـتی نـەخورێ باسـەریش بـبڕێ هـەر مـردارە، هـەروا گیانـدارێ کـە چـەقۆی لـە سـەربێو سـەبڕابێ، بـەڵام سـەربڕینەکەی لەسـەر دەسـتوورو یاسـای شـەریعەت نـەبێ هـەر مـردارە. مـردار هـەموو بەشـەکانی لەشـی پیـسە، وەك گۆشـتو پێـستو خـوریو مـووی بـەپێی ئایـەتی: {حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ – سورة المائدة – ٣/٥}. واتە: ئەی موسڵمانینە! مردارەوەبوو لەسەر ئێوە حەرام کـراوە) چونکە حەرامکردنی شتێ کە لـەزاتی خۆیـدا حـەرام نـەبێو خواردنیشی زیانی نەبێ نیشانەی ئەوەیـە کـە پیـسە، بۆیـە دەڵێن: خـواردنی گۆشـتی مردار زیانی نیە، چونکە ئەگەر زیانی ببوایە بۆ ناچار ڕەوا نـەدەبوو. وە بەپێی ئایـەتی: {إِلاَّ أَن يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ – سورة الأنعام – ١٤٥/٦}. واتـە: مەگـەر ئـەو قەدەغـەکراوە مـردارەوە بووبـێ، یـاخوێنی ڕژاوبـێ، یـا گۆشـتی بـەرازبێ، چـونکە بەراسـتی ئـەوە چـەپەڵە. چـەپەڵو پیـسیش یـەکن، ڕانـاو لـە

(فانــه)دا دهگهڕێتــهوه بــۆ کۆمهڵــهی ناوبراوهکــان، کــه یــهکێکیان مرداره‌وه‌بـووه، وهکـی تـریش ئێـسكو مـوو خـوریو کوڵـكو پـهڕ بـهبێ گومـان دادهنـرێن بـه پارچـهی مرداره‌وه‌بـوو، لهبـهر ئـهوه هـهموویان حهرامن. ههیشه دهفـهرموێ: مـوو بـه مردنـی پیس نابێ چونکه ژیانی تیادا نیه، به نیشانهی ئهوه کاتێ دهیتاشن گیاندار ههست بـه هـیچ ناکاو ئێشی پێ ناگا، ههروا ئهم فهرموودهیهیش دهکا به بهڵگه: «پێستی مـردار ئهگهر خۆشهکرا دهستی لێ بدهی قهی ناکـا، هـهروا دهستدان لـه خـوریو مووهکهی له پاش مردنی قهیدی نیه) (داره قوطنی گێڕاویهتهوه).

ههر پارچـهیێ لـه زینـدوو جیابێتـهوه رێـك وهك مردووهکـهی وایـه، ئهگهر مردووی ئهو گیانداره پاکبێ ئهو پارچـهیهش پاکـه، وهك پارچـهی مرۆڤو ماسیو کولله، ئهگهر مردووهکهی پیس بێ ئهو پارچهیـشه پیـسه، وهك پارچه دووگـێ لـه مـهڕێکی زینـدوو جیابووبێتـهوه، یـا وهك ئـارهقو مووی ئهو گیاندارانه کـه گۆشـتیان نـاخورێ، بـهڵام ههرشـتێ کـه گۆشـتی بخورێ موو خوریو کوڵكو پهڕهکهی پاکـه، بـهپێی یـهکگرتنو ئیجمـاعی زانایـانی ئـایین، یـهزدان دهفـهرموێ: {وَمِـنْ أَصْـوَافِهَا وَأَوْبَارِهَـا وَأَشْعَارِهَا أَثَاثًـا وَمَتَاعًـا إِلَـى حِينٍ - سـورة النحـل - ٨٠/١٦}. واته: ههروا خودا بـه سروشـت خستوویهته نـاو دڵتانـهوه کـه بـۆ سـوودو خۆش گوزهرانی خۆتان، له خوری مهڕو له کورکی وشترو لـه مـووی بـزن، رایهخو پێخهفو شمهکی ناو ماڵو بهرگو پۆشـاك دروسـت بکـهن، کـه تـا کـاتی دیـاری کـراوی خۆیـان دهبـن بـه مایـهی رابـواردنی ژیـانی جیهـان بۆتان). مهبهست لهم قسهیه ئهو تووكو مووهیـه کـه لـهپاش سـهربڕین کۆی دهکهنهوه، یا لهکاتی ژیانی ئاژهڵدا وهری دهگرن، وهك واته: بـاوه کـه

بەزیندوویی هەموو جارێ لەکاتی خۆیدا خوری‌و مووی ئاژەڵ دەبڕنـەوە. وەڵێ ئەگەر لەشتێ لە مانە بە گومان بووین، کە پارچەی ئاژەڵی پاکـە یا هی پیسە؟ ئەوە بڕیار دەدەین کە پاکە، چونکە شت لـە بنەڕەتدا پاکـە، گومان کردن لە پیسی، شتێکی تازەیەو پەیدابووە، بەپێی بناغە (ئەصڵ) بێ پیسی نەبووە، پاکی هەبووە!.

بەڵام بەهەر حاڵ مووی ئـادەمی‌و پارچەی ئـادەمی لـە حـاڵی ژیان‌و مردنیدا پاکە، چونکە خوا دەفەرموێ: {وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ}.

٦) بەکارهێنان‌و راگرتنی قاپ‌و قاچاخ:

بەکارهێنانی دەفری زێڕو زیو، لە خواردن‌و خواردنـەوەدا، بۆ پیـاوو ژن یاساخە، لەبـەر ئـەم فەرمایـشتەی {دروودی خوای لەسەربێ}: (هـەر کەسـێ لـە حاجەتی زێڕو زیودا شت بخوا پاشت بخواتەوە، ئەوە خـۆش خـۆش هڵـپ‌و هوڕ ئاگری دۆزەخ هەڵ دەرێژێتە ناو ورگی خۆیەوە!) خـودا لـە شـتی واو لە هەر شتێ کە دەبی بەهۆی شتی وا پەنامان بدا.

هـەموو بـەکارهێنانێکی تریـشیان نادروسـتەو یاساخە، وەك ئیمـامی نـەوەوی {رەحمەتی خوای لێبێ} لـە شـەرحی صـەحیحی موسـلیمدا دەفـەرموێ: (هاوڕێیـانی ئێمـە، لـە زانایـانی رێبـازی ئیمـامی شـافیعی {رەزای خوای لێبێ} دەفـەرموون: یـەکگرتن‌و ئیجمـاع هەیـە لەسـەر قەدەغـەکردنی خواردن‌و خواردنەوەو گشت بەکارهێنانێکی تری حاجەتی زێڕو زیو.. تـا ئـەوێ کـە دەفەرموێ:- بۆ ئەمەیش پیاوو ژن چون یەکن، بەبێ راجیاویی‌و خـیلاف، بـەڵام تـەنیا بـۆژن دروسـتە کـە، هـی زێـڕ یـا هـی زیـو لـە خـۆی بـدا، بـە

مەبەستی خۆرازا ندنەوە بۆ مێردەکەی، یا بۆ ئاغاکەی، ئەگەر کەنیزەك و گورجی بوو). قسەی ئەوەوی لەگەڵ کەمێ گۆڕانیدا لێرەدا تەواو.

هەروا دروست نیە کە بەم حاجەتانە دووکان و هۆدەو ناوماڵ و دیوەخان و شتی تری وا برازێنرێتەوە. بگرە فەرمایشتی ساخ ئەوەیە کە راگرتنی ئەم دوو جۆرە حاجەتە بەبێ بەکارهێنانیش نادروستە، چونکە شتێ کە بەکارهێنانی دروست نەبێ راگرتنیشی نادروستە، وەك ئامێری گاڵتەو گەپ و کەرەستەی یاری و گەمەی ناڕەوا، سەرەڕای ئەمەیشە هەرشتێ لە بناخەدا حەرامبێ تەماشاکردنیشی حەرامە. بۆیە دروست نیە بۆ وەستاکە ئەم جۆرە حاجەتانە دروست بکا، وە لەسەر دروستکردنەکەی کرێی ناکەوێ، چونکە کردنی شتی وا تاوانە. هەرکەسێکیش ئەم جۆرە حاجەتە بشکێنی تۆڵەی شکستەکەو فەرقی نرخی ساخ لە چاوشکاودای لەسەر نیە، کە پێی دەگوترێ (ئەرش: بژاردنی شکستیی: زەدە بژێویی) بۆ کەسیش دروست نیە کە داوای بژاردنی ئەوەی لێبکا، یا بچێ لای ستەمکارێ داوای لەسەر تۆمار بکا. حاجەتی تریش ئەگەر بە نیازی جوانی بەزیو پینە کرابوو، بەکارهێنانی و راگرتنی نارەوایە، خوا پینەکە بچووکبێ یا گەورەبێ، بەلام ئەگەر پینەکە بچووکبوو وە بەقەد پێویستبوو ئەوە لەبەر بچووکی نادروست نیەو لەبەر ناچاری ناپەسەندیش نیە، لەم بارەیەوە ئەم فەرموودەیەش هەیە کە بوخاری لە عاصیمی ئەحوەلەوە دەیگرێتەوە دەفەرموێ: (جامە ئاوە پێخۆرەکەی پێغەمبەرم دی، لەلای ئەنەسی کوڕی مالیك بوو (رەزای خوای لێبێ) قلیشێکی تێبوو بوو، ئەنەس تاڵێ

سیمی زیوی تێگرتبوو، ئەنەس {ڕەزای خوای لێبێت} دەیفەرموو: بارەها جار بە دەستی خۆم لەم جامەدا خواردنەوەم دەرخواردی پێغەمبەر داوە) وەلێ بە هیچ ڕەنگێ بەکارهێنانی حاجەتی بە زێڕ پینەکراو دروست نیە!

۷) سیواك:

موسڵمان سوننەتە بە پەلکەدار سیواکێ، یا بەهەر شتێکی زبری پاکی تر، جگە لە پەنجەی خۆی، سیواك بکا، دەمو ددانی بە فورچە بشۆرێ، بیهێنێ بە باری پانی ددانەکانیدا، لە دەرو ناوەوە، وە بەباری درێژی زمانیدا، بۆ لابردنی بەڵخو گۆڕانی تامی دەم، سیواك گشت کاتێ سوننەتە، مەگەر بۆ ڕۆژووەوان، بۆ ئەو لەپاش نیوەڕۆ باش نیەو ناباشە، سەروەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (سیواكو فرچەکردنی دەمو ددان هەم هۆی پاکی دەمو ددانەو هەم هۆی ڕەزامەندیی پەروەردگارە) (ئیبنو خوزەیمەو ئیبنو حەببانو بەیهەقیو نەسائی بە ڕشتەیەکی ساخ - ئیسنادێکی صەحیح - گێڕاویانەتەوە) سیواكو دەم فرچەکردن لەم کاتانەدا گەلێ پەسەندە:

۱) **لەکاتی گۆڕانی تامو بۆنی دەمدا**، وەك بەهۆی بۆنی ناخۆشی سیرو پیازو شتی واوە پەیدا بووبێ.

۲) **لەکاتی هەڵسان لە خەوا**، لە صەحیحی بوخاریو صەحیحی موسلیمدا، کە ناودارن بە صەحیحەین، دەفەرموێ: (یاسای پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} وابوو کە بەشەو هەڵدەسا لەخەو بۆ شەونوێژ سیواکی لە دەمی ڕادەدا) لە گێڕانەوەیەکا: (حەزرەت کاتێ لەخەو هەڵدەستا سیواکی دەکرد).

٣) **لەکاتی هەڵسان بۆ نوێژ دابەستن**. چونکە دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: (نەبادا ئازارو زەحمەتی ئوممەتم بدەم، دەنا فەرمانم پێدەکردن کە بۆ هەموو نوێژێ سیواك بکەن!) (شێخی بوخاریو شێخی موسلیم گێڕاویانەتەوە) عائیشەیش {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (دوو ڕکات نوێژ لەگەڵ سیواك کردندا لە حەفتا ڕکات گەورەترن کە بەبێ سیواککردن بکرێن؟) (ئەبو نەعیم گێڕاویەتیەوە، پیاوانی ڕشتەکەی جێگەی متمانەن، دارە قوطنیش گێراویەتیەوە، دەیلەمیش لە موسنەدی فیردەوسدا).

٤) **لەکاتی گرتنی دەسنوێژدا**، لەبەر فەرموودەکەی حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ}: کە دەفەرموێ: (نەبادا ئوممەتم تووشی سەختڵەتیو زەحمەت بکەم، ئەگینا بۆ گرتنی هەموو دەسنوێژێ فەرمانم پێدەکردن بە سیواك کردن) (نەسائیو ئیبنو مەجە گێراویانەتەوە).

٥) **لەکاتی دەسپێکدرنی خوێندنی قورئاندا**. چونکە لە شوێنی سیواك بۆ نوێژ خوێندن سوننەت بێ کە برێتییە لە خوێندنی هەندێ قورئانو خوێندنی ذیکری تر، دیارە کە بۆ قورئانخوێندنی پەتی سوننەت تربێ، گەرچی سیواککردن بە هەموو شتێکی زبری لابەری پاك دەبێ، بەڵام بە داری سیواك خێرترە، سیواك سوودی زۆرە: پوك توند دەکاتەوەو ددان ساخلەم دەکاو دەسگای هەرسو هەزم بەهێز دەکاو، گمیزکردن خیرا دەکاو، دەمو ددان پاكو خاوێن دەکاتەوە، دەبێ بەمایەی ڕەزای خوداو، پیریی وا دەخاو چارەی مرۆڤ گەشو نوورانی دەکاو، گەشەو پەرە بەهۆشیاری دەداو، پاداشتی باش دوو چەندان دەکاو، لەکاتی

گیانەڵاندا گیانکێشان ئاسان دەکاو، لەکاتی سەرەمەرگا شایەتمان یادی موسڵمان دەخاتەوە!).

سوننەتە دامەزراوەکانی سیواك: ئەمانەن، شۆردنی سیواكو فرچەکەیە لە پێشو پاشی سیواککردنەکەدا، بەدەستی راستی بیگرێ، بەلای راستی دەمی دەست پێبکا، سیواکەکە بهێنێ بە ئاسمانەی مەلاشویداو بەسەر تەوقە کاکیلەکانیدا، وەدرێژییەکەی یەك بستبێ، هەر کەسێ ددانی نەمابێ بۆی هەیە بە پەنجەی خۆی سیواك بکا، بە پێی فەرموودەکەی عائیشە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: (گوتم: ئەی پێغەمبەری خودا! مرۆڤی وا هەیە ددانی نەماوە، ئایا سوننەتە سیواك بکا؟ فەرمووی: بەڵێ، عەرزیمکرد چۆن چۆنی بیکا؟ فەرمووی: پەنجەی خۆی بهێنی بە ناوی دەمیدا) (تەبەرانی گێڕاویەتەوە).

٨) دەسنوێژ:

دەسنوێژ مەرجگەلو فەرزگەلو سوننەتگەلو بەتاڵکەرەوە گەلێ هەی. مەرجەکانی ئەمانەنو بەبێ ئەمانە دانامەزرێ: ئیسلامەتیو فامین (تەمیز)و پاکێتیی ئاوەکەو، نەبوونی نێوانی لەبەرچاو، وەك پەردە چڵکێکی وا کە نەهێڵێ ئاوەکە بگاتە سەر پێست، هەروەها نەبوونی بەرهەڵستی شەرعی، وەك بێنوێژیو زەیستانی، هەروەها داهاتنی کات بۆ کەسی ناچار، وەك ژنی هەمیشە بێنوێژو کەسێ میزو شتی وا رانەگرێ، چونکە خۆپاککردنەوەی ئەم جۆرە کەسانە پێی دەگوترێ: خۆپاککردنەوەی ناچاری، دیارە ناچاریش تا کاتەکەی نەیەت پەیدا نابێ.

فەرزو پێویستییەکانیشی ئەم شەش شتەن: یەکەمیان نیەتهێنانە، بەپێی ئەم فەرمایشتەی سەرەوەر {درودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: (هەموو کردەوەیێ بە پێی نیازو نیەتەکەیەتیو هیچ کارێ بەبێ نیازو خواستی دڵ دانامەزرێ) (هەردوو شێخ – واتە: بوخاریو موسلیم – گێڕاویانەتەوە). کاتی نیەتهێنان لەگەڵ دەسپێکردنی شۆرینی یەکەم بەشی روخساردایە، نێتو نیاز ئەوەیە لە دڵیدا نیازی دەسنوێژگرتن بێنێ، بۆ نموونە بە دەمو دڵ بڵێ، یا هەر لە دڵدا بڵێ: نیازم هەیە بێدەسنوێژیی لەسەر خۆم لادەبەم، یا نیەتم هەیە نوێژ لە خۆم حەلاڵ دەکەم، یا نیەتمە فەرزی دەسنوێژ بەجێ دەهێنم!.

دووهەمیان: شۆرینی روخسارە، وەك زاتی مەزن دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاةِ فاغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُواْ بِرُؤُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَينِ – سورة المائدة – ٥/٦} . واتە: ئەی موسڵمانینە! کاتێ ویستتان راست ببنەوە بۆ بەجێ هێنانی نوێژەکانتان روخسارتان بشۆرن، ئەوجا هەردوو دەستتان لەگەڵ هەر دوو ئانیشکتاندا بشۆرن، وە بەئاوێکی تازە دەستی تەڕ بهێنن بەسەر سەرتانداو سەتان تەڕکەن، ئەوجا پێکانتان هەتا دەگاتە هەردوو قولاپەکانتان بشۆرن). رووبەری روخسار بە باری درێژیدا، لە جێگەی سەوزبوونی مووی سەرەوە دەست پێدەکا هەتا ئاخری چەناگە، لە باری پانیش ناوەندی هەردوو گوێچکەیە. پێویستە لە کاتێ شۆرینی روخساریدا شۆرینی هەموو بەشەکانی برۆو برژانگو گێسوو ومێڵو هەموو موویەکی تر، بەڵام مووی روو (عارض)و مووی ریش ئەگەر تەنك بوون پێویستە دەرەوەو ناوەوەیان لەگەڵ پێستەکەدا

بشۆردرێ، ئەگەر پڕ بوون هەر رووی دەرەوەیان پێویستە بشۆردرێ. مووی تەنك ئەوەیە پێستەکە لە ژێریەوە دیاربێ.

سێهەمیان: شۆرینی هەردوو دەستە هەتا سەر هەردوو سەر ئانیشك، بەپێی ئایەتەکەی پێشوو، بەڵگەیەکی تریش هەیە: جابیر {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: بە چاوی خۆم پێغەمبەرم دی ئاوی دەسنوێژەکەی دەکرد بەسەر سەر ئانیشکەکانیدا، ئەوجا فەرمووی: (ئەو دەسنوێژەی کە مەرجی دروستبوونی نوێژە لەلای خوا ئەمەیە) (دارە قوطنیو بەیهەقی). ئانیشك ئەو سەرجمگەیەیە کە دەکەوێتە نێوانی قۆڵو باسکەوە، پێویستە ئاوەکە بگا بە هەموو مووەکەو بە هەموو پێستەکە، تەنانەت ئەگەر لە ژێر نینۆکا چڵك کۆبووبۆوە، نەیدەهێشت ئاوەکە ژێرەکەی تەربکا ئەوە نە دەسنوێژیکەی دادەمەزرێو نە نوێژەکەی دروستە.

چوارەمیان: تەڕکردنی سەر، بە کەمو زۆر دێتەجێ، بەپێی فەرموودەکەی موغیرە {رەزای خوای لێبێ}: جارێ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەسنوێژی گرت دەستی تەڕی هێنا بەسەر مووی پێشەسەریداو بەسەر مێزەرەکەیداو بەسەر هەردوو خوففەکەیدا). (موسلیم) چونکە ئەگەر تەڕکردنی هەموو سەر مەرج بوایە، سەرومر {درودی خوای لەسەربێ} بە تەڕکردنی مووی پێشەسەری قنیاتی نەدەکرد، وەکی تریش ئەگەر کەسێ بۆ دڵدانەوە دەستی هێنا بەسەر تەوقەسەری هەتیودا بەوەیش دەگوترێ کە دەستی هێناوە بەسەریدا.

پێنجەمیان: شۆرینی هەر دوو پێیە، لەگەڵ هەردوو قاپە رەقەڵەکاندا، بەپێی ئایەتی: (وأرجكم الى الكعبين) قاپ یا قاپە رەقەڵە، یا قولەپێ، ئێسقانێکی رەقەڵەی بەرزە بەم دیوو بەو دیوی قاچەوە، لە نێوانی لاقو پێدایە، هەر قاچەی دوو قولەپێی هەیە، لە فەرموودەی ساخدا دەفەرموێ: (ئینجا قاچی راستی هەتا هەردوو قاپەرەقەڵەی شۆرد، ئەوجا بەو چەشنە پێی چەپیشی شۆرد) نوعمانی کوڕی بەشیریش {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: (ریزەکانتان راست بکەنەوە) ئیتر ئێمەیش شانمان دەنووسان بە شانی یەکترییەوەو قولەپێشمان دەلکان بە قولەپێی یەکترییەوە) (بوخاری).

دەی ئەم فەرموودەیەی نوعمان بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە هەموو پێیەك دوو قاپە رەقەڵەی هەیە.

شەشەمیان: ریزلێگرتنە (تەرتیب) واتە: بەجێهێنانی شۆردنی ئەندامەکان لەسەر ئەم ریزەی باسکرا: روخسار، دەست، سەر، قاچ. پێویستبوونی رێزلێگرتن یا لە ئایەتەکەوە وەردەگیرێ، لەسەر رای ئەو زانایانەی کە دەفەرموون: واوی عەطف بۆ رێزلێگرتنە، یا لە کردارو گفتاری حەزرەت خۆی {درودی خوای لەسەربێ} چونکە شتی وا لە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} نەگێڕدراوەتەوە کە ئەم ریزەی پێش‌و پاش کردبێ، بەڵکوو جارێ حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} لەسەر ئەم شێوەیە ریزی لە شۆردنی ئەندامەکانی دەسنوێژ گرتو فەرمووی: (ئەو دەسنوێژەی کە مەرجی دروستبوونی نوێژە لای خوا ئەمەیە) (بوخاری). لە

فەرموودەیەکی تریشدا دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: (ئەوە پێش بخەن کە خوا پێشی خستووە) (نەسائی بە رشتەیەکی ساخ گێڕاویەتەوە) دیسان لەبەر ئەوەیش کە خودای گەورە - سەر کە ئەندامێکە لە دەسنوێژدا تەڕ دەکرێ نەك دەشۆردرێ – داینـاوە لـە نێوانی ئـەو ئەندامانـەی کـە دەشۆرێن، وە بـەم کـارە ریـزی ئەندامـە هاوچەشـنەکانی پـچڕاندووە، عـەرەبیش کـە قورئانەکـە بـە زمـانی ئەوانـە، ئیـشی وا ناکـەن ئەگـەر قازانجێکی نەبێ،

ئـەو قازانجـەش لێـرەدا پێویـستبوونی ریزلێگرتنـە، هـەروا لەبـەر ئـەوەیش کـە مەبەسـت لـەم ئایەتـە روونکردنـەوەی چۆنێتی دەسـنوێژی پێویستە.

٩) سوننەتەکانی دسنوێژ:

١) سوننەتە بـۆ دەسـنوێژ گـر لـە سـەرەتاوە نـاوی خـودا بهێنـێ، بەیهـەقی بەرشـتەیەکی چـاك (اسـناد جیـد) گێڕاویەتـەوە: کـە حـەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەستی نایە ناو حاجەتەکەوە (ئەوجا پەیتا پەیتا ئاو لە نێوانی پەنجەکانیاوە هەڵدەقولا) ئینجا بە هاورێیانی خۆی فـەرمووی: (بـە پیرۆزیی ناوی خودا دەست بکەن بە دەسنوێژ گرتن لێی) لـە فـەرموودەی ساخدا دەفەرموێ: (هەر کارێکی بایەخدار بیسمیلای لێنـەکرێ گولەکەو بێفەڕە!) واتە: ناتەواوو بێپیتە.

٢) سـوننەتە بەروپـشتی هـەردوو دەسـتی، بـەر لـە کردنیـان بـەناو ئاوەکەدا بشۆرێ، چونکە چۆنێتیی دەسنوێژی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}

ئاوا باس کراوە، لەبەر ئەم فەرموودەی ئەوسی کوڕی ئەوسیش کە دەفەرموێ: (سەرنجم داوە حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} کە دەستنوێژی دەگرت لە پێشدا سێجار هەر دوو دەستی خۆی تامووچەکانی دەشۆرد) (ئەحمەد) لە صەحیحەینیشدا هەیە: (حومرانی نۆکەری عوسمان فەرمووی: عوسمان داوای ئاوی کردو لەسەر ئەم شێوەیە دەستنوێژی گرت: لە پێشا سێ جار هەردوو لەپی شۆرد) وێنەی ئەم شێوەیە لە کۆمەڵێ لەیارانەوە چەسپاوە.

٣) **ئاو لەدەم رادان.**

٤) **ئاو لە لووت رادان و هەڵنگکردن**، چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} وای دەکرد، دەیش فەرمویێ: (ئەم دەشتە لە سوننەتن) (موسلیم) جا لەناو ریزی ئەو دەیەدا ئەم دووەی ژمارد: ئاو لە دەم رادان و ئاو لە لووت رادان. مەرجە بۆ هاتنەدی ئەم دوو سوننەتە ئاو لەدەم رادان پێش بخرێ، هەروەك سوونەتە زیادەڕەوی کرن لەم دوو سوننەتەدا، مەگەر بۆ کەسێ کە بەرۆژووبێ، بۆ ئەو ناپەسەندە.

٥) **دەستهێنان بە هەموو سەردا**، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} وایکردووە، لەبەر ئەوەیش هەتا لە مەترسی راجیایی (خروج لە خیلاف) دەرباز ببین، چونکە هەندێ زانا دەڵێن: مەستهێنان بەسەر هەموو سەردا فەرزە، ئەمەیش مەترسی ئەوەی هەیە ئەگەر ئەم رایە راست بێ دەستنوێژی سەرپێچیکەر (مخالف) بەتاڵ بێ.

٦) **دەستی تەڕ هێنان بە هەردوو گوێچکەدا**، بە ئاوێکی تازە، لەپاش مەسحی سەری، بە دیوی دەرەوەو ناوەوەیاندا، عەبدوڵلای کوڕی

زەید دەفەرموێ: پێغەمبەرم بینی دەسنوێژی دەگرت، بە ئاوێکی تازە لە پاش تەڕکردنی سەری، دەستی تەڕی هێنا بە هەردوو گوێی خۆیدا) (حاکم، بەیهەقی) بەیهەقی بە ڕەشتەیەکی ساخ گێڕاویەتەوە، چۆنێتیی ئەم تەڕکردنە ئاوایە: هەردوو پەنجەی شایەتمانی بخاتە هەردوو کونە گوێی‌و بەناو چرچ‌و لۆچەکاندا سووڕیان پێ بدا، هەردوو پەنجە کەڵەیشی لە هەمانکاتدا بەسەر دەرەوەی گوێکانیدا بهێنێ.

٧) ئاژنینەوەی ریشی پڕ، سوننەتە پەنجە بخاتە نێوانی مووی ریشەوە، ریشی پڕ ئەوەیە لە ژێریەوە پێستەکە دیار نەبێ، ئیبنو عەبباس {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەستووری وابوو کاتێ دەسنوێژی دەگرت بە پەنجەکانی دەستی دەخستە ریشی) (ئیبنو ماجە) هەروا دەفەرموێ: جاران پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە دەسنوێژدا دەستی دەخستە ریشی، بوخاری دەفەرموێ: ئەمە ساخترین بەڵگەی ئەم مەسەلەیە. فەرموودەیەکی تری ئیبنو عەبباس {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: جاران پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} کاتێ دەسنوێژی دەگرت لەژێر ریشیەوە بە پەنجەکانی دەستی دەخستە مووی ریشی) (ئیبنو ماجە).

٨) ئاژنینەوەی نێوانی پەنجاکانی هەردوو دەست‌و هەردوو پێ، بەپێی ئەم فەرموودەیەی ئیبنو عەبباس: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: (کە دەسنوێژ دەگری دەست بخەرە ناو پەنجەی دەست‌و پێت) (ئیبنو ماجە، تیرمیذی) دەس خستنە ناو چەنجەی پێ ئاوا باشە: بەپەنجە تووتەی دەستی چەپی لە ژێرپێیەوە، لە پەنجە تووتەی قاچی راستییەوە دەست پێبکاو بەریز پیایاندا بڕوا هەتا لە پەنجە تووتەی

قاچی چپیەوە دەردەچێ، ئاژنینەوەی پەنجەکانی دەستیش بەوە دەبێ کە بەناویەکدا تێکیان پەڕێنێو بییانجوڵێنێ.

٩) **پێخشتنی لای راست لە سەر لای چەپ**، لە هەموو شۆردنو کردەوەی دەسنوێژدا لای راست بخاتە پێشی لای چەپەوە، بەپێی فەرمایشتەکەی {دروودی خوای لەسەربێ} (کاتێ دەسنوێژ دەگرن بە ئەندامە راستەکانتان دەست پێ بکەن) (ئەبو داوود، ئیبنو ماجە، ئیبنو خوزەیمە، ئیبنو حەببان) ئیبنو خوزەیمەو ئیبنو حەبان بە فەرموودەیەکی ساخیان داناوە. عائیشەیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە کردنی ئەم شتانەدا حەزی لەوە بوو کە لای راستی پێش بخات: لە پێڵاو لەپێکردنو لە قژ شانەکردنو لە دەسنوێژ گرتنداو لە هەموو کارێکی گرنگیدا) (پەسەندی هەردوو لایە - بوخاریو موسلیم گێڕاویانەتەوە).

١٠) **سوننەتە سێ جار کرنەوەی شۆردنو تەڕکردنی ئەندامەکانی دەسنوێژ**، بەپێی فەرموودەکەی عوسمان {رەزای خوای لێبێ}: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەسنوێژی گرتو هەموو ئەندامەکانی دەسنوێژی سێ جار سی جار شۆرد) (موسلم) لە گێڕانەوەیەکی ئەبو داوود لە عوسمانەوە: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} سێ جار دەستی تەڕی هێنا بەسەر سەریدا، لە گێڕانەوەیەکی ئیبنو ماجەدا: دەڵێ: عەلی {رەزای خوای لێبێ} دەسنوێژی گرت، سێ جار سێ جار، ئەندامەکانی دەسنوێژی شۆرد، وە فەرمووی: دەسنوێژی پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} ئاوابوو.

١١) **سوننەتە شۆردنەکە بەرو دوابێ**، پێش ئەوەی ئەندامی پێشوو وشك ببێتەوە دەست بکا بەئەندامی دوا ئەو، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای

لەسەربێ) وایکردووە، هەتا لە مەترسی راجیاییش دەربازبین. سوننەتە لەپاش لێبوونەوە دەستەکانی رانەوەشێنێ، بە پێی فەرمایشتەکەی (دروودی خوای لەسەربێ): (کاتێ لە دەسنوێژبوونەوە دەستتان رامەوەشێنن، چونکە شتی وا دەبێ بە باوەشێنی شەیتان) (ئیبنو ئەبی حاتەمو کەسانی تر گێڕاویانەتەوە) لەبەر ئەوەیش کاری وا بۆنی بێزابوونی لە خواپەرستی لێ دێ، سوننەتە لە پاش بیسمیلاکردن ئەمەیش پتربکا: (اللهم اغفر لی ذنبی ووسع لی في داری وبارك لی في رزقی: خودایە! لە گوناهم خۆشبەو گوشادی بخەرە ماڵمو پیتو فەڕ بخەرە رۆزیم) (تیرمیذی لە ئەبو هورەیرەوە). سوننەتە کە ئەنگوستیلەیش لە شوێنی خۆی بلەقێنێ، ئەگەر ژێرەکەی تەڕ دەبوو، دەنا دەبێ دایکەنێو لەقاندن بەسنیە سوننەتە بە شۆردنی لای سەرووی رووی دەست پێبکا، و لە پێشە سەریەوە دەست بکا بە تەڕکردنی سەری، وە بەنووکی پەنجەی دەستو پێی، دەست پێ بکات، ئەگەر خۆی ئاوی دادەکرد بۆ خۆی، بەلام ئەگەر کەسێکی تر ئاوی دەکرد بە دەستیدا لە ئانیشکەکانیەوە دەست پێبکا، وە ئاوی دەسنوێژەکەی لەو (مودد)ێ کەمتر نەبێ، وە لە ئاو بەکارهێناندا دەسبلاوی نەکا، وە لە سێ جا رتێ نەپەڕێ، وە لەکاتی دەسنوێژگرتندا قسە نەکا، وە ئاوەکە شڵپ نەکێشێ بە روویدا، بەڵکوو بەشێنەیی، لەپاش تەواو بوونی کردارەکانی دەسنوێژەکە روو بکاتە قیبلەو هەردوو دەستی بەرزەوە بکاو بڵێ، (اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شریك له، واشهد ان محمدا عبده ورسوله، اللهم اجعلنی من التوابین واجعلنی من المتطهرین، سبحانك اللهم وبحمدك، اشهد ان لا اله الا انت استغفرك واتوب الیك) وە هەر لەحاڵی بەرەو

قیبلەدا سوورەتی (انـا أنزلنـا) بخوێنێ بەڵام لەم کاتەدا دەستی بەرزنەکاتەوە. موسلیم {رەزای خوای لێبێت} دەگێڕێتەوە: هەر کەسێ لەپاش دەسنوێژگرتن بڵێ: (أشهد أن لا الـه الا الله وحده لا شریك لـه، وأشهد أن محمدا عبده ورسوله) هەر هەشت دەرگاکانی بەهەشتی بۆ دەکرێتەوە، بە کەیفی خۆی لە کامیانەوە حەزبکا دەچێتە ژوورەوە) تیرمیذی لەم نزایە ئەمەی پتر کردووە: (اللهم اجعلنی من التوابین واجعلنی من المتطهرین) حاکمیش {رەزای خوای لێبێت} ئەمەی لێ پتر کردووە: (سبحانك اللهم وبحمدك اشهد أن لا الـه انت أستغفرك وأتوب الیك).

سوننەتە بەبێ بەهانەی رەوا یارمەتی لە کەس وەرنەگری لە دەسنوێژگرتندا، وە بەبێ بەهانە خۆی وشك نەکاتەوە. واتە: بە خاولی ئەندامەکانی دەسنوێژ نەسرێ با لەسەر خۆ وشك ببنەوە سوونەتە لەپاش کاتی دەسنوێژی تازەوە دوو رکات نوێژی سوننەتی دیاری دسنوێژ بکا، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (هەر موسڵمانێ دەسنوێژێ بە جوانی بگرێ، وە دوو رکات سوننەتی پێوە بکا، بە باشی دڵیان بداتێو بیری لە لایان بێ، مسۆگەر کە بەهەشت بۆ خۆی مسۆگەر دەکا) (موسلیم). بزانن: ئەگەر لەناو دسنوێژەکەیدا گومانی بۆ پەیدا بوو کە فەرزێ لە فەرزەکانی دەسنوێژی فەرامۆش کردووە، ئەوە پێویستە ئەو فەرزە بکاتەوە، وەهەر چیش فەرز نەکراوەوە دووبارەی بکاتەوە، چونکە بناغەی کار لە شەریعەتدا لە سەر نەبوونی شتە، عەدەم ئەصڵە، کارو فیعل عاریضە، بەڵام هەر گومانێ لە پاش تەواکردنی دەسنوێژەکە کە بوو، لەبەر فەرمایشتی بایەخدار کاری پێ ناکرێ، چونکە گومانی وا

زۆره، کارپێکردنی دیژواره، له ڕواڵەتیشدا وا دەردەکەوێ که دەسنوێژ بە تەواوی گیرابێ! بەڵام گومان له نێتدا له پاش تەواو بوونی دەسنوێژیش گەرەکە بۆی بگەڕێتەوە، سەر لەنوێ دەسنوێژەکەی بگرێتەوە.

١٠) تاراتگرتن: استنجاء: خۆ پاککردنەوە:

پێناسەکەی لە شەرعا: (لابردنی پیسی سەر هەردوو رایە، کە پیشیان دەگوترێ: پاش‌و پێش، بە ئاو، یا بە بەرد، یا بە هەردوکیان) حوکمەکەی فەرزە، بەپێی فەرمایشتەکەی {درودی خوای لەسەربێ}: (کاتێ یەکێکتان دەچێ بۆ سەراو باسێ بەرد لەگەڵ خۆی ببا، خۆی پێیان پاك بکاتەوە، ئیتر ئەوە برێتی تاراتگرتن دەکەوێ) (ئەبو داوودو دارە قوطنی‌و ئیبنو ماجە بە رشتەیەکی جوانی ساخ گێڕاویانەتەوە) ئەنەسیش {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: (منو کوڕێکی لە سێرەی مندا کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەچوو بۆ سەراو جەوەندەیێ ئاومان بۆی دەبرد، بەو ئاوە تاراتی دەگرت، وەنەقیزەیەکیشمان لەگەڵ خۆمان دەبرد، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دایدەچەقاندو دەیکرد بە بەردەم (بەربەست - سوترە) لە کاتی نوێژدا). وا باشترە کە خۆی بە بەردو بەئاو پاك بکاتەوە، چونکە خەڵکی قوبابە هەردووکیان تاراتیان دەگرت، خودا لەبەر ئەوە ستایشیکردن‌و فەرمووی: {فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَن يَتَطَهَّرُواْ وَاللّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ – سورة التوبة – ١٠٨/٩}. واتە: ئەم مزگەوتەی قوبا کۆمەڵێ پیاوی موسڵمانی ساغی پاك‌و تەمیزی تیایە، حەز بەپاکی دڵ‌و دەروون‌و لەش‌و جل‌و شوێن دەکەن، لەبێ دەسنوێژی‌و

لەشپیسی دوورن، بەسە بۆ سەربەرزی ئەوان کە خودا ئەو کەسانەی خۆش دەوێ کە حزیان لە پاکیو خاوێنییەو خۆیان پاکو خاوێن رادەگرن) چونکە ئەوە بوو کاتێ ئەم ئایەتە هات پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە هۆی ئەم ستایشەی، لێیانی پرسی، عەرزیان کرد: لە پێشدا خۆمان بە بەرد پاك دەکەینەوە ئەوجا بە ئاویش تاراتدەگرین) بەززار بە رشتەیەکی بێهێز (ضعیف) گێڕاویەتەوە، بەڵام ئەوەوی بە راستی نازانێو دەفەرموێ: زانایانی شەرع ئاوا دەیگێڕنەوە، کەچی لە کتێبەکانی حەدیسدا شتی وانییە، بەڵکوو ئەمەیان تیایدایە: (بەئاو خۆمان پاك دەکردەوە) (ئەحمەد، ئیبنو خوزەیمە) وا باشە لە پاساودانی باشترینیدا بگوترێ: (زاتی پیساییەکە بە بەردەکە لا دەچێ، ئەسەرەکەشی بە ئاوەکە لادەچی، ئیتر دەست چەپەڵاوی نابێ). ئەگەر تاراتکر ویستی هەر بە یەکێکیان پاك بکاتەوە، باخۆی بەئاو پاك بکاتەوە باشترە، چونکە ئەو هەم پیساییەکە لادەبا، هەم خۆی ئەسەرەکەی لادەبا، بەڵام بەردەکە هەر خودی پیساییەکە لادەبا، ئەگەر تاراتگرتن بە بەردبوو پێویستە بەسێ بەردبێ، ئەگەر بەسی بەرد پاك نەبۆوە پێویستە بەزیاتر خۆی پاك بکاتەوە، مەرج بوونی سێبەرد بەپێی فەرموودەکەی پێشووە: (کاتێ یەکێکتان دەچی بۆ سەراو با سێ بەرد لەگەڵ خۆی ببا) خۆپاککردنەوە هەر مەرج نیە بە بەرد بی، بەڵکوو بە هەرشتێ کە پاكو وشك بێو پیسی هەڵبکەنێو رێزی نەبێ دەبێ بەڵام بە بەردی تەڕو شتی پیسو شتی ساف (وەك قامیشو شووشە) نابێ. ئیبنو مەسعود {رەزای خوای لێبێ} دەفەرمێ: جارێ حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} رۆیشت بۆ سەراو، بەمنی فەرموو کە سێ بەردی بۆ ببەم، منیش دوو بەردم دەست کەوت، هەر

چەند گەڕام بۆ بەردی سێهەم دەستم نەکەوت، لەبەر ئەوە دوو بەردو تەپاڵەیەکم بۆی برد، دوو تەپاڵەکەی فڕێداو فەرمووی: (تەپاڵە چەپەڵە!) (بوخاری) بۆیە بەشتی ڕێزداریش نابێ، وەکوو کولێرەو هەموو خواردەمەنییەکی تری ئادەمیزاد، یا خواردەمەنی جنۆکە وەك ئیسقان، لەبەر ئەم فەرموودەی مسلیم: (حەزروت {دروودی خوای لەسەربێ} ڕێگەی نەدەدا تارات بە ئێسك بگیرێ، دەیفەرموو: چونکە ئێسك خۆراکی برا جنۆکەکانی ئێوەیە!).

مەرجی بە کارهێنانی بەردو وێنەی بەرد ئەمەیە: شوێنەپیسەکە وشك نەبوبێتەوەو پیسییەکەیش لە جێگەی ئاسایی خۆی لای نەدابێ و شتی بێگانەی تری نەهاتبێتە سەر، دەنا دەبێ تاراتەکە بەس بە ئاوبێ، یا بە بەردو بە ئاوبێ، بەردی تەنیا بەس نیە).

١١) دەستووری سەراوکردن:

١) نادروستە بۆ سەراوکەر لە چۆڵەوانی، ئەگەر پەنایێ نەبوو، ڕووکردن و پشتکردن لە ڕووگە، بەپێی فەرمایشتەکەی {دروودی خوای لەسەربێ} (کە دەچنە سەر پێشاو، بۆ پیسایی یان بۆ گمێز، نە ڕووبکەنە ڕووگە (قیبلە) و نە پشتی تێبکەن، بەڵام ڕووبکەنە ئەم لاو لا) (شەیخان) هۆی ئەم نادروستیە ئەمەیە: بەری ڕووگە شکۆمەندە، دەبێ شکۆمەندییەکەی بپارێزرێ، بەپێی فەرموودەکەی سوراقەی کوڕی مالیك {ڕەزای خوای لێبێ} دەیگێڕێتەوە کە دەفەرموێ: بە گوێچکەی خۆم لە زاری پیرۆزی سەروەرم ژنەوت دەیفەرموو {دروودی خوای لەسەربێ}: (کاتێ کەسێکتان دەچێ بۆ سەراو

بارێزی قیبلەی خوای گەورەو مەزن بگرێ، با روونەکاتە رووگە. بەڵام ئەوەوی دەفەرموێ: ئەگەر لەبەر دەمیەوە داپۆشەرێ (ساترێ) هەبوو، دوو سێیەکی گەزێ بەرز بوو، خۆشی بەقەد سێ گەز یا کەمتر لێیەوە نزیك بوو، ئەوە رووکردن تێی دروستە، ئیتر چ لەناو سارادا بێ، چ لەناو خانوودا بێ، رووکردنو پشت کردنە رووگە لەناومالّدا بۆیە حەرام نیە لەبەر ئەم فەرموودەیەی ئیبنو عومەر: فەرمووی: ئیشم هەبوو چوومە سەر سەربانەکەی حەفصەی خوشکم کە ژنی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بوو، پێغەمبەرم دی خەریك بوو روو بە شام دەستی بە ئاو دەگەیاندو پشتی کردبووە رووگە. (کۆمەڵەکە گێڕاویانەتەوە – بوخاری، موسلیم، ئەبو داودد، تیرمیذی، نەسائی) شافعیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: رووکردنو پشتکردن لە رووگە لەدەشت نادروسە نەك لەناو مالّدا. مەروانول ئەصفەریش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: ئیبنو عومەرم بینی حوشترەکەی لە بەردەمیەوە لە رووی قیبلەوە یێخ دابوو، ئەوجا بەرەو وشترەکە گمیزی دەکرد، عەرزیم کرد: ئەی باوکی ئەورەحمان! خۆشتی وا نەیی لێکراوە؟ چۆن تۆ دەیکەی؟ فەرمووی: شتی وا لە بۆشاییدا، لە شوێنی بەربەرەلّادا نەیی لێکراوە، بەلّام ئەگەر لە نێوانی تۆو نێوانی رووگەدا شتێ هەبێ کە پەردەت بۆ بکا ئەوا قەیناکا) ئەبو داوودو حاکم گێڕاویانەتەوە.

٢) **پارێز بکا لە گمێزکردن لە ناو ئاوی راوەستاودا.** پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (کەستان قەت گمیز مەکەنە ئاوی راوەستاوەوە) جابیریش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەیی دەکرد کە لەناو ئاوی راوەستاودا گمێز بکرێ) (موسلیم،

نەسائی) ئەم نەیی لێکردنەیش ئاوی کەمو زۆری دەگرێتەوە، چونکە شتی وا مایەی چەپەڵییە، بەڵام بەرگیرییەکە چونکە بەرگری = دفاع بەڵام (بەرگیری = منع) لە کەما توندترە، وە لە شەویشدا توندترە لە رۆژ، چونکە دەڵێن: ئاو لە شەودا ئارامگای جنۆکەیە، جا دوور نیە کە بەهۆی ئەوەوە جنۆکە تووشی زیانێکی بکەن، ئاوی رەوانیش ئەگەر کەم بێ میزتێکردنی نادروستە، چونکە لەکاری دەخا، نە بەکەڵکی خۆی دەمێنێ، نە بەکەڵکی کەسێکی ار دەێ، ئەگەر زۆریش بێ ئەوە ناپەسەندە، واتە: مەکرووهە، ئاوی راوەستاویش کەمو زۆری ئەم دووبڕیارەی بۆ هەیە، کەم بێ نادروستە زۆر بێ (واتە: قوڵڵەتێن بێ) ناپەسەنە. بەهەر حاڵ سەراوکردن لە ئاوی راوەستاودا زۆر خراپە.

٣) **سەراونەکا لە ژێرداری بەریدا**، لە کاتی بەردا، یا لەهەر کاتێکی تردا، پیسایکردن ناپەسەندترە، چونکە بەرەکەی پیس دەکاو قێزەوون دەبێ.

٤) **سەراو نەکا لەسەر رێگایێ کە هاتوو چۆی تیابکرێ**، سەراوی گەورە خراپترە، جارێ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: خۆتان بپارێزن لەو دوو شتە ناشرینە کە دەبن بە هۆی ئەوە خەڵکی نەفرەتتان لێبکەنو لەعنەتتان بۆ بنێرن، گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا! ئەو دوو شتەیە چین؟ فەرمووی: سەراوکردن لەسەرەرێدا، یا لە سێبەری جێگەدانیشتندا.

٥) **سەراو نەکاتە ناو کونی زەوییەوە**، مەبەست کونی دەم خڕوپانە، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە فەرموودەیێکا، کە

نەسائیو ئەبو داوود گێڕاویانەتەوەو حاکم فەرموویەتی: فەرموودەیەکی ساخە چونکە بەپێی مەرجەکانی صەحیحی بوخاریو صەحیحی موسلیمە، پێشگیریی کردووە لەوە کە: (میز بکرێتە کونەوە). لەبەر ئەوە کە جێگەو شوێنی جنۆکەیە.

٦) **لە سێبەری دانیشتنی مەردوومدا،** وەك سێبەری درەختو شتی وا سەراو نەکا. سەراوی گەورە خراپترە، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرموویەتی: خۆتان لەم سێ ئیشە بپارێزن کە دەبن بەهۆی نەفرین لێکردنتان: سەراوکردن لە گۆڕگاکاندا یا لەسەر چەقی ڕێگەوباندا، یا لە سێبەری حەوانەوەدا، وەك سێبەری درەختو شتی وا. (ئەبو داوود) جێگەی گۆڵو کانیکردنو ڕێگەی کانیو بوارو دەوروبەرو قەراخی ئاوی لێخواردنەوەو بەربەرۆچکەی زستانیش لەم بڕیارەدا وەك سێبەر وایە. میزکردن لەسەر گۆڕ نادروستە، هەروا لەناو ماڵی مزگەوتدا، با بیکاتە دەفەرموێ: فریشتەوەو دوایی لە دەرەوەی مزگەوت بیڕێژێ هەر حەرامە!.

٧) **لە کاتی دەست بەئاوگەیاندنا قسەنەکا،** چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (نابێ دوو کەس بەیەکەوە بچن بۆ سەراوو شەرمیان هەڵماڵن دەست بکەن بە قسەکردن، چونکە خودای گەورەو مەزن زۆر ڕقی لە شتی وا دەبێتەوە) (ئەبو داوود) بۆیە خوا زۆر ڕقی لە شتی وایە لەبەر هەڵماڵینی شەرمگا، دەنا قسەکردن لەم کاتەدا دروستە بەڵام ناپەسەندە، دەق وەك ژن تەڵاقدان خۆی ڕەوایە کەچی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە بارەیەوە دەفەرموێ: (دزێوترین حەڵاڵ لەلای خودای گەورەو سەروەر ژن تەڵاقدانە) ئەمانەیش حوکمی قسەکردنیان هەیە:

وەڵامدانەوەی سڵاوو نزاکردن بۆ پژمیوو سوپاسکردنی پژمیو، ئەگەر لەسەر پێشاو پژمی با لە دڵەوە سوپاسی خوا بکا، موحیبی طه بەری دەفەرموێ: (گەرەکە لەوکاتەدا نەبخواو نەبخواتەوەو نە تەماشای دەردراوەکە بکاو نە سەیری شەرمگای خۆی بکاو نە سەیری ئاسمان بکاو نە بەدەستی یاری بکاو نە زۆریش لە ئاودەستا بمێنێتەوە، ناپەسەندە هەڵگرتنی شتێ کە ناوی خوای لێنووسرابێ،وەك ئەنگوستیلەو پارەو درەم، هەروا شتێ قورئانی لێنووسرابێ، لە بۆ شکۆمەندیی، ناوی پێغەمبەریش لەم مەسەلەیەدا وەك ناوی خوا وایە)، لە حەدیسا دەفەرموێ: (پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} کە دەڕۆیشتە ناو ئاو دەستەوە ئەنگوستیلەکەی دادەکەندو لە شوێنێکا دایدەنا، ئەوجا دەڕۆیشتە ناوی، چونکە مۆری (محمد رسول الله)ی لێهەڵکەندرابوو) (تیرمیذی) گێڕویەتەوەو فەرموویەتی: فەرموودەیەکی جوانی ساخە (حدیث حسن صحیح) حەرامە سیپارە (موصحەف) ببرێتە ناو ئاودەستەوە، مەگەر بترسێ کە بیدزن، یا بکەوێتە دەستی بێبڕوا، لەکاتی وادا ناچارییە دروستە، بە هەرحاڵ پێویستە بەپێی توانا پاك رابگیرێو لە بێڕێزی بپارێزرێ.

بزانن: کە هەموو ناوێکی شکۆمەند لەم حکومەدا وەك ناوی خواو پێغەمبەر وایە، کەواتە ئەمە ناوی گشت پێغەمبەرەکان دەگرێتەوە {درودی خوایان لەسەربێ}.

٨) **نابێ رووبکاتە خۆرو مانگ**، یا پشتیان تێبکا، چونکە ئەم دووشتە دوو نیشانەی گەورەی ئاشکران لەسەر گەورەیی خوای مەزن.

٩) **بەرەو رووی بـا، بامیزنـەکا**، لەوکاتـەدا قورسـایی لەشـی بخاتـە سەرِ قاچی چەپی، کە دەچێتە ناو ئاودەستەوە قاچـی چـەپی پـێش بخـاو بڵێ: (باسم الله اللهم انی أعوذ بك من الخبث والخبائث: بـە پـیرۆزی ناوی خوا خۆم دەپارێزم لە شەیتان، ئـەی خودایـە! پـەنا دەگـرم بـەتۆ لـە گوڵو دێڵی شـەیتان) کاتێکیش دەردەچێ قاچی چـەپی پێشبخاو بڵێ: (غفرانك الحمد لله الذی أذهب عنـی الاذی وعافانـي: خودایـە! داوای لێبوردنت لێدەکەم کە ئەم ماوەیە لە یادی تۆ دوورکەوتمەوە، سـوپاس بـۆ ئەو خودایـەی کـە ئـەم ئازارەی لـە کۆڵ جستمەوەو ساخڵەمی کـردووم) چونکە حە دیث دەفـەرموێ پێغەمبـەر {درودی خوای لەسەربێ} کـە لـە ئـاودەس دەردەچــوو دەیفــەرموو: (غفرانــك) (هــەر پێــنج فەرموودەزانەکــە گێڕاویانەتـەوە) لەچەند رێگەی بێهێزیـشەوە دەگێڕنـەوە کـە پێغەمبـەر فەرموویـەتی: (الحمـد لله الـذی أذهـب عنـی الاذی وعافـانی). شـتی واش با بێهێزیش بێت بەڵام لـە عیبادەتـدا کاری پێـدەکرێ. وا پەسـەندە کـە لەخـەڵك دووربکەوێتـەوەو شـوێنێکی فـشەڵی لـەبار بـۆ مێزکـردن هەڵبـژێرێ، نــەبادا پرۆژەکــەی بگەرێتــەوە بــۆ خــۆی، بــەپێی ئــەم فەرموودەیـەی ئـەبو مووسـا {رەزای خوای لێبێ}: (جـارێ پێغەمبـەر {درودی خوای لەسەربێ} چـووە پـەنا دیوارێکـەوە لـە نەرماییـەکی فـشەڵدا گمێـزی کـردو فەرمووی: کاتێ دەتانـەوێ گمێزبکـەن جێگەیـەکی لـەبار کـە دەستبدا بـۆ میزلێکـردن بدۆزنــەوە!) (ئەحمــەد ، ئــەبو داوود) وا باشــە کـە لــەپاش سەراوەکە ناو بپرژێنی لە شەرمو شەرواڵەکەی، هەتا دڵە راوکێ لـە خـۆی دووربخاتەوە.

١٢) هۆكانی بێدەسنوێژیی:

دەسنوێژ بەمانە دەشكێت:-

دەرچوونی شتێ لە پێش یان لە پاش، قەبارە داربێ یان بێقەبارەبێ وەك با، ئاساییبێ یان نائاسایی وەك خوێنو زیخ، خودپیس (نجس العین)بێ یان پاكبێ، وەكو كرم، سەر بەلگەیش لەم مەسەلەیەدا ئەم ئایەتەیە: {أو جَاء أَحَدٌ مِّنكُم مِّن الْغَآئِطِ - سورة النساء - ٤٣/٤}. واتە: وە یاخود یەكێ لە ئێوە لەسەر ئاو هاتەوەو بێدەسنوێژبوو. غائیط لە بنەڕەتدا ئەو شوێنەیە كە دەستی تیادا بە ئاو دەگەیەنرێ، دەردراوەكە بەهۆی هاوسایەتیوە بەو ناوە ناونراوە، بە پێی ئایەتەكە میزو پیسایی بەردەكەون، باو تڕو تسیش بەپێی ئەم فەرموودەیە بەردەكەون. ئەبو هورەیرە (خوای لێ رازی بێ) فەرمووی: پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) فەرمووی: (هەر كەسێ دەسنوێژی شكا تا دەسنوێژ نەگرێتەوە نوێژكردنی بۆ دروست نیە. پیاوێكیش گوتی: ئەی ئەبو هورەیرە! دەسنوێژ بەچی دەشكێ؟ فەرمووی: بە بالێبوونەوەو تڕو تسو شتی وا) (پەسەندی هەردوولایە. واتە: بوخاریو موسلیم گێڕاویانەتەوە) مەزیش بەر دەسنوێژ شكێن دەكەوێ بەپێی ئەم فەرموودەیە: عەلی (رەزای خوای لێبێ) فەرمووی: مەزیم زۆر بوو، شەرمیشم دەكرد بۆ خۆم لە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) بپرسم، چونكە كچەكەی خێزانم بوو، جا میقدادی كوڕی ئەسوەدم راسپارد، بۆ ئەمە لێی پرسی، فەرموو بووی: چۆكی بشۆرێو دەسنوێژ بگرێ) (شەیخەین). بەپێی ئەم فەرمایشتەی ئیبنو مەسعودو ئیبنو عەبباسیش (رەزای خوای لێبێ) وە دیش

بەردەکـەیّ: (بـەهۆی دەرچـوونی وەدییـەوە دەسـنوێژ پێویـست دەبـیّ) بەیهەقی لـە (السنن)دا گێڕاویەتـەوە. ئایـەتو فـەرموودەکان دەکـرێن بـە پێومر بۆ هەموو دەدراوێکـی تـریش تەنانـەت بـا سروشـتی لەشـیش دەری نەپەڕاندبیّ!.

بەلاّم دەردراویّ لە دوو راگە (سـبیلین)ەوە دەرنـەچـوو بـیّ، دەسـنوێژ ناشکێنیّ، وەك خوێندبەردانو کەلەشـاخ گرتنو رشـانەوەو ئـارەقو شـتی تری لەم بابەتە، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کەڵەشـاخی لـە خـۆی دەگرتو شوێنە کەڵەشاخلێگراوەکەی دەشۆردو ئیتر بەبیّ ئـەوە دەسـنوێژ بگـریّ، نوێـژی دەکـرد، جـارێکیش لـە غـەزای زاتولریقاعـا دوو پیـاو لـە یـارانیّ پێغەمبـەر {دروودی خوا لەسەر خۆی و رەزای خوا لە یارانیبێ} ئێـشکی لەشـکری موسوڵمانانان دەگرت، پیاوێکیان هەڵسا دەستی کرد بە نوێـژکردن، پیـاویّ لـە بێبڕواکـان تیرێکـی تێگـرت، ئـەویش تیرەکـەی دەرکێـشاو نوێژەکـەی تـەواوکرد، هـەر خوێنیـشی لێـدەهات، کاتـیّ پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ} بـەوەی زانــی رەخنــەی لێنــەگرت. (ئــەبو داوود بــە رشــتەیەکی ســاخ گێڕاویەتــەوە) لەبــەر ئــەوەیش دەردراوی دووڕا واتــە: (پــاشو پــێش) تایبەتمەندیی خۆی هەیە کە لە غەیری ئەواندانییە.

یەکیّ لە دەسنوێژ شکێن (نَوَاقِضُ)ەکان :-

خەوتنـە، بـەپێی فەرمایـشتەکەی پێغەبـەر {دروودی خوای لەسەربێ}: چـاو دەمبێنی کۆمە، هەر چاو کاتیّ چووە خەو دەمبێنەکە خاو دەبێتەوە، جا لەبـەر ئـەوە ئەگـەر کەسـیّ خـەوت کاتـیّ هەڵدەسـتیّ بـا دەسنوێژ بگـریّ) (ئـەبو داوودو ئیبنوماجـە). بـەلاّم کەسـیّ نوسـتبیّو پاشـی خـۆی لـە

زەوییەکە قایم کردبێ، ئەوە دەسنوێژی ناشکێ، بەپێی فەرمایشتی ئەنەس کە دەفەرموێ: یارانی پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) جاران دەیشخەوتن، کە هەڵدەستان بەبێ ئەوەی دەسنوێژ تازەبکەنەوە نوێژیان دەکرد) (موسلیم گێڕاویەتەوە)، ئەبو داوود ئەم رستەیەشی لەم فەرموودەیە پتر کردووە: وا خەویان لێدەکەوت سەریان شۆڕدەبۆوەو چەناگەیان دەیدا لەسەر سینگیان، ئەمەیش بە سەرینیی پێغەمبەر بوو.

یەکێ تریان: نەمانی هۆشە بەسەر خۆشی یا بە نەخۆشی وەك بوورانەوەو شێتی، چونکە لە شوێنێ بەخەو دەسنوێژ بشکێ کە لەچاو نەمانی هۆشدا شتێ وا مرۆڤ بێئاگا ناکا، دەبێ بەم باشتر بشکێ.

یەکی تریان: بەیەك گەیشتنی پێستی نێرو مێی نامەحرەمە، بەبێ پەردە، مەگەر هی منالێ کە تەمەنی لەوادەی ئارەزووی ئادەمیزادی ئاسایی کەمتربێ، بەپێی ئایەتی: {أَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاء – ٤٣/٤}. واتە: یا پێستتان لە پێستی ژنان کەوت) ئەوەتا لەم ئایەتەدا (لمس) عەطف کراوەتەوە سەر (مجئ) وەفەرمان کراوە ئەگەر ئاو نەبوو لە دوا روودانی یەکێ لەم کارانە، تەیەمموم بکرێ، ئەمەیش نیشانەی ئەوەیە کە دەستلێدانی تەنیا هۆی بێ دەسنوێژییە، رێك وەك سەراوکردن، بەوەدا دەزانین کە مەبەست لە (لەمس) جووتبوون‌و دروستبوون لەگەڵ ژندا نیە، چونکە ئەم واتایە دژی رواڵەتی دەرەوەی وشەکەیە، چونکە (لەمس) بەغەیری جووتبوونیش دەگوترێ، ئەوەتا خوای گەورە دەفەرموێ: {فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ – سورة الأنعام – ٧/٦}. واتە: ئەگەر کتێبێکیشت بۆ بنێرین کە لە کاغەزدا نوسرابێ، وە بەدەستی خۆیان

دەست لە پەڕەکانی بدەن، هەر بڕوا ناهێننو دەڵێن: ئای لەم جادووە گەورەو ئاشکرایە) پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} لەمسی بە واتایەکی تر جگە لە جووتبوون بەکار هێناوە، وەك ئەوە بە ماعیزی فەرموو: (لعلك لامست: رەنگبێ هەر دەستبازیت لە گەڵیدا کردبێ) هەر بەڵگەیەکیش کە بۆچوونی تری هەڵدەگرت لە بەڵگەیی دەکەوێ، کە واتە: لەمس لە زمانی عەرەبدا بریتییە لە کەوتنی پێست لە پێست، ئیتر بە قەستی بی یان نا، بە ئارەزووبێ یان نا، لە نێرینەیشا جیاوازی لە نێوانی پیرێ کە لە پیاوەتی کەوتبێو نێرینەی تردانیە، پیرو لاوو خەساوو شلەیەتەو مێرد منداڵ جیاوازیان نیە، لە مێینەیشا فەرقی ژنی گەنجو پیرێژنی ئارەزووی لێنەکرێ نیە، چونکە هەر چۆنێبێ جێگەی گومان لێکردنی ئارەزوو لێکردنە! بۆیەیش لە یەککەوتنی پێستی خۆیی (مەحرەم) دەسنوێژ ناشکێنێ لەسەر فەرمایشتی دامەزراو، چونکە جێگەی گومانی ئارەزوولێکردن نیە، پەردەیش کە لە بەینا بوو ئەوە بەیەك گەیشتن نیە بۆیە دەسنوێژ ناشکێ، هەروا دەست دانو لە نینۆكو مووو ددان دەسنوێژ بەتاڵ ناکاتەوە هەروا لەیەککەوتنی ئەم شتانە لەناو خۆیانا.

یەکێ تریان: گەیشتنی بەری دەستی کەسێکە بە پێستی پاشو پێشی خۆی یا هی ئادەمیزادێکی تر، ئیتر نێربن یان مێ، گەورە بن یان بچووك جیاوازیان نیە، ، بەپێی فەرمایشتەکەی {دروودی خوای لەسەربێ} کەسێ دەستیدا لە پاشوپێش (فەرج)ی خۆی با دەسنوێژ بگرێتەوە) (ئەحمەدو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە، حاکمیش فەرموویەتی: ئەمە بەپێی مەرجی هەردوو شێخە) واتە: (بوخاریو موسلیم، کە لە زانستی فەرموودەدا ناسراون بە شەیخەین، واتە: هەردوو شێخ) وە بەپێی ئەم

فەرمایشتەیشی (دروودی خوای لەسەربێ): هەرکامێکتان بەبێ پەردە یا بەبێ دەستپێچ دەستیدا لە شەرم واتە: پاش و پێشی خۆی بدات با دەسنوێژبگرێتەوە.

ئیبنو حەببان گێڕاویەتەوە، (افضاء) کە لە دەقی عەرەبی فەرموودەکەدا هەیە برێتییە لە دەست لێدان بە بەری دەست، دەی ئەوا بەپێی دەقی فەرموودەکان بەدەست لێدان لە شەرمی خۆی دەسنوێژی دەشکێ، دیارە بەهی کەسێکی تر باشتر دەشکێ، چونکە ئەوە پتر پەردەی رێز لە نێوانا دەدرێنێ، بەڵکوو بەبێ ئەم پێوەر (قیاس)ەیش ئەم دەقە لەم بارەیەوە چەسپاوە: کەسێ دەستبدا لە چووك (زەکەر)ی خۆی با دەسنوێژ بگرێتەوە) فەرموودەکەی خاتوو بوسرەیش دەفەرموێ: بۆ خۆم لە پێغەمبەرم ژنەوت دەیفەرموو (دروودی خوای لەسەربێ): هەر کەسێ دەستیدا لە چووك دەبێ دەسنوێژ تازە بکاتەوە (ئەحمەدو نەسائی) ئەمەیش دامەنی خۆیو دامەنی خەڵکی تریش دەگێڕیتەوە، هەروەك پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: هەر پیاوێ دەستی کەوت لە چووکی خۆی با دەسنوێژ تازە بکاتەوە، هەر ژنێکیش دەستی دا لە شەرمگای خۆی با دەسنوێژ تازە بکاتەوە) (ئەحمەد) ئەو فەرموودەیەی کە ئەوە دەگەیەنێ کە بەشتی وا دەسنوێژ ناشکێ، ئیبنو حەببانو کەسانی تر دەفەرموون: ئەوە هەڵوەشاوەتەوە، پاشیش (کە مەبەست لێی پزووی کۆمی ئادەمیزادە) بەر وشەی شەرمو دامەن دەکەوێ لەم فەرموودانەدا، کە بە واتای فەرجن، هەروەك بە قیاس لەسەر پێشیش هەمان بڕیاری بۆ دەسەپێ، بە وشەی (بەری دەست) ئەوەی بەری دەست نەبێ بەر بڕیارە ناکەوێ، واتە: دەسنوێژ بە سەری پەنجەو بە نێوانیو بە لاتەنیشتیو

بەلالەپ ناشکێ، بە (شەرمگای ئادەمیزادیش) هی گیانلەبەرو مەڵو مۆر دەردەچێ، بەدەس دان لەبەرو دوای گیانلەبەر دەسنوێژ ناشکێ.

یەکی تریان: چاکبوونەوەی هەمیشە بێ دەسنوێژە وەك کەسێ هەمیشە میزەچورکێی بێ، یا پێی رانەگرێ، یا وەك ژنی هەمیشە بێنوێژ، چونکە پاکێتیی ئەمانە لەبەر ناچارییەو هی ناچارییەکەیانە، هەر کاتێ ناچارییەکەیان نەما حوکمەکەیشی نامێنێ، کە ئەوەیە چاوپۆشی دەکرێ لە دەدراوەکەیان.

١٣) یاسایەکی سەرعزانی (قاعیدة فقهیة):

یەکێ لە یاسا بڕیاردراوەکان، کە بڕیاری (حکم)ی زۆری شەرعی بەپێی ئەو دروست دەبێ ئەمەیە: (إستِصَحابُ الاصل) واتە: مانەوەی شت لەسەر حاڵی پێشووی خۆی، لەسەر ئەم شێوەیە: بڕیارێ بۆ شتێ لەکاتی دوەمیدا دەچەسپێ، لەسەر بنیاتی چەسپ بوونی ئەو بڕیارە بۆی لەکاتی یەکەمیدا، جا بەپێی ئەم یاسایە مەردوم تێکڕا بەیەك دەنگ دەڵێن: ئەگەر کەسێ گومانی بۆ پەیدابوو کە ئایا ژنەکەی تەڵاق داوە یا نا؟ ئەوە دروستە لە گەڵی دروست ببێ، چونکە بنەڕەت (ئەصڵ) نەبوونی تەڵاق، بەڵام ئەگەر گومانی کرد: کە ئەو ژنەی مارە کردووە یا نا؟ ئەوە دروست نیە بڕواتە لای، چونکە بنەڕەت نەبوونی مارەکردنە، لەسەر هەمان یاسا ئەگەر کەسێ سوور دەیزانی کە دەسنوێژی هەبوو، لە فیسارە کات، بەڵام گومانی لە نەمانیا لەوەودوا پەیدا کرد، ئەوە چوونکە بنەڕەت هەبوونی پاکیەو نەبوونی بێ دەسنوێژییە دەسنوێژەکەی هەر ماوەو نەشکاوە! بە

پێچەوانەیشەوە هەروەها ئەگەر کەسێکیش سوور دەیزانی کە لەپاش کاتێکی زانراوەوە وەك پاش خۆر کەوتن، دەسنوێژی گرتووەو دەسنوێژی شکاوە بەڵام نەیدەزانی کە کامیان لە پێشدا بوون، ئەوە تەماشا دەکەین ئەگەر لە پێش خۆرکەوتندا دەسنوێژی نەبووە ئەوە ئێستا دەسنوێژدارە، چونکە بێ دەسنوێژییەکە لە پێش خۆرکەوتندا هەڵ دەگرێ کە لەپێش پاکییەکەوە بووبێ، هەڵیش دەگرێ کە لە پاشیەوە بووبێ، جا بەم رەچاوکردن (اعتبار)ە پاکێتی دەبێ بە بنەڕەت، بەڵام ئەگەر لە پێش خۆرکەوتندا دەسنوێژی هەبوو ئەوا ئێستا بێ دەسنوێژە چونکە سوور زانینی پاکێتی لە پێش خۆرکەوتندا بەوەلا دەچێ کە سووریش دەزانێ کە لە پاش خۆرکەوتن دەسنوێژی شکاوە، لەشپیسیش لەم بڕیارەدا وەك بێ دەسنوێژی وایە.

١٤) خۆشۆردن (غوسڵ):

شۆردن لە زماندا: کردنی ئاوە بەسەرشتدا بە رەهایی (مطلقا). لە شەرعدا: کردنیەتی بەسەر هەموو جەستەدا بە مەبەستی شتن. (هۆیەکانی): ئەو شتانەی کە دەبن بە هۆی پێویستبوونی خۆشتن شەش شتن سیانیان پیاوو ژن تیایانا هاوبەشن.

یەکەم: بەیەکاچوونی سوننەتگای نێرو مێیە، لەسەر ئەم شێوەیە بەلایەنی کەمەوە تێچوونی گۆمکەی چووك، یا بە ئەندازەی ئەوە، بۆ ناو پێش یا پاشی گیانداری، بکەرو بدەر مرۆڤ بن یا گیانلەبەر جیایی نیە، هەروا ئاوی بێتەوە یا نا جیاوازی نیە، سەربەڵگە لەم مەسەلەیەدا

فەرموودەکەی خاتوو عائیشەیە {ڕەزای خوای لێبێ} کە دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {درودی خوای لەسەربێ} و سەرو ماڵو مناڵ بە قوربانیبێ، فەرمووی: کاتێ دوو سوننەتگاکە بەیەکا چوون خۆشۆردن پێویست دەبێ، من خۆمو پێغەمبەری خوا ئاوامان دەکردو لە پاشا هەدوکمان خۆمان دەشۆرد (موسلیم) (بەیەکاچوونی سوننەتگای نێرو مێ: واتە: التقاء الختانین – وەرگێڕ).

دووەم: دەرچوونی تۆماوە، بەپێی فەرمایشتەکەی {درودی خوای لەسەربێ} ئاو لە ئاوەوەیە. واتە: خۆشۆردن بە ئاوهاتنەوە پێویست دەبێ (موسلیم) ئیتر دەرچوونەکە لە خەوا بێ یا لە حاڵی بەخەبەریدا بێ، خۆشی پێبگا یا نا، چونکە فەرموودەکەی بەرەهایی فەرموویەتی، تۆماو ئەم سێ نیشانەی هەیە:

١) لەکاتی تەڕیدا بۆنی هەویر یا بۆنی کیفی هێشووی خورمای لێدێ، لە کاتی وشکیدا بۆنی سپێنەی هێلکەی لێ دێ.

٢) بە چەند بلقێ هەڵدەقوڵێ. خوای گەورە دەفەرموێ: {مِن مَّاء دَافِقٍ سورة الطارق – ٦/٨٦} واتە: لە ئاوێکی هەڵقوڵیو دروست کراوە، بە دەرچوونی تۆماو خۆشی دەگا بە خاوەنەکەیو دوا بە دوای ئەوە چووك سیس دەبێتەوەو کوڵوکۆی دڵ دادەمرێ. جیایی ژن لەگەڵ پیاوا ئەوەیە ئاوی ژن وەك هی پیاو هەڵناقوڵێ، ئەو بەجۆرێ تر ئاوی دێتەوە. ئەگەر کەسێ لە خەو هەڵساو روانی لینجاوە خەستە سپییەکە وا بەگیانیەوە، هیچ کام لەم نیشانانەی تری تیانەبوو ئەوە خۆشۆردنی لەسەر نیە، چونکە وەدیش لەم دوو نیشانەیەدا وەك تۆماو

وایە، بڕیار بە دەستی خۆیەتی دایدەنێ بەوەدی خۆشۆردنی لەسەر نیـە، بەڵام دەبێ چووکی بشۆرێ، دایدەنێ بە تۆماو ئـەوە دەبـێ خـۆی بـشۆرێ، لە حـاڵی دووەمـا ئەگـەر بـاقی مەندەکـەی لـە دوا خۆشـۆردن هاتـە مرەوە پێویستە دووبارە خۆی بشۆرێتەوە.

سێیەم: مردنە، بەپێی فەرمایشتەکەی {دروودی خوای لەسەربێ} لە بـارەی ئەو پیاوەوە کاتی حەجی ماڵاواییدا لە ئیحرامدا لە وشـترەکەی بـەربۆوەو ئەستۆی شکا، کە فەرمووی: بە ئاوو بە مۆرد بیشۆرن (شەیخەین).

سیانیشیان تایبەتن بە ژنانەوە، ئەمانەن لە دواوە:

یەکـــەمیان: بێنوێژییـــە، بـــەپێی فەرمایـــشتی زاتـــی مـــەزن: {وَلاَ تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىَ يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللّهُ – سـورة البقرة – ٢٢٢/٢} . واتـە: لـەکاتی بێنوێـژ حەڵاڵەکانتان بـە نیـازی چـوونەلا نزیکیـان مەکـەون، هـەتا لـە بێنوێژییەکـەیان پـاك دەبنەوە، جا ئەو کاتە بچنە لایان لەوشـوێنـەوە کـە خـودا ڕێـی پـێ داون‌و ڕەوای دیوە بۆتان، وە بەپێی فەرموودەکەی عائیشە {خوای لێ ڕازی بێ}: حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: کاتێ سەرەتای بێنوێژییەکەی جارانت دەستی پێکـرد ئـیتر نوێژمەکـە هـەتا بـە قـەد ئـەو ڕۆژانــە دەڕوا، ئنجـا بـا خوێنەکەیش نەوەستێ بـەڵام تـۆ بـە نیـازی خۆشـۆردنی بێنوێـژی خـۆت بشۆرەو نوێژی خۆتی لێبکە (شەیخەین).

دووەمیـــان: زەیـستانییە، ئەمـەیش بـۆ ئەمـە وەك بێنوێـژی وایـە، چـونکە برێتییـە لـە خـوێنی بێنوێـژی کۆوەبـوو، وە لەبـەر ئـەوەیش

هاوڕێیـان {ڕەزای خوای لێبێ} یـەکیان گرتـووە لەسـەر ئـەوەو بـەکۆی دەنـگ دەڵێن: کە ئەویش وەك بێنوێژی وایە،

سێیەمیان: منداڵبوونە، با بـرێتیش بـێ لـە خوێنپارەیـێ یـا گۆشـت پارەیێ، هۆی فەرزبوونی خۆشۆردن دووشتە:

یەکەمیان: لە کاتی منداڵبوونـدا گومـانی دەرچـوونی خـوێن هەیـە، بڕیـاری شـەرعیش پەیوەنـدی بـە پەیـدابوونی گومانـەوە هەیـە، وەك خـەوتن، دەسـنوێژ دەشـکێنێ، چـونکە کـاتی خـەوتن جێگـەی گومـانی دەسنوێژشکاندنە.

دووەمیان: ئەوەیـە کـە منـداڵ لـە تۆمـاو دروسـت بـووە، دەرچـوونی تۆماویش خۆشۆردن پێویست دەکا.

١٥) فەرزەکانی خۆشۆردن:

خۆشۆردن دوو فەرزی هەیە:

یەکـەمیان: نیەتهێنانـە، بـەپێی فەرموودەکـەی {دروودی خوای لەسەربێ}: هەموو کردەوەیـێ بـەپێی نیـازو نیەتەکەیـەتی، دڵ جێگـەی نێەتـە، نێـت دەبـێ لەگـەڵ یەکـەم شـوێنی شـۆراو لـە لەشـبێ، واتـە: نیەتەکـە لەگـەڵ شـۆرینی هـەر شـوێنێکی لەشـدا هـەبوو ئـەوە بـە یەکـەم شـێنی شـۆراو دادەنـرێ، نێتهێنـان ئاوایـە: لەشـپیس نێـی لابردنـی لەشپیسـی بهێنـێ، یـا لابردنـی بێدەسـنوێژی گـەورە لـە هـەموو لەشـی، ژنـی بێنوێـژ نیـەتی لابردنی بێنوێژی بهێنێ، ژنی زەیستان نیەتی لابردنـی زەیـستانی بهێنـێ!

بۆ دروستبوونی خۆشۆردن مەرجەکە لە پێشا پیسی سەر لەش لابرێ، بەپێی فەرموودەکەی {درودی خوای لەسەربێ}: خوێنەکە لە خۆت بشۆرەو ئینجا نوێژی خۆتی لێبکە، لەلای بڕی لە زاناکان لابردنی پیسی لە فەرزەکانی خۆشۆردنن، بەڵام قسەی دروست ئەوەیە کە مەرجە نەك فەرز.

دووەمیان: گەیاندنی ئاوەکە بە هەمووپێستو بنکی مووەکان، بەپێی فەرموودەکەی {درودی خوای لەسەربێ}: لەبن هەموو موویەکدا لەشپیسی هەیە، کەواتە مووەکان باش تەڕ بکەنو پێست تەواو خاوێن بکەنەوە لەکاتی لەشپیسی دەرکردندا). (ئەبو داوودو تیرمیذی) پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەر کەسێ شوێنی تاقە یەك موو بهێڵێتەوەو لەکاتی خۆشۆردنی لەشپیسیدا نەیشۆرێ ئەوە بە ئاگری دۆزەخ واوای لێدەکرێ). ئیمامی عەلیش {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: دەسا من لەترسی ئەم هەڕەشەیەیە کە لەم فەرموودەیەدا هەیە شەڕم بەستۆتە سەری خۆم). عەلی دەستووری وابوو مووی خۆی هەڵ دەپاچی، (ئەحمەد، ئەبو داوود، ئیبنوماجە) پێویستە پەلکە (ئەگەر ناوەکەی تەڕنەدەبوو بەبێ کردنەوە) فەرزە بیکاتەوە، بەپێی فەرمایشتەکەی {درودی خوای لەسەربێ}: مووەکان باش تەڕبکەن، وە بەپێی فەرمایشتەکەی تری {درودی خوای لەسەربێ}: هەر کەسێ شوێنی تاقە یەك موو... تا کۆتایی فەرموودەکە. بەڵام ئەو فەرموودەیەی کە ئوممو سەلەمە {ڕەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوەو دەفەرموێ: گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا! من ئافرەتمو پەلکەکانم توند شەتەك دەدەم ئایا بۆ خۆشۆردنی لەشپیسی هەڵیان بوەشێنم یا نا؟ فەرمووی: نەء، تەنیا ئەوەندەت بەسە سێ مشت ئاو بکە بەسەر سەرتاو، باش باش قژو کەزییەکانت هەڵگلۆفەو ئەوجا سەراپا ئاوبکە بەسەر خۆتا ئیتر پاك

دەبیتـەوە). (موسـلیم لـە صـحیحی خۆیـا گێڕاویەتـەوە) ئەمـە بـەم بـارەدا دەخرێ:کە مووەکە تـەنك بـووەو بەستنەکە ڕێـی لـە ئاوەکـە نـەگرتووە کـە بگاتـە بنـی مووەکـانو بگاتـە هـەموو پێـستەکە، ئـەم تەئویلـەیش بۆیـە دەکەین تاکار بە کۆی بەڵگەکان بکرێ.

لە هەمانکاتدا پێویستە دیوی دەرەوەی پێست گشتی بشۆردرێ، هـەتا ئەوەی بەدەرەوەیە لە کڕاکەی گوێ بشۆردرێ، هەروا چرچو لۆچی لـەش، هەروا ژێرپێستی کەوا بە گومکەی چووکەوە بـۆ خەتەنـە نـەکراو، هـەروا ئـەوەی لـە بـەرودوای ژن واتـە: لـە پـێشو پاشـی کـە لـە کـاتی دانـشتندا دەردەکەوێ. بزانن بۆیەی سەر نینۆك کە ناهێڵێ ئاو بگاتە ژێری، یا هـەر دەرمانێ تری وا کە نەهێڵێ ئاو بگاتـە سـەر پێست، بـزانن شـتی وا دەبـێ لاببرێ، بەڵام خەنەو وسمە وانین، چونکە تـەنیا ڕەنگـی پێـستو مووەکـە دەگۆڕنو بەس.

١٦) سوننەتەکانی خۆشۆردن:

سوننەتەکانی خۆشۆردن چەند شتێکن: یەکێکیان: ناوی خواهێنانـە، یـەکێکی تریـان: شـۆردنی هـەردوو دەسـتە هـەتا هـەردوو مـووچ لـە پـێش ئـەوەدا کـە بکـرێ بـەناو ئـاوی خۆشـۆردنەکەدا. بەڵگـەی ئەمـەیش لـە دەسـنوێژدا ڕابـورد، یـەکێ تریـان: لـە پێـشدا دەسـنوێژێکی تـەواو بگـرێ، لەبەر فەرموودەکەی عایشە {ڕەزای خوای لێبێ}: جاران یاسای پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ} وابوو: کاتێ غوسڵی لەشپیسی دەدەکرد لە پێشدا دەسـنوێژێکی تــەواوی دەفــەرموێ: دەکــرد دەق وەك دەســوێژی نوێــژ، (شــەیخەن).

بوخاریش {رەزای خوای لێبێ} لە ئوممو سەلەمەوە {رەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە: پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} شۆردنی هەردوو قازی خستە داواوە، قاچی حوسەین دەفەرموێ: لەبەر ئەوەی ئەم دوو گێڕانەوەیە هەردووکیان راستو دروستن کار بە هەردووکیان دەکرێ، جا ئەوەی لەشپیسی خۆی دەردەکا سەرپشکە لە نێوانی ئەم دوو شتەدا، یا دەسنوێژەکەی بە تەواوی بگرێ، بەپێی گێڕانەوەکەی عائیشە، یا شۆردنی قاچەکانی بخاتە دوا خۆشۆردن بەپێی گێڕانەوەکەی ئوممو سەلەمە. یەکێکی تریان: دەست بخاتە هەموو جەستەی، بە تایبەتی چرچو لۆچەکانی، ئەمەیش لەبەر دووربینی، وە هەتا لە مەترسی راجیاییش دەرباز ببین، چونکە هەندێ ئەمەیان بە پێویست داناوە، گرنگی بدا بە دەست خستنە چرچو لۆچی لەشی، وەك بنباخەڵو لۆچی سكو ناو ناوكو پێچو پەنای هەردوو گوێ، چونکە ئەمە دەبێ بە هۆی دڵ ئاوخواردنەوەو دڵنیا دەبێ لەوە کە ئاوەکە گەیشتۆتە هەموو بەشو پاژەکانی لەشی، بە تایبەتی بۆ گوێکانی لالوێی ئاو هەڵبگرێو گوێچکەی دابنێ لەسەری، لە سەرخۆ، هەتا ئاوەکە بگاتە هەموو گۆشەو پێچو پەناکانی.

یەکێکی تریان: مووالاتە: واتە: ڕێزپێوەگرتن، کە ئەوەیە پێش ئەوەی ئەندامی پێشوو وشك ببێتەوە دەست بکا بە شۆردنی ئەندامی دوا ئەو:

یەکێکی تریان: پێش خستنی شۆردنی لای راستە لەسەر لای چەپ، دیوی دەرەوەو دیوی ناوەوەی، بەم ڕەنگە لە پێشدا ئاو دەکا بەسەر

سەریدا، ئەوجا بەلای راستیدا ئەوجا بەلای چەپیدا، چونکە ئەو {درووده‌ی خوای لەسەربێ} حەزی لەوە بوو کە لە دەسنوێژو خۆشۆردندا لای راستی پێش بخا (پەسەندی هەردوولایە: متفق علیه).

یەکێ تریان: سێ جار کردنەوەی شۆردن، سێ جار سەری بشواتو سێ جار دەستی تێبخات، باقی مەندەی لەشیشی هەروا، لە مەیشدا حەزرەت دەکا بە سەرمەشق، وا پەسەندە ئاوی خۆشۆردن لە مەنێ کەمتر نەبێو ئاوی دەسنوێژ لە (مودد)ێ کەمتر نەبێ، بەپێی ئەم فەرموودەیەی موسلیم: پێغەمبەر {درووده‌ی خوای لەسەربێ} مەنێ ئاو بەشی خۆشۆردنی دەکردو (مودد)ێ ئاویش بەشی دەسنوێژی دەکرد).
تازەکردنەوەی خۆشۆردن سوننەت نیە، چونکە شتی وا لە سوننەتدا نیە، سەرەڕای ئەوەیشە زەحمەتە، بەلام دەسنوێژ ئەو زەحمەتەی تیا نیە لەبەر ئەوە سوننەتە تازە بکرێتەوە، هەر کاتێ ویستی نوێژی پێوە بکا، هەروا بەپێی ئەم فەرموودەیەش کە ئەبو داوودو کەسانی تر گێڕاویانەتەوە: دەفەرموێ {درووده‌ی خوای لەسەربێ} هەر کەسێ لەسەرپاکی دەسنوێژ تازە بکاتەوە خوا دە چاکەی بۆ دەنووسێ. لەبەر ئەوەیش کە لە سەرەتای ئیسلامەتییەوە بۆ هەموو نوێژێ دەسنوێژیان دەگرت، تا پێویستبوونی ئەوە هەڵوەشایەوەو زاتی داخوازییەکە (ئەصڵی طەڵەبەکە)مایەوە. وا پەسەندە کە بە لەشی پیسەوە نەموو بتاشێو نە نینۆك بکا، هەتا هەموو پاژێکی لەشی پاکبێ، سوننەتە لە پاش خۆشۆردن بڵێ: (اشهد أن لا اله الا الله وحده لا شريك له وأشهد أن محمدا عبده ورسوله) لەمەدا چاو لە پێغەمبەری خوا بکا، چونکە ئەو وای دەکرد.

١٧) هەڵماڵینی شەرمگا لەکاتی خۆشۆردندا:

دروست نیە بۆ کەس کە لە بەرچاوی کەسێکی تر، بەشەرمگای رووتەوە خۆی بشۆرێ، لەسەر ئەوە تەمبێیەك (تەعزیر)ێکی وا دەکرێ کە بگونجێ لەگەڵ حاڵیدا، دروست نیە بۆ ئامادەبوان کە ئەوەی لێ قبوڵکەن، پێویستە لە سەریان بەرهەڵستی بکەنو بێزاری دەربڕن، خۆ ئەگەر خۆیانی لێبێدەنگ کەن تاوانبار دەبنو ئەوانیش تەمبێ دەکرێن بە پێی فەرمایشتەکەی {درودی خوای لەسەربێ} نەفرەتو لەعنەتی خوا لەو کەسەی کە تەماشای شەرمگای نامەحرەم دەکاو، لەو کەسەیش کە نامەحرەم تەماشای شەرمگای دەکا. بەڵام ئەگەر بە تەنیا خۆی بوو دروستە، لە حاڵی وایشدا خۆداپۆشین باشترە، چونکە شەمکردن لە خوا شایانترە، هەتا لە هەموو کەسێکی تر.

پیاو لەناو گەرماوا دەبێ چاوی خۆی لە روانینی ناڕەوا بگرێ، شەرمگای رووت نەکا لە بەرچاوی کەسێ کە بۆی دروست نەبێ تەماشای بکا: ئیمامی قورطوبی {رەحمەتی خوای لێبێ} لە تەفسیرەکەیدا، لە راڤەی ئایەتی: (کراما کاتبین، یعلمون ما تفعلون)دا ئەم فەرموودەیەی گێڕاوەتەوە: هەر پیاوێ بە لەش رووتی لەناو گەرماودا بێ دوو فریشتەکەی کەوان لە گەڵیا نەفرەتی لێدەکەن. حاکمیش لە جابیرەوە دەگێڕێتەوە: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرموویەتی: نادروستە بۆ پیاو بچێتە ناو گەرماو مەگەر بە پەشتەماڵەوە.

١٨) خۆشۆردنە سوننەتەكان:

بەهۆی ئەم چەند شتەوە خۆ شۆردن سوننەتە: خۆشۆردنی هەینی، حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەوەی لە ڕۆژی هەینیدا بۆ نوێژی هەینی تەنیا دەسنوێژ دەگرێ ئەوە بەپێی سوننەتی پێغەمبەر ڕەفتار دەكا، دیارە كە ئەوەیش كارێكی گەلێ شیرینە، ئەوەیشی كە خۆی دەشوا دیارە كە خۆشۆردنەكە زۆر خێرترە، (ترمیذی گێڕاویەتەوە) ئەوەویش {ڕەزای خوای لێبێ} فەرموویەتی فەرموودەیەكی ساغە. هەندێ وا بۆی چوون: كە فەرز بێ نەك سوننەت، ئەمەیشیان لەم فەرمایشتە وەرگرتووە كە دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: كاتێ دەچن بۆ نوێژی هەینی خۆتان بشۆرن). موسلیم گێڕاویەتەوە، چونكە ڕووكاری فەرمان (ظاهیری ئەمر) بۆپێویست بوونە، ئەم فەرموودەیەش ڕای ئەم لایەنە دووپات دەكاتەوە: خۆشۆردنی ڕۆژی هەینی پێویستە لەسەر هەموو پیاوێكی ڕەسیدە) مەبەست لە ڕەسیدە پیاوێكە جێگەی تەكلیف بێ (شەیخەین). بەڵام ئەم قسەیە بەوە بەرپەرچ دراوەتەوە كە فەرمان (ئەمر) لەم فەرموودەیەدا، بۆ پەسەندكردنە نەك بۆ پێویست بوون، چونكە چەند فەرموودەیەكی ساخ لەم مەسەلەیەدا هەیە، كە دەبن بە بەڵگە لەسەری، واتە: لەسەر پەسەندكردنی (تخییر) بەم جۆرەیش كار بە كۆی بەڵگەكان دەكرێ، ئەوەیش باشترە لەوە كە كار بە هەندێكیان بكرێو كار بە هەندێكیان نەكرێ، بەمە دەگوترێ: (الجمع بین الادلة). هەروا بەم شێوەیەش بەرپەرچ دراوەتەوە: كە وشەی (پێویست) لەم شوێنەدا بۆیە بەكار هێنراوە بۆ دووپاتكردنەوەی پەسەنكردن، وەك چۆن كەسێ بە كەسێ

دەڵێ: مافی تۆ لەسەر من هەیە. واتە: ڕەوایەکی تەواوە، نەك فەرزە لەسەر من (تەماشای نەیلولئەوطار – ٣٥٢/١ بفەرموون) دەگێڕنەوە: ئیمامی عومەر {ڕەزای خوای لێبێ} سەرگەرمی وتاری ڕۆژی هەینی بوو، لەو کاتەدا عوسمان خۆی کرد بە ژووردا، عومەر گازی کردو پێی فەرموو: کەی ئەمە وەختە؟ عوسمان فەرمووی: سەرم جەنجاڵ بوو نەمپەرژا بگەڕێمەوە بۆ ماڵ، تا کاتێکم زانی گوێم لە بانگ بوو، ئیتر هەر ئەوەندەم بۆ کرا دەستنوێژم گرتو هاتم، عومەر فەرمانی پێ نەکردم بچێ خۆی بشۆرێ، ئەگەر خۆشۆردن پێویست بوایە عوسمان چۆن فەرامۆشی دەکرد؟ ئەمەیش بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە سوننەتەو پێویست نیە، کاتەکەی لە شەبەقەوە دەست پێ دەکا، واتە: لە بەرەبەیانی ڕۆژی هەینییەوە، بەڵام هەتا نزیکتری بخاتەوە لە ڕۆیشتنی بۆ نوێژەکەی ئەوە خێری زۆرترە، چونکە مەبەست لێی پاكو خاوێنییە لابردنی ئەوبۆنە ناخۆشەیە کە بەهۆی قەرەباڵغییەوە پەیدا دەبێ، لە ئەنجامی ئارەق دەردانو شتی وادا. ئەگەر لە خۆشۆردنو زوو چوون هەریەکێکیانی بۆ دەکرا، ئەوە ڕەچاوکردنی (موراعات)ی خۆشۆردن باشترە، چونکە ڕاجیایی هەیە لەسەری کە پێویستە یا سوننەتە.

یەکێ تریان: خۆشۆردنە لە پێش نوێژی هەردوو جەژنەوە، ئیبنو عەبیا {ڕەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە ڕۆژی جەژنی ڕەمەزانو لە ڕۆژی جەژنی قوربانددا خۆی دەشۆرد. جاران عومەرو ئیبنو عومەرو علی ئەمەیان دەکر، لەبەر ئەوەیش کە مەردوم بۆ ئەمیش کۆدەبنەوە، لەپاش بەرەبەیانەوە کاتی ئەم خۆشۆردنانە

دەست پێدەکا بەبێ ترس، لەسەر فەرموودەی پەسەند، لە پێش بەرە بەیانیشەوە لە نیوەشەوەوە دەست پێدەکا.

یەکێ تریان: خۆشۆردنە بۆ نوێژی نوێژەبارانەو خۆرگیران و مانگ گیران، چونکە بۆ ئەم نوێژانەش وەك نوێژی هەینی خەڵك کۆ دەبنەوەو قەرەباڵغی دروست دەبێ و بۆنی ناخۆش پەیدا دەبێ، کەوابێ بۆ ئەمانەیش خۆشۆردن سوننەت دەبێ! لە ئایندەدا ئەم باسانە بە دوورو درێژی دێن.

یەکێ تریان: خۆشۆردنە بۆ کەسێ کە مردووی شۆردبێ. پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەر کەسێ مردوویەکی شۆرد با لە دواییدا خۆی بشۆرێ، ئەوەیشی کە مردوو هەڵ دەگرێ با دەسنوێژ بشۆرێ. (ترمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانە، فەرمان لەم فەرموودەیەدا بۆیە بۆ پێویستبوون نیە، بە نیشانەی ئەم فەرموودەیەی تر کە دەفەرموێ: مردووتان کە دەمرێ پاکە، بە مردن موسڵمان پیس نابێ، کەواتە: ئەوەندەتان بەسە کە لە پاش شۆردنی تەنیا دەستەکەنتان بشۆرن). بەیهەقی گێڕاویەتیەوەو بە جوانی داناوە. هەروا بە بەڵگەی ئەم فەرموودەیەی تریش: جاران کە مردوومان دەشۆرد، بە ئارەزووی خۆمان بوو هەمان بوو لەپاشدا خۆی دەشۆرد، هەیشمان بوو خۆی نە دەشۆرد. خەطیب گێڕاویەتەوە، هەروا بە بەڵگەی ئەم فەرموودەیەی تریش: لە پاش شۆردنی مردووەکانتان خۆشۆردنتان لەسەر نیە (حاکم).

یەکێ تریان: بێ بڕوا کاتێ موسڵمان دەبێ سوننەتە خۆی بشۆرێ، دەگێڕنەوە: قەیسی کوڕی عاصیم و ثومامەی کوڕی ئوثال، کاتێ موسڵمان

بوون، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمانی پێکردن کە خۆیان بشۆرن، بەڵام پێویستی نەکرد لە سەریان، چونکە کۆمەڵێ تر موسوڵمان بوونو پێغەمبەر {درودی سەڵاوی خوای لەسەربێ} فەرمانی پێکردن: کە خۆیان بشۆرن، لەبەر ئەوەیش چونکە ئیسلامبوون تەوبەکردنە لە نافەرمانییەکانی خوا، تەوبەش لە گوناه بەبێ خۆشۆردنیش دروستە، بەڵام ئەمە بۆ کەسێ وایە کە لە حاڵی بێبڕوایەکەیدا لەشی پیس نەبووبێ دەنا پێویستە لەسەری کە لەپاش ئیسلامبوون خۆشۆری (غوسڵ) بکا، بۆیە دەبێ لەپاش ئیسلامبوون خۆی بشۆرێ، چونکە خۆشۆردنی شەرعی پێویستی بە نیەتە، نیەتیش لە حاڵی کوفردا دانامەزرێ!

یەکێ تریان: شێت کە چاك بۆوە سوننەتە خۆی بشۆرێ، هەروا کەسێکیش کە لە هۆش خۆی چووبێ، کاتێ هۆشی هاتەوە سوننەتە خۆشۆری بکا، چونکە ڕێگەی تێدەچێ کە تۆماویان لێ دابەزیبێ. شافیعی {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: هەر مرۆڤێ شێت ببێ ئاوی دێتەوە.

یەکێ تریان: خۆشۆردنە بۆ ئیحرام دابەستن، زەیدی کوڕی ثابیت {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەرم دی {درودی خوای لەسەربێ} بۆ ئیحرام بەستن خۆی رووت کردەوەو خۆی شۆرد (ترمیذی) لەم خۆشۆرییەدا پیاوو منداڵو ژن چۆن یەکن، ژنەکە ئەگەر بێنوێژیش بێ، یا زەیستان بێ هەر سوننەتە بۆ خۆی بشۆرێ، چونکە ئەسمای کچی عومەریش کە هاوسەری ئەبو بەکری صدسق بوو {ڕەزای خوایان لێبێ} لە ذولحولەیفە منداڵی بوو، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمانی پێکرد کە بۆ ئیحرام دابەستن خۆی بشۆرێ، (موسلیم) بەغەویو مەحامیلی دەفەرموون: بۆ ئەمە جیاوازی

نیه لە نێوانی ژیرو شێتو لە نێوانی منالّی فامیدەو کەسانی تردا. ئەگەر ئیحرامدار ئاوی دەست نەکەوت سونەتە تەیەمووم بکا. ئەگەر ئەوەندەی ئاو دەست کەوت کە بەشی دەسنوێژی دەکر، با دەسنوێژی پێبگریّ. چونکە ئاسان بە هۆی گرانەوە لە کۆڵ ناکەویّ.

یەکیّ تریان: خۆشۆردنە بۆ رۆیشتنە ناو مەککە. نافیع {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: گشت جاریّ ئیبنو عومەر {رەزای خوای لێبێ} کە دەهات بۆ مەککە شەو لە ذی طەوا دەمایەوە، بەیانی لەویّ خۆی دەشۆرد، ئەوجا لە رۆژدا دەهاتە ناو مەککەوە، دەیفەرموو: پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} ئاوەهای دەکرد (شەیخەین). هەر کەسیّ بچێتە ناو مەککە سونەتە بۆی کە خۆی بشوا، ئیتر لە ئیحرامی حەجو عەمرەدا بیّ یا لە ئیحرامدا نەبیّ. شافیعی لە پەڕاوی (الام)دا دەفەرمویّ: ئەوەیشی کە بەبیّ ئیحرام دەچێتە ناو مەککە هەر سونەتە کە خۆی بشۆریّ. بەلگەیشی ئەوەیە: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} سالّی رزگارکردنی مەککە کە تەشریفی چووە ناو مەککە خۆی بۆ ئەوە شۆرد، ئەو کاتە لە ئیحرامدا نەبوو، بۆنی خۆشی لە خۆی دەدا.

یەکیّ تریان: خۆشۆردنە بۆ وەستانی عەرەفە، چونکە ئیبنو عومەر ئەمەی دەکرد مالیك گێڕاویەتەوە، بەلْکوو ئیبنولخەل هەقایەتیّ وا لە پێغەمبەریشەوە باس دەکا، گوایە پێغەمبەریش ئەوەی کردبیّ، سەرەرای ئەوەیش ئەو شوێنە کۆمەلگای مەردومە، لەبەر ئەوە وەك کۆبوونەوەی هەینی خۆشۆردن بۆی سونەتە.

یەکێ تریان: خۆشۆردنە بۆ بەرد فڕەدان بۆ کۆگابەردەکان لە سێ ڕۆژی پاش جەژندا، بەڵام بۆ بەرد فڕەدان بۆ کۆگا بەردەکەی عەقەبە لە ڕۆژی جەژنـدا سـوننەت نیـە، چـونکە کـاتی ئـەم بەردفڕەدانـە لـەکاتی خۆشۆردن بـۆ وەسـتان لـە موزدەلیفـە نزیکـە، کـە ئـەویش هـەر لـە ڕۆژی جەژندایە، بە پێچەوانەی بەرد فڕەدانی سێ ڕۆژەی پاش جـەژن، چونکە ئەمانەیان دوور کەوتوونەتەوەو لەبەرقەرەباڵغیش خۆشـۆردن بۆیـان لـەم سێ ڕۆژەدا سوننەتە. سەرەڕای ئەم هۆیەیش ئەم بەردفڕەدانانە دەکەونـە پاش نیوەڕۆ، کە قرچەی گەرمایە، لە کاتی وایشدا خۆشۆردن سوننەتە.

یـەکێ تریـان: خۆشـۆردنە لـە پـێش تـەوافی بـەیتا، کـە ئـەم سێ تەوافە دەگرێتەوە، تەوافولقودوم، تەوافولئیفاضـە، تـەوافولوەداع، چـونکە مەردوم بۆ ئەمانە کۆ دەبنـەوە، لەبـەر ئـەوە خۆشـۆردن بۆیـان سـوننەتە شـافیعی {ڕەزای خـوای لێبـێ} دەفـەرموێ: خۆشـۆردن بـۆ ئـەم سـێ تەوافـە سوننەتە.

یـەکێ تریـان: خۆشـۆردنە بـۆ خـەڵوە کێـشان لـە مزگـەوتا، دەقـی فەرموودەی شافیعی لەسەری هەیە، هەروا بۆ چوونە ناو مەدینەی پیرۆز کە شاری پێغەمبەری خوایە. نـەوەوی لـە (مەناسیك)دا ئـاوا دەفـەرموێ، هەروا بۆ هەموو شەوێکی ڕەمەزان، ئەم قسەیە عـەببادی نـەقڵی دەکا لـە حەلیمییەوە، هەروا بۆ بەرتاشین، خەففاف لە (الخصال)دا فەرموویـەتی، خـاوەنی (جمـع الجمـواع) لـە (المنـصات) شـافیعیەوە رادەگوێزێتـەوە: کـە فەرموویەتی: خۆشۆردنم بۆ ئەمانـە پێخۆشـە: بـۆ کەڵـە شـاخ گـرتنو بـۆ چوونە ناو گەرماوو بۆ هەموو کارێ کە سروشتی جەستە بگۆڕێو لاوازی بکا، چونکە شۆردن توندوتۆڵی دەکاتەوەو دەیبوژێنێتەوە.

١٩) دەستی تەڕهێنان بەسەر خوف (سۆڵ)دا لە باتی شۆرینی پێ:

دروستە دەستی تەڕهێنان بەسەر خوفدا لە باتیی شۆردنی پێ، بەپێی فەرموودەکەی موسلیم کە لە جابیرەوە دەگێڕێتەوەو دەڵێ: پێغەمبەرم بینی، گمێزی کرد، لەپاشا دەسنوێژی گرت، جووتێ سوولی لە پێدابوو، لە باتی شۆرینی پێی دەستێ تەڕی هێنا بەسەر سۆڵەکانیدا (پەسەندی هەردوولایە = شەیخەین). یارانی پێغەمبەر {دروودی خودای لەسەر پێغەمبەرو رەزای خوا لەسەر یارانی} ئەم فەرموودەیان زۆر بەلاوە پەسەندبوو، چونکە جەریر لە پاش هاتنی ئایەتی دەسنوێژ، کەوا لە سوورەتی مائیدەدا، موسڵمان بووە، ئەمەیش ئەوە دەگەیەنێ کە ئایەتەکە هەر چەند بەڵگەیە لەسەر شۆرینی پێ، بەلام نابێ بە هەڵوەشێنەوەی مەسەلەی تەڕکردنی خوفا بۆ کەسێ خوفی لە پێدا بێ. نەوەویو کەسانی تریش فەرموویانە: ئەو زانایانەی کە لە یەککگرتن (اجماع)دا رایان بایەخی هەیە لەسەر ئەوە یەکیان گرتووە: کە دروستە دەستی تەڕهێنان بەسەر سۆڵدا، چ لەماڵەوە بێ چ لە سەفەرو رێبواریدابێ، لەبەر پێویستی بێ یانا، تەنانەت بۆ ئافرەتێکیش کە ئاڵوودەی ماڵەوەبێ، یا بۆ نەخۆشێ کە دەردەکەی درێژخایەن بێو نەتوانێ لەسەر پی بڕوا هەر دروستە کە دەستی تەڕ بهێنێ بەسەر سۆڵەکانیدا، لەباتی شۆردنی پێیەکانی بە مەرجێ سوولەکان لەپێیدابن. والله أعلم. حەسەنی بەصریش دەفەرموێ: حەفتاکەس لە هاوڕێیانی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} قسەیان بۆ کردووم کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەستی تەڕی بەسەر خوفدا دەهێنا. خەڵکێکی بێ شوماریش لە هاوڕێیان مەسحی خوفیان لە پێغەمبەرەوە گێڕاوەتەوە.

٢٠) مەرجەكانی دەستپیاهێنانی سۆڵ:

دەستهێنان بە سۆلدا دوو مەرجی هەیە:

مەرجی یەكەم: دەستنوێژی تەواوی گرتبێ ئەوجا دوو سۆڵەكە لە سەرپاكی لە پێبكا، بەڵام ئەگەر دەسنوێژی گرتو قاچێكی شۆردو خوفەكەی تێكرد، ئەوجا قاچەكەی تری شۆردو خوفەكەی تری تێكرد، هەقی ئەوەی نیە كە لە دەسنوێژی ئاییندەدا دەستی تەڕ بەسەر سۆڵەكانیدا بهێنێ، بەپێی فەرموودەكەی موغیرە، فەرمووی: لە سەفەرێكا لە خزمەتی حەزرەتدا بووم، دەسنوێژی گرت، ئاوم كرد بەدەستیدا، فەرمووی: وازیان لێبێنە بە دەسنوێژەوە لە پێم كردوون، ئیتر قاچی نەشۆردو لە جیاتی ئەوە دەستی تەڕی هێنا بەسەر سۆلەكانیدا (شەیخەین) شافیعی {رەزای خوای لێبێ} لە موغیرەوە {رەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە: گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا! دەستی تەڕ بهێنم بەسەر سۆڵەكانما، لەباتی شۆرینی پێم؟ فەرمووی: بەڵێ بەمەرجێ لەسەر دەسنوێژ لە پێیان بكەی.

مەرجی دووەم: سۆلەكە دەستبدا بۆ دەسپیاهێنان، ئەم شتانە دەبن بەهۆی دەستدانی:

یەكەم: داپۆشەر بێ بۆ هەر شوێنێكی هەر دووپێی كە شۆرینی فەرزبێ، ئەگەر بەشی داپۆشیی شوێن فەرزەكەی نەدەكرد، دەسپیاهێنانی دروست نیە، چونكە لە حاڵی وادا چەندەی بە دەرەوە بێ دەبێ بشۆرێ، وە ئەوەی داپۆشراوە بە سۆڵەكە دەبێ مەسح بكرێ، هیچ زانایەكیش شتی وای نەگوتووە كە مەسحو شۆردن لەیەك دەسنوێژدا كۆبكرێنەوە، لەبەرئەوە شۆردن سەردەكەوێ، چونكە ئەو بناغ (أصل)ەیە.

دووەم: سۆلەکان ئەوەندە قایم بن کە بەرگەی ئەوە بگرن کە یەك لە شوێنی یەك هاتوچۆی پێبکرێ بۆ ئەو ئیشانە کە پێویستی ڕێبواران، لە کاتی بارخستن‌و بارکرندا، لای کەمی ئەم هاتوچۆیە، وەك غەزالی دەفەرموێ، سێ میلە، بەڵام شێخ ئەبو موحەمەد داینــاوە بە مەسافەی قەصر، ئەم فەرمایشتەیش متمانە پێکراوە[1] سۆڵێ کە ئەم هاموشۆیە پێ نەکرێ ئەوە مەسحی دروست نیە، وەك سۆڵێ لە پەڕۆی تەنك دروست کرابێ، یا لە شتی وا، وەك گۆرەوی، کە ئاو دادەدا، یا لە شتی وا دروست کرابێ کە زۆر ڕەق بێ وەك سۆلی ئاسن!

سێیەم: ئاودانەدا، لەسەر فەرمایشتی متمانەدار، چونکە زۆربەی خوف ئەم مەرجەی تیایە، کەواتە: دەقەکان دەبڕێن بەسەر ئەو جۆرەدا.

چوارەم: دەبێ سۆلەکە خۆشی پاك بێ، چونکە دروست نیە، بە بەرگی پیسەوە نوێژ بکرێ.

٢١) ماوەی دەسپیاهێنان (مُدَّةُ الْمَسْح):

---

[1] لێرەدا لە عیبارەتی ئەصڵەکەدا هەست بە ئاڵۆزی دەکرێ، لەگەڵ موغنی‌و شەریعەتی ئیسلام‌و (الفقة على المذاهب الاربعة) ڕێناکەوێ. لە موغنیدا دەفەرموێ:

مەحامیلی ئەو ماوەیەی دیاری کردووە بەسێ شەو یا زیاتر، ئەسنەوی لە (التنقيح)دا ڕای لەسەر ڕای ئەمە، لە (المهمات)یشدا دەفەرموێ: متمانە پێکراو ئەوەیە کە شێخ ئەبو حامید دیاری کردووە بە نزیکەی مەسافەی قەصر. مەبەست ئەوەیە کە ئەو سۆلە لە ماوەی سێ شەودا ڕێبوار چەند جار لادەدات بۆ‌وچان‌و، بار بار دەکاتەوە هاموشۆی ئەم وردە ئیشانەی پێبکرێ.

- وەرگێڕ -

دروسته بۆ نیشتەجێ (مقیم) لە دەسنوێژا، لە باتیی شۆرینی پێ، دەستی تەڕ بهێنێ بەسەر خوفەکانیدا، لە ماوەی شەوو رۆژێکا، وە بۆ رێبوار (موسافیر) لە ماوەی سێ شەوو سێ رۆژدا، بەپێی فەرموودەکەی ئەبوبەکر {رەزای خوای لێبێ}: پێغەمبەری خوا {درودی خوای لەسەربێ} رێگەی بە رێبوار داوە، لە دەسنوێژدا تا ماوەی سێ شەوو سێ رۆژ دەس بهێنێ بەسۆلا، بە نیشتەجیش تا ماوەی شەوو رۆژێ (ئیبنو خوزیمەو ئیبنو حەببان، هەرکەسیان لە صەحیحی خۆیدا گێڕاوەتەوە) صەفوانی کوڕی عەسسالیش {رەزای خوای لێبێ} گێڕاویەتەوە: جاران کە لە سەفەردا دەبووین پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} پێمانی دەگوت کە تاماوەی سێ شەوو سێ رۆژ سۆلەکانمان تەڕ کەین و لەو سێ رۆژانەدا دایان نەکەنین، نەبۆ پیسیو نەبۆ گمیزو نە بۆ خەو، مەگەر بۆ لەشپیسی (نەسائی: تیرمیذی) ترمیذی دەفەموێ: فەرموودەیەکی ساغی جوانە، مەجی سەفەر ئەوەیە: بۆ گوناه نەبێ، دەنا دەبێ بە قەدنیشتەجێ مەسح بکا.

٢٢) سەرەتای ماوەی دەسپیاهێنان:

سەرەتای ماوەی دەسپیاهێنان لەو بێدە سنوێژییەوە دەس پێدەکا کە لە پاش پۆشینی سۆلەکە پەیدا دەبێ، نەك لە سەرەتای پۆشینی سۆلەکەوە، چونکە دەسپیاهێنان پەرستنێکی کات دیاری کراوە ئەویش وەکو نوێژ هەتا کاتەکەی نەیێ دروست نیە بکرێ، داوودی ظاهیری دەفەرموێ: سەرەتای ماوە لە پۆشینەوەیە. ئەوەویش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: ئەمە ڕای پەسەندکراوە، چونکە ئەمە خوازە (موقتەضا)ی

فەرمووده ساخەکانی ئەم باسەیه، ئەگەر لە سەفەرا دەستی کرد بە دوسپیاهێنان، له پاش بوو بە نیشتەجێ، یا نیشتەجێ بوو دەستی پێی کردو بوو بە ڕێبوار دەسپیاهێنانی نیشتەجێ تەواو دەکا، چونکە دەسپیاهێنان پەرستنە (عیبادەتە)، لەم حاڵەدا نیشتەجێو ڕێبواری تیا کۆبۆتەوە لەبەر ئەوە بڕیار (حوکم)ی نیشتەجێی هەیە، ڕێك وەك چۆن ئەگەر لە نیشتەجێیدا دەستی کرد بە نوێژ لە دواییدا بوو بە ڕێبوار هەقی نیە ئەو نوێژە کورت بکاتەوە، چونکە لە کاتی وادا نیشتەجێی زاڵ دەکرێ. ئەگەر ڕێبوار گومانی کرد: کە دەسپیاهێنانی لە نیشتەجێیدا دەست پێکردووە، یا لە سەفەردا ئەوە گار بە نیشتەجێی دەکات، چونکە ئەو بنەڕەتە.

٢٣) چۆنێتی دەسپیاهێنان:

لای کەمی دەسپیاهێنان ئەوەندەیە کە ناوی دەسپیاهێنان (مەسح) بێ بەسەر پشتی سۆڵەکەدا، لەبەرئەم فەرموودەیە، کە موغیرە {ڕەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە: پێغەمبەرم بینی دەستی تەڕی هێنا بەسەر پشتی سۆڵەکانیدا (ئەحمەدو ئەبو داوودو تیرمیذی). بەلام هەرە تەواوەکەی ئەوەیە: دەستی تەڕ بهێنێ بەسەر پشتو بەری سۆڵەکاندا بە چەند کێڕێ* بەپێی فەرموودەکەی موغیرەی کوڕی شوعبە {ڕەزای خوای لێبێ}:

---

* دەگوترێ: کێڕ کێڕ، واتە: خەت خەت

- وەرگێڕ -

پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەستی هێنا بەسەر پشتو بە بەری سۆڵەکەیدا. چۆنێتیەکەیشی ئاوایە: دەستی چەپی لە ژێرقنگە پاژنەیدا دانێو دەستی راستی لەسەر پشتی سەرپەنجەکانی دابنێو پەنجەکانی هەردوو دەستی بڵاوبکاتەوە، ئەوجا دەستی راستی رابکێشێ بەسەریدا هەتا دەگاتە لاقیو دەستی چەپیشی بەکێش بکا بەسەر بەری پێیدا هەتا دەگاتە نووکی پەنجەکانی.

٢٤) چی دەسپیاهێنان پووچ دەکاتەوە:

دەستهێنان بەسەرسۆلدا بەم سێشتە پووچ دەبێتەوە:

یەکەم: داکەندنی هەردوکیان یا یەکێکیان، یا کاتێ سۆڵەکە لەکار بکەوێ بەمجۆرە بدرێ، یا بێهێزبێ، لەم کاتانەدا ئەگەر دەسنوێژداربوو بەس هەردوو قاچی بشۆرێ بەسە، دەنا دەبێ سەر لەنوێ دەسنوێژی تەواو بگرێتەوە.

دووەم: کاتێ ماوەکەی تەواو بوو، کە شەوو رۆژێ بۆ نیشتەجێو سێ شەوو سێ رۆژ بۆ رێبوار، بەسەر مەسحەکەیاندا تێپەڕی ئیتر دەستپیاهێنان پووچ دەبێتەوەو دەگەری نامێنێ، دەبێ سەرلەنوێ دەسنوێژی تەواو بشۆرێو قاچی بشۆرێو سۆڵەکان لە پێبکاتەوەو ئەوسا دەست بکاتەوە بە دەسپیاهێنانی نوێ، ئیتر هەروا، ئەمەیش دەیسان بەپێی فەرموودەکەی صەفوان کە لە پێشەوە رابووورد.

سێیەم: کاتێ دەسپیاهێن قاچی خۆی شۆرد، دیسان بەپێی فەرموودەکەی صەفوان.

ئەگەر قاچی لەناو سۆڵەکەدا پیس بوو، وە نەدەکرا کە لەناویدا قاچی بشۆرێ پێویستە دایبکەنێو قاچی بشۆرێ، بەڵام دەسپیاهێنان پووچ دەبێتەوە، ئەگەر دەکرا لە ناویدا قاچی بشوات ئەوا با بیشواتو دەسپیاهێنانیش پووچ نابێتەوە!.

٢٥) تەیەممووم:

پێناسەکەی: تەیەممووم لە زمانی عەرەباندا واتە: چوون بۆ لای شتێ، لە شەرعا: ئەوەیە مرۆڤ لەباتی ئاوی دەسنوێژ بە تۆزێکی پاك دەست بهێنێ بەدەمو چاوو هەردوو دەستیا لەگەڵ ئانیشکەکانیا، بەپێی چەند مەرجێکی تایبەت. سەر بەڵگەی دروسبوونی، قورئانو سوننەتو یەکگرتنی نەتەوەی ئیسلامە. خوای گەورە دەفەرموێ: {فَلَمْ تَجِدُواْ مَاء فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُواْ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ – سورة النساء – ٤٣/٤}. واتە: ئەگەر لە هەموو ئەم صوورەتانەدا ئاو نەبوو ئەوا قەستی هەڵگرتنی گڵێکی پاك بکەنو لە تۆزی ئەو گڵە پاکە دەست بهێنن بە روخسارو بەدەستتاندا). ئیبنو عەببا {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: واتە: ئەگەر نەخۆش بوون تەیەممووم بکەن، هەروا ئەگەر رێبواریش بوونو ئاوتان دەست نەکەوت تەیەممووم بکەن. پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: رووی زەوی هەمووی بۆ خۆمو ئوممەتم وەك

مزگـەوت وایـەو خۆڵەکـەی پـاك و پاکەوەکـەرەو لـە کـاتی پێویـستدا تەیەممومی پێدەکەین (موسلیم).

٢٦) یاسای دروستبوونی تەیەمموم:

بـزانن ئـەوەی دەبـێ بـە هـۆی دروسـتبوونی تەیـەمموم نـەتوانینی بەکارهێنانی ئاوە بەراستی، یا بەپێی شەرع، نەتوانینیش چەند هۆیـەکی هەیە:

یەکێکیان سەفەرە، رێبواریش ئەم چوار حاڵەی هەیە:

یەکەم: ئەوەیە سوور بزانی کە ئاو لەو شوێنەدا نیە ئەوە پێویستە تەیـەمموم بکا بـەبێ ئـەوە بگـەڕێ بـە شـوێنی ئـاوا، چونکە لـەکاتی وادا گەڕان بۆ ئاو بێهوودەیە.

دووەم: ئەوەیـە گومـانی وابـێ کـە لەوانـەیە لـەو دەوورو بـەرەدا ئـاو هـەبێ، ئـەوە دەبـێ بگـەڕێ بـە دوایـا، چـونکە تەیـەمموم پاکییـەکی ناچارییە، دەی هەتا رێی تێبچی کە بە ئـاو دەسنوێژ بگـرێ یا لەشپیسی خۆی دەربکا ئەو ناچارییە نایەتەدیو رێگەی تەیەمومی بێ نادرێ.

سـێیەم: ئەوەیـە سـوور بزانـێ کـە ئـاو لـە دەوروبـەری هەیـە، ئـەم حاڵەیان دوو لقی لێدەبێتەوە، ئەگـەر ئاوەکـە لێیـەوە ئەوەنـدە دوور بـوو کە شوانو داربڕ بۆ لەوەڕو داربڕین ئەوەندە دوور دەکەوتنـەوە پێویستە بـڕوا بـۆیو تەیـەمموم دروسـت نیـە، ئەگـەر ئاوەکـە ئەوەنـدە دوور بـوو

ئەگەر بڕوا بۆی نوێژەکەی دەچێ ئەوە تەیەمموم دەکا، چونکە ئەوە لە ئێستادا بێئاوە، خۆ گریمان ئەگەر چاوەڕوانیکردنی ئاو هەتا کاتەکە بەسەر دەچی پێویست بێ، ئەوە لە بنەڕەتدا تەیەمموم بڕیار نەدەدراو نەدەکرا بە یاسای دامەزراو.

چوارەم: ئەوەیە ئاو هەبێ، بەڵام لەبەر قەرەباڵغیی ڕێبوارەکان بەر ئەو نەدەکەوتو دەستی نەیدەگەیشتێ، ئەوە لەسەر فەرمایشتی دامەزراو تەیەمموم دەکات، لەبەر نەتوانینی لەبەرچاو، گێڕانەوەیشی لەسەر نیە.

یەکێ تریان: نەخۆشییە، نەخۆشیش ئەم سێ بار (حاڵ)ەی هەیە:

باری یەکەم: ئەوەیە کە مەترسی گیانی، یا نەمانی ئەندامێ، یا نەمانی سوودو قازانجی ئەندامێ، یا پارچەیێ لە ئەندامەکانی هەبێ، ئەوە تەیەمموم دەکا.

باری دووەم: ئەوەیە کە مەترسی ئەوەی هەبێ نەخۆشییەکەی زیاد بکا، واتە: ئێش‌و ئازارەکەی پتر بکا، یا درەنگ چاك بێتەوە، یا مەترسی ئەوەی هەبێ کە لەکەیەکی ناشیرین لە ئەندامێکی بەدەرەوەبوویدا، پەیدابێ، وەك ئەوە پەڵەیەکی ناهەموار لە روخساریدا یا لە جێیەکی تریدا کەوا بەدەرەوە دەرکەوێ، لەم مەترسی پێویستە تەیەمموم بکا، لەسەر رای دامەزراو.

باری سێیەم: مەترسی لەکەیەکی کەمی هەبێ وەك کونجری ئاوڵە، یا پەڵەیێ ڕەشی کەم، یاخود مەترسی ئەوەی هەبێ کە لەکەیەکی ناهەموار لە ئەندامە شاراوەکانیدا ببێ، لەم کاتانەدا دروست نیە تەیمموم بکا!

بۆ نەخۆشەکە هەیە بتمانە بە زانیاری خۆی لە بابەت نەخۆشییەکەیەوە بکا، بە مەرجێ لێی بزانێ یا خاوەن ئەزموون بێ، کە ئایا مەترسیدارە یانا؟ هەروەها باوەڕبکا بە قسەی پزیشکی شارەزای موسوڵمانی بالقبووی بەداد، چونکە خودای گەورە خۆی دەسنوێژی پێویست کردووە، لەبەر ئەوە ناگۆڕدرێ بەشێکی تر مەگەر لەسەر شایەتی کەسێ کە خوا خۆی شایەتیەکەی قەبوڵ بفەرموێ، وەلحاڵ خوا خۆی قسەی بێبڕواو مرۆڤی بەدکاری پووچ کردۆتەوە، لە سەر رای ناودار شایەتییەك کەسیش پەسەند دەکرێ، با تاقە ژنێکیش بێ.

٢٧) مەرجەکانی دامەزرانی تەیەمموم:

بۆ دامەزراندنی تەیەمموم چەند شتێ مەرجە:

یەکەمیان: هاتنی کاتی نوێژە، بەپێی ئایەتی {إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاةِ فاغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُواْ بِرُؤُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَينِ وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُواْ وَإِن كُنتُم مَّرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاء أَحَدٌ مَّنكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاء فَلَمْ تَجِدُواْ مَاء فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا سورة المائدة ٦/٥} . وشەی (قیام) لە ئایەتەکەدا، کەواتای وایە: کاتێ هەڵسان بۆ نوێژ ئەوسا تەیەمموم بکەن، ئەم کارە نایاتەدی هەتا کاتی نوێژەکە دانەیێ، دەسنوێژ بۆیە دادەمەزرێ لە پێش هاتی کاتدا چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کردوویەتی، بەڵام تەیەمموم لەسەر رووکار (ظاهر)ی ئایەتەکە مایەوە، دیسان بەپێی فەرموودەکەی {دروودی خوای لەسەربێ} رووی زەوی

هـەمووی بـۆ خـۆمو ئۆممـەتم وەك مزگـەوت وایـەو خۆڵەکـەی پـاكو پاکەوەکـەرەو لـەکاتی پێویـستدا تەیـەممومی پێـدەکریٚ، لەهـەر شـوێنی نوێژم لێبوو، تەیەمموم دەکەمو نوێژی خۆمی لێدەکەم (موسلیم) ئـەوەی کە دەفـەرمویٚ: لەهـەر شـوێنیٚ نوێـژم لێبـوو تەیـەمموم دەکـەم. بەڵگەیـە لەسەر ئـەوە کـە هـەتا کـاتی نوێژەکـە نـەیێ نابیٚ تەیـەمموم بکـا، دیسان لەبەر ئەوەیش کە تەیەمموم پاکییەکی ناچارییە، ناچاری پێویـست نابـیٚ لە پێش هاتنی کاتی نوێژەکەدا.

دووەمیان: گەڕانە بە شوێن ئاوا، بەپێی ئایـەتی: {فَلَمْ تَجِدُواْ مَاء فَتَيَمَّمُواْ – سورة المائدة – ٦/٥} یەزدانی پاك فەرمانمان پێدەکا کـە لەکاتی دەست نەکـەوتنی ئـاودا تەیـەمموم بکـەین، ئـەوەیش نایەتـە دیٚو نازانریٚ کە ئاو لەو شوێنە هەیە یا نییە هەتا بۆی نەگـەڕیٚ، کەواتـە ئـەو کەسەی کە دەیەویٚ تەیەمموم بکا لە سەریەتی لە پێشدا بگـەڕیٚ بـۆ ئـاو، ئەگەر دەستی نەکەوت ئەوسا تەیەمموم بکا، گریمان کەسێکی تر لە بـاتی ئەوبگەڕیٚ دەبیٚ، بە مەرجی ئەوە خۆی ڕێگـەی ئـەوەی پێبـداو کـابرایش جێگـەی بـاوەڕ بـیٚ، چـۆنێتی بـۆ گـەڕانیش ئاوایـە: نابـارو بنـەی خـۆی بگەڕیٚ، چونکە ڕێی تێدەچیٚ کە ئـاوی تیابیٚو ئـەو هەسـتی پێنـەکا، جـا ئەگەر دەستی نەکەوتو ئەو شوێنە سارایەکی تەخت بوو بڕوانـیٚ بەهـەر چوار لای خۆیدا، بە تایبەتی تەماشای سـەوزەڵانو جێگـەی کۆبوونـەوەی مەلو مۆربکا، ئەگەر شوێنەکە بەرزو نزم بوو، بـە ڕوانینـی چاو شتەکە تاقی نەدەکرایەوە، پێویستە بگەڕیٚ بۆ ئاو بەو دەوروبەرەدا هەتا ماوەییٚ (مەسافەییٚ) کە ئاو دەبریٚ بە ماوەی بـانگکردنو بـە هاوارەوە هـاتن، کـە برێتییـە لـەو ماوەیـە ئەگـەر هـاوار لـە هاوڕێکـانی بکـا لـەکاتی

خەریکبوونیاندا بگەن بە فریایدا، ئەمەیش بەم مەرجە ئەو کەسە مەترسی زیانی گیانو سامانی نەبێ، بەڵام ئەگەر مەترسی ئەوەی هەبوو پێویست بە گەڕان ناکا، ڕەوایە بۆی کە تەیەمموم بکا، چونکە ترسی وا لەکاتی هەبوونی ئاویشدا بەقینی دەبێ بەهۆی ڕەوابوونی تەیەمموم، کە واتە لە کاتێکا کە هەبوونی ئاوەکە شتێکی خەیاڵیبێ باشتر دەبێ بەهۆی ڕەوا بوون!

جا ئەگەر هاوڕێی لەگەڵ بوو دەبێ بپرسێ: کێ ئاوی هەیە؟ پێویستە لەسەری کە ئاوی دەسنوێژو خۆشۆردن بکڕێ، مەگەر ئیشی بە بەهاکەی بێ بۆ مەسرەفی هاتوچۆی ڕۆیشتنو هاتنەوەی سەفەرەکەی، ئەگەر بە نرخی ئاسایی ئاوی بەکڕین دەست نەدەکەت، پێویست ناکا بە گران بیکڕێ بازیادەکە کەمیش بێ ئەمەیش بە گوێرەی فەرمایشتی دامەزراوە!

سێیەمیان: دەست نەدانی بەکارهێنانی ئاوە، وەك کەسێ ئاوی دەست دەکەوێ بەڵام لە ترسی نەخۆشیو جێمان لە کاروانی ناوێرێ بە کاری بهێنێ، یا ئاوەکە کە پێویست بێ بۆ خواردنەوەی خۆی یاهی هاوڕێی، یا هی گیاندارێکی بەقەدر، لە ئێستادا یا لە ئایندەدا، لەم کاتانەدا دەبێ تەیەمموم بکا.

ئەگەر کەسێ مرد، بەشی شۆردنەکەی ئاوی پێبوو بەڵام هاوڕێکانی توونییان بوو، ئەوە ئاوەکەی دەخۆنەوەو تەیەممومی بۆ دەکەنو، بەهای ئاوەکە دەخەنە سەر کەلەپوور (میرات)ەکەی، کەسانی تینوو دەتوانن بە زۆر ئاو بە بەهای خۆی لە خاوەنەکەی بستێنن، بە مەرجێ خۆی

پێویستیی پێی نەبێ، بەڵام ئەگەر خۆی پێویستیی پێی هەبوو نابی لێی بستێنن چونکە خاوەنی شت خۆی لە پێشترە پێی.

چوارەمیان: گڵێکی پاکە، تۆزێکی وای هەبێ بنووسێ بە روخسارو هەردوو دەستەوە، بەپێی ئایەتی: {فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا – سورة المائدة – ٦/٥} واتە: مەبەست لە (صەعیدی طییب) خۆڵی پاکە، وشەی (صەعید) موجمەلە، خۆڵو هەرچی وا لەسەر رووی زەوی بەرێگەوبانیشەوە بەر (صەعید) دەکەوێ، بەڵام پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لەم فەرموودەیەدا واتای مەبەستی لەم وشە گشتییە دیاری کردووە کە دەفەرموێ: بۆ تەیەممومم خۆڵت بەسە، هەروا لەم فەرمایشتەیشدا: رووی زەوی هەمووی بۆخۆم و ئۆمەتم بۆ نوێژ لێکردن وەك مزگەوت وایە، خۆڵەکەیشی پاکەو پاکەوەکەرەو لە کاتی پێویستدا تەیەممومی پێدەکەین (موسلیم). ئەوەتا پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە دواگوتنی زوییەوە، ناوی خۆڵیشی هێناوە، هەتا ئاماژە بکا بۆ ئەوە کە خۆڵ بۆ تەیەممومم پێویستە، ئەگەر پاکێتیو پاکەوەکەریی، تایبەت نەبوونایە بە خۆڵەوە، لەباتی ئەمە ئاوای دەفەرموو: رووی زەوی هەمووی بۆ خۆم و ئومەتم هەم وەك مزگەوت وایە، هەم پاکەو پاکەوەکەرەو لەکاتی پێویستدا تەیەممومی پێدەکەین! بۆیە دەبوو وای بگوتبایە چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} روونکەرەوەی مەبەست لە ئایەتە رەهاکانە. ئیبنو عەبباسیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: صەعید برێتییە لە گڵی وەرد! ئیبنو مەسعوودیش {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: صەعید برێتییە لە گڵێ کە تۆزی هەبێ! شافیعی {رەزای خوای لێبێ}

دەفەرموێ: صەعید برێتییە لە هەموو گڵێ کە تۆزی هەبێ، فەرمایشتی شافیعیش لە زماندا دادەنرێ بە بەڵگە، چونکە زمانەوانێکی عەرەبیزانە.

وەك گوترا بەپێی (صعیدا طیبا) مەرجی گڵەکە ئەوەیە کە پاك بێ، چونکە وشەی (طیب) لە زماندا ئەم سێ واتایەی هەیە: ئەوەی دڵ خۆشی لێوەربگیرێ، حەڵاڵ، پاك. لەم سێ واتایەیش پاك بۆ خۆڵ دەگونجێ، لە فەرمایشتەکەی پێغەمبەریشدا {دروودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: خۆڵکەیشی پاکەو پاکەوەکەرە بەڵگە هەیە لەسەر ئەم قسەیە کە (طیب) بە مەعنا طاهرو پاکە![1] وەکی تریش ئاوی پیس دەسنوێژی دروست نیە، کەواتە وەجەڵی ئاویش کە خۆڵە لە تەیەمومدا کە تەیەمموم وەجەڵ (بەدەل)ی دەسنوێژە، دەبێ وەك ئەو وابێ، نابێ پیسبێ، دەنا تەیەمومی پێ دروست نابێ.

---

(١) لە موغنی موحتاجدا دەفەرموێ: حەدیسی: (رووی زەوی هەمووی بۆ خۆمو ئۆمەتم وەك مزگەوت وایەو، خۆڵەکەیشی پاکەو پاکەوەکەوە) ئەم گێڕانەوەیە روونکەرەوەو موبەیینە بۆ ئەو گێڕانەوە رەها (موطلق)ەی کە ئەمەی تیایە: (رووی زەوی هەمووی بۆ خۆمو ئۆمەتم هەم وەك مزگەوت وایە، هەم پاکەو پاکەوەکەرە). کەواتە لە عیبارەتی کتێبەکەی بەردەستماندا ئاڵۆزیو شێواوی هەیە. لە زۆر شوێنی تریش شتی وا هەیە.

٢٨) فەرزەکانی تەیەمموم:

تەیەمموم چوار فەرزی هەیە:

فەرزی یەکەم: نیەتە بەپێی فەرمایشتی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: گشت کارێ بەپێی نیەتەکەیەتی چۆنێتیێکەشی ئەوەیە نیەتی حەڵاڵکردنی نوێژ بهێنێ، نەك هی لابردنی بێدەسنوێژی، چونکە تەیەمموم پاکیی ناچارییە، بێدەسنوێژی لا نابات، بەپێی فەرمایشتەکەی {دروودی خوای لەسەربێ}. بە عەمری کوڕی عاص: چۆن بەرنوێژیت بۆ هاوڕێکانت بە لەشی پیسەوە کردووە!). ئەگەر تەیەمموم بێ دەسنوێژی لاببردایە پێی نەدەفەرموو:بە لەشی پیسەوە، کەواتە: برێتییە لە حەڵاڵکردنی نوێژو لە حەڵاڵکردنی ئەو شتانەی بەبێ پاکی ناکرێن. کاتێکیش نیەتی رەوادیتنی هێنا ئەم چوار بارەی هەیە:

باری یەکەم: نیەتی رەوادیتنی فەرزو سوننەت بەیەکەوە بهێنێ، ئەوە هەردوولایانی بۆ رەوا دەبێ، بۆی هەیە سوننەتە کە لەپێش فەرزەکەدا بکا، یا بە پێچەوانەوە، هەروا بۆی هەیە لەکاتی خۆیاندا بیانکا، یا لە دەرەوەی کاتیاندا.

باری دووەم: نیەتی فەرز بهێنێ، فەرزەکەی بۆ دروست دەبێ، هەروا سوننەتی پێش و پاشی بۆ رەوا دەبێ.

باری سێیەم: نیەتی سوننەت بهێنێ بەتەنها، لەم بارەدا لەسەر فەرمایشتی دامەزراو فەرزی بۆ دروست نییە چونکە سوننەت پاشکۆ (تابیع)ی فەرزە.

باری چوارەم: نیەتی نوێژی رووت بێنیو بەس، ئەم بارەیش وەك باری سێیەم وایە، لەسەر فەرمایشتی دامەزراو بەس مافی سوننەتی هەیە.

فەرزی دووەمو سێیەمی تەیەمموم: دەسهێنانە بە روخسارو بە هەردوو دەستدا، لەسەر پەنجەکانەوە هەتا لای ژووری هەر دووئانیشك. بەپێی ئایەتی {فَامْسَحُواْ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم - سورة المائدة - ٦/٥} . گەرچی لە ئایەتی تەیەممومدا باسی ئانیشك نەکراوە، بەڵام چونکە تەیەمموم وەجەڵی دەسنوێژە لە دیاریکردنی ئەندازەی دەسهێنان بە ئەندامەکانیدا حوکمو بڕیاری دەسنوێژی پێدەدریێ، لە دەسنوێژیشدا ئەندازەی دەست هەتا سەر ئانیشکە، کەواتە لە تەیەممومیشدا هەروا، وە بەپێی کردنی پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} کە دەستی دەهێنا بە هەردوو دەستتدا هەتا هەردوو سەر ئانیشك، بەپێی فەرموودەکەی ئیبنو عومەر: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: تەیەمموم برێتییە لە دوو پیاکێشان، یەکێکیان بۆ دەموچاو، ئەوی تریان بۆ هەردوو دەست هەتا هەردوو ئانیشك! حاکم ئەم فەرموودەیەی گێڕاوەتەوەو وەسفی جوانیشی کردووە، هەروەك بە قیاس لەسەر دەسنوێژ دەسهێنان بە ئانیشکدا پێویست دەبێ، چونکە وەك گوترا: تەیەمموم وەجەڵی ئەوە. لەسەر فەرمایشتێ، یەك پیاکێشان بەس دەکا، کە مەسحی روخسارو هەردوو لەپی پێ بکرێ، بەپێی فەرموودەکەی عەممار: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} پێی فەرمووم: تەنها ئاوەهات بەس بوو، ئەوجا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} هەردوو لەپی خۆیی مالی بەسەر رووی زەوییەکەداو فووی لێکردن تا تۆزەکەیان تۆزێ سووك بێ، ئەوسا بە هەردوو ناولەپی

مەسحی دەمووچاوو هەردوو دەستی خۆیی تا هەردوو مووچی کرد (شەیخان) شافیعی دەفەرموێ: هەرکاتێ دەرکەوت کە فەرموودەیەکی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لەسەر مەسەلەیێ هەیە، وە فەرموودەکەیش ساخ بوو، لاوازو بێهێزنەبوو، ئیتر پەیڕەوی ئەوە بکەن، وەبزانن کە ئەوە ڕێبازو مەزهەبی منە. دیارە کە حەدیسەکەش ساخو صەحیحە. نەوەوی دەفەرموێ: ئەم فەرموودەیە بەڵگەیەکی زۆر بەهێزە، لە دیمەنی سوننەتیشەوە زۆر نزیکە.

چوارەم فەرزی تەیەممووم: ریزلێکرتنە، کەواتە: پێویستە روخسار لە پێش دەستدا تەیەممووم بکرێ، چونکە ئەندامی پاکێتی تەیەممووم دوانن، کەواتە لە دەسنوێژ دەچێو وەك ئەو ریزلێگرتنی فەرزە، پێویستە ئەنگوستیلە دابکەنرێ، چونکە خۆڵ ناچێتە ژێری، بە پێچەوانەی ئاوی دەسنوێژەوە، چونکە لەودا داکەندنی ئەنگوستیلە فەرز نیە ئەگەر ئاو ژێری تەڕ دەکرد.

٢٩) سوننەتەکانی تەیەممووم:

سوننەتەکانی تەیەممووم سێ شتە: ناوی خوا هێنانو پێش خستنی لای راست لەسەر لای چەپو بەین نەکەوتن (مووالات). بەپێی ئەو بەڵگانەی لە دەسنوێژا لە پێشەوە رابوردن، بە قیاسیش لەسەر دەسنوێژ، سوننەتە تۆزەکە لە هەردوو لەپی سووك بکاو، لەلای ژوورووی روخسارەوە بهێنێتە خوارەوە، وە لە سەرەتای هەردوو جارەکەوە کە دەست دەدا بە زەویدا پەنجەکانی بڵاوبکاتەوە، وە لەپاش دەسهێنان بە هەردوو دەستا نێوانی پەنجەکانی بئاژنێتەوە، کە دەستیش دەهێنێ بە

ئەندامەکانیدا هەتا دەسپیاهێنانەکەی تەواو نەکا دەست هەڵنەبڕێ، تا لە ڕاجیایی کەسانێ کە ئەمە بە پێویست دادەنێن دەربازبین.

٣٠) بەچی تەیەمموم پووچ دەبێتەوە:

تەیەمموم بەم سێ شتە پووچ دەبێتەوە:

یەکەم: ئەوەی دەسنوێژ بەتاڵ بکاتەوە تەیەممومیش بەتاڵ دەکاتەوە، چونکە ئەویش وەك دەسنوێژ پاکییەکە نوێژی پێرەوا دەبێ، کەواتە ئەویش بەتاڵ دەبێتەوە بە هەموو جۆرە بێدەسنوێییەك.

دووەم: دەسکەوتنی ئاوە لە غەیری کاتی نوێژەکەدا، ئەگەر کەسێ تەیەممومی کرد لە بەرنەبوونی ئاو، بەڵام پێش ئەوەی دەست بکا بە نوێژ ئاوی دەسکەوت ئەوە تەیەممومەکەی پووچە، بەپێی فەرمایشتی (دروودی خوای لەسەربێ): خۆڵی پاك ئاوی دەسنوێژی موسوڵمانە با دەساڵیش لەسەر یەك ئاوی دەست نەکەوێ، بەڵام هەرکاتێ ئاوی دەست کەوت با دەسنوێژی پێگرێ (ئەحمەد ، تیرمیذی ، تیرمیذی بە ساغی داناوە).

ئەگەر ئاوی دەستکەوت بەڵام بەرگرێ هەبوو لە بەکارهێنانی، وەك ئەوە پێویستی بوو بۆ خواردنەوە، یا ڕێگرێکی لەسەربوو وەك درندەو دوژمنو شتی تری وا، ئەوە تەیەممومەکەی پووچ نابێتەوە، چونکە ئەمانە لە سەرەتاوە هۆی دروست بوونی تەیەممومن، ئیتر چۆن دەبن بەهۆی پووچ بوونەوەی. وەلێ ئەگەر لەپاش دەستکردن بە نوێژەکە ئاوی دەست کەوت، ئەوا نە تەیەممومەکەی پووچ دەبێتەوە نە نوێژەکەی، چونکە ئەوە دەبێ بەهۆی پووچکردنەوەی پەرستنێکی لە کۆڵخەرەوە،

هاوکات لەگەڵ ئەوەدا بە دەستپێکردنی نوێژەکە دەچێتە ناو مەبەستەوە، کەواتە وەك چۆن کەفارەتدەر پاش دەستکردن بە رۆژووی کەفارەت بەندەیشی دەستبکەوێ، پێویست نیە لەسەری ئازادی بکا، ئەمیش هەروا.

سێیەم: وەرگەڕان لە ئیسلام، چونکە ئەوە هەموو کردەوەیەك پووچ دەکاتەوەو گشت پاداشتێ دەفەوتێنی، تەیەمومیش کردەوەی باشە، چونکە عیبادەتە.

٣١) دەسهێنان بەسەر تەتەو موشەممادا:

تەتە (شەپك: جەبیرە): تەتەڵەدارو موشەممای گەچو شتی وا کەئێسکی شکستی پێهەڵ دەبەسترێتەوە، مەبەست لە موشەممایش ئەو پەڕۆو دەستە سڕو شتانەیە کە برینی پێدەپێچرێ. جا ئەم جۆرەکەسانە ئەگەر تەتەو موشەمماکەیان پێویست بوو، وە بەبێ زیان قابیلی لابردن بوو لەکاتی وەرگتنی پاکیدا، ئەوە پێویستە داپۆشەرەکە لاببا، ئەوجا ئەوەی ساغە بیشوا ئەگەر دەیشگونجا جێگەی نەخۆشینەکەیش بشوا، دەنا لەباتی ئەوە تەیەمموم بکا، ئەگەر شوێنەکەی لە ئەندامی دەسنوێژبوو بەڵام ئەگەر قابیلی لابردن نەبوو، ئەگەر لایبردایە تووشی زیان دەبوو، ئەوە داوای لێناکرێ کە لای ببا، بەڵام پێویستە ئەوەی ساغە بیشوا، هەتا دەبێ ژێر قەراخی تەتەکەیش بشوا، ئەگەر دەستی دەدا ئەوجا دەستی تەڕ بهێنێ بەسەر تەتەکەدا، لەپاش ئەوە یەکسەر تەیەممومیش بکا، بەپێی فەرموودەکەی جابیر (رەزای خوای لێبێ) کە دەفەرموێ: لە سەفەرێکا بەردێ دای لە پیاوێکمان سەری شکان، لەپاشا

شـەیتانی بـوو، لـە هاوڕێکـانی پرسـی گـوتی: ئایـا ڕێگـەی تەیـەممومم پێدەدەن؟ دەڵێت: نەء، ڕێگەت پـێ نـادەین، چونکە تـۆ دەتوانیـت ئـاو بـە کاربێنی، ئەویش خۆی شۆردو مرد، جا کـە هاتینـەوە بـۆلای پێغەمبـەرو ئـەم باسـەیان بۆیگێڕایـەوە فـەرمووی: کوشـتوویانە خـودا بیـانکوژێ، کـە خۆیـان نـەیانزانیوە، بـۆ نەیانپرسـیوە لـە زانایـێ، چـونکە چاری نـادانی تـەنها پرسـینەو فێربـوون). ئـەم پیـاوە تـەنیا ئەوەنـدەی بەسـبوو کـە لـە جیـاتی شـۆردنی شـوێنە زامارەکـەی بـە خـۆڵ تەیـەمومی بکردایـەو بـە پـەڕۆیێ برینەکـەیی ببێـچایەو ئینجـا لـەجیاتی شـۆردنی ژێرپـەڕۆکـە دەسـتی تـەڕی بەسـەر ئـەو پەڕۆیـەدا بهێنایـە، وە بـاقی مەنـدەی لەشـی بشۆردایە (ئەبو داوود، ئیبنو ماجە، دارە قوطنی). لێرەدا سەرنج دەدەین ئەگەر خاوەن تەتەکە لەشی پیسبوو ئـەوە خـۆی سەرپشکە دەتوانـێ لـە پێشدا خۆی بشۆرێو لـە پاشـدا تەیـەمموم بکـا یـا بـە پێـچەوانەوە، بـەڵام ئەگەر بێ دەسنوێژ بوو، نابێ لە ئەندامێکەوە بگوێزێتەوە بۆ ئەندامێکی تـر هـەتا بـە تـەواوی دەسـنوێژی ئـەو ئەندامـە تـەواو دەکـا، چـونکە بـە دەسنوێژدا ڕێزلێگرتن پێویستە. جا ئەگەر شکستو برین هەرچوار پـەلی داگرتبوو ئەوە یەك تەیەمومی بەسە، چونکە لە لە کۆڵکەوتنی شۆردن ریزلێگرتنیش لە کۆڵ دەکەوێ!

ئەوەندە هەیە ئەگەر تەتەو موشەمماکە لە سەرپاکی دانەنرا بـوونو ژێرەکـەیان پـیس بـوو ئـەوە دەبـێ لـە پـاش خۆشـەوەبوون نوێژەکـە بگێڕێتـەوە، چـونکە لـە دەسـنوێژو خۆشـۆردندا لابردنـی پیسی مەرجـە. مایەوە سەر ئـەوە ئەگـەر زامەکـە پێویـستی بـە تەتـەو موشـەمما نـەبوو، بـەڵام دەترسـا کـە ئـاودز بکـا، ئـەوە بـەپێی توانـا سـاغەکە دەشـواو لـە

سەریەتی تەیەممموم بکا بەڵام پێویست بە دەستی تەرهێنان بەسەر شوێنی دەردەکەدا ناکا.

٣٢) پێویستە بۆ هەموو فەرزێ تەیەممومێ بکا:

لە پێشەوە باسی نیەتو گەڵێ شتی تری تەیەممومان کرد، لێرەدا روونی دەکەینەوە کە بەیەك تەیەمموم یەك فەرز دەکرێ، بۆ ئەمەیش جوانترین بەڵگە فەرموودەکەی خوای گەورەیە: {إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاةِ فاغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ - سورة المائدة - ٥/٦}. هەتا ئەوێ کە دەفەرموێ: {فَتَيَمَّمُواْ - سورة المائدة - ٥/٦}. بەپێی ئەم ئایەتە لە سەرەتای هاتنی ئیسلامەوە، دەسنوێژ یا تەیەمموم بۆ هەموو نوێژێ فەرز بوو، هەتا لە دواییدا پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) بە کردەوە چەسپاندی کە دەسنوێژێ بۆ چەند فەرزێ دەبێ، ئەوە بوو: پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) لە رۆژی فەتحی مەککەدا بەیەك دەسنوێژ هەرپێنج نوێژە فەرزەکانی کرد (فەرموودەیەکی ساغە، ئیبنو عومەر گێراویەتەوە) بەڵام تەیەمموم بەپێی خوازە (موقتەضا)ی ئایەتەکە مایەوە کە یەك تەیەمموم بۆ یەك فەرزە. ئیبنو عەبباسیش (رەزای خوایان لێبێ) دەفەرموێ: رێبازی سوننەت وایە: کەیەك نوێژی فەرز بەیەك تەیەمموم بکرێ. وشەی سوننەت لە فەرمایشتی سەحابیدا دەبردرێ بەسەر رێبازو سوننەتی پێغەمبەردا (درودی خوای لەسەربێ) کە برێتییە لەو بەرنامەیەی کە حەزرەت (درودی خوای لەسەربێ) لەسری بەردەوام بووە، کەواتە: حەزرەت بەکردەوە خوازەی ئایەتەکەی لە تەیەممومدا چەسپاندووە!.

بەیهەقیش لە ئیبنو عومەرەوە {رەزای خوایان لێبێت} دەگێڕێتەوە: فەرموویەتی: با دەسنوێژیشی نەشکێ مرۆڤ دەبێ بۆ هەموو نوێژێکی فەرز تەیەمومێ بکا. ئەوەندە هەیە بە یەك تەیەمموم دەتوانێ بە ئارەزووی خۆی چەندەی دەوێ نوێژی سوننەت بکا، چونکە نوێژی سوننەت با زۆریش بن لە حوکمی یەك نوێژدان، بە بەڵگەی ئەوە: ئەگەر نوێژکەرێ نیەتی یەك رکات سوننەتی هێنا بۆی هەیە سەد رکات بکا بەسەر یەکەوە بەو نیەتە، بە پێچەوانەشەوە هەروا، وەکی تریش بۆ هەموو سوننەتێ تەیەمومێ بکرێ ئەرکێکی زەحمەتە، رەنگە شتی وا گەڵێ جار ببێ بەهۆی ئەوە سوننەتەکە تەرك بکرێ، لەبەر ئەوە شەرع لە سوننەتدا کارەکەی سووکەڵە کردووە، ئەوەتا نوێژی سوننەت، لەگەڵ توانای راوەستاندا بەدانیشتنەوە دروستە، بەسوراییو ولآخیش دروستە، لە سەفەردا لەکاتی رۆیشتندا بەرەو قیبلەیش نەبێ هەر دروستە، بۆ ئەوەی مەودای کردنی زۆربێو موسوڵمان لێی دانەبڕێ. گریمان لەشپیس یا بێ دەسنوێژ ئاوەکەی کە هەبوو بەشی نەدەکرد، پێویستە لەسەری ئەوە بکار بهێنێو بۆ باقی مەندەکەی تەیەمموم بکا، چونکە چەندەی کارێ کە لە توانادا هەیە بەهۆی باقی مەندەکەیەوە کە لە توانادا نیە لەکۆڵ ناکەوێ، لە شارعا بەمە دەگوترێ: توانراو بەهۆی نەتوانراوەوە لەکۆڵ ناکەوێ یائاسان بەهۆی گرانەوە لەکۆڵ ناکەوێ! هەروا ئەگەر پیسی بەسەر لەشیەوە هەبوو، وە ئەوەندەی ئاو دەست کەوت کە بەشی شۆردنی برێکی دەکرد، لە سەریەتی ئەو ئەندازەیە بشۆرێ. ئەگەر دەسنوێژی نەبوو، یا لەشی پیسبوون پیسییەکیش بە جەستەیەوە هەبوو، ئەوەندەیشی ئاو هەبوو کە بەشی لایەکیانی دەکرد، ئەوە پیسییە

کە دەشۆرێ‌و تەیەمموم دەکا، چونکە لابردنی پیسییەکە پێویستەو وەجەڵی تری نیە، بە پێچەوانەی دەسنوێژو خۆشۆردنەوە، چونکە وەجەڵیان هەیە کە تەیەممومە، ئەگەر کابرا نە ئاوی دەستکەوت‌و نەگڵ، نوێژی خۆی هەر دەکا، لەبەر رێزی کاتەکە، بەڵام لەوەدوا دەیگێڕێتەوە.

٣٣) باسی پیسی (النجاسه):

پێناسەکەی: پیسی لە زماندا بەهەموو قیزەونێ دەگوترێ، لە شەرعیشا: هەموو شتێکە کە لە حاڵی سەرپشکیدا بەرەهایی بەبێ سنوور خواردن‌و خواردنەوەی نا دروست بێ، لە هەمانکاتدا بگونجێ بۆ خواردن‌و خواردنەوە، نادروستییەکەیشی لەبەر رێزی نەبێ، یا لەبەر ئەوە نەبێ کە قێزەونە، یا لەبەر ئەوە نەبێ کە زیانی هەبێ بۆ لەش یا بۆ هۆش. جا بەهەریەکێ لەم قەیدانە شتێ بەر پێناسەی پیسی دەکەێ یا لێی دەردەچێ، بەگوتەی: لە حاڵی سەرپشکیدا، شتێ کە لەحاڵی سەرپشکیدا حەرام بێ‌و لەحاڵی ناچاریدا حەڵاڵ بێ، وەك مردارەوەبوو، بەردەکەوێ، چونکە مردارەوەبوو لە حاڵی ئاساییدا. پیسەو حەرامە، بەڵام لە حاڵی ناچاریدا پاکەو بۆ ناچار حەڵاڵ! بە گوتەی: بەرەهایی بەبی سنوور رووەکە ژەهراوییەکان بەرناکەون، چونکە ئەوانە پاکن کەمیان رەوایە، زریان ناڕەوایە، بە گوتەی: بگونجێ بۆ خواردن‌و خواردنەوە بەردو شتی رەقی سەخت، کە پاك بن بەر ئەم پێناسەیە ناکەون، چونکە بە کەڵکی خواردن‌و خواردنەوە نایەن، بە گوتەی: نادروستییەکەیشی لەبەر رێزی نەبێ، شتی رێزدار وەك ئادەمیزاد

دەردەچێو بەری ناکەوێ، بەگوتەی: یا لەبەر ئەوە نەبێ کە قێزەونە چڵمو شتی وا بەرناکەوێ، چونکە نادروستی چڵم لەبەر ئەوە نیە کە پیسە، بەڵام لەبەر ئەوەیە کە قیزەونە، بە گوتەی: یا لەبەر ئەوەنەبێ کە زیانی هەبێ بۆ لەش یا بۆ هۆش خۆڵ لە پێناسەکە دەردەچێ، چونکە زیان دەگەیەنێ بە لەشو هۆش.

هەندێکیش ئاوا پێناسەی دەکا: قیزەونێکە رێگەی دروستبوونی نوێژ ناد، مەگەر مەهانە هەبێ، برێ دەڵێن: برێتییە لە هەموو شتێ کە خاوەن سروشتی دروست قێزی لێبکاتەوەو خۆیی لێبپارێزێ، ئەگەر بەرجلو بەرگیش بکەوێ دەیشۆرن.

٣٤) حوکمی ئەو پارچەیەی کە لەناو لەشی گیاندارەوە جیادەبێتەوە:

بزانن هەرشتێ لە ناوەوەی گیاندار جیابێتەوە دوو جۆری هەیە :

یەکەمیان: گەدە نایگۆڕێ وەك لیكو ئارەقو شتی وا، حوکمی ئەم جۆرە وەك حوکمی ئەو گیاندارە وایە کە لێی جیابۆتەوە، ئەگەر ئەو لە حاڵی لێجیابوونەوەکەدا پاکبوو ئەویش پاکە ئەگەر ئەو لەوکاتەدا پیس بوو ئەمیش پیسە.

دووەمیان: گەدە هەرزی دەکاو دەیگۆڕێ، وەك گمیزو پیساییو شیاکەو پشقلو خوێنو رشانەوە، هەموو ئەمانە هی هەرگیانداریێ بن پیسن، هی ئەوانەی گوشتیان ناخورێ بە یەکگرتنی رای زاناکان، بەگوێ

دەنگ دەڵێن: شتی واتە: قیسە. هی ئەوانەیشی گۆشتیان دەخورێ بە قیاس لەسەر هی ئەوانەی کە گوشتیان ناخورێ، چونکە ئەمیش گۆڕاوەو حەل بووەو قێزەون بووە. بە فەرموودەکەی ناسراوە بە حەدیثی عەرەبە سارانشینەکە پێسێتیی گێمز پاساو دەدرێ، ئەوەبوو کە گمێزی لەناو مزگەوتەکەی پێغەمبەردا کرد، پێغەمبەر فەرمانی کرد کە (سەتڵی ئاو بکەن بەسەر جێ میزەکەیدا). هەروا فەرموودەی باسی دوو گۆڕەکە: یەکێکیان لەسەر ئەو ئازار دەدرێ چونکە لە حاڵی ژیانیدا خۆی لە گمێزی خۆی نەدەپاراست (موسلیم) بەڵام ئەوەی کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمانی کردووە بە خواردنەوەی میزی حوشتر، ئەوە بۆ دەرمان بووە، دەرمانکردنیش بەپیس دروستە، بە مەرجێ دەرمانێکی پاك نەبێ جێگەی بگرێتەوە، ئەوەیش کە خۆشەویست {دروودی خوای گەورەی لەسەربێ} فەرموویەتی: خودای گەورە هەرگیز خۆشەوەبوون و شیفای گەلی منی نەبەستووە بەشتی واوە کە خۆی حەرامی کردبێ لێیان. ئەمە دەبڕدرێ بەسەر مەی و بادەدا، سەرەڕای یەکگرتن بەڵگەی پیسێتیی پیسایی ئەم فەرموودەی {دروودی خوای لەسەربێ}: لەبەر میزو پیسایی و مەزی و رشانەوە جلەکەت بشۆرە (ئەحمەد، دارە قوطنی ، بەززار) هەر لەم فەرموودەیەدا بەڵگەی پیسێتیی مەزی و رشانەوەیشی تیادایە. مەزی ئاوێکی مەیلەو سپی تەڕاوی لینجە، بەبێ لەزەت پێگەیشتن، لە کاتی هێرشی ئارەزوودا بەهۆی دەسبازی و تەماشاکردن و شتیواوە پەیدا دەبێ. تەرس و تەپاڵەیش پیسە، بەپێی ئەم فەرموودەیە:... جا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} هەر دوو بەردەکەی وەرگرت و تەرسەقولەکەی تووڕداو، فەرمووی: ئەمە پیسە، بەکاری خۆپاککردنەوە نایێ. وەدیش پیسە بەپێی فەرموودەکەی عائیشە

{ڕەزای خوای لێبێ} کە دەفەرموێ: وەدیش لەپاش میزکردنەوە پەیدا دەبێ، حوکمەکەی ئەوەیە: چووكو گەڵو گونی دەشواو دەسنوێژ دەگرێ وەخۆشۆردنی لەسەر نیە (ئیبنو لمونزیر).

وەدی ئاوێکی مەیلەو سپی خەستی لێڵی لیقنە لە دوامیزو لەکاتی هەلگرتنی شتی قورسدا پەیدا دەبێ، خوێنیش پیسە بەپێی فەرمایشتی زاتی مەزن: {حَرَّمَن عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالْدَّمَ - سورة مائیدة - ۳/٥} هەتا کۆتایی ئایەتەکە، بەپێی ئەم فەرموودەیەش: کە دەفەرموێ: - خوێنەکە لە خۆت بشۆرەو نوێژی خۆت بکە) زاناکان لەسەر پیسێتیی تۆماو رایان جیاجیایە، هەیە دەڵێ: پیسە، ئەم رایەیان لەو گێڕانەوەیە وەرگرتووە کە فەرمان دەکا بە شۆردنی، کە ئەمە گفت (لەفظ)ە کەیەتێ عائیشەی هاوسەری پێغەمبەرد دەفەرموێ: جاران ئەسەری لەشپیسیم بە جلەکانی پێغەمبەرەوە دەشۆرد، کە دەچوو بۆ نوێژ هێشتا جێگەشۆراوەکە هەر تەڕ بوو. رێبازی شافیعیو هاورێیانی فەرمووده (ئەصحابول حەدیث)و خەڵکێکی زۆری تر، کە عەلیو سەعدی کوڕی ئەبو وەققاصو ئیبنو عومەرو عائیشە {ڕەزای خوادای گەورە لە هەموویان بێ} لە ناویاندایە، رێبازی ئەم زاتانە ئەمەیە: کە تۆماو پاکە، دوو گێڕانەوەیش لە ئەحمەدەوە ریوایەت کراوە، کە ئەمە دروستترینەکەیانە! داوودیش هەروا دەفەرموێ: بەلگەیان بە فەرمایشتی عائشە هێناوەتەوە کە دەفەرموێ: خۆم بە دەستی خۆم تۆماوی وشکەوەبووم بە جلەکانی پێغەمبەرەوە دەووڵیو لە پاشا دەمدەکاند، ئیتر لەدوا ئەوە بەبێ شۆردن پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نوێژی پێوە دەکردن، لە گێڕانەوەیەکی تریدا کە پەسەندی هەردوولایە متفق علە): فەرمووی: بە جلی پێغەمبەرەوە

تۆماوی وشکەوەبوو هەبوو دەیم کڕاند، ئیتر دوا ئەوە نوێژی پێوە دەکرد. دەی ئەگەر تۆماو پیس بێ ولێن‌و کڕاندنی بەس نیە، دیارە گێڕانەوەی شۆردن دەبڕدرێ بەسەر ئەوەدا کە سوننەتەو بۆ پەسەندکردنی پاکییە، بەم ساخکردنەوەیش کار بە کۆی بەلگەکان دەکرێ‌و هیچیان لەکار ناخرێ، جیاوازیش نیە لەنێوانی تۆماوی پیاوو ژندا، تۆماوی غەیری ئادەمیش، ئەگەر هی گیانلەبەرێکی پاك بوو تۆماوەکەش پاکە، ئەگەر هی گیاندارێکی پیس بوو خۆشی پیسە.

٣٥) شۆردنی پیسی:

شۆردنی پیسی پێویستە، چونکە وەك لە پێشەوە رابورد فەرمانی پێکراوە. چۆنێتێکەیشی ئاوایە: ئەگەر پیسییەکە قەبارەدار بوو، بە چاو دەبینرا، دەبێ قەبارە بینراوەکەی‌و تامەکەی‌و رەنگەکەی‌و بۆنەکەی لابرێ، ئەگەر تامەکەی ما، ئەوە شوێنە پیسبووەکە پاك نەبۆتەوە، بەلام زیانی نیە مانەوەی رەنگێ یا بۆنێ کە لاچوونیان گران بێ، وەك رەنگی خوێنی بێنوێژیی‌و بێنێ مەی. بەلام پیسیی بڕیاری‌و حوکمی، کە ئەوەیە بە چاو نابینرێ، وەك شلەمەنییە پیسەکان، کە تام‌و بۆن‌و رەنگیان نیە، پێویستە بە شۆردنێکی ئاسایی لابرێ، دەستی تێبخرێ‌و گوشاری لێبکرێ، بەلام هەرچی پیسبووبێ بە میزی منالی نێرینەی کەمتر لە دوو ساڵ، کە جگە لە شیر هیچ خۆراکێکی تری نەخواردبێ، ئەوەنە ئاوی لێدەپرژێ کە شوێنی میزەکە دابگرێ‌و زاڵ بێ بەسەریدا، ئیتر رەوانبوونی ئاو بەسەر شوێنەکەیدا پێویست نیە، بەلام میزی

کچۆڵە گەرەکە بشۆرێ، بەڵگەی ئەم جیاوازییە لە نێوانی کوڕو کچدا فەرمووەدەکەی عائیشەیە: کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کوڕێکی ساوای مەمکە خۆرەیان هێنا بۆی، منالەکە میزی کرد بە کۆشیدا، حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} داوای ئاوی کردو ئاوەکەی کرد بەسەر جێگەی میزەکەدا ئیتر نەیشۆرد.. لە گێڕانەوەیەکا: لێی پرژاند لە گێڕانەوەیەکی رتدا: پرژاندی بەسەر جێگەکەیداو ئیتر نەیشۆرد. ئەم گێڕانەوانە هەموویان دروستن، لە گێڕانەوەیەکی تیرمیذیدا: میزی کوڕ تا نانەخۆرە دەبێ ئاوی لێ دەپرژێنێ، میزی کچ دەشۆرێ. ئیمامی علی {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: میزی کچۆڵەی بەرمەمکانە دەشۆرێ، میزی کوڕیش هەتا نانەخۆرە دەبێ ئاوی لێ دەپرژێنرێ. (ئەحمەد). بەڵام هەر کاتێ منداڵەکە لە جیاتی بژێوی و خۆراك خواردەمەنی خوارد، ئەوە بەبێ راجیایی پێویستە میزەکەی بشۆرێ. بۆیەیش سەبارەت بە کوڕ کار سووك کراوەو، بۆ کچ نەکراوە، چونکە دڵ پتر پەیوەندی بە کوڕەوە هەیە هەتا کچ لەبەر ئەو زیادە پەیوەنییە کوڕ زۆرتر دەکرێتە باوەش، جا وا هەڵ دەگرێ کە بۆ بارسووکی کارەکە ئاسان بکرێ، بەڵام ئەم مەبەستە لە مێینەدا نایەتەدی، بۆیە شۆردن بۆ میزی ئەوان چەسپاوە، لەسەر قیاس و پێدانی خۆی(*)

(*) ئەم بەڵگەیەی کە هێنراوەتەوە بۆ جودایی نێوان میزی منداڵی نێرومێ بەڵگەیەکی لاوازو نازانستییە خۆ ئەگەر هۆیەکەش نازاندرێ دەتوانین بڵێین (تعبدیە) ئەگینا خۆ کوڕو کچ چۆن یەکە ئەگەر باوك و دایکی و هەبن کوڕیان لە کچ خۆشتربوێ هی وایش هەن کچیان لە کوڕەکەیان خۆشتربوێ - محمود.

٣٦) بڕیار (حوکم)ی گیانداریَ له ناوشتی شلدا بمریَ:

کاتیَ گیانداریَ کەوتە ناو شتێکی شلەوە، وەك ڕۆن زەیتو ڕۆنو چێشت، وەتیامرد، ئەوە ئەگەر خوێنی ڕەوانیان هەبوو شتەکە پیس دەبیَ، چونکە سەبارەت بە مشکی تۆپیوی ناوڕۆن لە حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} پرسیارکرا، فەرمووی: ئەگەر ڕۆنەکە توند بوو مشکەکەو دەوروبەرەکەی فڕەدەن، بەڵام ئەگەر ڕۆنەکەش شل بوو ئەوا بیرێژن، لە گێڕانەوەیەکدا: مشکەکەو دەورو بەرەکەی فڕەدەنو ڕۆنی خۆتان بخۆن. (ئەم فەرموودەیە بوخاری گێڕاویەتەوە).

جا فەرمانکردن بە ڕژانی، بەڵگەیە لەسەر پیسبوونی، ئەم ڕایەیش ڕێبازی جەماوەری زاناکانە، دەستەیێ ڕایان جیایە، کەیەکێ لەوان زوهریو ئەوزاعین، دەفەرموون: بڕیاری شتی شل وێنەی بڕیاری ئاوە، پیس نابیَ هەتا ، پیسییەکە نەیگۆڕی، ئەگەر نەگۆڕا پاکە، ئەمە ڕێبازی ئیبنو عەبباسو ئیبنو مەسعوودو بوخاریشە.

بەڵام ئەگەر گیاندارەکە خوێنی ڕەوانی نەبوو، وەك مێشو مێشوولەو دووپشكو قالۆنچەو سیسركو میروولەو وێنەی ئەمانە، ئەوە شلەمەنی بە مردنی ئەمانە لە ناویدا پیس نابیَ، بەپێی فەرموودەی {دروودی خوای لەسەربێ}: ئەگەر مێش کەوتە ناو حاجەتێکتانەوە ئاو یا شتی شلی تری تیابوو، لە پێشا مێشکە هەمووی نوقم بکەن ئینجا دەری بێننو فڕەی بدەن، چونکە باڵێکی دەرمانی پێوەیەو ئەو باڵەکەی تری دەردە. (بوخاری، ئەبو داوود، ئیبنو خوزەیمە، ئیبنو حەببان). دیارە

فـەرمانکردن بـە نـوقمکردنی مێشەکە، کـە گـەڵێ جار سەردەکێشێ بـۆ تۆپینی بەڵگەیە لەسـەر ئـەوە کـە پیسی ناکا، دەنـا پێغەمبـەر (درودی خوای لەسەربێ) فـەرمانی نـەدەکرد بـەنوقمکردن، وەکـی تـریش پاراسـتنی قـاپو حاجـەت لـەم جۆرە وردە جانەوەرانـە ئەستەمە، لەبـەر ئـەوە چاوپۆشـی لێدەکرێ، بە مەرجێ ئەوەندە زۆر نەبێ کە شلاوەکە بگۆڕێ، دەنـا پـیس دەبێ.

بـزانن پیـسییەك کـە بەچـاو نـەبینرێ وەك پریـشکی میـز، یـا وەك پیـسییەك کـەوا بـەپێی مێـشەوە ئـەویش وەك مـرداری خـوێنی ڕەوانـی نــەبێ چــاو پۆشــی لــێ دەکــرێ، لەســەر فەرمایــشتی دامــەزراو بــەلای نەوەویەوە، چونکە ئەمە لە خوێنی کێچ دەکا خۆپاراستن لێی ستەمە.

٣٧) بڕیاری پاکیو پیسی گیاندار لەکاتی ژیانیدا:

لە بنەڕەتدا هەموو گیانداری پاکە، واتـە: ئەصڵ ئەوەیـە کـە پـاکن، چـونکە بــۆ قــازانجی بەنــدەکانی خــوا دروســتکراون، بــەبێ پــاکیش ســوودمەندی تــەواو پەیــدا نابــێ، ئەمــەیش بــەم فەرموودەیــە پاســاو (تعلیل)کراوە. پێغەمبـەر (درودی خوای لەسەربێ) فـەرمووی: پـشیلە پـیس نیـە، پشیلەیش لە ڕیزی کارەکەرو نۆکەرو ئەوانەیە کە بۆ خزمـەت بەسـەرتانا دەخولێنـەوە (پێـنج لـە خاوەنـەکانی کتێبـە ناودارەکـانی حـەدیث ئـەم فــەرموودەیان گێڕاوەتــەوە، وە تیرمیــذی دەفــەرموێ: فەرموودەیــەکی جـوانی دروسـتە. دروسـت واتـە: سـاغ) بـەلاّم سـەگو بـەراز بـۆ پـاکی لـە هـەموو گیانـداری جیـان، چـونکە ئـەم دووە خـودپیس (نجس العـین)ن،

سەگ بەپێی فەرموودەکەی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: (پاکەوەکەری حاجەتێکتان: کە سەگ دەمی تێبنێ ئەوەیە: کە حەوت جار بە ئاو بیشۆرن، یەکەمجاریان بە خۆڵاو بێ (ئەحمەد، موسلیم) کە دەفەرموێ (پاکەوەکەر) مەبەست لێی یەکێکە لەم سێ شتە: یا پاکەوەکەری نانوێژییە (حەدەث) یا هی پیسییە، یا رێزلێنانە، دیارە کە نانوێژیی‌و رێزلێنان بۆ حاجەت نابێ، مایەوە سەپیسی، وەکی تریش بەم فەرموودەیە چەسپا کە نازدارترین بەشی لەشی سەگ کە دەمیەتی، لەبەر هاسکە هاسککردنی زۆر پیسە، دەی باقی مەندەی لەشی دەبێ زیاتر پیسبێ!.

بەرازیش بۆیە پیسە چونکە حاڵی لە حاڵی سەگ خراپترە. گەرچی ماوەردی {رەزای خوای لێبێ} ئەم ئایەتە ەکا بە بەڵگە لەسەر پیسێتی بەراز: {أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ} . وشەی (رجس) لە ئایەتەکەدا بە واتا (نجس)ە، لە شێوەی ئەوەیە لە کوردیدا بەپیس بڵێی چەپەڵ.

٣٨) بڕیاری پاکیی‌و پیسی مردارەوەبوو:

هەموو مردوویەك (تەنها مردووی ئادەمیی‌و ماسیی‌و کوللەی لێدەرچێ) پیسە، لەبەر فەرمایشتی زاتی مەزن: {حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ – سورة المائدة – ٣/٥} واتە: هەموو مردارەوە بووێی لە ئێوە قەدەغەکراوە. شتێکیش نە لە زاتی خۆیدا رێزداربێ‌و نەخواردنیشی زیانی هەبێ، لەگەڵ ئەوەیشا حەرام بکرێ، دیارە کە ئەو قەدەغە کردنەی لەبەر پیسییەتی، چونکە حەرامکردنی شت لەبەریەکێ لەم

هۆیانەیە: یا لەبەر ڕێزیەتی، یا لەبەر زیانیەتی، یا لەبەر پیسییەتی، مردارەوەبوویش ڕێزی نیە، خواردنیشی زیانی نیە، چونکە لە ناچاریدا دەخورێ، ماوەی سەر ئەوە کە لەبەر پیسی حەرام کراوە.

مرداریش لە شەرعا برێتییە لەو گیاندارەی کە چەقۆی لەسەربێ‌و بەبێ سەربرینێکی شەرعی گیانی دەرچووبێ! گشت سەربڕاوێ جگە لەسەربڕوای خۆمان‌و خاوەن نامەکان بەر ئەم پێناسەیە دەکەوێ، هەروا ئەو گیاندارەیش کە گۆشتی ناخورێ باسەریش ببڕێ بەر ئەمە دەکەوێ‌و حەرامەو مردارە.

بەڵام لەبەر ئەم فەرموودەیە ماسی مردوو بەرناکەوێ: دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: ئاوی دەریا هەم پاکەو هەم پاکەوەکەریشە وە مردارەوەبویشی حەڵاڵەو، گیانلەبەری ئاوی کاتێ دەمرێ هەتا نەگەنێ خواردنی دروستە (هەر پێنجیان گێڕاویانەتەوە). کوللەیش لەبەر ئەم فەرموودەیە بەر ناکەوێ (دوو مردارمان بۆ حەڵاڵ کراوە: کە ماسی‌و کوللەن) (بە رشتەیەکی بێهێز ئیبنو ماجە گێڕاویەتەوە: بەیهەقیش {ڕەزای خوای لێبێ} گێڕاویەتەوەو فەرموویەتی: ئەم فەرموودەیە فەرموودەیەکی دروستە واتە ساغە) ئادەمیزدیش لەبەر ئەم ئایەتە بەرپێناسەی پیسی ناکەوێ‌و بە پاك دادەنرێ: {وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ – سورة الإسراء – ١٨/٧٠} واتە: ئێمە بە ڕەحمەتی خۆمان ڕێزو قەدرێکی زۆرمان بە نەوەی ئادەم بەخشیوە). مەسەلەی ڕێزلێنانیش ئەوە دەخوازێ کە مرۆڤ، چ موسوڵمان بێ‌و چ ناموسوڵمان بێ، بڕیاری پیسی نەدرێ. مەبەست لە {إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ} پیسی بیروباوەڕی ئەوانە، نەوەك هی جەستەیان، چونکە ئەگەر لەشیان چەپەڵ بوایە

لەسرمان فەرز دەبوو کە هەرکوێیەکمان لێیان بکەوێ بیشۆین.. وەکی تریش ئەگەر مرۆڤ بە مردن پیس ببێ، دەبێ فەرمان نەکرایە بە شۆردنی، وەك شتە خودپیسەکان (نجس العین)ەکانی تر، بەلاّم ئەگەر کەسێ لەم قسەیە رەخنە بگرێو بڵێ/ ئەگەر ئەم قسە وابێ، دەبێ فەرمانیش نەکرابێ بە شۆردنی، وەك شتە خودپاکانی تر، دەڵێیت: مەرج نیە کە هەموو شتێکی پاك نەشۆررێ، چونکە ئاشکرایە گەلێ جار پاکیش وەك نانوێژ (موحدیث) دەشۆررێ، بەلاّم قەت نەبووە شتی خودپیس بشۆرێ. دەستوورێکی شەرعی هەیە دەفەرموێ: سەربڕینی دایك برێتیی سەربڕینی بەچکەی ناوسکی دەکەوێ، لەبەر ئەمە بەچکەی ناوسکی گیانلەبەری سەر بڕوا بەر مردارەوەبوو ناکەوێ. (تەماشای زنجیرە سێی ئەم کتێبە بکە کە لە پێشەوە رابورد، لەژێر سەردێڕی: حوکمی ئاوی بەرماوە) (وەرگێڕ).

٣٩) پاککردنەوەی گلاّویی سەگو بەراز:

کاتێ دەفرێ بەدەم تێنانی سەگو بەراز گلاو دەبێ، دەبێ حەوت جار بشۆرێ، جارێکیان بە خۆڵاوبێ، هی سەگ بەپێی ئەم فەرموودەیەیە: کاتێ سەگ دەمی نایە ناو دەفرێکتانەوە، شلەکەی ناوی برێژن، ئینجا حەوت جار بە ئاو بیشۆرن، یەکەمیان بە خۆڵاوبێ.. (موسلیم) لە گێڕانەوەیەکی ترمیذیدا: یەکەمجاریان یاخود جارێ لەو جارانە بە خۆڵاو بیشۆرن. جا هەر کاتێ ئاوا ساخبۆوە کە شۆردن پێویستە بەهۆی لیکەکەیەوە، کە نازدارترین دەردراویەتی، دیارە ئەوانی تری وەك میزیو گوویی‌و ئارەقی‌و وێنەی تری ئەمانەی زیاتر شایانی

پیسین. لەم فەرموودەیەدا بەڵگە هەیە لەسەر پیسی ئەو خۆراکەی کە سەگ دەمی تێدەنێ، چونکە فەرمان دەکا بە رشتنی، ئەگەر پاك بوایە فەرمانی نەدەکرد بە رشتنی، چونکە رشتنی شتی پاك بە فیڕۆدانی ماڵە، شتی وایش لە ئێمە قەدەغەیە، دیارە پیسە بۆیە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمان دەکا بەڕشتنی.

پیسیی بەرازیش بە پێودان (قیاس) لەسەر سەگ، لەبەر ئەوەیش کە ئەویش دەق وەك سەگ خود پیسە، بەڵکوو پسترە، چونکە بە هیچ حاڵێ راگرتنی دروست نیە، لەبەر ئەوەیش کە چەپەڵ و قیزاوییە. گوتراویشە: کە بەراز یەك جار دەشۆردرێ. وەك پیساییەکانی تر، گوایە: گلاوی دەرکردنی گلاوبووی سەگ بۆیە واگران کراوە هەتا عەرەبەکان بتەکێنەوە لە راگرتنی سەگ کە لە مێژەوە خوویان پێیەوە گرتووە! سا بەشکوو ئیتر وەك جاران نەبێ بەهاوخۆراکیان!.

نەوەوی {رەحمەتی خوای لێبێ} لە شەرحی موهەززەبدا دەفەرموێ: رای دامەزراو، سەبارەت بە بەڵگە، ئەوەیە کە یەك شۆردن بەسە، بەبێ خۆڵاو، زۆربەی ئەو زانایانەی کە بڕیاری پیسیی بەرازیان داوە ئەمە بڕیاری کۆتاییانە. چونکە نەبوونی پێویست بنەڕەتە هەتا شەرع بڕیاری پێویستبوونی دەدا، نەخوازەلا لەشتی وەك ئەم مەسەلەیەدا کە لەسەر بنیادی تەعەبوودی دامەزراوە.

لە لایەکی تریشەوە لی ورد بۆ گلاو دەرکردن دەبێ، چونکە بۆ تەیەممومیش دەستدەدا، کەواتە بەپێوەدان (قیاس) لەسەر ئەو.

٤٠) پاككردنەوەی مەی بەوە دەبێ كەببێ بەسركە:

پاككردنەوەی شت وەك لە پێشەوە رابورد یا بەشۆردن یا بەخۆشەكردن یا بەخۆڵ دەبێ، جاری وایش دەبێ بەهۆی گۆڕانی خودی شتەكەوە دەبێ، كە لە حاڵەتێكەوە بگۆڕێ بۆ حاڵەتێكی تر، وەك ئەوە مەی ببێ بە سركە. جا هەر كاتێ مەی لە خۆیەوە بەبێ دەسكاری كەسێ ببێ بەسركە پاك دەبێتەوە، چونكە پیسی‌و حەرامبوونی مەی لەبەر ئەوەیە كە هۆی سەرخۆشبوونە، دەی هەر كاتێ كە ئەو هۆیە نەما ئەوانیش نامێنن، كاتێ مەی بوو بەسركە ئیتر هۆی سەرخۆشی نامێنێ. نەوەوی لە شەرحی صەحیحی موسلیمدا دەفەرموێ: شەرعزانان یەكیان گرتووە لەسەر ئەوە: هەركاتێ مەی لە خۆیەوە بەبێ دەسكاری كەسێ بوو بەسركە پاك دەبێتەوە، بەڵام ئەگەر بەهۆی ئەوەوە بوو بەسركە كەشتێكی وەك پیازو هەویر ترش‌و شتی وای تێ كەوت ئەوە پاك نابێتەوە. بەڵگەیشی ئەم فەرموودەیەیە: پرسیار لە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} كرا: ئایا دروستە كە مەی بكرێ بە سركە؟ فەرمووی نەء (موسلیم). ئەوەتا: {دروودی خوای لەسەربێ} نەیی كردووە لە دەسكاریی مەی بۆ ئەوەی ببێ بە سركە، شت تێخستنیشی دەبێ بە دەسكاریی، بەپێی ئەم فەرموودەیەی تریش بەڵگەسازی كراوە لەسەر حەرامبوونی بە سركەكردنی مەی: كاتێ طەلحە ئیسلام بوو {رەزای خوای لێبێ} هەنێ مەیی لەلا بوو، هی چەن هەتیوێ بوو، گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا! دروستە ئەم مەیە بكەم بە سركە؟ فەرمووی: نەء. ئەوەتا رێگەی نەداوە كە

دەسکاری بکاو بیکا بە سرکە. جیاوازی لە نێوانی ئەم دوو حاڵەتەدا ئەوەیە: ئەوەی دەکەوێتە ناو مەیەکە وە بەمەیەکە پیس دەبێ، لەوە دوا مەیەکە کەبوو بەسرکە پاك دەبێتەوە بەڵام بەهۆی ئەو شتەوە کە ئەم ئەوی پیسکردووەو ئەو ئەمی کردووە بە سرکە پیس دەبێتەوە. ئەم بڕیارە کاتێ وایە کە ئەو شتە لەناو مەیەکەدا بمێنێ هەتا دەبێ بەسرکە، بەڵام ئەگەر لە پێش بوونیا بەسرکە، ئەگەر بەیەك چرکەیش بووە دەربهێنرێ پاك مبێتەوە، چونکە کە بوو بەسرکە شتی پیسی تیانەماوە هەتا پیسیبکا!.

٤١) چاوپۆشیکردن لە هەندی پیسی:

لە شەرعی پیرۆزدا چاوپۆشی لەم جۆرە پیسییانە دەکرێ؛

١) لە قوڕی ڕێگەی پیس، با سوریش بزانرێ کە ئەو قوڕو چڵپاوە پیسە، چونکە خۆپاراستن لە شتی وا زەحمەتە.

٢) لە شتێ کە چاوی ساغ نەیبینێ وەك پرژی میزو مەیو شتێ کە بنووسێ بە قاچو شتی وای مێشو مێروولەو سیسارکەوە.

٣) خوێنی کێچ با زۆریش بێ، هەروا ریقنەی باڵندەیش لە ناو مزگەوتدا.

٤) ئەوەی بەپێی باوی ناوکۆمەڵ بەکەم دابنرێ لە کوڵكو مووی پیس، بە مەرجێ هی سەگو بەراز نەبێ، هەروا چاو پۆشی دەکرێ لە مووی وڵاخی سورایش با ئەندازەکەیشی زۆربێ.

٥) له دووکەڵی شتی پیس و لەو تەپوتۆزەی کە بادەیبا.

٦) لە گیانداری کە بەریان (مەنفەذ)ەکەی پیس بووبێ. کاتێ بکەوێتە ناو ئاوەوە، لەبەر زەحمەتبوون.

٧) لەو کەمە خوێنەی بەسەر گۆشت و ئێسقانی گیانداری سەربڕاوەوە ماوەتەوە.

٨) ئەگەر گیانلەبەرێکی پاك، وەك پشیلەو ئەمانە دەمی پیس بوو، لەپاشدا ماوەیەکی وا لەپێش چاو ون بوو، کە دەستداو (مومکین) بێ دەم بکا بە ئاوێکی زۆردا، ئەوجا هاتەوەو دەمی نایە ناو خواردنەوەیەکی پاکەوە پیسی ناکا.

٩) پەتی تەناف کە جلی پیسی لەسەر هەڵبخرێ، هەرکاتێ خۆر یا هەوا وشکی بکاتەوە، لە لای حەنەفییەکان دروستە جلی پاکی لەسەر هەڵبخرێ.

١٠) ئەگەر شتێ لە کەسێ کەوت، نەیدەزانی کەچییە، ئایا ئاو بوو یامیزبوو؟ پێویست نیە لەسەری کە لەچییەتییەکەی پرسیار بکا، چونکە دەگێڕنەوە: جارێ عومەرو هاوڕێیەکی لە شوێنێکەوە دەڕۆن، لە پلووسکێکەوە شتێ دەڕژی بەسەر عومەردا، هاوڕێیەکی دەڵێ: ئەی خاوەن پلووسك! ئاوەکەت پاك بوو یا پیس؟ یەکسەر عومەر دەفەرموێ: ئەی خاوەن پلووسك! باسی ئەوەمان بۆ مەکە، ئیتر ڕۆیشت و لەشتەکەی نەکۆڵیەوە.

١١) لە زیچکاوی زیپکەو جوانەزاو بالووکەو ئەمانە، بە مەرجێ نەبووبێ بە جەرەتاو، دەنا پیسە، ئەگینا چاو پۆشی لێدەکرێ.

١٢) ئـاژەڵی کاوێژکـەر، کـە ئەومیـە لـە سـەرمتاوە خواردنەکـەی پەڵخورد دەکاو، لەورگیدا عەماری دەکاو، لەپاشدا لـەکاتی پشوودا پاروو پارووبەقی دەکاتەوەو بە وردی دەیجوێتەوە جا ئەم ئاژەڵە ئەگەر لـەکاتی کاوێژکردندا لە جاجەتێ شتی خواردەوە پیس نابێ.

٤٢) بێنوێژیی‌و زەیستانی‌و هەمیشە بێنوێژیی:

بێنوێژی (حەیز) لە شەرعدا بەو خوێنە دەڵێن کە بـەبێ نەخۆشـی‌و منداڵبوون، لەپاش رەسیدەبوونی ئـافرەت، لـە لای سـەرووی ماندالّداننـەوە لە رەگێکەوە دەردەچێ، بەپێی خوازە (موفتەزا)ی سروشتی ساخ. خوێنی هەمیـشە بێنوێـژی بەرناکـەوێ، چـونکە ئـەو ماکەکـەی نەخۆشـین‌و تێکچوونی سروشتە. لە عەرەبیدا حەیز نیفاسیـشی پێـدەگوترێ، چونکە پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ): بە عائیشەی فەرموو: (انفستِ؟) واتە: ئـەوە توشی نیفاس بـووی‌و کەوتیتـە سـەرخوێنی بێنوێـژی؟ وەکوو زانـراویـشە عائیـشە منـالّی نـەبووە. سـەر بەڵگـەی بێنوێـژیی ئـەم ئایەتەیـە: {وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ - سورة البقرة - ٢٢٢/٢}. واتـە: ئـەی موحەمەد! ئەی پێغەمبەری خوا! موسوڵمانان لە بارەی حوکم‌و بریاری بێنوێژییـەوە پرسـیارت لێدەکـەن. هـەروا ئـەم فەرموودەیـەی صەحیحەینیشە: ئەم بێنوێژییە شتێکە خودا نووسیویەتی لەسەر کچانی ئادەم‌و سووچی تۆی تیادا نیە.

(ڕەنگی): ڕەنگی خوێنی بێنوێژی ئەمە نیشانەکانیەتی:

١) تۆخێکی گەشن بەپێی ئەم فەرموودەیە: فاطمی کچی حوبەیش {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا! من لەوەختو ناوەختا دەکەومە سەر خوێن چارم چییە؟ فەرمووی {دروودی خوای لەسەربێ}: ئەگەر خوێنی بێنوێژی بێ دیارە، چونکە خوێنێکی ڕەشی گەشی خەستی بۆگەنەو ژنان خۆیان باشی دەناسن. ئەم فەرموودەیە ئەبو داوودو نەسائیو ئیبنو حەببانو دارە قوطنی گێڕاویانەتەوە، دارە قوطنی فەرموویەتی پیاوانێ کە ئەم فەرموودەیان گێڕاوەتەوە هەموویان بڕوا پێکراون.

٢) سوورێکە ئاڵ، چونکە ڕەنگی بەراستی (حەقیق)ی خوێن سوورییە.

٣) زەرداو ئاوێکی زەردی لێڵە.

٤) لێڵاو، ئاوێکی لێڵی بۆرە. بەڵام لینجاوە سپییەکە دانانرێ بەبێ نوێژی. بەپێی فەرموودەکەی مەرجانەی کارەکەری ئازادکراوی عائیشە {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: ئافرەتان قەعەدەیان نارد بۆ لای ئاعیشە، زەرداوی پاش خوێنی بێنوێژی بە گوڵەلۆکەوە، لەناو قەعەکەدابوو، گوتیان: ئایا ئەم زەرداوەیش دادەنرێ بە خوێنی بێنوێژی یان نا؟ عائیشەیش وەڵامی بۆیان نادرو فەرمووی: پەلەمەکەن لەکردنی نوێژو گرتنی ڕۆژوو کردنی شتی تر کە لە سەرپاکی دەکرێن، تا لینجاوە سپییەکەی هەروەو داووە دەبینن، کە وەك گەچاو وایە (مالیك).

ڕۆژەکانی بێنوێژی:-

لای خوارووی ماوەی هاتنی خوێنی بێنوێژی شەوو ڕۆژێکە، بەپێی یاسای لێگەڕان، کە لە شەرعا ناو دارە بە ئیستیقراء، کە بریتییە لەپەی هەلگرتنی یەکە یەکەی ژنان سەبارەت بە چۆنێتیی بێنوێژییان، دەگێڕنەوە کە ئیمامی ئەعلی ئەمەی فەرمووە، دەقی قسەی شافعیش لە زۆربەی کتێبەکانیدا هەمان رایە، وەلای زۆربەی ڕۆژانی بێنوێژی شەش ڕۆژ یا حەوت ڕۆژە، چونکە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) بە حەمنەی کچی جەحشی فەرموو: شەش ڕۆژ یا حەوت ڕۆژ خۆت دابنێ بەبێ نوێژ، وە باش ورد بەرەوە لە حاڵی ژنی بێنوێژ (لە کەسوکاری خۆتو لە هاوتەمەنی خۆت) سابەشکوو پەی بەریت بە ماوەی بێنوێژی ڕاستەقینەی خۆت، بە قیاس لەسەر هی ئەوان، دەق وەك ئەو ماوەیەی کەوا لە زانستی خودادا، یادو ناوی هەتا هەتایە بەرزو پایەدابێ، ئینجا خۆت پاك پاك بشۆرەو بیستو سێ شەو بە ڕۆژەکانیەوە، یا بیستو چوارشەو بە ڕۆژەکانیەوە، نوێژی خۆت بکەو ڕۆژووی خۆت بگرە، ئیتر ئەمەت بەسە، وە هەموو مانگێ بەم چەشنە بکە، تا کۆتایی فەرموودەکە، کە ئەبو داوودو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە، مەبەست لەم فەرموودەیە ڕوونکردنەوەی حوکمی بێنوێژیی زوربەی ژنانە، چونکە ئەستەمە کە هەموو وەك یەك بن، وەلای ژووررووی بێنوێژیی پازدەشەوو پازدە ڕۆژە، بەپێی لێگەڕان، واتە: ئیستیقراء. هەروا لە عایشەوە ئەمەیان گێڕاوەتەوە. شافیعی فەرموویەتی: ژن گەلێکی زۆرم دیوە، لە حاڵی ئەوانەوە بۆم ساخبۆتەوە کە پازدە ڕۆژ دەکەونە سەر بێنوێژی.

٤٣) زەیستانی (النفاس):

زەیستانی بەو خوێنە دەگوترێ کە لەپاش منداڵبوون لە دامەنی ژن دەردەچێ، ئەو منداڵەبوونەی کە دەبێ بەهۆی تەواوبوونی عیددەی سکپڕ نەوەك گشت جۆرە منداڵ بوونێ، ئیتر منداڵکە بە مردوویی لەدایك ببێ، یا بە زیندوویی، بۆیە لە عەرەبیدا پێی دەگوترێ نیفاس، چونکە لە پاش پەیدابوونی (نفس = رۆح = گیان)ەوە پەیدا دەبێ.

رۆژەکانی:-

لای کەمی ماوەی هاتنی خوێنی زەیستانی یەك چاوترووکاندنە، لای زووررووی شەست رۆژە، بەپێی لێگەران (ئیستیقراء) ئەوزاعی فەرموویەتی: ژن هەیە لە ولاتی ئێمە دوو مانگی رەبەق زەیستانە. رەبیعەی مامۆستای مالیکیش فەرموویەتی: زۆر کەسم دیوە دەڵێن: لای زووررووی زەیستانی ژن شەست رۆژە. لای زوربەکەیشی چل رۆژە، چونکە دەگێڕنەوە عائیشە {ڕەزای خوای لێبێ} فەرموویەتی: لەسەر دەمی پێغەمبەردا {درودی سڵاوی خوای لەسەربێ} ژنی زەیستان چل رۆژ لێ دەکەوتو لەو ماوەیەدا وازی لە نوێژو رۆژووو شتی وا دەهێنا (ئەبو داوودو تیرمیذی. تیرمیذی بە دروستی داناوە). بڕێ لە زانایانیش ئەم فەرموودەیەی کرووە بە بەلگەی قسەی خۆیو فەرموویەتی: لای زووررووی زەیستانی چل رۆژە، بەلام رێباز (واتە: رای فەتواپێدراو) قسەی یەکەمە، لەبەر لێگەڕان، چونکە فەرموودەکە ئەوە ناگەیەنێ: کە لای زووررووی زەیستانی چل رۆژەو لە هەمان کاتا بەلگەی نەبوونی زیاتریی‌و نەفی زیادەی تیا نیە،

کەواتــە دەبــڕدرێ بەســەر کــاتی زوربەیــدا هــەتا فەرموودەکــەو لێکــەڕان یەك بگرنو نەبن بە بەڵگەی دژی یەکتر.

لای خوارووی پاکی:

لای خــوارووی کــاتی پــاکی لــە نێــوانی دوو بێنوێژیــدا پــانزە ڕۆژە، بەڵگەی ئەمەیش ئیستیقرایە، کە ئەم زاراوە لـە کوردیـدا پێـی دەگـوترێ: لێکـەڕان. چـونکە کاتــێ کــە ســەلما، لای خــوارووی بێنوێــژی پــازدەڕۆژە، پێویــستە کــەلای خــوارووی پــاکیش پــازدە ڕۆژبــێ، چــونکە زۆربــەی کــات مانگ لە بێنوێژیو لە پاکی خاڵی نابێ، لای ژوورووی پاکی ئەنـدازەی بـۆ دیــاری نــەکراوە، چــونکە ژن هەیــە قــەت ناکەوێتــە ســەربێنوێژی. بــەڵام مــاوەی پــاکی لــە نێــوانی بێنوێــژیو زەیــستانیدا، ڕەنگــە لــە پــازدە ڕۆژ کەمتربێ، کاتی واتە:یە کە بڵێین: ژنـی ئـاوس دەکەوێتـە بێنیۆژییـەوە کـە ئەمــەش ئەمــەیش ســاخترین فەرمایــشتە لــەم مەســەلەیەدا، کەواتــە هــەر ژنێکی دووگایان، لە پێش ژانی منداڵبوونـدا، مـاوەی شـەوو ڕۆژێ خـوێنی لێرەوان بوو، ئەوە بە حەیزدار دادەنرێ.

٤٤) هەمیشە بێنوێژیی (الاستحاضة)

هەمیشە بێنوێژی بەو خوێنە دەگوترێ، کە لـە نـاو شـەرم (فـەرج)ی ئافرەتــەوە، لــە غــەیری ڕۆژەکــانی بێنوێــژیو زەیــستانیدا، دەردەچــێ، کەواتــە: هــەرکاتێ ژن زیــاتر لــە ڕۆژانــی لای ژوورووی بێنوێــژیو لای ژوورووی زەیستانی خـوێنی لێـرەوان بـوو پێـی دەگـوترێ: ژنـی هەمیـشە بێنوێژ (مستحاضە).

هەمیشە بێنوێژ ئەم وەزعانەی هەیە:-

یەکەم: نەوجاری جیاکەرەوە (موبتەدیئەی مومەییزە) کە ئەو ژنەیە بۆ یەکەم جار خوێن دەبینێ‌و رەنگی جۆرەکانی بە باشی لەیەك جیادەکاتەوە، بۆ نموونە دەبینێ ماوەی چەن رۆژێ خوێنەکەی زۆر گەش‌و ئاڵە، ماوەی چەن رۆژێکیش زۆر کاڵە، ئەوە هەموو خوێنە ئاڵ‌و گەشە کە بێنوێژییەو خوێنەکاڵەکەیش هەمیشە بێنوێژییە، بەڵام بەم دوومەرجە: بە مەرجێ خوێنەئاڵەکە لە ماوەی لای زوورووی بێنوێژی پتر نەبێ‌و لەماوەی لای خواروویشی کەمتر نەبێ.

دووەم: نەوجاری جیانەکەر (موبتەدیئەی غەیرەمومەییزە) کە ئەو ژنەیە رەنگی خوێنەکەی لەسەر یاسای پێشوو بۆ جیاناکرێتەوە، ئەوە لە هەموو مانگێکدا شەوو رۆژێکی بۆ دادەنرێ بە بێنوێژی‌و باقی مەندەی رۆژەکانی بە هەمیشە بێنوێژی، واتە: هەموو مانگێ بێست‌و نۆ رۆژی بە پاکی بۆ دادەنرێ.

سێیەم: فێرەکاری جیاکەرەوە (موعتادەی مومەییزە) یاخوو داری فەرەقخەر، ئەو ژنەیە کە لەمەوپێش بێنوێژی‌و پاکی بەرێکوپێکی لە هەموو مانگێکدا هەبوە، بەڵام ئێستا گۆڕاوەو وەك جاران نەماوە، ئەمە حوکم بەفەرق خستنەکەی ئێستای دەکا، نەك بە عادەتی پێشووی بێنوێژییەکەی.

چوارەم: فێرکاری جیاوەنەکەر (موعتادەی غیرە مومەییزە) ئەمە جۆری زۆرە، بەڵام ئەم جۆرەیان کە خوێنەکە لەسەر یەك نیشان دەبینێ‌و ناتوانێ خوێنی بێنوێژی لە خوێنی هەمیشە بێنوێژی جیاوەبکا

ئەمە لەسەر عادەتە پێشووەکەی خۆی دەڕوا، بەمەرجێ ئەندازەو کاتی بێنوێژی جارانی خۆی بزانێ، وەك ئەوە جاران لە سەرەتای مانگەوە پێنج ڕۆژ بێنوێژی بوو، ئەوە ئێستایش هەروا دەکا، بەپێی ئەم فەرموودەیە کە ئوممو سەلەمە دەیگێڕێتەوە: دەفەرموێ: لەسەردەمی حەزرەتدا {درودی خوای لەسەربێ} ژنێ هەبوو کە دەکەوتە بێنوێژییەوە ئیتر هەرپاك نەدەبۆوە، منیش لە پێغەمبەرم پرسیارکرد بۆی، فەرموی {درودی خوای لەسەربێ} با ئەو ژنە باش سەرنجی ژمارەی ئەو شەوو ڕۆژانەبدا کە جاران هەموو مانگێ تیایدا دەکەوتە بێنوێژییەوە، بەرلەوەی کە تووشی ئەم حاڵە ببێ، جا لەپاش توشبوونی ئەم حاڵەیش هەموو مانگێ بە ئەندازەی دەستووری پێشووی‌و بە ژمارەی ڕۆژانی جارانی واز لە نوێژ بێنێ. (مالیك، نەسائی ، ئەبو داوود، بەیهەقی، تیرمیذی بە جوانی داناوە). عادەت بە یەکجار ئیسپات دەبێ.

تێبینی: لێرەدا هەست بە هەڵەی ئەنجامی پەلەپەل دەکرێ، بەپێی موغنی‌و شەریعەتی ئیسلام سێیەم‌و چوارەمم ڕاست کردەوە، لەبەر ئەوەیە کە تەرجەمەکە لەگەڵ ئەصڵەکە جیاوازی هەیە، لە زۆرشوێنی ترشتی وا هەیە، ڕەنگبێ خوێنەری ئازیز وابزانێ کەمن لە مەسەلەکە حاڵی نەبووم بۆیە بە هەڵە تەرجەمەم کردووە، بەڵام من ئەم دوو دەقە دەخەمەبەرچاو تا بزانرێ هەق لە گەڵ کێیە، دەقی پەڕاوەکەی بەردەستتمان ئاوایە:

پالپا: معتادة مميزة بأن سبق لها حيض وطهر وهى تعلمها قدرا ووقتا فترد اليها قدرا ووقتا وتثبت العاة بمرة.

رابعا: معتادة غير مميزة بأن رأته بصفة واحدة فلم تميز بين دم الحيض ودم الاستحاضة فهذه ترد لعادتها لما روت أم سلمه. باشه ئهمه ئهگهر وابێ فهرقی سێیهم چوارهم چیبوو؟ بهڵام راستییهکهی ئهمهیه که له شهریعهتی ئیسلامو موغنیدایه، له مغنى المحتاجدا دهفهرموێ: أو كانت معتادة غير مميزة بأن سبق لها حيض، وطهر وهى تعلمها قدرا ووقتا فترد إليهما قدرا ووقتا كخمسة أيام من كل شهر، تا ئهوێ كه دهفهرموێ: ويحكم للمعتادة المميزة بالتميز لا العادة في الاصح. موغنى فهرموودهكهیش وهك ئێره دهكا بهبهڵگهی حاڵهتی فێركاری جیاوهنهكهر. مهبهست لهم روونكردنهوهیه دیفاعه، نهك خوانه خواسته هێرشو پهرلاماردان.

وهرگێڕ

١٩٩٥/٧/١٢

نوری فارس حهمهخان

بسم الله الرحمن الرحيم

٤٥) لای خوارووی ساڵی بێنوێژی:

لای خـوارووی سـاڵی بێنوێـژی ژن نـۆ سـاڵە، بەڵگـەی ئـەوەیش لێگەڕان و لێکۆڵینەوەیە، چونکە هەرشتێ لە شەرع و زماندا سنووری بۆ دیاری نەکرابێ، دەبـێ بگـەڕێی بـۆی بزانـی لـە بنەڕەتـدا چۆنە، شافیعی {ڕەزای خوای لێبێ} لـەم بـارەوە لێکۆڵینـەوەی کـردووە زانیـاری پەیـداکردووەو دەفـەرموێ: ئـەو ژنانـەی کـە زۆر زوو دەکەونـە بێنوێژییـە وە ژنـانی تیهامەن، بیستوومە کە بە نۆ ساڵ سەرو عوزر دەشۆرن و ڕەسیدە دەبـن. سـەبارەت بـەم بابەتـە فەرموودەیـەکیش هەیـە بەیهـەقی لـە عائیـشەوە گێڕاویەتەوە.

کـاتی بێنوێـژی لای ژوورووی بـۆ نیـە، چـونکە ژنـی وا هەیـە هـەتا مردن بێنوێژیی نابینێ.

٤٦) ماوەی مانەوەی کۆرپە لە سکی دایکیا:

لای خـوارووی مـاوەی مانـەوەی منـداڵ لـە ناوسـکی دایکیـدا شـەش مانگ و دوو چاو تروووکانە، ترووکەیێ بۆ کاتی پێکەوە دروستبوونی ژن و مێـردو تروووکـەیێ بـۆ کـاتی لـە دایکبـوونی، چونکە جارێ لـە سـەردەمی جێنیـشینی عوسمانـدا {ڕەزای خـوای لێبـێ} ژنێکیـان هێنـا بـۆلای، هـەتا داری حەددی لێبدا، ئەویش لە بارەی بەردەبارانکردنیەوە راوێژی بە هاوڕێیان

کرد، ئیبنو عەبباس {ڕەزای خوایان لێبێ} فەرمووی: خوادی گەورە دەفەرموێ: {وَحَمْلُـهُ وَفِـصَالُهُ ثَلَـاثُونَ شَـهْرًا – سـورة الأحقـاف – ١٥/٤٦} واتـە: مـاوەی مانـەوەی ئـادەمیزاد لـە ناوسـکی دایکیـا لەگـەڵ مـاوەی بڕینەوەی لە شیر لەپاش لەدایکبوونی، ئەو دوو ماوەیـە سـیی مانگـە) لـە ئایـەتێکی تـردا دەفـەرموێ: {وَفِصَالُهُ فِـي عَـامَيْنِ – سـورة لقمـان – ١٤/٣١} واته: ماوەی بڕینەوەی منداڵ لـە مـەمك دووساڵە) کەواتـە: لـە (٣٠) سیی مـانگ بیـستو چوارمانگی بـۆ مـاوەی شـیرخواردن بـێ، شـەش مـانگی دەمێنێتـەوە بـۆ مـاوەی مانـەوەی ناوسـکی دایـك. ئـیتر هاوڕێیـان چووونە سەر فەرمایشتەکەی ئەوو، کارەکە بوو بە ئیجماعو یەکگرتن.

بـەلاّم لای زووررووی مـاوەی سـك چـوار سـاڵە، بەلگـەی ئـەم فەرمایـشتەیش لێگـەڕان. مالیـك {ڕەزای خـوای لێبـێ} دەفـەرموێ: ژنێکـی دراوسـێمان هەیـە ژنـی موحەمـەدی کـوڕی عەجلانـە، خـۆی ژنێکـی راسـگۆیە، مێردەکەیـشی پیـاوێکی راسـتگۆیە، سـێ سـکی کـردووە بـە دوازەساڵ، هەر منداڵەی چوار ساڵ لە سکیدا ماوەتەوە!.

موجاهید ئەمەی گێڕاوەتەوە. جارێکیش پیاوێ دێ بـۆ لای مـالیکی کوڕی دینار، عەرزی دەکا: ئەی باوکی یەحیا! لە خودا بپاڕێرەوە بۆ ژنـی، ئەو چوار ساڵە سکی پڕە، زۆر حاڵی پەرێشانە، ئەویش بـۆ بپاڕایـەوە، جـا پیـاوێ تـرهـات بـۆ لای پیاوەکـەو پێـی گـوت: فریـای ژنەکـەت کـەوە، جـا پیاوەکە ڕۆیشت، لە پاشـدا هاتـەوە، منـداڵێکی بـە قەڵاندۆشـکانیەوە بـوو، تەمەنی چوار ساڵ بوو، پڕدەمی لە ددان بووا.

٤٧) ئەوەی لە کاتی بێنوێژیو زەیستانیدا نادروستە:

لەکاتی بێنوێژیو زەیستانیدا ئەم هەشت شتە نادروستە:

یەکەم: نوێـژکردن، هـەروا کورنووشی قورئانخوێنـدنو کورنووسی سوپاسیش، بەپێی فەرمایشتی حەزرەت {درووده خوای لەسەربێ}: کاتـێ سـەرەتای بێنوێژییەکەی جارانت دەستی پێکـردەوە، ئیتر نوێـژ مەکە هـەتا بەقـەد ئـەو رۆژانــە دەڕوا، تـا کۆتـایی فەرموودەکـە، وە لـەوە دوایـش قـەزای ناکاتەوە، بەپێی فەرموودەکـەی عائیـشە {ڕەزای خوای لێبێ} فـەرمووی: جاران بە سەرینی پێغەمبەر خۆی {درووده خوای لەسەربێ} کە دەکەوتینە بێنوێژییەوە، لـەپاش پاکبوونـەوەو خۆشـۆردن، پێغەمبـەر {درووده خوای لەسەربێ} فـەرمانی پێمـان دەکـرد: کـە ڕۆژووبگرینــەوە، بـەڵام نوێـژ نەگێڕینــەوە! (ئــەم فەرموودەیــە بوخـاریو موسـلیم گێڕاویانەتــەوە) یــەکگرتنی زانایــانی شەرعیش بەکۆی دەنگ لەسەر ئەم مەسەلەیە دامەزراوە.

دووەم: ڕۆژووگـرتن چـونکە چـەمكو مـەفهوومی ئـەم فەرموودەیـە ئــەوە دەگەیــەنێ کــە دەفــەرموێ: فــەرمانی پێمــان دەکــرد کــە ڕۆژووبگرینــەوە. هــەروا ئــەم فەرموودەیــەش ئــەوە دەگەیــەنێ کــە دەفەرموێ: ئەی ئەوە نیە ژن کە دەکەوێتە بێنوێژییەوە نـە نوێـژ دەکاو نە بەڕۆژوو دەبێ؟ (شەیخان).

لـە هەمانکاتـدا نوێـژ زۆرەو هـەموو ڕۆژێ دەکـرێ، لەبەرئـەوە گێڕانـەوەی زەحمەتــە، بــەڵام ڕۆژوو ســاڵی یــەك مانگــە. خـودای گـەورەیش دەفـەرموێ: {وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ – سورة الحج – ٢٢} واتـە: وە لەم ئاییـنەدا کاری ناهەموارو باری هەڵنەگیراو نەدراون بە سەرتاندا).

سێیەم: خوێندنی قورئان کەمو زۆری بۆ بێنوێژ نادروستە، چونکە زیان لە شکۆمەندی قورئان دەدا، لەبەر ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: نابێ ژنی بێنوێژو ئادەمیزادی لەشپیس هیچ شتێ لە قورئان بخوێنن (ئەبو داوودو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە) بەڵام ئەوەی کە زیکر بێ خوێندنی دروستە بۆیان، بەنیازی زیکر، نەك بە نیازی قورئان، وەك ئەوە بێنوێژ لە کاتی سواریدا بڵێ: {سُبْحانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ – سورة الزخرف – ١٣} یا وەك ئەوە لەکاتی ڕوودانی کارەساتو قۆرتو چورتمدا بڵێ: {إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعونَ – سورة البقرة – ١٥٦/٢} هەروا دروستە بۆی خوێندنی ئایەتەکانی ئامۆژگاریو هەواڵو حوکمەکانی قورئان، بەمەرجێ بە نیازی قورئان نەیان خوێنێ، وەك ئەوە ئایەتەلکورسی بەنیازی نزابخوێنێ، بەڵام ئەگەر هەرشتێ لە قورئان بە نیازی قورئانو نزا، یا بەنیازی قورئانو زیکر بخوێنێ ئەوە نادروستە. ئەوەوی لە (دەقائیق)دا ئەم باسەی ڕوونکردۆتەوە. لەم بڕیارەدا جیاوازی نیە لە نێوان ئەو ئایەتانەدا کە نەظمو هۆنینەوەکەیان هەر لە قورئاندا هەیە وەك سوورەتی ئیخلاصو، لە نێوانی ئەو ئایەتانەدا کە هۆنینەوەو نظمەکایان لە غەیری قورئانیشدا هەیە، وەکو ئایەتی، بسم الله الرحمن الرحیمو ئایەتی، الحمد الله رب العالمین[1].

---

(١) ئورجووزەیەکم هەیە بە ناوی (بین یدی کتاب الله) لە بابەتی دەستووری قورئانخوێندنو پێڕستێکی تایبەتی سوورەتەکانی قورئانەوە، بە عەرەبییەوە، پتر لە پێنج

سەد شیعر دەبێ. ئەم چەند دێرە لە مەتنو لە شەرحەکەی رادەگوێزم، بۆ زیادە فایدە:

للجـــنب تـــلاوة القـــرآن بغيـر قـصده، بـلا نقصـان،
كــأن تـلا بنيــة الاذكـار والـحفظ مـن شـرارة الأشـرار
وكــتب شــيء منـــه فـى اناء وأكـــل مـــا فيه، وشـرب الماء
منـــه، أجـز بنيـــة الشفـاء ثـم استعـن بخيـرة الـدواء!
يا تالي النور! اقتبس من نوره وكـن كمـن ينـور في حـضورة!
ولا تكـن كسـاذج الاطفـــال تجمع ضـوء الشمس بالغربـال
اليـك مـا في محكـم الامثـال للمحدث الجعنه شـرح الحـال:
لـلجـنب التالـي فـم جسـور من مـدخن كيـف يثـور نـور؟!
ومـع هـذا لا ألـوم مـن قـرا عن ظهـر غيـب جنبـا فيمـا أرى
هـــذا اذا لم يتخـذهـا عـادة ورام مـن ورائـهـــا افـــادة!

وتحل للجنب قرآءة لا بقصده كقوله بنية الذكر عند الركوب: (سبحان الذي سخر لنا هذا وما كنا له مقرنين) وعند المصيبة: (انا لله وانـا اليـه راجعـون). قـال في مغني المحتاج: (أفتى شيخي بأنه لو قرأ الرآن جميعه لا بقصد القرآن جاز) أقول (أنا المترجم) تظهر فائدة الإجراءات لجنب أو حائض يتعاهد حفظ القرآن حتى لا ينساه، وهذا في الحائض أظهر، لان فترة انقطاعها اطول، فتستطيع تعاهده على أحدى هذه الكيفيات وقلب ورقه بعود ونحوه للنظر فيه. ومعلوم ان النظر في المصحف عبادة، وان تعاهد القرآن حتى لا ينسى من أعظم القربات. وقد جاء في الارجوزة:

النظر في المصحف عبادة والموت في سبيله شهـادة
الموت فرض ذائق الـولادة اكرم في الفوز بالشهادة

(المترجم)

١٩٩٥/٧/١٥

چـوارەم: دەسـت دان لـە قورئـان یـا هـەلگرتنی، چـونکە خـوا دەفـەرموێ: {لَّـا يَمَـسُّهُ إِلَّـا الْمُطَهَّـرُونَ - سـورة الواقعـة - ٤/٣٤} واتـە: ئـەم قورئانـە نابـێ لـە زەویشدا کـەس دەسـتی لێبـدا تـەنیا ئـەو موسـوڵمانانە نـەبێ کـە پـاکن لـە لەشپیـسیو لـە بـێ دەسـنوێژی) هـەروا حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: موسـوڵمانی پـاك نـەبێ نابـێ کـەس دەست لە قورئان بدا، (دارە قوطنی) جا لـە شوێنێ دەسلێدانی نادروست بێ هەلگرتنی زیاتر، بەڵام دروستە هەلگرتنی لەناو شمەکدا، بـە مـەرجێ بە نیازی هەلگرتنی قورئانەکە نەبێ.

پێنجەم: راوەستانو مانەوە لە ناو مزگەوتدا، یا هاتوچۆ لـە ناویـدا، چونکە شتی وا بۆ لەشپیس نادروستە، دەی نانوێژی (حـەدەث)ی بێنوێـژ لەهی لەشپیس بەتینترە! لەبەر ئەم فەرمودەیەیش کـە دەفـەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: من چوونە ناو مزگەوت رەوا نابینم نـە بـۆ ژنـی بێنوێـژو نـە بۆ لەشـپیس (ئـەبو داوود). بـەڵام دروسـتە ژنـی بێنوێـژ بـە رێبـواری بـە ناومزگەتـد تێپـەڕێ، هـەروەك ئەمـە بـۆ لەشپیـسیش رەوایـە، بـەپێی فەرمایـشتی خـوای گـەورە: {إِلاَّ عَـابِرِي سَـبِيلٍ - سـورة النـساء - ٤/٣٤} واتـە: ئـەی موسـوڵمانینە! بەلەشـی پیـسەوە نزیکـی نوێژمەکەونەوە، هەروا لـە ناومزگەتـدا مەمێننـەوە! مەگـەر بـە رێبـواری بەناویـدا تێپـەڕن! ئەمـەیش کـاتی دروسـتە بـۆی کـە دڵنیابـێ لـەوە کـە مزگەوتەکـە پـیس ناکـا، دەنـا دروسـت نیـە. دەق وەك بێنوێـژ وایـە لـەم بڕیارەدا کەسێ گیرۆدەی میزەچوڕکە بێ یا برینێکی نمداری وای پێوەبـێ کە مەترسی ئەوەی هەبێ لەکاتی تێپەڕبوونیدا مزگەتەکە ناپاك دەکا.

شەشەم: هەڵسوڕان بە دەوری خانەی خودادا، کە ناودارە بە تەوافی بەیت، چونکە عائیشە هاوسەری حەزرەت {دروودی خودا لە حەزرەت بێ و ڕەزای خودا لەو} لەکاتی حەجەکەیدا، کاتێ کەوتە بێنوێژییەوە حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} پێی فەرموو: ئەمە شتێکە خودا نووسیویەتی لە چارەی کچانی ئادەمو سووچی تۆی تیادا نیە، جا هەرچی حاجی دەیکا لە حەجەکەیدا تۆیش بیکە، بەڵام تەوافی بەیت مەکە هەتا لە بێنوێژییەکەت پاك دەبیتەوە (شەیخان گێڕاویانەتەوە).

حەوتەم: دروستبوونو جووتبوون، بەپێی فەرمایشتی خوای گەورە: {فَاعْتَزِلُواْ النِّسَاء فِي الْمَحِيضِ وَلاَ تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىَ يَطْهُرْنَ - سورة البقرةی - ٢/٢٢٢} واتە: لەکاتی بێنوێژیدا مەرۆنە لای ژنانو بە نیازی چوونەلایان نزیکیان مەبنەوە هەتا لە بێنوێژی پاك ەبنەوەو لەشپیسی خۆیان دەردەکەن).

هەشتەم: لەززەت وەرگرتن لە نێوانی ناوكو ئەژنۆی حەڵاڵو هاوسەر بەرووتی. ئیبنو مەسعوود {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: لە پێغەمبەری خودام پرسی: کاتێ ژنەکەم بێنوێژ بێ چی ئەو دروستە بۆ من؟ فەرمووی: لەسەر بەرکۆش (ئیزار: پۆشاك: پەشتەماڵ)ەوە هەموو شتێك بۆ هەیە (ئەبو داوود) موسلیمیش لە مەیموونەی هاوسەری پێغەمبەرەوە فەرمودەیێ لەم بابەتە دەگێڕێتەوە کە ئێستا عائیشە دەیگێڕێتەوە: جاران پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ئەگەر یەکێ لە ژنەکانی بێنوێژ بوایەو بیویستایە کە لەززەتی شەرعی لێ وەربگرێ فەرمانی پێ دەکرد کە پشتەماڵێ بدا بە بەرکۆشیا، ئەوجا لەسەر ئەو پستەماڵەوە،

لەززەتی شەرعی لێ وەردەگرت (موسلیم) بۆیە لەزەت وەرگرتن لەم ناوچەیە نادروستە، چونکە پاوانو پارێزگای شەرمگایە، واتە: حەریمی فەرجە، پێغەمبەریش (درودی خوای لەسەربێ) فەرموویەتی: کەسێ لە دەوری پاوەند گرێخوا بەرە بەرە تێی دەکەوێ. لە یەکێ لە فەرمایشتە دێرینەکانی شافیعیدا دەفەرموێ: ئەوەی لەم لایەنەوە کە نادروستە تەنیا رۆیشتنە لایەو دروستبوونە لە شەرمگاوە. واتە: دروستە پیاو خۆی بەهەموو شوێنێکی حەلاڵی خۆی رەحەت بکاو لەززەتی لێ وەربگرێ تەنیا بەپێشو بەپاشی نەبێ بەلگەی ئەم فەرمایشتەیش ئەم فەرموودەیەی ئەنەسە (ڕەزای خوای لێبێ) کە دەفەرموێ: میللەتی جوولەکە دەستووریان وابووکە ژنیان دەکەوتە بێنوێژییەوە ئیتر نە لەگەڵیاندا دەخواردنو نە لەماڵیشەوە لە گەڵیان دادەنیشتن، بەڵکوو پارێزیان لێ دەکردنو جێیان لێ جیادەکردنەوە، هاوڕێیانی پێغەمبەریش سەبارەت بەم کارە لێیان پرسی، جا خودای گەورە ئەم ئایەتەی ناردە خوارەوە {فَاعْتَزِلُواْ النِّسَاء فِي الْمَحِيضِ - سورة البقرة - ٢/٢٢٢} ئەوجا حەزرەت (درودی خوای لەسەربێ) فەرمووی: هەموو شتێ لە گەڵیاندا بکەن، تەنیا چوونەلا نەبێ (موسلیم) ئەوەوی دەفەرموێ: ئەمە رای پەسەنکراوە، هەروا نەوەوی ئەم رایەی لە کتێبی تەحقیقو لەشەرحی تەنبیهدا پەسەند کردووە، هەروا لە وسیطیشدا — جا ئەگەر پیاو لەگەڵ حەلاڵی خۆیدا، کە لە بێنوێژیدا بێ، دروست ببێ، لە هەمانکاتدا بزانێ کە ئەوە نادروستە، ئەوە تاوانێکی گەورە ئەنجام دەدا، پێویستە لە سەری کە تەوبەی لێبکا، لە هەمانکاتدا سوننەتە کە دینارێکی زێڕ بکا بەخێر، ئەگەر کارەکەی لە سەرەتای بێنوێژییەکەوە ئەنجام دابوو، بەڵام ئەگەر

له دوایی بێنوێژییه‌كه‌دا ئه‌نجامدابوو، با نیو دیناری زێڕ ببه‌خشێته‌وه، چونكه ده‌فه‌رموێ {درووده‌ خوای لەسەربێ}: پیاو ئه‌گه‌ر له بێنوێژیدا چووه لای ژن ئه‌گه‌ر خوێنه‌كه سووربوو ئه‌وه دیناری بكا به‌خێر به‌ڵام ئه‌گه‌ر خوێنه‌كه زه‌ردبوو ئه‌وه نیو دینار بكا به‌خێر. (ئه‌بو داودو حاكم گێڕاویانه‌ته‌وه، حاكم به صه‌حیحی داناوه) زه‌یستانییش قیاس له بێنوێژیی ده‌كرێ. بۆیه‌ش ئه‌م خێره‌یش پێویست نیه‌و سوننه‌ته چونكه چوونه‌لاكه له‌م كاتی بێنوێژییه‌دا له‌به‌ر ئازار نادروسته، ئازاریش نابێ به‌هۆی پێویستبوونی كه‌فاره‌ت.

٤٨) ئه‌وه‌ی بۆ له‌شپیس نادروسته:

ئه‌م پێنج شته بۆ له‌شپیس نادروسته :-

یه‌كه‌م: نوێژ، له‌به‌ر یه‌ككرتنی رای زاناكان له‌سه‌ر ئه‌وه.

دووه‌م: خوێندنی قورئان، با ئایه‌تێ، یا پیتێكیش بێ، خوا نوێژه‌كه نوێژی ئاشكرابێ یا نوێژی نهێنی (سرِی) بێ هه‌ر نادروسته، چونكه ده‌فه‌رموێ {درووده‌ خوای لەسەربێ}: نابێ ژنی بێنوێژو له‌شپیس هیچ شتێ له قورئان بخوێنێ (تیرمیذی). له‌به‌ر ئه‌م فه‌رمایشته‌ی عه‌لیش {ره‌زای خوای لێبێ} بێجگه له له‌شپیسی هیچ شتێ رێگه‌ی قورئانخوێندنی له پێغه‌مبه‌ر نه‌ده‌گرت. ئه‌گه‌ر به نیازی زیكرو نزا هه‌ندێ له ئه‌زكاری قورئانی خوێند ئه‌وه دروسته، وه‌ك ئه‌وه له سه‌ره‌تای خواردنو خواردنه‌وه بڵێ: (بسم الله، له دوایه‌وه بڵێ: الحمد لله یا له كاتی سواریدا بڵێ: سبحان الذی سخر لنا هذا وما كنا له مقرنین) به‌مه‌رجێ هه‌ر به نیازی زیكرو

دووعا بێ، بەڵام ئەگەر هەر بەنیازی قورئان بوو، ئەوە دروست نیە، هەروا ئەگەر بەنیازی نزاو قورئان بوو هەر دروست نیە، ئەگەر بە نیازی هیچ نەبوو، یابەس بە نیازی نزا بوو ئەوە حەرام نیە!.

سێیەم: دەستدان لە قورئانو هەڵگرتنی، لەبەر ئەوەی لە پێشەوە باکرا.

چوارەم: هەڵسوڕان لەسەر شێوەی تایبەت بەدەوری خانەی خواداد، چونکە دەفەرموێ: {درودی خوای لەسەربێ}: تەوافی بەیتیش هەر نوێژە! (حاکم) دەیشفەرموێ: رشتەکەی دروستی تەواوە: هەروا دەفەرموێ: {درودی خوای لەسەربێ} تەوافی بەیت لەپایەی نوێژایە تەنیا ئەوەندە هەیە کە خوا قسەکردنی لەکاتی تەوافا حەڵاڵ کردووە، جا هەر کەسێ لەکاتی تەوافی بەیتدا قسەی کرد باقسەی خێربکاو بەس. حاکیم دەفەرموێ: فەرموودەیەکی ساخی دروستە، بەپێی مەرجی ئیمامی موسلیمە، کە بۆ فەرموودەی صەحیحی داناوە لە صەحیحی موسلیمدا.

پێنجەم: مانەوە لە مزگەوتا بەڵام رابووردن بەناو مزگەوتدا رەوایە، یەزدانی پاك دەفەرموێ: {وَلاَ جُنُبًا إِلاَّ عَابِرِي سَبِيلٍ - سورة النساء} پێغەمبەری ئازیزیش {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: من مانەوە لە مزگەوتدا بۆژنی بێنوێژو بۆ لەشپیس رەوا نابینم. (ئەبو داوود) ئەمە کاتێ وایە کە بەهانەی رەوای نەبێ، دەنا ئەگەر بەهانەی هەبوو وەکوو ئەوە لە مزگەوتا خەوتبوو، وەشەیتانی بوو، ئەوە نەوەوی {رەحمەتی خوای لێبێ} دەفەرموێ: لەکاتی وادا ئەگەر رێگەی ئەوەی نەبوو کە لە مزگەوتەکە بچیتە دەرەوە دەبێ تەیەمموم بکا. رافیعی دەفەرموێ: لە

کاتی وادا تەیەمموم کارێکی جوانە. ڕێبواریش بە ناو مزگەوتا ئەگەر مەبەستێکی دورستی هەبوو. ئەوە بەپێی ئایەتەکە کارەکەی ڕەوایە وە هیچ ناپەسەندییەکی تیادا نیە.

٤٩) ئەوەی بۆ بێدەسنوێژ نادروستە:

ئەم سێ شتە بۆ بێدەسنوێژ نادروستە :-

یەکەم: نوێژێ کە چەمینەوە (ڕوکوع)و کڕنووشی تیادابێ، ئەمە بە یەکگرتنی ڕای زاناکان لەسەری وایەو دروست نیە بەبێ دەستنوێژ بگرێ، هەروا کڕنوشی قورأنخوێندنو کوڕنووشی سوپاسو نوێژی تەرم، بەڵام هەندێ دەڵێن {دروودی خوای لەسەربێ} ئەم سێیە بەبێ دەسنوێژیش دروستە. لە فەرموودەدا دەفەرموێ: خودا نەنوێژ بەبێ دەسنوێژو پاکی گیرا دەکاو نەخێر لە گزیو دزی گیرا دەکا. تیرمیذی {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: ئەم فەرموودەیە دروستترین بەڵگەیە بۆ ئەم بابەتە.

دووەم: تەوافی ماڵی خوایە، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: تەوافی ماڵی خودایش هەر نوێژە، وەك لە پێشەوە ڕابرود.

سێیەم: دەستدان لە قورئانو هەلگرتنی، خوای گەورە دەفەرموێ: {لَّا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ} (ئەم نیشانەیە واتە ئەم دەقە لە پێشەوە ڕابردووە – وەرگێڕ) هەندێ گوتوویانە: مەبەست لەم کتێبە کە ئەم ئایەتە باسی دەکات لەوحولەحفووڤە، بەڵام ئەمە دوورە، چونکە ئایەتەکەی دوا ئەم ئایەتە دەفەرموێ: {تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ

- سـورة الواقعـة - ٥٦/٨٠} واتــه: ئـهم قورئانــه پــهروەردگاری جیهانیـان ناردوویەتـه خـوارەوە) ئەمـه دەیـسەلمێنێ ئـهوەی کـه هاتۆتـه خوارەوە قورئانه، نەوەك لەوحول مەحفووز چونکه پێغەمبـەریش {دروودی خوای لەسەربێ} کاغەزێکی بۆ خەڵکی یەمەن نووسی ئەمـەی تیادا بـوو: بـەس موسوڵمانی پاك دەست لـه قورئـان دەدا، (ئیبنـو حـەببان لـه صـەحیحی خۆیدا گێڕاویەتەوە).

حاکمیش فەرموویەتی: رشتەکەی بەپێی مەرجی صەحیحه. هـەروا نادروسـتە دەسـتدان لـەو پارچـە قورئانــە کــە بــۆ دەرس خوێنــدن نووسـراوەتەوە، بالـه ئایـەتێکیش کـەمتربێ، وەك ئـەوەی لـه تەتەڵه دارو تەختــەڕەش‌و شــتی وا دەنووســرێ، چـونکه قورئانەکـه بـه مەبەســتی وانەگوتنەوە نووسراوە لێی، لەبەر ئەوە له موصحەف دەچێ. بـەڵام ئـەو پارچانەی کە بۆ غەیری وانه گوتنەوە نووسراون وەکوو ئـەوەی لـه پارەو کاغەزی نامە دەنووسرێ ئەوە دەست لێدان‌و هەڵگرتنی دروستە چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} نامەیەکی بۆ هیرەقل نووسی، ئـەم ئایەتـەی تیابوو: {يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْاْ إِلَى كَلَمَةٍ سَوَاء بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ - سـورة آل عمـران - ٣/٦٤} لەگـەڵ ئەوەیـشدا فـەرمانی بەهـەڵگری نامەکە نەکرد کە دەستی بە دەسنوێژبێ.

بۆ بێ دەسـنوێژ درسـتە کـە پـەڕەی قورئـان بەپەلەکـەداری، یـا بـه شـتێکی وا هەڵبگێڕێتــەوە، چـونکه ئــەوە نەهەڵگرتنــەو نــە دەسـلێدان، نووسینی قورئان لەسەر دیوار شتی وا باش نیـه، بـاهی مزگـەوتیش بـێ، هـەروا لەسـەر جـل‌و بـەرگ‌و خـۆراك‌و شـتی وایـش بـاش نیـه، بـەڵام

خـواردنی خۆراکـێ بـڕێ قورئـانی لێنووسـرابێ ناپەسـەند نیـە، بـە پێـچەوانەی قووتـدانی، چـونکە لـەحاڵی یەکەمـدا خـەتی قورئانەکـە لـە ناودەمـدا دەکۆژێتـەوە، پـێش ئـەوەی بگاتـە نـاو پیـسایی نـاو گـەدە، بـە پێچەوانەی حـاڵی دووەم، دروسـتەو ناباش نیـە کـە بـڕێ لـە قورئـان لـە حاجـەتێ بنوسـرێ‌و ئاوەکـەی بـۆ شـیفا دەرخـواردی کەسـێ بـدرێ، شـتێ قورئـانی لێ نووسـرابێ، بـە مەبەسـتی پاراسـتنی لـە بێرێـزی، دروسـتە بـسووتێنرێ، چـونکە ئیمـامی عوسمـان {رەزای خـوای لێبـێ} چـەند قورئـانی سووتاند بە مەبەستی پاراستنی رێزی، ئەگەر بەهانـەی هـەبوو، دروسـتە بەبێ دەسنوێژ هـەڵی بگرێ، وەك ئـەوە مەترسی ئـەوەی هـەبێ کـەپیس بێ، یا لە ناوبچێ، چونکە ئەوە دەیپارێزێ، دروست نیە قورئـان بـبرێ بـۆ خاکی بـێ بڕوایـان، ئەگـەر ترسـی ئـەوەی هـەبوو بکرێتـە دەسـتی ئـەوان، دروست نیە بکرێ بە سەرین‌و پشتی‌و سەری بکەوێتە سـەر، یا مەترسـی دزینیشی هەبێ، بەڵێ ئەگـەر ترسـی ئـەوەی هـەبوو کـە بفـەوتێ، بـەهۆی نوقمبوونی نـاو ئـاوو شـتی واوە یـا ترسـی ئـەوەی هـەبوو کـە پـیس ببـێ، یابکەوێتە دەستی بێبڕوا، ئەوە دروسـتەو بخرێتـە ژێرسـەر، بـەڵکوو ئـەوە پێویستە، چونکە ئەوە لە فەوتان دەیپـارێزێ، هـەروا دروسـتە قورئـان لـە ناوشمەکدا بـەهۆی هـەڵگرتنی شمەکەکـەوە هـەڵ بگیرێ، هـەروا دروسـتە دەسدان لە کتێبی تەفسیرو هەڵگرتنی، ئەگەر تەفسیرەکە لـە قورئانەکـەدا زۆرتـر بوو.

٥٠) دەستدان لە قورئان لەبەر فێربوونو فێرکردن:

منالی فامیدەی بێدەسنوێژ قەدەغە ناکرێ لە هەلگرتنو دەسدان لە قورئان، کە لەبەر مەسەلەی فێربوون بێ، چونکە فێربوون پێویستییە، وە زەحمەتیشە بەردەوام دەستی بە دەسنوێژ بێ، بەلاّم سوننەتە دەسنوێژی هەبێ، وەلێ ئەگەر فامیدە نەبوو ئەوە دروست نیە کە رێگەی ئەوەی بدرێ، نەبادا رێزو شەقلی بشکێنێ. هەروەها بۆ مامۆستا، بێ دەسنوێژ، دەسلێدانو هەلگرتنی، بە مەبەستی پێشوو، وە لەبەر هەمان هۆ دروستە، خوای گەورەیش دەفەرموێ: {وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ - سورة الحج - ٧٨/٢٢}.

٥١) نوێژ (الصلاه):

نوێژ لە زمانی عەرەبدا پێی دەلێن صەلات، سەلاتیش پاڕانەوەیە، نزای باشە، خوای گەورە دەفەرموێ: {وَصَلِّ عَلَيْهِمْ - سورة التوبة - ٩/١٠٣} واتە: ئەی محمد! دووعلو نزای خێریشیان بۆ بکە - لە شەرعیشدا نوێژ بریتییە لە چەند گوتارو کرداری، کە لە ئەللاهو ئەکبەر دەستیان پێ دەکرێو بە سلاّودانەوە کۆتاییان پێدێ. سەر بەلگەی پێویستبوونی نوێژ قورئانو سوننەتو یەکگرتنی رای زانایانی گەلی ئیسلامە لەبەر ئەوە هەرکەسێ باوەڕی پێی نەبێ یا گالتەی پێیبێ بێ بڕوایەو لە ئایینی خۆی هەلگەڕاوەتەوە. یەزدانی پاك دەفەرموێ:

{وَأَقِيمُواْ الصَّلاَةَ - سورة البقرة - ٢/١٠} نوێـژەکانتان بـه ڕێکوپێکی بەجێ بهێنن - واته: بەباشی ئاگادارییان بکەن لەم بارەیەوە فەرمووده هەر زۆر زۆره، حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرمویٚ: له شەوی شەوڕەوی‌و میعراجدا خودا پەنجا نوێژی لەسەر ئومەتم دانا، لەپاشا لەسەر ئامۆژگاری مووسا پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} چەند جاریٚ چوومەوه خزمەتی وتکام لێکرد که کەمیان بکاتەوه، ئەویش تکاکەی گرتم‌و جار لەگەڵ جاردا کەمی دەکردنەوە هەتا لەدوا جاردا لە هەموو شەوو ڕۆژێکا کردنی بە پێنج نوێژ (شەیخان) کاتێکیش حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} موعازیکرد به فەرمانڕەوای سەر یەمەن‌و ناردی بۆ ئەویٚ پێی فەرموو: وه هەوڵیان بدەریٚ کە خودا لە هەموو شەووڕۆژێکا پێنج نوێژی له سەریان داناوه. سەربەڵگەی دیاریکردنی کاتی نوێژەکان ئەم ئایەتەیه: {فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ. وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ - سورة الروم - ١٧/٣٠ - ١٨} ئیبنو عەبباس {ڕەزای خوایان لێبێ} دەفەرمویٚ: لەم ئایەتەدا کاتی پێنج نوێژەکان دیاریکراون، چونکه مەبەستی خوا له (حين تموسون) نوێژی شێوان‌و خەوتنانه، مەبەستی له (حين تصبحون) نوێژی بەیانییه، له (عشيا) نوێژی عەصره، له (حين تظهرون) نوێژی نیوەڕۆیه.

٥٢) کاتەکانی نوێژ:

زانینی کاتی نوێژەکان کارێکی هەرەگرنگە، چونکە بە داهاتنی کات نوێژەکە پێویست دەبێ، بە بەسەرچوونی نوێژەکە دەچێ. سەربەڵگەی دیاریکردنی کات قورئانو سوننەتو یەکگرتنی ئوممەتە بەکۆی دەنگ لەسەری، خوای گەورە دەفەرموێ: {إِنَّ الصَّلاَةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا – سورة النساء – ٤/١٠٣} واتە: بەراستی نوێژ لەسەر موسوڵمانان فەرزێکە بەسراوە بە کاتی تایبەتی خۆیەوە، پێویستە هەموو نوێژێ لەکاتی دیاریکراوی خۆیدا بە باشی بکرێ - خۆشەویستیش {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: جوبرائیل {دروودی خوای لەسەربێ} دوو ڕۆژ لەکن کەعبە بەرنوێژی نوێژەکانی بۆ کردم لەسەر ئەم شێوەیە: لە ڕۆژی یەکەما ئەو کاتە بەرنوێژیی نوێژی نیوەڕۆی بۆ کردم کە سێبەر بە قەد قەیتانێ دەبێ. واتە: خۆربەدیمەن لە ناوەراستی ئاسمان لای دابوو، وەسێبەری تاقی ئێوارە بەحاڵ لە زیادبوونبوو، وە ئەوکاتە بەرنوێژیی نوێژی عەصری بۆ کردم کە سێبەری هەموو شتێ بە قەد خۆی دەبێ، وە ئەوکاتە بەرنوێژیی نوێژی شێوانی بۆ کردم کە خۆر ئاوا دەبێو ڕۆژووەوان ڕۆژوو دەشکێنێ، وە ئەوکاتە بەرنوێژیی نوێژی خەوتنانی بۆ کردم کە سوورایی کەناری ئاسمان گوم دەبێ، وە ئەوکاتە بەرنوێژیی نوێژی بەیانی بۆ کردم کە شەبەق دەداو خۆراك لە ڕۆژووەوان یاساخ دەبێ، بەڵام لە لە ڕۆژی دووەمان ئەوکاتە نوێژی نیوەڕۆی بۆ کردم کە سێبەری هەموو شتێ بەقەد خۆی دەبێ، کە دەق دەکاتە کاتی نوێژی عەصری ڕۆژی یەکەم، وە ئەوکاتە نوێژی عەصری بۆ کردم کە سێبەری هەموو شتێ دووجار بەقەد خۆی دەبێ، وە نوێژی

شێوانی لە کاتی پێشووی خۆیدا بۆ کردمەوە، وە ئەوکاتە نوێژی خەتتانی بۆ کردم کە سێیەکی شەودەڕوا، وە ئەوکاتە نوێژی بەیانی بۆ کردم کە سەرزەوی ڕووناك دەبێتەوەو کاناری ڕۆژهەلات زەرد هەڵدەگەڕێ، ئینجا جوبرائیل {دروودی خوای لەسەربێ} ڕووی تێکرم فەرمووی: ئەی موحەمەد! ئەم کاتانە کاتی نوێژی پێغەمبەرانی پێش تۆبوون، وەکاتی نوێژی تۆش لە ناوەندی ئەم دووکاتەدایە کە دوێنێ‌و ئەمڕۆ نیشانتمدا. (ئەبو داوودو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە) تیرمیذی بە جوانی داناوە، ئیبنو خوزەیمەو حاکمیش بە (دروست: صەحیح)یان داناوە تیرمیذی فەرموویەتی: بوخاری دەفەرموێ: سەبارەت بە دیاریکردنی کاتی نوێژەکان ئەم فەرموودەیە دروستترین بەلگەیە.

سێبەری کاتی نێوەڕۆ بەپێی ولات دەگۆڕێ، لە شوێنی کە کێلی قنج سێبەری نەبێ لەکاتی نیوەڕۆدا، لەگەڵ سێبەری پەیداکرد ئیتر نیوەڕۆیە، ئەمەیش وەك مەککەو صەنعای یەمەن، لە شوێنێکیش کە کێلی قنج لەکاتی نیوەڕۆدا سێبەری هەبێ هەر لەگەڵ دەستی کرد بە زیادکردنی ئیتر دەبێ بەنیوەڕۆو نوێژ دەبێ، وە ئەوە سەرەتای کاتی نوێژی نیوەڕۆیە، دوا کاتیشی ئەوەیە کە سێبەری هەرشتێ بە قەد خۆی دەبێ بێجگە لە سێبەری کاتی ئیستسواء، کە ڕۆژ وا لە ناوەڕاستی ئاسمانا، وە ئەوە سەرەتای کاتی عەصریشە، بەپێی فەرموودەکەی پێشوو، بەلام تۆزێ لەوە زیاد بکا، چونکە بەسەرچوونی کاتی نیوەڕۆ بەهۆی ئەو زیادەوە دەزانرێ. نوێژی عەصر دەمێنێ هەتا گۆی خۆر ئاوا دەبێ، وا باشە کە دوا نەکەوێ لەو کاتە کە سێبەری شت لە دوو قاتی خۆی لادەدا، ئەمە پێی دەگوترێ: کاتی هەڵبژاردەی، بۆیە وانــاونراوە چونکە

جوبرائیل هەڵی بژاردووە. لەدوائەوە هەتا خۆرئاوابوون کاتی دروستبوونیەتی، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەتا خۆرئاوا دەبێ کاتی عەصر دەمێنێ (موسلیم).

نوێژی شێوان یەك کاتی هەیە کە خۆرائاوا بوونە بەپێی فەرموودەکەی، چونکە جوبرائیل لەهەر دوو رۆژەکەدا لە یەك کاتدا بەرنوێژی شێوانی بۆ پێغەمبەر کرد، رای زاناکان لە بارەی بەسەرچوونی کاتی شێوانەوە جیایە، دوو فەرمایشتیان هەیە.

فەرمایشتی یەکەم: کە دیارترە، واتە: اظهرە، دەفەرموێ: کاتەکەی ئەوەندەیە کە بەشی دەسنوێژێك‌و پۆشینی شەرمگاو بانگ‌و قامەت‌و کردنی پێنج رکات بکات، چونکە رووکار (ظاهیر)ی فەرموودەکە نیشانەی ئەمەیە، لەسەر فەرمایشتی تر: حەوت رکات لە جیاتی پێنج رکات، ئەم قسەیەی دووەمە لەسەر ئەمە دامەزراوە: کە وەك سوننەتە لە پاش شێوانەوە دوورکات سوننەت بکرێ، سوننەتیشە لە پێشەوە دوو رکات بکرێ، کەواتە: (٢ + ٣ + ٢ = ٧) ئەمەیش کە دوورکات لە پێشەوە سوننەت بێ، رای دامەزراوە. بۆ دیاریکردنی ئەندازەی رکاتەکانیش ئیعتیبار بە نوێژی مرۆڤێکی میانڕەوی مامناوەندییە.

فەرمایشتی دووەم: نوێژی شێوان دەمێنێ هەتا سووریی کەناری ئاسمان لەلای خۆرنشینەوە لەچاو ون دەبێ! ئەمەیش بەپێی ئەم فەرمایشتەی حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ}: کاتی نوێژی شێوان لە خۆرئاوابوونەوە دەست پێ دەکات هەتا سووری کەناری ئاسمان نامێنێ (موسلیم).

بورەیدە (ڕەزای خوای لێبێ) دەفەرموێ: پیاوێ لە پێغەمبەری خودای پرسی: کاتی نوێژەکان کەی‌و کەیە؟ فەرموودەکە کە باسی کاتی هەموو نوێژەکان دەکا، ئەوەیشی تیایە: کە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) فەرمان بەم پرسیارکەرە دەکا کە دووڕۆژ نوێژ بە جەماعەت لەگەڵ پێغەمبەرو یارانی بکا، فەرموودەکە بۆ نوێژی شێوان دەفەرموێ: لە ڕۆژی یەکەما ئەو کاتە نوێژی شێوانی بۆکردن کە خۆر ئاوادەبێ، لە ڕۆژی دووەما پێش ئەوەی کە سووریی کەناری ئاسمان ئاوا ببێ. لە دوایی فەرموودەکەدا دەفەرموێ ئەوجا: پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ): فەرمووی: کوا پرسیارکەرەکە؟ پیاوەکە فەرمووی: ئەمەتام ئەی پێغەمبەری خوا! فەرمووی: کاتی گشت نوێژێ لە نێوانی ئەم دوو کاتەدایە: کە من لە ڕۆژی یەکەم‌و لە ڕۆژی دوەما بە بەرچاوتانەوە نوێژەکانم بۆ کردن! (موسلیم).

فەرموودە بۆ پشتگیری ڕای دووەمی زاناکان لە بارەی ماوەی کاتی شێوانەوە زۆرە، ئیبنو خوزەیمەو خەطابی‌و بەیهەقی‌و غەزالی‌و بەغەوی ئەم ڕای دووەمەیان پەسەند کردووە. ڕافیعی دەفەرموێ: دەستەیێ لە هاوڕێیان (ئەصحابی ڕێبازی شافیعی) لە بارەی کاتی نوێژی شێوانەوە ئەم ڕایەی دووەمیان پەسەند کردووەو بە فەرمایشتی دامەزراویان داناوە. نەوەویش دەفەرموێ: فەرموودەی دروستی زۆر بە ڕاشکاری بڕیاری ئەمە دەدەن.

سەرەتای نوێژی خەوتنان بە نەمانی سووریی کەناری ئاسمان دەست پێدەکا، بەپێی فەرموودەکان، کاتی نایابی ئەم نوێژە هەتا سێیەکی شەو دەمێنێ، بەپێی فەرموودەی جوبرائیل (دروودی خوای لەسەربێ): دوو ڕۆژ لەلای

کەعبە بەرنوێژیی نوێژەکانی بۆ کردم. لەسەر فەرمایشتێ ئەم کاتی نایابییە هەتا نیوەی شەو دەمێنی، بەپێی فەرمایشتەکەی خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ}: کاتی نوێژی خەوتنان هەتا نیوەی شەوە، ئەوەوی دەفەرموێ: ئەمە فەرموودەیەکی دروستە. لە گێڕانەوەیەکدا: ئەبادازەحمەتی ئۆمەتم بدەم ئەگینا نوێژی خەوتنانم دوادەخست بۆ نیوە شەو (حاکم ئەم فەرموودەیەی بە دروست داناوە، دەفەرموێ: بەپێی مەرجی بوخاریو موسلیمە) هەرچۆنێك بێت نوێژی خەوتنان هەتا شەبەقی بەیان دەمێنێ، بەپێی فەرموودەیەکی موسلیم کە دەفەرموێ: خەو قەیدی نیە، بەڵام ئەوەی قەیدی هەیە ئەوەیە کە بە خەبەریو بە ئارەزوو نوێژ نەکەی تا کاتەکەی بەسەردەچێ، بەداهاتنی کاتی نوێژەکەی تر کەوا لە دوایەوە ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە کاتی هەموو نوێژێ بەردەوام دەبێ هەتا کاتی نوێژەکەی تر دادێ، تەنیا نوێژی بەیانی نەبێ، کاتەکەی دەمێنێ هەتا گۆشەی سەرووی گۆی خۆر لە ئاسۆ هەڵدێ، یەکگرتن لەسەر ئەوە هەیە کە کاتی نوێژی بەیانی بە هەڵهاتنی خۆر دێتە کۆتایی، بەپێی رووکاری ئەو فەرموودەیەش کە جوبرائیل پێشنوێژی بۆ پێغەمبەر دەکات کاتی بەیانی لەگەڵ گزنگی هەتاودا کۆتایی دێ. ئەو وڵاتانەی کە سوورایی کەناری ئاسمانیان ون نابێ چاو لە نزیکترین وڵات لە خۆیانەوە دەکەنو ونبوونی سوورایی ئاسۆی ئەوان دەکەن بەسەر مەشق بۆ خۆیان. نوێژی بەیانی دادێ بە دەرکەوتنی سپێدەی بەیان: کە برێتییە لە کاتی بڵاوبوونەوەی رووناکی بە پانایی کەناری ئاسمانا لای رۆژهەڵاتەوە، کاتی نایابی دەمێنێ هەتا ئاستی رۆژهەڵات زەرد دەبێو دنیا تەواو رووناك

دەبێتـەوە ئەمـەیش بـەپێی ڕوونکردنەوەکـەی جوبرائیـل بـۆ پێغەمبـەر، وەك پێشەوە ڕابورد، بەڵام کاتی دروستبوونی (کـە پێـی دەگـوترێ وەقتـی جـەواز) هـەتا گزنگـی خـۆر دەمێنـێ[1] بـەپێی فەرمایـشتی خۆشەویـست {دروودی خوای لەسەربێ}: هەر کەسێ فریایەك ڕکاتی نوێژی بـەیانی بکـەوێ لـە پـێش خۆرکـەوتنا ئـەوە فریـای نوێـژی بـەیانی بـە تـەواوی دەکـەوێ، بـە مەعنا بە حازری دەیکا نەك بەقەزا (موسلیم).

بـزانن کـاتی دروسـتبوون (بـەبێ ناپەسـەندیی = کەراهـەت) هـەتا پەیـدابوونی سـوورایی ئاسـۆیە، لـە پاش پەیـدابوونی ئـەم سورایيە کـاتی ناپەسەندی (کەراهەت)ە،هەتا گزنگی خۆر، ئەمە کاتێ وایـە کـە بەهانـەی ڕەوای نـەبێ، نووسـتن لـە پـێش کردنـی نوێـژی خەوتنانـدا ناپەسـەندە، هەروا قسەکردن لە پاشیەوە، مەگەر قسەی خێر، لەبەر ئەم فەرمایشتەی ئەبو بەرزەی ئەسلەمی {ڕەزای خوای لێبێ} کە دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نووستنی لە پێش کردنی نوێژی خەوتنانـدا پێناخۆشـبوو، هـەروا قسەکردن لە دوایەوە (شەیخان).

---

(١) مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕڕیس لە شەریعەتی ئیسلامدا دەفەرموێ: (وە ئەمێنێتەوە هەتا هەندێ لە قورسی ڕۆژ دەردەکەوێو هـەتاو ئـەدا لەسـەر بـەرزان). فەرهەنگی خاڵ دەڵێ:- گـزنگ تیـشکی ڕۆژە لـە بەیانیانـدا کـە یەکـەم جـار ئـەدا لـە شوێنێکی بەرز. لە عەرەبییەکەشدا دەڵێ: یبقی الی طلـوع الـشمس. مەبەسـتم ئەوەیـە: ئێمـەیش لـە کوردیـدا بەرەبـەرە هـەوڵی ئـەوە بـدەین کـە زاراوەی لـەبار، بـۆ زاراوە شەرعییەکان لە زمانەکەی خۆماندا دابنێین، چونکە ئەوە گرنگترین هەنگاوە.

- وەرگێڕ -

٥٣) مەرجەکانی پێویستبوونی نوێژ:

مەرجی پێویستبوونی نوێژ ئەم چەند شتەیە:

یەکەم: ئیسلام.

دووەم: باڵقبوون.

سێیەم: هۆشیاری.

چوارەم: پاکی لە بێنوێژی و زەیستانی.

کەواتە نوێژ لەسەر ناموسوڵمانێ کە لەبنەڕەتدا ناموسوڵمان بێ نیە، چونکە نوێژ تاعەتەو هەموو تاعەتێکیش هۆی نزیکبوونەوەیە لەخوا، شتی وایش لە حاڵی بێبڕواییداو لە کەس داوا ناکرێ، هەتا ئەگەر بیشی کات نە دادەمەزرێ و نەدروستەو نە گیرادەبێ. ئەوەندە هەیە پاشگەزبوو (مورتەدد) بەبێ راجیایی نوێژی لەسەر پێویستە، هەرکاتێ کە موسوڵمان بووەوە پێویستە لەسەری هەر نوێژێکی لەکاتی پاشگەزیدا فەوتاوە قەزای بکاتەوە، چونکە ئەو لە سەرەتاوە بە قبووڵی ئیسلام ئەم ئەرکەی گرتۆتە ئەستۆی خۆی، دەی بەهۆی پاشگەزبوونەوە لە کۆڵی ناکەوێ، هەروەك چۆن ئەگەر کەسێ چووە ژێر ماڵێ لە پاشا لە ئیسلامیش هەڵ بگەڕێتەوە ماڵەکەی هەر لەسەر دەمێنێ و بەوە لە کۆڵی ناکەوێ ئەمیش ئاوا. هەروا منداڵ و شێت و بێهۆش و سەرخۆشێ کە دەستی خۆیانی تیادا نەبێ نوێژیان لەسەر نیە، خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: قەڵەمی تەکلیف لەسەر ئەم سێ کەسە هەڵگیراوە: لەسەر خەوتوو تا خەبەری دەبێتەوە، لەسەر منداڵ تا رەسیدە دەبێ، لەسەر شێت تا هۆشی دێتەوە) ئەبو داوودو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە،

تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانە، واتە: حەدیسێکی حەسەنە. بەلام مندالّ کە فامی کردەوە پێویستە لەسەر هەقدارەکەی کە لەتەمەنی حەوت سالّیدا فەرمانی پێبکا بە نوێژکردن، لە دەسالّیدا لەسەر نوێژلێیبدا، بەلام لێدانێکی نەرمی ئاسایی، لەکاتی نووستنیشدا ئەگە چەند منالّێ بوون جێگەیان لە یەکتر بۆ جیابکاتەوە، خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لە تەمەنی حەوت سالّیدا فەرمان بە مندالّەکانتان بکەن بە نوێژکردن، لە تەمەنی دەسالّیدا لەسەر نوێژ لێیان بدەن، لەکاتی نووستنیشدا نوێنیان لە یەکتری بۆ جیابکەنەوە. پێویستە لەسەر باوك و دایك مندالّەکانیان فێری فەرمانەکانی پاکی و خاوێنی و نوێژ بکەن. هەروا ژنی بێنوێژو ژنی زەیستان نوێژیان لەسەر نییە، بەلکوو دروست نیە نوێژ بکەن، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ سەرەتای بێنوێژییەکەی جارانت دەستی پێکردەوە ئیتر نوێژ مەکە زەیستانیش لە حوکمی بێنوێژدایە.

٥٤) مەرجەکانی دامەزرانی نوێژ:

بزانن کە نوێژ چەن مەرج و بنیات و ناو کارو ناوباری هەیە، واتە شەرت و روکن و ئەبعاض و هەیئاتی هەیە، نوێژ بەبێ بوونی مەرج و بنیات دانامەزرێ، جیاوازی مەرج و بنیات ئەوەیە: مەرج بەشێ نیە لە چییەتی و ماهییەتی نوێژ، وەك پاکیی ئەندام لە پیسی و لە نانوێژی (الحدث) بەلام بنیات (کە پێشی دەگوترێ روکن) بەشێکە لە ناوەڕۆکی نوێژ، وەکوو چەمینەوەو کوڕنووش.

٥٥) مەرجی دامەزراندنی ئەم پێنجەن:

یەکەم: پاکیی نوێژکەرە لەبێ دەسنوێژیو لەشپیسی، یا بڵێین: لە نانوێژیی بچووكو گەورە، (حەدەثی ئەصغەرو ئەکبەر) چونکە خوا فەرمانی بەمە کردووە بە پێی ئایەتی (إذا قمتم الی الصلاة) هەتا ئەوێ کە دەفەرموێ: (فاطهروا) هەروا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: خودا نە نوێژ بەبێ دەسنوێژو پاکی گیرا دەکاو نە خێر لە دزیو گزی گیرا دەکا.

دووەم: پاکیو خاوێنی لەشو پۆشاكو جێگەی نوێژە لەو پیسییانە کە چاو پۆشییان لێ نەکراوە، بەڵگەی مەرجبوونی پاکی جەستە ئەم ئایەتەیە: {وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ - سورة المدثر - ٥/٧٤} (واتە: خۆت لە تاوانو گوناه بپارێزە) بە قسەی دانەر بێ روجزنەجەسە، دیارە نەجەسیش بەواتا پیسییە، بەپێی ئەم تەفسیرە واتە: خۆت لە پیسی بپارێزە، بەڵگەیەکی تریش هەیە کە ئەم فەرموودەیە: کاتێ سەرەتای بێنوێژییەکەی جارانت... بەڵگەی مەرجبوونی پاکی پۆشاك ئەم ئایەتەیە: {وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ - سورة المدثر - ٤/٧٤} واتە: پۆشاکەکەت پاك رابگرە. لە فەرموودەیشدا وەك لە پێشەوە رابورد فەرمان کراوە بە شۆردنی جلو بەرگ، ئەگەر خوێنی بێنوێژییان بەرکەوت. بەڵگەی مەرجبوونی پاکی جێ نوێژیش فەرموودەی عەرەبە سارانشینەکەیە کە لەناو مزگەوتەکەدا میزی کرد، وەك لە پێشەوە رابورد، ئەگەر کەسێ پیسییەك بە جێگەیەکیەوە بوو، بەبێ ئەوەی پێی بزانێ نوێژی پێوەکرد، ئەوە دەبێ هەرکاتێ پێی زانی ئەو نوێژە

بگێڕێتەوە چونکە ئەم جۆرە پاکییە پێویستەو بەپێ نەزانین (جەهل) لە کۆڵ ناکەوێ، دەق وەك چۆن پاکی لە بێدەسنوێژیو لەشپیسی بە پێنەزانینل لە کۆڵ ناکەوێ ئەمیش وا، هەیشە دەڵێ: گێڕانەوە پێویست نیە ئەم قسەیە ئیبنو لمونذیر پەسەندی کردووە، هەروا نەوەویش لە شەرحی موهذذەبدا. بەڵام ئەگەر بەو پیسییەی زانیبوو بەڵام لە بیری چووبوو، ئەوە گێڕانەوەی بەبێ راجیایی لەسەرە، چونکە لەم بارەیاندا خۆی سووچدارە، لەوەدا کە پیسییەکەی نەشۆردووە،

سێیەم: داپۆشینی شەرمگایە، بە پۆشاکێکی پاك، هەتا لە کاتی تەنیاییو تاریکیشدا، دەبێ شەرمگا لە نوێژا داپۆشرێ، مەبەست لە شەرمگا لەم شوێنەدا ئەو شوێنانەیە لە لەش کە دەبێ لە نوێژدا داپۆشرێن مەرجبوونی داپۆشینی، لەش بەپێی ئەم ئایەتەیە: {خُذُواْ زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ – سورة الأعراف ٣١/٧} واتە: ئەی نەتەوەی ئادەم! بەرگی باشی پاکی جوان لەبەر بکەن بۆ داپۆشینی شەرمگا، لەلای هەموو مزگەوتێکا، چ بۆ تەواف بڕۆن بۆ ئەوێ یا بۆ نوێژکردن). بەپێی ئەم فەرموودەیەی خۆشەویستیش (درودی خوای لەسەربێ): خودا نوێژی ژنی سەرو عوزرشۆر بەبێ لەچکە گیرانەکا ·تیرمیذی گێڕاویەتەوە، حاکم بە فەرموودەیەکی جوانی داناوەو فەرموویەتی: بەپێی مەرجی ئیمامی موسلیمە کە دایناوە بۆ فەرموودەی دروست) لە دەقی عەرەبی فەرموودەکەدا وشەی (خیمار) هەیە، کە بەلەچكو سەرپۆش دەگوترێ، برێ دەڵێن: بە هەموو پۆشاکێك دەگوترێ. یەکگرتن هەیە لەسەر پێویستیی پۆشینی شەرمگا لە نوێژدا، بەمەرجی توانا، جا ئەگەر توانای خۆ داپۆشینی نەبوو ئەوا بە رووتی نوێژە دەکا،

وەکردنەوەیشی لەسەر نیە، چونکە ئەوە بەهانەیەکی ڕەوای گشتییە، دوورنیە کە درێژ بکێشێ، دەی لە باری وادا ئەگەر بڵێین کردنەوەی نوێژەکە پێویستە کارێکی ئەستەمە. مەرجە پۆشاکەکە ئەوەندە سفت‌و ئەستوور بێ ڕەنگی پێست لە بنیەوە دەرنەکەوێ، کەواتە ئەگەر ئەوەندە تەنك بوو شەرمگای نەدەشاردەوە ئەوە بەس نییە، ئەگەر هەر هیچی دەست نەکەوت ئەوەندە بەسە کەبە قوڕداپۆشێ! پێویستە پۆشاك شەرمگا لە لای ژووروو تەنیشتەوە داپۆشێ، بەڵام لەخوارەوە پێویست نییە، جا ئەگەر لەلای ژووروو لەتەنیشتەوە شەرمگای دەبینرا، وەك لە یەخەیەوە ڕانی دەردەکەوت، ئەوە بەس نییەو نوێژەکەی بەتاڵە، لەبەرئەوە پێویستە کە بەقۆپچەو دوگمە یا بە پشتێن‌و بەستن خۆی توند بکاتەوە، هەتا شەرمگای لەو دوو جێگەیەوە نەبینرێ. سەلەمەی کوڕی ئەکوەع {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: عەرزی حەزرەتم کرد: قوربان! ئایا بەکراسەوە نوێژبکەم؟ فەرمووی: بەڵێ، بەڵام ئەگەر بە چقڵێکیش بووە یەخەکەی داخە (بوخاری) گریمان بەس جلێکی پیسی هەبوو، ئاویش نەبوو بیشۆرێ نوێژی پێوە دەکاو لەپاشا کەی دەستیدا بۆی بەجلێکی نوێژییەوە نوێژەکەی دەکاتەوە، لەسەر فەرمایشتێ بەڕووتی نوێژ دەکاو کردنەوەیشی لەسەر نییە، بۆ ژن ناپەسەندە لەکاتی نوێژکردندا پەچە بگرێتەوە، بەڵام ئەگەر لەمزوگەوتا بوو، وە بێگانەی لێ بوو، پارێزیان لە ڕوانینی ناڕەوا نەدەکرد، وەمەترسی ئاژاوە هەبوو، ئەوە پێویستە لەسەری پەچە بپۆشێ، نادروستە پەچەکەی لاببات.

چوارەم: ئەوەیە کە بزانێ کاتی نوێژەکە داهاتووە، چونکە نوێژ لەپێش کاتی خۆیا دانامەزرێ، جا ئەگەر کاتی نەدەزانی، لە سەریەتی کە

هەوڵی زانینی بدا، چونکە بەوە فەرمانی پێکراوە، هەوڵو تێکۆشانیش بەوێرد خوێندنو دەوری قورئانو وانە گوتنەوە دەبێ، هەروا بۆی هەیە کە باوەڕ بە خوێندنی کەڵەبابێکی بەراوردکراو بکا، یا بەدەنگی بانگ، بەمەرجێ بانگدەرەکە لەرۆژانی سایەقەدا متمانە پێکراو بێ، بەڵام ئەگەر رۆژەکە هەور بوو، بانگدەرەکەیش شارەزایی رۆژانی سایەقەی نەبوو، بەڵکوو بەکۆشش بانگی دەدا، ئەوە دروست نییە، باوەڕی پێ بکا، چونکە کۆششکار (موجتەهید) کۆششکارێکی تری وەك خۆی نابێ بکا بەسەرمەشق بۆ خۆی، ئەگەر کەسێ گومانی بەهێزی وابوو کەنوێژ بووە، وە نوێژی کرد، وەلەوە دوا حاڵەکەی بۆ روون نەبۆوە ئەوە نوێژەکەی تەواوەو هیچی لەسەر نییە، هەروا ئەگەر بۆی دەرکەوت کە نوێژەکەی لەکاتی خۆیدا بووە، یالە دواکاتی خۆی بووە، بەڵام ئەگەر بۆی دەرکەوت کە لەپێش کاتدا بووە ئەوە دەیگێڕێتەوە، ئەگەر ئەستێرە شوناس بەحیسابگەری کاتی ساخ کردەوە، کار بەو ساخ کردنەومیە دەکا، ئەستێرە شوناس لەشەرعدا بەو زانا ئاسمانییە دەگوترێ، کە شارەزایی لە زانستی ئەستێرەدا هەبێ، رێو شوێنو قۆناخو خولگەی رۆژو مانگو ئەستێرەکان بزانێ، کە بەهۆی ئەوەوە خۆر گیرانو مانگگیرانو کاتەکانی نوێژوشتی تریش دەزانێ، دیارەکە مەبەست ئەو فاڵچیو رەملگرەوەیانە نییە کە بەدرۆ دەم لەزانینی نهێنی خوایی دەکوتنو فاڵو دانە دەگرنەوەو رەمڵ لێدەدەن، ئەم جۆرە کەسانە بەدکارو بێ ئایینن، فەرموودەی دروستی ساخ لەبارەیانەوە هاتووە دەفەرموێ: ئەوەی بڕوا بۆلای فاڵچیو لەبارەی شتێکی غەیبییەوە پرسیاری لێبکاو باوەڕی پێبکاو بەختی لەلا بگرێتەوە ئەوە نوێژی چل شەوی گیرا نابێ.

له گێڕانەوەیەکی موسلیمدا حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەوەی بڕوا بۆ لای فالگرەوە (عەرراف)ێك، یا بۆ لای کولەنانییەك، وەبڕوا بە قسەی بکا کە گوایە بە درۆی خۆی بە هۆی هەندێ شتەوە نهێنیە خوداییەکان دەزانێ، ئەوە باوەڕی نیە بەو قورئانە کە هاتۆتە خوارەوە بۆ موحەمەد.

پێنجەم: رووکردنە لە رووگە، ئەوەی نزیکە پێویستە لەسەری رووبکاتە زاتی رووگەخۆی، ئەوەی دوورە روو بکاتە ئاستی، رووکردنە رووگە بۆ کەسێ بتوانێ مەرجە، بەڵام لە کاتی ترسی توندداو لە نوێژی سەفەری رەوادا مەرج نیە، وەك لە دواوە دێ، بەپێی ئایەت کە دەفەرموێ: {فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّواْ وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ – سورة البقرة – ٢/١٥٠}. سادەی لە مەولا لە نوێژدا روو بکە بۆ لای مەسجیدولحەرام، کە کابەی شەریف وا لە ناوەڕاستی حەوشەکەیدا، ئێوەیش ئەی موسوڵمانینە! لەهەر لایەك بوون لە نوێژدا رووبکەنە لای ئەو مزگەوتە. بۆیە دەڵێین: لە نوێژدا رووکردن لە رووگە مەرجە، چونکە ئەم ئایەتە فەرمان دەکا بە رووکردن لە رووگە، ئاشکرایە کە لە غەیری نوێژدا رووکردن لە رووگە پێویست نیە، کەواتە مایەوە سەر کاتی نوێژ، بۆ ئەم بابەتە بەلگەی لە فەرموودەیشدا هەیە، دەفەرموێ {درودی خوای لەسەربێ}: کاتێ چوویت بەلای نوێژەوە دەسنوێژێکی تێرو تەسەل بگرە، ئەوجا رووبکەرە رووگە (شەیخان) نوێژگای نوێژی فەرز مەرجە چەسپ بێ، مەگەر نوێژکەر لە ناو کەشتیدا بێ، چونکە ئەستەمە لە پاپۆڕەکە دابەزێ، هەر شتێکی تر وەك کەشتی وابێ هەمان بڕیاری بۆ هەیە. وەك شەمەندەفەر، بزانن ئەگەر

کەسێ خۆی هەق رووگەی دەزانێ ئیتر دروست نیە بۆی کۆشش (ئیجتیهاد)بکا بۆ دۆزینەوەی رووگە، یا بکەوێتە شوێن قسەی خەڵك، ئەگەر خۆی هەق رووگەی نەدەزانی، بەڵام کەسێکی باوەڕ پێکراوی وا هەبوو کە بەیەقین شوێنی رووگەی دەزانێ ئەوە دەبێ بکەوێتە شوێن قسەی ئەو، بۆ ئەم مەبەستەیش پیاوو ژنو بەندە یەکسانن!

بەڵگەی دۆزینەوەی رووگە زۆرن، وەك قسە وەك ئاماژە، جا ئەگەر کەسێکی وای دەست نەکەوت رووگەی پێبڵێ، وە خۆی دەیتوانی کۆشش بکا ئەوا بە کۆششی خۆی جێگەیێ دیاری دەکاو رووی تێدەکا، بەزەینی خۆی کوێی بەرووگەزانی رووی تێ دەکا. مەرجە بۆ کۆششکار ئاگای لە بەڵگەو نیشانەکانی دیاریکردنو دۆزینەوەی رووگە هەبێ، دەنا دەبێ شوێن قسەی موسوڵمانێکی دادپەروەری شارەزا لە بەڵگەکان بکەوێ، یەکێ لەو بەڵگانە دەرزی قوطب نومایە، کە پێشی دەگوترێ قیبلەنما، کە ئامێرێکی نوێیە ئاستی رووگە دیاری دەکا، یەکێ تریان ئەستێرەی قوطبە.

٥٦) ڕوونەکردنە ڕووگە لە دوو کاتدا دروستە:

ڕووکردن لە ڕووگە مەرجی نوێژە، مەگەر لەم دوو کاتەدا :-

یەکەم: لەکاتی ترسی زۆرداو لەکاتی تێکرژانو تێکبەربوون لە ریزی شەڕدا لەگەڵ دوژمن، ئەوکاتە بەهەر جۆرێ بۆیان بکرێ نوێژ بکەن دروستە، بەسواری بێ یا بە پیادەیی، روویان لە رووگەبێ یانا، بەپێی ئایەتی {فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالاً أَوْ رُكْبَانًا – سورة البقرة –

٢٣٩/٢} واته: کاتێ شەڕ گەرم بوو یاخود ترسی زۆرتان هەبوو، بەهەر جۆرێك بۆتان رێ دەکەوێ نوێژەکانتان بکەن، بە سواری بێ یا بە پیادەیی، رووتان لە رووگەبێ یا نا. ئیبنو عومەر ئاوا راڤەی ئەم ئایەتە دەکا، نافیع کە ئەم راڤەو تەفسیرەی لە ئیبنو عومەر گێڕاوەتەوە دەفەرموێ: بەزەینم ئەم قسەیەی لە پێغەمبەر بیستووە بۆیە وا دەفەرموێ: (مالیك گێڕاویەتەوە) ماوەردیش دەفەرموێ: ئیمامی شافیعی بە رشتەی خۆی ئەم تەفسیرەی لە ئیبنو عومەرەوە، ئەویش لە پێغەمبەرەوە گێڕاوەتەوە واتە: حەدیسەکەی مالیك مەوقووفە، هەمان حەدیس شافیعی بە مەرفوعی گێڕاویەتەوە(*).

(*) داخەکەم لەم شوێنەدا، عیبارەتی دەقە عەرەبیەکە رەشۆکییە، لەسەر شێوەی بەهێزو بەپێزی عیبارەتی فیقهی نییە، بگرە زۆربەی ئەم پاساوادانو بایست نیشاندانە بە تەصەڕروفێکی ناسەر کەوتوانەوە لە موغنی موحتاجەوە راگوێزکراون بۆ ئێرە، جا مـن ئەگەر دەسکاری دەکەمو دەیبەمەوە سەر ئەصڵە راستەکەی خۆی هێنەکەی منیش دەبـێ بە تەصەرروفو دەستێوەردان، ئەوەیش لە وەرگێڕاندا ناشایستەیە. لە راستیدا ئەم کتێبە ئەگەر بەوردی ساغ بکرێتەوە پەلەپەلو پچڕپچڕیو رووبازاریی پێوە دەردەکەوێ، بەڵام لەگەڵ ئەمیشە پەراوێکی بە کەڵکە، زۆربەی خەڵك دەتوانن بەهرەی لێ وەربگرن، بەهۆی روونیو رەوانیو ئاسانی زۆربەی دارشتنی بابەتەکانیەوە. بەهەر حاڵ بەپشتی خودا بەندە بە قەد تەوانا، بەبێ تەحقیق بەسەر هیچ شوێنێکیدا گوزەر ناکەم، بفەرموون سەرنجدەن: لە موغنیدا دەفەرموێ: (... فیصلی .. کیف أمکن راکبا وماشیا لقوله تعالى: (فان خفتم فرجالا أو رکبانا) وقال ابن عمر *(رضي الله تعالى عنهما)* في تفسیر الآیة: مستقبلي القبلة وغیر مستقبلیها. قال نافع: لا أراه الامرفوعا. رواه البخاری. کەچی ئاوا تێکەڵو پێکەڵی ویصلون حینئذ رکبانا ومشاة مستقبلي القبلة وغیر

ئەمــــە وا، وەکــــی تــــریش ناچــــاری وا دەخــــوازێ کــــە لــــەکاتی وا مەترسیداردا نوێژ ئاوا بکرێ، وەك روون کرایەوە، جا لە بارودۆخی وادا نـە لـەکاتی ئـەڵڵاهو ئەکبـەری نوێژدابەسـتنداو نـە لـە کاتی کردارەکانی تـری ناونوێـژدا رووکـردن لـە رووگـە پێویـست نیـە، نـەبۆ سوارو نـە بـۆ پیادە، بەغەوی‌و زانایانی تریش وایان فەرمووە، نوێژکردنەوەیشی لەسەر نیـە چونکە بـەهیچ بیانوویـەك بۆی نیـە کـە نوێـژ لـەکاتی دیاریکراوی خۆی دوا بخا، بەپێی ئەم ئایەتە پیرۆزەیـە کـە بەڵگەیـە لەسـەر ئـەوە کـە دەبـێ نوێـژ لـەکاتی خۆیـدا بـەجێ بهێنـرێ: {إِنَّ الـصَّلَاةَ كَانَـتْ عَلَـى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا} . جا لـەناو نوێـژی ترسـدا لـەکاتی ترسـی زۆرو تێکرژانـدا هـەروەك پێویـست نیـە نوێژکـەر روو بکاتـە رووگـە دروسـتە بەپێی پێداویستی، کاری زۆریـش بکـا، وەك شمـشێر وەشـاندن‌و رم لێـدان، بـەڵام بـەهیچ جۆرێ دروسـت نیـە کـە قیـژەو هـات‌و هـاوار بکـا، چونکە پێویستی بـەوە ناکـا. نوێـژ لەسـەر ئـەم شـێوەیە لـە هـەموو ئـەم کاتانـەدا دروسـتە: لـە گەرمـەی شـەڕی بێباوەڕانـداو لـە شـەڕی چـەتەو رێگـرو یاخیبوانیداو لەکاتی بەرگری لە سەرو ماڵ‌و ناموسدا، ماڵەکە زینـدەماڵ بێ یا مردەمـاڵ بـێ، لـە کـاتی هـەڵهاتن لەبـەر لافـاوو ئـاگر، ئەگـەر چـاری

مستقبلها، لقوله تعالى: (فان خفتم فرجالا أو ركبانا) هكـذا فـسرها ابـن عمـر. قـال نـافع: لا أراه قـال ذلـك الا عـن رسـول الله - صـلى الله عيلـه وسـلم - رواه مالـك. (وەرگێڕ) (١)

(١) بۆ راست‌و دروستی ئەم سەرنجە تەماشای (كفاية الاخيار) بەفەرموو.

- وەرگێڕ -

تری نەبوو، هەروا لە کاتی راکردنا لەبەر قەرزاری، بەمەرجێ نەتوانێ بەلگەی دەستەوسانی خۆی راست بکاتەوە، یا لەکاتێکدا کە لەترسی تۆڵە لێسەندن هەڵبێ، بەلاّم بەمەرجێ ئومێدی لێخۆشبوونی هەبێ.

دووەم: لە نوێژی سوننەتی سەفەریشدا (وەك کاتی ترس) روو لە رووگەکردن مەرج نیە، چ بەسواری بێ چ بە پایدەیی بێ هی کاتی سواری بەپێی ئەم فەرمایشتە کە ئیبنو عومەر {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: جاران لەسەفەردا پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} بە سواری ولاّخ نوێژی سوننەتی دەکرد، بەمەرجێ ولاّخەکە لەژێریا رووی لە شوێنی مەقصەدبوایە - شەیخان) لە گێرانەوەیەکی بوخاریدا دەفەرموێ: بەسەر پشتی ولاّخەوە نوێژی سوننەتی دەکرد، بەرەو هەر لایە بوایە، بەمەرجێ رووی لەو جێگەیە بوایە کە بۆی دەچوو، بەلاّم حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} کاتێ دەیویست نوێژی فەرز بکا لە ولاّخەکە دادەبەزی، بەپێی ئەم فەرموودەیەی جابیر: جاران پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} بە سواری ولاّخ نوێژی سوننەتی دەکرد، بەمەرجێ ولاّخەکە لە ژێریا رووی لە جێگەی مەبەست بوایە، بەلاّم کە دەیویست نوێژی فەرز بکا لە ولاّخەکە دادەبەزیو رووی دەکردە رووگە (بوخاری). جا لەکاتی وادا ئەگەر لە رێبوار داوابکرێ کە روو بکاتە رووگە سەر دەکێشێ بۆ وازهێنان لە ویردو نوێژی سوننەتی پیادەیش بە قیاس لەسەر نوێژی سوننەتی سوار، چونکە لە مێشدا هەمان مەعناو مەبەست هەیە، ئەمەیش کاتێ وایە کە نەتوانێ روو بکاتە رووگە، دەنا گەرەکە رووی تێبکا، بەلایەنی کەمەوە لەکاتی نییەتهێنانا، وەك ئەوە ولاّخەکە سەری نەرمبێو جلەوەکەی لە دەستی خۆیدا بێ.

بەڵگەیش ئەمەیە: جاران پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: لە سەفەردا کە دەیویست نوێژی سوننەت بکا لە پێشا ڕووی وشترەکەی دەکردە قیبلە، ئەوجا بەرەو قیبلە بە ئەڵڵاهو ئەکبەر نوێژی دادەبەست، ئیتر نوێژەکەی تەواو دەکرد وشترەکەی ڕووی لە هەرلابکردایە مەبەستی نەبوو، بەمەرجێ بەرەو مەبەست بڕۆیشتایە، (ئەبو داوود بە ڕشتەیەکی جوان گێڕاویەتەوە)، ئەوەندە هەیە ئەو جێگەیەی ڕێبوار بۆی دەچێ ڕووگەیەتی، ئەگەر بەلای غەیری قیبلەدا ڕووی لێومرچەرخان نوێژەکەی پووچو بەتاڵە، نوێژ خوێنی سوار دەبێ لەکاتی ڕوکوعا کەمێ دابنەوێتەوە، لەکاتی کوڕنووشا زیاتر لەو ئەندازە دابنەوێتەوە، هەتا لە یەکیان جیابکاتەوە، بەڵام بۆ پیادە پێویستە لەکاتی نوێژدابەستنداو لەکاتی چەمینەوەو کوڕنوشدا ڕوو لە ڕووگە بکاو کوڕنووشەکەی لەسەر زەوێ تەواو بکا، بۆی هەیە لەکاتی خوێندنی تەحیاتا بڕوا بەرێگەدا، هەروا لەکاتی خوێندنی فاتیحاو سوورەتدا، چونکە ئەم دووکاتە درێژن، بەڵام سەرنشینی پاپۆڕو شتی وا پێویستە لەکاتی نوێژی سوننەتا ڕووی لە ڕووگەبێ، چونکە ئەوەی بۆ دەکرێ.

٥٧) ڕوکنەکانی نوێژ: ڕوکن = بنیات = ستوون:

واتە ئەو شتانە کە نوێژ بەوانە پێك دێ:

وەك لە پێشەوە زانیت نوێژ برێتییە لە چەن ڕوکنێك‌و چەن مەرجێك‌و چەن سوننەتێکی تر، کە پێیان دەگوترێ ئەبعاض‌و هەیئات، ڕوکنەکانی ئەمانەن:

١) **نیازهێنان (نیەت)** واته: مەبەستی دڵ، له شەرعیشدا بریتییه له قەستیکردنی شتێ، هاوکات لەگەڵ کردنیدا، جێگەکەی ناو دڵه، گوتنی بەزمان له سوننەتدا نەبیستراوه، لەبەر ئەوه فەرز نیه، کەواته: گوتنی به زمان بەبێ قەستی دڵ بەس نیه، مەرجی نیەت بڕیاردانی کردنی نیەتلێهێنراوه، دەبێ ئەم نیەته لەکاتی گوتنی ئەڵلاهو ئەکبەری نوێژ دابەستندا لەناو دڵدا هەبێ، سەربەڵگه له بابەتی نیەتەوه فەرمایشتی خوای گەورەیه: {وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ – سورة البينة – ٥/٩٨} واته: فەرمانیان پێکراوه که بەس خوای گەوره بپەرستن‌و بەنیازێکی پاك ئاییندارییی بۆ بکەن) ماوەردی دەفەرموێ: ئیخلاص نیەته! لەگەڵ ئەم فەرموودەیەیه: هەموو کردەوەیێ بەپێی نیازو نیەتەکەیەتی. زانایانی گەلی ئیسلام به تێکرایی دەنگ رایان لەسەر ئەوەیه که نیەت له نوێژا پێویسته. جا ئەگەر نوێژی فەرزی کرد پێویسته قەستی کردنی نوێژەکەو دیاریکردنی ناوو رەچاوکردنی فەرزیەتی ببێ، هەتا له غەیری نوێژو له نوێژی فەرزی ترو له نوێژی سوننەت جیاببێتەوه. رەچاوکردنی فەرزێتی بۆ منداڵ پێویست نیه، چونکه نوێژی منداڵ به سوننەت دادەمەزرێ.

٢) **رووکنی دووەم:** راوەستانه بۆ خوێندنی فاتیحاو سوورەت، بۆ کەسێ توانای هەبێ، لەکاتی نەتوانیندا دانیشتن‌و پاڵکەوتن‌و راکشان جێگەی راوەستان دەگرێتەوه، بەپێی ئەم فەرموودەیه: عیمرانی کوڕی حوصەین فەرمووی: مەیاسیریم بوو، بۆ چۆنێتی کردنی نوێژی نەخۆش پرسیارم له پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ): کرد فەرمووی: ئەگەر توانیت بەراوەستانەوه نوێژبکه، ئەگەر بەراوەستانەوه نەتتوانی بەدانیشتنەوه

بیکە، ئەگەر بە دانیشتنیشەوە نەتتوانی لەسەر تەنشت بەرەورووگە بیکە (بوخاری گێڕاویەتەوە) نەسائی ئەمەی لێ پترکردووە: خۆشەویستی ئەگەر لەسەر تەنیشتیش نەتتوانی ئەوا لەسەر پشت بیکە. حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} لە کۆتایی فەرمایشتەکەیدا بۆ پشتیوانی ئەم ئایەتەی خوێندەوە: {لاَ يُكَلِّفُ اللّهُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا – سورة البقرة – ٢٨٦/٢} واتە: خوا ئەرکێ ناخاتە سەرشانی کەسێ کە لە توانایا نەبێ! مەرجی راوەستان ئەوەیە کە زنجیرەی پشتی رێك بوەستێ، ئەگەر دەیتوانی رابوەستێ، بەلاّم ئەگەر بەتەواوی توانای چەمینەوەو کورنووشی نەبوو، لەبەر نەخۆشی پشت ئەوە دەبی رابوەستێ بۆ خوێندنی فاتیحەو بەپێی تواناش چەمینەوەو کورنووش جێبەجێ بکا، ئەگەر بۆ راوەستان ئاتاجی بەشتێ بوو کە خۆی پێبگرێ پێویستە وا بکا. بزانن مەبەست لە نەتوانین ئەوەیە کە مەترسی فەوتان یا پەرەسەندنی نەخۆشی، یا زەحمەتێکی زۆر، یا ترسی نوقومبوونو خنکانو سەرەخۆلێی هەبێ، ئەمەیان بۆ سەرنشینی گەمیو شتی وا شافیعی {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: ئەوەیە کە بە زەحمەتێکی لە رادە بەدەر نەبێ بۆی نەکرێ!.

راکشان دەبێ لەسەر تەنیشتی راست بێ، ئەگەر نەیتوانی لەسەر لای چەپ رابکشێ، لە هەردوو حاڵەتدا رووی لە رووگەبێ، ئەگەر هەر نەیتوانی لەسەر پشت رابکێشێ، بەلاّم شتێ بخاتە ژێر سەری هەتا رووی لە رووگە بێ، ئەگەر توانای چمینەوەو کورنووشی نەبوو بە هێماو بە ئامازە بەرەو رووگە بیانکات، دەبێ کورنووشەکەی لە چەمینەوەکەی نەویتربێ. ئەگەر ئەمەیشی بۆ نەکرا بەترووکەی چاو ئامازەیان بۆ بکا،

چونکە ئەوە لای خواروی توانایە، ئەگەر توانای ئەوەیشی نەبوو بەدڵ نوێژەکەی بکاو بەریز کردارەکانی نوێژ بەدڵیا رابوێری.

جا لەم حاڵەدا ئەگەر بە زبان توانای گوتنی ئەڵلاهو ئەکبەرو خوێندنی قورئانو تەحیاتو سڵاودانەوەی هەبوو ئەوا بە زبان بیانڵێ، دەنا رایان دەبوێرێ بە دڵیدا، هەتا هۆشی لەسەر خۆبێ نابێ واز لە نوێژ بێنێ، ئەگەر لەسەر ئەم حاڵو شێوەیە نوێژیکرد گێڕانەوەی لەسەر نیە، غەزالی (بەرەحمەتبێ) {ڕەحمەتی خوای لەسەربێ} ئەم فەرمایشتەی خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەکا بە بەڵگەی ئەمە کە دەفەرموێ: کاتێ فەرمانم پێکردن بەکردنی کارێ، چەندەی بۆ تان دەلوێ لەو کارە بیکەن. هەروا ئەم ئایەتەیش: {وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ – سورة الحجر – ٩٩/١٥} واتە: لە طاعەتو خواپەرستی ساردمەبەرەوە لەسەر یەقینی تەواوو ئیمانی کامل دەمری). دیارە کە نوێژ یەکێکە لەعیبادەتە گرنگەکان، جا دەبێ هەتا دوا هەناسە بیکا، مادەم هۆشی هەبێو ئاگای مابێ. بزانن لە سێدارەدراو لە سەریەتی کە بەپێی توانای خۆی لەو حاڵەیشدا نوێژ بکا، شافیعی {ڕەزای خوای لێبێ} بە دەق ئەمەی فەرمووە.

٣) روکنی سێیەم: ئەڵلاهو ئەکبەری نوێژ دابەستنە، کە پێی دەگوترێ: تەکبیرەتول ئیحرام، چونکە هەندێ شت کە لەپێش ئەودا بۆ نوێژکەر حەڵاڵە، لەپاش ئەو لێی حەرام دەبێ وەك خواردنو قسەکردنو کارێ پەیوەندی بە نوێژەوە نەبێ، بەڵگەی ئەمەیش ئەم فەرموودەیەیە: دەسنوێژ کلیلی نوێژەو ئەڵلاهو ئەکبەری نوێژ دابەستن سەرەتای حەرام بوونی هەموو شتێکەی لەناو نوێژدا کە پەیوەندی نوێژەوە نەبێو،

سلاودانەوەیش هۆی حەلاڵ بوونەوەی ئەو شتانەیە کە بەهۆی ئەللاهو ئەکبەری نوێژ دابەستنەوە لێی حەرام بوون. ئەبوو داوودو خەڵکی تریش بەرشتەیەکی دروست گێڕاویانەتەوە) هەروا ئەم فەرمودەیەی تریشە، کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} نوێژ نارەوانەکە (مُسيئُ الصَّلاَتَ)ەکەی فەرموو: کاتێ چوویت بەلای نوێژەوە لە پێشا دەسنوێژێکی تێرو تەسەل بگرە، ئینجا رووبکەرە رووگەو ئەوجا بە گوتنی ئەللاهو ئەکبەر نوێژ دابەستە) گوتەی تایبەتی نوێژ دابەستن (الله أكبر)ە چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: کاتێ دەستی دەکرد بە نێژ لەپێشدا رووی دەکردە رووگەو هەردوو دەستی بەرز دەکردەوەو دەیفەرموو: الله أكبر. (ئیبنو ماجەو ئیبنو حەببان گێڕاویانەتەوە، ئیبنو حەببان بە فەرموودەیەکی دروستی داناوە) ئەمە بۆ کەسێ وایە کە توانای گوتنی ئەم وشەیەی هەبێ، بەزمانی عەرەبی، ئەگەرنا وەر گێڕاوەکەی بە زمانێکی تر بڵێ، وەکوو (خودا لە هەموو کەسێ گەورە ترە) بەڵام ئەگەر دەیتوانی فێری ئەم وشەیە ببێ ئەوە دەبێ فێری ببێ، ئەگەر بۆ ئەو مەبەستە تووشی سەفەریش ببێ دەبێ سەفەر بکا، چونکە لەم حاڵەدا ئەو سەفەرە رێگەچارەیە بۆ ئەنجام دانی پێویستێ، هەرشتێکیش رێگە چارەی پێویستبێ خۆشی پێویستە.

٤) **بنیات (روکن)ی چوارەم:** خوێندنی فاتیحەیە، بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: هەر کەسێ لە نوێژا، لە هەموو رکاتێکا سوورەتی فاتیحە نەخوێنێ نوێژەکەی دروست نیە (شەیخان گێڕاویانەتەوە). لە گێڕانەوەیەکا: هەر نوێژی پیاو سوورەتی فاتیحای تیادا نەخوێنێ لە کۆڵ ناکەوێ (دارە قوطنی بە رشتەیەکی دروست

گێڕاویەتەوە، ئیبنو حەببان‌و ئیبنو خوزەیمە لە صەحیحی خۆیاندا گێڕاویانەتەوە) دیارە لەم جۆرە حکومانەدا ژنیش ڕێك وەك پیاو وایە. شافیعیش بە رشتەی خۆی فەرموودەی پیاوە نوێژ ناڕەوانەکەی گێراوەتەوە، لەوێدا حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} پێی دەفەرموێ: جا ئەڵڵاهو ئەکبەری نوێژ دابەستن بکەو ئەوجا سوورەتی فاتیحە بخوێنە. لە گێڕانەوەیەکا: هەر کەسێ هەر نوێژی بکاو سوورەتی فاتیحای تیا نەخوێنێ ئەوە ئەو نوێژی نابەکامە، وە ناتەواویشە، بە ئەبو هورەیرە گوترا: ئەی باشە ئەگەر لە پشت پێشنوێژەوە بە جەماعەت نوێژمان دەکرد لەم کاتەدا چۆن؟ فەرمووی: لەم کاتەدا بە پەنامەکی لە دڵی خۆتەوە بیخوێنە (موسلیم). بزانن کە (بسم الله الرحمن الرحيم) ئایەتێکی تەواوە لە سەرەتای فاتیحاوە، بەڵگەی ڕۆشنی ئەمە ئەوەیە کە بوخاری لە تەئریخەکەیدا باس دەکا: کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: ئایەتەکانی فاتیحە دەژمێری‌و دایان دەنێ بە حەوت ئایەت‌و بیسمیللایش دادەنێ بە ئایەتێ لێی. بەپێی ئەم فەرموودەیەی حەزرەتیش {دروودی خوای لەسەربێ}: کاتێ سوورەتی ئەلحەمدو دەخوێنن، لەسەرەتایەوە (بسم الله الرحمن الرحيم) بخوێنن، ئەم سوورەتە ئەم ناوانەی تریشی هەیە: ئوممو لقورئان‌و ئوممولکیتاب‌و ئەل ـ سەبعولمەسانی. (بسم الله الرحمن الرحيم)یش یەکێکە لە ئایەتەکانی ئەم سوورەتە! (دارە قوطنی گێڕاویەتەوەو دەفەرموێ: پیاوانی رشتەی ئەم فەرموودەیە گشتیان جێگەی باوەڕی فەرموودە زانەکانن).

ئوممو سەلەمەی هاوسەری پێغەمبەریش {دروودی خوا لە پێغەمبەرو ڕەزای خوایش لەوبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: بیسمیللای دانا بە ئایەتێ لە

فاتحا (ئیبنو خوزەیمە لە صەحیحەکەی خۆیدا گێڕاویەتەوە) أبو نصری المؤدب دەفەرموێ: قورئانزانەکانی کووفەو شەریعەتزانەکانی مەدینە رایان یەکە لەسەر ئەوە: کە بیسمیللا ئایەتێکە لە فاتیحە. ئەگەر کەسێ بڵێ لە صەحیحی موسلیمدا دەفەرموێ: عائیشەی هاوسەری حەزرەت دەفەرموێ: دەستووری پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ): وابوو سەرەتای نوێژی بە (الله أکبر) دەست پێدەکردو سەرەتای قورئانخوێندنی بە (الحمد لله رب العالمین) دەست پێدەکرد، ئیتر ئێوە چۆن دەڵێن: (بسم الله) سەرەتایە؟ لە وەلامیدا دەڵێین: مەبەست لەم فەرموودەیەی عائیشە دیاریکردنی خوێندنی ئەو سوورەتەیە کە نازناوی (الحمد لله رب العالمین)ە. ئەگەر گوترا: ئەم قسەیە پێچەوانەی رووکارو ظاهیری فەرموودەکەیە؟ وەلامەکەی ئەمەیە: لەم شوێنەدا چەند بەلگەیەك و چەند رایەك هەیە، بەم تەئویلە کار بە هەموو راو بەلگەکان دەکرێ و هیچیان پشت گوێ ناخرێن، کەواتە: بڕیاری دیاریکردنی ئەم واتایە دەگەڕێتەوە بۆ ئەم یاسایە کە پێی دەگوترێ: کارکردن بە کۆی بەلگەکان! لەکاتی راوەستانداو لەو کاتانەدا کە لە جیاتی کاتی راوەستان دەبێ فاتیحە بخوێنێ، بۆ خوێندنی فاتیحەیش پێشنوێژو پاشنوێژو نوێژ خوێنی تەنیا یەکسانن، ئیتر نوێژەکە پەنهانی بێ و بە دەنگی نزمبێ یا ئاشکرابێ و بە دەنگی بەرزبێ، بەهەرحاڵ لەکاتی دەسەوسانی (عیجز)داوەرگەڕاوو تەرجەمەکەی دەست نادا، بەڵکوو تەرجەمەی دروست نیە، چونکە لە فزەکەی موعجیزو سەرئاسایە، بە ئادەمیزاد ناکرێ، پێویستە هەموو فاتیحە بەرەوانی بخوێنێ، یەك پیتی لێ نەبوێرێ، چواردە گیراوی (شەددە)ی تیادایە هەر چواردەیا ئەنجام بداو

هیچیان بەرنەدا. جا ئەگەر بە ئارەزوو پیتێکی پەڕاند، یا گیراویەکی بەردا، یا پیتێکی کرد بە پیتێکی تر وەك (صاد) بکا بە (سین) ئەوە نەقورئانخوێندنەکەی دادەمەزرێ‌و نەنوێژەکەی. ئەگەر بەقەستی هەڵەیەکی زمانەوانی وای کرد کە واتای وشەکەی دەگۆڕی، وەك (ئەنعەمتە) بە (ئەنعەمتو) یا بە (ئەنعەمتی) بخوێنێ، ئەوە نوێژەکەی پووچە، بەڵام ئەگەر بە قەستی نەبوو ئەوە دەبێ گورج بگەڕێتەوە سەری‌و ئەوهەڵەیە چاك بکاو ئەو جێگەیە بە دروستی بخوێنێ، ئەمە بۆ توانا بەسەر خوێندنی فاتیحادا وایە، بەڵام بۆ کەسێ فاتیحەی بە جوانی لەبەر نەبێ، لەسەریەتی کە فێری ببێ، یا لەناو قورئاندا بیخوێنێ، ئەگەر یەکێ نەیتوانی فێری فاتیحە ببێ پێویستە حەوت ئایەتی تر لە قورئان بخوێنێ، خوای بە یەکەوە بن یا لەیەك دابڕاوبن‌و هەر ئایەتەی هی شوێنێ بن، ئەگەر ئەمەیش فێرنەبوو زیکر بخوێنی، حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: جا ئەگەر قورئانت دەزانی بیخوێنە، دەنا لە جیاتی ئەوە (الحمد لله) و (لا إله إلا الله) و (الله أكبر) بکەو سوپاسی خوای گەورە بکەو تەلیلە بکەو باسی گەورەیی خودا بکە، ئیمامی نەوەوی {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانە. بۆیەیش مەرجە حەوت ئایەت بخوێنی چونکە فاتیحە حەوت ئایەتە. ئەمیش کەوەجەڵی ئەوە دەبێ بەقەد ئەوبێ. ئیبنو حەببانیش لە صەحیحەکەی خۆیدا گێڕاویەتەوە: کە پیاوێ هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا! من ناتوانم کە قورئان فێرببم، دەی بفەرموو کەشتێکی وام فێربکە کە برێتی خوێندنی قورئانەکە بکەوێ؟

فەرمووی: بڵێ:- (سبحان الله والحمد لله، ولا اله الا الله والله أكبر، ولا حول ولا قوة الا بالله العلى العظيم).

٥٨) گەورەیی فاتیحە لەچاو هینی تردا:

ئەبو سەعیدی کوڕی موعللا {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: جارێ لە مزگەوت نوێژم دەکرد، لە ناو نوێژەکەدا پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: بانگی کردم وەرامم نەدایەوە، کە نوێژەکەم تەواو کرد چوومە خزمەتی، فەرمووی: بۆچی بانگم کردی‌و نەهاتی؟ عەرزیم کرد: قوربان! ئەوکاتە کەتۆ گازت کردم نوێژم دەکرد، بۆیە وەرامم نەدایەوە، فەرمووی: بۆچی ئەی خوا نافەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اسْتَجِيبُواْ لِلّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُم لِمَا يُحْيِيكُمْ - سورة الأنفال - ٢٤/٨) واتە: ئەی کەسانێ کە باوەڕتان هێناوە بە ئایینی ئیسلام! بە پەلە وەڵامی خوداو پێغەمبەری خودا بدەنەوەو بە زوویی بچن بە دەنگیانەوە، هەر کاتێ پێغەمبەری من بانگیکردن بۆ سەر ئەو کارانەی کە دەبن بە مایەی سەربەرزی ژینی جیهانتان‌و بەهۆی رووسووری‌و ژیانی جاویدانی خۆشی بێئێش‌و ئازاری ئەو جیهانتان) لە پاشا فەرمووی: هۆشیاربە! لەپێش ئەوەدا کە لە مزگەوت بچیتە دەرێ سوورەتێکت نیشان دەدەم کە گەورەترین سوورەتە لەناو قورئاناو خێرو پاداشتی زیاترە؟ ئینجا حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} دەستی گرتم، جا کەویستمان لە مزگەوت دەربچین عەرزیم کرد: قوربان! جۆ تۆ فەرمووت سورەتێکت پێنیشان دەدەم گەورەترین سوورەتە لە قورئانا؟ فەرمووی: ئەو سوورەتە {الْحَمْدُ للّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ}ە کە ئەو

(سبعا من المثانی) و {وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ}ەیە کە خودا داوێتی بە من کە لەم ئایەتەدا باسی ئەوە دەکاو دەفەرموێ: {وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي – وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ – ٨٧/١٥} واتە: بەراستی ئێمە حەوت ئایەتی قورئانمان بەتۆ داوە کە لە هەموو رۆژو شەوێکا چەن جار لەناو نوێژدا دووپات دەکرێنەوە، سەرەڕای ئەم حەوتەی دووبارە پاتەیش باقی قورئانم پێ داوی کە گشتی گەورەیەو خاوەن پایەو مایەیە) (بوخاریو ئەبو داوود گێڕاویانەتەوە)[1].

حاکمیش لە ئوبەی کوڕی کەعبەوە {خوای لێ رازی بێ} دەگێڕێتەوە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} پێی فەرمووم: ئومێد دەکەم کە لە مزگەوت نەچیتە دەرەوە هەتا سوورەتێکی وا فێر ببی کە نە لە تەوراتو نە لە ئینجیلو نە لە قورئانا وێنەی نیە، کە ناودارە بە (السبع المثانی) و (فاتحة الکتاب).

٥) **بنیاتی پێنجەمی:** نوێژ چەمینەوەیە، کە ناسراوە بە روکووع، ئەمەیش بەقورئانو سوننەتو یەکگرتنی کۆمەڵەی ئیسلام چەسپاوە، قورئان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا – سورة الحج – ٧٧/٢٢) واتە: ئەی ئیمانداران! نوێژ بکەنو لەناو نوێژەکەدا

---

[1] لە ئەصڵەکەدا ئەم فەرموودەیە لە ئەبو سەعیدی خودرییەوە، ریوایەت کراوە، ئەوە هەڵەیە، تەماشای تاجول ئوصول بەرگی چوارەم ص ١٥، هەروا (عمدە القاریو) ج/١٨ ص ٨٠. بکە.

– وەرگێڕ –

چەمینەوەو کوڕنووش ئەنجام بدەن. پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} بە پیاوە نوێژ نارەوانەکەی فەرمووو: ئینجا بچەمێرەوەو روکووع ببەو ئەوەندە لە چەمینەوەدا بمێنەرەوە تا لەشت لە جمو جووڵ دەکەوێو ئەندامەکانت ئارام دەگرن.

٦) **بنیاتی شەشەم:** ئارام بوونەوەی ناو روکووعە، بەپێی فەرموودەکەی پێشەوە، لای کەمی چەمینەوە ئەوەیە: کە توانای ئەندام تەواو ئەوەندە دابنەوێتەوە کە هەر دوو بەری دەستی بگەن بە هەردوو کەشکە ئەژنۆی، جا ئەگەر نەیتوانی بە ترووکانی چاو ئاماژە بکا. لای هەرەتەواویشی ئەوەیە: کەپشتو ملی لە دانەوینا رێك بنو هەر دوو لاقی رێك راوەستێنێو هەردوو کەشکە ئەژنۆی بە دەستەکانی بگرێتو پەنجەکانی بەرەو رووگە بلاو بکاتەوە، لە سوننەتدا وا دەفەرموێ: ئەمە بۆ کەسێ وایە کە بە راوەستانەوەبێ، بەلام بۆ دانیشتوو لای کەمی چەمینەوە ئەوەیە: کە ئەوەندە بچەمێتەوە کە دەمووچاوی لە بەردەمیەوە بگاتە ئاستی زەوییەکەی بەردەم ئەژنۆکانی، لای هەرەتەواویشی ئەوەیە: کە ئەوەندە دابنەوێتەوە کە تەوێڵی رێك لە ئاستی جێگە کڕنووشەکەی بێ، لای کەمی ئارام بوونەوە ئەوەیە: کە لەشی ئەوەندە لە جووڵە بکەوێ بەرزەوەبوونی لە دانەوێنی جیا بکرێتەوە، بە مەبەستی چەمینەوە، یا راستبوونەوە، یا کوڕنووش. کەوابێ ئەگەر یەکێ دانەوییەوە بە مەبەستی کوڕنووشی قورئانخوێندنو لە پاشاکردی بە چەمینەوەو کوڕنووشی نەبرد، ئەوە دروست نیە، هەروا ئەگەر دانەوێ بۆ چەمینەوەو جمو جووڵی بەردەوام بوو، هەتا هەڵسایەوە، ئەوە پێی ناگوترێ چەمینەوە، چونکە ئارام بوون

پەیدانەبووە، چونکە ئارام بوونەوەی بەراستی ئەوەیە کە لەپاش جووڵە ئارامی یەك پەیدا ببێ بە ئەندازەی (**سبحان ربي العظيم**) (چەمینەوە = رکوع).

٧) **بنیاتی حەوتەم:** راستبوونەوەیە لە چەمینەوە، چونکە پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) بە نوێژ نارەوانەکەی فەرموو: ئەوجا سەرت بەرزەوەکە هەتا رێك لەسەر پێ رادەوەستێت، راست بوونەوەی پێویست ئەوەیە کە لەپاش تەواوکردنی چەمینەوە پشتی راست بکاتەوەو بچێتەوە سەر ئەو حاڵەتەی کە لەپێش چەمینەوەدا لەسەری بووە، دەبێ لەم راستبوونەوەیە مەبەستی شتێ تر نەبێ، ئەگەر لە چەمینەوەدا مارێکی دی، لەترسی ئەوە سەری بەرزکردەوە ئەوە حلێب ناکرێ بۆی‌و ئەو سەربەرزکردنەوەیە بەراست بوونەوە دانانرێ.

٨) **بنیاتی هەشتەم:** ئارامبوونەوەی ناو راستبوونەوەیە، بەپێی فەرموودەکەی نوێژ نارەوانەکە. گەرەکە ئەندامەکانی لە جووڵە بکەون وەکوو کاتی پێش چەمینەوەی.

٩) **بنیادی نۆیەم:** کورنووشە، خوا دەفەرموێ: {**ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا**} پێغەمبەریش (درودی خوای لەسەربێ) بە نوێژ نارەوانەکەی فەرموو: ئینجا کورنووش ببەو ئەوەندە لە کورنووشدا بمێنەرەوە هەتا جەستەت لە جم‌و جووول دەکەوێ.

١٠) **بنیاتی دەیەم:** ئارامبوونی ناو کورنووشە، بەپێی فەرموودەی نوێژ نارەوانەکە. لای کەمی کورنووش ئەوەیە کە هەندێ لە تەوێڵی بەرووتی دانێ لەسەر جیگەی نوێژەکەی، بە شێوەیەکی وا کە پێی

بگوتریٚ کورنووش. پێویسته که قوورسیی سەری بگات، به شوێن کوورنووشەکەی، به جۆریٚ ئەگەر لۆکه له کورنووش گاکەیدابیٚ بپەستێتەوەو پەستانی پێوه دیاربیٚ، پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) دەفەرمویٚ: کاتیٚ کورنووش دەبەی تەوێلت لەسەر زەوییەکه گیربکه، نابیٚ وەك مەل دەنووك له زەوی بدەیت به ناوی کورنووشەوە! (ئیبنو حەببان له صەحیحی خۆیدا گێڕاویەتەوە). جا ئەگەر لەسەر لاجانگ یا لەسەر لووتی، یا لەسەر مێزەرەکەی، یا لەسەر چمکی فەقیانەکەی کورنووشی برد ئەوه بەس نیه، له صەحیحی موسلیمدا دەفەرمویٚ: لەبەر گەرمیو داخیی چەوو لمی کورنووشگا له خزمەت حەزرەتدا (درودی خوای لەسەربێ) سکالامان کرد، سا بەشکوو چارێکمان بۆ بدۆزێتەوەبەلام سکالای نەپرسین! بەیهەقی ئەمەی لەم فەرموودەیه پتر کردووە: که چەوو لمه گەرمەکه ئازاری ناوچەوانو لەپمان ئەدا، چارێکمان بکه. بۆ شوێن ناوچاوانو شوێن لەپمان. رشتەکەی ساخه. قسەی راستتر ئەوەیه که پێویسته هەردوو بەری لەپیو هەردوو ئەژنۆیو هەردوو نووکی پێکانیشی دابنیٚ لەسەر زەوی، واته: بەشیٚ لەم ئەندامانه لەسەر زەوییەکه دابنیٚ له دەستو پێدا عیبرەت بەبەری دەستو سنگی پەنجەی پێیه. خۆشەویست (درودی خوای لەسەربێ) دەفەرمویٚ: خودا فەرمانی پێکردووم که لەسەر ئەم حەوت ئێسکه کورنووش ببەم! لەسەر تەوێڵو لووتو، لەسەر بەری هەردوو دەستو، لەسەر هەردوو ئەژنۆو، لەسەر سەرپەنجەکانی هەردوو پیٚ!. (ئەم فەرموودەیه پەسەندی هەردوولایه) مەرجه لەکاتی کورنووشدا قورسیی سەری بخاته سەر جیٚ کورنووشەکەیو پشت قنگی بەسەر سەرو ملیدا بەرزبکاتەوە، چونکه

بەرای کوڕی عازیب پاشڵی خۆی بەرزەوەکردو فەرمووی: پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) ئاوەها لەسەر ئەم شێوەیە کوڕنووشی دەبرد. (ئەبو داوودو نەسائیو ئیبنو حەببان گێڕاویانەتەوە. ئیبنو حەببان بە فەرموودەیەکی دروستو ساخی داناوە) جا ئەگەر کەسێ تەوێڵی زامدار بوو، بە مەندیلێ پێچرابوو، وە لەسەر ئەو مەندێلە کوڕنووشی برد ئەوەی بەسەو کردنەوەی لەسەر نیە، چونکە لە شوێنێ کەسێ بەهێما کوڕنووش ببا دووبارەکردنەوەی لەسەر نەبێ ئەم باشتر لە سەری نیە. ئەگەر نەیتوانی کوڕنووش ببا بەسەری ئاماژەی بۆ بکا، ئەگەر بەسەریش نەیتوانی بە تروکانی چاو، بەپێی فەرموودەی: کاتێ فەرمانم پێکردن بەکردنی کارێ چەندەی بۆتان دەلوێ لەوکارە ئەنجامی بدەن!.

١١) **بنیاتی یازدەهەم:** دانیشتنی نێوانی دوو کوڕنووشەکان، بەرەنگێ لەشی لەجەمو جووڵ بکەوێ، بە نوێژ نارەوانەکەی فەرموو: ئینجا سەر بەرز کەرەوە تا قنج دادەنیشیت، ئینجا دیسانەوە کوڕنووشێکی تری وەك کوڕنووشی یەکەم بەرەوە ئیتر نوێژەکەت تاسەر بەم شێوەیە بکە (شەیخان) لە صەحیحەیندا دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ): دەستووری وا بوو کە سەری لە کوڕنووشی یەکەم هەل دەبڕی هەتا رێك دانەنیشتایە کوڕنووشی دووەمی نەدەبرد.

١٢) **بنیاتی دەوانزەهەم:** ئارام بوونی نێوانی دوو کوڕنووشەکانە بەپێی فەرموودەی نوێژ نارەوانەکە: ئەوجا سەرت لە کوڕنوووش هەڵبڕەو کە بە دانیشتنەوە لەشت لەجەمو جووڵ کەوتو ئەندامەکانت ئارام بوونەوە ئەوسا کوڕنووشی دووەم ببە.

١٣ و: ١٤ و ١٥) بنیاتی سیازدەهەمو چواردەهەمو پازدەهەم: دانیشتنە بۆ تەحیاتی دووەمو تەشەهودی ناویەتیو سەلاواتدانە لەسەر پێغەمبەرلە ناویدا. مەبەست لە تەشەهود خوێندنی تەحیاتە. ئیبنو مەسعوود {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: لەپێشدا کە لەپشتی پێغەمبەرەوە {درودی خوای لەسەربێ} نوێژمان دەکرد، لەپێش فەرزبوونی تەحیات لە سەرمان، دەمانگوت: سلاو لەخوا، سلاو لەم، سلاو لەو، هەتا ڕۆژێ پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: فەرمووی پێمان: وامەڵێن، بەلام کاتێ لە نوێژدا دادەنیشن بۆ خوێندنی تەحیات بڵێن: (التحیات لله.. هەتەد). (دارە قوطنیو بەیهەقی بەرشتەیەکی دروست گێڕاویەتەوە) ڕستەی لەپێش فەرزبوونی تەحیات لە سەرمانو وشەی: (بڵێن) ئەم دووە بە دیمەن بەلگەن لەسەر پێویستبوون، لە صەحیحەیندا فەرمان بە خوێندنی تەحیات کراوە، کاتێ خوێندنی تەحیات چەسپاو پێویستبوو، دانیشتنیش بۆی پێویست دەبێ.

دوو گێڕانەوەی دروست بۆ گوتەکانی تەحیات هەیە، هی ئیبنو مەسعوودو هی ئیبنو عەبباس، گێڕانەوەی ئیبنو مەسعوود ئاوایە: **(التحیات لله والصلوات والطیبات، السلام علیك أیها النبی ورحمة الله وبركاته، السلام علینا وعلی عباد الله الصالحین. اشهد ان لا اله الا الله واشهد أن محمدا عبده ورسوله)**. گێڕانەوەی ئیبنو عەبباسیش ئاوایە: فەرمووی: جاران پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} چۆن فێری قورئانی دەکردین ئاوەهایش فێری تەحیاتی دەکردین، گشت جارێ دەیفەرموو: **(التحیات المباركات**

الصلوات الطيبات لله، السلام عليك أيها النبى ورحمة الله وبركاته. السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين. اشهد ان لا اله الا الله واشهد أن محمدا عبده ورسوله) (شافیعیو موسلیمو ئەبو داوودو نەسائی گێڕاویانەتەوە) شافیعی دەفەرموێ: چەند فەرموودەیەکی جیاجیا لە بارەی تەحیاتەوە ریوایەت کراوە، من ئەمەیانم لە لاپەسەندترە، چونکە تەواوترینیانە. حافیظ دەفەرموێ: لە شافیعی پرسیارکرا هۆی چییە تەحیاتەکەی ئیبنو عەبباس هەڵ دەبژێرێ؟ فەرمووی: چونکە گوشادو فرموانەو خۆیشم بە رشتەیەکی دروست بیستوومە هەتا سەر ئیبنو عەبباس، لەبەر ئەوە بەلامەوە داگرترەو گوتەکەی لە هینەکانی تر زیاترە، هەر لەبەر ئەوە پەسەندم کردووە، بەلام سەرکۆنەی کەسیش ناکەم ئەگەر گوتەیەکی تری تەحیات پەسەند بکا، لە گۆتە دروستەکانی. لای هەرمتەواوی تەحیات ئەوە: کە لەم ئەندازەیەی باس کرا ئەمە پتر بکا:

(اللهم صل على محمد وعلى ال محمد كما صليت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم، وبارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم، انك حميد مجيد) بەلگەی پێویستبوونی سەلاواتدانیش لەسەر پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ئەم فەرموودەیەیە: لە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} پرسیار کرا: کاتێ نوێژ دەکەین لەناو تەحیاتدا چۆن چۆنی سەلاواتت لە سەربدەین؟ فەرمووی: بڵێن: (اللهم صل على محمد وعلى آل محمد) (شەیخان) ئەگەر توانای تەحیاتی نەبوو تەرجەمەی دەکا بەزمانێکی تر.

١٦) **بنیـــاتی شـــازدەهەم:** ســـلاّودانەوەی یەکەمـــە، وەك لـــەم فەرموودەیـەدا رابـوورد: دەسـنوێژ کلیلـی نوێـژە.. تـا کۆتـایی. لای کـەمی ســلاّودانەوە ئەوەنـدەیـــە: (الــسلام علـــیکم) نـــەوەوی (خـوای لێ رازی بێت) دەفـەرموێ: چـەند فەرموودەیـەکی دروسـت هەیـە کـە پێغەمبـەر ئـاوا سلاّوی دەدایەوە: (السلام علیکم) گەڵ جارانیش دەیفـەرموو: (السلام علیکم ورحة الله).

١٧) **بنیـاتی حەڤدەهـەم:** تەرتیبـە، واتـە: ریزکردنـی ئـەم بنیاتانـە بەرودوا لەسەر ئەم شێوەیەی لە پێشەوە باسکرا، ئەمـەیش بـۆ پـەیرەوی کردنــی پێغەمبــەر، وە بـەپێی فــەرموودەی: (صــلوا کمــا رأیتمــونی أصلی)، کە ئەمە کوردییەکەیەتی: چۆن من نوێژ دەکەم لەبەر چاوتان ئاوا نوێژ بکەن. وەلحاڵ پێغەمبـەر (درودی خوای لەسەربێ): لە ژیانیدا لەسەر ئەم شـیوە ریزکـراوە نوێـژی دەکـرد. لەسـەر رای فەرمایـشتی دروسـت: نیـەت هێنانی لە نوێژ دەرچوون پێویستو واجب نیە.

٥٩) ئەو شتانەی لە پێش دەستکردن بـە نوێـژ سوننەتن:

دووشت سوننـەتن لە پێش دەستکردن بە نوێـژ: کـە بـانگو قامـەتن، کە بە واتا جاڕدانو ئاگادارکردنـەوەن، لـە شەرعیشدا وێردێکـی تایبـەتن، کراون بە دەستوور بۆ بانگەوازکرن بۆ نوێژی فـەرزو بـەس. ئـەم دوەیـش بەپێی قورئانو سـوننـەتو یـەکگرتنی کۆمەڵەی گـەلی ئیسلام کـراون بـە

سوننەت. خوای گەورە دەفەرموێ: {وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا – سورة المائدة – ٥/٥٨) واتە: (کاتێ ئێوە موسوڵمانان بانگ دەکەن کە بێن بۆ نوێژکردن ئەوان ئەو نوێژە، یا ئەو بانگدانی ئێوەیە دەکەن بەگاڵتەو مەزاق) پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ نوێژ دەبێ با یەکێکتان بانگتان بۆ بدا، وە کێتان گەورەتر بوو با ئەو بەرنوێژیتان بۆ بکا، (شەیخان) لە گێڕانەوەیەکا: منو هاوڕێیەکم چووین بۆ خزمەتی حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} کاتێ ویستمان لە خزمەتی بگەڕێینەوە، پێی فەرمووین: کاتێ کە نوێژ دەبێ بانگ بدەن، لە پاشا قامەت بکەن.

وەکی تریش بێشك بۆ نوێژی فەرزی جەماعەتی پیاوان بانگ سوننەتە، بۆ تاکیش کە بەتەنیا نوێژ بکا بانگدان سوننەتە، گوتراویشتە: کە سوننەت نیە بۆی، چونکە ئاگادارکردنەوە لەئارادا نیە. بەڵام قسەی راست ئەوەیە کە بانگ بۆ تەنیایش سوننەتە چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: بە ئەبو سەعیدی خودری فەرموو: دەتبینم کە تۆ حەزت لە ماڵاتو مەڕداریو دەشتە، جا هەرکاتێ لەناو مەڕو ماڵاتەکەتا بوویتو بانگتدا، یا لەو دەشتە بوویتو بانگتدا، تەواو دەنگ لە بانگەکە هەڵبڕە، چونکە هەرچی لە قەری دەنگی بانگدەردابێو گوێی لێبێ، جنۆکەبێ، مرۆڤبێ، شێتێ تربێ، لە رۆژی قیامەتدا ئەو شایەتییەی. بۆ ئەدا (شەیخان). سوننەتە بانگو قامەت بەراوەستانەوەبن، سوننەتە روو بەقیبلەبن، سوننەتە باگدەرو قامەتکەر دەسنوێژیان هەبێو لەشیان پاك بێو بانگدەر دەنگی خۆشبێو دەنگ بەرز بێو بە دادبێ، ئەگەر پێویستیش بوو بانگەکە لەسەر شوێنێکی بەرز بێ، یا لە سەربانی

مزگەوتبێ، وە لەجاری یەکەمی (حی علی الصلاة)دا بەسەر لابکاتەوە بەلای راستا، وە لە جاری دووەما بگەڕێتەوە بۆ سەر وەزعی خۆی، وە لەجاری یەکەمی (حی علی الفلاح)دا بەسەر نەك بەسینگ، لابکاتەوە بەلای چەپا، وە لەجاری دووەمدا بگەڕێتەوە بۆ سەر وەزعی خۆی. سوننەتە دەنگ تەواو لە بانگ هەڵبڕێ، با تەنیا هەر خۆشی بێ، لەبەر فەرموودەکەی ئەبو سەعیدی خودری.

مەرجە ئەوکەسەی کە بانگو قامەت دەخوێنێ موسوڵمان بێ، مەرجە بانگدەر فامیدەبێو خاوەن تەمیزو هۆش بێو نێرینەبێ. لەبەر ئەوەی بانگدان بەسراوە بە سەرنجو تەماشای بانگدەرەوە پێویستی بە فەرمانی پێنوێژ نیە بەڵام قامەتکردن بەساروە بە فەرمانی پێشنوێژەوە، لەبەر ئەوەی دەبێ لەسەر فەرمانی ئەوبێ.

٦٠) لە سەرەتاوە هۆی دامەزراندنی بانگو قامەت چی بوو؟:

عەبدوڵڵای کوڕی زەید فەرمووی: کاتێ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: فەرمانی فەرموو کە ناقوسێ دروست بکرێ، هەتا لێی بدەن بۆ ئەوەی خەڵکەکە کۆببنەوە بۆ نوێژی جەماعەت، لەخەوما پیاوێکم بینی زەنگێکی گەورەی پێبوو پێم گوت: ئەی بەندەی خودا! ئایا ئەم زەنگە دەفرۆشی؟ گوتی: بۆچیتە؟ گوتم: بانگەوازی پێدەکەین بۆ کۆبوونەوە بۆ نوێژ. گوتی: ئەی بۆ شتێکت پێنیشان نەدەم کە لەوە باشتربێ؟ گوتم: ئادەی بفەرموو، فەرمووی: لەباتی ئەوە دەڵێیت: (الله أكبر الله أكبر، الله

اكبر الله اكبر. اشهد ان لا الـه الا الله. اشـهد أن لا الـه الا الله. أشـهد أن محمدا رسول الله اشهد ان محمدا رسول الله حـى على الـصلاة حى على الصلاة. حى على الفلاح حـى على الفلاح. الله اكبر الله اكـبر. لا الـه الا الله) ئینجـا پیاوەكـە كـەمێ دوور كەوتـەوەو ئـەوجا فەرمووی: بۆ قامەتی نوێژیش بڵێ: (الله اكبر الله أكبر، أشهد أن لا الـه الا الله، اشهد أن محمـدا رسـول الله، حـى على الـصلاة، حـى علـى الفلاح، قد قامـت الـصلاة قـد قامـت الـصلاة، الله اكـبر الله أكـبر، لا الـه الا الله).

جـا كـە رۆژم لێبـووەوە چـوومە خزمـەتی جـەزرەتو ئـەم خـەوەم عـەرزی كـرد، فـەرمووی: خـوا یاربـێ ئەمـە خـەونێكی راسـتو دروسـتە دەهەڵسە لەگەڵ بیلالا، ئەوەی لەم خەونەدا دیوتە پێـی رەوان بكـەو پێـی بڵێ، با بانگی پێ بدا، چونكە ئەو دەنگی لەتۆ زوڵاڵترە!.

ئیتر منیش لەگەڵ بیلالدا هەڵسامو وشە بە وشە بۆیم رەدكـردەوەو ئەویش یەكەم بانگیدا، عومەر لەماڵەوە گوێی لەم بانگـە دەبێ، بـە پەلـە دەردەچێو پۆشاكەكەی بەكێش كردو هاتو فـەرمووی: ئـەی پێغەمبـەری خودا! بەو كەسە كە تۆی كردووە بە پێغەمبەری راستو دروسـت، منـیش وەك ئەو ئەم خەونەم دیوە. پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ} فـەرمووی: دەی سوپاس بـۆ خـوا (ئەحمـەد گێڕاویەتـەوە) تـەرجیعو تـەثویب سـوننەتن، تەرجیع ئەوەیە بانگدەر لەپێش ئـەوەدا كـە بـە دەنگـی بـەرز دوو وشـەی شەهادەت بڵێ، لەژێرلێوەوە بە پەنامەكی ئەم دوو وشەیە بڵێ، ئەوجا بـە دەنگـــی بـــەرز بیانڵێـــت. تـــەثـــویبـــیش ئەوەیـــە: لـــە

بانگی بەیانیدا، بانگدەر لە پاش (حی علی الفلاح) دوو جار بڵێ: (الصلاة خير من النوم) ئەم دووە سوننەتن بەپێی فەرموودەکەی ئەبو مەحذوورە، کە دەفەرمویٚ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} بانگی فێرکردم نۆزدە وشە بوو.. تا ئەویٚ کە دەفەرمویٚ: ئەگەر بۆ نوێژی بەیانی بانگت دەدا بشڵێ: (الصلاة خير من النوم الصلاة خير من النوم) نوێژ لە خەو باشرە، نوێژ لە خەو باشترە. (موسلیمو ئەبو داوودو تیرمیذیو نەسائی گێڕاویانەتەوە. تیرمیذی دەفەرمویٚ: فەرموودەیەکی جوانی دروستە). سوننەتە بۆ ئەو کەسەی کە گوێی لە بانگو قامەت بێ، ئەوەی ئەوان دەیڵێن ئەمیش بیڵێ، بێجگە لەهەر دوو گوتەی (حی على الصلاة) و (حی علی الفلاح) لەمانا بڵێ: (لا حول ولا قوة الا بالله) بێجگە لە وەڵامی (الصلاة خير من النوم) لێرەدا بڵێ: (صدقت وبررت وبالحق نطقت) بێجگە لە وەڵامی (قد قامت الصلاة) لێرەدا بڵێ: (اقامها الله وأدمها وجعلني من صالحی أهلها). بەڵگەی ئەمانە ئەم فەرموودەیانەن: کاتێ بیلال {رەزای خوای لێبێ} دەیفەرموو: (قد قامت الصلاة) پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەیفەرموو: (اقامها الله وأدامها) عومەریش {رەزای خوای لێبێ}فەرمووی: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: کاتێ بانگدەر گوتی: (الله أكبر الله أكبر) کەسێکیش لە ئێوە بڵێ: (الله أكبر الله أكبر)، وە کاتێ ئەو گوتی (اشهد أن لا اله الا الله)، ئەویش بڵێ: (اشهد أن لا اله الا الله)، وە کاتێ ئەو گوتی: (اشهد أن محمدا رسول الله) ئەویش بڵێ: (لا حول ولا قوة الا بالله)، وەکاتێ ئەو گوتی: (حی علی الفلاح)، ئەویش بڵێ: (اشهد أن محمد رسول الله) وە

کاتێ ئەو گوتی: (حی علی الصلاه) ئەویش بڵێ: (لا حول ولا قوة الا بالله) وەکاتی ئەو گوتی (الله أکبر الله أکبر)، ئەویش بڵێ: (الله أکبر الله أکبر) وەکاتێ ئەو گوتی (لا اله الا الله) ئەویش بڵێ (لا اله الا الله) وە ئەم گوتنی وەلامانەی لە دڵەوەبێو بۆ رەزای خوابێ، ئەوە ئەو کەسە دەچێتە بەهەشت (موسلیم گێڕاویەتەوە) سوننەتە وەفقەو وەستان بەزەنەی رێ، لەکاتی گوتنی هەموو (الله أکبر)ێکا، چونکە دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: ئەی بیلال! کە بانگ دەدەیت لەسەرەخۆ، بەشێنەیی بانگ بدەو پەلەی لێ مەکە بەلام قامەت بە گورجی تێ پەڕێنە: (یا بلال اذا اذنت فترسل في أذانك واذا أقمت فاحدر) لە شەرحی تیرمیذیدا موحەممەدی کوڕی عەبدورەحمان دەفەرموێ: ئەم فەرموودەیە بەڵگەی ئەوەیە کە بانگدەر هەموو وشەیێ لە وشەکانی بانگ بەسەریەکەوە بەیەك هەناسە دەڵێ. سوننەتە بۆ بانگدەرو قامەتکەر لەپاش بانگو قامەتەکەوە سەلاوات لەسەر پێغەمبەر بدەنو نزا ناسراوەکە بخوێنن، بڵێن: (اللهم صل وسلم وبارك على النبي الكريم وآله. اللهم رب هذه الدعوة التامة والصلاة القائمة آت سيدنا محمداً الوسيلة والفضيلة والدرجة الرفيعة وابعثه مقاما محمودا الذي وعدته انك لا تخلف الميعاد).

عەبدوڵلای کوڕی عەمر دەفەرموێ: لە خۆشەویستم بیست دەیفەرموو {دروودی خوای لەسەربێ}: کاتێ گوێتان لە بانگ دەبێ، بانگدەر چ دەڵێ ئێوەیش ئەوە بڵێنەوە، لەپاشا صەلاوات لە دیاری من بدەن، چونکە ئەوەی یەك صەلاوات لەسەر من بدا خودای گەورە لە باتی ئەوە دە

رەحمەت دەرێژێ بەسەریدا، لەپاش ئەوەیش داوای پایای (الوسیلە)م لە خودا بۆ بکەن، کە یەکێکە لە پایە هەرەبەرزەکانی بەهەشت، دانراوە بۆ بەندەیەکی باش لە بەندە هەرە باشەکانی خودا، وە بۆ ئەو بەندەیە نەبێ بۆ کەسی تر دەست نادا، وە من ئومێد دەکەمو هێوام هەیە کە خۆم ئەو بەندەیە بم، جا ئەوەیش بزانن ئەو کەسەی کە داوای ئەم پایەی ئەلوەسیلەیە لە خودا بۆ من بکا ئیتر تکاو شەفاعەتی منیش بۆ ئەو سەردەگرێ (موسلیم) لە جابیرەوە {رەزای خوای لێبێ} خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەرکەسێ لە پاش بیستنی بانگ بڵێ: (اللهم رب هذه الدعوة التامة والصلاة القائمة آت محمدا الوسيلة والفضيلة وابعثه مقاما محمدا الذي وعدته) هەر کەسێ لەو کاتەدا ئەمە بڵێ لە رۆژی قیامەتا تکای من بۆ ئەو قەبووڵ دەبێ. (بوخاری).

وە سوننەتە لەنێوان بانگو قامەتدا هەموو کەسێ نزای باش بکا بۆ ئیشی دینو دنیای خۆیو موسوڵمانان. چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: نزا لە نێوانی بانگو قامەتدا رەت نابێتەوە. (ئەبو داوودو نەسائیو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە) تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانی دروستە، ئەمەیشی لێ پتر کردووە: گوتیان: قوربان! چی نزایێ باشە تا بیڵێین؟ فەرمووی: لە خودا داوای عەفوو عافیەتو ئاسوودەیی دینو دنیا بکەنو داوای لێبوردنی تاوانو لەشی ساغی لێبکەن!.

٦١) باسی ئەو شتانەی کە لەناو نوێژدا سوننەتن‌و پێیان دەگوترێ (ئەبعاض) واتە: گرنگە سوننەتەکان:

ئەو شتانەی کە لەناو نوێژدا سوننەتن:-

یەکەم: تەحیاتی یەکەم، بەپێی ئەم فەرموودەیە کە عەبدوڵڵای کوڕی مالیکی کوڕی بوحەینە دەیگێڕێتەوە، دەفەرموێ: لە نوێژی نیوەڕۆدا تەحیاتی یەکەمی نەخوێندو هەڵسایەوە، بەڵام کاتێ نوێژەکەی تەواو کرد دوو کوڕنووشی هەڵەی برد. (شەیخان). دیارە ئەگەر تەحیاتی یەکەم فەرز بوایە تەرکی نەدەکردو بۆی دەگەڕایەوە، کەواتە: ئەوە بەڵگەی ئەوەیە کە سوننەتە، بۆ تەحیات هەرچۆن دابنیشێ دەبێ، بەڵام لە تەحیاتی یەکەما ئیفتیراش سوننەتە، کە ئەوەیە پێی چەپی لەژێر خۆیا رادەخاو پێی راستی هەڵ دەنێ‌و سەرەپەنجەکانی پێی راستی دەکاتە رووگەو لەسەر قاپە رەقەڵەی پێی چەپی‌و سەرپەنجەکانی پێی راستی دادەنیشێت. لە تەحیاتی دواییشدا تەوەرروك سوننەتە، کە وەکوو ئیفتیراش وایە، بەڵام ئەوەندە هەیە لەمدا پێی چەپی لە ژێر خۆیەوە لەلای راستیەوە دەردەکاو لاقنگی دەلکێنێ بە زەوییەکەوە (لە ئەصڵەکەدا تەوەرووك فەرامۆش کرابوو، نازانم بۆ. (وەرگێڕ).

دووەم: قونووت خوێندنە لەپاش راستبوونەوە لە چەمینەوەی رکاتی دووەمی نوێژی بەیانی، هەروا لە نوێژی وەتردا لە نیوەی دووەمی رەمەزاندا. بەڵگەی قونووتی بەیانی ئەم فەرموودەیەی ئەنەسە

دهفهرموێ: پێغهمبهر {درودی خوای لهسهربێ} تا له دنیا دهرچوو ههمیشه له نوێژی بهیانیدا قونووتی دهخوێند. (ئیمامی ئهحمهدو کهسانی تریش گێڕاویانهتهوه). ئیبنو صهلاح دهفهرموێ: پتر له کهسێ له حوففاظی حهدیث بڕیاری دروستیی ئهم فهرموودهیان داوه. یهکێ لهوانه حاکمو بهیههقیو بهلْخییه. بهیههقی دهفهرموێ: کارکردن به گوێرهی ئهم فهرموودهیه له چوار جێنشینهکهوه وهرگیراوه، واته: له خولهفای ئهربهعهوه، بهلْگهی ئهوهیش که قونووت لهپاش سهربهرزکردنهوهیه له چهمینهوهی رکاتی دووهم فهرموودهکهی (شهیخهینو ئهبو داوودە) که دهفهرموێ: پێغهمبهر {درودی خوای لهسهربێ}: له نوێژی بهیانیدا له رکاتی دووهما، لهپاش (ربنا ولك الحمد)هوه دهیفهرموو: (اللهم أنج الوليد..) تا کۆتایی فهرموودهکه، که پوختهو پاڵفتهکهی ئهمهیه: له داستانهکهی شههیدهکانی بیری مهعوونهدا، پێغهمبهر {درودی خوای لهسهربێ} له نوێژی بهیانیدا لهپاش ههڵسانهوه له چهمینهوهی رکاتی دووهم، قنووتی دهخوێند، حهدیسێکیش له موستهدرهکی حامکدا ههیه، موغنی موحتاج نهقڵی کردووه ئهویش دهقه لهسهر ئهمه[1].

---

[1] لێرهدا (كفاية الاخيار) و (الفقه الميسر)ه که چونیهکن. بهڵام ههر دوو ئهصڵهکه شهڵهژاون، بهپێی تاج الاصول وشهرحی صهحیحی موسلیمو موغنی موحتاجو عومدهتول قاری شهرحی صهحیحی بوخاری) راستم کردهوه، ئهصڵهکان ئاوایه: (وكون القنوت في الركعة الثانية فلما رواه البخاري في صحيحه، وكونه بعد رفع الرأس من الركوع فلما رواه الشيخان عن أبي هريرة *(رضي الله عنه)* أن رسول الله *(صلى الله عليه وسلم)*: لما قنت في قصة قتلى بئر معونة قنت بعد الركوع فقسنا عليه قنوت

سوننەتی قونووت بە هەموو نزاو پارانەوەو وەسپدانەوەی خوای گەورە دەبێ، تەنانەت بە خوێندنی ئایەتێکیش کە نزاو وەسپدانەوەی خوای تیادابێ، بە نیازی قونووت، سوننەتەکە بە ئەوەندەیش دێتە جێ، بەڵام لەسەر شێوە بیستراوەکەی خۆی باشترە. یەکێ لە نزا بیستراوەکانی ئەمەیە: (**اللهم اهدنى فيمن هديت وعافنى فيمن عافيت، وتولنى فيمن توليت وبارك لى فيما أعطيت وقنى شر ماقضيت فانك تقضى ولا يقضى عليك وانه لا يذل من واليت تباركت ربنا وتعاليت**). (ئەبو داودوو تیرمیذیو نەسائیو کەسانی تریش بە رشتەیەکی راستو دروست گێڕاویانەتەوە) رافیعی دەفەرموێ: لە پێش

الصبح؟!) جارێ حەیدثی وا بەم لەفظە لە صەحیحەیندا نیە، ئەم جۆرە ریوایەتە نەریوایەت لە لەفظە نە بە مەعنایە، نە موودرەجە، نە نەقڵ بە تەصەرووفە، حەدیپ وا ریوایەت ناکرێ. بەڵێ لە داستانەکەدا، کە یەکێ لە ریوایەتەکانی، ئەو حەدیسەی شەیخەینو ئەبو داوودە کە من استشهادم پێی کرد بەڵگەی ئەم دوو کارەی تیادایە. گەرچی لە صەحیحەیندا رێوایەتێ هەیە لە ئەنەسەوە، لەسەر ئەوە کە جاران پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} لە پێش بەرزەوەبوون لە روکوع قونووتی دەخوێند، بەڵام بەیهەقی دەفەرموێ: کەسانێ کە گێڕاویانەتەوە قونووت لەپاش بەرزبوونەوە بە ژمارە زۆرترو بە حیفظ بە حیفظترن، کەواتەقسەی ئەوان لە پێشترە (لە صەحیحی موسلیمدا دەفەرموێ: عاصیم فەرمووی: لە ئەنەسم پرسی: قونووت لە پێش روکووعدایە یا لەپاش روکوع؟ بەڵام دەقی ئەصڵەکە کە دەڵێ: (يقنت قبل الرفع من الركوع) ئیهامی ئەوە دەکا، کە قونووت لەناو روکوعدا بخوێنرێ، وا دەزانم لێرەدا وشەی (الرفع) موقحەمە گەرچی ئەم رستەیە لە (كفاية الاخيار)یشدا هەیە، هەرچۆنبێ ئاڵۆزەو ئەنجامی کەمتەرخەمییە.

- وەرگێڕ -

رستەی (تبارکت ربنا وتعالیت)ەوە، زاناکان ئەم رستەیان پتر کردووە: (ولا یعز من عادیت) لە گێڕانەوەیەکی بەیهەقیدا لەپاش رستەی (تبارکت ربنا وتعالیت)ەوە ئەمەیش هەیە: (فلك الحمد علی ماقضیت أستغفرك وأتوب الیك). بۆ پێشنوێژ سوننەتە بە لەفزی کۆمەل قونووتەکەی بخوێنێ، بەلکوو ناپەسەندە کە نزاکەی هەر بۆ خۆی بێ، بەپێی فەرموودەکەی پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) کە دەفەرموێ: هەرکەسێ بەرنوێژی بۆ کۆمەلێ بکاو نزای باش بەس بۆ خۆی بکاو بۆ ئەوانی نەکا، ئەگەر وابکا بەراستی ناپاکییان لێدەکا. (ئەبو داوودو تیرمیذی گێڕاویانەتەوەو تیرمیذی بە جوانی داناوە). سوننەتیشە پێشنوێژو پاشنوێژو• قونووتخوێن دەست بەرز بکەنەوە، تا کۆتایی قونووت، بەلام دەست هێنان بە دەموچاودا سوننەت نیە، چونکە چەسپاو (ثابت) نیە، ئەمە فەرمایشتی بەیهەقیە. بەبێ راجیایی دەستهێنان بەسەر سنگدا سوننەت نیە، بەلکوو کۆمەلێ زانا بەدەق دەفەرموون: شتی وا ناپەسەندە، ئەمەیش لە (الررضە)دا وا دەفەرموێ: بەلگەی قونووتی وەتری نیوەی دووەمی رەمەزان، تیرمیذی لە ئیمامی علییەوە، ئەبو داوود لە ئوبییەی کوڕی کەعبەوە گێڕاویانەتەوە.

٦٢) ئەم شتانەیش لەناو نوێژدا سوننەتن‌و پێیان دەگوترێ (هەیئات) واتە: سوننەتە سووکەڵەکان:

ئەم سوننەتانە پازدەن، بە کوڕنووشی هەڵە پڕناکرێنەوە، واتە کە فەوتان بە سەجدەی سەهوو جەبر ناکرێنەوە.

یەکەم: دەست بەرزکردنەوەیە لەم کاتانەدا: لە کاتی (الله أکبر)ی نوێژدابەستنداو، لەکاتی دانەوینەوە بۆ چەمینەوەو، لەکاتی سەربەرزکردنەوە لە چەمینەوەو، لەکاتی هەڵسانەوە لەپاش تەحیاتی یەکەم، لەسەر ئەم شێوەیە: هەردوو دەستی بە رووتی‌و بەکراوەیی‌و لەگەڵ کەمێ بڵاوی پەنجەکانی بەرزدەکاتەوە هەتا سەری پەنجەکانی دەگاتە ڕێکی لای ژووررووی گوێی‌و، ناو لەپەکانی دەگەنە ئاستی هەردوو سەرشانەکانی. ئیتر بۆ ئەمە وەك یەکە. کە بە پێوە نوێژبکا، یا بە دانیشتنەوە، یا بەراکشانەوە، وە نوێژەکە فەرز بێ یا سوننەت، وە نوێژکەرەکە پیاو بێ یا ژن، پێشنوێژ بێ یا پاشنوێژ ئەمانەیش سوننەتن بەپێی فەرموودەکەی ئیبنو عومەر، کە دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} بە گوتنی (الله أکبر) نوێژی دادەبەست، وە لەکاتی ئەڵلاهو ئەکبەرکردندا هەر دوو دەستی، تا بەرابەر هەردوو سەرشانی بەرزدەکردەوە، وە کاتێ دەچوو بۆ روکووع ئەڵلاهو ئەکبەری دەکردو دیسان بەو چەشنە هەردوو دەستی بەرز دەکردەوە، وە کاتێ لە چەمینەوە هەڵ دەسایەوە دەیفەرموو: (سمع الله لمن حمده) وە لەم کاتەیشدا بەو چەشنە هەردوو دەستی بەرز دەکردەوە تا ئاستی هەردوو

سەرشانی، ئینجا دەیفەرموو: (ربنا ولك الحمد). لە گێڕانەوەیەکدا: هەروەها هەمان چەشن هەردوو دەستی بەرز دەکردەوە لەوکاتەدا کە دوو رکاتی تەواو دەکردو هەڵ دەسایەوە بۆ رکاتی سێیەم، بەڵام لەکاتی کوڕنووشداو لەو کاتەدا کە سەری لە کوڕنووش هەڵ دەبڕی دەستی بەرز نەدەکردەوە (ش/د/ت/ن – بوخاریو موسلیمو ئەبو داوودو تیرمیذیو نەسائی گێڕاویانەتەوە).

دووەم: بە دەستی راستی مووچی دەستی چەپی بگرێ، قوبەیصەی کوڕی هەلیب لە باوکیەوە دەفەرموێ: جاران پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کاتێ بەرنوێژی بۆ دەکردین، بە دەستی راستی مووچی دەستی چەپی خۆی دەگرت. (تیرمیذی) پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: یەکێکە لە رەفتارە بەرزەکانی پێغەمبەران کە لەناو نوێژدا بە دەستی راست مووچی دەستی چەپ بگیرێ (شەیخانو نەسائیو حاکم). دەست دانان لە خواروو ناوکەوە، یا لە سەروویەوە، چونیەکە، چونکە ئەم دوو جۆرە لە هاڕێیانی پێغەمبەرەوە ریوایەت کراوە، عەلی {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: سوننەتە لە نوێژدا، لەکاتی راوەستانا، دەستی راست لەسەر دەستی چەپ لە خوار ناوکەوە دابنرێ. (ئەبو داوودو ئەحمەدو ئیبنو ئەبی شەیبە). تیرمیذیش دەفەرموێ: هەندێ وا بەباش دەزانن کە دەستەکانی لە ژوور ناوکیەوە دابنێ، هەندێکیش وا بەباش دەزانن کە لە خوار ناوکیەوە دایان بنێ، هەموو ئەمانە بەلایانەوە مەودای گوشادە. وائیلی کوڕی حوجریش دەفەرموێ: لەگەڵ پێغەمبەردا بە جەماعەت نوێژم کرد، دەستی راستی لەسەر دەستی چەپی دانا، لەسەر سینگی. (ئیبنو خوزەیمە لە صەحیحەکەیداو، ئەبو داوودو نەسائی

گێڕاویانەتەوە) ئەمە گفتەی نەسائیە: ئەوجا دەستی راستی لەسەر پشتی دەستی چەپی، لەئاستی موچی باسکی خۆی دانا.

سێیەم: نزای سەرەتای نوێژ، کە بریتییە لەمە: نوێژکەر لەپاش ئەڵڵاهو ئەکبەری نوێژدابەستن بڵێ: **(وجهت وجهی للذی فطر السموات والارض حیفا مسلما وما أنا من المشرکین. إن صلاتی ونسکی ومحیای ومماتی لله رب العالمین، لا شریك له بذلك امرت وأنا من المسلمین)** (موسلیم) لە گێڕانەوەیەکدا: علی {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} کە هەڵدەسا بۆ نوێژ لە پێشا ئەڵڵاهو ئەکبەری نوێژداستنی دەکرد، ئینجا یەکسەر دەیفەرموو (وجهت وجهی) هەتا کۆتایی (م/د/ت/ن)[1]، ئەگەر بە قەستی، یا لەبیری نەبوو، نزای سەرەتای نەخوێندو اعوذو بیللای کرد مافی ئەوەی نابی کە بگەڕێتەوە بۆی، چونکە کاتی بە سەرچوو. ئەبو هورەیرەیش {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: عادەتی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} وابوو، لە دوای ئەڵڵاهو ئەکبەری نوێژدابەستن، لەپێش خوێندنی فاتیحادا ئێستێکی دەکرد، گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا! بە باوكو دایکمەوە بەقوربانتبم لەم ئێستەدا چی دەخوێنی بە نهێنی؟ فەرمووی: دەڵێم:- **(اللهم باعد بینی وبین خطایای کما باعدت بین المشرق والمغرب، اللهم نقنی من خطایای کما نقنی الثوب الابیض من الدنس، اللهم**

---

[1] زوربەی ئەم وردو نزایانەی ناونوێژم لەبەرگی یەکەمی تاجول ئوصولدا کردووە بە کوردی، ئەگەر ئەو تەرجەمانە رۆژێ لە رۆژان لێرەیش بنوسرێن کارێکی پەژزە.

- وەرگێڕ - ١٩٩٥/٨/٩

اغسلنی من خطایای بالثلج والماء والبرد) (شەیخان/د/ن) عومەریش {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرمویّ: یاسای پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} وابوو لەپاش ئەڵڵاهو ئەکبەری نوێژدابەستن دەیفەرموو: (سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك وتعالى جدك ولا اله غيرك) (موسلیم‌و دارە قوطنی گێڕاویانەتەوە).

چوارەم: لە هەیئاتی نوێژ – ئەعوذوبیللا کردنە، چونکە خوا دەفەرمویّ: {فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ – سورة النحل – ٩٨/١٦) واتە: کاتیّ دەست ئەکەیت بە قورئانخوێندن بڵیّ: (اعوذ بِاللّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ – پەنا دەگرم بە خودا لە شەڕی شەیتانی دوور لە ڕەحمەت).

جوبەیری کوڕی موطعیم دەفەرمویّ: حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} کە دەستی دەکرد بە نوێژ لە سەرەتاوە سیّ جار دەیفەرموو: (الله أكبر كبيرا والحمد لله كثيرا وسبحان الله بكيرة وأصيلا) ئەوجا دەیشی فەرموو: (اللهم انی أعوذ بك من الشيطان الرجيم من همزه ونفخه ونفثه) ئەی خوایە! پانادەگرم بەتۆ لە شەڕی شەیتانی بەشبڕاو لە ڕەحمەتی خودا، لە خۆی، لە دەست لێوەشاندنی، لە پسەپسی شیعر گوتنی، لە فشەکردنی!. شافیعی {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرمویّ: اعوذوبیللاکردن بە گشت گۆتەییّ دەبیّ، کە پەناگرتن بە خودای تیابیّ. باشتر ئەوەیە کە بڵیّ: (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم) ئیبنو لمونذیر دەفەرمویّ: لە پێغەمبەرەوە هاتووە، کە لەپێش قورئانخوێندندا دەیفەرموو: (اعوذ بالله من الشيطان الرجيم) بۆ قورئانخوێندنی

هەموو رکاتێ (اعوذ باالله)کردن سوننەتە، چونکە هەموو دوو قورئانخوێندنێ، بەهۆی چەمینەوەو شتی ترەوە، لەیەکتریی دادەبڕێن ولێك تەرازان (فەصل) دەکەوێتەنوێوانیان. گوتراویشە: کە تایبەتە بە رکاتی یەکەمەوە.

پێنجەم: بە دەنگی بەرزخوێندن لە شوێنی خۆیداو بە دەنگی نزم خوێندن لە شوێنی خۆیدا، پێشنوێژ لەم نوێژانەدا قورئان بە دەنگی بەرز دەخوێنێ، لە بەیانیو هەینیو هەردوو جەژنەکانو تەراویحو وەتری رەمەزاندا، هەروا لە رکاتی یەکەمو دووەمی شێوانو خەوتناندا، .ئەمەیش بەکۆی دەنگو بەپێی یەکگرتن، نوێژکەری تەنیایش لەم نوێژانەدا بۆی هەیە بەدەنگی بەرز بخوێنێ، چونکە ئەو وەك پاشنوێژ فەرمانی پێکراوە بە گوێڕاگرتن لە پێژنوێژ، کەواتە وەزعی لە وەزعی پێشنوێژ دەچێ، کەواتە بۆ ئەمیش سوننەتە کە بەدەنگی بەرز بخوێنێ.

بەلام پاشنوێژ – واتە: مەئمووم – لە نوێژی ئاشکراو نهێنیدا هەر بە دەنگی نزمو بە پەنامەکی قورئان دەخوێنێ، چونکە ئەم فەرمانی پێکراوە کە گوێ لە قورئانخوێندنی پێشنوێژ رابگرێ.

سوننەتە بیسمیلایش لە نوێژی ئاشکرادا بە ئاشکرا بخوێنرێ، چونکە گێڕانەوەیەکی دروست هەیە لە عەلیو ئیبنو عەبباسو ئیبنو عومەرو ئەبو هورەیرەو عائیشەوە {رەزای خوایان لێبێ} دەڵێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە نوێژی حازردا بیسمیلای بە دەنگی بەرز دەخوێند، لە موغنیدا دەفەرموێ: لەسەر فەرمایشتی دارە قوطنی فەرموودەیەکی ساخی دروست لە ئنەسەوە هەیە دەفەرموێ: ئەنەس خۆی بیسمیللای بە

دەنگی بەرز دەخوێندو، دەیفەرموو: هەتا بۆم بکرێ لە نوێژا چاو لە پێغەمبەر دەکەم، واتە: نوێژەکەی دەکەم بە سەرمەشق بۆ چۆنێتی نوێژی خۆم (وەرگێر).

ئەگەر کەسێ نوێژی فەوتاوی گێڕایەوە، لەسەر ئەم یاسایە بە ئاشکرا یا بە پەنامەکی دەخوێنێ: ئەگەر فەوتاوی شەوی لەشەوا دەگێڕایەوە ئەوە بە ئاشکرا دەخوێنێ، ئەگەر نوێژی فەوتاوی رۆژی لە رۆژدا دەگێڕایەوە بە پەنامەکی دەخوێنێ بەڵام ئەگەر نوێژی چووەی رۆژی لە شەودا دەگێڕایەوە، یا بە پێچەوانەوە، ئەوە فەرمایشتی راستتر ئەوەیە کە بایەخو ئیعتبار بە کاتی گێڕانەوەکەیە، کەواتە: ئەگەر بە رۆژ نوێژی خەوتنانی گێڕایەوە ئەوە بە نهێنی دەیخوێنێ، ئەگەر بەشەو نوێژی نیوەڕۆی گێڕایەوە بە ئاشکرا دەخوێنێ.

شەشەم: سوننەتە هەرکەسێ فاتیحای تەواوکرد بڵێ (ئامین) خۆشەویست (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: کاتێ پێشنوێژ دەڵێ: (غير المغضوب عليهم ولا الضالين) ئێوەش بڵێن: ئامین، چونکە هەرکەسێ بۆی رێ بکەوێ لەگەڵ فریشتەکانا ئامین بکا، خودا لە گوناهی لەوەپێشی دەبووری. (شەیخان). هەم پێشنوێژو هەم نوێژخوێنی تەنیا، لە نوێژی ئاشکرادا، دەنگی پێ هەڵدەبڕێ، لە فەرموودەدا دەفەرموێ: یاسای پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) وا بوو، کاتێ لە خوێندنی فاتیحا دەبۆوە، بە دەنگی بەرز دەیفەرموو: ئامین. (دارە قوطنی بە رشتەیەکی جوان گێڕاویەتەوە، ئیبنو حەببانو حاکمیش بە دروستیان داناوە، حاکم دەیشفەرموێ: ئەم فەرموودەیە پلەی ساخیو دروستییەکەی بەپێی

مەرجی بوخاریو موسلیمە کە بۆ فەرموودەی راستو دروستیان داناوە).
هەروا پاشنوێژیش بە ئاشکرا دەیڵێ. شافیعی لە (الام)دا، دەفەرموێ: موسلیمی کوڕی خالید هەواڵی پێماندا، لە ئیبنو جورەیجەوە، لە عەطائەوە، عەطاء فەرمووی: بە گوێی خۆم لەم پێشەوایانەم بیستووە، لە ئیبنو زوبەیرو لە وانەی پاش ئەو، کە پێشنوێژییان دەکرد، لەپاش خوێندنی فاتیحا دەیانفەرموو: ئامین، ئەوانەیشی کە لە پشتیانەوە نوێژیان دەکرد دەیانفەرموو: ئامین، تەنانەت مزگەوتەکە دەنگی دەدایەوەو گرمەی دەهات! بوخاریش بە تەعلیق لە ئیبنو زوبەریرەوە ئەمەی باس کرووە.

حەوتەم: سوننەتە نوێژخوێن لە پاش خوێندنی فاتیحە، لە نوێژی بەیانیو هەینیو لەرکاتی یەکەمو دووەمی هەموو نوێژێکی تردا، جگە لە نوێژی تەرم سوورەتێ بخوێنێ، لە نوێژی تەرما لە پاش فاتیحا سوورەت نەخوێنێ، سەربەڵگەی ئەم مەسەلەیە ئەمەیە کە ئەبو قەتادە (رەزای خوای لێبێ) دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) دەستووری وابوو لە رکاتی یەکەمو لە رکاتی دووەمی نوێژی نێوەڕۆدا سوورەتی فاتیحاو سوورەتێکی تری دەخوێند، ئەو سوورەتەی کە لە رکاتی یەکەما دەیخوێند درێژتر بوو لەو سوورەتەی کە لەرکاتی دووەما دەیخوێند، جار جارەیش دەنگی ئەوەندە بەرز دەکردەوە، کە ئایەتەکە دەبیسترا، لە نوێژی عەصریشا هەروای دەکرد، لە رکاتی یەکەمی بایانیشدا سورەتی درێژ تری دەخیوێند لە سوورەتی رکاتی دووەم (شەیخان) ئەگەر لە پاش فاتیحا هەر چەندێ قورئان بخوێنێ دەبێ، با سوورەتی تەواویش نەبێ یا سوورەتێ لە هەردوو رکاتەکەدا دووبارە بکاتەوە. لێرەدا ئاوا نووسراوە:

(فعن قتادة رضي الله عنه فيمن قرأ سورة واحدة في ركعتين أو ردد سورة في ركعتين: كل كتاب الله) ئەمە تێکەڵو پێکەڵە، بەڵام من چارم ناچارە کە بیبەمەوە سەرمەبەستی راستی، بۆیە ئاوا تەرجەمەی دەکەم. لە قەتادە پرسیارکرا: ئەگەر کەسێ سوورەتێ دابەش بکا بەسەر دووڕکاتا، یا سوورەتێ دووبارە بکاتەوە لە هەردوو رکاتەکەدا دەبێ یانا؟ فەرمووی: دەبێ، چونکە لە هەموو ئەم حاڵەتانەدا قورئانی خوێندووە کە نامەی خوایە[1].

عەبدوڵلای کوڕی سائیبیش {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: جارێ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە مەککەی موکەرەمە نوێژی بەیانی بۆ دەکردین، لەپاش فاتیحاوە، لە سەرەتای سوورەتی موئمینوونەوە دەستی پێکرد، تا گەیشتە سەرباسی مووساو هاروون، یاخود گەیشتە سەرباسی حەزرەتی عیسا، لەوێدا کۆکەیەك گرتی، ئیتر قورئانخوێندنەکەی بڕیو سوورەتەکەی تەواو نەکردو چوو بۆ روکووع! (شەیخان).

پیاوێکی جوهەینیی، فەرمووی: گوێم لێ بوو کە پێغەمبەر لە هەردوو رکاتەکەی نوێژی بەیانیدا هەر سوورەتی (اذا زلزلت الارض)ی خوێند، جا ئەوەیان نازانم کە ئایا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە بیری چووبوو کە لە رکاتی یەکەمیشا هەر ئەم سوورەتەی خوێندبوو، یاخود بە ئارەزوو ئاوای کرد، تا ئێمەیش جاروبار چاو لەو بکەینو ئاوا بکەین (ئەبو داوود بە رشتەیەکی دروستو دارە قطنی بە رشتیەکی بەهێز

---

[1] تەماشای عمدە القاریو بەرگی شەشەم لاپەرە (٤٢) بکە.

- وەرگێڕ -

گێڕاویانەتەوە[(1)]). رافیعی {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: سوورەتی تەواو باکورتیشبێ خێرترە لە پارچەیێ لە سوورەتی درێژ!

نەوەوی {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: ئەمە کاتێ وایە کە سوورەتە تەواوەکەو پارچە سوورەتەکە بەقەد یەك بن، بەڵام ئەگەر پارچەی سوورەتی درێژ لە سوورەتە کورتەکە درێژ تربوو ئەوە خوێندنی پارچەکە خێرترە چونکە زۆرتر.

بەڵام وادەخوازێ کە ئەمە پێوەندبێ بەمەوە: ئەمە کاتێ وایە کە پارچەی سوورەتی درێژ سەرەتاو کۆتایی‌و واتای تەواوو روون بێ دیارە لەکاتی وادا کە ئەو باشترە لە سوورەتی کورت[(2)].

(1) هەر حەدیسێ تەحقیق بکەم بە پێی شەرحی نەوەوی لەسەر صەحیحی موسلیم‌و عومدەتولقاری لەسەر صەحیحی بوخاری‌و (کفاية الاخيار في حل غاية الإختصار)و بەپێی غایەتو لمەئموول لەسەر تاجول ئوصول تەحقیقی دەکەم، لەبەر ئەوە تەحقیقەکە جێگەی متمانەیە، ئەگەر لەواندا، نەم دۆزییەوە بەپێی موغنی موحتاج، ئەگەر لەوێشا نەم دۆزییەوە، وەك خۆی دەیهێڵمەوە.

- وەرگێڕ -

(2) کەواتە: نوێژخوێن نابێ هەر لە خۆیەوە پارچەیێ لە سوورەتێ بخوێنێ، مەگەر ئەو پارچەیێ لە لایەن پسپۆڕانەوە سەرەتاو کۆتایی دیاری کرابن‌و بڕیاریش درابێ کە لەلایەن واتایشەوە دانەبڕاوە لە پێش‌و پاشی خۆی. ئەمەیش پێویستی بە مەسحێکی سەراسەری ئایەتەکانی قورئانە، کە تا ئێستا بە شێوەیەکی سەربەخۆ، بەپێی ئاگاداری من نەکراوە.

- وەرگێڕ - ١٩٩٥/٨/٣٠

حەزرەت خۆی {درووده خوای لەسەربێ} لە نوێژی بەیانیداو لە هەموو نوێژێکی تردا رکاتی یەکەمی درێژتر دەکردەوە لە رکاتی دووەم، بە تایبەتی لە بەیانیدا زۆرتر درێژی دەکردەوە، چونکە خوا دەفەرموێ: {وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا - سورة الإسراء - ٧٨/١٧} (واتە: وە نوێژی کاتی دەرکەوتنی سبەینێش بەجێ بێنە، چونکە بە راستی نوێژی بەیانی فریشتە پۆل پۆل دێنە دیاری). دیسان لەبەر ئەوەیش هەتا کەمیی ژمارەی رکاتەکانی، بە زۆریی قورئانخوێندن پربکرێتەوە، لەبەر ئەوەیش کە لە دواخەوە، مەردوم بەشی خۆیان حەساونەتەوە، هێشتا نەپلکاون بە مشوورو هەولی گوزمرانەوەو تێکەلی سەرقالیی دنیا نەبوونەتەوە، کەواتە هەتا دلیان لە خەیالی گوزمران خالییە با دەمێکی خۆش لەگەل خودای خۆیاندا، دوور لە موزاحەمەی ئەغیار، گفتوگۆ بکەن، لەبەر ئەوەیش کە نوێژی بەیانی بناغەی کاری ئەو رۆژەیەو سەرەتایەتی شتیش هەر لەسەرەتاوە بەگرنگی بیگری چاکترە، لەبەر ئەمانە هەموو، پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} جاری وادەبوو دەوری شەست ئایەت هەتا سەت ئایەتی لە نوێژی بەیانیدا دەخوێند، یا سورەتی (ق) یا سوورەتی (رووم) یا سوورەتی (اذا الشمس کورت)ی تیادا دەخوێند، لە سەفەریشدا فەلەق‌و ناسی دەخوێند، جاری وادەبوو کە ژنی منال بەبەر لە ریزی جەماعەتا لە پشت حەزرەتەوە نوێژی دەکرد، منداڵەکەی لە دورەوە دەگریا، حەزرەت {درووده خوای لەسەربێ} هەر کە گوێی لە گریانی منالەکەی دەبوو نوێژەکەی بە کورتی ئەنجام دەدا، رەحمی بە منداڵەکەو بە دایکەکەی دەکرد، نەبادا بەهۆی درێژ کردنەوەی نوێژەکەوە تووشی سەخڵەتی ببن، لە نوێژی بەیانی رۆژی هەینیدا

سوورەتی (**ألم تنزيل**)ی سەجدەو سوورەتی (**هل أتـى علـى الانـسان**)ی دەخوێنند، ئەم دوو سوورەتەی بە تەواوی دەخوێنند، لە حەزرەتەوە وارید نەبووە کە پارچەیێ لە سوورەتێکیان لەهەریەکێ لە رکاتەکانی نوێژی بەیانیدا بخوێنێ، کەواتە: ئەوەی وا بکا بە پێچەوانەی رابەریی ئەو زاتەوە کار دەکا {دروودی خوای لەسەربێ}. ئەوەیش رێنمایی کە ئەم دوو سوورەتە بە تەواوی بخوێنرێن پەندو جیکمەتەکەی ئەمەیە: باسی سەرەتای بوونەوەرو سەرەنجامی کاری ئەم بوونەوەرەو زیندوو بوونەوەو دروستکردنی ئادەمو چوونە بەهەشتو دۆزەخو شتی تریشیان تیادایە، کە دەبن بەهۆی هۆشیاریی نەتەوەی ئیسلام لە بارەی رووداوەکانی رۆژی رەستاخێزەوە، هەتا پەندو ئامۆژکارییان لێ وەربگرن.

پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} جاری وادەبوو نوێژی نیوەڕۆی درێژ دەکردەوە، جاری وادەبوو بە مام ناوەندی دەیکرد. ئەبو سەعید {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: نوێژی نیوەڕۆ دادەبەسترا، زەلام بەپێ دەچوو بۆ بەقیع، ئیشی خۆی لەوێ تەواو دەکردو دەگەڕایەوە بۆ ماڵەوەو دەسنوێژی دەگرتو ئەوجا دەهات بۆ مزگەوت، لەگەڵ ئەوەیشا فریای رکاتی یەکەمی ئەو نوێژە لەپشت پێغەمبەرەوە دەکەوت، چونکە ئەوەندەی درێژ دەکردەوە. (موسلیم) جاری وایش هەبوو (**سبح اسم ربك الأعلى**)ی تیادەخوێند، یا (**والليل اذا يغشى**) یا (**والسماء ذات البروج**) یا (**والسماء والطارق**).

عەصریشی ئاوای دەکرد: ئەگەر درێژی بکردایەتەوە بەقەد نیوەی نوێژی نیوەڕۆی درێژدەکردەوە، ئەگەر کورتیشی بکردایەتەوە بە قەد

نێومڕۆ دەبوو، لە حاڵەتی کورتیی نیومڕۆدا. لە شێوانیشا ئەمە ڕێبازی بوو: جارێ قورئانی زۆری تیادەخوێند، جارێ کەم، چونکە سەلماوە: کە جاری وابووە (ئەعراف)ی تیاخوێندووە، بەڵام دابەشی کردووە بەسەر ڕکاتی یەکەمو دووەمیدا، هەروا (الطور)ی تیا خوێندووە هەروا (المرسلات) و (سبح اسم ربك الاعلی) و (والتین والزیتون)و (فەلەق) و (ناس) خوێندنی ئەم سوورەتانە لەم نوێژانەدا، لە فەرموودەی دروستی بە ناوبانگدا هەیە.

نوێژی خەوتنانی ئاوا دەکرد: خۆی (والتین والزیتون)ی تیا خوێندووە، ئەم سوورەتانەیشی بۆ موعاذ دەست نیشان کردووە کە لە نوێژی خەوتناندا بیانخوێنی: (والشمس) و (سبح اسم ربك الاعلی)و (واللیل اذا یغشی)و هاوچەشنی ئەمانە، نارازی بوو لەوە کە موعاذ سوورەتی (بەقەرە)ی لەبەر نوێژیی خەوتناندا خوێندبوو، جارێ موعاذ لە پشت پێغەمبەرەوە {درودی خوای لەسەربێ} نوێژی خەوتنان بە جەماعەت دەکا، ئەوجا دەچێ بۆ ناو هۆزەکەی خۆی بەر نوێژی خەوتنانیان بۆ دەکاو، سوورەتی بەقەرەی تیا دەخوێنێ، پیاوێ لە لای پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} سکاڵای لە دەست ئەم کارەی موعاذ کرد، کە نوێژەکەی زۆر درێژ کردەوە، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: لە موعاذ تووڕەدەبێو پێی دەفەرموێ: ئەی موعاذ! مەبە بە ئاژاوە بەرپاکەری ناو کۆمەڵەی نوێژکەرەکان، ئەوجا ئەو سوورەتانەی بۆ دەست نیشان دەکا کە ناومان هێنان، لە نوێژی هەینیدا ئەم سوورەتانەی بە تەواوی دەخوێند: لە ڕکاتی یەکەمدا سوورەتی (الجمعه) یا (الأعلی)ی دەخوێند، وە لە ڕکاتی

دووەما سوورەتی (المنافقون) یا (الغاشیة)ی دەخوێند {درودی خوای لەسەربێ}
بەڵام هەرگیز پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: شتی وای نەکردووە کە بچێ کۆتایی هەریەك لەم دوو سوورەتانە لە هەریەك لە دوورکاتەکەی نوێژی هەینیدا بخوێنێ، کاری وا بۆچی دوورە لە ڕێگەی ڕاستی ئەوەوە (ئەمە نیوەی ڕاستەو نیوەی هەڵەیە، کاری وا دوورە لە ڕێگەی ڕاستی پێغەمبەری ڕەهبەر؟ لە باسی هەیئەتی حەوتەمی ئەم باسەدا کە باسی ژمارە/ ٦٢ وە، دانەر بۆ بەڵگە لەسەر دروستبوونی بەشێ لە سوورەتێ یا چەند ئایەتێ لە ورەتێ لە رکاتێکا، ئەثەرەکەی قەتادەی هێنایەوە، ئەم قسەیەی پێچەوانەی ئەوەیە (وەرگێڕ) لە دوو جەژنەکەیشدا خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} لە پاش فاتیحا لە رکاتی یەکەما سوورەتی (ق)ی بە تەواوی دەخوێند، یا سوورەتی (سبح اسم)ەی بە تەواوی دەخوێند، لە رکاتی دووەمیشا یا سوورەتی (اقتربت)ی بە تەواوی دەخوێند، یا سوورەتی (هل اتاك)ەی بە تەواوی دەخوێند، لەسەر ئەم ڕێبازە پیرۆزە بەردەوام بوو هەتا گەیشتەوە بەدیداری یەزدانی مەزن.

چوار جێنشینە هەقناسەکانو زانا پێشەواکانیش هەروایان دەکرد، {ڕەزای خوا لە هەموویان بێ}. پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} هیچ سوورەتێکی بە تایبەتی بۆ هیچ نوێژێ دیاری نەکردووە، جگە لەم سوورەتانەی کە ناومان هێنان بۆ نوێژی هەینیو دوو جەژنەکەو بەیانی ڕۆژی هەینی. عەمری کوڕی شوعەیب لە باوکیەوە لە باپیریەوە {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: سوورەت بە سوورەتی ئەو بەشەی قورئان کە پێی دەگوترێ موفەصصەل، گەورەو گچکەی، بە گوێی خۆم لە پێغەمبەرم بیستووە، کە بەر نوێژیی پێدەکردن، لە نێژە فەرزەکاندا بۆ مەردوم. (ئەبو داوود).

لە نوێژی فەرزدا نەبیستراوەو ساخ نەبۆتەوە کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: خۆی لە یەك رکاتدا پتر لە یەك سوورەتی خوێندبێ، بەڵام لە نوێژی سوننەتدا ئەوەی کردووە (ئەمە بۆنی ئەوەی لێدێ کە شتی وا ناباشە، بەڵام ئەمە ناباش نییە چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ئەمەی تەقریر کردووە، بەڵکوو وەسپی ئەو کەسەیەی کردووە کە ئەمەیکردووە. تەماشای عومدەتولقاری ب/٦/ل/٣٩ بکە (وەرگێڕ).

هەشتەمو نۆیەم: (لە هەیئاتی نوێژ) ئەڵلاهو ئەکبەر کردنە، لە کاتی دانەوینەوەو سەربەرزەوە کردنداو گوتنی (**سمع الله لمن حمده**) وەلەکاتی سەربەرزەوەکردندا لە چەمینەوە، سەربەڵگەی – ئەمەیش ئەوەیە کە ئەبو هورەیرە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: جاران پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} کاتێ دەستی دەکرد بە نوێژ، رێك رادەوەستاو بە گوتنی (الله أكبر) نوێژی دادەبەست، کاتێکیش دەچوو بۆ چەمینەوە: (الله أكبر)ی دەکرد، کاتێ لە چەمینەوە پشتی راست دەکردەوە دەیفەرموو: (**سمع الله لمن حمده**) ئەوجا کە دادەبەزی بۆ کوڕنووش دەیفەرموو: (الله أكبر) ئەمەی لە هەموو نوێژێکیدا دەکرد، هەروا لەو کاتەیشدا کە دوو رکاتی تەواو دەکردو هەڵ دەسایەوە بۆ رکاتی سێیەم ئەڵلاهو ئەکبەری دەکرد. (بوخاریو موسلیم).

دەیەم: ویردو تەسبیحاتی ناو چەمینەوەو کوڕنووش. ئەبو داوود ئەم فەرموودەیەی گێڕاویەتەوە: کاتێ (**فسبح باسم ربك العظيم**)ی هاتە خوارەوە، خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: بیکەن بە بە ذیکری ناوچەمینەوەتان، واتە لەناو روکووعدا بڵێن: (سبحان ربی

العظیم) کاتێکیش ئایەتی (سبح اسم ربك الاعلی) هاتە خوارەوە، خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: بیکەن بە ذیکری ناو کورنووشتان، واتە: لەناو سەجدەدا بڵێن: (سبحان ربی الاعلی). وا باشە کە ئەم ویردە سێ جار بڵێ: بەپێی ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: هەر کەسێ لە ئێوە لەناو چەمینەوەدا سێ جار بڵی (سبحان ربی العظیم) ئەوە چەمینەوەکەی گوتنی سێ جار لای کەمیی تەواوی چەمینەوە، هەرکەسەشتان لەناو کورنووشدا، سێ جار بڵی: (سبحان ربی الأعلی) ئەوە کورنووشەکەی تەواوە، بەڵام گوتنی سێ جار لای کەمی تەواویی ویردی ناو سەجدەیە. (تیرمیذیو ئەبو داوود). هەرەتەواوەکەی لە نۆجارەوە دەست پێدەکا هەتا یازدەجار خوێنی.

ماوەردی دەفەرموێ: ئەمە کاتێ وایە کە پێشنوێژبێ. بەڵام نوێژخوێنی تەنیا بۆی هەیە چەندە خۆی ئارەزوو دەکا ویردو نزا بە دوورو درێژی بخوێنێ، بەپێی فەرمایشتی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: هیچ کاتێ بەندە وەك کاتی ناو کورنووش لە خواوە نزیك نابێتەوە، کەواتە: لەوکاتەدا دوعاو نزا زۆر بکەن، جێگەی خۆیەتی کە پاڕانەوەکەتان قەبووڵ بکرێ. (موسلیمو ئەبو داوود). پێشنوێژیش ئەم مافەی بۆ هەبێ. هەیە بەمەرجێ پاشنوێژەکانی رەزایان لەسەر درێژکردنەوەکە هەبێ. خۆشەویست خوێ {دروودی خوای لەسەربێ} لەناو چەمینەوەو کورنووشدا پاڕانەوەو نزاو ویردی زۆری دەخوێند، ئەوەتا حەزرەتی عائیشە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}:

له چەمینەوەو کورنووشدا زۆر دەیفەرموو: (**سبحانك اللهم وبحمدك اللهم اغفر لی**) (شەیخان‌و ئەحمەدو کەسانی تریش گێڕاویانەتەوە).

دیسان له عائیشەوه {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: زۆرجار حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} لە چەمینەوەو کورنووشدا دەیفەرموو: (**سبوح قدوس رب الملائکة والروح**) (م/ د/ ن/). لە ئیمامی عەلیەوه {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: یاسای پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: وابوو لەناو چەمینەوەدا دەفەرمووو: (**اللهم لك رکعت وبك آمنت ولك أسلمت، أنت ربی، خشع سمعی وبصری ومخی وعظمی وعصبی وما استقلت به قدمی لله رب العالمین**) (ئەحمەدو موسلیم‌و ئەبو داوودو کەسانی تر).

دیسان لەوەوه {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} زۆر جاران لە کورنووشدا دەیفەرموو: (**اللهم لك سجدت وبك آمنت ولك اسلمت، سجد وجهی للذی خلقه فصوره فأحسن صوره فشق سمعه وبصره فتبارك الله أحسن الخالقین**) (م).

یازدەهەم: هەردوو دەستی لەسەر هەردوو رانی دادەنێ له دانیشتنی تەحیاتی یەکەم‌و تەحیاتی دووەما، دەستی چەپی دەکاتەوەو بەری دەستی لەسەر رانی لەنزیکی سەر ئەژنۆیەوه دادەنێ، دەستی راستیشی لەسەر رانی راستی له نزیکی سەر ئەژنۆیەوه دادەنێ، پەنجەکانی دەستی راستی دەنووقێنێ، تەنها پەنجەی شایەتمانی نەبێ، کە بەری دەداتەوە، کاتێ گەیشتە (الا الله) بەرزی دەکاتەوەو کەمێ بە کووڕی بەرەو رووگە بیگرێ‌و ئیتر نەیجووڵێنێ، وە نیازی لەو جووڵەیە ئاماژە بێ بۆ یەکتایی خوا هەتا گوتارو کردار له ددانێنان بە یەکتایی خوادا یەك بگرن.

ئیبنوعومەر {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} زۆر جار کە لە تەحیاتا دادەنیشت لەپی راستی لەسەر رانی راستی دادەناو لەپی چەپی لەسەر رانی چەپی دادەنا، پەنجەی شایەتمانی بەرەلاّ دەکردو لەکاتی گوتنی وشەی (الا الله)ی ناو شایەتماندا بەرزی دەکردەوەو ئیتر چاوی تێ دەبڕی (ئەحمەدو موسلیمو نەسائی).

دوازدەهەم: لە هەموو تەحیاتێکا کە سلاّوی تیادا نەدرێتەوە دانیشتن بە شێوەی (افتراش – پێراخستن) سوننەتە، کە بریتییە لەوە: پێی چەپی رابخا لە ژێریداو لە سەری دابنیشێو پێی راستی بە پەنجەکانیەوە هەڵ بنێو رووی سەرە پەنجەکانی بکاتە رووگە، لە تەحیاتی دواییشتدا لەسەر شێوەی (تورك – لاسمتەنشین) دابنیشێ، لاسمتەنشینیش وەکوو پێراخستنە، بەلاّم لەمدا پێی چەپی لە ژێر خۆیەوە دەر دەکا بۆ لای راستی، وە نەرمەی لاسمتی دەنووسێنێ بەزەوییەکەوە.

ئەم دوو شێوەیە لە صەحیحەیندا هەیە: لە گێڕانەوەیەکی بوخاریدا دەفەرموێ: ئەبو حومەیدی ساعیدی {ڕەزای خوای لێبێ} بە چەن کەسێ لە یارانی پێغەبەری فەرموو: من لە هەمووتان باشتر ئاگام لێیەتی کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} نوێژی چۆن بوو: سەرنجم دەدا کە ئەلّلاهو ئەکبەری دەکرد، هەردوو دەستی تا ئاستی هەردوو سەرشانەکانی هەڵ دەبڕی، کە روکووعیشی دەبرد هەر دوو دەستی لە هەردوو ئەژنۆکانی خۆی گیر دەکرد، وەرێك پشتی خۆی دەچەماندەوە، پشتو ملی خۆی رێك لە یەك ئاست بەبێ کووڕی رادەگرت، کە سەریشی هەڵ دەبڕی لە چەمینەوە رێك هەڵ دەسایەوەو قنج رادەوەستایەوە، تایەك یەك

بڕبڕاگەکانی پشتی دەچوونەوە شوێنی خۆیان، کە کوڕنووشیشی دەبرد هەردوو لەپی دەستی دادەنا لەسەر زەوییەکە، بەڵام باسکی خۆیی ڕانەدەخست لەسەر زەوییەکەو کەمێ باسکەکانی بەرزدەگرتو نەشی دەنووساندن بە لاتەنیشتی خۆیەوە، بەڵکوو هەر دووباڵی خۆیی بڵاو دەکردەوە، وەسینگی پەنجەکانی هەردوو پێی لەسەر زەوی دادەناو نووکی پەنجەکانی قاچی ڕوویان دەکردە رووگە، لە تەحیاتی یەکەمیشدا لەسەر قاچی چەپی دادەنیشتو قاچی ڕاستی هەڵ دەنا، لە دوارکاتیشدا پێی چەپی لەژێر خۆیەوە ڕەت دەکردو لە ژێر پێی ڕاستیەوە نووکەکەی دەردەکرد، وە پێی ڕاستیشی هەڵ دەناو لەسەر لاڕانی خۆی دەدەنیشت. (دانەر بەشی کۆتایی ئەم فەرموودەیەی نووسیبوو، من بە تەواوی نووسیم، چونکە دەبێ بە بەڵگەی ڕۆشن بۆ زۆر لە کردارەکانی نوێژ — وەرگێڕ).

سیازدەهەم: نزاو پاڕانەوەی دانیشتنی نێوان هەردوو کوڕنووش. پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە دانیشتنی نێوان کوڕنووشەکاندا دەیفەرموو: (رب اغفر لی رب اغفر لی) (نەسائیو ئیبنو ماجە).

ئیبنو عەبباس {ڕەزای خوا لە خۆیو باوکی} دەفەرموێ: یاسای پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: وابوو، لە دانیشتنی نێوانی دوو کوڕنووشەکاندا دەیفەرموو: (اللهم اغفر لی وارحمنی وعافنی واهدنی وارزقنی) (ئەبو داوود) لە گێڕانەوەیەکی تیرمیذیدا: (واجبرنی)یە لە جیاتی (عافنی).

چواردەهەم: دانیشتنی وچانە،کە برێتییە لە دانیشتنێکی سووکەڵە، لە پاش لێبوونەوە لە کوڕنووشی دووەمی ڕکاتی یەکەمو، لە پاش

لێبوونەوە لە کورنووشی دووەمی ڕکاتی سێیەم، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} خۆی ئەوەی کردووە، دوو گێڕاونەوەیش هەیە لە ئیمامی ئەحمەدەوە، یەکێکیان ئاوا دەڵێ.

پازدەهەم: نزازو پاڕانەوەی پاش تەحیاتی دوایی، عەبدوڵلای کوڕی مەسعود، گێڕاویەتەوە، کاتێ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} تەحیاتی فێرکردوون، لە کۆتاییدا فەرموویەتی: ئینجا بە ئارەزووی خۆی بپارێتەوە بۆ خۆیو حەزی لەچی بێ لە خودا داوای بکا (م).

عەلی {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: یاسای پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: وابوو لە تەحیاتا لە ناوەندی شایەتمانهێنانو سڵاودانەوەدا دەیفەرموو: (اللهم اغفر لی ما قدمت وما أخرت وما أسررت وما أعلنت وما أسرفت وما أنت أعلم به منی أنت المقدم وأنت المؤخر لا اله الا أنت) (موسلیم).

عەبدوڵلای کوڕی عەمر {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: ئەبو بەکری صەدیق {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی بە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: نزایەکم فێربکە کە لە نوێژەکەما بیکەم، فەرمووی: بڵێ: (اللهم انی ظلمت نفسی ظلما کثیرا ولا یغفر الذنوب الا أنت فاغفر لی مغفرة من عندك وارحمنی، انك أنت الغفور الرحیم) (شەیخان). ئەبو هورەیرەیش {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: یاسای پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: وابوو لە نوێژدا، لە کۆتایی تەحیاتی پێش سڵاودا دەیفەرموو: (اللهم انی أعوذ بك من عذاب القبر ومن عذاب النار ومن فتنة المحیا والممات ومن فتنة المسیح الدجال) (م).

شانزەهەم: سلاودانەوەی دووەمە، چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} بەلای راستو بەلای چەپی خۆیدا سلاوی دەدایەوە (م).

٦٣) سوننەتە پەیوەستەکانی نوێژە فەرزەکان:

ئەو نوێژە سوونەتانەی کە پەیوەستن بە فەرزەکانەوە نۆزدە رکاتن؛ دوو رکات لە پێش نوێژی بەیانیدا، چوار رکات لە پێش نیوەڕۆدا، دوو رکات لە پاشی، چوار رکات لە پێش ئەصردا، دوو رکات لە پێش شێواندا، دوو رکات لە پاشی، سێ رکات لە پاش خەوتنان، کە ئاخر رکاتیان وەتربوو، سوننەتە دامەزراوەکانیان دە رکاتن، کە برێتین لەو سوننەتە پەیوەستانە کە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} سەرومڕ کردوونی، کە ئەمانەن: دوو لە پێش بەیانیدا، دوو رکات لە پێش نیوەڕۆدا، دوو رکات لە پاشی، دوو رکات لە پاش شێوان، دوو رکات لە پاش خەوتنان، بەلگەی ئەمەیش فەرموودەکەیە کە ئیبنو عومەر {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: لە خزمەت پێغەمبەردا {دروودی خوای لەسەربێ} دوو رکات لە پێش نێوەرۆداو، دوو رکات لە پاشیەوەو، وو رکات لە پاش شێوانەوەو، دوو رکات لە پاش خەوتنانەوە، نوێژی سوننەتم کردووە، حەفصەی خوشکیشم، کە هاوسەری پێغەمبەر بوو، قسەی بۆ کردووم: کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە پاش شەبەق دوو رکات نوێژی سوننەتی سووکەلەی دەکرد. (شەیخان).

ئەوانەی کە دەفەرموون چوار لە پێش نیوەڕۆوە سوننەتە بەلگەکەیان ئەم فەرموودەیە: کە بوخاری لە عائیشەوە دەیگێڕێتەوە:

پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} چوار رکات نوێژی سوننەتی لە پێش نوێژی نیوەڕۆوە تەرك نەدەکرد! ئەوانەیش کە دەفەرموون: چوار لە پێش عەصرەوە هەیە، بەڵگەیان ئەم فەرموودەیەی تیرمیذییە: عەلی {رەزای خوای لێبێ} فەرموی: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە پێش عەصردا چوار رکات سوننەتی دەکرد، بەینی دەخستن، لە گێڕانەوەیەکدا: رەحمەتی خودا لەو کەسەبێ کە لە پێش عەصردا چوار رکات سوننەت دەکا. تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانە، ئیبنو حەببانیش بە فەرموودەیەکی دروستی داناوە. دوو رکاتەکەی دوا خەوتنانیش ئیبنو عومەر حەدیسێکی گێڕاوەتەوە لە بارەیانەوە. دوو رکاتەکەی پێش شێوانیش بەپێی گێڕانەوەی بوخاری: لە پێش نوێژی شێوانەوە نوێژی سوننەت بکەن. لەپێش نوێژی شێوانەوە نوێژی سوننەت بکەن. لە جاری سێیەمدا فەرمووی: بۆ کەسێ ئارەزوو بکا.

لە موسلیمدا دەفەرموێ: ئەنەسی کوڕی مالیك {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: جاران کە لە مەدینە بووین، کاتێ بانگدەر بانگی شێوانی دەدا، یاران پەلاماری پەنا کۆڵەکەکانی ناو مزگەوتیان دەدا، هەتا فریابکەون لە پێش دابەستنی جەماعەتی شێواندا، سەرو دوو رکات سوننەت خێرا بکەن، تەنانەت خەڵکێکی ئەوەندە زۆر خەریکی کردنی ئەو دوو رکاتە سوننەتە بوون لەو کاتەدا، پیاوی نەشارەزا کە دەهاتە ژوورەوە لەو وایە کە ئەوە نوێژی شێوانە دەیکەن!

٦٤) نوێژی سوننەتی زۆر سوننەت:

سێ جۆر نوێژی سوننەت زۆر خێرن:

یەکەم: شەو نوێژ.

دووەم: نوێژی چێشتەنگاو،

سێیەم: نوێژی تەراویح.

پێشەوایانی گەلی ئیسلام بەکۆی دەنگ یەکیان گرتووە لەسەر ئەوە کە شەونوێژ زۆر خێرە، خوای مەزن دەفەرموێ: {وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ - سورة الإسراء - ٧٩/١٧) واتە: سەرەڕای نوێژە فەرزەکان بەشەو واز لە خەو بێنەو خەو لە خۆت بزڕێنە، هەندێ شەو نوێژبکەو قورئانی تیابخوێنە، دیسان خوای مەزن دەفەرموێ: {كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ - سورة الذاريات - ١٧/٥١) واتە: ئەو تەقواکارانە رەوشتێکی تری بەرزیان هەبوو ئەوەبوو کە بەشەو سەرخەوێکیان دەشکانو ئیتر زوربەی شەو هەر سەرقاڵی نوێژ بوون هەروا زاتی هەرەمەزن دەفەرموێ: {تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا - سورة السجدة - ١٦/٣٢) واتە: بەشەو دوورە پارێزن لە نوێنو نووستنو هەر سەرگەمی شەو نوێژو خواپەرستینو لە خودا دەپاڕێنەوە، لاڵەو پاڵەو سکاڵا لە دەرگای پەروەردگاری خۆیانا دەکەن، هەم لە ترسی سزاو تۆڵەی سەختیو هەم بە هیوای رێژنەی رەحمەتی) لە پێشدا شەو نوێژ فەرز بوو، لە دواییدا ئەو بڕیارە لابرا.

لە فەرموودەیشدا دەفەرموێ: حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: خوو بگرن بەشەو نوێژەوەو بیکەن بە پیشەی هەمیشەتان، چونکە شەو نوێژ هەر لە مێژەوە پیشەی پیاوچاکان بووە، سەرەڕای ئەوەیش دەبێ بەهۆی نزیکبوونەوە لە خواوە، وە دەبێ بە کەفارەتی خراپەو هەروەها لە گوناهیش دەتان گێڕێتەوە! (لە گێڕانەوەیەکی تاجول ئوصولدا: دەردیش لە لەش دەردەکا – وەرگێڕ).

(حاکم گێڕاویەتەوەو فەرموویەتی: ئەم فەرموودەیە دروستەو ساخە، چونکە بەپێی مەرجی ئیمامی بوخارییە کە بۆ فەرموودەی دروست (حەدیثی صەحیح) دایناوە. لە لایەکی تریشەوە لە فەرموودەدا هەیە دەفەرموێ: {درودی خوای لەسەربێ} هەر کەسێ هەر شەوێ سەت ئایەت لەشەو نوێژدا بخوێنێ، لەناو تۆماری دەستەی بێ ئاگایاندا، لەو شەوەدا ناوی نانوسرێ، هەر کەسێکیش هەر شەوێ لە شەو نوێژدا دووسەد ئایەت بخوێنێ ناوی لە دەفتەری خواپەرستە بێ گەردە کانا دەنوسرێ (حاکم گێڕاویەتەوەو فەرموویەتی: ئەمە بەپێی مەرجی ئیمامی موسلیم)ە.

بزانە: کە ناوەراستی شەو باشترین کاتە بۆ شەو نوێژ، چونکە کاتێ لە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} پرسیارکرا: لە دوا نوێژە فەرزەکان کام نوێژێ خێری زۆرترە؟ فەرمووی: نوێژی ناو جەرگەی شەو. چونکە لەکاتەدا جەنگەی گەرمەی خەوە، زۆربەی خەڵك لەوکاتەدا بێ ئاگان، لەوکاتی وایشدا خواپەرستی زۆر ئەستەمە! بەهەرحاڵ نیوەی دوایی لە نیوەی پێشوو باشترە بۆ شەونوێژ، چونکە خوا دەفەرموێ: {وَبِالْأَسْحَارِ

هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ - سورة الذاريات - ١٨/٥١} واته: له بەرەبەیاندا بە کوڵی دڵ لە خودای میهرەبان دەپاڕێنەوە کە لە تاوانیان خۆش بێ، بە تایبەتی لە تاوانی ئەوە نەبادا لەو شەوەدا درێغییان کردبێ لە هەقی جێبەجێکردنی بەندایەتیدا). دیسان لەبەر ئەوەیش چونکە خودای پەروەردگار هەموو شەوێ لە سێیەکی کۆتایی شەودا تەشریفی دادەبەزێ بۆ ئاسمانی یەکەمو دەفەرموێ: ئای بۆ بەختەوەرێ بێت لەم کاتی رەحمەتبارانەدا لێم بپاڕێتەوە تا بچم بە هاواریەوە، ئای بۆ کەسێ داوای بەشی باشم لێبکا هەتا بەشی بدەم. ئای بۆ کەسێ داوای لێخۆشبوونم لێبکا هەتا لێی خۆش بم (ش/ د/ ت) ئەم دابەزینە دابەزینی نیشانەکانی دەسەڵاتی خوایە نەك مەبەست لێی ئەوەبێ کە زاتی خودا خۆی دابەزێ، هەتا کەسێ بڵێ: ئەمە سەردەکێشێ بۆ ئامێتە بوونو توانەوەی دروستکەرو دروستکراو لەناو خۆیانداو سەردەکێشێ بۆ ئەوە کە بڵێن خوا لەشو جەستەو ئەندامی هەیە، کە بەمە لە زاراوەی هەندێ گوروهدا دەگوترێ (حلول) و (تجسيم) چونکە خوا لە بارەی بێچوونیی خۆیەوە دەفەرموێ: {لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ - سورة الشورى - ١١/٤٢} (واتە: لەوێنەی زاتی خوا هیچ شتێ نیە).

ناباشە کەسێ شەو سەراسەر هەرشەو نوێژبکا، چونکە بەپێی فەرموودە شتی وازیان دەدا لە لەشو تەندروستی. کەسێ خوو بگرێ بەشەو نوێژەوەو لە پاشا وازی لێبێنێ شتی وا ناباشە، چونکە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) بە عەبدوڵلای کوڕی عەمری کوڕی عاصی فەرمووی: ئەی عەبدوڵڵا! وەك فیسارەکەس مەبە کە جاران شەو نوێژی دەکرد، کەچی ئێستا نایکا (ش).

بەلگەی ئەوەیش کە نوێژی چێشتەنگاو زۆر سوننەتە ئەم ئایەتەیە: {يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ - سورة ص - /١٨} واتە: ئێمە کە پەروەردگاری ئەم بوونەوەرەین کێوەکانمان رام کردبوو کە لەگەڵ داوود پێغەمبەردا سەر لە ئێوارێ‌و سەر لە بەیانی تەسبیحات بۆ خودا بکەن).

ئیبنو عەبباس {رەزای خوا لە خۆی واتە: عەبباسی باوکی} دەفەرموێ: مەبەست لە (الاشراق) لەم ئایەتەدا نوێژی چێشتەنگاوە. لە صەحیحەیندا لە ئەبو زەڕڕەوە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: دۆستی ئازیزم پێغەمبەری خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} ئەم سێ ئامۆژگارییەی کردووم: کە هەموو مانگێ سێ رۆژ بە رۆژوو بم، وە هەموو رۆژێ دوو رکات چێشتە نوێژبکە، وە هەموو شەوێ لە پێش خەوتندا نوێژی وەتر بکەم[(١)]

بوخاری {رەزای خوای لێبێ} ئەمەی پتر کردەوە: بەپشتی خوا هەتا مردن ئەم سێ ئامۆژگارییە پشت گوێ ناخەم[(٢)].

[(١)] بەپێی ئاگاداری من ئەم فەرموودەیە لە صەحیحەیندا ئەبو هورەیرە دەیگێڕێتەوە نەوەك ئەبو زەڕ، لە موسلیمدا ئەبو دەردایش ئەمە دەگێڕێتەوە، بە زەینم (ئەبو زەڕ) یا هەڵەی چاپ یا تەحریفی ئەبو دەردایە، یا شتێکی تری ئاوایە، بە هەرحاڵ لەبەر ئەوەی إحاط و ئاگاداری بوون لە هەموو گێڕانەوەو شێوەکانی فەرمووده لە صەحیحەیندا شتێکی هەروا ئاسن نیە لەبەر ئەوە بەم ئاگادارییە ئیکتیفام کرد.

[(٢)] روونکردنەوەیێ: ئەم فەرموودەیە بوخاری‌و موسلیم ریوایەتیان کردووە لە ئەبو هورەیرەوە، لەسەر ئەم شێوەیەی ئێرە، موسلیم لە ئەبو دەردائیشەوە ریوایەتی کردووە،

لای کـەمی نوێـژی چێـشتەنگاو دووڕکاتــە، لای زۆرەکــەی دوازدە ڕکاتــە، چـونکە خۆشەویـست {دروودی خوای لەسەربێ} بـە ئـەبو زەڕ دەفـەرموێ: ئەگـەر دوانـزە ڕکـات نوێـژی چێـشتەنگاو بکـەی خـودا لــە بەهەشـتا کۆشـکێکت بـۆ دروسـت دەکـا. (بەیهـەقی دەیگێڕێتـەوە بـەڵام بـە لاوازی داناوە). ئیمامی نەوەوی دەفەرموێ: لای زۆرەکەی هەشت ڕکاتە، زوربـەی زاناکانیش هەروا دەفەرموون، لە حەدیسەکەی شەیخەینیشا کە لـە ئومـوو هانیئەوەیە دەفەرموێ: ڕۆژی ئازادکردنی شاری مەککە، پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ} هەشت ڕکات نوێـژی سـوننەتی چێشتەنگاوی کـرد، لـە هـەموو دوو ڕکاتێکا سڵاوی دەدایەوە.

کـاتی دەسـتپێکرنی لەوحەوەیـە کـە خـۆر بـە قـەد ڕمـێ بـەرزەوە دەبێ، وە هەتا (استواء) واتە: گەیشتنی خۆر بە ناوەڕاستی ئاسمان.

بەڵگـەی ئــەوەیش کــە نوێــژی تــەراویح زۆر سـوننەتە، ئەمەیــە: یەکگرتنی زانایانی نەتەوەی ئیسلام لەسەر ئەم بڕیارە، چەن کەسـێ ئـەم قـسەیە دەکـەن کـە ئیجمـاع هەیــە لەسـەر ئـەوە، لـە صەحیحەینیـشدا دەفەرمووێ: کەسێ شەو نوێژی ڕەمەزان بکا (واتـە تـەراویح) بـە ئیمـانو بـاوەڕەوە، سـاخ لەبـەر ڕەزای خـودا، خـودا لـە گوناهـەکانی لـەوەو پێـشی خـۆش دەبــێ. عائیــشە {ڕەزای خوای لێبێ} فـەرمووی: شـەوێ لــە شـەوەکانی ڕەمـەزان حـەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} لەناو جەرگەی شەودا لەماڵ دەرچوو،

نسائی لە ئەبو ذەڕەوە، تەماشای عمدە القـاری بـەرگی حەوتـەم لاپـەڕە ٢٤٣ بکـە. لـە (کفایة الاخیار)یـشدا، هـەر دەفـەرموێ: وفي الـصحيحن عــن أبـی هريـرة (ض) قـال: (أوصانی خليلی بثلاث) الحدث.

ڕۆیشت بۆ مزگەوت‌و لەوێ دەستی کرد بەشەو نوێژ، وە چەند پیاوێ لە یاران لە پشتیەوە ئیقتیدایان پێی کوردو دەستیان کرد بە تەراویحکردن لەگەڵیدا، جا کاتێ ڕۆژبۆوە،خەڵکەکە ئەم باسەیان گێڕایەوەو هەواڵەکە بڵاوبۆوە، جا لە شەوی دووەما خەڵکێکی زۆرتر گردەوەبوون‌و پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دیسان بەر نوێژی تەراویحی بۆ کردنەوە، وە بۆ سبەینێ ئەم باسە تەواو بڵاوە بوو، جا بۆ شەوی سێیەم خەڵکێکی زۆر زۆر لە مزگەوت گردەوەبوون‌و دیسانەوە شەو نوێژیان بە جەماعەت لە پشت پێغەمبەرەوە کردەوە، جا لە شەوی چوارەما هاوڕێیانی حەزرەت: {درودی خودا لەسەر پێغەمبەرو ڕەزای خودا لەوان بێ} ئەوەندە کۆبووبوونەوە مزگەوت نەیدەگرت، بەڵام پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لەم شەوەدا نەهات بۆ ناویان، بۆ شەو نوێژی تەراویح، جا سبەینێ کە تەشریفی چوو بۆ ناویان‌و نوێژی سبەینێی بۆ کردن، ڕووی تێکردن‌و شایەتمانی هێناو فەرمووی {درودی خوای لەسەربێ}: من ئەمشەو ئاگادار بووم لە هاتنی ئێوە بۆ مزگەوت‌و ئاگام لە حاڵتان بوو، بەڵام بۆیە نەهاتم بۆ لاتان مەبادا ئەم تەراویحە فەرز بکرێ لەسەرتان، وە ئێوەیش بۆتان نەکرێ ئیتر هەتا حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} کۆچی دواییکرد شەونوێژیی ڕەمەزان هەر لەسەر ئەم شوەیە بوو (ش/د).

ئیتر ئەم سوننەتە لەسەر ئەم شێوەیە بەردەوام بوو لە سەردەمی پێغەمبەر خۆی‌و ئەبو بەکرو سەرەتای جێنیشینیی عومەردا، هەتا شەوێ عومەر تەماشای کرد مەردومەکە، یەکە یەکەو دووکەس دووکەس‌و سێ کەس، سێکەس خەریکن نوێژی تەراویح دەکەن. جا هەموویانی کرد بەیەك کۆمەڵ‌و ئوبەییەی کوڕی کەعبی کرد بە

پێشنوێژییانو ئەوە بڕیاریانداو بەوو بە یەکگرتن، عومەر بۆیە ئەمەی کرد چونکە تازە مەترسی ئەوە نەمابوو کە تەراویح فەرزبێ لەسەر بیست رکاتی بڕیاردا بۆیان، هاوڕێیانیش لەسەر موسوڵمانان، چونکە لە پاش پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} ئەوەی خۆی فەرز نەبووبێ لە ژیانی ئەودا بە هیچ فەرز نابێ. تەراویح بۆ پیاوانو ژنان وەك یەك سوننەتە. عەرفەجە {رەزای خوای لێبێ} دەفەموێ: ئیمامی عەلی {رەزای خوای لێبێ} موسوڵمانەکانی هان دەدا لەسەر تەراویحی رەمەزان. پیاوێکی دانابوو پێشنوێژیی تەراویحی بۆ پیاوان دەکرد، پیاوێکیشی دانابوو پێشنوێژیی بۆ ژنان دەکرد، من خۆم پێشنوێژی تەراویحی ژنان بووم. کاتی نوێژی تەراویح دەست پێدەکا لە پاشکردنی نوێژی خەوتنانەوە، بەلام لە پێشکردنی وەتردا، وە هەتا بەرەبەیان دەمێنێ[1] باشتر وایە تەراویح

---

[1] بە قسەی ئەحمەد عاشوور، نەك بەپێی کتێبە گەورەکانی شەرع، نوێژی تەراویح بەهەشت رکات خێری زۆرترە، بەلام وەك لە شەریعەتی ئیسلامدا دەفەرموێ: (ئەصلی نوێژی تەراویحو جەماعەت کردن لە هەشت رکاتیا سوننەتی پێغەمبەرە، وە لە دوانزە رکاتەکەیا ئیجماعی بێ دەنگیی ئەصحابەو باقی موسوڵمانی لەسەر دامەزراوە، ئەمەی کەوتمان لە (فتح الباری) شەرحی (بخاری)و لە (تحفە)و (شیروانی)و حاشیەی (جمل)دا نووسراوە (شەریعەتی ئیسلام بەرگی یەکەم لاپەڕە (١٧٨) چاپی یەکەم.

لە راستیدا ئەم جۆرەکەسانەی کە پەیدابوون، کە بەبێ پەروا، بەبێ بەڵگەیەکی لەبار، موخالەفەی رای دامەزراوی مەزهەبی خۆیان دەکەن، گوایە دەیانەوێ هەموو شتێ ببەنەوە سەر حاڵی سەردەمی پێغەمبەر خۆی، بەراستی ئەم جۆرەکەسانە بەرەبەرە مەزهەبەکان تێك دەدەنو موسوڵمانان بەرەو بێمەزهەبی دەبەن، ئەوەیش سەرەتایە بۆ

بەهەشت ركات بكرێ، لەمەدا پێغەمبەر بكرێ بە سەرمەشق، ئیبنو خوزەیمەو ئیبنو حببان لە (صەحیحە)كانی خۆیاندا دەیگێڕنەوە لە جابیرەوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} هەشت ركات تەراویحو ركاتێ وەتری بۆ كردین، لە شەوی ئایندەدا چاوەنوارپیان كرد، بەڵام پێغەمبەر نەچوو بۆ مزگەوت. ئەبو یەعلاو طەبەرانی بە رشتەیەكی جوان حەدیسێ دەگێڕنەوە دەفەرموێ: ئوبەیی كوڕی كەعب هات بۆ خزمەتی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا! ئەم شەو شتێ لە من روویدا، فەرمووی: چی روویدا ئەی ئوبەی؟ فەرمووی: چەن ژنێ لەماڵەوەم گوتیان: ئێمە ئەم شەو قورئان ناخوێنین لە جیاتی ئەوە نوێژی تەراویح لە پشت تۆوە دەكەین، منیش هەشت ركات نوێژی تەراویحم بۆ كردن لەگەڵ وەتردا. پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} هیچی نەفەرموو، واتای وایە هەشت ركات تەراویح سوننەتێكە كە رەزای پێغەمبەری لەسەرە. عائیشەیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر نە لە رەمەزانو لە غەیری رەمەزانا لە یازدە ركات زیاتر نەدەكرد.

سەبارەت بە قورئانخوێندنی ناو تەراویح شتێكی دیاری كراو نەهاتووە، بەڵام مامناوەندییو میانڕەوی لە خوێندنی قورئانی ناو تەراویحدا پەسەندە، نابێ شتی وا دوورو درێژ بخوێنێ كە لە شانی

تێكدانی شەریعەت بە گشتی بۆ دروستی ئەم قسەیە تەماشای (كفاية الاخبار) ص٥٤ — قم/ ئێران بكە، كە چۆنێتی اجماع لە سەربیست ركات روون دەكاتەوە.

- وەرگێڕ -

نوێژکەرەکان گرانبێ، بە تایبەتی لە وەرزە شەو کورتەکاندا، مەگەر خۆیان بە درێژەپێدان قاییل بن ئەوە قەیدی نیە، لە فەرموودەیەکا ئەبو زەڕ {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: لە شەوی بیستو حەوتدا حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} خێزانو ژنەکانی خۆیو خەڵکی تری گردکردەوە لە مزگەوتو هەر تەراویحی بۆکردین، هەتا مەترسی ئەوەمان لێ نیشێت کە فریای فەلاح (رێگەی رزگاری) نەکەین، قسەبەر (راوی) دەڵێ: گوتم مەبەست لە فەلاح (کە بەمانا رێگەی رزگارییە) چیە؟ گوتی: مەبەست پارشێوە. (د/ت/ن – س/س – وەرگێڕ) واباشە لە تەراویحی مانگەکەدا خەتمەیێ تەواو بکات هەتا خەڵکەکە گوێیان لە هەموو قورئان بێ لەو مانگەدا، ئەوە خێرێکی زۆر گەورەیە، بەلام لە خەتمەیێ پتر نەبێ، مەبادا نوێژ خوێنەکان تووشی سەخڵەتی ببن!.

٦٥) گوتەکانی دوا نوێژەکان:

١) **سوننەتە بۆ نوێژخوێن:** لە پاش سلاودانەوە دەست بهێنێ بەسەر تەوێڵیداو ئەوجا بڵێ (أشهد أن لا اله الا الله الرحمن الرحيم: اللهم أذهب عني الهم والحزن)، یا دەست بێنێ بەسەر سەریداو بڵێ: (لا اله الا الله الرحمن الرحيم: اللهم اذهب عني الهم والحزن)، ئەم نزایە گەرچی لە رێگەیەکی لاوازەوە دامەزراوە، بەلام یاسایەکی ئوصولی هەیە دەڵێ: لە بابەتی کردەوە باشەکانا کار بە فەرموودەی لاوازیش دەکرێ.

٢) **ئینجا سێ جار بڵێ:** (أستغفر الله) داوای لێخۆشبوون لە خوا دەکەم. لە دوا ئەوە بڵێ (**اللهم أنت السلام ومنك السلام تباركت ياذا الجلال والاكرام**).. (رواه الجماعة الا البخاری).

٣) **ئینجا بڵێ:** (**اللهم أعنی علی ذكرك وشكرك وحسن عبادتك**) چونکە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} بە موعاذی فەرموو: ئەی موعاذ! ئامۆژگارییەکت دەکەم: لەدوا هەموو نوێژێ بڵێ: (**اللهم أعنی علی ذكرك**) هەتا دوایی فەرموودەکە (ئەبو داوود، نەسائی، ئیبنو خوزیمە، حاکم) حاکم بە فەرموودەیەکی دروستی داناوە.

٤) **ئەوجا بڵێ:** (**لا اله الا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد، وهو على كل شیء قدير، اللهم لا مانع لما أعطيت ولا معطی لما منعت ولا ينفع ذا الجد منك الجد**) چونکە موغەیرەی کوڕی شوعبە دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە پاش گشت نوێژێکی فەرزەوە دەیفەرموو: (**لا اله الا الله وحده لا شريك له.. تاد**) (شەیخان).

٥) **ئینجا موعەووزەکان بخوێنێ:**، کە بریتین لە سوورەتی (**قل هو الله أحد**) و: (**قل أعوذ برب الفلق**) و (**قل أعوذ برب الناس**) چونکە عوقبەی کوڕی عامیر دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمانی بە من فەرموو کە لەدوا هەموو نوێژێ دوو (**قل أعوذ**)و وەکە بخوێنم. گفتەی ئەحمەدو ئەبو داوود لەم فەرموودەیەدا لە جیاتی (دوو – قل أعوذ)و وەکە ئاوایە: (**قل أعوذو وەکان**). (**ئەحمەد/ ئەبو داوود/ تیرمیذی/ نەسائی**).

٦) وه بۆی هەیە ئایە تەلكورسیش بخوێنێ، چونكە دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: هەر كەسێ لە دوا هەموو نوێژێكی فەرزەوە ئایەتەلكورسی بخوێنێ، هەر لەگەڵ مرد یەكسەر دەچێتە بەهەشت}. (نەسائی/ ئیبنو حەببان).

٧) ئەوجا سیی و سێ (سبحان الله)و سیی و سێ (الحمد لله)و سیی و سێ (الله أكبیر) بكاو لە تەواوی سەددا بڵێ: (لا الـه الا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير) چونكە دەفەرموێ: {دروودی خوای لەسەربێ}: هەكەسێ لە دوا هەموو نوێژێ سیی و سێ جار (سبحان الله) بكاو سیی و سێ جار (الحمد الله) بكاو سیی و سێ جار (الله أكبر) بكا كە ئەمە هەمووی دەكاتە نەوەدو نۆجار وە لەسەری جاری سەدهەما بڵێ: (لا اله الا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير)، هەر كەسێ لە پاش هەموو نوێژێ ئاوا بكا خوا لە هەموو تاوانەكانی خۆش دەبێ، هەر چەند تاوانەكانی وەك كەفی دەریایش زۆربن. (ش/د). یا دەجار بڵێ: (سبحان الله) و دەجار بڵێ: (الحمد لله)و دەجار بڵێ (الله اكبر) چونكە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: دوو خووی جوان هەن، هەر كەسێ سەرەوكارییان بكا دەیبەنە بەهەشت، ئەو دووە گەرچی ئاسانن بەلاّم كەم كەس دەیانكا، یاران {رەزای خوایان لێبێ} عەرزیانكرد: قوربان: ئەو دووە چی و چین؟ فەرمووی: ئەوە تا كە لەدوا گشت نوێژێكی فەرزەوە دەجار بڵێی: (الحمد لله)و دەجار بڵێی (الله اكبر) دەجار بڵێی (سبحان الله) كاتێكیش چویتە سەر نوێنی نووستنەكەت سەد (سبحانه الله)و (الله

أكبر)و (الحمد لله) بكە، ئەمەیش دووسەدو پەنجایە بە زمانو دوو هەزارو پێنج سەدە بە تەرازوو قەپان، دەی كێ هەیە لە ئێوە كە شەوو رۆژی دوو هەزارو پێنج سەد گوناه بكات؟ یاران گوتیان: ئەی بۆ ئەوانەی كە كار بەم دوو خووە جوانە دەكەن كە مەن؟ فەرمووی: چونكە شەیتان لە دوا نوێژ دێ بەلاتانەوەو شتی تری بێخێرتان، لە كارو باری خۆتان بیر دەخاتەوە، هەتا بەوانەوە خەریك بنو ئەم ویردەتان لە بیربچێتەوە، هەروا لە كاتی خەوتنیشدا دێ بەلاتانەوەو دەتانخەوێنێو ناهێڵێ ئەو ویردە بخوێنن! (ئەبو داوودو تیرمیذی) تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەكی جوانی دروستە. سوننەتە كە لەدوا نوێژی بەیانیو لەدوا نوێژی شێوان دەجار بڵێ: (لا اله الا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد بيده الخير يحيي ويميت وهو على كل شيء قدير). چونكە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەركەسێ لە سەرجێ نوێژەكەی، پێش ئەوەی بەجێی بهێڵێو قاچە چاماوەكانی راست بكاتەوە، لە دوا نوێژی شێوانو بەیانی دەجار بڵێ: (لا اله الا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد، بيده الخير، يحيي ويميت، وهو على كل شيء قدير).

بە هەرجارەی دە چاكەی بۆ دەنوسرێ، وە دە خراپەی لێ دەسرێتەوە، وە دەپایەیش پلەی بەرزدەكرێتەوە، سەرەڕای ئەوەیش دەبن بەقەڵا بۆی لە هەموو ناخۆشییەكو دەبن بە سوپەرو پەنا لە شەیتانی بەشبڕاو لە رەحمەتی خوا، بە هیچ گوناهێ بە فەتارەت ناچێ مەگەر بەفرەخواییو هاوەڵدانان بۆ خوا، یەكێكیش دەبێ لەو كەسانەی كە

کردەوەیان زۆر باشە، کەس لەو باشتر نیە، مەگەر کەسێ کە لەو باشتر بڵێ. (ئەحمەد) تیرمیذیش گێڕاویەتەوە، بەلاّم بەبێ رستەی (بیده الخیر). هەروا سوننەتە کە لە دوانوێژی بەیانی حەوت جار بڵێ: (اللهم أجرنی من النار): ئەی خودایە! پەنام بدە لە دۆزەخ، وە لە دوا شێوانیش حەوت جار بڵێ: (اللهم انی أسألك الجنة، اللهم أجرنی من النار): ئەی خودایە! داوای چوونە ناو بەهەشتت لێدەکەم، ئەی خودایە! پەنام بدە لە ئاگری دۆزەخ. چونکە پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: کاتێ نوێژی بەیانی دەکەی پێش ئەوەی قسەی دنیایی لەگەڵ کەسێ بکەی حەوت جار بڵێ: (اللهم أجرنی من النار)، چونکە ئەگەر لەو رۆژە تابمری خودای گەورەو مەزن پسووڵەی پەنادانت لە ئاگر بۆ دەنوسێ، کاتێکیش نوێژی شێوان دەکەی، لە پێش ئەوەدا کە قسەی دنیایی لەگەڵ کەسێ بکەی، حەوت جار بڵێ: (اللهم انی أسألك الجنة، اللهم أجرنی من النار). چونکە ئەگەر لەو شەوە تا بمری خودای بالادەستو خاوەن شکۆ، پسووڵەی پەنادانت لەئاگر بۆ دەنووسێ (ئەحمەد/ ئەبو داوود).

ئەبو حاتم دەگێڕێتەوە: حەزرەت (درودی خوای لەسەربێ) یاسای وا بوو لە پێش ئەوەدا جێ نوێژەکەی بەجێ بهێڵێ دەیفەرموو: (اللهم أصلح لی دینی الذی هو عصمة أمری، وأصلح لی دنیای التی جعلت فیها معاشی اللهم انی اعوذ برضاك من سخطك وأعوذ بعفوك نقمتك، وأعوذ بك منك، لا مانع لما أعطیت ولا معطی لما منعت ولا ینفع ذا الجد منك الجد).

٦٦) ژن له چەن شتێکا جیایه له پیاو:

بۆ نوێژکەر لەکاتی چەمینەوەدا سوننەتە پشتیو ئەستۆی لەیەك ئاست رێك بگریو هەردوو لاقەکانی رێك راوەستێنی، وەك سنجووق، چونکه خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} بە شێوەیەکی رێکی وا پشتو ئەستۆی لە یەك ئاست رادەگرت، ئەگەر کەمێ ئاو بکرایەتە سەر ناوەڕاستی گازەرەی پشتی ئاوەکە رێك لە شوێنی خۆیدا رادەوەستاو بەهیچ لایەکا نەدەڕژا. ئیمامی شافیعی {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: دەبێ سەریو ملیو پشتی وەك دووخ لە یەك ئاست بگرێ، نابێ پشتی کوڕبکاتەوە، هەر دوو لاقەکانی رێك راگرێ، نابێ سەری شۆڕبکاتەوە، چونکه لە فەرموودەدا شتیوا کە نوێژخوێن سەری شۆڕبکاتەوە بە باش نەزانراوەو چووێنراوە بەلاکە لاکی سەری گوێرێژو لۆژەلۆژی، لەژێر باری قورسدا!!

ئەم ئەندازەیە بۆ پیاوو ژن چونیەك سوننەتە، بەلام ژن لەم چەند شتەدا جیایە لە پیاو:

یەکەم: سوننەتە بۆ پیاو هەردوو ئانیشکی لە چەمینەوەدا کەمێ دور بگرێ لە لاتەنیشتەکانی، چونکه پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} وایدەکرد، عائیشە {رەزای خوای لێبێ} لە حەدیسێکا ئەوەی گێڕاوەتەوە، بەلام سوننەتە بۆ ژن خۆی بنوسێنێ بە یەکەوە، چونکه بۆ ئەو واباشتر لەشی دادەپۆشرێ.

دووەم: سوننەتە بۆ پیاو، لە کوڕنووشدا، هەردوو بەری دەستەکانی لەسەر زەوی دابنێو باسکەکانی رانەخا لە سەریو کەمێ بەرز بیانگرێو

نەشیان نووسێنێ بە لاتەنیشتەکانیەوەو بەڵکوو بڵاویان بکاتەوە، چونکە لە فەرموودەدا دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} کە نوێژی دەکرد، لەناو کوڕنووشدا، هەردوو بڵی خۆی بڵاو دەکردەوە، تەنانەت جارو بار سپیدەی بنباخڵی دەردەکەوت. (شەیخان) بەڵام ژن واباشە لە کوڕنووشیدا خۆی بنووسێنێ بە یەکەوە، چونکە ئاوا باشتر لەشی دادەپۆشرێ.

سێیەم: پیاو لە کوڕنووشدا سکی دووربگرێ لە ڕانەکانی چونکە لە دیسا دەفەرموێ: پێغەمبەر لەکاتی کوڕنووشدا وەها هەردوو باڵی خۆی بڵاو دەکردەوە، کاروبەرخیان بە ژێردا ڕەت دەبوو بەڵام بۆ ژن وا باشە سکی بنووسێنێ بە ڕانیەوەو خۆی کۆبکاتەوە، چونکە ئاوا باشتر جەستەی دەرناکەوێ.

چوارەم: لە نوێژە ئاشکراکانا سوننەتە بۆ پیاو بە دەنگی بەرز فاتیحاو قورئانی دوا فاتیحا بخوێنێ، وەك لە پێشەوە روون کراوەتەوە، بەڵام ئافرەت بە مەرجێ ئەوەی بۆ هەیە کە پیاوی بیانی لەوێ نەبێ، لەم کاتەدا سوننەتە بۆ ئەویش بە دەنگی بەرز بخوێنێ، کاتێ کە بەر نوێژی بۆ ژنان بکا، یا کاتێ کە خۆی بە تەنیا نوێژ بکا، بەڵام دەبێ بەقەد پیاو دەنگ هەڵ نەبڕێ هەرکاتێکیش پیاوی بیانی ئامادەبوو بە پەنامەکی بخوێنێ.

پێنجەم: پیاو کاتێ لەناو نوێژدا، شتێکی نامۆ روویدا، وەك ئەوە ویستی پێشنوێژەکەی لە هەڵەیێ ئاگادار بکاتەوە، یا کوێرێ لە مەترسییەك هۆشیار بکاتەوە، ئەوە دەبێ (سوبحانەڵڵا) بکا، بەڵام ژن دەبێ چەپەڵە لێ بدا، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ:

هەرکەسێ لەناو نوێژدا شتێکی لێ روودا با سوبحانەڵڵا بکا، چونکە کە سوبحانەڵڵا دەکاتێ دەگەن لە حاڵەکە، وەلێ چەپەڵە لێدان لەناو نوێژدا، لەکاتی وادا، بۆ ژنانە (شەیخان). ئەوەندە هەیە دەبێ مەبەستی لە تەسبیحاتکردنەکە هەم یادی خوداو هەم هۆشیار کردنەوەبێ، شێوەی چەپڵەکەیش ئاوایە: ژنەکە ناولەپی دەستی راستی بکێشێ بە پشتی چەپیدا، ئەگەر چەپڵە دووبارەبۆوە بەهۆی دووبارەبوونەوەی هۆیەکەیەوە قەیدی نیە، تەسبیحکردنیش هەروا.

٦٧) شەرمگای پیاوو ژن:

شەرمگای پیاو (ئازاد بێ یا کۆیلەبێ) ناوەندی ناوكو ئەژنۆیەتی، چونکە خۆشەویست {درووده خوای لەسەربێ} دەفەموێ: هەرکاتێ کەسێ لە ئێوە کەنیزەکێکی هەبوو، وە مارەیکرد لە کەسێکی تر، وەك بەندەو رەنجبەری خۆی، ئیتر ئەو کەنیزەکە نابێ تەماشای شەرمگای ئاغاکەی بکا، چونکە دەبێ بەژنی مێرددارو ئاغاکەی لەم لایەنەوە دادەنرێ بە بێگانە، شەرمگایش ناوەندی ئەژنۆو ناوکە (بەیهەقی). لە فەرموودەیەکی تردا حەزرەت {درووده خوای لەسەربێ} بە جەرهەد دەفەرموێ: رانت داپۆشە، چونکە ران شەرمگایە (تیرمیذی) لە فەرموودەیەکی تردا بە عەلی دەفەرموێ {درووده خوای لەسەربێ}: نە رانی خۆت دەربخەو نە تەماشای رانی کەسیش بکە، چ هی زیندوو چ هی مردوو (ئەبو داوود/ ئیبنو ماجە/ حاکم).

بزانە: گەرچی ناوكو ئەژنۆ بەشێ نین لە شەرمگا، بەلام داپۆشینیان پێویستە، چونکە یاسایەکی ئوصولی فیقە هەیە دەفەرموێ:

هەرشتێ پێویست (واجب) بەبێ ئەو تەواو نەبێ ئەو شتە خۆشی پێویستە. شەرمگای ژنی ئازادهەموو لەشیەتی جگە لە دەمو چاوو هەردوو دەستی هەتا جمگەی مووچ، مەبەست ناو نوێژو تەوافو ئیحرام بەستنی کاتی حەجە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُل لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِن جَلَابِيبِهِنَّ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَن يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ}. هەندێ دەبێژن: روخسارو هەردوو دەست تا مووچ لە هیچ کاتێکا شەرمگانین، گەرچی تەماشاکردنیان ناڕەوایە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: {وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا - سورة النور- ٣١/٢٤}. واتە: ژنان خشڵو هۆی ئارایشو شوێنەکانیان لە لەشیان دەرنەخەن، مەگەر ئەوەی کەوا بەدەرەوە).

زانایانی تەفسیرو ئیبنو عەبباسو عائیشە {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموون: مەبەست لەوەی کەوا بەدەرەوەیە لەم ئایەتەدا روخسارو هەر دوو دەستە هەتا مووچ لەبەر ئەوەیش جارێ ئەسمای کچی ئەبو بەکری صەدیق کە ژنخوشکی پێغەمبەربوو، جلێکی تەنکی لەبەردابوو، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە ئەوەی دی، پێی فەرموو: ئەی ئەسماء! هەر کاتێ ژن رەسیدەبوو، دروست نیە هیچ کوێی دەربکەوێ ئیرەو ئیرەی نەبێ، حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} ئاماژەی کرد بۆ روخساریو بۆ هەردوو دەستی.

بەڵام شەرمگای کەنیزەك دوو فەرمایشتی لە سەرە:

یەکەم: کەرای دروستترە: ئەوەیە کە وەك هی پیاو وایە، چونکە بە یەکگرتن (ئیجماع) سەری کەنیزەك شەرمگا نیە، چونکە عومەر {رەزای خوای لێبێ} کەنیزەکێکی خێڵی ئەنەسی لەسەر ئەوە تەمێ کرد کە سەری خۆی داپۆشیبوو، وەپێی فەرموو: ئەوە دەتەوێ لاسایی ژنە ئازادەکان بکەیتەوە؟ جا لە شوێنێ سەری شەرمگا نەبێ، کە زۆربەی جوانی جەستە وا بەسەرەوە، دیارە شەرمگای وەکوو هی پیاوە، کە برێتییە لە ناوەندی ناووكو ئەژنۆ وەك هی پیاو.

رای دووەم: ئەو ئەندازەیە، لە لەشی کە لەکاتی کارو فرمانکردندا دەردەکەوێ، کە برێتین لە سەرو ملو باسكو باریکەی لاق، شەرمگانین، چونکە ناچارە کە دەریان بخا لەکاتی کارو ئیشا وە ئەستەمە کە دایان بپۆشێ، بەڵام باقی مەندەنی جەستەی شەرمگایە.

٦٨) ئەو شتانەی نوێژ بەتاڵ دەکەنەوە:

نوێژ بە یازدەشت پووچ دەبێتەوە:

١) بەقسەی قەستی ئاسایی نێوانی مەردوم، ئیتر پەیوەندی بە نوێژەوە هەبێ یانەیبێ، چونکە لە صەحیحەیندا – کە بوخاریو موسلیمن – دەفەرموێ: زەیدی کوڕی ئەرقەم فەرمووی: ئێمە لە پێشدا لەناو نوێژدا، قسەمان لەگەڵ یەکتردا دەکرد، هەتا ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە کە دەفەرموێ: {رەزای خوای لێبێ} {وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ – سورة البقرة – ٢٣٨/٢} واتە: لە نوێژدا بەسەر کزیو بەمل

کەچی راوەستنو دەم بە یادو ذیکری خودابنو قسەی دنیایی مەکەن. ئیتر هاتنی ئەم ئایەتە فەرمانمان پێکرا بە خامۆشیو قسەکردنمان لێقەدەغە کرا) هەروا لە صەحیحەینو شوێنی تردا دەفەرموێ: بە راستی نوێژ خەریکبوونی دەوێ. موسلیمیش دەگێڕێتەوە: حەزرەت (درودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: بە راستی ئەم نوێژە بە کەڵکی قسەی دنیایی نایێ، بەڵام ئەگەر لە بیری نەبوو قسەی کرد، یا لەبەر ئەوەی نۆ موسوڵمان بوو، تازە ئیسلام بوو بوو نەیدەزانی قسەکردن لەناو نوێژدا نادروستە، یا بەبێ مەبەست قسەیێ لە دەمی دەرچوو، یا پێکەنین زۆری بۆ هێنا، لەم کاتانەدا نوێژەکەی پووچ نابێتەوە، چونکە بێ سووچە، چونکە پێغەمبەریش (درودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: خودا تۆڵەو سزای ئەم سێ جۆرە گوناهەی لەسەر ئومەتم هەڵگرتووە:

یەکەم: گوناهێ کە خاوەنەکەی بەهەڵە بیکا،

دووەم: گوناهێ خاوەنەکەی لە بیری نەبێ.

سێیەم: ئەوشتانەی بە زۆر پێیان بکرێ. (طەبەرانی لە ئلکەبیردا گێڕاویەتەوە). جارێکیش موعاوییەی کوڕی حەکەمی ئەل - سوللەمی، لەناو نوێژدا بوو نوێژکەرێ لە پالیا پژمی، نزای پژمینی بۆ کردو پێی گوت: (رحمك الله)و لەبەر ئەوەی نەیدەزانی قسە لە نوێژا ناڕەوایە قسەی کرد، بەڵام پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) لێی نەگرتو فەرمانی پێنەکرد کە نوێژەکەی دووبارە بکاتەوە. ئەگەر کۆکەو پژمە زۆری بۆ هێنا، نوێژەکەی پووچ نابێتەوە، با دوو پیتیشی لێ دروست ببێ، وەك ئەوە بەدەم کۆکەوە بڵێ: ئح، چونکە زۆری بۆ هاتووە، سووچی ئەو نیە،

ئەگەر نوێژکەر نەیدەتوانی بەبێ کۆکین روکنێکی قەولی بخوێنێ ئەوە قەیناکا بکۆکێ.

بەڵام مافی ئەوەی نیە کە بۆ دەنگ بەرزکردنەوەو بەئاشکرا خوێندن بکۆکێ، چونکە ئەوە سونەتە، هەموو سونەتەکانی تریش بڕیاری بە ئاشکرا خوێندنیان بۆ هەیە، وەکوو سوورەت‌و قونووت‌و ئەڵڵاهو ئەکبەری گواستنەوەکان لە نێوانی بنیات (روکن)ەکانی نوێژدا، بۆ خوێندنی ئەمانە مافی کۆکەی نیە، چونکە ئەوە ناچاری نیە.

٢) بەکاری زۆری لە شوێنیەك، وەك سێ هەنگاوی لە سەریەك نوێژ پووچ دەبێتەوە، هەروەها سێ پیاکێشان، سەربەلگەی ئەمەیش یەکگرتنی رای زانایانی ئیسلامە لەسەر ئەم بڕیارە، کە نوێژ بەکاری زۆر پووچ دەبێتەوە، چونکە کاری زۆر شێوەی نوێژ دەگۆڕێ، بەڵام ئەگەر کارەکە لەسەر یەك نەبوو، بەم رەنگە هەنگاوێکی ناو بەقەد ئارامبوونەوەیێ راوەستا، ئەوجا هەنگاوێکی تری نا، وە هەروەها ئەوە نوێژەکەی پووچ نابێ، هەروا بەکاری کەمیش پووچ نابێ، چونکە لە نوێژدا پێویستی بەوە دەبێ‌و جێکاری پێویستییە (مَحَلّ الحاجە) هاوکات لەگەڵ ئەوەدا سرەوت گرتن لەسەر یەك بار ئەستەمە، بە پێچەوانەی قسەوە بەردەوام بوون لەسەر بێ دەنگی کارێکی زۆر ئاساییە، جا لەبەر ئەوەیە نوێژ بە یەك وشە پووچ دەبێ، بەڵام بە یەك هەنگاو پووچ نابێ، وەکی تریش پرسیار لە حەزرەتکرا، لە بارەی تەختکردنی زیخ‌و چەوی شوێن سوژدەوە، فەرمووی {درووده خوای لەسەربێ}: ئەگەر هەر ناچاربوون شتی‌وا یبکەن بە یەکجار بیکەن {رەزای خوای لێبێ} (موسلیم).

پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) لە لایەکی ترەوە ئاماژە بۆ ئەوە دەکا کە نوێژ بەکردنی کاری سووکەڵە لە ناویدا پووچ نابێتەوە، ئەوەتا فەرمانی کردووە بە نوێژکەرەکە رێگەی هامۆشکەر بە بەردەمیدا نەدا، هەروا فەرمانی کردووەبە کوشتنی مارو دووپشك لەناو نوێژدا، جارێکیش ئیبنو عەبباس لە پشتیەوە لەلای چەپیەوە هەڵسا نوێژبکا پێغەمبەریش (دروودی خوای لەسەربێ) سەری گرتو سووڕانیەوەو بردی لەلای راستی خۆیەوە رای وەستانو لەگەڵ خۆیدا کردی بە ریزێ، گەڵێ جاریش عائیشەی هاوسەری لە بەردەمیدا دەخەوتو قاچی لە جێگە سوژدەکەی حەزرەتدا رادەکێشا، کە حەزرەت (دروودی خوای لەسەربێ) دەهات بۆ سوژدە بە دەستی تێوەی دەژەند هەتا جێگە سوژدەکەی بۆ چۆڵ بکا، جارێکیش لەناو نوێژدا ئاماژەی بۆ جابیر کرد، کە ئاواوایی ناو قەدی خۆی ببەستێ، هەموو ئەم باسانە وان لە سوننەتی صەحیحی پێغەمبەردا[1]، مەرجی ئەو تاقە کارەیش کە نوێژی پێ پووچ نابێتەوە ئەوەیە: شتێکی ناقۆڵای نابەجا نەبێ، دەنا ئەگەر وابوو، وەك قەڵەمبازێ ئەوە نوێژ پووچ دەکاتەوە، چونکە شتی وا زەق، ناشێ بۆ ناو نوێژ.

بزانن کە نوێژ پووچ نابێتەوە بە وردە جووڵە، وەك خورادنی لەش بە پەنجە، با زۆریش پەجەکانی بجووڵێنێ، با جووڵەکان یەك لە دوای

---

[1] تەماشای تاجول ئوصول (کوردی) بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم لاپەڕە (٢٤٠ ف – ٣ + ل – ٢٤٤ ف – ٥ + ل – ٣٣٨ ف – ٢ + ل – ٣٨٨ ف – ١) بەرگی چوارەم لاپەڕە (٣٥٦) کە. بۆ ساخکردنەوەی ئەم باسانە. ف = فەرموودە.

- وەرگێر -

یەکیش بن، چونکە شتی وا نە زیان بە شکۆمەندیی نوێژەکە دەگەیەنێو، نە پێچەوانەی ملکەچیی ناو نوێژە. بەڵام ئەگەر بەری دەستی سێ جار بەسەر لەشیدا بە کێش کردو جەستەی بە لەپی خۆی لەو ماوەیەدا خوراند ئەوە نوێژەکەی پووچە، مەگەر ئاڵۆشێکی زۆری هەبێ وەك گەڕی، وە نەتوانێ ئوقرەی لەسەر بگرێ، ئەوە بە مەهانەی رەوا وەردەگیرێ.

٣) نوێژ پووچ دەبێتەوە بە پەیدابوونی نانوێژیی (حەدەث) ئیتر بە قەستی بێ یا بە هەڵە، وە لە پێشیەوە نانوێژیی ناهەمیشەی (حەدەث غەیرە دائیم) هەبوو بێ یا نەبووبێ چون یەکە، چونکە حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەگەر کەسێکتان لەناو نوێژدا بایەکی لێ بووەوە، با نوێژەکەی ببڕێو دەسنوێژ بگرێتەوەو نوێژەکەی لە نووکەوە بکاتەوە (ئەبو داوود گێڕاویەتەوە) تیرمیذی فەرموویەتی: فەرموودەیەکی جوانە، یەکگرتنیش دامەزراوە لەسەر ئەم شێوانەی باسکران، جگە لە شێوەی هەبوونی نانوێژیی لە پێشیەوە.

٤) نوێژ پووچ دەبێتەوە بە پەیدابوونی پیسی بە جلەکەیەوە یا بە لەشیەوە، یا لەجێ نوێژەکەیدا، چونکە پاکیی ئەم سێ شتە مەرجە بۆ دامەزراندنی نوێژ، وەك لە پێشەوە باس کرا، وەلێ ئەگەر پیسییەك کەوتە سەر شوێنێکی دەسبەجێ لایدا قەیناکا. خاڵ حەرامە، چونکە لە شەرعا رێگەی لێگیراوە، جا دەبێ کوێری بکاتەوە ئەگەر مەترسی ئەوەی لێ نەدەکرا کە شوێنەکەی ببێ بە زامێکی وا ناچاری بکا تەیەمموم بکا، بەڵام ئەگەر مەترسی ئەوە. هەبوو ئەوە پێویست بە لابردنی خاڵەکە

ناکـا، لەبــەر ئــەوەی ئــەو خاڵــەوە هــەم نوێــژی دروســتەو هــەم بەرنوێژیکردنی، گریمان زامەکەی بە دەرمانێکی پیس تیمارکرد، یا بە دەزوویــەکی پــیس دوورییــەوە، یــا جێگەیــەکی لەشــی شــەق کــردو پارچەیەکی پیسی تیا موتوربەکرد، وەك ئەوە بە ئێسکێکی پیس شکستێ بگرێتـەوە، ئـەوە پێویـست ناکـا ئـەو شـتە پیسە دەربکێشێ، لـەکاتی وادا نوێژەکەی دامەزراوە.

٥) نوێژ پووچ دەبێتەوە بە دەرکەوتنی شـەرمگا، چـونکە پێویـستە لـەناو نوێـژدا داپۆشـرێ، وەك لـە پێشەوە رابـورد، جـا ئەگـەر خـۆی بـە قەستی دەری خست نوێژەکەی پووچە، بەڵام ئەگەر با دەری خست دەبـێ گورج داپۆشێ، دەنا نوێژەکـەی پـووچ دەبـێ، هـەروا ئەگـەر پـشتەماڵەکەی کرایـەوە، یـا بەنەخوێنەکـەی پـچڕاو گـورج خـۆی کۆکردەوە نوێژەکـەی دروستە.

٦) گـۆڕینی نییـەت، وەك ئەوەنییـەتی دەرچـوون لـە نوێـژ بهێنـێ چونکە مەرجی نییـەت ئەوەیـە تـا دوابەشـی نوێژەکە بمێنـێ، هـەر وایـە ئەگـەر نییەتەکـە لـە فەرزێکـەوە بگـۆڕێ بـۆ فـەرزێکیتر، بـەڵام ئەگـەر فـەرزێکی کـرد بـە سوونـنەتی رووت، بـۆ ئـەوەی بـە جەماعـەتێکی رەوادا بگـا، وەك ئـەوە بـە تـەنیا نوێـژی فـەرزبکاو، لـە پـاش دوو رکـات سـڵاو بداتەوە، هەتا فریای جەماعەت بکەوێ، ئـەوە دەبـێ، بـەڵام ئەگـەر کـردی بـە نوێـژێکی دیـاریکراو، وەك دوورکـاتی چێشتەنگاو ئـەوە دروسـت نیـە، چـونکە نوێـژی دیـاریکرو لـە سـەرەتاکەیەوە کـاری بـە دیـاریکردن هەیـە لەکاتی نییەتهێناندا. هەتا ئەگەر بڕیاریدا کە نوێژەکەی ببڕێ دەسبەجێ

پووچ دەبێتەوە، چونکە پێویستە نییەت (نیاز) بەردەوام بێ تاکاتی لێبوونەوە، هەروا ئەگەر گومانی بوو: کە ئایا بیبڕێ یانا؟ نوێژەکەی پووچەوە دەبێ، بەلام ئەگەر بە خەیاڵ دەهات بە دڵیدا، وەك حاڵی مرۆی رارا ئەوە وەسوەسەو خەیالاتە نوێژ پووچ ناکاتەوە!.

٧) پشتکردنە رووگە نوێژ پووچ دەکاتەوە، هەروا وەرچەرخانی سینگ لێی بەبێ مەهانە، چونکە مەرج بۆ دانراو نامێنێ بە نەمانی مەرجەکەی، دیارە کەرووکردنە رووگە مەرجی دامەزراندنی نوێژە.

٩،٨) **هەشتەم و نۆیەم**: لەو شتانەی کە نوێژیان پێ پووچ دەبێتەوە خواردن و خواردنەوەیە، چونکە لە شوێنێ بە یەکێ لەم دووە رۆژوو پووچ ببێتەوە نوێژ چاتر پووچ دەبێتەوە پێیان، سەرەڕای ئەوەیش بەهۆی خواردن و خواردنەوەکەوە نوێژەکە پشت گوێ دەخا، لە راستیدا مەبەست لە پەرستنی جەستەیی (عیباداتی بەدەنی) تازەکردنەوەی باوەڕە لەناو دڵداو، گفتوگۆی دڵە لەگەڵ خوداو گەڕانەوەیە بۆ پەنای سێبەری رەحمەتی خودا، دیارە کە خواردن و خواردنەوەیش دژی ئەوەیە. بەلام ئەگەر لە بیری نەبوو شتی خوارد یاشتی خواردەوە، یانەیدەزانی کە ئەوە نادروستە، چونکە نۆ موسوڵمان بوو، یا لە بەرشتێ تری ئاوا، وەك ئەوە پەروەردەی دەشت و دەرو چۆڵەوانیو دوور لە مەلاو زانابێ، ئەوە ئەگەر کەمبێ نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، بەلام ئەگەر زۆربێ، ئیتر بە نەزانی بێ، یا لەبەر لە یاد چوونبێ، ئەوە نوێژی پێ پووچ دەبێ، چونکە نوێژ وەك رۆژوو نیە، چونکە نوێژ برێتییە لە چەند کارێکی ریزکراو، کە کاری زۆر لە نێوانیاندا —

ریزەکەیان دەپچڕێنێ. کەسێ بە زۆر شتی دەرخوارد بدرێ نوێژەکەی پووچ دەبێتەوە چونکە شتی وا زۆر کەمە، مەگەر بە دەگمەن روو بدات.

۱۰) پێکەنینێ بە قاقابێو دوو پیتی لێ پەیدا ببێ نوێژ پووچ دەکاتەوە، بە مەرجێ بە قەستی بێ، ئەگەر زۆری بۆ هاتبوو قەیناکا. بەڵام ئەگەر دوو پیتی لێ پەیدا نەبوو، لەبەر ئەوەی بە قسە دانانرێ نوێژ پووچ ناکاتەوە.

۱۱) لە ئیسلام وەرگەڕان، ئیتر هەڵگەڕانەوە کە بەکردەوە بێ، وەك کڕنووش بردن بۆ بت، یا بە قسەبێ، وەك ئەوە بڵێ سێ خوا هەیە، یا بە بیرو باوەڕبێ، وەك ئەوە باوەڕی وابێ کە خوا نیە، ئەوە لەم کاتانەدا دەسبەجێ بێ باوەڕ دەبێو نوێژەکەی پووچو بەتاڵ دەبێتەوە.

بزانە یەکێکە لە وانەی کە نوێژ پووچ دەکەنەوە دواکەتنی پاشنوێژە لە پێشنوێژەکەی بە دوو بنیات، کە هەردوکیان بنیاتی کردەوەیی (روکنی فیعلی)بن، بەڵام بە مەرجێ بە قەستی دوابکەوێ.

وەك ئەوە لەگەڵی دا نەفریای چەمینەوەو نەفریای راستبوونەوە لە چەمینەوە بکەوێ، هەروا نوێژەکەی پووچ دەبێتەوە ئەگەر بەقەستی بەدوو روکنی فیعلی پێش پێشنوێژەکەی بکەوێ، چونکە ئەوە پێچەوانەیەکی زۆر ناقولاو دزێوە، هەروا نوێژ پووچ دەبێتەوە بەقوتدانی چڵمێ کەلەسەرەوە دابەزێ، بەمەرجێ بتوانێ فڕەی بدا.

٦٩) کوڕنووشی هەڵەو هۆیەکانی:

(**پێناسەکەی**): هەڵەلەزمانا لەبیر چوونی شتەو بێ ئاگا بوونە لێی، لە زاراوی شەرعدا: بێ ئاگا بوونە لەشتێ لەناو نوێژدا کوڕنووشی هەڵە بۆ ئەوە دامەزراوە کەزەدەی ناو نوێژ چارە سەر بکا، ئەمەیش لەفەرزو سوننەتدا، لەسەر فەرمایشتی دامەزراو، چون یەکە، واتە: بۆ هەردوولالەکاتی هەڵەدا کوڕنووشی هەڵە سوننەتە.

کۆکەرەوەکەی:

زابیتەو کۆکەرەوەی کوڕنووشی هەڵە ئاوایە: سوژدەی هەڵە سوننەتە لەبەرکردنی شتێکی وا کەنەیی لێ کرابێ لەنوێژا، وەکوو زیادەی راوەستان، یاروکوعێکی زیادە، یاکوڕنووشێکی زیادە، یاتەحیاتێکی زیادە، کەلەشوێنی خۆیانا نەبن‌و بەهەڵە بکرێن، یالەبەر لەبیرچوونی شتێکی وا کەفەرمانی پێ کرابێ، وەك نەکردنی چەمینەوە یاکوڕنووش، یاراوەستان بۆ فاتیحا، یادانیشتن بۆ تەحیاتی پێویست، یانەخوێندنی شتی پێویست وەك فاتیحاو تەحیاتی فەرز، جا ئەمانە دەبێ بەسەر بگیرێنەوەو ئەوسا کوڕنووشی هەڵەیان بۆ دەبرێ لەو شوێنەدا کەبۆی دیاری کراوە، جائەگەر کابرا لەناو نوێژەکەدا ئەم هەڵەیەی وەبیرکەوتەوە ئەوە بەسەری دەگرێتەوەو شتەنەکراوەکە دەکاو تەواو، بەلام ئەگەر لە دوا سلاودانەوەی بیری کەوتەوەو زۆریشی بەسەردا تێ نەپەڕیبوو ئەوە ئەوەی کەپەڕاندوویەتی دەگەڕێتەوە سەری‌و بەتەواوی دەیکاو کوڕنووشی هەڵەیش دەبات، بەلام ئەگەر کاتێکی درێژی بەسەردا،

تێپەڕی ئەوە دەبێ سەر لەنوێ ئەو نوێژە بکاتەوە، بۆ درێژیی کاتیش دوو فەرمانیشت هەیە: یەکەمیان دەفەرموێ دەگەڕێینەوە وبۆ سەر عورف، دووەمیان: دەفەرموێ: ئەوەیە زیاتر بێ لەئەندازەی رکاتێ!

بەڵام جیاوازیی نییە لەنێوانی ئەم شێوانەدا: لەپاش سڵاودانەوە قسە بکا یا نەیکا، لەمزگەوت دەرچووبێ یانا، پشتی کردبێتە رووگە یانا، ئەمە هەمووی کاتێ وایە کەسوور بزانێ ئەوشتەی نەکردووە، بەڵام ئەگەر سڵاوی دایەوەو کەوتە گومانەوە کە ئایا ئەو بنیاتە یائەو رکاتەی کردووە یا نا؟ ئەوە لە شێوەی وادا هیچی لەسەر نییە، نوێژەکەی تەواوە، ئەمەیش بەپێچەوانەی ئەوەوەیە کەلە ناو نوێژدا گومانی بۆ پەیدا ببێ، کەئەو شتەی کردووە یانا؟ ئەوە لەم شێوەیەدا کام لا یەقین بوو لەسەر ئەوەوە نوێژەکەی تەواو دەکاو کار بەبنەرەت (ئەصڵ) دەکا، چونکە خۆشەویست (دروودی خوای لەسەربێ) فەرموویەتی: ئەگەر کەسێکتان لەنوێژدا گومانی بۆ پەیدا بوو، وەنەی دەزانی کەچەن رکات نوێژی کردووە، وەك ئەوەنەیدەزانی کەسێ رکاتی کردووە یاچوار، ئەوە با گومانەکەی توور بدا، چەندەی لەلا یەقینو بێ گومانە، بالەسەر ئەوەوە نوێژەکەی تەواو بکا، لەپاشا لەپێش سەلام دانەوەوە دوو کوڕنووشی هەڵە ببات، جا ئەگەر لەڕاستیدا پێنج رکاتی کردبوو ئەوا ئەو دوو کوڕنووشە نوێژەکەی دەکەنەوە بەجووت،ئەگەر چواری تەواویشی کردبوو ئەوا ئەو دوو کوڕنووشە دەبن بەهۆی نوشوستیو سەر شۆڕی بۆ شەیتان (موسلیم). ئەمە سەبارەت بە پێشنوێژو نوێژکاری تەنها وایە، بەڵام پاشنوێژ نابێ لەخۆیەوە بەتەنها کوڕنووش ببا بەبێ پێشنوێژەکەی، چونکە پێشنوێژەکەی بەر پرسیاریی هەڵەکەی ئەو هەڵ دەگرێ.

جا ئەگەر پاشنوێژ لەناو تەحیاتدا بۆی دەرکەوت کەچەمینەوەی نەکردووە، یافاتیحەی نەخوێندووە، یاشتێکی وا، وە ئەمەی لە شوێنی خۆیدا لەبیر نەبووە، یالەم بارەیەوە، گومانی بۆ پەیدا بوو، جا ئەگەر پێشنوێژەکەی سلاوی دایەوە، ئەو دەبێ گورج هەڵسێ رکاتێ بەتەواوی بکا، بەڵام کوڕنووشی هەڵە نەبات، چونکە ئەو گومانەی کەبۆی پەیدا بووە لەو کاتەدا بووە کەئەم لە حاڵەتی ئیقتیدا بووە، لەبەر ئەوە پێشنوێژەکەی ئەوەدەگرێتە ئەستۆی خۆی. سوننەتە گرنگەکانیش کەپێیان دەگوترێ: ئەبعاز، وەك تەحیاتی یەکەم و سەلاواتدان لەسەر پێغەمبەر لە تەحیاتی یەکەماو قونووتی بەیانیو قونووتی نیوەی دوایی رەمەزان، ئەمانە گەرچی لەکورۆکی نوێژ نین، بەلام سوننەتە بەکوڕنووشی هەڵە پڕ بکرێنەوە، ئەگەر بەهەڵە تەرك کرابوون، چونکە بەهۆی نەکردنیانەوە زەدە لەنوێژەکەدا پەیدا دەبێ. سەر بەڵگە لەتەحیاتی یەکەم دا: ئەم حەدیثەی بوخاریو موسلیمە، کەعەبدوڵلای کوڕی بوجەینە {رەحمەتی خوای لێبێ} دەفەرموێ: حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} تەحیاتی یەکەمی نەخوێند، بەلام لەپێش ئەوەدا کەسلاو بداتەوە کوڕنووشی هەڵەی بۆ برد، جا ئەوانی تریش بەقیاس لەسەر ئەو. غەزالی {رەحمەتی خوای لێبێ} لە بارەی هۆی قیاسکردنی ئەم ئەبعازانەی تر، لەسەر تەحیات دەفەرموێ: (چونکە ئەمانیش رێك وەك تەحیات، لەدروشمو نیشانە دیاریو تایبەتی یەکانی ناو نوێژن) جا ئەگەر نوێژ خوێن یەکێ لەم سوننەتە گرنگانەی نەکردو دەستی کرد بەکردنی فەرزێکی ناو نوێژ، ئیتر دروست نیە بۆی بگەڕێتەوە بۆ سەری، دەنا ئەگەر بزانێ کە ئەوە نادروستە، وە بەقەستی بگەڕێتەوە بۆ سەری ئەوە نوێژەکەی پووچە، جا

ئەگـەر لـەبیری نـەبوو تـەحیاتی یەکـەمی نەخوێنـدو دەسـتی کـرد بەراوەسـتان بـۆ خوێنـدنی فاتیحـە، یالـە حاڵـەتی هەڵسانەوەدا بـوو، لـە راستبوونەوەوە نزیکتر بوو هەتا لەدانیـشتنەوە، ئـەوە دروست نییە بـۆی بگەڕێتەوە بۆ دانیشتن، بەڵام کوڕنووشی هەڵە بۆ ئەم حاڵەتە دەبا، بـەڵام ئەگـەر لەدانیـشتنەوە نـزیکتر بـوو ئـەوە دادەنیـشێو کوڕنوشـیش دەبـا، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەگەر کەسێکتان لەرکاتی دوەم دا تـەحیاتی نەخوێنـدو ئەزنـەکی دا هەڵبـسێتەوە، بـەڵام هێـشتا بەتـەواوی راسـتەوە نـەبوو بـوو، ئـەوە بادابنیـشێتەوە، بـەڵام ئەگـەر بەتەواوی راستەوەبوو بوو، ئەوا بادانەنیشێتەوە، وەدوو کوڕنووشی هەڵە ببـات. (ئەحمـەد/ ئـەبو داوود/ ئیبنـو ماجـە/ لـە مـوغیرەی کـوڕی شوعبەوە) ئەگەر قونووتی نەخوێندو دەستی کرد بەدانیشتن، ئیتر نابێ بگەڕێتەوە بۆی، دەنانوێژەکەی پووچ دەبێ، بەمـەرجێ بەقەسـتی وابکـاو بیـشزانێ کـە ئـەوە قەدەغەیـە، وەدوو سـوژدەی هەڵـە لـەم کاتـەدا دەبـا لەباتی تەرکی قونوتەکە، ئەمە بەس بۆ قونووتی بەیانیو وەتری نیـوەی دوەمـی رەمـەزان وایـە، بـەڵام قونـووتی کارەسـات (کـەناوداره بـەقونووتی نەوازیل) بەقەستی تەرك بکرێ، یابەهەڵە، کوڕنووشی هەڵەی ناوێ.

وردە سـوننەتەکان: وەکـوو وێردەکـانی چـەمینەوەو کوڕنـووش‌و ئەڵڵاهو ئەکبەرەکانی گواستنەوەو نـزای سـەرەتای نوێـژو شـتی تـری لـەم بابەتـە، نەلـەباری قەسـتی داو نەلـەباری هەڵـەدا، کوڕنـووش بـۆ تـەرکیان سوننەت نییە، بایستی ئەوە ئەمەیە: کوڕنووشی هەڵە خۆی لەناو نوێـژدا زیادەیە، کەواتە دروسـت نییـە بکـرێ مەگـەر لـە ڕێگـەی تەوقیفـەوە، جـا لەهەندێ لەئەبعاضدا دەقی شەرعی لە سوننەتدا هەیە، وەکوو کوڕنـووش

بردنی هەڵە، لەکاتی تەرکی تەحیاتی یەکەما، ئیتر ئەو شتانەی تریش کەوەك ئەو سوننەتی گرنگن و لەئەبعاضن، قیاس لەوە دەکرێن، بەڵام وردە سوننەتەکانی تر کە لە ئەبعاض نین لەسەر بنەڕەت (ئەصڵ) دەمێننەوە.

جێگەی کوڕنووشی هەڵە لەپاش خوێندنی تەحیاتەوەیە، لەپێش سلاوّدانەوەدا، وەك لەپێشەوە لەدوو گێڕانەوەکەی بوخاری و موسلیم دا رابورد. ئیبنو شەهابیش دەگێڕێتەوە دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لەسەر چەند شێوەێی کوڕنووشی هەڵەی دەبرد، بەڵام دواشێوەی ئەوەبوو: لەپێش سلاوەوە کوڕنووشی هەڵەی ئەبرد. کوڕنووشی هەڵە سوننەتە فەرز نییە، چونکە دەفەرموێ {درودی خوای لەسەربێ}: رکاتەکەو دوو کوڕنووشەکە دەبن بەسوننەت.

٧٠) ئەو کاتانەی کەنوێژیان تیادا نا پەسەندە:

ئەو کاتانەی کەنوێژیان تیادا ناباشە پێنجن، واتە: نوێژێ کە هۆیەکی تایبەتی نەبێ لەم پێنج کاتەدا ناباشە، سیان لەم پێنجە پەیوەندییان هەیە بەوەختەوە:

١) کاتی گزنگدانی خۆر هەتا بەقەدەر رمێ بەرز دەبێتەوە.

٢) کاتی گەیشتنی خۆر بەناوەڕاستی ئاسمان هەتا کەمێ لادەدا

٣) کاتی زەردەپەڕ هەتا بەتەواوی خۆر ئاوا دەبێ.

بەڵگەی ڕۆشنی ئەمەیش ئەوەیە کەئیمامی موسلیم دەیگێڕێتەوە: عوقبەی کوڕی عامیر {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: لەم سێ دەمەدا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەیی لێ دەکردین کەنوێژیان تیا بکەین، یا مردووی خۆمانیان تیا بنێژین: کاتێ خۆر گزنگ دەدا هەتا بەرزەوە دەبێ، کاتێ خۆر دەگاتە ناوەڕاستی ئاسمان هەتا کەمێ لائەدا، کاتێکیش خۆر زەرد هەڵدەگەڕێ‌و تەواو دەنیشێ تا ئاوا دەبێ. هۆی ئەم ناباشییە ئەمەیە: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ خۆر هەڵدێ شاخی شەیتان لەگەڵیدا هەڵدێ، کاتێ بەرزەوە دەبێ لێی جیا دەبێتەوە کاتێ گەیشتە ناوەڕاستی ئاسمان جووت دەبێتەوە لەگەڵی، کاتێ لە ناوەڕاستی ئاسمان لادەدا دیسان لێی جیا دەبێتەوە، کاتێ دەست دەکا بە ئاوابوون جووت دەبێتەوە لەگەڵی کاتێ ئاوا دەبێ لێی جیا دەبێتەوە (شافیعی).

مەبەست لەشاخی شەیتان گەلی شەیتانە، شەیتانپەرستەکانە، کەلەم وەختانەدا کوڕنووشی بۆ دەبەن، گوتراویشە: شەیتان خۆی لەم حەلانەدا، سەری لەخۆرەوە نزیك دەکاتەوە، هەتا ئەوەی کوڕنووش بۆ خۆر دەبا کوڕنووش بۆ ئەویش ببات.

ئەو دوانەکەی تریشیان پەیوەندی یان بەکارەوە هەیە، یەکەمیان هەرکاتێ نوێژی عەصر کرا، هەتا خۆر ئاوا دەبێ، دووەمیان لەپاش کردنی نوێژی بەیانی هەتا خۆر دەکەوێ. بەڵگەی ئەمیش ئەمەیە شەیخان لەئەبو هورەیرەوە دەیگێڕنەوە: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: نەیی کردووە لەنوێژ لەدوا نوێژی عەصر هەتا خۆر ئاوا دەبێ، وەلەدوا نوێژی بەیانی هەتا خۆر هەڵ دێ.

لەم کاتانـە، کـاتی گەویـشتنی خـۆر بەناوەراسـتی ئاسمـان، لـە رۆژی هەینیدا، چەرت (استثناء) دەکریْ، لەم بارەیەوە فەرموودەیەکی مورسـەل هەیە، ئەبو داوود گێڕاویەتـەوە، هـۆی ئـەوە کەنوێـژ لـەم کاتـەدا لـەڕۆژی هەینیدا ناباش نییە دەگەڕێتەوە، بۆ ئەوە کەوەنـەوزو خـەو لـەم حەلـەدا زۆر بۆ دانیشتوەکان دەهێنێ کەچاوەڕوانی دوانو نوێـژی هـەینی دەکـەن، جاوا باشە بەهۆی نوێژی سوننەتەوە خـەو لـەخۆی دوور بخاتـەوە، نـەبادا خەو بردنەوە دەسنوێژەکەی بشکێنێ، جا ناچار دەبێ کەهەنگاو هەڵ نـێ بەسـەر سـەری مەردومەکـەدا، بـۆ دەسـنوێژ گرتنـەوە. لـە شـوێنەکانیش مەککەی پیرۆز چەرت دەکرێ، خودای گەورە رێزو قەدری پـتر بفـەرموێ، چـونکە دەفـەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: ئـەی بـەنی عەبدومـەناف! ئەگـەر کەسێ لەئێوە بـوو بـەکار بەدەسـتی موسـڵمانان هەکەسـێ لـە هەرکاتێکدا ویستی تەوافی ماڵی خوا بکا یانوێژی لەناودا بکا ڕێگـەی لێ مـەگرن، ئـیتر چ شـەوبێ چ بـەڕۆژ، (تیرمیـذیو کەسـانی تـریش گێڕاویانەتـەوە). بـەڵام نوێـژ لـەم حەلەیـشدا زۆر بـاش نییـەو پێـچەوانەی چـاکترە (خیلافـی ئەولایـە) هـەتا دەربـاز بـبین لەکێـشەی راجیـایی، چـونکە مالیكو ئـەبو حەنیفـە لـەم بارەیـەوە رایـان جیایـە. بـەڵام نوێـژێ کەهۆیـەکی هـەبێو، هۆیەکـەیش لـە پێـشیەوە رووی دابـێ، وەك گێڕانـەوەی نوێـژە چووەکان، لەفەرزو لەسونەتو لەو نوێژە سـوننەتانەی کـەمرۆڤ وەك وێـرد خـووی پێوە گرتبن، کردنی ئەم نوێژانە لەم کاتانەدا هیچ ناباشییەکی تیا نییـە. چـونکە خۆشەویـست {دروودی خوای لەسەربێ} جـارێ لـەدوا نوێـژی عەصـر، دوو رکـات نوێـژی سـوننەتی کـرد، کـە عـەرزیان کـرد ئـەم نوێـژە لـەمکاتی ناباشییەدا چی بوو؟ فەرمووی: ئەمە دوو رکاتە سوننەتەکەی دوا نوێژی

نیومرۆیە ئێستا گێڕامەوە. (شەیخان) هەروا نوێژێکیش کە هۆیەکی وای هەبێ کەهاوکات بێ لەگەڵ خۆیدا، کردنی ناپەسەند نییە، وەك نوێژی تەرمو کڕنووشی قورئانخوێندنو کوڕنووشی سوپاسو نوێژی خۆر گیرانو مانگگیرانو نوێژە بارانە، بەلام نوێژێ کە هۆیەکەی لەدوایەوە بێ کردنی ناباشە لەم کاتانەدا، وەك نوێژی ئیستیخارەو دوو رکاتەکەی ئیحرام دابەوستنی حەجو عەمرە.

٧١) نوێژی بەکۆمەڵ (نوێژی جەماعەت):

سەر بەلگەی رەوایی نوێژی بەکۆمەڵ قورئانو سوننەتو یەککرتنی گەلی ئیسلامە. یەزدانی پاك دەفەرموێ: {وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلاَةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُم مَّعَكَ - سورة النساء - ١٠٢/٢) واتە: کاتێ تۆ لەناویانا بووی‌و بەرنوێژیت بۆ کردن، ئەوە با تاقمێکیان بەرەو رووی دوژمن راوەستێو تاقمێ لەوان راست ببنەوە دەس بکەن بەنوێژ لەگەڵ تۆدا.

ئەوەتا لەم ئایەتەدا هەتا لەکاتی گەرمەی جەنگدا خوای گەورە فەرمان دەکا، بەکردنی نوێژی جەماعەت، دیارە لەکاتی ئاسایشو هێمنیو ئاشتی دا جەماعەت گەلێ چاکترە، حوکمی جەماعەت لەنوێژی هەینی دا فەرزی عەینە لەسەر هەموو کەسێ کە نوێژی هەینی لەسەر بێ، بەلام لەنوێژەکانی تردا راجیایی هەیە: فەرمایشتی راستو دروست ئەوەیە کەسوننەتێکی دامەزراوی زۆر گەورەیە، چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: نوێژی جەماعەت لەنوێژی تەنیا بەبیستو

حەوت پلە گەورەترە. دەی وشەی (گەورەترە) کە بۆ موفاضەلەیە، واتە: ئەوە دەگەیەنێ کە هەردوو کارەکە دروست بن، بەڵام لایەکیان لەولایەکەی تریان باشتر بێ، دەنا ئەگەر لایەکیان نادروست بوایە موفاضەلە دروست نەدەبوو! چونکە موفاضەلە پلەدانانە بۆ دووشتی باش!

گەرچی هەندێ زانا دەفەرموون: نوێژ بەکۆمەڵ فەرزی کیفایەیە ئەگەر لەشوێنی هەندێ کەسیان بیکەن لەکۆڵ هەموویان دەکەوێ بەڵام ئەگەر کەسیان نەیان کرد هەموویان گوناهبارن، بەڵگەیشیان ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەرە (دروودی خوای لەسەربێ): هەرکاتێ سێ موسڵمان، یاپتر لەسێ موسڵمان، لەشوێنێکدا یەکیان گرت، چ گوندنشین بن چ کۆچەری، وەنوێژی جەماعەت نەکەن، ئەوە بێ گومان کە شەیتان زاڵ بووە بەسەر یاناو فریوی داون، دەی ئەی پیاوی موسڵمان! ئامادەی جەماعەت بەو هەمیشە لەگەڵ کۆمەڵ بەو لەگەل جێ مەمێنەو بەتەنیا مەبە، چونکە گورگ ئەو مەڕە دەخوات کەلە گەلە بڕ دەبێ!. (ئەبو داوود/ ئیمامی ئەحمەد/ نەسائی/ ئیبنو حیبان/ حاکم).

هەیشە دەفەرموێ: جەماعەت فەرزی سەرە، واتە فەرزی عەینە لەسەر هەموو کەسێ، چونکە خۆشەویست (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: بەو کەسە کەگیانی منی وا لەدەستدا نیازم هەبوو کەبەپیاوێ بڵێم: لەجیاتی خۆم بەرنوێژیی یەکە بۆ خەڵکەکە بکا، وەخۆشم بڕۆم بۆ سەر ئەو پیاوانە کەلە نوێژی جەماعەت دوا دەکەون، وە فەرمان بدەم کەبە باوشەدار ماڵەکانیان بەسەردا بسوتێنن. (شەیخان). بەڵام ئەم فەرمایشتە ئاوا ڕەت کراوەتەوە: کە ئەم ڕووداوە سەبارەت بەناپاکان بووە، سەرەرای

ئەوەیش پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} هەڕەشەکەی جێ بەجێ نەکردووە، وەئەوەی بووە لەم لایەنەوە تەنیا نیازێکی رووت بووە، کردەوەی لەگەڵ دانەبوە.

بەلاّم بزانە کەجاری واهەیە جەماعەت، بەهۆی هۆیەکی لاوەکییەوە، پێوویست دەبێ، وەك ئەوە دەبینێ ئیمامێ لەناو روکوعدایە، هەق دەزانێ ئەگەر نوێژ لەگەڵیا دابەستێ فریای رکاتێ دەکەوێ‌و نوێژەکەی بەهۆی ئەوەوە دەبێ بەئەدا، دەنا دەبوو بەقەزا، چونکە بە تەنیا فریای رکاتێ ناکەوێ لەکاتدا، ئەوە نابێ بەتەنها نوێژەکەی بکا، جاری وایش هەیە جەماعەت حەرامە، وەك ئەوە دەبینێ پێشنوێژێ لەتەحیاتی کۆتایی دایە، ئەگەر ئیقتیدای پێ دەکا فریای رکاتێ لەکاتدا ناکەوێ، بەلاّم ئەگەر بەتەنها نوێژ بکا فریای رکاتێکی نوێژەکەی لەناو کاتی خۆی دا دەکەوێ، هەر نوێژێکیش فریای رکاتێکی کەوتی لەکاتەکەیدا بەحازر دادەنرێ، ئەوە دەبێ لەم حەلەدا بەتەنها ئەو نوێژە بکا. زاتی جەماعەت بەئەوەندەیش دێتە جێ کەپیاو لەماڵەوە لەگەڵ ژنەکەی‌و کەسانی تردا نوێژ بەکۆمەڵ بکا. وەلێ لەمزگەوتا گەلاّ خێرترە، بەلکوو مزگەوت هەتا کۆمەڵەکەی زۆر تربن جەماعەتەکەیشی خێرترە، جا ئەگەر لە نزیکیەوە مزگەوتێ هەبوو، نوێژکەرەکانی کەمتر بوون، لەدووریشیەوە مزگەوتێ تر هەبوو نوێژکەرەکانی پتر بوون، ئەوە (لەدوو شێوەدا نەبێ) جەماعەتی مزگەوتە دوورەکە خێر ترە، شێوەی یەکەم: ئەگەر ئەم بچێ بۆ دوورەکە جەماعەتی نزیکەکە بەهۆی چوونەکەی ئەوەوە پەکی بکەوێ، وەك ئەوە ئیمامیان بێ. شێوەی دووەم: پێشنوێژی دوورەکەیان بیدعەتکاربێ، بۆ ئەمە بەدکار (فاسیق)یش وەك بیدعەتکار

وایە. هەر کەسێ بەیەك هەناسە، یا بەکەمتریش، لە پێش سلاّودانەوەی پێشنوێژدا فریای نوێژدابەستن بکەوێ لەپشتیەوە، ئەوە فریای جەماعەت دەکەوێ و لەخێرەکەیدا بەشدار دەبێ، چونکە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ دین بۆ نوێژ ئەگەر ئێمە لەناو کوڕنووشدا بووین، ئەوا نوێژ دابەستنو یەك سەر کوڕنووش ببەن، بەلاّم بەهیچی مەژمێرن، واتە: بەرکاتی حلێب مەکەن، وەلێ ئەوەی فریای چەمێنەوە بکەوێ لەگەلّ بەر نوێژدا ئەوە فریای ئەو رکاتە دەکەوێ. (ئەبو داوود).

بزانن کاتێ پاش نوێژ فریای چەمینەوە دەکەوێ کەفریای ئارامبوونەوە لەگەلّ پێشنوێژدا بکەوێ لەناویدا، چونکە بەبێ ئارامبوونەوە چەمینەوە حلێب نییە، واتە: دەبێ لەچەمینەوەدا فریای ئەوە بکەوێ کەبلێ (سبحان ربی العظیم) یا بەئەندازەی گوتنی ئەم ویردە رابوەستێ پێش ئەوەی بەرنوێژ لە چەمینەوە بەرزەوە ببێ.

مەرجی دەسکەوتنی جەماعەت ئەوەیە: کەپاشنەێژ واتە: (مەئموم) لەکاتی نوێژدا بەدابەستنەوە نێتی جەماعەت بێنێ، چونکە چاولێکردنو شوێنکەوتنی پێشنوێژکردەوەیەو کارە، کاریش لە عیباداتدا پێویستی بەنیازو نێت هەیە، کەواتە: بەر حوکمی گشتی ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەکەوێ: هەموو کردەوەێی بە پێ ی نیازو نێتە کەیەتی... بۆ ئازادی رەسیدە دروستە لەپشت بەندەو منالّەوە نوێژی جەماعەت بکا، دروستبوونی پەیڕەویی (ئیقتیدا) بە بەندە، بەپێ ی ئەمەیە کەبوخاری دەیگێڕێتەوە: کەعائیشە {رەزای خوای لێبێ} بەندەیەکی هەبوو، ناوی کوران بوو {رەزای خوای لێبێ} ئەم زەکوانە بەر

نوێژیی بۆ عائیشه دەکرد، پەیڕەوی بەمناڵیش بەپێ ی ئەمەیە: عەمری کوڕی سەلەمە لە سەردەمی پێغەمبەردا لەتەمەنی حەوت ساڵیدا بەرنوێژی بۆ هۆزەکەی خۆی دەکرد. (ئەم باسە بوخاری گێڕاویەتەوە). پەیڕەویی پیاو بەژن دروست نییە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: {الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاء – سورة النساء – ٣٤/٤} واتە: پیاوان سەرکاری سەر ژنانن‌و چاو دێرن بەسەریانەوە). پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لەو شوێنانەدا کەخوا ژنانی خستۆتە دواوە بیانخەنە دواوە، لەفەرموودەیەکی تردا دەفەرموێ: هۆشیار بن هیچ ژنێ بەرنوێژیی بۆ هیچ پیاوێ نەکات. (ئیبنو ماجە) هەندێ زانایش ئەمەیان کردووە بەبەڵگە لەم مەسەلەیەدا، کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرموویەتی: هەرگەلێ کاروباری گرنگی خۆیان بسپێرن بەژنێ‌و ژن بکەن بەسەرۆك‌و ئاغای خۆیان ئەو گەلە سەر کەوتوو نابن! . (بوخاری‌و نەسائی‌و تیرمذی‌و ئیمامی ئەحمەد لەئەبو بەکرەوە گێڕاویانەتەوە) لەبەر ئەوەیش کەئافرەت شەرمگایە، ئەگەر ببێ بەپێشنوێژ بۆ پیاو دەبێ بەهۆی گرفتاری، وەکی تریش ئەگەر کەسێ پەیڕەوی (ئیقتیدا) بەژن بکا واتای وایە کەدەستە جڵەوی نوێژەکەیی داوە بەدەستی ئەوەوە. مەبەست لەخوێنەوار (لە بابەتی پێشنوێژیدا) ئەومیە کەبەجوانی بتوانێ‌فاتیحە بخوێنێ، هەروا مەبەستیش لە نەخوێندەوار لێرەدا ئەومیە کەفاتیحای ڕەوان نەبێ، جا پەیڕەویی خوێنەوار بەنەخوێنەوار دوو فەرمایشتی لە سەرە: هەرە ئاشکراکەیان ئەمەیە: ئەوە دروست نییە، چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرمووێ: ئەوکەسە بەر نوێژیی بۆ کۆمەڵێ دەکا، کەلەهەموویان باشتر قورئان بخوێنێ، لەبەر ئەوەیش

جارو بار پێشنوێژ بەرپرسیار دەبێ لەقورئانخوێندنی پاشنوێژ، وەك ئەو شێوەیەكە پاشنوێژ لە چەمینەوەدا فریای پەیڕەویی بكەوێ، دیارە كە نەخوێندەوار، بەم واتایەی كەبۆمان دیاری كرد بەرگەی ئەوە ناگرێو ناتوانێ ئەو بەر پرسیاری یە بگرێتە ئەستۆی خۆی، بەلاّم ئەگەر خوێنەوار لەنوێژی پەنامەكیدا پەیڕەویی بەنەخوێندەوار كرد، ئەوە نوێژەكەی دامەزراوەو پێویست ناكا لەحالّی بكۆلّێتەوە، نەخوێندەواریش پەیڕەویی بەنەخوێندەوارێكی وەك خۆی بكادروستە، هەروا پەیڕەویی ژن بەژن دروستە*.

مەرجی دامەزراندنی پەیڕەویی كردن ئەوەیە كەئاگای لە چۆنێتی نوێژی بەرنوێژەكەی بێ، هەتا بتوانێ پەیڕەویی ئەو بكا، ئەو ئاگادارییەیش بەم شێوەیە دێتەدی: كە چاوی لە هەلّسوكەوتی پێشنوێژ بێ یا گوێی لەدەنگی بێ، یاگوێی لە دەنگی راگەیێین (مبلغ) بێ، یائاگای لە هەلّسانو دانیشتنی نوێژكەرەكان بێ، كە ئەوان ئاگایان لە حالّی پێشنوێژە. مەرجێكی تری ئەوەیە: كە پاشنوێژ پێش نەكەوێ لە پێشنوێژ لە جێگە نوێژدا، چونكە وەك زانراوە ئەوانەی كە پەیڕەوییان بەپێغەمبەرەوە دەكرد لەنوێژدا لێی پێش نەدەكەوتن، هەروا ئەوانەیش كەلە دواجێنشینە راشیدەكانەوە نوێژیان دەكرد، بەلاّم ئەگەر هەردوو لا

---

* بەهێزترین بەلّگە لەسەر ئەوە كەژن بەرنوێژیی نەكا بۆ پیاو ئەوەیە: كە ذەكوان بەرنوێژیی دەكرد بۆ عائیشە، ئەگەر بەپێچەوانەوە دروست بوایە شتی واتە: لە عائیشە {رەزای خوای لێبێ} شاراوە نەدەبوو.

- وەرگێڕ -

لە ئاستی یەك لە شانی یەكدا وەستا بوون ئەوە زیانی نییە، بەڵام باشیش نییە، وەكی تریش ئەم بڕیارە بۆ ئەوانە وایە كەئەڵقەیان نەدابێ بەگردی كابەدا، چونكە بۆ ئەوان، بۆ پاشنوێژ (بەمەرجێ لەلای پێشنوێژەوە نەبێ) زیانی نیە ئەگەر ئەو لەپێشنوێژ لە رووگەوە نزیكتر بێ، بزانە سێ شێوە هەیە بۆ پێشنوێژو پاشنوێژ:

شێوەی یەكەم: هەردوو لایان لەناو مزگەوتدابن.

شێوەی دووەم: پێشنوێژ لەناو مزگەوتدا بێو پاشنوێژ لە دەرەوەی.

شێوەی سێیەم: هەردوو لایان لەدەرەوەی مزگەوت بن.

شێوەی یەكەم: پەیڕەوی پێ كردن (اقتداء) دروستە، ئیتر خوا ریزەكان لەناو خۆیانا پەیوەست بن یا پچڕابن چونیەكە، هەروا ڕێگرو نێوان لە نێوانیاندا هەبێ یانەبێ، هەروا چون یەكە هەردوولا لەیەك شوێندا بن یانا، بۆ نموونە: ئەگەر پێشنوێژ لە منارەیەكا بێو پاشنوێژ لەبیرێكا بێ، یابە پێچەوانەوە، ئەوە لە هەموو ئەم وێنە یانەدا پەیڕەوی پێ كردن دروستە، چونكە شوێنەكە مادەم مزگەوتە گشتی بەیەك جێگە حلێبەو هەمووی بەنیازی نوێژ دروست كراوە.

شێوەی دووەم: ئەوەیە پێشنوێژ لەناو مزگەوتابێو پاشنوێژ لەدەرەوەی مزگەوت بێ، لەم شێوەیەدا پەیڕەوی پێ كردن بەم مەرجانە دروستە: نێوانیان لەنزیكەی سێ سەد باسك، بەباسكی ئادەمی كەبرێتیە لە دووبست، زیاتر نەبێ، ئەم ئەندازەیە لەئاخری سنووری مزگەوتەكەوە حلێب دەكرێ: لەهەمان كاتدا پاشنوێژ ئاگای لەبزووتنەوەكانی پێشنوێژ هەبێ، وەك لەپێشەوە روون كرایەوە.

شێوەی سێیەم: ئەوەیە پێشنوێژ لە دەرەوەی مزگەوت بن، جا ئەگەر لە دەشتابوون، ئەوە مەرجی دامەزراندنی پەیرەوی پێکردن ئەوەیە: ماوە (مەسافە)ی نێوانیان، لە نزیکەی سێ سەد باسك (ذیراع) پتر نەبێ، ئەمەیش لەسەر فەرمایشتی دامەزراوتر. چونکە راوەستان لەسەر ئەم شێوەیە لە دەشتا، بەپێی باوی ئاسایی، لە حوکمی کۆبوونەوەدایە، لەبەر ئەوەیش زۆربەی کات، لە ماوەی ئاوادا، دەنگی پێشنوێژ لەکاتی دەنگ هەڵبڕینی نوێژی ئاشکرادا، بە ئاسایی دەگاتە پاشنوێژ، بەڵام ئەگەر لە دەشتا نەبوون، وەك ئەوە پێشنوێژ لە خانوو یەکابێ و پاشنوێژ لە خانوویەکی تردا بێ، ئەوە مەرجی دامەزراندنی پەیرەوی پێکردن ئەوەیە: پەیوەست بن، هەتا پەیوەندیو ئاگابوون لەحاڵی پێشنوێژ هەبێ، چونکە لەکاتی وادا جیایی خانوو مایەی لەیەك جیابوونەوەی پێشنوێژو پاشنوێژە، لەبەر ئەوە پەیوەست بوونو نزیکی لە یەکتری بەمەرج دەگرین لەگەڵ نەبوونی ڕێگر (حائیل) چونکە ڕێگر کۆبوونەوە قەدەغە دەکا هەروا مەرجی دامەزراندنی پەیرەوپێکردنە کشێوەو شێوازو دەستوری نوێژی هەردوولا چون یەك بن، ئەگەر وانەبوونو شێوازی نوێژەکانیان لە یەکتری جیابوو ئەوە پەیرەویپێکردن دروست نیە، وەك نوێژی ئاساییو نوێژی مانگو ڕۆژ گیرانو نوێژی تەرم. بەڵام دروستە بۆ کەسێ کە نوێژی جازربکا پەیرەوی بکا بە کەسێ کەنوێژ بگێڕێتەوە، یابەپێچەوانەوە، هەروا دروستە کەسێ فەرز بکا پەیرەوی بکا بەکەسێ کەسوننەت بکا، یا کەسێ نوێژی نیوەڕۆ بکا پەیرەوی بکا بەکەسێ کەنوێژی بەیانی بکا، دەق وەك نوێژی لێ پێش

کــەوتوو (مەســبووق) لــەپاش ســلاّودانەوەی پێــشنوێژەکەی، مــسبوق نوێژەکەی خۆی تەواو دەکا.

مەرجێکی تـری دامەزرانـدنی پـەیڕەوپێکردن ئەوەیـە: کـە نیـەتی پاش نوێـژ لـەنیتی پێشنوێژ دوابکەوێ، وەبـە دوو بنییـات (واتـە بـەدوو روکن) پێشی نەکەوێ، یاپاشی نەکەوێ، لەم دوو شـێوەیەدا مەبەسـت لـەم دوو بنیاتە بنیاتی کردەوەیی یە، لەکاتی پاش کەوتن دا ئەگـەر مەهانـەی رەوای هــەبوو، وەك ئــەوە ێــشنوێژ، بەپەلــە بــوو، پاشــنوێژیش خــووی بەسستیەوە گرتبوو، ئەوە تاسێ بنیات چاوپۆشی دەکرێ، دەنـا نوێژەکـەی پووچـە، لەهـەمان کاتـدا دەبـی زانـایش بـی بـەوە کـەکاری وا نادروسـتە. چـونکە بەراسـتی کـاری وا بەوپـەڕی سەرپێـچی کـردن دادەنـرێ، بـەلاّم بەپێچەوانەی ئەوەوە کەلەیادی نەبێ، یانەزانێ، بـەلاّم هەرچۆن بێ ئـەو رکاتەی بۆ حل ناکرێ، کـە تیایـدا لـە پێشنوێژ پـێش (یاپـاش) کـەوتووە، لەبەر ئەوە دەبێ لەدوا سلاّودانەوەی پێشنوێژەکەی رکاتێ بکا.

سـوننەتە نێرینـە، ئەگـەر هـەر خـۆی بـوو، بامنـاڵیش بـێ، لـەلای راستی پێشنوێژەوە رابوەستێ و، کەمێ لێی دوا بکەوێ، چونکە پێغەمبەر خـۆی وایکـردووە، ئێمـەیش ئێـستا بـۆ پـەیڕەوی ئـەو وادەکـەین، بەمـەو وێنەی ئەمـە دەگـوترێ: (اتبـاع) هاوکـات لەگـەڵ ئـەم بەڵگەیـەدا شـتی وا لـەزاتی خۆیـدا پـەیڕەوی بـاوو نـەریتی جوانی نـاو کۆمەڵە. جـا ئەگـەر لـەوەدوا نێرینەیـەکی تـر هـات، لـەلای چـەپیەوە نوێـژ دابەسـتێ، ئـەوجا یاپێـشنوێژ بـچێتە پێـشەوە، یـا ئـەوان بـچنە دواوە، ئەمـەیش لـەکاتی راوەسـتانا دەکـەن، ئەگـەر لەسـەرەتاوە دوو نێرینـە بـون لەپـشتیەوە بـبن بەیـەك ریـز، ئەگـەر یـەك ژن بـوو لەپـشتیەوە ببـێ بـەریزێ، ئەگـەر ژن

زۆریش بوون هەروا، ئەگەر پیاوو منالّو ژن بوون لەسەر ئەم شێوەویە دەوەستن: لەپشتیەوە پیاوەکان ریز دەبەستن، چونکە سەروەوریی بۆ ئەوانە، ئەوجا منالّەکان لەپشت پیاوانەوە ریز دەبەستن، بەلاّم ئەمە کاتێ وایە کەریزی پیاوەکان پڕبووبێتەوەو کەمی نەبێ، دەنا بەمنالّ پڕ دەکرێتەوە، ئەوسا نێرومێ (خنثى) لەپاش ریزی منالاّنەوە رادەوەستن چونکە هەلّ دەگرن ژن بن، کەژنیش بن لەنوێژا جێگەیان وا لەدوا منالاّنەوە، ئەوجا ریزی ژنان، چونکە ئەمە بەپێی پەیڕەویی پێغەمبەر خۆیەتی {دروودی خوای لەسەربێ}و لەمەدا چاو لەحەزرەت دەکەین.

سوننەتە ئەو ژنەی کە پێشنوێژی بۆ ژنان دەکا لەناوەراستیاندا رابوەستێو کەمێك لێیان پێش بکەوێ، وەلێ ئەگەر پێشنوێژەکەیان ژن نەبوو، دەبێ پێشیان بکەوێ، ناباشە پاشنوێژ بەتەنها ڕاوەستێ، بەلّکوو ئەگەر لەریزدا شوێنی دەسەکەوت بڕواتە ریزەوە، ئەگینا لەپاشەوە نێتی نوێژ دابەستن بەجەماعەت بهێنێو ئەوسا یەکێ لەپاشنوێژەکان لەناو ریزەکەوە ڕابکێشێ بۆ لای خۆیو لەگەلّ ئەودا ببن بەڕیزێ. سوننەتە ئەو کەسەیش بەگوێ ی بکاتو نەرم بێ بەدەستیەوە.

دروستە دەسنوێژدار پەیڕەوی بکا بەتەیەمومکەرەوە، بەلاّم بەمەرجێ تەیەمموم کەرەکە کردنەوەی لەسەر نەبێ، دەنا دروست نییە، هەروا دروستە پەیڕەوی بکا بەکەسێ کەمەسحی خوففی کرد بێ، هەروا پەیڕەویکردنی راوەستاو بەدانیشتوو دروستە، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە نەخۆشییەکەی سەرە مەرگیدا بەدانیشتنەوە نوێژی دەکرد، ئەبو بەکرو خەلّکەکەیش بەپێوە بوون، هەروا دروستە موسلّمانی دادپەروەر پەیڕەوی بکا بە ئازادی بەدکار (حوڕی فاسق) بەلاّم نوێژ لە

پشت فاسقەوە گەرچی دروستە بەڵام ناباشە. بەڵگەی دروستبوونی نوێژ لەپشت بەدکارەوە: شەیخان دەگێڕنەوە: کەئیبنو عومەر، ئەو هاوڕێ نازدارەی پێغەمبەر، لەپشت حەججاجی فاسقەوە نوێژی بەجەماعەت دەکرد. ئیمامی شافیعی {رەزای خوای لێبێ} سەبارەت بەحەججاج دەفەرموێ: پیاوی فاسقی شەرعی وەك حەججاج دەبێ!.

٧٢) کورتکردنەوەی نوێژی چوار رکاتی:

بە زۆری سەفەر بۆ یەکێ لەم دوو مەبەستەیە: یاهۆی رزگار بوونە لەناخۆشی، یامایەی گەیشتنە بەئاواتێ سەفەریش (لەزاتی خۆیدا) رێگەی هاتو نەهاتەو زۆربەی کات دەبێ بەهۆی سەخڵەتیو زەحمەت، مشەقەتو زەحمەتیش دەبێ بەهۆی بارسووکیو کار ئاسان کردن، لەبەر ئەمە یاسادانەر (شارع) لەئیسلاما کە خوای گەورەیە، لەنوێژی چوار رکاتی، دوو رکاتی داشکاندووە. لە هەمان کاتدا قورئانو سوننەتو یەکگرتن بەڵگەن لەسەر ئەوە کەلە سەفەری رەوای درێژدا دروستە نوێژ کورت بکرێتەوە. لە قورئانا دەفەرموێ: {وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَقْصُرُواْ مِنَ الصَّلاَةِ إِنْ خِفْتُمْ – سورة النساء – ٤/١٠١} (واتە: کاتێ چوون بۆ سەفەر ئەگەر نوێژەکانتان کورت بکەنەوە. گوناهتان لە سەر نیە). کورت کردنەوەی نەبەستراوە بەکاتی ترسەوە، چونکە یەعلای کوڕی ئومەییە فەرمووی: گوتم بەعومەری کوڕی خەطاب {رەزای خوای لێبێ}: خودا لەقورئانی پیرۆزدا دەفەرموێ: {لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَقْصُرُواْ مِنَ الصَّلاَةِ إِنْ خِفْتُمْ

أَن يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُواْ} ئەوەتا بەپێی ئەم ئایەتە کورتکردنەوە بەستراوە بەکاتی ترسەوە، خۆ ئێستا ترس نەماوە مەردوم هێمن بوونەتەوە، کەوابو چۆن دروستە بۆ ئێمە نوێژ کورت بکەینەوە؟ ئەویش فەرمووی: ئەمەی سەرنجی تۆی ڕاکێشاوە سەرنجی منیشی ڕاکێشاو منیش وەکوو تۆ لەمە سەرسام بووم، بەڵام کەلەمبارەیەوە لەپێغەمبەرم {درودی خوای لەسەربێ} پرسی، فەرمووی: ئەمە خەڵاتێکەو خودا بەخشیوێتی پێتان دەی ئێوەیش خەڵاتەکەی وەربگرن (موسلیم).

بەڵگەش لە سوننەتا لەسەر کورتکردنەوەی نوێژ وەك ئەوە ئیبنو مەسعوود {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: لەپشتی پێغەمبەرەوە لەسەردەمی خوێدا لەسەفەردا نوێژی چوار ڕکاتیم بەدوو ڕکات کردووە، هەروا لەپشتی ئەبو بەکرو عومەریشەوە نوێژی چوار ڕکاتیمان کورت دەکردەوەو بەدوو ڕکات دەمانکرد، هەرکەسەیان لەکاتی جێنشینی خۆیانا (شەیخان). ئیبنو عەمەریش دەفەرموێ: بۆ خۆم لە خزمەت پێغەمبەرو ئەبو بەکرو عو مەردا سەفەرم کردووە، ئەم زاتانە لەکاتی سەفەردا نوێژی نیوەڕۆیان بە دوو ڕکات دەکرد، هەروا نوێژی عەصریشیان بە دوو ڕکات دەکر.

نوێژکورتکردنەوە هەر لە نوێژی چوار ڕکاتیدا دروستەو بەس لەبەر ئەوە نوێژی شێوانو بەیانی کورت ناکرێتەوە بەس نوێژی نیوەڕۆو عەصرو خەوتنان کورت دەکرێتەوە، هەر نوێژەیان بە دوو ڕکات دەکرێن.

٧٣) مەرجی سەفەرەکە:

ئەو سەفەرەی نوێژکورتکردنەوەی تیادا رەوایە ئەم چەند مەرجەی هەیە:

١) ئەوەیە سەفەرەکە رەوا بێو پێی گوناهبارنەبێ. وەك سەفەری حەجو دانەوەی قەرز، کە ئەم جۆرە سەفەرە لە زاتی خۆیاندا فەرزن، یا وەك سەفەری حەجی سوننەتو سەردان لە خزمو کەسوکار، کە ئەم جۆرە سەفەرانە لە زاتی خۆیاندا سوننەتن، یا وەك سەفەری بازرگانیو گەشتکردن، کە ئەم جۆرە سەفەرانەیش لە زاتی خۆیاندا رەوان، بەڵام نەفەرزن، نە سوننەتن، نە ناباشن، یا وەك سەفەری تاکە کەس، کە بەبێ هاوڕێ سەفەر بکا ئەم جۆرە سەفەرانەیش لە زاتی خۆیانا ناباش (ومەکرووە)ن.

بەڵام سەفەری گوناه هەقی کورتکردنەوەی نیە، چونکە کورتکردنەوە روخصەتو بارسووککردنە، رێگەیش بۆ گوناه خۆش ناکرێ، سەفەری گوناه وەك رێگریو دزیو جەردەییو هێنانو بردنی مەیو بادەو بەنگو تلیاك، سەفەری ژن بەبێ رێپێدانی مێردەکەیو سەفەری قەرزارێ کە توانای دانەوەی قەرزەکەی هەبێ بەبێ رێگەپێدانی خاوەن قەرزەکە، لە سەفەری گوناها رێبوار نەهەقی نوێژکوتکردنەوەی هەیە، نە هەقی کۆکردنەوەی هەیە، واتە: نە مافی قەصرو نە مافی جەمعی نیە. هەروا مافی ئەوەی نیە کە نوێژی سوننەت بە سواری بکا، یا تاسێ رۆژ لە سەفەردا لە دەسنوێژا مەسحی خوفف بکا، هەروا دروست نیە بۆی لە کاتی ناچاریدا مردار بخوا، سوفیانی ثەوری {رەحمەتی خوای لێبێ} دەفەرموێ: ئەگەر ستەمکارێ، لە بانێکابێ، نانو ئاوی لێ برابێ، ئەگەر

له برسانا بمرێ، یا له توونیانا بخنکێ نابێ کەس نان‌و ئاوی بداتێ، هەتا ولات‌و مەردوم‌و دارو درەخت‌و ئاژەڵ له دەستی رزگاریان بێ[1].

٢) ئەوەیه سەفەرەکه درێژبێ، به حسێبی کاروانی برێتییه له دوو قۆناغی تەواو، واته دوو رۆژه رێ، به رۆیشتنی ئاسایی چونکه خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەر سەفەرێ له چوار بەرید کەمتر بێ، نوێژی تیا کورت ناکرێتەوە، (چوار بەرید دەکاته شانزه فرسەق) دەق بەقەد ماوەی نێوانی مەککەو عوسفان. وەك هەموو دەزانین عوسفان له مککەوه دوو رۆژه رێ دووره. ئەم ماوەیه به کیلومەتر دەکاته نزیکەی (٨٤) کیلومەتر، بزانه: دەبێ رێبوار بزانێ کە بۆ شوێنێ دەچێ له دوو قۆناغ کەمتر نیه، کەواته: بۆ کەسێ سەری خۆی هەڵبگرێ‌و بەبێ نیازی شوێنێکی دیاری بسوورێتەوه بەناو ولاتا، مافی نوێژکورتکردنەوەی نیه، هەتا سەفەرکەی زۆریش درێژه بکێشێ.

٣) ئەوەیه ئەو نوێژەی کە دەیکا نوێژی چوار رکاتی حازربێ، هەر نوێژێ وانەبێ کورت ناکرێتەوه، نوێژی قەزایش ئەم درێژەپێدانەی تیادایه: ئەگەر نوێژەکه لهماڵەوه فەوتا بوو بەڵام ویستی له سەفەردا

---

[1] ئەگەر ئەم کوردستانه نازدارەی خۆمان، کە دەتگوت: پارچەیەکی رازاوەیه لەسەر زەمینی بەهەشتی بەرین، ئێستا لەم بارو دۆخی پاشاگەردانی‌و گوشت‌و بڕەدا، تەماشا بکەی، کە چۆن بەدەست دزو جەردەو ستەمکارەوە بووه به گۆمی خوێن‌و بووه به پارچەیێ ئاگر له دۆزەخی سوور،، ئەو کاته رەحمەت بۆ گۆڕی سوفیانی پەورى دەنێری.

- وەرگێڕ -

بیگێڕێتەوە، پێویستە لەسەری کە بە تەواوی بیکا، چونکە ئەو نوێژە بە تەواوی بووە بەماڵ لەسەری، بەڵام ئەگەر لە سەفەردا چوو بوو، وە هەر لە سەفەردا ویستی بیگێڕێتەوە ئەوە بۆی هەیە کە کورتی بکاتەوە، ئەگەر لە ماڵەوە ویستی بیگێڕێتەوە دەبی بە تەواوی بیکا. ئەگەر گومانی بوو نەیدەزانی: ئایا لە ماڵەوە ئەو نوێژەی چووە یا لە سەفەردا، ئەوە دەبێ بە تەواوی بیکا، چونکە تەواوکردن بنەڕەتە (واتە: ئەسڵە) بزانن کە کورتکردنەوە پێنج مەرجی هەیە:

یەکەم: نییەتە، چونکە تەواوکردن بنەڕەتە، جا ئەگەر لە سەرەتاوە لەکاتی نوێژدابەستندا نییەتی کوتکردنەوەی نەبێ، نوێژەکەی لەسەر بنەڕەت دادەمەزرێ، کە تەواو کردنە.

دووەم: دەبێ رێبوار لە دەستپێکردنی نوێژەکەوە هەتا تەواوکردنی رەفتەنی بێ، چونکە یەزدانی مەزن دەفەرموێ: (اذا ضربتم في الارض) واتە: هەر کاتێ چوون بۆ سەفەر، دەی ئەگەر لە سەفەردا نەبێ مافی کورتکردنەوەی نیە.

سێیەم: دەبێ نوێژکەر ئاگاداربێ لە چۆنێتی کورت کردنەوەی نوێژ، ئەگینا مافی ئەوەی نیە، یەزدانی مەزن دەفەرموێ: {فَاسْأَلُواْ أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ – سورة النحل – ٤٣/١٦} واتە: ئەگەر خۆتان شتێکتان نەدەزانی لە زانست پەروەرو مامۆستایانی پسپۆڕی زانست بپرسن، لەهەر گرۆهێ ببن).

چوارەم: پەیڕەوی بە نیشتەجێ ناکا، یا بە نوێژکەری تەواو کەرناکا، ئەگەر پەیڕەوی پێبکا دەبێ نوێژەکەی بە تەواوی بکا، چونکە

شوێنکەوتن (متابعـه)ی پێشنوێژ پێویستە. لەم بارەیەوە، ئەوە ئەم پرسیارە لە ئیبنو عەبباس کرا: ئەوە بۆ ڕێبوار ئەگەر بە تەنها خۆی نوێژبکا نوێژی چوار ڕکاتی بە دوو ڕکات دەکا، کەچی ئەگەر بە جەماعەت لە پشت پێشنوێژێکی نیشتەجێوە نوێژبکا دەبێ چوار ڕکات بکا؟ فەرمووی: لەبەر ئەوە نوێژکردن بەم دوو شێوەیە لەم دوو کاتەدا سوننەتی پێغەمبەر خۆیەتی. (ئەحمەد)

پێنجەم: نوێژە کوتکراوەکە دەبێ چوار ڕکاتیبێ، دەنا کورت ناکرێتەوە، وەك بەیانیو شێوان، چونکە شتی وا کە نوێژی سێ ڕکاتیو دوو ڕکاتی کورت بکرێنەوە ساخ نەبۆتەوە.

٧٤) کەی ڕێبوار دەست دەکا بە کورتکردنەوە:

سەرەتای سەفەر لەوێوە دەست پێدەکا کە ڕێبوار لە ئاوەدانی ئەو شوێنەی کە سەفەری لێوە دەکا تێدەپەڕێ. ئیبنو لمونذیر دەفەرموێ: بەپێی ئاگاداری من پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ): لەهەر سەفەرێکا نوێژی کورت کردبێتەوە هەتا لە سنووری شاری مەدینە نەچووبێتە دەرەوە دەستی نەکردووە بە کورتکردنەوە، هەتا سەفەرەکەی تەواو دەبێ مافی کورتکردنەوەی هەیە، بەلام ئەگەر لە شوێنێ مایەوە لەبەر کارێ کە چاوە نواڕی بوو، تاماوەی چوار ڕۆژ نوێژ کورت دەکاتەوە، لەدوا ئەوە ئەگەر لەوێ مایەوە دەبێ نوێژی تەواوبکا، خوا کارەکەی جێبەجێ بووبێ یا نە بەبووبێ، چونکە لە صەحیحەیندا هەیە: کە پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) لە بەیانی ڕۆژی چوارەمی مانگی قوربانـدا گەیشتە

مەککە، رۆژی چوارەمو پێنجەمو شەشەمو حەوتەم لەوێ مایەوە، لەو ماوەیەدا کە چوار رۆژ دەکا، نوێژی کورت دەکردەوە، لە رۆژی هەستەما نوێژی بەیانی لەوێ کرد، ئەوجا بەرەو مینا کەوتەڕێ! جا لەسەر ئەم بنیاتە رێبوار لەکاتی مانەوەدا لە جێگەیێ هەتا چوار رۆژ بۆی هەیە نوێژ کورت بکاتەوە، لە فەرمایشتێ لە فەرمایشتەکانی شافیعی لەم مەسەلەیەدا: بۆی هەیە هەتا نۆزدە رۆژ، یا هەژدە رۆژ نوێژ کورت بکاتەوە، بەپێی ئەم فەرمایشتە کەوا لە صەحیحی بوخاریدا: ئیبنو عەبباس {رەزای خوایان لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە شاری مەککەی ئازاد کرد نۆزدە شەو لەوێ مایەوە، لەومانەوەیەدا نوێژی کورت دەکردەوە. واتە نێژە چوارینەکانی دەکرد بە دوو رکات. جا لەبەر ئەمە ئێمەیش هەرکاتێ چووین بۆ سەفەر هەتا نۆزدەشەو لە شوێنێ دەمێنینەوە، هەر هەقمان هەیە کە نوێژ کورت بکەینەوە، بەلام ئەگەر لە شوێنی لە ئەوەندە پترماینەوە ئیتر نوێژی تەواو دەکەین. لە گێڕانەوەیەکا: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە مەککە هەژدە رۆژمایەوە، لە رۆژی غەزای فەتحی مەککەوە.

٧٥) کۆکردنەوەی دوو نوێژ:

بۆ رێبوار دروستە کۆکردنەوەی نوێژی نیوەڕۆو عەصر، وە شێوانو خەوتنان، ئەگەر لەکاتی نوێژی یەکەما بیانکا پێی دەگوترێ: جەمعە تەقدیم، واتە کۆکردنەوەی پێشخراو، ئەگەر لەکاتی نوێژی دووەما بیانکا پێی دەگوترێ: جەمعە تەئخیر، واتە: کۆکردنەوەی

دواخراو. سەر بەلگەی ئەمە ئەوەیە کە موعاذی کوڕی جەبەل دەیگێڕێتەوە: فەرمووی: لە غەزای تەبووکدا عادەتی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} وابوو: ئەگەر لە پێش ئەوەدا کە بکەوێتەرێ‌و دەرچێ بۆ سەفەر خۆرلای بدایەو نیوەڕۆ ببوایە ئەوا نوێژی نیوەڕۆو عەسری کۆدەکردەوەو بە جەمعەتەقدیم: بە کۆکردنەوەی پێشخراو دەیکردن، ئەگەر لە پێش نیوەڕۆشدا بکەوتایەتە رێ ئەوا نوێژی نیوەڕۆی دوا دەخست، هەتا دادەبەزی بۆ نوێژی عەصر، ئەوکاتە هەردوو نوێژەکەی پێکەوە بە کۆکردنەوەی دواخراو دەکرد، لە شێوانیشا هەروەها: ئەگەر لە پاش ئاوابوونی خۆر بکەوتایەتە رێ نوێژی شێوان‌و خەوتنانی کۆ دەکردەوە، واتە: نوێژی خەوتنانی دەهێنا بۆ لای شێوان‌و لە پێشدا نوێژی شێوانی دەکردو سلاّوی دەدایەوەو دوا بەدوای ئەو بەبێ درنگ بە جەمع نوێژی خەوتنانیشی دەکرد، ئەگەر لە پێش ئاوابوونی خۆریشدا بکەوتایەتە رێ نوێژی شێوانی دوا دەخست، هەتا دادەبەزی بۆ نوێژی خەوتنان، ئەوکاتە هەردوو نوێژەکەی بە کۆکردنەوە (بە جەمع) دەکرد، لە پێشا شێوان دوا بە دوای ئەو خەوتنانی دەکرد کۆکردنەوەی پێشخراو سێ مەرجی هەیە:

یەکەم: ئەوەیە نوێژی یەکەم لە پێش دووەمدا دەکرێ، واتە: نیوەڕۆ لە پێش عەصرو شێوان لە پێش خەوتناندا دەکرێ، چونکە کاتەکە هی یەکەمە، دووەم پاشکۆی ئەوە، پاشکۆیش پێش پێشکۆی خۆی ناکەوێ.

دووەم: دەبێ لە سارەتای کردنی نوێژی یەکەمەوە، یا لە پێش تەواوبوونیدا نییەتی کۆکردنەوەی هەردوو نوێژەکەی ببێ.

سێیەم: ئەو دوو نوێژە یەك لە دوای یەك بکاو بەینیان زۆر نەخا، چونکە دووەمیان پاشکۆی یەکەمیان، پاشکۆیش نابێ لە پێشکۆی خۆی دابڕێ، لەبەر ئەوە نوێژە سوننەتە دامەزراوەکان لە نێوانیاندا ناکرێن، بەڵام لە نێوانیاندا سوننەتە ئیقامە بکرێ، چونکە ساخ بۆتەوە کە لەنەمیرە، لەکاتی حەجی ماڵاواییدا حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} نوێژی نیوەڕۆو عەصری بە جەمع کردووەو لە نێوانیاندا بە فەرمانی ئەو قامەت کراوە.

وەڵێ کۆکردنەوەی دواخراو تەنیا ئەوەندە مەرجە کە لەکاتی یەکەما نێتی داوخستن بێنێ. بۆ نیشتەجێ دروستە لەبەر بارشت لەکاتی نوێژی یەکەما، نوێژی نیوەڕۆو عەصر، یا شێوان‌و خەوتنان بە جەمع بکا، چونکە زەحمەتە، لەبەر ئەوەیش کە بوخاری‌و موسلیم گێڕاویانەتەوە: ئیبنو عەبباس {رەزای خوا لە خۆی‌و لە باوکی} دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} لە مەدینە، نیوەڕۆو عەصری بە جەمعکرد، بە حەوت رکات کردنی، لە گێڕانەوەیەکی موسلیمدا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە مەدینە نوێژی بە جەمعکرد، نەترسی هێرشی دوژمنی هەبوو، نە لە سەفەریشدا بوو، بەڵام لەگەڵ ئەو مەرجانەی بۆ کۆکردنەوەی پێشخراو هەیە لە سەفەردا، ئەمانەیش مەرجە: لە سەرەتای هەردوو نوێژەکەو لەکاتی سلاودانەوەی نوێژی یەکەمدا باران بباریٚ. وە نوێژەکە لە شوێنێ بکرێ ئەگەر گریمان بچێتەوە بۆی باران لێی بداو جلەکانی تەڕ ببن.

کۆمەڵێ لە هاوڕێیانی شافیعی‌و لە کەسانی تریش دەفەرموون: بەهۆی نەخۆشیشەوە کۆکردنەوە، دروستە. هەندێ لەم زاتانە ئەم زانا

گەورانـەن: قـازی حوسـەینو موتـەوەللیو رەویـانیو خـەتابیو ئیمـامی ئەحمـەدو چـەند کەسێکی تـریش لـە شـوێنکەوتووەکانی، ئینـو عـەبباس خۆی ئەمە دەکا، بـەڵام پیـاوێ رەخنـەی لێـدەگرێ، ئیبنـو عـەبباس پێـی دەفـەرموێ: کـابرای بـێ دایـك! تـۆ مـن فێـری سـوننەتو شـەریعەتی پێغەمبەر دەکەی! ئەوجا ئیبنو عەبباس باسی ئـەوە دەکا کـە پێغەمبـەر خـۆی ئەمـەی کـردووە. ئیبنـو شـەقیق دەفـەرموێ: دڵـم لـەم مەسـەلەیە چەکەرەی دەکرد، بۆیە چوومە خزمەت ئەبو هورەیرە، بۆ ئەم باسە لـێم پرسـی، فەرمایـشتەکەی ئیبنـو عەبباسـی بـە راسـت دانـا، ئـەم داسـتانەی ئیبنـو عـەبباسو کابـاری تـەمیمی رەخنـەگرو پرسیارکردنەکەی ئیبنـو شەقیق، هـەمووی لـە صـەحیحی موسـلیمدا تۆمـارە. نـەوەویش {رەزای خوای لێبێ} دەفـەرموێ: بڕیـاری کردنـی جـەمعی نوێـژ لەبـەر نەخۆشـی، فەرمایـشتێکی راشـکاوی لـە رووی پەسـەندە، چـونکە لـە صـەحیحی موسلیمدا تۆمارکراوە: کـە پێغەمبـەر {درودی خوای لەسەربێ} لـە مەدینـە بـەبێ مەهانەی رەوا، وەك ترسی هێرشی دوژمنو باران، نوێژی بـە کۆکردنـەوە کـردووە، ئیسنائی دەفـەرموێ: ئەمـەی کـە نـەوەوی پەسـەندی کـردووە، شـافیعی لـە (موختەصـەرو لـوزەنی)دا بـەدەق دەیفـەرموێ. مەبەسـتو نـاوەڕۆکیش پـشتگیری ئـەوە دەکـا، چـونکە نەخۆشـی دەبـێ بـەهۆی دروسـتبوونی نـەگرتنی رۆژووی فەرز، دەق وەك سەفەرەکە دەبێ بـەهۆی دروسـتبوونی نـەگرتنی رۆژووی فەرز، کەواتە: دەبێ نەخۆشی باشـتر ببێ بەهۆی کۆکردنەوەی نوێژ، بەڵکوو کۆمەڵێ لە زاناکان بۆ ئەوە چوون کـە دروستە بۆ نیشتەجێ، لەبەر پێداویستی، نوێژ بە جەمع بکـا، بەمـەرجێ نەیکا نـەپیشە. ئەمە فەرمایشتی ئەبو ئیـسحاقی مروزییـە لـە قەففالـەوە

راگـوێزی کـردووه، خـەتابی لـە دەم کۆمـەڵێ لـە دەسـتەی فـەرمـوودەوە، دەگێڕێتـەوە، ئیبنـو لونـذیر بـە پەسـەندی دادەنـێ، ئەمـە فەرمایـشتی ئەشهەبیـشە کـە لـە هاوڕێیـانی مالیکـە، هـەروا قـسەی ئیبنـو سیرینیـشە، فەرمایشتەکەی ئیبنو عەبباسیش دەبێ بـە نیشانە بـۆی کـە دەفـەرموێ: مەبەستی پێغەمبەر لەو جۆرە جەمعە ئەوەبوو کە ئوممەتەکەی تووشـی مەشـەققەت نـەکا. چونکە ئـەوەبوو کـە فـەرمووی: پێغەمبـەر {درودی خوای لەسەربێ} لە مەدینە نوێژی بیوەڕۆو عەصری پێکەوە کۆکردەوەو شێوانو خەوتنانیـشی پێکـەوە کـۆکردەوە، بـەبێ بەهانەیـەکی ڕەوا، وەك تـرسو باران، سەعیدی کوڕی جوبەیر لێی پرسی: قوربان! دەبێ لـە بەرچـی وای کردبێ؟ فـەرمووی: هـەتا نەتەوەکـەی تووشـی سـەخڵەتی نـەکا (نەتـەوە: واتە: ئوممەت – وەرگێڕ).

ئەوەتا ئیبنو عەبباس پاساوی ئەم کارەی حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} بەوە ناداتەوە کە گوایە نەخۆشبووە، یا بەشتێکی تری ئاوا.

٧٦) گێڕانەوەی نوێژی فەوتاو:

نەکردنی نوێژ یا لەبەر بەهانەی ڕەوایە، یا بـەبێ بەهانەیـە دیـارە هەرکەسێ، بە قەستی، بەبێ بەهانەیەکی ڕەوا، نوێژ نـەکا، ئـەوە لـە خـوا یاخی دەبێ، وەخۆی تووشی گونـاهێکی گـەورە دەکـا، لـەو گوناهەگەورانـە کـە دەبـن بـە مایـەی ڕەنجـەڕۆیی! پێویـستە لەسـەری زۆر بـە زوویـی پەشـیمان ببێتـەوە، لەسـەر دەسـتی خـوادا تەوبـە بکـا، وەبـەبێ دواخـستن دەسـبەجێ ئـەو نوێـژە چـواوە بگێڕێتـەوە، جـا ئەگـەر ئـەوەی کـرد ئـەوا

ئـەرکی سەرشـانـی خـۆی بـەجێ هێنـاوە، دەنـا پێویـستە لەسـەر مـیری موسوڵمانان شەڕی لەگەڵ بکا، بەپێی فەرمایشتی خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: خـودای گـەورە فـەرمانـی بـەمن کـردووە کـە شـەڕ بکەم لەگەڵ ئەو خەڵکەدا هەتا شایەتمان دێنن‌و بە زمان ئیعلانی ئیمان دەکەن‌و دەڵێن (لا الـه الا الله) وە دوا ئـەوە نوێـژێکی ڕێکوپێـك دەکـەن‌و بەپێی توانا زەکات دەدەن‌و حـەجی مـاڵی خـوا دەکـەن‌و مـانگی ڕەمـەزان بەڕۆژوو دەبن، ئیتر ئەو کەسـەی ئەمـە بکـا، سـەروماڵی خـۆی لـە هـەموو کەسێ قەدەغە دەکاو، گیان‌وسامان‌و نامووسی لـە هـەموو کەسـێ حـەرام دەبێ، مەگەر بـەپێی شـەرعی خـوا! جا لەسـەر ئـەم بنیاتـە نوێـژ نەکـەر ئەگەر پەشیمان بووەوەودڵی داهێنا، ئـەوا پێویـستە لـە سـەرمان وازی لـێ بهێنین، چونکە یەزدانی مەزن دەفەرموێ: {فَإِن تَابُواْ وَأَقَامُواْ الصَّلاَةَ وَآتَوُاْ الزَّكَاةَ فَخَلُّواْ سَبِيلَهُمْ – سورة التوبة – ٥/٩} واتـە: تەوبـەیان کـردو نوێـژێکی ڕێکوپێکیـان کـردو بـەپێی توانـا زەکاتیانـدا، ئـیتر وازیـان لێبهێـنن‌و بیانوویـان پـێ مـەگرن. بـەڵام ئەگـەر هەرسـوور بـوو لەسـەر نوێژنەکردن ئەوە سوور دەکوژرێ!.

ئەگەر نەکردنی نوێژ لەبەر مەهانەیێ بوو، وەك خەو، یـا بەهەڵە، یا لە بیری چوو، ئەوە گوناهی لەسە نیە، بەڵام پێویستە لەسەری لەوەدوا بیگێڕێتەوە، هەنـدێ دەڵێن: نوێـژی وا ئەدایـە، دەبـێ نییـەتی ئـەدای لـێ بهێنـرێ، کاتەکەیـشی ئـەو کاتەیـە کـە مەهانەکـەی نـەمێنێ، چـونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفـەرموێ: هەرکەسـێ بـەهۆی خەوتنـەوە نوێژێکی لەکاتی ئاسایی خۆیـدا نەرکـد، یا بـەهۆی لەبیرچوونەوە، کـاتی کردنی ئەو نوێژە ئەو کاتەیە کە بیری دەکەوێتەوە).

سوننەتە نوێژە چووەکان لەسەر ریزو تەرتیبی خۆیان بکرێن، هەروا سوننەتە نوێژی فەوتاو لە پێش نوێژی حازرەوە بکرێ، بە مەرجێ بۆ نوێژە حازرەکە ئەوەندە کاتی خۆی بمێنێ کە بەشی یەك رکاتی بە ئەدا بکا. جا کاتێ دەستی کرد بە گێڕانەوەی نوێژێ، ئەگەر تەماشای کرد ئەگەر تەواوی بکا نوێژە حازرەکەی دەفەوتێ یا بەلایەنی کەمەوە فریای رکاتێکی لە کاتی خۆیدا ناکەوێ، ئەوە دەبێ یا بیبڕێ، یا بیکا بە سوننەت‌و یەکسەر نوێژە فەرزەکەی بکا (تەماشای نامیلکەی – حکم تارك الصلاة – بکە کەهی دانەر خۆیەتی).

٧٧) نوێژی هەینی (صلاة الجمعة):

نوێژی هەینی بە عەرەبی پێی دەگوترێ جومعە، جومعەیش واتە: کۆبوونەوە، جا لەبەر ئەوەی کە مەردوم لەم نوێژەدا کۆدەبنەوە ناونراوە جومعە. یا لەبەر ئەوە ناونراوە جومعە چونکە لە رۆژی هەینیدا خێرێکی زۆر کۆدەبێتەوە. ئەم نوێژە گەورەترینی هەموو نوێژەکانە، رۆژەکەیشی لە هەموو رۆژەکانی تری حەفتە گەورەترە، چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: رۆژی هەینی گەورەترین رۆژە کە هەتاوی تیا هەڵدێ، ئادەم لە رۆژی هەینیدا خودا دروستی کردووە، هەر لەم رۆژەیشدا براوەتە ناو بەهەشت، هەر لەم رۆژەیشدا لە بەهەشت دەرکراوە، قیامەتیش هەر لە رۆژی هەینیدا هەڵ دەستێ! (موسلیم‌و ئەبو داوود نەسائی‌و تیرمیذی گێڕاویانەتەوە {رەحمەتی خوای لێبێ}.

٧٨) نوێژی جومعە، سوننەتە یافەرزە؟:

نوێـژی هـەینی بـەپێی نامـەی خـوداو سـوننەتی پێغەمبـەرو یـەکگرتنی نـەتوە (ئوممـەت) فـەرزە. یـەزدانی مـەزن فەرموویـەتی: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ – سورة الجمعة – ٩/٦٢}. خۆشەویستیش {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: بەو کەسە کە گیانی منی بۆ دەسە نیازم هەبوو کە بە پیاوێ بڵێم لە جیاتی خۆم بەرنوێژییکە بۆ خەڵکەکە بکا، وە خۆشم بـڕۆم بـە سـەر ئـەو پیاوانـەی کـە لـە نوێـژی جەماعـەت دوادەکـەون، وە فەرمان بدەم کە بە باوەشـەدار ماڵەکانیان بـە سـەریاندا بسووتێنن (ش/ د/ ت/ ن/). لـە گێڕانەوەیـەکی صـەحیحی موسـلیمدا: پێغەمبـەری خـوا هەڕەشەی لەوانـە کـرد کـە لـە نوێـژی هـەینی دوا دەکـەونو نایکـەنو لـە بارەیانەوە فەرمووی: بەوکەسە کە گیانی منی بەدەسە نیـازم هـەبوو کـە بـە پیـاوێ بڵێم لـە جیـاتی خـۆم پێـشنوێژییەکە بـۆ خەڵکەکـە بکـا، وە خۆشم بـڕۆم بـۆ سـەر ئـەو پیاوانـەی کـە لـە نوێـژی هـەینی دوادەکـەونو ماڵەکانیان بەسەریاندا بسووتێنم. لـە گێڕانـەوەیـەکا: حـەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەو کەسانەی کـە نوێـژی هـەینی ناکـەن، یا دەبـێ واز بێنن لەم کارە ناپەسەندە، یاخود خودا دڵیان مۆر دەکا، ئینجا بەرەبـەرە بـێ ئاگـاو نابەڵـەد دەبـن لـە دیـنو لـە رێگـەی رەهبـەر دووردەکەونـەوە، وردەوردە ئـەم کارەیـان سـەر دەکێـشێ بـۆ کـوفرو بێـدینی. (موسـلیمو کەسانی تر) لە گێڕانەوەیەکا: نوێژی هەینی لەسەر هـەموو نێرینەیـەکی رەسیدە فەرزو پێویستە. (نەسائی بەڕشـتەیەکی دروست گێڕاویەتـەوە). لە حەدیسی شەریفدا دەفەرموێ: ئەوەی لەبەر کەمتەرخەمی سێ نوێژی

هەینی نەکا خودا مۆر دەنێ بەسەر دڵیدا. (ئەبو داوودو تیرمیذیو نەسائی گێڕاویانەتەوە. ڕشتەی نەسائی دروستە، چونکە بەپێی مەرجی موسلیمە. ڕشتەی ئەبو داوودو تیرمیذیش جوانە).

ئیبنو لمونزیر دەگێڕێتەوە: کە یەکگرتن هەیە لەسەر ئەوە کە نوێژی هەینی لەسەر هەموو کەسێ فەرزە، واتە: فەرزی عەینە. ئیبنو عومەریش دەفەرموێ: نوێژی هەینی بە یەکگرتنی نەتەوە فەرزە. واتە: ئیجماعی لەسەرە.

٧٩) مەرجەکانی پێویستبوونی:

مەرجەکانی پێوستبوونی نوێژی هەینی حەوت شتە :-

یەکەم ئیسلامە، وەك لەنامەی نوێژا لە پێشەوە روون کرایەوە.

دووەمو سێیەمو چوارەمو پێنجەمو شەشەم: ئازادیو رەسیدەبوونو نێرینەییو هۆش ساغیو لەش ساغی. چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: نوێژی هەینی پێویستە لەسەر هەموو موسوڵمانێ، ئەم چوار کەسەی لێ دەرچێ: بەندەی زەڕخرِیدەو ژنو منداڵو نەخۆش. (ئەبوو داوود گێڕاویەتەوە) جا شێت هەینی لەسەر نیە، چونکە داوا لێکردن (تەکلیف)ی لەسەر نیە، لەبەر ئەوە بە پێوەری نەخۆشی دەپێورێ رووتیو ترس لە ستەمکارو دەستوپێوەندیو سك چوونو رەوانیەکی وا خۆی پێ رانەگیرێ، مەهانەی رەوای نەچوونن بۆ نوێژی هەینی، هەروەها کەسێکیش کە مەترسی ئەوەی هەبوو کە مردووەکە بتەقێ، یا بۆگەن بکا، هەتا ئەو لە هەینی دێتەوە، ئەوە دەبێ

به مه‌هانه بۆ نه‌چوونی بۆ ئه‌و هه‌نییه، یا ده‌ستوبرد له ته‌داره‌ککردن و ناشتنی ئه‌و مردووه بکا.

حه‌وته‌م: نیشته‌جێییه، که‌واته: هه‌ینی له‌سه‌ر رێبوار پێویست نیه، چونکه نه‌بیستراوه که پێغه‌مبه‌ر {درووده‌ی خوای له‌سه‌ربێ} له سه‌فه‌ردا نوێژی هه‌ینی کردبێ، ده‌گێڕنه‌وه که گوتراوه: نوێژی هه‌ینی له‌سه‌ر رێبوار نیه. (به‌یهه‌قی گێڕاویه‌ته‌وه، به‌لام به‌مه‌وقووفی له‌سه‌ر ئیبنو عومه‌ر).

٨٠) مه‌رجه‌کانی دامه‌زراندنی:

سه‌ره‌رای ئه‌و مه‌رجانه‌ی که بۆ دامه‌زراندنی نوێژ دانراوه، وه‌ك له پێشه‌وه رابورد، بۆ دامه‌زراندنی هه‌ینی ئه‌م سێ شته‌یش مه‌رجه:

یه‌که‌م: ئه‌وه‌یه ئه‌و نوێژی هه‌ینییه له‌ناو سنووری ئه‌و شوێنه‌دابێ، که نیشته‌جێ بێ (واته: مه‌حه‌لی ئیقامه‌بێ) بۆ ئه‌و ژماره نیشته‌جێیانه که له‌و شوێنه‌دا ئه‌و هه‌نییه ده‌که‌ن، خوا ئه‌و شوێنه شاربێ، یا گوندبێ، یا که‌پرو ساباتێکی وابێ کرابێ به نیشتمان، ئیتر ماڵه‌کان له قوڕو به‌ردبن یا له دراو شتی وابن چونیه‌که، به‌ڵگه‌ی ئه‌م بۆچوونه‌یش ئه‌وه‌یه: که نه‌بیستراوه له سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌رو جێنشینه هه‌قناساکاندا، که نوێژی هه‌ینی له غه‌یری ئه‌م جۆره جێگایانه‌دا بکرێ.

دووه‌م: ئه‌وه‌یه که به جه‌ماعه‌ت بکرێ، چونکه نه‌بیستراوه که پێغه‌مبه‌ر {درووده‌ی خوای له‌سه‌ربێ} یا جێنشیه‌نه هه‌قناسه‌کان، یا هیچ زاناو پێشه‌وایه‌کی تر له پاش ئه‌وان، نوێژی هه‌نییان به ته‌نها کردبێ، به‌بێ جه‌ماعه‌ت. له بابه‌ت ژماره‌یێ که جه‌ماعه‌تی پێ دامه‌زرێ مه‌جه‌ماتی

پـێ دادەمـەزرێ چـەند فەرمایـشتێ گـوتراوە: هەنـدێ دەڵـێن: بـە پێـشنوێژەوە بـە چـوار کـەس دادەمـەزرێ، هەنـدێ تـر دەڵـێن: بەسـێ کەسـیش دادەمـەزرێ، هەنـدێ تـر دەڵێن: ژمارەیـەکی وا حلێبـە، کـە ئـەو شوێنەی لێی بن ببێ بە گوند، وە بتوانن لەوێ نیشتەجێ بن، وە سـەوداو مامەڵەو کڕینو فرۆشتن لە نێوانیاندا هەبێ!.

بەڵام ڕێبـازی تـەواو ڕاسـتی نـاودار ئەوەیـە: دەبێ ژمارەیـان بگاتـە چـل کـەس، لەسـەر ئـەم رایـە، چـەند فـەرموودەیێ کـراوە بـە بەڵگـە یەکێکیان: فەرموودەکەی جابیرە {ڕەزای خوای لێبێ} کـە دەفـەرموێ: سـوننەت لەسەر ئەوە سەری گرتووە کە هەر کۆمەڵێ، لە شوینێکا، ژمارەیـان بگاتـە چـل کـەس، یـا زیـاتر، ئـیتر نوێـژی هـەینییان لەسـەرە! (بەیهـەقی)، فەرمایشتی هاوڕێی پێغەمبـەر {درودی خوای لەسەربێ} کـە بفـەرموێ: سـوننەت لەسـەر ئـەوە سـەری گرتـووە، وەك فەرمایـشتی پێغەمبـەر خـۆی وایـە. یـەکێکی تریـشیان: فەرموودەکـەی کـەعبی کـوڕی مالیکـە، دەفـەرموێ: ئەسعەدی کوڕی زوراره یەکەم کەس بوو کە نوێژی هەینیی بۆ دەکـردین، لــە گونــدی هەزمولنــەبیت، لــە هــەواری بــەنی بــەیاضــە، لــە نەقیعولخەضیمات، کە ناوی شوێنێکە دەوری میلێ دووره لـە مەدینـەوە. ئەورەحمانی کوڕی پێی فـەرموو: چـەن کـەس دەبـوون؟ فـەرمووی: چـل کــەس بــووین. (ئــەم فەرموودەیــە ئیبنــو حــەببانو بەیهــەقی بــە فەرموودەیەکی دروستو ساخیان دانـاوە). یـەکێکی تریـشیان کـە ئەوەیـە پێغەمبـەر {درودی خوای لەسەربێ} لـە شـاری مـەدینـە نوێـژی هـەینی دەکـرد، نەبیستراوە کـە بـە چل کـەس کـەمتر هـەینی کردبێ!. مەرجـە ئـەو چل کەسە نوێژی هەینییان لەسەربێو داوالێکراوبن بەپێی شەرع کە بیکەن.

سێیەم: ئەوەیە کە لەوەختی ئەدادا بکرێ، کە بریتییە لە کاتی نوێژی نیوەڕۆ، چونکە ئەنەس {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: دەستووری پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} وابوو ئەو کاتە نوێژی هەینی دەکرد، کە خۆر لە ناوەراستی ئاسمان لای دەدا. (بوخاری). موسلیمیش {ڕەحمەتی خوای لێبێ} لە سەلەمەی کوڕی ئەکوەعەوە {ڕەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە: دەفەرموێ: جاران لەگەڵ پێغەمبەردا {دروودی خوای لەسەربێ} ئەوکاتە نوێژی هەینیمان دەکرد، کە خۆر لە ناوەراستی ئاسمان لادەدا.

جا ئەگەر کات ئەوەندەی نەمابوو کە نوێژی هەینی تیادا بکەن، نوێژی نیوەڕۆ دەکەن، تەنانەت ئەگەر گومانی ئەوەیان بۆ پەیدابوو، کە کاتەکەی بەسەرچووە دەبێ نوێژی نیوەڕۆ بکەن، چونکە مانیی کاتەکە مەرجی دامەزرانیەتی، لەبەر ئەوە گەرەکە سووربزانێ کە کاتەکەی ماوە، گومانی مانی بەس نیە.

٨١) فەرزەکانی نوێژی هەینی:

هەینی سێ فەرزی هەیە :-

یەکەم: ئەوەیە: کە دوو وتار لە پێشیەوە بخوێنرێتەوە، وتارخوێن لە نێوانیاندا دەبێ دابنیشێ لە صەحیحی موسلیما لە جابیری کوڕی سەموورەوە {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەستووری وابوو دوو وتاری دەخوێندەوە، لە نێوانیاندا دادەنیشت، بەپێشەوە وتارەکانی دەخوێندەوە. لە گێڕانەوەیەکا: دەستووری خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} وابوو: دوو وتاری دەخوێندەوە، قورئانی دەخوێندو ئامۆژگای خەڵکەکەی دەکرد.

روکن و بنیاتەکانی ئەم دوو وتارانە پێنجن: حەمدی خواو صەڵاواتدان لەسەر حەزرەتی پێغەمبەرو پەندو ئامۆژگای خەڵکەکە کە لە خوای گەورە بترسن، بەپێی پەیڕەویی حەزرەت لەم بنیاتانەدا، لە وتاری دووەمدا دەبێ نزا بۆ موسوڵمانان بکا، بەلایەنی کەمەوە ئایەتێ کە مەبەست بدا بە دەستەوە بخوێنێ، کەواتە (ثم نظر) بەس نیە، چونکە مەبەستێ ناگەیەنێ، ئەم دوو وتارە ئەم حەوت مەرجانەیان هەیە: کاتی نوێژەکە هاتبێ، نابێ نوێژەکە لێیان پێش بکەوێ، بەڵکوو وتارەکان دەخرێنە پێش نوێژەکەوە، ئەگەر دەیتوانی لە کاتی وتارەکاندا، لەسەرپێ رابوەستێ، لە نێوانیاندا بە ئەندازەی ئارامبوونەوەیێ دابنیشێ، دەسنوێژی هەبێ، لەشی پاکبێ، پیسی بە جەستەو جل و جێگەیەوە نەبێ، بە جلێکی پاك شەرمگای داپۆشرابێ، ئوەندەیش دەنگ بەرزەوە بکا کە بەلایەنی کەمەوە چل کەس لەوانەی کە جومعەیان پێ دادەمەزرێ دەنگی ببیستن.

فەرزی دووەمی نوێژی هەینی: ئەوەیە کە بە دوو رکات بکرێ، عومەر {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: لە دەمی پێغەمبەر خۆیم ژنەوتەووە دەیفەرموو {دروودی خوای لەسەربێ} نوێژی هەینی دوو رکاتە، وە نوێژی جەژنی رەمەزان دوو رکاتە، وە نوێژی جەژنی قوربان دوو رکاتە، وە نوێژی سەفەر دوو رکاتە، ئەم نوێژانە کە بە دوو رکات دەکرێن تەواون، نەوەك بڵێی کورتەوەکراون. (نەسائیو ئەحمەدو ئیبنو ماجە: بەسێ رشتەی دروست).

فەرزی سێیەمی نوێژی هەینی: ئەوەیە کە بەکۆمەڵ (بەجەماعەت) بکرێ، بەڵگەی ئەمە لە پێشەوە رابورد.

٨٢) هەیئەتەکانی نوێژی هەینی:

سوننەتە بۆ کەسێ کە بیەوێ نوێژی هەینی بکا: چوارشت:

یەکەم: خۆشۆردن، چوکە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەگەر کەسێکتان ویستی بچێ بۆ نوێژی هەینی با خۆی بشۆرێ. (شەیخان).

دووەم: جەستەی پاكو خاوێن بکاتەوە، لە چڵكو نارەقو ئەو شتانەی دەبن بەهۆی پەیدابوونی بۆنی ناخۆش، چونکە مەبەست لە خۆشۆردن ئەمەیە، نەك کردنی ئاو بەسەر جەستەداو بەس. شافیعی {خۆشنوودیی خوای لەوەر لێبێ} دەفەرموێ: کەسێ جلو بەرگی خاوێن رابگرێ، خەمو پەژارەی کەم دەبێ، کەسێکیش بۆنی خۆشبێ ئەقڵی پتر دەبێ!.

سێیەم: خۆڕازاندنەوە بە جلی جوانو خۆشەویستی خۆبۆنخۆشکردن: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەوەی رۆژی هەینی خۆی بشۆرێو جلی جوان لەبەر بکاو ئەگەر لە ماڵەوەی بۆنی خۆشی هەبوو لەخۆی بدا، ئینجا بڕوا بۆ نوێژی هەینیو لە مزگەوت هەنگاو هەڵ نەنێ بەسەر سەری کەساو ئەوەندەی خودا لە چارەی نووسیوە نوێژی سوننەت بکا، وەکاتێ پێشنوێژ هاتو دەستی کرد بە وتاری هەینی بێ دەنگ ببێو گوێ رابگرێ تا پێشنوێژ لە نوێژ دەبێتەوە، ئەوەی ئاوا بکا ئەوە دەبێ بە کەفارەتی گوناهی نێوانی ئەم هەینیو هەینییەکەی پێشی. (ئیبنو حەببان لە صەحیحی خۆیدا گێڕاویەتەوە، حاکم گێڕاویەتەوە وە دەفەرموێ: بەپێی مەرجی موسلیمە).

بەرگە سپی زۆر پەسەندە، بەپێی فەرمایشتی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: جلی سپیش لەبەر بکەن، چونکە لە باشترین بەرگی ئێوەیە، وە مردووەکانیشتانی تیا کفن بکەن.

چوارەم: نینۆککردنو لابردنی موویێ کە لابردنی سوننەتبێ، چونکە شتی وا لە سروشتی باشی مرۆڤە.

٨٣) گوێڕاگرتن لە وتارەکەی:

لە بارەی قسەکردنەوە لەکاتی وتاردا راجیایی هەیە، شافیعی بە دەق دەفەرموێ: ئەوە نادروستە، مالیكو ئەحمەدیش هەروا دەفەرموون، گێڕانەوەی دامەزراوی ئەحمەدیش هەروایە، خوای گەورە دەفەرموێ: **{وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُواْ لَهُ وَأَنصِتُواْ – سورة الأعراف – ٢٠٤/٧}** زوربەی (مفسرین) راڤەکەرانی قورئان دەفەرموون: ئەم ئایەتە لە بارەی ئەوەوەیە کە گوێ لە وتاری هەینی رابگیرێ، وە لەم ئایەتەدا وتارەکە ناونراوە قورئان، چونکە بەشێ لە وتارەکە قورئانە. لە فەرموودەیشدا خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: رۆژی هەینی لەوکاتەدا کە پێشنوێژ وتار دەخوێنێتەوە ئەگەر بە هاونشینی خۆت بڵێی وسبە، بێدەنگبە، ئەوە خۆشت بێجا دەکەی! **(رواه الجماعة الا ابن ماجه)**.

رێبازی تازەی شافیعی ئەوەیە: قسە نادروست نییەو، گوێڕاگرتن لە وتار سوننەتە، چونکە شەیخان دەگێڕنەوە: کە ئیمامی عوسمان چووە ناو مزگەوتەوە، لەوکاتەدا ئیمامی عومەر وتاری دەخوێندەوە، عومەر

فەرمووی: ئەوە بۆ بازێ پیاو بە زوویی نایەن بەدەنگ بانگەکەوە؟ عوسمانیش فەرمووی: ئەی فەرمانڕەوای موسوڵمانان! هەر کە گوێم لە بانگ بوو ئەوەندە مامەوە هەتا دەستنوێژم گرت. دەگێڕنەوە: کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} خەریکبوو، وتاری هەینی دەدا، لەوکاتەدا، پیاوێ دێتە ژوورەوەو دەڵێ: کەی قیامەتە؟ خەڵکەکە ئاماژەیان بۆیکرد کە بێ دەنگبێ، بەڵام پیاوەکە بێدەنگ نەبوو، وە قسەکەی دووبارەکردەوە، پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} لە پاش جاری دووەم فەرمووی: هاوار لە تۆ، چیت بۆی ئامادەکردووە؟ پیاوەکە گوتی: خۆشەویستیی خواو پێغەمبەری خوا. حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: دەی مژدەت لێبێ تۆ لە قیامەتدا لەگەڵ ئەوکەسانە دەبی کە خۆشت دەوێن! (بەیهەقی بە رشتەیەکی دروست گێڕاویەتەوە). ئەم دوو رووداوەیش بەڵگەن لەسەر ئەم بابەتە چونکە ئەوەتا عوسمان قسەی کردووەو وەڵامی عومەری داوەتەوەو پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} رەخنەی لە قسەکردنەکەی پرسیارکەرەکە نەگرتووە، دیارە ئەگەر شتی وا نادروست بوایە پێغەمبەر رێگەی نەدەدا. ئەم راجیاییە بۆ قسەیەکە کە مەبەستێکی گرنگی دەسبەجێی تیادا نەبێ، دەنا نەك هەر نادروست نیە، بەڵکوو پێویستە، وەك ئەوە کوێرێ خەریکە بکەوێتە بیرێکەوە، وریای بکاتەوەو رێگەی پێ نیشانبدا. یا دووپشکێ لە نزیك کەسێکەوەبێو هۆشیاری بکاتەوە، یا ببینێ واستەمکارێ بە شوێن مرۆڤێکی بێتاوانا دەگەڕێ، ئەویش ئاگاداری بکاتەوە، یا وەك ئەوە فەرمان بە چاکە بکا، یانەیی لە خراپە بکا.

٨٤) لەکاتی وتارەکەدا نوێژ دروستە:

ئەگەر پێشنوێژ وتاری دەخوێندەوەو لەو کاتەدا کەسێ هاتە ژوورەوە چی بکا؟ ئایا دوورکات نوێژی دیاری مزگەوت بکا یانا؟ لەم بابەتەدا راجیایی هەیە، هەندێ لە زانایان دەفەرموون: با نەیانکات، ئەم رایە دەگێڕنەوە لە ئیبنو عومەرو عوسمانو علییەوە {رەزای خوایان لێبێ} هەروەك فەرمانیش کراوە بە گوێڕاگرتن، ئەو فەرموودانەیش کە لە داستانەکەی سولەیکدا هەن ئاوای تەئویل دەکەن: گوایە سولەیك رووتەڵەبووە، بۆیە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمانی پێکردووە کە هەڵسێ نوێژبکا، هەتا خەڵکەکە بیبینن، بەڵکوو خێری پێ بکەن. شافیعیو ئەحمەدو ئیسحاقو شەرعزانەکانی فەرموودە شوناسەکان دەفەرموون: لە پێش ئەوەدا کە دابنیشێ سوننەتە دوو رکاتی سووکەڵەی دیاری مزگەوت بکا، ئەم داستانەی سولەیکیان کردووە بە بەڵگە، کە جابیر دەفەرموێ: رۆژێکی هەینی لەوکاتەدا کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} وتاری دەدا سولەیکی غەطەفانی هات دانیشت، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} پێی فەرموو: ئەی سولەیك! هەڵسە دوو رکات نوێژی سووکەڵە بکە، ئنجا فەرمووی: رۆژی هەینی ئەگەر یەکێکتان لەوکاتەدا هات بۆ مزگەوت کە پێشنوێژ وتاری دەخوێندەوە با بەگورجی دوورکات نوێژی سوکەڵە بکا. (ش /د /ت /ن) ئەمە بەڵگەی رۆشنی ئەوەیە کە نوێژی دیاری مزگەوت لەم کاتەدا سوننەتە لەبەر ئەوە تەئویلی ئەوانە کە دەفەرموون سولەیك لەبەر ئەوە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمانی پێکردووە بە راوەستان تا خێری پێبکرێ، ئەم تەئویلە قوبوڵ نیەو

پووچە، چونکە ئەوەتا خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} ئاشکرا دەفەرموێ: ئەگەر یەکێکتان لەو کاتەدا هات بۆ مزگەوت.. تاد. چونکە ئەمە دەقێکی رۆشنە تەئویل هەڵناگرێ، دروست نیە کار بە پێچەوانەی بکرێ. وەکی تریش ئەمە بۆ ئەوانەیە کە کاتێ دێنەژوورەوە پێشنوێژ وتار دەخوێنێ بەڵام بۆ ئەوانەی کەوان لەناو مزگەوتەکەدا دروست نیە لەوکاتەدا نوێژ دابەستن. تەنانەت ئەگەر خەریکی نوێژ بوو دەبێ گورج بیکا، ماوەردیو ئەبو حامیدی غەزالی وادەفەرموون.

٨٥) خوێندنی سوورەتی کەهف:

سوننەتە: سوورەتی کەهف لە رۆژ یا شەوی هەینیدا بخوێنێ، بە رۆژ بەپێی ئەم فەرموودەیەی {دروودی خوای لەسەربێ}: لە رۆژی هەینیدا هەرکەسێ سوورەتی کەهف بخوێنێ، لە نێوانی هەردوو هەینییەکەدا نووری لێ دەبارێ. (حاکمو بەیهەقی گێڕاویانەتەوە، بەیهەقی لە سونەندا) بە شەویش بەپێی ئەم فەرموودەیەی {دروودی خوای لەسەربێ}: هەر کسێ لە شەوی هەینیدا سووەتی کەهف بخوێنێ، لەلای خۆیەوە هەتا بەیتوڵلا بە نوور رۆشن دەبێتەوە بۆی (بەیهەقی).

پێویستە لەسەر شێوەیێ بیخوێنێ سەرنەشێوێنێ لە خواپەرستی تر لەکاتی خواپەرستیدا، دەنا نادروستە، چونکە حەزرەت {درووی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: بێداربن! ئێوە هەمووما هەر گفتو گۆ لەگەڵ پەروەردگاری خۆتان دەکەن، کەواتە مەبن بە ئازارو ئەرك بۆ یەکتری لەکاتی دەورکردنەوەیشدا دەنگ بە سەردەنگی یەکتردا هەڵ مەبڕن.

باشترین کات بۆ خوێندنی، لە پاش نوێژی بەیانییە، چونکە خێر هەتا پەلەی لێبکەی باشترە. بەڵام ئەوەی کە بڕێ قورئان خوێن لە مزگەوتا دەیکەن، لەسەر شێوەیەکی وا کە دەبێ بەهۆی سەرلێشێوانی نوێژ کەرەکان، ئەوە نادروستە، وەك زانا پێشەواکان ساخیان کردۆتەوە. شتی وا بەشێکە لەو بیدعەتکارییە ناشرینەی کە خاوەنی شەریعەت بە دانایی خۆی هۆشیاری کردووینەتەوە لە بارەیەوە. خوا ئێمەو موسوڵمانان لەوە بپارێزێ.

٨٦) کاژێری نزاگیرابوون:

سوننەتە لەشەوو رۆژی هەینیدا نزاو پاڕانەوە زۆر بخوێنێ، لە رۆژەکەیدا بۆیە سوننەتە بەڵکوو رێکەوتی کاتی نزاگیرابوون بکا. لە رەوضەدا ئەوەوی دەفەرموێ: فەرمایشتی دروست لە بارەی کاتی نزاگیرابوونەوە ئەوەیە کە لە صەحیحی موسلیمدا تۆمارکراوە، کە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: ئەوکاژێرە لەو حەلەوەیە کە پێشنوێژ دادەنیشێ لەسەر مینبەر هەتا نوێژتەواو دەبێ. ئەم کاتەیە دەمێکی پیرۆزی زۆرکەمە، لە صەحیحەیندا دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) بە دەستی پیشانیدا کە ئەو ماوەیە گەلێ کەمە، لە شەوەکەیشیدا بۆیە سوننەتە چونکە شافیعی (خۆشنوودیی خوای لێبێ) دەفەرموێ: بەمن گەیشتۆتەوە کە لە شەوی هەینیدا نزاگیرا دەبێ.

٨٧) سەڵاواتدان لەسەر پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}:

لە شەوو رۆژی هەینیدا سەڵاواتدانی زۆر لەسەر پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} سوننەتە، چونکە فەرمووده دەفەرموێ: رۆژی هەینی یەکێکە لە رۆژە هەرەباشەکانتان، جا لەم رۆژەدا زۆر سەڵاوات لەسەر من بدەن، چونکە سەڵاواتەکەتان دەگاتەوە پێم، لە فەرموودەیەکی تردا دەفەرموێ {درودی خوای لەسەربێ}: لە شەوو رۆژی هەینیدا سەڵاوات زۆر لە دیداری من بدەن، چونکە ئەوەی یەك سەڵاوات لەسەر من بدا، خودا دەجار رەحمەت دەرێژێ بەسەر ئەودا.

٨٨) لە پاش بانگی رۆژی هەینی مامەڵە نادروستە:

بۆ کەسێ نوێژی هەینی لەسەربێ، لەپاش دەستکردن بە بانگ، سەوداو کڕینو فرۆشتن نادروستە، مەبەست ئەو بانگەیە کە وتارخوێن لەسەر دوانگە دادەنیشێ، چونکە یەزدانی مەزن دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِي لِلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ - سورة الجمعة - ٩/٦٢} واتە: ئەی بڕوادارینە! لە رۆژی هەینیدا، کە بانگ درا بۆ نوێژ ئیتر خێرا بڕۆن بۆ لای ذیکری خوا، واز لە کڕینو فرۆشتن بهێنن. ئەوەتا بە دەقی ئایەت نادروستیی کڕینو فرۆشتن چەسپاوە، سەوداو مامەڵەی تریش بە پێوەری ئەو دەپێورێ واتە: قیاس لەو نادروستییە دەکرێ. لەپێش ئەم بانگەیشدا لە پاش لادانی خۆر لە ناوەڕاستی ئاسمان، کە لەوێوە کاتی پێویستبوون دەست پێدەکا، سەوداو مامەڵەو کارو فرمانی دنیایی ناپەسەندە.

٨٩) نوێژی هەردوو جەژن:

وشەی جەژن لە عەربیدا ناوی (عید)ە، عیدیش لە وشەی (عەود)ی عەرەبی دروستکراوە، کە بەواتا دووبارەبوونەوەیە، چونکە جەژن لە هەموو ساڵێکا دووبارە دەبێتەوە، یا کە جەژن دێتەوە خۆشیو شادیش لەگەڵیا دێتەوە! یا لەبەر ئەوە وا ناونراوە چونکە بەهرەو نازو نیعمەتی خوا لە جەژندا بۆ بەندەکانی دووبارە دەبێتەوە!.

نوێژی جەژن مەبەستێکی گەورەیە بەپێی قورئانو سوننەتو یەکگرتنی نەتەوە. زاتی مەزن دەفەرموێ: {فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ – سورة الكوثر – ٢/١٠٨} لەم ئایەتەدا مەبەست لەم نوێژە نوێژی جەژنی قوربانە، چونکە مەبەست لە (نەحر)یش لە ئایەتەکەدا قوربانیکردنە. بەبێ گومان پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} خۆیو هاوڕێکانی لەگەڵداو نەتەوەی ئیسلام لەپاش خۆی هەموویان نوێژی هەردوو جەژنەکەیان دەکرد، کەواتە بووە بە یەکگرتن.

یەکەم نوێژی جەژن کە پێغەمبەر کردی نوێژی جەژنی رەمەزان بوو، لە ساڵی دووەمی کۆچیدا بوو، هەر لەم ساڵەیشدا سەرفیترە پێویستکراوە، ئەمە فەرمایشتی ماوەردییە.

بزانە کە نوێژی جەژن سوننەتێکی زۆر گەورەو دامەزراوە بەڵام فەرز نیە، چونکە عەرەبە دەشتەکییەکە کە عەرزی پێغەمبەری کرد: ئایا غەیری ئەم پێنج نوێژە فەرزە نوێژی ترم لەسەرە یانا؟ فەرمووی: نەخێر، مەگەر خۆت بە ئارەزووی خۆت نوێژی تری سوننەت بکەی (شەیخان) بۆیەیش زۆر سوننەتێکی گورەیە چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای

لەسەربوو} هەمیشە کردوویەتی‌و قەت نەیچوواندووە، بەلاّم دەشگوترێ لە گوایە: فەرزی کیفایەیە، چونکە یەکێکە لە دروشمەکانی ئیسلام، بە نەکردنی دادەنرێ بە کەمتەرخەمی لە ئاییندا، سەرەڕای ئەوەیش کە لە ئایەتدا فەرمانی پێکراوە دەفەرموێ: {فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ – سورة الكوثر – ٢/١٠٨} واتە: دەی نوێژی جەژن بکە، بۆ خودای خۆت، وە قوربانیی بۆ سەربڕە.

نوێژی جەژن بە جەماعەت دەکرێ، بۆ تەنهاو رێبواریش دروستەو ڕەوایە، بۆ کۆیلە – واتە: بەندەی زەرخرِیدە - و ژنیش دروستە، بەلاّم بۆ گەورەکچ‌و ئافرەتی بۆشناخ چوون بۆ نوێژی جەژن لەم سەردەمەی ئێمەدا، بەبێ گومان نادروستە، چونکە لەم چەرخەدا بەدرەوشتی پەرەی سەندووە، لە هەموو کاتێکدا چوونی ئەم دوو کەسە بۆ ئەم نوێژە ناباشە (ئەمە فەرمایشتی خاوەنی کیفایەتول نەخیارە کە لە (٨٨٩)ی کۆچیدا مردووە لەسەر قسەی پەراوێزێ کەوا لەسەر فیقهولویەسەرە کە لەم شوێنەدا – وەرگێڕ).

گەرچی فەرموودەکەی ئوممو عەطییە بەلگەی ئەوەیە کە دەرچوون بۆی لەلایەنی ئەم دوو کەسەیشەوە دروستە، بەبێ ناباشی بەلاّم ئەو مەبەستەی کە لە سەردەمی پێغەمبەردا، کە باشترین سەردەم بوو، هەبوو ئێستا ئەو مەبەستە نەماوە، چونکە لەو چەرخەدا موسوڵمانەکان کەم بوون، حەزرەت رێگەی بە ژناندا کە بچن بۆ نوێژی جەژن هەتا بەهۆی ئەوانەوە زۆر بنوێنن، ئێستا موسوڵمانان بەبێ ئەوانیش هەر زۆر زۆرن، کەواتە ئەو مەبەستە نەماوە!.

هەر لەبەر هەمان هۆیە کە ڕێگەی دەدا بەژنە بێنوێژەکانیش کە بچن بۆ دیار نوێژی جەژن، خۆ گومان لەوەدا نیە، کە ئەوان نوێژیان لەسەر نیە، سەرەڕای ئەوەیش ئەوچەرخە مەردوم دڵپاك بوون، سەردەمێکی ئارام بوو، ژنان جوانیی خۆیانیان دەرنەدەخست، چاوی خۆیان لە ڕوانینی ناڕەوا دەگرت، هەروا پیاوانیش وابوون، بەڵام لەم ڕۆژگارەی ئێمەدا دەرچوونیان سوور دەبێ بە مایەی بەدکاریو بەدرەوشتی!!.

لە فەرموودەیەکی دروستدا تۆمارکراوە کە عائیشە لە سەردەمی خۆیدا، لەپاش مەرگی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرموویەتی: ئەگەر پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} بمایە تا ئەمڕۆ، وە ئەم بارو دۆخەی کە ئەمڕۆ ژنان سازاندوویانە، ئەمەی بەچاوی خۆی بدیبایە، ژنانی لە هاتن بۆ مزگەوت قەدەغە دەکرد، هەروەك چۆن قەدەغەیە لەسەر ژنانی جوولەکە کە بچن بۆ کنیشتەی خۆیان، دەی ئەمە فەتوای عائیشەیە، کە دایکی موسوڵمانانە، دەربارەی ژنانی سەردەمی خۆی، کە بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دادەنرێ بە باشترین سەردەم، جا دەبێ حاڵی ژنانی ئەمڕۆی ئێمە چیبێ؟ خەڵکێکی زۆریش ئەم قسەیەی عائیشە پەسەند دەکەن: وەك عوروەو قاسمو یەحیای ئەنصاریو مالكو ئەبو حەنیفەو ئەبو یوسف، بەڵام ئەبو حەنیفە جارێ وا دەفەرمووێو جارێ دەفەرمووێ دەرچوونیان دروستە!.

٩٠) كاتی نوێژی دوو جەژنەكان:

بزانن كە كاتی بوونی نوێژی جەژن لە هەڵهاتنی خۆرەوەیە هەتا كاتی نیوەڕۆ، بەڵام سوننەتە ئەوەندە دوابخرێ هەتا خۆر بەقەد رمێ بەرزەوەدەبێ، چونكە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ئاوا دەیكرد، لەبەر ئەوەیش هەتا لە راجیایی ئەوانە رزگارمان ببێ كە فەرموویانە: هەتا خۆر بەقەد رمێ بەرز نەبێتەوە نوێژی جەژن نابێ. سوننەتە نوێژی جەژنی قوربان زوو بكرێ، وە نوێژی جەژنی رەمەزان دوا بخرێ، شافیعی حەدیسێكی مورسەل دەگێڕێتەوە: كە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نامەیێ دەنووسێ بۆ عەمری كوڕی حەزم (كاتێ لە نەجران دەبێ) فەرمانی پێ دەفەرموێ: كە نوێژی قوربان زوو بكەو نوێژی جەژنی رەمەزان درەنگ. ئیبنو قودامە دەفەرموێ: چونكە لەسەر ئەم شێوەیە لە جەژنی قوربانا كاتی قوربانیكردن گوشاد دەبێ، لە جەژنی رەمەزانیشدا كاتی سەرفیترەدان گوشاد دەبێ!.

٩١) ئەندازەی ركاتەكانیان:

ئەندازەی ركاتەكانیان هەر نوێژەی دوو ركاتە، بە ئیجماع، لە ركاتی یەكەمیاندا، بێجگە لە (الله أكبر)ی نوێژ دابەستن حەوت (الله أكبر)ی تر بكا لە ركاتی دووەمیاندا، بێجگە لە (الله أكبر)ی هەڵسانەوە پێنج (الله أكبر)ی تر بكا، ئیمامی تیرمیذی {رەحمەتی خوای لێبێ} لە عەمری كوڕی عەوفی ئەلموزەنییەوە دەگێڕێتەوە: كە پێغەمبەری خودا {دروودی خوای لەسەربێ} لە هەردوو جەژنەكاندا، لە ركاتی یەكەما، لە پێش خوێندنی

فاتیحاوە حەوت (الله أکبر)ی دەکرد، لە رکاتی دووەمدا، لەپێش خوێندنی ئەلّلاهو ئەکبەرەکانا، ئەوەندەی خوێندنی فاتیحاوە پێنج (الله أکبر)ی دەکرد، سوننەتە کە نێوانی ئایەتێکی مامناوەندی (معتدل) راوەستێ، وە لەو راوەستانەدا (تەهلیل)و (تەکبیر)و (تەحمدی) بکا، (بەیهەقی لە ئیبنو مەسعوودەوە بە گوتارو بەکردار ئەمەی گێڕاوەتەوە) جوان وایە بڵێ: (سبحان الله والحمد لله ولا الە الا الله والله أکبر) چونکە ئەم ویردە شیاوی ئەم شوێنەیە، ئیبنو عەبباس‌و کۆمەڵێ لە زاناکان دەفەرموون: (الباقیات الصالحات) ئەم گوتە پیرۆزەیە، لە پاش فاتیحا لە رکاتی یەکەما سوورەتی (ق) بە تەواوی بخوێنێ یا (سبح اسم ربك الاعلى) وە لە رکاتی دووەما (اقتربت) یا (هل أتاك) بە ئاشکرا بە دەنگی بەرز بخوێنێ، بۆ پەیڕەوییکردنی حەزرەت لەم کارانەدا، چونکە ئەو وای کردووە، ئێمەش چاو لەو دەکەین.

٩٢) وتاری پاش نوێژی جەژن:

سوننەتە لەدوا نوێژەوە دوو وتار بخوێنێتەوە، بوخاری‌و موسلیم لە ئیبنو عومەرەوە دەگێڕنەوە: کە پێغەمبەری خودا {دروودی خوای لەسەربێ} و ئەبوبەکرو عومەر {رەزای خوایان لێبێ} یاسایان وابوو، نوێژی جەژنیان لە پێش وتارەکەوە دەکرد. ئەوەیش کە وتارەکە دووە بە پێوەری هەینی دەپێوین‌و قیاسی لەو دەکەین چونکە نەوەوی دەفەرموێ: لەم بارەیەوە هیچ فەرموودەیەکی ساخ نەچەسپاوە!.

وا سوننەتە کە وتارەکە بە سوپاسی خوای گەورە دەست پێبکا، چونکە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} هەمیشە گشت وتارەکانی بە (الحمد لله) دەست پێ دەکرد، لە حەزرەتەوە {درودی خوای لەسەربێ} تۆمار نەکراوە کە بە (الله أكبر) دەستی کردبێ بە دوو وتارەکانی دوو جەژنەکان، بەڵام ناوبەناو لەناو وتارەکەدا (الله أكبر)ی دەکرد (ئیبنو وماجە لە سوونەنی خۆیدا گێڕاویەتەوە).

٩٣) نوێژی جەژن لە سارادا:

سوننەتە کە نوێژی جەژن لە سارا بکرێ، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: هەمیشە لەوێ کردوویەتی. بەڵام جارێ لەبەر باران لە مزگەوت نوێژی جەژنی بۆ کردن. ئەبو هورەیرە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: جارێ لە رۆژی جەژندا باران بوو، لەبەر ئەوە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} لەناو مزگەوتدا نوێژی جەژنی بۆ کردن. (ئەبو داوودو ئیبنو ماجەو حاکم) هەرکاتێ نوێژەکە لە مەککە ئەنجام ئەدرا، ئەوە لەناو مەسجیدولحەراما بکرێ خێرترە هەتا لەسارادا، گومان لەمەدا نیە.

٩٤) ئەڵڵاهو ئەکبەرکردن لە جەژندا:

(الله أكبر) کردن سوننەتە، لەکاتی ئاوابوونی خۆری ئێوارەی شەوی جەژنی رەمەزانەوە، هەتا پێشنوێژ نوێژی جەژن دادەبەستێ. لەهەر کوێ بێ لەماڵا بێ یا لە رێگەو بان، یا لە کووچەو بازاڕ، بە شەو

بێ یا بە ڕۆژ، قەرەباڵغ بێ یانا، ئەگەر کۆمەڵ بوون بۆ یەکتری بسێننەوە باشە ڕێبواریش وەك نیشتەجێو ژنیش وەك پیاو لە گشت ئەم کاتانەدا مافی ئەم (الله أكبر) کردنەی بۆ هەیە، چونکە فەرمایشتەکەی خوا کە فەرمان دەکا بەمە بۆ هەموانە، کە دەفەرموێ: (ولتكبروا الله على ما هداكم)، بوخاریش لە ئوممو عەطییەوە دەگێڕێتەوە: دەفەرموێ: جاران لە سەردەمی پێغەمبەر خۆیدا {دروودی خوای لەسەربێ} ئێمەی ژنان بە فەرمانی ئەو دەردەچوین بۆ دەروەی شار، لەهەر دوو نوێژی جەژنەکاندا، تەنانەت ژنی بێنوێژیش دەردەچوون، لە پشت عەشامەتەکەوە دەبوون کە ئەوان (الله أكبر)یان دەکرد ئەمانیش لەگەڵ ئەواندا دەیانسەندەوە. لە جەژنی قوربانیشدا (الله أكبر)کردن سوننەتە بەپێی فەرمایشتی خودا: {كَذَلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ - سورة الحج - ٢٢/٣٧) وە بەپێی فەرمایشتی خودا: {وَاذْكُرُواْ اللّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ - سورة البقرة - ٢/٢٠٣} واتە: لە چەند ڕۆژێکی ژمێردراودا ذیکرو یادی خودا بە زۆری لەسەر شێوەیەکی دیاری بکەن! ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: ئەم چەند ڕۆژانە بریتین لە سێ ڕۆژەکانی پاش جەژن، کە پێیان دەگوترێ (أيام التشريق: شەوە ڕۆژ - ڕووناکەکان). لە عەلیو ئیبنو مەسعودیشەوە دەگێڕنەوە: ئەم ئەللاهو ئەکبەرکردنە دەست پێدەکا لە جەژنی قوربانا، لە بەیانی ڕۆژی عەرەفەوە، هەتا عەصری دوا ڕۆژی (أيام منى) کە ڕۆژی سێیەمی پاش ڕۆژی جەژنی قوربانە. (ئەم فەرموودەیە ئیبنولونذیرو کەسانی تریش گێڕاویانەتەوە).

ئیبنو عومەریش {ڕەزای خوای لێبێ} لە مینا لە هەموو ئەمڕۆژانەدا (الله أكبر)ی دەکرد، مەیموونەی هاوسەری پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ و ڕەزای خوا لە مەیموونەی هاوسەری بێ} لە ڕۆژی جەژنەوە، کە یەکەم ڕۆژی قوربانییە (الله أكبر)ی دەکرد، ژنانیش لە پشت أبانی کوڕی عوسمانەوەو لە پشت عومەری کوڕی عەبدولعەزیزەوە لە شەوەکانی (أيام التشريق)دا لەگەڵ پیاواندا، لە مزگەوت (الله أكبر)یان دەکرد.

حافیظ دەفەرموێ: ئەم فەرمایشتانەی کە لەم لایەنەوە هەن ئەویان تیادایە کە لەدوا نوێژە فەرزەکانیشەوە (الله أكبر)یان دەکرد.

٩٥) ئەو گوتەیەی کە بەشێوەیە تەکبیر جوانە:

لە بابەت شێوەی گوتەی تەکبیرەوە دروستترین شت ئەوەیە کە عەبدولرەزاق بە ڕشتەیەکی دروست دەیگێڕێتەوە: سەلمان دەفەرموێ: کە (الله أكبر) دەکەن بڵێن: (**الله أكبر الله أكبر الله أكبر كبيرا**) لە عومەرو ئیبنو مەسعوودیشەوە دەفەرموون: ئاوایە: (**الله أكبر الله أكبر، لا اله الا الله والله أكبر الله أكبر ولله الحد**). سوننەتە پیاو بە دەنگی بەرز تەکبیر بکاو ژن بە دەنگی نزم، بوخاری دەفەرموێ: عومەر لە مینا لەناو چاتۆڵەکەی خۆیدا کە (الله أكبر)ی دەکرد، خەڵکی ناومزگەوتەکە گوێیان لە دەنگی دەبوو، جا ئەوانیش بۆیان دەسەندەوە، ئەوجا خەڵکی بازاڕ هەموو بەیەك دەنگ لەگەڵ ئەواندا تەکبیریان دەکرد، مینا لەبەر تەکبیرکردن دەلەرییەوە.

٩٦) نوێژی خۆرگیرانو مانگ گیران:

ئـەم دوو نوێـژە سـوننەتێکی دامـەزراون، بـەپێی فەرمایـشتی پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ): ئـەم خـۆرو مانگـە دوو نیشانەی گەورەن لـە نیشانە گەورەکانی خودا، نە لەبەر مردنـی کەسو نەلەبـەر ژیـانی کـەس نـاگیرێن، جا ئەگـەر شـتێ واتـان دی ئـەوا لـە خـودا بپاڕێنـەوەو ئـەڵلاهو ئەکبـەر بکـەنو نوێـژ بکـەنو خێـرو خێـرات بکـەن. (شـەیخان) لـە گێڕانەوەیـەکدا: لـە خـودا بپاڕێنـەوەو نوێـژ بکـەن هـەتا دەرووتـان بـۆ دەکرێتەوە. لای کەمی ئەم نوێژی خۆرو مانگگیرانە دوو رکاتە، لـە هـەموو رکاتێکییـا دوو راوەسـتانو وو چـەمینەوەی تیادایـە، دوو فاتیحـا لـەو دوو راوەسـتانەدا لەسـەر ئـەم شێوەیە دەخوێنـێ، نوێـژ دادەبەسـتێو فاتیحـا دەخوێنێو دەچێ بۆ چەمینەوەو لە پاشا راست دەبێتەوەو دیسان فاتیحا دەخوێنێتەوەو ئەوجا دەچێتەوە بۆ چەمینەوەی دووەم، ئەوجا سەربەرز دەکاتەوەو کەمێ ئارام دەگرێ، ئەوجا دەچێ بـۆ کوڕنـووش، ئەمـە رکـاتی یەکەم تەواو، ئەوجا رکاتی دووەمیش لە سەرهەمان شێوە دەکا.

هــەرە تەواوەکەیــشی ئاوایــە: لــەپاش نــزای سـەرەتای نوێــژو (أعـوذ بـالله)کـردنو خوێنـدنی فاتیحـە، لـە راوەسـتانی یەکـەمی رکـاتی یەکـەما، سـوورەتی بەقـەرە بخوێنـێ، لـە راوەسـتانی سێیەمدا، یەکـەمی رکاتی یەکەما، سوورەتی بەقەرە بخوێنێ، لە راوەستانی دووەمی یەکەمـدا لەپاش خوێندنی فاتیحا بەقەد دوو سەد ئایەت لـە ئایەتـەکانی سـوورەتی بەقەرە بخوێنێ لە راوەستانی کـە یەکـەمی رکـاتی دووەمـە، بەقـەد سـەدو پەنجا ئایەت بخوێنێ، لە راوەسـتانی چوارەما، کـە راوەسـتانی دووەمـە لـە

ركاتی دووم، لەپاش فاتیحە بەقەد سەد ئایەت بخوێنێ. (شەیخان لە ئیبنو عەبباسەوە گێڕاویانەتەوە).

وا سوننەتە کە لەناو چەمینەوەی یەکەما بەقەد سەد ئایەت تەسبیحات بکا، لەو تەسبیحاتانەی کە لەناو چەمینەوەدا دەخوێنرێن،لە دووەما بەقەد هەشتا ئایەتە، لە سێیەمدا بەقەد حەفتا ئایەت، لە چوارەما بەقەد پەنجا ئایەت، چونکە لە فەرموودەدا شتی وا تۆمار کراوە، بەڵام لەسەر فەرمایشتی دروست نە کوڕنووش و نە راستبوونەوەو نە چەمینەوە درێژناکاتەوە، رافیعی ئەمەی گوتووە، گەرچی نەوەوی درێژکردنەوە بە دروست دادەنێ، چونکە دەفەرموێ: ئەمە لە صەحیحدا تۆمارکراوەو لە (البویطی)دا شافیعی بە دەق دەیفەرموێ:و فاتیحا دەخوێنێ‌و دەچێ بۆ چەمینەوەو لەپاشا راست دەبێتەوەو جا کوڕنووشی یەکەم لە هەموو رکاتێکا بەقەد چەمینەوەی یەکەمە کوڕنووشی دووەمیش بەقەد چەمینەوەی دووەمە. سەر بەڵگەی ئەم باسە فەرموودەکەی شەیخەینە، کە لە ئیبنو عەبباسەوە دەگێڕنەوە، کە دەفەرموێ: لە سەردەمی حەزرەتدا {درودی خوای لەسەربێ} رۆژگیرا، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} هەڵسا نوێژی خۆر گیرانی بۆ موسوڵمانەکان کرد، ماوەیەکی دوورو درێژ لەناو نوێژەکەدا بە راوەستانەوە هەر قورئانی دەخوێند، بگرە بەقەد سوورەتی بەقەرەی خوێند، ئینجا چەمییەوەو روکووعی بردو درێژەیدا بە چەمینەوەکەیشی، ئینجا لە چەمینەوە هەڵسایەوەو گەلێ بە پێوە راوەستایەوە بەڵام لە راوەستانی یەکەمی کەمتر، ئینجا دووبارە روکووعێکی دوورو درێژی تریشی بردەوە بەڵام لە روکووعی یەکەمی کورتتر، ئینجا کوڕنووشی برد، ئینجا هەڵسایەوەو بە

دوورو درێژی ڕاوەستاو قورئانی تیاخوێند، بەڵام لە ڕاوەستانی یەکەمی کەمتر، ئینجا چەمییەوەو درێژەیدا بە چەمینەوەکەی، بەڵام لە چەمینەوەی یەکەمی کەمتر، ئینجا هەڵسایەوەو بە دوورو درێژی ڕاوەستاو قورئانی تیا خوێند، بەڵام لە ڕاوەستانی پێش خۆی کەمتر، ئینجا چەمییەوەو درێژەیدا بە چەمینەوەکەی، بەڵام لە چەمینەوەی پێش خۆی کەمتر، ئینجا کوڕنووشی برد، ئەوجا لە نوێژ بۆوەو خۆریش بەربوو بوو.

٩٧) سوننەتە بە کۆمەڵێ بکرێ:

سوننەتە بە جەماعەت بکرێ، بۆ پەیڕەویی پێغەمبەری خۆی وەك لە صەحیحەیندا تۆمارە، ئەگەر پاشنوێژ لەم نوێژەدا فەریای چەمینەوەی یەکەمی ڕکاتی یەکەم بکەوێ، ئەوە فریای ئەو ڕکاتە دەکەوێ، هەروا ئەگەر فریای چەمینەوەی یەکەمی ڕکاتی دووم بکەوێ ئەوە فریای ڕکاتی دووەمیش دەکەوێ بەڵام ئەگەر لە چەمینەوەی دووەمدا فریای هەریەك لەم دوو ڕکاتە بکەوێ، ئەوە فریای ئەو ڕکاتە نەکەوتووە، چونکە چەمینەوەی دووەم ئەصڵ نیە، پاشکۆیە. سوننەتە نوێژی مانگ گیران بە دەنگی بەرزو نوێژی خۆرگیران بە دەنگی نزم بکرێ، لە صەحیحەیندا مەسەلەی دەنگ بەرزەوەکردن هەیە، لە تیرمیذیشدا دەنگ نزم کردنەوە هەیە. تیرمیذی دەربارەی ئەم فەرموودەیەی کە لە بابەت دەنگ نزم کردنەوەوە گێڕاویەتەوە دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانی دروستە (حسن صحیح).

٩٨) وتار لەم دوو نوێژانەدا:

سوننەتە لە دوا نوێژەکە دوو وتار بخوێنێ، وەك هەردوو وتارەکەی هەینی، چونکە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} وای کردووە (موسلیم گێڕاویەتەوە) لەو فەرموودەیەدا کە موسلیم لەم بارەیەوە دەیگێڕێتەوە ئەمەی تیادایە: هەڵسایە سەرپاو وەسپێکی جوانی خودای گەورەی کرد.. هەتا ئەوێ کە حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەی گەلی موحەممەد! سوێندم بەخودا کەس وەك خودا بە تەنگ ناموسەوە نیەو غیرەتی ناجۆشێ، کە تەماشا بکا کەوایەکێ لە بەندەکانی خەویکی شەرواڵپیسییە، یا یەکێ لە کەنیزەکەکانی خەریکی داوێنپیسییە، ئەی گەلی موحەممەد! سوێندم بەخودا، ئەوەی کە من دەیزانم ئەگەر ئێوە بیزانن زۆر کەم پێ دەکەنینو گەلێ زۆر دەگریان. کۆمەلێ لە هاوڕێیان باسی ئەوەیان کردووە کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: لەدوا ئەم نوێژانە وتاری دەخوێندەوە، لە صەحیحدا ئەوە چەسپاوە. سوننەتە کە پێشنوێژ هانیانبدا لەسەر بەندە ئازادکردنو خێرو خێراتکردنو هەڕەشەیان لێبکا، کەبێ ئاگا نەبن لە قاری خواو ژیانی پێنجو دوو رۆژەی جیهان بە زەرقیو بەرقی خۆی دەستەشکێنیان نەکا. لە صەحیحی بوخاریدا هەیە دەفەرموێ: لە خۆرگیرانەکەدا پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمانیکرد بە بەندە ئازادکردن، تاخودا دەرووی رەحمەتیان لێ بکاتەوە. لە هەمان کاتا بۆ هەموو کەسێ سوننەتە کە لەکاتی سەختیو سەخڵەتیو تەنگانەدا زۆر بە کوڵو بەدڵ لە خودا بپاڕێتەوەو دووعاو نزا بکا، وەك کاتی بوومە لەرزەو هەورەتریشقەو رەشەبای سەختو گەردەلوولو رۆچوونو کارەساتی تری لەم بابەتانە. یەزدانی پاك دەفەرموێ: {فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ

بَأْسُنَا تَضَرَّعُواْ – سورة الأنعام – ٦/٤٣) واتە: ئەوە بۆ عاریان نەگرت بەو هەمکە پەندەی ئێمە بەسەر ئەوانمان هێنا، تووشی ئەو هەمکەئێش پێگەیانسدنمانکردن، هەتا عاربنێنو ملکەچبنو، لەلای پەروەردگاری خۆیان سکالای حالی شڕی خۆیان بکەن کەچی ئەوان وەك نەبایان دیبیو نە بۆران، هەر بەقەرەی ئەوەیش دانەچوون؟!.

هەروا سوننەتە بۆ موسوڵمان لەم حالانەدا لە ماڵەوەیش نوێژی سوننەت بکاو بپاڕێتەوەو نزای تایبەتی بخوێنی، پێغەمبەری خوا (دروودی خوای لەسەربێ) دەستووری وا بوو کاتێ بای سەخت هەڵی دەکرد دەیفەرموو: (**اللهم انی أسألك خيرها وخير ما فيها وخير ما أرسلت به، وأعوذ بك من شرها وشر ما فيها وشر ما أرسلت به. اللهم اجعلها رياحا ولا تجعلها ريحا**): ئەی خودایە! داوای خێری ئەم بایەت لێدەکەم، کە بێ بەشم نەکەی لە خێری، وە لەو خێرەی کە بۆی رەوانەکراوە بەشی باشم بدەری، هەروا پەنا دەگرم بە پەنای تۆ لە شەڕی ئەم بایە، کە لەو شەڕەی لەناو ئەم بایەدایە بە دووربم، بەشم لەو شەڕەدا نەبێ کە ئەم بایە رەوانەکراوە بۆ بەرپاکردنی. ئەی خودایە! ئەم بایە بگێڕە بە بای رەحمەت، کە لە قورئاندا بە (الرياح) ناوبراون، مەیکە بەبای غەزەب کە لە قورئاندا بە (الريح) ناوبراوە. خوایە! بای خێرو خۆشی بێ، بای شەڕو ناخۆشی نەبێ.

٩٩) نوێژە بارانە:

نوێژەبارانە سونەتێکی گەورەی دامەزراوە، لەکاتی بێ بارانیدا، موسوڵمانان لە سەردەمی پێغەمبەرەوە دەیکەن، ئیمامی موسلیم {رەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە: جارێ پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} ڕۆیشتە دەرەوە بۆ ئەو دەشتە بۆ نوێژەبارانە، لەکاتی وتارخوێندنەوەکەدا رووی کردە قیبلەو پشتی کردە خەڵکەکەو بەرماڵەکەی راستو چەپکرد، بوخاری ئەم بڕگەیەشی لەم فەرموودەیە پتر کردووە: لەپاشا پۆشاکەکەی هەڵسووڕاند، واتە: راستو چەپیکرد، ئینجا دوو رکات نوێژی نوێژە بارانەی بە جەماعەت بۆ کردین، لەناو هەردوو رکاتەکاندا بە دەنگی بەرز قورئانی بۆمان خوێند فەرموودەی تر لەم بابەتە زۆرن. داواکردنی باران سێ جۆری هەیە بە پێی شەرع:

یەکەم: کەلای کەمیەتی، ئەوەیە: بە پاڕانەوەو نزا، بەبێ نوێژ، بە تەنها، یا لەگەڵ کۆمەڵدا، داوای بارینی باران لەخوا بکرێ.

دووەم: نزاکردنە لەپاش نوێژە فەرزەکانەوەو لەپاش هەر نوێژێکی سونەتەوە کە وتار لەناویدا سونەتبێ.

سێیەم: کە باشترینیانە: ئەوە: داوای باران بەهۆی نوێژە بارانەوەبێو وتاری تیابێو پێشەوای موسوڵمانان خۆی یافەرمانداریان یاپێشنوێژ پەندو ئامۆژگارییان دابداتو لە سزای سەختی خودا بیانترسێنێو هەڕەشەی نافەرمانی خوایان لێبکاو فەرمانیان پێبکا بە چاکەو خێرکردنو هەموو جۆرە چاکەیێ، وە داوایان لێبکا، ئەگەر حەقی هەرکەسێکیان لەسەرە، یان بیدەنەوە، یا بڕیار بدەن کە بیدەنەوە،

یاخود گەردنی خۆیانی پێئازاد بکەنو تەوبە بکەن، چونکە ئەم جۆرە کارانە دەبن بەهۆی بێبارانیو وشکبوونی چەمو روبارەکانو بەهۆی وشکبوونی کانیاوەکانو بێ بەشبوون لەرزقو رۆزیو هەروا دەبن بەمایەی غەزەب ورقی خواو بەهۆی هاتنی تۆڵەو سزای سەختو پەیدابوونی ترسو برسێتیو کەمبوونەوەی ماڵو منداڵو بێپیتو بەرەکەتیی دانەوێڵەو سەوزەو میوەهات، هەروا دەبن بەمایەی کاولبوونو وێرانبوونی شارو دێهاتو وڵاتێ کە دانیشتووەکانیان ستەمکاربن. وەك خوای گەورە لەقورئانی پیرۆزدا دەفەرموێ: {وَإِذَا أَرَدْنَا أَن نُّهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُواْ فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا – سورة الإسراء – ١٦/١٧} واتە: هەرکاتێ ویستمان وڵاتێ وێران بکەین، فەرمان دەدەین بەگەورە پیاوانو ئاغاو بەگەکانی ئەو وڵاتە، کە خوویان گرتووە بە رابواردنی خۆشەوەو هەمیشە خەریکی عەیشو نۆشن، کە واز لە هەوەسپەرستیو ئارەزوو بازی بهێننو لە رێی شەرعی خودا دەرنەچن، بەڵام ئەوان زیاتر لەیاسا لادەدەنو لەرێ دەردەچن، ئیتر لەسەر فەرموودەی خودا سزا دەروا بۆ سەریانو وڵاتیان وێران دەبێو خاکیان بەتورەکە دەبێژرێ، وا سوننەتە کەپێشنوێژ فەرمانیان پێبکا بە تەوبەو بەوەیش لەپێشا سێ رۆژ لەسەر یەك بەرۆژوو بنو لە رۆژی چوارەما بەزمانی بەرۆژووەوە، بەجلو بەرگێکی پەڕ پووتەوە لە ئاوەدانی دەربچن، تا لەسەر شێوەی سوالکەربن، بەسەلاریو سەرکزی بەرێدا برۆنو، لەقسەو گوفتوگۆدا هێمن بنو بەسەنگینی دابنیشن. ئەبو داوود دەگێرێتەوە: حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} بە پەڕپووتیو بەکزۆڵەییو بەملکەچی لەشار دەرچوو، لەرێ هەر دەمپاڕایەوەو دەلاڵایەوە تا گەیشتە نوێژگاکە. بەڵام خۆیان بۆن نەخۆش نەکەن، چونکە خۆبۆن خۆشکردن

بەشێکە لەخۆشیو شادی. گەرەکە ئەم جۆرە کەسانەیش لەگەڵ خۆیان بەرنو بەخاتری ئەوان لەخوا داوای باران بکەن: پیری ئیختیاری کەفتەکارو خاوو خێزانو منداڵو دەسەوسانو ئافرەتە خەمبارەکان.

چونکە نزای ئەم جۆرە کەسانە نزیکترە لە گیرابوون، بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: بزانن کە لەبەر خاتری بێنەواو زەبوونەکانتان خودا رزقو رۆزیتان دەداو سەرتان دەخا بەسەر دوژمنتاندا، (بوخاری) لە هەمان کاتدا دەبێ خۆ لەوە بپارێزن کە بەهۆی ستەمکارو بەدکارەکانەوە داوای باران بکەن، چونکە هاوبەشیکردنی ئەو جۆرە کەسانە لەم کارە پیرۆزەدا وەك گاڵتە پێکردن وایە، لەبەر ئەوە دوور نیە کەببێ بەهۆی پڕبوونی رقو قاری خودا لەو ناوچەیەدا. جا کاتێ گەیشتە نوێژگاکە پێشەوا یا پێشنوێژ بەجەماعەت دوورکات نوێژی داوای بارانیان بۆ بکا، لەسەر شێوەی نوێژی جەژن، بە دەنگی بەرز فاتیحەو سوورەت بخوێنێ لە هەردوو رکاتەکەدا، چونکە لە فەرموودەدا وادەفەرموێ، شافیعی {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: ئەو سوورەتانەیان تیادا بخوێنێ کە لە نوێژی جەژندا دەخوێنرێن.

کاتەکەی کاتی نوێژی جەژنە، گوتراویشە: کاتی تایبەتی بۆ نیە. ئەوەوی وا دەفەرموێ، شافیعیش دەقی بەسەر داناوە، زانا لێکۆڵەرەوەکانیش ئەمە بە دروست دادەنێن. جا کاتێ لە نوێژەکە بوونەوە پێشنوێژ دوو وتار بخوێنێتەوە لەسەر بەرزیی یەك، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە نوێژە بارانەدا لەسەر دوانگە وتاری خوێندەوە، ئەبو هورەیرە دەفەرموێ: رۆژێ خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} لەشار دەرچوو، ڕۆیشت بۆ نوێژە بارانە، لەپێشا بەبێ بانگو قامەت دوو

رکات نوێژە بارانەی بەجەماعەت بۆمانکرد، ئینجا وتاری خوێندەوە بۆمانو لەخوا پاڕایەوەو رووی کردە رووگەو هەردوو دەستی بەرزەوە کرد، ئەوجا بەرماڵەکەی کە کردبوویە ناوشانی هەڵی سووران راستو چەپیکرد. (ئەحمەدو ئیبنو ماجەو بەیهەقی). لە وتاری یەکەما (استغفار)ێکی زۆربکا هەروا لە وتاری دووەما، چونکە (استغفار) بۆ ئەم شوێنە زۆر لەبارە، ئەوپەڕی سڵ لەوە بکا کە بەزمان بپاڕێتەوەو داوای لێخۆش بوون لەخوا بکاو دڵیشی لای تاوانو گوناهبێ، یا نیازی وابێ کە دەست لە ستەمکاریو ناهەقی هەڵنەگرێو حەددی شەرعی جێبەجێ نەکاو بەردەوام بێ لەسەر ناپاکیکردن لەگەڵ میلەتەکەیدا، کەوان لەچاو دێری ئەودا، دیارە کە لە بارودۆخی ئاوادا بەکۆڵێ قینو قاری خوداوە دەگەڕێتەوە، وەکی تریش ئەوەی بەزار تەوبە بکاو بەکردار بەردەوام بێ لەسەر تاوانەکەی وەك گاڵتە بەخوا بکا وایە، خوا ناخەڵەتێ، چۆن نزای نزاکەری ئاوا گیرا دەبێ؟

دەگێڕنەوە: جارێ ئیمامی عومەر (رەزای خوای لێبێ) داوای بارانی لەخودا کرد بەڵام هەر ئیستیغفاری کردو بەس، عەرزیانکرد، قوربان! ئەی گەورەی موسڵمانان! نەماندیت کە داوای باران بکەی؟ تۆ بەس ئیستغفارت کرد، ئەوە بۆ؟ فەرمووی: با من لەخودا داوای بارانم کرد بەهۆی ئیستغفارەوە، کە بەڕاستی ئیستغفار بورجی بارانبارینی ئاسمانە، نەك ئەو کۆمەڵە ئەستێرەیەی کە ناویان ناون. مەجادیحی سەماء: بورجەکانی باران لەئاسمان. ئەوجا بۆ سەلماندنی فەرموودەکەی خۆی ئەم ئایەتەی خوێندەوە، کەحەزرەتی نووح بەگەلەکەی خۆی فەرموو: {اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ، يُرْسِلِ السَّمَاء عَلَيْكُم مِّدْرَارًا} لە

پەروەردگاری خۆتان داوای لێخۆشبوون لە تاوانەکانتان بکەن، بە راستی ئەو خوایەکی تاوانپۆشە ئەگەر ئێوە بەراستی تەوبە بکەنو داوای لێبوردنی لێ بکەن هەم تەوبەکەتان قوبوڵ دەکا، هەم تاوانەکانتان بۆ دەپۆشێ هەم دەرووی رەحمەتتان لێ دەکاتەوەو لە ئاسمانەوە بارانی فریارەسی خوڕ زمتان بۆ دەبارێنێو لەم قاتو قڕیو بێ رانییەش رزگارتان دەکا). جا لە پاش سەرەتای وتاری دووەمەوە رووبکاتە رووگەو زۆر بەکوڵو زۆر بەدڵ نزایەکی زۆر بکاو بەنهێنیو بە ئاشکرا بپاڕێتەوە، بلاڵتەوە، لەو کاتەدا کەروو دەکاتە رووگە ئەو بەرماڵە، یا ئەو جلە کەراستو چەپ کردوویەتە ناوشانی هەڵی بسوورێنێ، لای راستی بخاتە لای چەپو لای چەپی بخاتە لای راست، خەڵکەکەیش وەك ئەو بەرماڵەکەیان وەچەرخێنن، بەپێی فەرموودەکەی ئەبو هورەیرە کە لە پێشەوە رابورد، ئەوەیش ئاماژەیە بۆ ئەوە خوا یاربێ ئاوا حاڵ لە ناخۆشییەوە دەگۆڕێ بۆ خۆشیو لەگرانییەوە بۆ هەرزانیو لە تورەبوونەوە بۆ لێڕازیبوون. وە هەردوو دەستی بەرز بکاتەوەو ئەو نزایەی کە پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) خوێندوویەتی ئەوە بخوێنێو دوا ئەوەیش هەتا دەتوانێ بە نهێنیو بەئاشکرا نزایەکی زۆر بخوێنێ، بەپێی فەرموودەی خوای گەورە: {ادْعُواْ رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً – سورة الأعراف – ٥٥/٧} واتە: ئەی بەندەکانی من! بەکوڵی دڵ، بەزمانێکی پاك داوای نیازی خۆتان لە پەروەردگاری خۆتان بکەن، ئەوەی پێویستبێ بۆ گیرابوونی نیازتانو بۆ بەدیهێنانی مرازتان بەجێی بهێنن، کەواتە: بەدلگەرمیو بەملکەچیو بە کەساسیو بەنهێنیو بەبێ هاتو هاوار لەخودا بپاڕێنەوە). جا کاتێ پێشنوێژ بەپەنامەکی نزا دەخوێنی، خەڵکەکەیش نزای خۆیان بخوێنن، بەڵام کاتێ ئەو دەنگی لە نزاکردن

بەرزەوە کرد ئەوان ئامین بکەن. ئەمەیش نزاکەی پێغەمبەرە: (**اللهم سقيا رحمة لاسقيا عذاب ولا محق ولا بلاء ولا هدم، اللهم على الظراب والآكام، ومنابت الشجر وبطون الاودية، اللهم حوالينا ولا علينا، اللهم اسقنا غيثا مغيثا هنيئا مريئا غدقا مجللا سحا طبقا دائما اللهم اسقنا الغيث ولا تجعلنا من القانطين، اللهم ان بالعباد والبلاد من الجهد والجوع والضنك مالا نشكو الا اليك، اللهم انبت لنا الزرع وادرّ لنا الضرع وانزل علينا بركات السماء، وانبت لنا من بركات الأرض واكشف عنا من البلاء مالا يكشفه غيرك، اللهم إنا نستغفرك انك كنت بنا غفارا فأرسل السماء، علينا مدرارا) (رواه الشافعي عن سالم بن عبدالله)** واتە: ئەی خودایە! بارانێکی ڕەحمەتمان بۆ بڕەخسێنە، لامانده لە باراناوی سزاو لافاوی بێ پیتی زیانبەخش، بەدووربین لە بارانی تاقیکردنەوە کە ببێ بەهۆی وڵات کاول بوون خودایە! بەسەر سەری کێوو پاڵو ناو شیوو دۆڵو لەوەڕگاکانا ببارێنە، ئەی خوایە! لە دەورو بەرمان ببارێنەو بەسەر سەرمانا نا، خودایە! بارانێکی ڕەحمەتمان فریاخە، کەببێ بەمایەی عەیشو نۆشو ئاوی چەمو کانیاوی پێ بزێ، ڕووی زەوی بەرووەك داپۆشێ! بەخوڕزم ببارێ، سەرو مڕو سەقامگیرو داگربێ، خودایە! بارانمان فریاخە، لەوانە نەبین کە لە ڕەحمەتی تۆ ناهومێد بوون، خودایە! بەندەکانو وڵاتەکان لە تەنگانەدان، تووشی برسێتیو گرانیو تەنگانە بوون، کەسی تر نیە سکاڵای بەرینە بەر لەم لایەنەوە خۆت نەبێ، خودایە! ڕووەکمان بۆ بڕوێنە، ئاژەڵمان بۆ بهێنە شیر، پیتو فەڕ لە ئاسمانەوە ببارێنە بەسەر سەرمانا، لەپیتو فەڕی زەویمان بۆ بڕوێنە، دەردو بەڵامان لەسەر لادە، چونکە بەتۆ نەبێ بەکەسی تر نارەوێتەوە. خودایە! ئێمە بەکوڵ داوای

تاوانپۆشی له تۆ دهکهین، بهڕاستی تۆ ههمیشه چاوپۆشیکهر بووی له ئێمه، جا کهوایه به ڕهحمهتی خۆت بهخوڕزم له ئاسمانهوه بارانێکی ڕهحمهتمان بۆ بڕهخسێنه. (شافیعی – له سالمی کوڕی عهبدوللاوه - گێڕاویهتهوه) سوننهته مرۆڤ خۆی بشۆرێ یادهس نوێژ بگرێ بهلافاوێ کهلهو بارانه ههڵسابێ، باشتر وایه ههردوو لا بکات، له مهجمووعا وا دهفهرموێ: کاتێ دهنگی ههوره تریشقه دهژنهوێ بڵێ: (سبحان من یسبح الرعد بحمده والملائكة من خیفته). (ئیمامی مالیك گێڕاویهتهوه) بروسکهیش بهم پێوهره دهپێورێو لهکاتی دیتنی بروسکهدا ئهم تهسبیحاته زۆر لهباره: (**سبحان من يريكم البرق خوفا وطعما**) سوننهته کهچاو نهبڕێته چهخماخهو برووسکه، چونکه پێشینانه باشهکان ئهوهیان بهناباش داناوه لهکاتی دیتنیدا دهیانفهرموو: (**لا الله الا الله وحده لاشريك له . سبوح قدوس**). ماوهردی دهفهرموێ: واپهسهنده که لهمهدا بکرێن بهسهر مهشق، سوننهته لهکاتی داباریني باراندا بڵێ: (**اللهم صَيِّباً**): خودایه! بارانێکی خوڕزمی بهسوود (بوخاری). وه بهئارهزووی خۆی نزابکا، چونکه بهیههمقی {ڕهزای خوای لێبێ} دهگێڕێتهوه: کهنزا لهم چوار شوێنهدا گیرا دهبێ: کاتێ لهریزی شهڕدا بهرهنگاری یهکتر دهبهن، کاتێ باران دادهکا، کاتێ قامهتی نوێژ دهکرێ، کاتی دیتنی کهعبه وه لهو پاش بارانهکه بڵێ: (**مطرنا بفضل الله علينا ورحمته لنا**) له سایهی خواوه له ڕهحمهتی خواوه بارانمان بۆ باری!). جنێودان به بازۆر خراپه، بهلام لهکاتی ههڵکردنی بادا سوننهته نزابکا، لهحهیثدا دهفهرموێ: با بهشێکه لهرهحمهتی خوا، جاری واههیه ڕهحمهت دههێنێ، جاری وایش ههیه زهحمهت دههێنێ، جا کاتێ دیتان وا

با هەڵیکرد جنیوی پێ مەدەن، بەڵکوو لەخوا داوا بکەن کە لەخێری ئەو بایە بەشتانیدا، وە پەنا بگرن بەخوا لە شەڕی ئەو بایە. بەیهەقی {رەحمەتی خوای لێبێ} لە کتێبی شیعەبول ئیمانا لە موحەممەدی کوڕی حاتەمەوە دەگێڕێتەوە دەفەرموێ. بە ئەبو بەکری ئەل – وە راقم گوت : شتێکی وام فێر بکە کەلە خودا نزیکم بکاتەوە لەمەردوم دوورم بکاتەوە؟ فەرمووی: ئەوەی کە نزیکت دەکاتەوەو لەخواوە ئەوەیە کەداوای بەخشیشی لێ بکەی، ئەوەیشی کەلەو خەڵکە دوورت دەخاتەوە ئەوەیە کەداوای هیچیان لێ نەکەی، چاوت لە دەستیان نەبێ، ئینجا ئەبو هورەیرەوە گێڕایەوە کە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەرفەرموێ: هەرکەسێ داوا لەخوا نەکا خوا رقی لێ دەگری ! ئینجا ئەم شیعرانەی خوێندەوە:

لاتسألن بنی آدم حاجة
وسل الذی أبوابه لاتحجب
الله یغضب ان ترکت سؤاله
وبنی ادم حین یسأل یغضب!

واتە:

داوای هیچ مەکە لە ئادەمیزاد
لەخواداواکە: مرازو مراد
خوا پێی ناخۆشە داوای لێ نەکەی
مرۆڤ پێی خۆشە داوای لێ نەکەی

١٠٠) باسی نوێژی ترس:

نوێژی ترس بەقورئانو سوننەتو یەکگرتنی نەتەوە دامەزراوە، خوای مەزن دەفەرموێ: {وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلاَةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُم مَّعَكَ وَلْيَأْخُذُواْ أَسْلِحَتَهُمْ - سورة النساء - ١٠٢/٤) تاکۆتایی ئایەت. خۆشەویستیش {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: چۆن دەبینن من نوێژ دەکەم ئێوەیش ڕێك ئاوا نوێژ بکەن، دەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ئەم نوێژەی کردووە، لەپاش وەفاتی خۆی هاوڕێکانیشی ئەم نوێژەیان کردووە، {دروودی خودا لەسەر پێغەمبەرو ڕەزای خودا لە یارانی}، جا لەبەر ئەوە بووە بەیەکگرتن، وەکی تریش هۆی ڕەوا دیتنی هەرماوە، کەواتە ئەویش وەك نوێژ کورتکردنەوە هەردەمێنێ. لە ماڵەوەو لە سەفەردا ئەم نوێژە دروستە. ئەم نوێژە سێ جۆری هەیە:

جۆری یەکەم: ئەوەیە کە دوژمن لە غەیری لای ڕووگەوە بێ، لەم کاتەدا ئیمام خەڵکەکە بکا بەدوو بەشەوە، بەشێکیان ڕووبەڕووی دوژمن رادەوەستنو، بەشەکەی تریش لەگەڵ ئیماما سەرەتای نوێژ دەست پێ دەکەن ئیمام ڕکاتێکیان پێ بکا، جا ئەم بەشە، کاتێ ئیمام هەڵسایەوە، ئەوان نێتی‌جیایی لە ئیمام بێنن‌و بۆ خۆیان ڕکاتی دووەم تەواو بکەن‌و سلاو بدەنەوەو بڕۆن بۆ بەرابەر دوژمن‌و بەشی دووەم بێن، کە هەتا ئێستا بەرابەر دوژمن بوون، بێن لە پشتی ئیمامەوە نوێژ دابەستن، وەئیمام ڕکاتی دووەم لەگەڵ ئەمانا بخوێنێ، کاتێ ئیمام دانیشت بۆ تەحیات ئەمانیش ڕاست ببنەوەو ڕکاتی دووەم تەواو بکەن، وەئیمام هەر لەنوێژدا بمێنێتەوە، چاوەڕوانیی ئەمانە بکا، لە تەحیاتا، هەتا ئەوان

پێی دەگەنەوەو سلاوی نوێژەکەیان لەگەڵدا دەداتەوە، ئەمەیش لەسەر ئەم شێوەیە وێنەی نوێژی پێغەمبەرە {دروودی خوای لەسەربێ} لە غەزای (زاتو لریقاع)دا، لەسەر ئەم شێوەیە شەیخان لە سوهەیلەوە گێڕاویانەتەوە. زاتو ریقاع جێگەیەکە لە ولاتی نەجد، ئەم غەزایە ئەم ناوەی لێنرا بە ناوی درەختێکەوە کەلەو جێگەیەدا بوو بەم ناوە، دەگوترێ: ئەم غەزایە بۆیە وانـاونراوە چونکە بەهۆی رۆیشتنی زۆرەوە پێیان شەقار شەقار بووبوو، لەبەر ئەوە قاچیان بەپەڕۆو پاڵ پێچابوو، لە عەرەبیشدا بە پەڕرۆو پاڵ دەگوترێ: ریقاع، کەواتە غەزای زاتوریقاع، بەکوردی پێی دەگوترێ: غەزا پەڕۆینە[1].

جۆری دووەم: ئەوەیە کە دوژمن لەتەرەفی قیبلەوە بێ، جائیمام خەڵکەکە بکا بەدوو بەشەوە، هەربەشەی بکا بەریزێ، جا نوێژ دابەستێ لەگەڵ هەموویان، جا کاتێ گەیشتن بەکوڕنووشی یەکەمی رکاتی یەکەم رێزێکیان لەگەڵ پێشنوێژ کوڕنووش بەرنو ریزەکەی تریان پاسی ئەمانە بکەن. کە پێشنوێژو ریزەکەی لە گەڵیدا کوڕنووشیان بردو راست بوونەوە بۆ رکاتی دووەم، ریزی پاسەوان سوژ دەببەنو راست ببنەوەو

---

[1] لە کوردی خۆماندا دەڵێن: شەخصە پەڕۆینە. لێرەدا فیقهولمویەسەرەکە ئاوابوو: (وذات الرقاع موضع بنجد سميت! بذالك لانهم لفوا على بواطن اقدامهم الخرق... الخ) بەپێی (کفاية الاخيار)ەکە ساخم کردەوە وەك لە سەرەوە وەرم گێڕان چونکە شوێنەکە ئەگەر خۆی لە پێشدا ناوی ژاتوریقاع بێ ئیتر چۆن ناو دەنرێتەوە شوێنە پەڕۆینە! ئەمە هۆی ناوی قەزاکەیە نەك جێگەکە.

- وەرگێڕ -

بگەنەوە بە ئیمام و رکاتی دووەم بخوێنن، کاتێ گەیشتن بەسوژدەی رکاتی دووەم ریزی پاسەوانی پێشوو لەگەڵ ئیمامدا سوژدە ببەن و ریزەکەی تر پاسەوانی بکەن، هەتا ئەمان لە کورنووش سەربەرز دەکەنەوە. جا ئەوانیش کورنووش ببەن و لەگەڵ ئیمام و ریزەکەیدا تەحیات بخوێنن وەپێشنوێژ سلاوی نوێژیان پێ بداتەوە. ئەمە وێنەی نوێژی حەزرەتی پێغەمبەرە {درودو سلاوی خوای گەورەی لەسەربێ} لە غەزای عەسفاندا، ئەبو داوودو کەسانی تر ئەمەیان گێڕاوەتەوە. ئەم شێوەیە ئەم سێ مەرجەی هەیە:

جۆری یەکەم: ئەوەیە کە دوژمن لەلای رووگەوەبێ.

جۆری دووەم: ئەوەیە کە دوژمن لەسەر کێوێ، یا لەسەر راستاییەکی وابێ، کە لەبەر چاوی موسوڵمانەکان ون نەبن.

جۆری سێیەم : ئەوەیە کە موسوڵمانان ئەوەندە زۆر بن، کەبکرێن بە دوو بەشەوە، کە بەشێکیان کورنووش بباو، ئەو بەشەی تریان ببن بە پاسەوان.

جۆری سێیەم: ئەوەیە کەشەڕ گەرم بێ و ترس زۆر بێ و، برژێنە ناو یەکەوەو مەودای ئەوە نەبێ کەببن بەدوو بەشەوە لەم حاڵەدا بەهەر جۆرێ بۆیان رێك بکەوێ نوێژ بکەن دروستە بە سواری پێ یا بەپیادە، بارووشیان لەرووگە نەبێ، چونکە یەزدانی مەزن دەفەرموێ: (**فان خفتم فرجالا أو ركبانا**) (تەماشای باسی - ٥٥ بکە - وەرگێڕ). جا لەم کاتەدا ئەگەر چەمینەوەو کورنووشی تەواوی بۆ نەدەکرا بابە ئاماژە بیانکا، لەبەر ناچاری، وەبۆ کورنووش کەمێ زیاتر لارببێتەوە. ئەگەر ئەمەیشی بۆ نەکرا، چۆن بۆی دەلوێ ئاوا نوێژ بکا دەبێ.

١٠١) بەکارهێنانی ئاوریشمو زێڕ:

بۆ پیاوان پۆشینو لەبەرکردنی ئاوریشم نادروستە، هەروا خۆپێ پۆشینو پاڵ پێوەدانیو لەسەر دانیشتنیو بەخۆوە پێچانی، هەرواکردنی بەبەری جلو بەرگو کردنی بەچەرچەفو رووپۆش بۆ لێفەو دۆشەكو کردنی بەپەردە. وە هەموو جۆرە بەکار هێنانێکی تری نادروستە، بەلگەی ئەمەیش نەیی پێغەمبەرە لەمە، لە گێڕانەوەی بوخاریدا دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {درودو سڵاوی خوای لێبێ} ڕێگەی نەداوین ئاوریشمو دیباج لەبەرکەین، یا لە سەریان دابنیشین. هۆی ئەم نەیی لێکردنە ئەوەیە: ئاوریشم ئەم دووشتەی تیادایە: دەعیەو فیزو هەوا بە مرۆڤ پەیدا دەکاو لە هەمان کاتدا ژنانەیە، لەبەر ئەوە بۆ پیاوی مەرد ناشێو کەمییە بۆ شانو شەوکەتی، ئەوەتا کەسانێ لە بەری دەکەن کە خوێڕیو سەر ژنانینو لاسایی ژنان دەکەنەوە، لە ئیسلامیشدا پیاو پیاوەو ژن ژنە، لەبەر ئەوە لاسایی کردنەوەی ژنان نادروستە، بۆ لەبەرکردنو بەکار هێنانی ئاوریشم نیرەمووك حوکمی پیاوی هەیە، چونکە دووربینی ئەوە دەکرێ کە نێرینە بێ. بەلام پۆشینی بۆ ژنان دروستە چونکە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: زێڕو ئاوریشم بۆ مێیینەی ئومەتم حەلاڵە، بەلام بۆ نێرینەیان حەرامە.(ئیمام ئەحمەد لە موسنەدی خۆیا گێڕاویەتەوە). تیرمذیش لە بارەیەوە فەرموویەتی: جوانو دروستە (حسن صحیح) حیکمەتێکی ناسکی شەرعی تیایە کە ئەوەیە پۆشینی ئاوریشم لەلایەن ژنەوە هەوەسی پیاو هەڵ دەسێنێو لەگەڵ زۆر دروست دەبێو، ئەوەیش دەبێ بەهۆی زۆربوونی نەتەوە، شتی وایش پێغەمبەری خوا، کە گەورەو سەرەوەری پێشینانو پاشینانە،

لەگەڵ ئیسلامی داواکردووە. بۆ نادروستی کەم‌و زۆر جیایی نیە، چونکە حەزرەت بەبێ مەرج دەفەرموێ: ئێوەی پیاوان ئاوریشم‌و دێباج مەپۆشن، لە حاجەتی زێڕو زیودا شت مەخۆنەوە، ئەمانە لە جیهانا بۆ ئەوانن‌و لە بەهەشتا بۆ خۆمانن!. (شەیخان). لە نادروستیدا شتی رەنگ کراو بەزەعفەران، جا هەمووی رەنگ کرابێ، یا هەندێکی، بڕیاری ئاوریشمی بۆ هەیە. بەڵام ئەگەر چنراوەکە تێکەڵ بوو لە ئاوریشم‌و شتێ تر وەك کەتان‌و لۆکە، ئەوە سەرنج دەدەین: ئەگەر زۆربەی ئاوریشم بوو نادروستە، ئەگەر زۆربەی ئاوریشم نەبوو دروستە، کام لایەیان زۆر بێ حوکمەکەی ئەو زاڵ دەبێ هەتا ئەگەر لەپارچە یەکا هەردوولایان یەکسان بوون، رای راستتر ئەوەیە کە دروستە، چونکە پێی ناگوترێ ئاوریشم، بنەڕەتیش لە بەهرەدارەکاندا رەوابوونە. گوتراویشە: لەم کاتەدا نادروستە لای نادروستی زاڵ دەکرێ بەسەر لای دروستیدا، چونکە یاسا وایە: کاتێ حەڵاڵ‌و حەرام کۆبوونەوە لە شتێکا، ئەو شتە حەرامە، لەکاتی ناچاریدا پۆشینی ئاوریشم دروستە، وەك شەڕێکی کوتوپڕی، کە پیاو فریا نەکەوێ جلی تر پەیدا بکا، یا لەبەر پێداویستی، وەك بۆ چاری گەرماو سەرماو خۆروو ئاڵشت‌و ئەسپێ، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لەبەر شتی وا ڕێگەی عەبدورەحمانی کوڕی عەوفی دا کەلەبەری بکا، هەروا بۆ پۆشینی شەرمگا لەناو نوێژا، ئەگەر شتی تری دەست نەکەوت.

چاو پۆشی دەکرێ لە پۆشینی جلێ کەقەراخی چاك‌و یەخەو گیرفان‌و سەردەست‌و داوێن‌و دەرەلنگی گیرابێتە ئاوریشم، خوا دیوی دەرەوەیان، خوا دیوی ناوەیان. سەر بەلگەی ئەم بڕیارەش چەن

فەرموودەیەکە، یەکێکیان ئەوەیە کە موسلیم لە عومەرەوە {ڕەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە دەفەرمووێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ڕێگەی نەداوە کە ئاوریشم لەبەر بکرێ، مەگەر بۆ نەخش، ئەویش بەقەد جێگەی دووسێ پەنجە،یاسێ چوار پەنجەبێ.

۱۰۲) ئەوەی بۆ مردوو پێویستە:

بۆ مردووی موسڵمان ئەم چوارشتە پێویستن: شۆردنیو کفن کردنیو نوێژ لەسەر کردنیو ناشتنی.

۱) **شۆردن:** لای کەمی شۆردن ئەویە: لەپاش لابردنی هەر پیسییەك کە بە لەشیەوە، یا لابردنی هەر شتێ کە نەهێڵێ ئاوەکە بگاتە سەر پێستی، هەموو گیانی مردووەکە بە ئاوێکی پاكو پاکەوەکەربشۆرن. چونکە ئەم ئەندازەیە پێویستە لەسەر زیندوو لەکاتی لەشپیسی دەرکردندا. نێت مەرج نیە، لە لایەن ئەو کەسەوە کە دەیشوا، گریمان ئەگەر کافریش بیشوا بری دەکەوێ! هەر لەسەر ئەم بنیاتە خنکاو لە ئاوا ناشۆرێ، چونکە پاك بۆتەوە. هەیشە دەڵێ دەبێ خنکاو لەئاوا بشۆرێ چونکە ئێمە فەرمانمان پێکراوە کە بیشۆرین، دەی ئەرکی سەرشانمان جێبەجێ ناکرێ هەتا بە کردەوە نەیکەین، ئەگەر مردوو لەبەر سووتانو شتی وا دارزابوو، بە جۆرێکی وا ئەگەر بشۆررێ لێی هەڵدەوەرێو گۆشتەکەی دادەوەشا ئەوە ناشۆرێ، بەڵکوو تەیەمومی بۆ دەکرێ، ئەگەر بۆ مردووی پیاویش بەس ژنی بیانی هەبوو کە بیشوا، یا

بـۆ مـردووی ژن بـەس پیـاوی بێگانــە هـەبوو کـە بیـشوا، ئـەوە لـەم دووحاڵەتەدا، بە دەسکێشەوە تەیەموم بۆ مردوەکە دەکرێ!.

بەڵام منداڵێ کە نەگەیشتبێتە رادەی ئارەزوو جووڵاندن، پیاوو ژن بۆی هەیە کەبیشوا، نێرو مێی گەورەیش حوکمی ئەم منداڵەی هەیە، کافرێ کە ئەهلی ذیمەی نەبێ، شۆردنو کفنکرن واناشتنی دروستە، بەڵام دروست نیە نوێژی لەسەر بکرێ. بەڵام کافری خاوەن پەیمان کە پێی دەگوترێ ذیمی، پێویستە کە بشۆرێو کفن بکرێو بەخاك بسپێررێ، لەبەر جێبەجێکردنی مافی پەیمانەکەی، هەروا کافرێ کە موعاهەدبێ، بەڵام کافری لە ئیسلام هەڵگەڕاوەو بێبڕوای جەنگی ئەم دووە نەشۆردنو کفنو نە ناشتنیان پێویست نین، بەڵکوو دروستە کە کەلاکەکەیان فڕەبدرێتە بەرسەگ، چونکە ئەم دووە لە شەرعا رێزیان بۆ دانەنراوە. ئەوەندە هەیە ئەگەر خەڵك بە بۆگەنیان زیانەوەمەند دەبوون پێویستە کەلاکەکەیان بکرێ بەژێر خۆڵەوە. مردوو سوننەت ناکرێ بە بیانووی ئەوەوە کەژێرچەرمی سەری چووکی بشۆررێ!

٢) **کفنکردن:** لای کەمی، لۆیەکفنە چ بۆژن، چ بۆ پیاو چونکە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) فەرمانی فەرموو: کە موصعەبی کوڕی عومەیر لە باڵاپۆشەکەی خۆیدا کفن بکرێ، کە تەنیا ئەو لۆجلەی هەبوو کە مرد (شەیخان).

راجیایی هەیە لە ئەندازەکەیدا. هەندێ دەفەرموون: بریتییە لەو ئەندازەیە کە شەرمگای پیاو، یا ژن، داپۆشێ. هەندێ تر دەفەرموون: ئەوەیە کە هاودامان بێ هەموو لەشی مردووەکە داپۆشێ، تەنیا سەری

پیاوو ژنی لێدەرچێ کە لە ئیحرامی حەجو عەمرەدا مردوون. ئەوەی فەرمایشتی دووەم بە دروست دادەنێ، ئیبنولقری، وەك ئە ذروعی، ئەم رای دووەمە پەسەند دەکات، لەمەدا جەماوەری زاناکانی خۆراسان سەرمەشقیانە.

٣) **نوێژکردن لەسەری:**، کە بڕیارەکەی لەمەولا دێ.

٤) **ناشتن:** لای کەمی چاڵێکی وایە نەهێڵێ بۆنی مردووەکە بێتەدەرەوە، رێگەی درندە نەدا کە مردووەکە دەرکێشێتە دەرەوە.

دووکەس نەدۆشۆرێنو نە نوێژیان لەسەر دەکرێ:-

یەکەمیان: شەهیدە. گەرچی کوژراوی بەناهەقو خنکاو لە ئاواو کەسێ بەژێرەوە بووبێو کەسێ بەدەردی سك بمرێو مەرگی کوتوپڕو کەسێ لە کافرسانی بمرێو ژنی زەیستان، ئەمانە هەموو شەهیدی قیامەتن، بەڵام ئەمانە هەم دەشۆرێنو هەم نوێژیان لەسەر دەکرێ، بەڵام مەبەست لەو شەهیدەی کە ناشۆرێو نوێژی لەسەر ناکرێ ئەم شەهیدانەیە: کەسێ لە شەڕی کافرانا بەهۆی شەڕەوە کوژرابێ، وەك ئەوە کافرێ کوشتبێتی، یا موسوڵمانێ بە هەڵە کوشتبێتی یا چەکەکەی خۆی بۆیگەڕابێتەوە، یا لە ماینەکەی گلابێ، یا وڵاخەکەی لەقەو جووتەی لێدابێ، یا کەوتبێتە ناو هەڵدیرێکەوەو مردبێ، یا لە شەکەی لە پاش تەواوبوونی شەڕەکە بە کوژراوی بدۆزنەوەو هۆی مردنەکەی نەزانرێ، بۆ ئەمەش رەسیدەو منداڵ یەکسانن، هەروا ئازادو بەندەو پیاوو ژن لە مەدا چون یەکن. بوخاری لە جابیرەوە دەگێڕێتەوە: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} شەهیدەکانی ئوحودی نەشۆرد، وە نوێژیشی لەسەر نەکردن.

لەم بڕیارەدا لەشپاكو لەشپیس چونیەكن، چونكە حەنظە لە {رەزای خوای لێبێ} لەشی پیسبوو كە لە غەزای رۆژی ئوحوددا شەهیدكرا، لەگەڵ ئەوەشدا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمانی نەكرد بە شۆردنی، فەرمووی: دیم كە فریشتەكان دەیان شۆرد. ئەو شەهیدەی لەسەر ئەم شێوەیە بكوژرێ ئەوە شەهیدی دنیاو قیامەتە، لەو دەستەیەیە كە خوا لەوەسپی جوانیان {عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللّهُ مِن فَضْلِهِ – سورة آل عمران – ١٦٩/٣ – ١٧٠}.

بەلام ئەوەی كەلەم حاڵەتانەدا لەسەر شێوەیێ كە مایەی رەزامەندی خوای گەورە نەبێ، كوژرابێ، ئەوە بە شەهیدی قیامەت دانانرێ، بەڵام لە دنیادا بە شەهید دادەنرێ لەبەر ئەوە نەدەشۆرێو نە نوێژی لەسەر دەكرێ، ئەمانەیش وەك: كەسێ لە شەڕی بێ بڕوایانا پشتی لە كافر هەلكردبێو لە هەمان كاتدا خۆی نەگەیاندبێتەوە كۆڕی شەڕ لە لایەكی ترەوە واتە: هەڵهاتبێ لەبەر كافرو كوژرابێ، یا چووبێ بۆ لای دەستەیەكی بێهێز، یا بۆ ریابازی جەنگ بكا. ئەم جۆرە كەسانە لە قیامەتدا لە خەلاتی شەهیدانا بەشدار نین.

دووەم: لەوانەی كە نەدەشۆرێنو نە نوێژیان لەسەر دەكرێ: منداڵی لەبارچووە. منالی لەبارچوو دوو حاڵەتی هەیە:-

حاڵەتی یەكەم: ئەگەر نیشانەی ژیانی پیوەبوو، وەكووو جووڵەو دەنگو گریانو روانینو شیرخواردن، ئەوە هەم دەشۆردرێو هەم نوێژی مردووی لەسەر دەكرێ، چونكە سوور دەزانین كە ئەو خاوەن ژیان بووە، بەپێی فەرموودەی حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} كە دەفەرموێ: هەر كاتێ

منـــاڵ نیــشانەی ژیـــانی پێوەبـــوو، وەکـــوو قیـــژەی گریـــان، ئـــەوە هـــەم بەشـــەمیراتی بـــۆ دادەنـــرێ، هـــەم نوێـــژی لەســـەر دەکـــرێ (نەســـائی گێڕاویەتـــەوە، ئیبنـــو حـــەببانو حـــاکم بـــە درووســـتیان دانـــاوە) وە دەفەرموێ: بەپێی مەرجی شەیخەینە، کە دایان ناوە بۆ ساخیو دروستی فەرموودە.

حاڵەتی دووەم: ئەوەیـە کـە بـە دروسـتی نـەزانرێ کـە ئایا گیـانی کـراوە بەبـەرا یانـا، چـونکە نیـشانەی ژیـانی پێـوە نیـە، جـا ئەگـەر چـوار مانگانە دەبوو کە منداڵ لە ناوسکی دایکیدا لەم تەمەنەدا ڕۆح دەکرێ بە بەریدا، یاخود لە چوار مـانگ زیـاتر بـوو، ئـەوە نەشۆردنی لەسـەرەو نـە نوێژی لەسەر دەکرێ، بەڵام پێویستە کفنو دەفـن بکـرێ.وەلێ منـداڵێ کـە سـەرو شـێوەی ئـادەمی تیـا دەرنەکـەوتبوو، وەکـوو پارچـە گۆشـتێ وابـوو، ئـــەوە شـــۆردنو نوێـــژو کفنـــی نـــاوێ، بـــەڵام ســـونەتە پەڕۆیـــەکی پێـــوە بپێچرێو بشاردریتەوە لەناو خاکا.

١٠٣) سوننەتەکانی شۆردنی مردوو:

لەپێشەوە لای کەمیی شۆردنی مردوو باسـکرا. بـەڵام باشـترینەکەی ئاوایـــە: لـــە پەناگایـــەکا بیـــشۆرێ، کـــەس نەچـــێتە دیـــاری، جگـــە لـــە مردووشـــۆرەکەو ئەوانـــەی کـــە یاریـــدەی دەدەن، وا باشـــە ئـــەو شـــوێنە سەرداپۆشرابێ، وە لەسەر تەختەیەکی بەرز یا شـتێکی بـەرز دایبنـێ، بـە ئاوێکی سارد بیشۆرێ، چونکە ئاوی سارد لەش پنردەکاتەوەو توندو تـۆڵی دەکـا، مەگـەر لەبـەر پێداویـستی ئـاوی گـەرمی شـلەتێن بـەکار بێنـی بـۆ

شۆردنی، وەك چڵکنیو شتی وا، واباشە کە مردوو شۆرەکە مردووەکە لەسەر تاتە شۆرێکی بەرز دابنیشێنێ، بە شێنەیی، بە چەشنێ کە کەمێ لاربیێتەوە بۆ لای پشتەوە، وە پشتی بدا بە ئەژنۆی راستی خۆیەوە، دەستی بهێنێ بەسەر سکیدا هێز بخاتە سەر دەستی، بۆ ئەوەی ئەگەر پوخڵییەکی تیابێ دەربچێ، ئەمجار بەسەر پشتا لەسەر پشت رای بکێشێ، بە دەستی چەپی، بە دەسپێچێکەوە، شەرمگای بەرو دوای بشۆرێ، پاشان ئەوە فڕەداو دەسپێچێکی تر بکاتە دەستی پەنجە بکا بە دەمیا، بیهێنێ بە سەردانەکانیدا، وە هەرچی لە کونەلووتەکانیا هەبوو پاکی بکاتەوە. واباشە لە دوا ئەمە کە مردوو شۆرەکە، دەسنوێژێکی تەواوی وەکوو هی زیندووی بۆ بگرێ، ئەوجا بەشتێکی بۆنخۆش وەك موردو گیا هێرۆوە بەماددەیەك کە شت پاك بکاتەوە وەك سابون سەری بشۆرێ ئەوجا ئاوێکی تێرو تەسەل بکا بەسەر سەریا، ئەوجا لای راستی بشۆرێ، ئەوجا لای چەپی بشۆرێ، وە لە هەموو ئەم شۆرینەدا شتێکی بۆنۆش، وەك مۆرد ئامێتەی ئاوەکە بکا، سوننەتە بۆ جاری دووەمیش وەك جاری یەکەم بیشواتەوە، وە بۆ جاری سێیەم هەموو لەشی، بە ئاوێکی رووت، وەك جارەکانی تر بشوا.

بوخاری {رەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە: ئوممو عطییە {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەری خوا {درودو سڵاو رەحمەتی خوای گەورەی لەسەربێ} تەشریفی هاتە ژوورەوە بۆلامان، ئێمە خەریکبووین تەرمی زەینەبی کچیمان دەشۆرد، فەرمووی: بە ئاوو مۆرد سێ جار بیشۆرن، یا پێنج جار، یا زیاتریش، ئەگەر زیاترتان بە پێویست زانی، لە دوا دەستدا کافووریشی تێبکەن، لە ئەندامە راستەکانیەوەو لە ئەندامەکانی دەسنوێژیەوە دەست پێبکەن بە

شۆردنی. ئوممو عەتییە {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: جا قژەکەیمان کرد بە سێ بەشی یەکسانەوەو شانەمان کردو کردمان بە سێ پەلکەو بە پشتیا شۆڕمان کردەوە. سوننەتە کە سەرو ریشی (ئەگەر موویان پێوەبوو) بە شانەیەکی ددان شاش دابهێنێ، بەڵام بە شێنەیی، نەبادا موویان لێ هەڵوەرێ، ئەگەر شتێکی لێ هەڵوەری بیشۆرێو لە دواییدا لە پاڵیا، لەناو کفنەکەیدا دایبنێ، چونکە دەبێ رێز لە هەموو بەشێکی لەشی مرۆڤ بگیرێ بەپێی قورئان کە دەفەرموێ: {وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ – سورة الإسراء – ١٧/٧٠}.

جا لەپاش شۆردنی ئەگەر شتێکی لێدەرچوو، پێویستە کە لاببرێ، بەڵام شۆردنەوەی دوبارە کرێتەوە.

سوننەتە مردوو شۆر تەماشای هیچ شوێنێکی نەکا بەپێی پێداویست نەبێ، بەڵام نادروستە کە تەماشای شەرمگای بکا، یا بەبێ دەسپێچ دەست لە شەرمگای بدا، دەبێ ئەو کەسەی کە مردووە کە دەشوا سرپۆشبێ، ئەگەر شتێکی باشی بینی بیگێڕێتەوە. ئەگەر شتێکی ناباشی چاوپێکەوت حەرامە باسی بکا. باشتر ئەوەیە کە پیاو پیاو بیشۆرێو ژن ژن بیشۆرێ. بەڵام دروستیشە پیاو ژنی حەڵاڵی خۆی بشۆرێ، وەك هاوسەرو کەنیزەك، با ژنەکەیشی کتابییەبێ وە ژن مێردی خۆی بشۆرێ، بەڵام ژنێ کە لە عیددەی تەڵاقی ریجعیدابێ، نە مێردەکەی بۆی هەیە ئەو بشوا، نە ئەو بۆی هەیە مێردە پێشووەکەی بشوا، ئەگەر بۆ شۆردنی ژن هەر پیاوێکی ناخۆیی (نامەحرەم) هەبوو، وە بۆ شۆردنی پیاو هەر ژنێکی ناخۆیی هەبوو، ئەوە دروست نیە مردووەکە بشۆرێ، بەڵکوو پێویستە تەیەمومی بۆ بکرێ.

١٠٤) ئەوەی لە کفندا سوننەتە:

لە پێشەوە کەمترینی کفن نووسرا. کفنی هەرە تەواو بۆ پیاو ئەوەیە سێ لۆبێ، کفنی زۆر باش ئەوەیە رەنگی سپی بێ، چونکە دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: جلی سپیش لەبەر بکەن، جلی سپی باشترین پۆشاکە بۆ ئێوە، وە بیکەن بە کفنیش بۆ مردووەکانتان! (ئەحمەدو ئەبو داودو ئیبن ماجەو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە، تیرمیذی بە دروستی داناوە). لە ناو ئەم سێ لۆیەدا کراس و میزەریان تیادا نییە. بەڵکوو پەشتە ماڵێك و دوو لۆکفنی سەرتاپایی بەسە، پەشتە ماڵەکە بۆ نێوانی ئەژنۆو ناوکی،

دووەم: لە گەردنیەوە هەتا قولاپەی پێی بگرێتەوە.

سێیەم: بالآ پێچێکی وابێ هەمو جەستەی بە تەواوی دابپۆشێ. ئەمەیش پەیڕەوی کفنی پێغەمبەر خۆیەتی {دروودی خوای لەسەربێ} لە صەحیحەیندا عائیشە دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لەسێ لۆ جلی یەمەنی سپی خاوێنی لۆکەدا کفن کرا، نەکراس و نەمێزەریان تیا نەبوو.

کفنی ژن سوننەتە پێنج لۆ بێ لەسەر ئەم شێوەیە: پەشتەماڵ و سەرپۆش و کراس و دوو بالآ پێچ: ئیزارو خیمارو قەمیص و لەفقافەتان ئەم شتانە هەموو لە سوننەتدا چەسپاون لە فەرموودەکەی لەیلای کچی قانیفی ثەقەفییەدا دەفەرموێ: ئوممو کولثومی کچی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە کۆچی دوایی کرد، خۆم یەکێك بووم لەو ژنانەی کە دەیان شۆرد، پێغەمبەر خۆی {دروودی خوای لەسەربێ} لە لای دەرگاکە تەشریفی

دانیشتبوو، کفنەکەی ئەمو کەلپوومی پێ بوو، یارچە پارچە دەیدایە دەستمان: لە پێش پێشدا کراسەکەی دایە دەستمان، ئینجا سەرکراس، ئینجا سەرپۆش، ئینجا سەردەریی، لە پاش ئەمانە هەموو چەرچەفێکی ئاودامانیان تێوە پێچا.

(ئەحمەد/ ئەبو داوود). بزانن مردوو لە ژیانیدا هەرچی بۆ دروستبێ کە لەبەری بکا ئەوە بۆ کفنیشی دەست دەدا، کەواتە دروستە کفنی ژن لە ئاوریشم بێ، بەلاّم شتی وا ناباشە، چونکە ئیسراف‌و زادەڕەوییە، بەلاّم بۆ پیاو دروست نیە، بەلاّم شتێ بە زافەران‌و عەصفەران رەنگ کرابێ بۆ کفن باش نیە. پێلێ هەڵبڕین لە کفنا ناباشە. کفن دەبێ سفت بی، تەنك‌و شاش نەبێ، چونکە مەبەست خۆ گرتنی کفنەکەیە بە لەشەوە، نەوەك رازاوە.

١٠٥) نوێژی مردوو:

وەك لە پێشەوە زانیت نوێژی مردوو فەرزی کیفایەیە، مەرجە ئەو مردووەی نوێژی لەسەر دەکرێ: موسوڵمان بێ، شەهید نەبێ، منالێکی وا نەبێ کە نیشانەی ژیانی پێوە نەبووبێ، هەموو مەرجەکانی نوێژەکانی تر مەرجن لە دامەزراندنی نوێژی مردودا، سەرەڕای ئەوانەیش دەبێ مردووەکە، لەپێش نوێژەکەیدا شۆرابێ یا تەیەمومی بۆ کرابێ، ئەگەر شۆردنی لە تواناداا نەبوو، بەلاّم مەرج نیە بە جەماعەت بکرێ، بەلکو جەماعەت لە نوێژی مردودا سوننەتە. بەپێی فەرموودەکەی موسلیم: هەر پیاوێ لە موسوڵمانان، کە دەمرێ، چل پیاو

(كه هیچ هاوەڵ بۆ خوا پەیدا نەكەن) نوێژ لەسەر تەرمەكەی بكەن، بێگومان كه خوا تكیان لێ گیرا دەكا بۆی. فەرزەكەی بە ئەوەندە لە كۆڵ دەكەوێ كە نێرینەیێ، با منداڵێكی فامیدەیش بێ، نوێژی لەسەر بكا، چونكە مەبەستەكە بە ئەوەندە دێتە دی، وەكی تریش هەموو كاتێ منداڵی فامیدە دروستە ببێ بە پێشنوێژ بۆ پیاوان، سوننەتە نوێژكەرەكان بكرێن بە سێ ریزەوە، یا بە زیاتر، بەپێی فەرموودەكەی كە دەفەرموێ: هەر بەندەیەكی موسوڵمان بمرێو سێ ریز یا زیاتر، لەسەر تەرمەكەی نوێژ بكەن مسۆگەر خوا لێی خۆش دەبێ.

لە پێشترین كەس بە نوێژكردن لەسەر مردوو باوكە، ئەوجا باپیر ئەوجا باپیرە گەورە، هەتا بڕوا بەرەوژوور، كوڕ، كوڕەزا، بەرەو خوارتریش، ئەوجا باوانو عەصەبە، لەسەر شێوەی ریزی میراتگران هەتا دەڕوا.

١٠٦) بنیاتەكانی نوێژی مردوو (ئەم حەوتەن):

یەكەم: نیەت. ئەگەر مردووەكە یەك كەس بوو نیەتی ئەو كەسەی لێدێنێ، ئەگەر چەن كەسێ بوون نیەتی ئەوانی لێدێنێ، دیاریكردنی مەرج نیە.

دووەم: بۆ كەسێ بتوانێ دەبێ راوەستێ.

سێیەم: چوار (الله أكبر)ە، ئەگەر پێنج (الله أكبر)یش بكا، نوێژەكەی پووچ نابێتەوە، چونكە شتیوا لە صەحیحی موسلیمدا هەیە، سەرەرای ئەوەیش تەكبیركردن ذیكرە نوێژیش بە كردنی هیچ ذیكرێكی خوا پووچ نابێتەوە.

چـوارەم: خوێنـدنی فاتیحەیـە، لـە پـاش (الله أکـبر)ی یەکـەم لـە سـەهلەوە دەفـەرموێ: سـوننەتە کە لـە نوێـژی مـردوودا لـەپاش ئـەڵلاهو ئەکبەری نوێژدابەستن، بە پەیانامەکی سوورەتی فاتیحە بخوێنێ!

پێنجەم: سەلاواتدانە لەسەر پێغەمبـەر {دروودو سڵاوو رەحمەتی خوای لەسەربێ} لەپاش (الله أکبر)ی دوهەم چونکە ئـەوە لـە حـەدیثی صـەحیحدا هەیـە: لای کەمی ئەمەیە: (**اللهم صل علی محمد**)، لای هەرە تەواوی ئەمەیە: (**اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد کما صلیت علی ابراهیم وعلی آل ابراهیم وبارك علی محمد وعلی آل محمد کما بارکت علی ابراهیم وعلی آل ابراهیم انك حمید مجید.**

شەشـەم: شـافیعی لـە موسـنەدەکەیدا لـە ئـەبو ئومامـەی کـوڕی سـەهلەوە دەگێڕێتـەوە: کـە پیـاوێ لـە هاوڕێیـانی پێغەمبـەر {دروودی خوایان لەسەربێ} هـەواڵی داوە پـێم: کـە لـە نوێـژی مـردوودا سـوننەتە پێشنوێژ لـە پاش (الله أکبر)ی نوێژدابەستن کە (الله أکبر)ی یەکەمە بە نهێنی لـە دڵـی خۆیـەوە فاتیحـە بخوێنـێ، ئینجـا سـەلاوات لەسـەر پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ} بدا، ئەوجا بە کوڵو بە دڵو بە دڵسۆزی نـزای بـاش بـۆ تەرمەکـە بکا، لە نێوانی (الله أکبر)ەکانا، بەڵام لە هیچیانا قورئان نـەخوێنێ، ئینجا بە پەنامەکی لە دڵەوە سڵاو بداتەوە. لە (الفتح)دا دەفەرموێ: رشـتەکەی دروسـتە، عەبـدورەزاق‌و نەسـایش گێڕاویانەتـەوە، بـەڵام بـەبێ ئـەم دوو گوتەیـە: (لـەپاش (الله أکـبر)ی نوێژدابەسـتن کـە ئـەڵلاهو ئەکبـەری یەکەمەو ئینجا بە پەنامەکی لە دڵەوە سڵاو بداتەوە!).

ئەوەی کە فەرزە نزایە، ئیتر هەرچۆنبێ دەبێ، بەلاَم نزا هەرە تەواوەکان زۆرنو بە راستی نزای داگرن، جوانترینیان ئەوەیە کە موسلیم لە عەوفی کوڕی مالیکەوە دەیگێڕێتەوە: دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لەسەر تەرمێ نوێژی دەکرد، ئەمەم لە نزاکەی لە بەرکرد: (**اللهم اغفر له وارحمه وعافه واعف عنه، وأكرم نزله ووسع مدخله، واغسله بالماء والثلج والبرد، ونقه من الخطايا كما نقيت الثوب الابيض من الدنس، وأبدله دارا خيرا من دارة وأهلا خيرا من أهله، وزوجا خَيراً من داره وأهلا خيرا من أهله، وزوجا خيرا من زوجه، وأخله الجنة، وأعذه من عذاب القبر، أو من عذاب النار**): خودایە! پەروەردگارا! لێی خۆشبەو رەحمی پێبکەو سەر ئاسوودەی هەردوو جیهانی کەو لێی ببورەو میوانەو رێزی بگرەو گۆڕی گوشادکەو بە ئاوو بەفرو تەرزە بیشۆرەو لە گوناە پاك پاکی بکەرەوە، وەك چۆن جلێکی سپی پاك رابگریو لە چڵك دووری بگری ئاوا، وە ماڵێ لە ماڵەکەی خۆی باشترو خێزانێ لە خێزانەکەی خۆی باشترو هاوسەرێ لە هاوسەرەکەی خۆی باشتری پێبدە، بیبەرە بەهەشتو پەنای بدە لە سزای گۆڕو لە سزای ئاگری دۆزەخ. عەوف فەرمووی تەنانەت ئەم نزایەم ئەوەندە بە دڵ بوو خۆزگەم خواست کە ئەو مردووە من بوومایە. نوێژ گەر لەسەر منالی مردوو لە نزا بۆیدا ئاوا بڵێ: (**اللهم اجعله فرطا لابويه وسلفا وذخرا وعظة واعتباراً وشفيعا وثقل به موازينهما وأفرغ الصبر الجميل على قلوبهما**) خودایە ئەم منداڵە مردووە بکە بە پێشرەوو پێشەنگ بۆ باوكو دایکی گیرا بفەرموو، بە هۆیەوە تای تەرازووی خێریان لە کاتێ کێشانی کرداریاندا قورس بفەرموو، دڵیشیان

سەبووری بدە. هەروا سوننەتە لەو نزایەدا بیشڵێ: (**ولا تفتنهما بعده ولا تحرمهما أجره**): لە پاش مردنی ئەم منداڵە باوكو دایكی تووشی ئاژاوە مەكەو مردنی ئەم منداڵە نەبێ بە مایەی ئاشووب بۆیان، وە لە پاداشی باشی بێبەشیان مەفەرموو. (ئەمە فەرموودەی نەوەوییە).
سوننەتە لە پاش (الله أكبر)ی چوارەم بڵێ: (**اللهم لا تحرمنا أجره ولا تفتنا بعد واغفر لنا وله**). (ئەمەیش فەرمایشتی شافیعییە).

سوننەتە پێشنوێژی (یا ئەو كەسەی كە خۆی بە تەنیا نوێژ لەسەر مردوو دەكا) لە ئاستی سەری پیاوو لە راستی سێبەندەی ژندا راوەستێ، بەپێی فەرموودەكەی ئەنەسی كوڕی ملیك: ئەبو غالیب {خوای لێ رازی بێ} فەرمووی: لە پشتی ئەنەسی كوڕی مالیكەوە لەسەر تەرمی پیاوێ نوێژم كرد، ئەنەس لە ئاستی سەری راوەستابوو، لە پاشا تەرمی ژنێكی قوڕەیشییان هێنا، گوتیان بە ئەنەس: ئەی ئەبو حەمزە! نوێژی لەسەر بكە، ئەمجارە ئەنەس لە ئاستی ناوەڕاستی دارەتەرمەكە راوەستاو نوێژی لەسەر كرد عەلائی كوڕی زیادیش پێی گوت: دیارە بۆ خۆت پێغەمبەرت دیوە كە لەسەر تەرمی ژن لە نوێژدا لە ئاستی ناوەڕاستیو لەسەر تەرمی پیاو لە نوێژا لە ئاستی سەری بوەستێ، وەك ئەم راوەستانەی تۆ؟ فەرمووی: ئا.كاتێ لێبۆوە فەرمووی: ئاگاداری ئەم یاسایە بكەنو كاری پێبكەن. (ئەحمەد — ئەبو داوود) ترمیذی بە فەرموودەیەكی جوانی داناوە.

بزانن پاشنوێژی بە جێماو (مەسبووق) نییەتی جەماعەت دەهێنێو فاتیحا دەخوێنێو بەریز (الله أكبر)ەكان دەكا، وەك بە تەنها خۆی نوێژی لەسەر بكا ئاوا، ئیتر پێشنوێژ گەیشتبووە هەر كوێ قەیناكا،

بەڵام هەر کاتێ پێشنوێژ (الله أكبر)ی تازەی کرد، دەبێ ئەویش لەگەڵیدا (الله أكبر) بکا، ئیتر رێك پەیرەوی ئەو بکاو واز لە فاتیحاو شتی وا بهێنێ، چونکە ئەوەی لە کۆڵ دەکەوێ، هەر وەك چۆن ئەگەر ئیمام چوو بۆ روکوع مەئموومی مەسبووق فاتیحەی لە کۆڵ دەکەوێ ئەمیش ئاوا، جاکاتێ پێوشنوێژ سلاوی دایەوە هەرچی لە سەرماوە لە خوێندنی فاتیحەی پاش (الله أكبر)ی یەکەمو (الله أكبر)ەکانی تر بە خۆیانو ذیکرکردنیانەوە، هەموویان بخوێنێ، واباشە تەرمەکە هەڵ نەگریو نەبرێ هەتا ئەو پاشنوێژە بە جێماوانەیش نوێژەکەیان لەسەری تەواو دەکەن، ئەگەر تەرمەکە بیشبرێ، پێش ئەوەی ئەوان نوێژەکەیان تەواو بکەن زیانی نیە. دروستەنوێژ لەسەر مردووی نادیار بکرێ، بە مەرجێ لە دەرەوەی شاربێ، بەڵام هەر مردوویێ لەناو شورای شاردا بێ بەحازر دادەنرێ، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کاتێ نەجاشی لە حەبەشە مرد، لە مەدینە نوێژی لەسەریکرد، وەك شەیخان گێڕاویانەتەوە. دروستە نوێژی مردوو لەسەر مردووی ناو گۆڕ بکرێ، چونکە جارێ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نوێژی لەسەر مردوویێ کرد کە مانگی بوو لە قەبرادا بوو. (شەیخانو دارە قوطنی ئەم مەسەلەیان گێڕاوەتەوە).

حەوتەم: سلاودانەوەیە لەپاش (الله أكبر)ی چوارەم، سوننەتە لە پێش سلاودانەوەدا بلێ: (**اللهم لا تحرمنا أجره ولا تفتنا بعده واغفر لنا وله**): خودایە! لە پاداشتی باشی ئەو بێبەشمان مەفەرموو، وە لە لەپاش ئەو گیرۆدەو دووچارمان مەکەو سەرمان لێ مەشێوەێنەو لە ئێمەیشو لە ئەویش خۆشبە.

١٠٧) چی سوننەتە بۆ ناشتن:

وەك لە پێشەوە گوترا: لای کەمی گۆڕ چالێکە نەهێڵێ بۆنەکەی دەرچێو دڕندە نەتوانێ هەڵی بداتەوە، لای تەواوی گۆڕیش ئەوەیە کە بەلادڕ (لەحد)بێ، سەعدی کوڕی ئەبو وەقاص {خۆشنوودیی خودای لێبێ} لەکاتی سەرەمەرگدا، فەرمووی: لادڕم بۆ لێ دەنو بەخشتی کاڵ لای پشتم بگرن، پێغەمبەریان چۆن لێکرد منیش ئاوا لێبکەن. (موسلیم {ڕەزای خوای لێبێ} گێڕاویەتەوە). ئەمە کاتێ وایە کە زەویەکە ڕەقەن بێ، بەڵام ئەگەر خاکەکەی فشەڵو بۆش بوو، دەبێ گۆڕیچەی بۆ دروست بێ، بکەن، لادڕ ئەوەیە کە لەبن گۆڕەکەوە لە ڕووی ڕووگەوە، لەژێر دیواری لای ڕووگەوە، قوموشێکی درێژی وا هەڵ بکەنرێ، کە بەفەرەحی جێی مردووەکەی تیادا ببێتەوە. گۆڕیچە (شق)یش ئەوەیە کە لە ناوەراستی تەختی بنی گۆڕەکەدا چاڵێ وەك جۆگەلە هەڵبکەنرێو ئەم بەرەو بەرەکەی دروست بکرێو ئەوجا مردووەکەی تیادا دابنرێو سەری بەخشتی کاڵ، یا بە تەلەبەرد، یا بە تەختەدار قایم بکرێ. پێویستە کە مردوو ڕووەو ڕووگە بنێژرێ، هەتا ئەگەر پشتی لە ڕووگە بوو یا لە سەپشت نێژرا بوو، وە هێشتا هەتا ئەگەر لەشی تێك نەچووبوو، دەبێ گۆڕەکەی هەڵ بدرێتەوەو ڕووی بکرێتە ڕووگە. سوننەتە کە گۆڕ ئەوەندە فەرەح بێ بەئاسانی جێگەی تەرمەکەی تیابێتەوە، وە ئەوەندەیش قووڵ بێ بەقەد باڵای مرۆڤێکی نەکورت نەدرێژ کە لە ناویدا ڕاوەستێو هەردوو دەستی هەڵبڕێ ئەوجا بگاتە لێوارەکەی، چونکە عومەر {ڕەزای خوای لێبێ} ئەمە ئامۆژگاری بوو، ئەمەیش ڕێك دەکاتە سێ باسكو نیو بە باسکی ئادەمیزاد لەسەر فەرمایشتی ڕافیعی. سوننەتە

گۆڕ ئەوەندەی بستێ لە زەوی دەوری بەرزبکرێتەوە، بەڵام وەك سەربان تەخت بێ نەوەك وەك ماسوولکەی خەرمان لە بنەوە پان‌و لە بانەوە باریك‌و کوورِ بێ، وەك دووگی وشتر، هەتا بناسرێتەوەو دێنیی بکرێ‌و رێزی لێ بگیرێ. ئیبنو حیببان دەیگێڕێتەوە: کە گۆڕی پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} ئاوا بووە. بڕیاری باشتری گۆڕی، سەربان تەخت لە گۆڕی شێوە ماسوولکەیی بەپێی ئەم فەرموودەیە: ئەبو داوودو حالم بە رشتەیەکی دروست دەگێڕنەوە: گۆڕی پێغەمبەر خۆی {درووده خوای لەسەربێ}و ئەبو بەکرو عومەر {رەزای خوایان لێبێ} ئاوابووە، بەڵام ئەوەی کە بوخاری لە سوفیانی ئەمارەوە دەیگێڕێتەوە کە بەچاوی خۆی گۆڕی پێغەمبەری دیوە، لەسەر شێوەی ماسوولەکەی سووری خەرمان بووە، ئەوە ئەمە وەڵامەکەیەتی (وەك بەیهەقی فەرموویەتی): لە سەرەتاوە وەك سەربان لەسەرەوە تەخت بووە، هەتا کاتێ لە سەردەمی وەلیددا، هەندێ دەڵێن: لە سەردەمی عومەری کوڕی عەبدولعەزیزدا، دیوارەکەی رووخا، لەسەر شێوەی ماسوولکەیی دروست کرایەوە. سوننەتە هەر ئەو خۆڵە بکرێتەوە ناو گۆڕەکە کە لێی دەرهێنراوە، گەچکاریی کردنی ناپەسەندە، نووسین لەسەری ناباشە. جابیر {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} نەیی کردووە لە گەچکاریکردنی گۆڕو لە دانیشتن لەسەری‌و لە دروستکردنی خانوو لەسەری (م/ د/ ت/ ن) گفتەی تیرمیذی: پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} جڵەو گیری دەکا لە گەچکاریکردنی گۆڕو لە نووسین لەسەری‌و لە دروستکردنی گومەزو خانوو لەسەری‌و لە شێلان‌و پێلێنانی. ئەگەر گۆڕستانەکە خێرابوو (واتە: وەقف بوو) دروست نیە گۆڕی ناوی شوورەی بۆ بکرێ، یا خانوو گومەزو شتی وای بە سەرەوە

بکریّ، ئەگەر لەسەری بکریّ دەبیّ برووخێنریّ، بگرە گومەزو قەفەزو شتی وا لەسەر گۆڕ، ئەگەر لە مولکی خۆشیدابیّ، دەبیّ برووخیّ، چونکە پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} چڵەو گیری لەشتی وا دەکرد. موسلیم لە جابیرو کەسانی ترەوە، دەگێڕێتەوە، پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} نەهی کردووە لە بیاناکردن لەسەر گۆڕ. ئیمامی عەلی {رەزای خوای لێبێ} دەفەرمویّ: پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} منی نارد بۆ ئەمە: کە هەرچی پەیکەریّ ببینم کوێری بکەمەوە، وە هەرچی گۆڕێکیو قیتم بینی تەختو متی بکەم بەزەوییەوە، سوننەتە سەری قەبرەکە ئاوڕشێن بکریّو دابکوترێتەوەو حەوت بەردی ورد بەریز لەسەر گۆڕەکە دابنریّو، لای سەریەوە کێلە بەردیّ، یا شتێکی وای بۆ داکوتن. بەیهەقی لە جەعفەری کوڕی، موحەمەدەوە لە باوکیەوە حەدیسیّ دەگێڕێتەوە دەفەرمویّ: پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} گۆڕی ئیبراهیمی کوڕی ئاوڕشێن کردو هەندیّ بەردە وردەی لەسەری داناو، بەقەد بستیّ لە زەوی بەرزی کردەوە!. نادروستە دانیشتن لەسەر گۆڕو پێلێنانیو پاڵ پێوەدانیو نوێژکردنی ئاسایی لە سەری. پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} دەفەرمویّ: لەسەر گۆڕ دامەنیشنو، نوێژی لەسەر مەکەن. (موسلیم لە صەحیحی موسلیمدا گێڕاویەتەوە) لە تیرمیذیدا دەفەرمویّ: نەهی کردووە لە پێلێنانی. عەمری کوڕی حەزمیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرمویّ: لەسەر گۆڕیّ شانم دادابوو، پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} بینیمی فەرمووی: ئازاری خاوەنی ئەم گۆڕە مەدە! (ئەحمەد بە رشتەیەکی دروست گێڕاویەتەوە).

١٠٨) دووکەس لە ناویەك گۆڕدا نانێژرێن مەگەر بۆ ناچاری:

دووکەس پێکەوە لەیەك گۆڕدا نانێژرێن، لەکاتی فەرەحیدا مەگەر لەبەر ناچاریو پێداویستی، وەك کەمبوونی زەویو زۆربوونی مردوو، بەشێوەیەکی وا کە زەحمەتبێ گشت مردوویێ بە تەنیا گۆڕێکی پێ ببڕێ، جا لەکاتی وادا دوو دوو یا سێ سێ، یا زیاتر، پێکەوە لەیەك گۆڕدا، بەپێی ناچاری، دەنێژرێن. هەروا ئەگەر کفنیش هاتە کزی، لەیەك کفنا چەند مردوویێ کۆ دەکرێنەوە، بۆ پەیرەوی کردن لە شەهیدەکانی غەزای ئوحود.

لەکاتی وادا کێ باشتربێ ئەوە دادەنرێ لەلای رووگەوە، چونکە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) بۆ شەهیدەکانی غەزای ئوحود دەیپرسی: کە کامەیان زیاتر قورئانی لەبەرە هەتا ئەومیان پێش بخرێ لە گۆڕێچکەدا. سوننەتە هەردوو مردوویێ بە تیخەیەکی خۆڵ لەیەك جوێ بکرێنەوە. دروست نیە ئێسکی مردوو کۆبکرێتەوە بۆ ئەوەی کەسێکی تری تیا بنێژرێ، هەروەها دروست نیە مردووی تر لەسەر ئەو ئێسکانەوە لەناو هەمان گۆڕدا بنێژرێ، چونکە شتی وا ئەتك کردنە بە رێزی مردووەکە.

بزانن ئەگەر مردوویێ ماڵی کەسێکی تری قووت دابوو، لەپاش بەخاك سپاردنی، خاوەنەکەی داوای کردەوە، گۆڕەکە هەڵدەدرێتەوەو سکی مردووەکە هەڵدەدرێو ماڵەکەی لێدەردەهێنرێ، بەڵام ئەگەر ماڵکە هی خۆی بوو، نە گۆڕەکە هەڵدەدرێتەوەو نە سکی شەق دەکرێ بۆ دەرهێنانی!.

هەروا بزانن گۆڕەوشار هەقە، وەشتێکی گشتییەو بۆ هەموو مردوویێ هەیە، با ئەو مردووە بەپێی ئیسلامیش تەکلیفی لەسەر نەبێ، وەکەس لە گوڕەوشار رزگاری نابێ مەگەر پێغەمبەرەکان، فاطیمەی کچی ئەسەدیش لێی رزگاری بووە، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لەناو گۆڕەکەیدا راکشاوەو تەپاوتلی تیا کردووە، هەروا ئەو کەسەیش لە دەست گۆڕەوشار رزگاری دەبێ کە لە نەخۆشیی سەرەمەرگا (سوورەتی: قل هو الله) بخوێنێ.

سوننەتە بۆ دەرو دراوسێی کەسوکاری مردووەکە ئەوەندە نانیان بۆ دروست بکەن کە بەشی رۆژو شەوێکیان بکا، چونکە لەم کاتەدا خۆیان خەمبارن، پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} فەرموویەتی: بۆ خێزانەی جەعفەر نان دروست بکەن، چونکە بەهۆی شەهیدبوونی جەعفەرەوە دەستیان ناپەرژێ (ئەحمەد لە موسنەدەکەیداو تیرمیذی و ئەبو داوودو ئیبنو ماجەو حاکم گێڕاویانەتەوە).

١٠٩) گریان بۆ مردوو:

گریان بۆ مردوو لە پێش مردنیو لەپاش مردنی دروستە، لە پێش مردنی چونکە ئەنەس {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: لەپاش چووینەوە بۆ ماڵیان، ئەم جارە کە چوین ئیبراهیم {دروودی خوای لەسەربێ} گیانی دەدا، جا چاوەکانی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} هۆن هۆن فرمێسکیان پیا ئەهاتە خوارەوە! (شەیخان گێڕاویانەتەوە) لەپاش مردنی بەپێی ئەوەی ئەنەس دیسان دەیگێڕێتەوە دەفەرموێ: بە دیارەوە بووم کە کچەکەی

پێغەمبەریان دەناشت، بەچاوی خۆم پێغەمبەرم دی لەسەر لێواری گۆڕەکە دانیشتبوو، هۆن هۆن فرمێسك بە چاوەکانیدا دەهاتە خوارەوە. (شەیخان گێڕاویانەتەوە). موسلیمسش {رەزای خوای لێبێ} لە ئەبو هورەیرەوە دەیگێڕێتەوە دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} رۆیشت بۆ دێنی گۆڕی دایکی لەسەری دەستی کرد بە گریان، ئەو کەسانەیشی لە دەوری بوون هێنانیە گیان. بەڵام لەدوا مردن باشتر ئەوەیە کە نەگری، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ مردوو گیانی دەرچوو بائیتر شێوەنکەر بۆی نەگری، رشتەکەی دروستە.

١١٠) شینو زاری لەسەر مردوو:

شینو شەپۆڕ لەسەر مردوو دروست نیە. خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: سەردۆلکەبێژ (ئەگەر لە پێش مردنیا) تەوبە نەکاو پەشیمان نەبێتەوە، لە رۆژی قیامەتا کە زیندوو دەبێتەوە کرسی قەتران و دیزداشەی گەڕیی لەبەردا دەبێ (موسلیم) شینو زاری وەك ئەوە دەنگ لە لاواندنەوە هەڵ بڕێو شیوەنکەر بڵێ: پشتیوانم رۆ، هێزی ئەژنۆم رۆ، مایەی سەربەرزیم رۆ، مەردە رەفتارە نازدارەکەم رۆ، یاشتی تری وابڵێ، خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ کەسێ دەمرێ، ئەگەر یەکێ لەوە دوا هەڵسێتەوەو بە گریانەوە بیلاوێنێتەوەو بڵێ: کێوم رۆ، پشتیوانم رۆ، کۆڵەکەی ماڵەکەم رۆ، یاشتی تری وا بڵێ بێگومان کە ئەو مردووە دەدەنە دەست دوو فریشتە، خۆش خۆش سیخورمە دەدەن لەسەر سینگیو بە تەوسەوە پێی دەڵێن: جا ئایا تۆ

وەك ئەمە دەڵێ ئاوا بووی؟. (ت/ ئەحمەد/ بەڕشتەیەكی جوان): ڕشتەی جوان: واتە: سند حسن.

هەروا یەخە دادڕینو سینگ كوتانو ڕوومەت ڕنینەوەو قژڕنینەوەو قژبڕین حەرامن، هەروا نزای خراپوشتی وا نادروستە هەروا پۆشینی هەرشتێ كە بەهۆی ئەم بۆنەیەوە بێ، وەك ڕەشپۆشیو گۆڕینی جلو بەرگی ئاساییو پۆشینی شتی تری وا، یاسای داگر بۆ ئەمە ئاوایە: هەر كارێ ناشوكری بگەیەنێو نیشانەی بێ ورەییو بێ دژی خۆدانە دەست فەرمانی خودابێو دژی ڕازیبوون بە چارەنووسی خوایی بێ نادروستە، چونكە ئەوە ڕەوشتی سەردەمی نەزانییە، لەسەر زاری پیرۆزی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەهی لێكراوە، وەك ئەوە دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: ئەوەی ڕوومەت بڕنێتەوەو یەخەدابدڕێو بانگەوازی سەردەمی نەزانی پێش هاتنی ئیسلام هەڵ بدات لە ئێمە نیە. (شەیخان) لە صەحیحەینشدا دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بێزاروو بەرییە لەو ژنەی كە شینو شەپۆڕ ەكاو سەری خۆی دەتاشێو یەخەی خۆی دادەدڕێ لەكاتی ڕوودانی كارەساتو وەێیكا. چونكە كاری وا واتەی وایە كە خاوەنەكەی دادو بێ دادیەتی لە دەست كەسێ كەستەمی لێكردبی، بۆ ئەوەی خەڵك بچن بە هاواریەوە. بەڵام لە ڕاسیدتدا مردن لە خوداوەیەو هەقەو دادو عەدڵە، زۆرو ستەم نیە، خودا داناو زاناو باڵادەستو كار دروستە. كەواتە ئەركە لەسەر موسوڵمان كە لەكردنی شتی وا كە نیشانەی ناڕازیبوونە بە چارەنووسی خوا، بێزاریو نارەزایی دەربڕێو كەسوكاری خۆی لە سەرەنجامی بەدی كاری وا بەد، هۆشیار بكاتەوە، چونكە شتی وا ڕەوشتی سەردەمی نەزانییە. بزانن كە مردوو لەسەر

کردنی ئەم کارانە لە لایەنی کەسانی ترەوە، بە مەرجێ خۆی راسپێری نەکردبێ کە ئەوەی بۆ بکرێ، سزا نادرێ. خوای گەورە دەفەرمووێ: {وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى – سورة فاطر – ١٨/٣٥} واتە: هەموو کەسێ بەرپرسیارە لە تاوانی خۆیو بەس! بەلاّم ئەگەر خۆی رایسپاردبوو کە ئەو بێ شەرعییەی لە دوا مردنی بۆ بکەن، ئەوە بەرپرسیارە، وەك گوتە ئەم گوتیارە کە لەم شیعرانەیا راسپیری دەکا، کە بانگەوازی بۆ هەڵبدەنو بۆی بگرینو یەخەی خۆیانی بۆ دابدڕن وەك خۆی دەڵێ:

(اذا مت فانعيني بما أنا أهله

وشقي علی الجيب يا بنت معبد)

واتـه:

کچکە! کە مردم شیوەن گەرمکە

یەخەت دادڕەو شین لەسەرم کە

دیارە کە ئەمە سزای دەدرێ، چونکە راسپێری کردووە کە شتێکی وای بۆ بکرێ، کە پێغەمبەری خوانەیی لێکردووەو فەرمانی کردووە بە مراندنی رەفتاری وابەد. جەماوەری زانایانی ئیسلام ئەو فەرمایشتانەی کە قسە لەوە دەکەن مردوو لەسەر شتی وا سزا دەدرێ، ئاوا لەسەر ئەم شێوەیەی گوترا تەئویلیان دەکەن سوننەتە کە بە زوویی سەر مردووەکە بدرێتەوە بە خاوەنی، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: گیانی موسوڵمان لەپاش مردنی پێوەندی ئەو قەرزەیە کە لەسەریەتی، پایەی بەرێزی خۆیی لێ قەدەغەیە، هەتا قەرزەکەی سەری بۆ دەدرێتەوە

(تیرمیـذی دەفـەرموێ: فەرمووەدەیـەکی جوانـە) بـەڵام ئەگـەر خـاوەن قەرزەکە داوای کردەوە ئەوە پێویستە بە زوویی قەرزەکەی بدرێتەوە.

مـەرگ بـە ئـاوات خواسـتن ناپەسـەندە، ئەگـەر بـەهۆی زیـانی جەستەیی یا سامانییەوە بـوو، بـەڵام ئەگـەر بـەهۆی ئـاژاوەی ئایینییـەوە بوو قەیناکا. یا لەبەر مەبەستێکی رەوای قیامەتی بوو، وەك ئاواتخواسـتن بۆ شەهیدبوون لە رێگەی خوادا، ئەوە شتێکی زۆر باشە، سوننەتە کە بـە زۆری یادی مردن بکاتەوە، چونکە لـە فـەرموودەدا دەفـەرموێ: زۆر یـادی مەرگ بکەنەوە، کە لەراستیدا مەرگ تێکدەری گشت خۆشییەکە، خۆشـی دنیا زۆر زۆریش بێ، کە بیری مردنت کردەوە کـەمی دەکاتـەوەو بایـەخی ناهێڵێ، کردەوەی باشیش ئەگەر کەمیش بێ کە بیر لـە مـردن بکەیتـەوە زۆری دەکاو دەبێ بەهۆی ئەوە کە لێی زیاد بکەی.

پێویستە مرۆڤ خۆی بۆ مردن ئامادە بکا، تۆبەیەکی بەراسـتی بکا، واز لە خراپەکاریو نافەرمانییەکان بهێنێو بەدڵ روو بکاتە خـوا، نـەبادا لە پڕێکا مەرگ پڕی پیابکاو فریای تۆبە نەکەوێ[1].

---

(1) مەولەوی (رەحمەتی خوای لێبێ) دەفەرموێ:

ئەم تەفرەی تەوبەی حەقیقی تاکەی؟

عەمر سۆزی کوا؟ ئەسۆزی دەخەی

- وەرگێڕ -

١١١) ئەوەی لە پرسەدا سوننەتە:

سوننەتە سەرەخۆشی لە گشت کەسوکاری مردووەکە، بە گەورەو بچوكو نێرو مێیانەوە بکرێ، بەڵام دەبێ هەر ژنان ، یا کەسوکاری خۆیی ژنان، سەرەخرشی لە ژنان بکەنو بەس. لە پێش ناشتنیشدا نەوازشو سەرکێشی سوننەتە، چونکە ئەوە کاتی گەرمەی خەمو خەفەتو وەرەبەردانە، بەڵام لە دوا ناشتن باشترە، چونکە لەوەپێش سەرگەرمی بەرێکردنی مردووەکە بوون، جاری وا هەیە زۆر پەرۆشن بۆی، ئەوە لەکاتی وادا سەرکێشی پێش بخرێ چاکترە، بەڵکوو ببێ بەهۆی ئارامبوونەوەیان. سوننەتە پرسە لێکردن لەو کەسایانەوە دەستی پێبکرێ کە لە هەموویان زیاتر وەرەی بەرداوەو بەرگەی قۆرتەکە ناگرێ. کاتێ سەرەخۆشی موسوڵمان لە موسوڵمان دەکرێ دەگوترێ: (**أعظم الله أجرك وأحسن عزاءك وغفر لميتك**) خوادا پاداشتی گەورەت لەسەر ئەك کۆستە بداتەوەو سەبووریت بداو لە مردووەکەت خۆش بێ، یا بڵێ (**أخلف الله عليك**) خودا شوێنیت بۆ پڕبکاتەوە. یا شتێ لەم بابەتە بڵێ. کاتێ سەرەخۆشی کافر لە موسوڵمان دەکرێ دەگوترێ:- (**أعظم الله أجرك وأخلف عليك**) خودا لەسەر ئەم قۆرتە پاداشتی گەورەت بداتەوەو صەبرو ئارامت پێبداو شوێنی پڕبکاتەوە بۆت. یا شتێکی ئاوا بڵێ، نابێ بڵێ: (**غفر الله لميتك**) خوا لە مردووەکەت خۆش بێ چونکە ئەوە بە پێچەوانەی بڕیاری خواوەیە، خوای گەورە

دەفــەرموێ: {إِنَّ اللّـهَ لاَ يَغْفِـرُ أَن يُـشْرَكَ بِـهِ – سـورة النـساء – ٤٨/٤} واته: فەرمانی خوا لەسەر ئەوەیە کە قەت لـە کافر، بەتایبـەتی لە فرەخوایی، خۆش نابێ. سەرکێشیش لە کافر لـە کاتی کۆسـتی مردنـی خزمی موسوڵمانیدا ئاوا باشە: (غفر الله لميتك. يا: أخلف الله عليك. – يا شتێکی لەسەر خۆشی کافریش لە کافر دەگوترێ: أخلف الله عليك ئاوا ولا نفص عددك) خوا شوێنی پڕ بکاتـەوەو بـێ ئـەویتان پێـوە دیـار نەبێ!. ئەوەندە هەیە سەرەخۆشی کـردن لـە بێبڕوا سوننەت نیـە، بـەڵام دروستە، ئەگەر ئومێدی ئەوەی لێ کرا کە موسوڵمان ببێ سوننەتە.

مـاوەی پرسـەو سەرەخۆشـی سـێ رۆژە، چـونکە جەنگـەی خـەمو پـەژارە بـە زۆری لـە سـێ رۆژ تـێ ناپـەڕێ، لـەوەداو بـەرە بـەرە خـاو دەبێتـەوەن لـە پـاش سـێ رۆژ سەرەخۆشـی لێکـردن ناپەسـەندە چـونکە زامیان دەکولێنێتـەوەو خـەم نـوێ دەکاتـەوە. پێغەمبـەر {درووده خواى لەسەربێ} داناوە کە کۆتایی خەم سێ رۆژ بـێ. لـە صـەحیحەیندا دەفـەرموێ: ئـەو ژنەی باوەڕی بە خوداو بە رۆژی دوایی هەیە دروست نیە بۆی کە لە سێ رۆژ زیاتر ماتەم بۆ مردوو بگرێ، مەگەر بۆ مێـردی، کـە دەبـێ بـۆ مێـرد چوارمانگو دەشەو تازێباربێ. بەڵام لەم یاسایە ئـەم دوو حاڵەتـە چەرت (استثناء) دەگرێ: کاتێ سەر خۆشیکار، یا سەرخۆشـی لێ کـراو نادیاربـێ، ئەوە ماوەی سەرخۆشی درێژ دەبێتەوە تا نادیار دێتەوە.

١١٢) پرسه، سەرکێشی، سەرەخۆشی، نەوازش:

پرسەو سەرەخۆشی لە عەرەبیدا پێی دەگوترێ تەعزێ، تەعزێش لە عەرەبیدا واتە: نەوازش‌و دڵدانەوە، لە شەرعیشا واتە: سەبرگرتن بە کەسێ کە مردوویەکی مردبێ، یادی بخەیتەوە کەخوا بەڵێنی داوە بەو کەسانە کە لەکاتی وادا هێورببنەوە پاداشی باشیان پێبدا، هەرپەشەی ئەوەیشییان لێبکا کە بێ ئۆقرەیی پاداش پووچ دەکاتەوە دەبێ بە مایەی گوناه، لە هەمان کاتا نزای باش بۆ مردووەکە بکاو داوای لێخۆشبوونی بۆ بکاو، لە خودایش داوا بکا کە جێگەی مردووەکە بۆ خاوەن مردووەکە پڕ بکاتەوە. سەرەخۆشی بەپێی ئەم فەرموودەیە سوننەتە کە دەفەرموێ: هەر موسوڵمانێ سەرەخۆشی لە برایەکی ئایینی خۆی بکا، بەهۆی لێقەومانێکەوە، مسۆگەر خودا قاتی سەربەرزی لەبەر دەکا، هەروا بەپێی ئەم فەرموودەیەش: کچێکی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} ناردی بە شوێنی باوکیا: کەوا کوڕەکەم گیان دەدا، تەشریفت بێنە بۆ لامان. پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} بەرابەرەکەدا سڵاوی بۆ ناردوو فەرمووی: پێی بڵێ: ئەوەی خودا دەیدا بە بەنەی خۆی تاماوەیەك‌و لە پاشا دەیباتەوە بۆ خەزینەی خۆی، هی خۆیەتی، وە هەروەها ئەوەی کە خودا دەیبەخشێ بە بەندەی خۆی تاسەر ئەوەیش هەر هی خۆیەتی، وە هەموو شتێکیش لەلای خودا ماوەیەکی دیاری کراوی هەیەو کە ئاکامی هات ئیتر بە هەناسە پاش‌و پیشی نیەو ماوەی بە سەردەچێ! کەوابوو پێی بڵێ: با سەبرو ئارام بگرێ ساخ لەبەر ڕەزای خوا. (شەیخان). لەم فەرموودەیەدا

دوو بەهرەی گەورە هەیە، هەر کەسێ بە باوەڕی تەواوەوە وەریان بگرێ، چێژی شیرینی باوەڕ دەکا، چونکە هەرکەسێ بە دڵ ئەوە وەربگرێ کە هەموو شتێ لە بنەڕەتدا هی خوا خۆیەتی، چی ئەوەی دەیدا بەبەندەو چی ئەوەی کە لێی وەرەگرێتەوە، ئیتر ئەوەندە پەرۆش نابێ لەسەر موسیبەت، چونکە هەق دەزانێ کە خاوەنداری بەس بۆ خوایەو هەر خۆی لە راستیدا خاوەنی هەمووشتێکە، کەواتە جێگەی خۆیەتی کە بە ئارەزووی خۆی چی لە موڵکی خۆی دەکا بیکا. گریمان ئەگەر نەگەیشتە ئەم پلەیەیش و هاندەری سروشتی ناودەروون زۆری بۆ هێنا، هاندەری شەرعی رایدەکێشێ بەرەو ئارامی و صەبرگرتن لە بەر رەزای خوا. جا خوانەخواستە ئەگەر ئەمەی لەکیس بچێ موسیبەتەکەی پەرەدەستێنێ، شتی وا بەهۆی بێئاگایی دڵەوە لە خوای گەورە پەیدا دەبێ، بە پێچەوانەی کەسێ دڵی بە نووری خوا ئاوابێ، چونکە بەلای ئەمەوە ماڵ و منداڵ دەبێ بە مایەی ئاژاوەو بەندە لە خودای گەورە دادەبڕێ و لە ئامانج دووری دەخاتەوە. دەگێڕنەوە: برادەرانی ئیبنو مەسعوود {رەزای خوای لێبێ} سەرسامبوون لە جوانی منداڵەکانی، ئەویش پێیان دەفەرموێ: وا دیارە کە ئێوە سەرتان سوڕ دەمێنێ لە جوانی منداڵەکانی من، دەی سا بەخوا ئەوەم پێخۆشترە کە دەستم لە پەروەردەکردنیان بێتەوە، هەتا ئەوەی کە بمێنن! ئیبنو مەسعوود {رەزای خوای لێبێ} زانیویەتی کە منداڵ زۆرجار دەبێ بەهۆی دابڕان لە تاعەتی جوانی خودا، لەبەر ئەوە وا دەڵێ، مەبادا مانی منداڵەکانی بۆی ببن بەهۆی دوورکەوتنەوە لە پایەی درەخشانی نزیکبوونەوە لە رەزامەندیی خوای پاک و پیرۆزا.

جارێ پێشەوا شافیعی (رەزای خوای لێبێ) پرسەنامەیێ دەنێرێ بۆ دۆستێکی، کە کوڕێکی مردبوو، بەم شێوەیە سەرەخۆشی لێدەکا:

انی معزیك لا أنی علی ثقة
من الخلود ولكن سنة الدين
فما المعزی بباق بعد میته
ولا المعزی، ولو عاشا الی حين!
پرسەتە لێ دەکەم، پرسە سوننەتە
سوننەتی دینە مایەی رەحمەتە
بەلام دڵنیام:دنیا هەتا سەر،
بۆ کەس نامێنێ، ها کابێ خەبەر:
پرسەکاریش وەك پرسە لێکراو
مردن کردنی بە پۆری خوراو!

١١٣) باسی زەکات:

زەکات لە زمانی عەرەبدا بریتییە لە گەشەکردن‌و پیت‌و فەڕ تێکەوتن، دەگوترێ: (زکا الزرع: واتە: کشتوکاڵەکە نەشونمای کردووە) دەگوترێ: (زکا المال: واتە: ماڵەکە پیت‌و فەڕی تێکەتووە) دەگوترێ: (زکا فلان: واتە: فیسار خێری داوەتەوە) زەکات لە عەرەبیدا بە پاککردنەوەیش دەگوترێ، خوای گەورە دەفەرموێ: {قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهَا} – سورة الشمس– ٩/٧١) واتە: بەراستی کەسێ دەروونی

خۆی پاك رابگرێو خۆی رابهێنێ لەسەر رەوشتی بەرزو كرداری باشو گوتاری جوانو رەفتاری شیرین ئەوە رزگارو سەربەرزی هەردوو جیهان خۆیەتی! هەروا بەمەتحكردنیش دەگوترێ. خوای مەزن دەفەرموێ: {فَلَا تُزَكُّوا أَنفُسَكُمْ – سورة النجم – ٣٢/٥٣) واتە: مەتحی خۆتان مەكەن. لە شەرعیشدا زەكات ناوە بۆ ئەو ئەندازەیە لەماڵ، كە دەدرێ بەزەكاتا، كە لەسەر شێوەیەكی تایبەتی، بەچەند مەرجێكی تایبەتی دەدرێ بە چەند تاقمێكی تایبەتی. لەبەر ئەوەیش ئاوا ناو دەنرێ چونكە سەرمایەكە بەهۆی دەركردنی زەكاتەوە لێیو بەهۆی نزای زەكات وەرگرەكەوە گەشەو نەشە دەكاو پیتو فەڕی تێدەكەوێ. یەزدانی پاك فەرموویەتی: {وَمَا آتَيْتُم مِّن زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ – سورة الروم – ٣٩/٣٠} واتە: ئەوەی كەساخ بۆ رەزای خودا دەیدەن بە زەكاتا ئەوە دەبێ بە مایەی چەندین پاداشتی باش!.

١١٤) بڕیاری زەكات (حوكمەكەی):

زەكات یەكێكە لە پێنج بنیاتەی ئیسلام، فەرزی عەینە، بە قورئانو سوننەتو یەكگرتنی نەتەوەی ئیسلام پێویست كراوە. زاتی مەزن دەفەرموێ: {وَآتُواْ الزَّكَاةَ – سورة البقرة – ١١٠/٢} واتە: زەكاتەكەی دەربكەنو بیدەن بە شایستەكانی زەكات، دیسان خوای گەورە دەفەرموێ: {خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً – سورة التوبة – ١٠٣/٩} واتە: زەكاتی ماڵەكانیان لێ وەربگرە. خۆشەویستیش (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: ئیسلام لەسەر پێنج بنیات دامەزراوە كە یەكێك لەو پێنجە

زەکاتە، جا بۆیە ئەوەی باوەڕی بە زەکات نەبێ بەکافر دادەنرێ، مەگەر نۆ موسوڵمان بێ، یا سارانشین بێ! ئەگەر کەسێ بەخۆشی خۆی زەکاتەکەی نەدا، بە زۆر لێی دەستێنرێ.

چونکە ئەبو بەکری صەدیق (ڕەزای خوای لێبێ) بە زۆر زەکاتی سەند لە زەکاتنە دەرەکانی سەردەمی خۆی، ئەوەبوو فەرمووی: سوێندم بە خودا ئەگەر پێوەندی وشترێکیان کاتی خۆی دابێ بە پێغەمبەرو ئێستا بیانەوێ نەیدەن بە من لەسەر ئەوە جەنگیان لەگەڵ دەکەم!.

١١٥) جۆرەکانی زەکات:

زەکات دوو جۆری هەیە:یەکێکیان پەیوەندی بە جەستەوە هەیە کە برێتییە لە زەکاتی سەرفترە. ئەوی تریان پەیوەندی بە سامانەوە هەیە، کە بریتییە لە ئاژەڵو پارەو کشتوکاڵو دانەوێڵەو بەرو بوومو سامانی بازرگانی.

١١٦) ئاژەڵ:

زەکاتی ئاژەڵ. لە وشترو ڕەشە ولاخ مەڕو بزن بە ئیجماع (یەکگرتن) زەکات دەکەوێ. حیکمەتی هەڵبژاردنی ئەمانە بۆ زەکات لێدان ئەمەیە: ئەم ئاژەڵانە هەم ژمارەیان زۆرە، هەم زۆر نەشو نما دەکەن، هەم سوودیان زۆرە، لەهەمانکاتا گۆشتیان دەخورێ، لەبەر ئەوە جێگەی خۆیەتی کە ببن بە مایەی دڵدانەوەو نەوازش، شتیش بەبێ

بەڵگە بڕیاری بۆ دەرناکرێ، غەیری ئەم چوارەیش بەڵگە نیە لەسەری کە زەکاتی لێدەکەوێ، کەواتە لەسەر بنەڕەت (ئەصڵ) دەمێنێتەوە بنەڕەتیش نەبوونی زەکاتە لە هەموو شتێکا، هەتا بەڵگەی تایبەت پەیدا دەبێ!.

١١٧) مەرجی پێویستبوونی زەکاتی ئاژەڵ:

مەرجی پێویستبوونی زەکاتەکەی شەش شتە: ئیسلامو ئازادیو موڵکایەتی تەواوو، راددەی گەیشتن بە ئەندازەی زەکاتو ساڵ بەسەر داهاتنەوەو بەلەوەڕ بەبێ ئاڵفو ئالیك بژی، یەکگرتن لەسەر ئەمە دامەزراوە، کەواتە: زەکات لەسەر بێبڕوای ئەصڵی نیە، چونکە ئەبو بەکری صەدیق لە نامەکەیدا کە نووسی بۆ ئەنەس، کە کردی بە سەرکاری سەرزەکاتی وڵاتی بەحرین، لەو نامەیەدا فەرموویەتی: بەناوی یەزدانی بەخشندەی میهەبان. ئەمە دەستووری دانی زەکاتی فەرزە کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بە فەرمانی خودا لەسەر موسوڵمانان دایناوە. لەبەر ئەوەیش کە بێبڕوا لە حاڵی بێبڕواییدا داوای زەکاتی لێناکرێ. بەڵام وەگەڕاو ئەوەی بەهۆی ئیسلامەوە لەسەری پێویست بووە بەهۆی هەڵگەڕانەوەوە لە ئایین لە کۆڵی ناکەوێ. کۆیلەیش بۆیە زەکاتی لەسەر نیە چونکە بەندەی زەڕخڕیدە خۆی موڵکی نیە، بەپێی فەرمایشتی خوای گەورە: {**عَبْدًا مَّمْلُوكًا لاَّ يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ** - **سورة النحل** - ٧٥/١٦} کەواتە: کۆیلە خۆیو ئەوەی هەیەتی هی ئاغایەکەیەتی، خاوەن خاوەنێتیی ناتەواویش، وەك ماڵی دزراوو زەوتکراوو ماڵی

سپاردەبێ لەلای کەسێ حاشای لێبکا، زەکاتی لەسەر نیە، چونکە بەهۆی دزین‌و زەوتکردن‌و حاشالێکردنەکەوە دەستی ناڕوا بەسەریدا، ئیتر چۆن زەکاتی لێبدا، بەڵێ هەرکاتێ دەستی کەوتەوە پێویستە زەکاتەکەی بدا، جا ئەگەر ماڵەکە پێش ئەوەی دەست خاوەنەکەی بکەوێتەوە فەوتا ئیتر زەکاتەکەی لە کۆڵ دەکەوێ، قەرزێکیش ساخ بووبێتەوە لەسەر کەسێ هەمان بڕیاری بۆ هەیە، کەی دەستی کەوتەوە زەکاتەکەی دەدا.

ماڵی دۆزراوەیش ئەگەر ناونیشانی هەڵ نەدراو ساڵی بە سەرداهاتەوەو دەست خاوەنەکەی کەوتەوە زەکاتەکەی لە سەرخاوەنەکەیەتی، هەرکاتێ وەری گرتەوە دەبێ زەکاتەکەی بدا، بەڵام ئەگەر ناونیشانی هەڵدراو خاوەنەکەی دیار نەبوو وەساڵێ بە سەردا تێپەڕبوو، وە کابرای کە دۆزیویەتەوە کردی بەهی خۆی، ئەوە زەکاتەکەی لەسەر خاوەنی تازەیەتی‌و بەس، ماڵێکیش نەگاتە ئەندازەی زەکات لێدان زەکاتی لێناکەوێ، چونکە رادده (نیصاب) مەرجی پێویستبوونی زەکاتە، وەك لەمەودوا باس دەکرێ. هەروا ئەوماڵەی بگاتە راددەی زەکات‌و ساڵی بەسەردا تێپەڕ نەبووبێ زەکاتی لێناکەوێ، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هیچ ماڵێ زەکاتی لێناکەوێ هەتا ساڵ بەسەریدا تێپەڕ نەکا (ئەبو داوود) ئاژەڵی ئالیکخۆریش زەکاتی لێناکەوێ، بەڵگەی ئەمەیش ئەم بڕگەیە کە لە زەکاتنامەکەی ئەبو بەکردا تۆمارکراوە: زەکاتی مەڕو بزنیش، کە بەدەمی خۆی بلەوەڕێ‌و بۆ دەرەوە ببرێ‌و بە لەوەڕی کەژ بژی‌و بە ئالیك‌و ئالفی ماڵەوە نەژی — ئاوایە: کە بوون بە چل سەر تا دەبن بە سەدو بیست سەر، مەڕێ یا بزانێ زەکاتیان لێدەکەوێ. (بوخاری). بەس ئەم چوارە کەی وشترو رەشە

ولاخو مەڕو بزنن زەكاتیان لێدەكەوێ، چونكە دەق لەسەر ئەمانە هەیە، غەیری ئەمانە لەسەر بنەڕت (ئەصڵ) دەمێننەوە، كە پێویست نەبوونی زەكاتە تیادا. بەپێی ئەم فەرموودەیەی (صەحیحەین)یش: بەندەو ئەسپو ماینی پیاوی موسوڵمان زەكاتیان لێناكەوێ بەو مەرجەی كە هی بازرگانی نەبن.

١١٨) زەكاتی پارە كە بریتییە لەم دوو شتە (زێڕو زیو):

زێڕو زیو، سكەیان لێدرابێ یانا، بگەنە رادەی زەكات زەكاتیان لێدەكەوێ، سەر بەڵگەی پێویستبوونی زەكات لەم دووەدا، لەپێش یەككرتندا، فەرموودەی خوای گەورەیە: {وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ – سورة التوبة – ٣٤/٩} كەنز (لەم ئایەتەدا) ئەوماڵەیە كە زەكاتی لێدەرنەكرێ مەرجی پێویستبوونی زەكات لەم دووەدا ئەم پێنج شتەیە ئیسلامو ئازادیو خاوەنێتیی تەواوو رادەی زەكاتو ساڵ بەسەردا تێپەڕبوون. جا هەر كەسێ ئەوەندەی زێڕو زیو هەبێ كە بگاتە رادەی زەكات، وە ئەوەندە لەلای بمێنێتەوە تا ساڵی بەسەردا دێتەوە، وە ئەوكەسە ئەم مەرجانەی تیادا هەبی، ئیتر زەكاتی دەكەوێتە سەر، بەڵام ئەگەر لە نێوان ساڵەكەدا ئەو ماڵە لە مولكی ئەو دەرچوو، وە ئەوەی مابوو نەدەگەیشتە رادەی زەكات، وەك ئەوە فرۆشتی، ئەوە ساڵەكەی دەپچڕێ، ئەگەر ماڵەكە بووەوە بەهی ئەو، وەك ئەوە كڕی یەوە ئەوە دەبێ سەر لەنوێ ساڵ بەسەرا گەڕانەوەی نوێ حسێب بكا.

۱۱۹) زەکاتی کشتوکاڵو دانەوێڵە:

دانەوێڵە کە زەکاتی لێدەکەوێ ئەو دانەوێڵەیە کە مرۆڤی پیدەژی، وەك گەنمو جۆو چەڵتووكو هەرزنو نیسكو نۆكو پاقلەو فاصۆلیاو لۆبیاو گاگۆزو ماش، چونکە دەق (نەص) لەسەر هەندێکیان هەیە، ئەوانی تریش دەگرێن بە پاشکۆی ئەوان. سەر بەڵگە لە پێویستبوونیدا فەرمایشتی خوای گەورەیە: {وَآتُواْ حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ – سورة الأنعام – ۱٤۱/۷}.

لە دانەوێڵەدا زەکات بەم سێ مەرجە پێویست دەبێ:

مەرجی یەکەم: دەبێ لە توخمی ئەو دانەوێڵانەبێ کە مرۆڤ دایدەچێنێ، وەك ئەو دانەوێڵانەی ناومان هێنان، بەڵام ئەگەر لە خۆیەوە روابوو، وەك ئەوە بابردبووی بۆ ئەو شوێنە، ئەگەر لە زەویەکی بێ خاوەندا روابوو، ئەوە زەکاتی لێناکەوێ، وەك ئەو خورماو میوانەی لە سارا دەڕوێن، چونکە خاوەنی تایبەتیان نیە. بەڵام ئەگەر زەویەکە خاوەنی دیاری هەبوو ئەوە زەکاتی لێدەکەوێ، دەبێ خاوەنی زەوییەکە زەکاتەکەی بدا.

مەرجی دووەم: دەبێ لەو دانەوێڵانە بێ کە مرۆڤ پێیان دەژی، لە حاڵی اختیاردا واتە: بە ئارەزوو پێی بژی، پێبژێو – واتە: قووت – ئەو خۆراکەیە کە لە گەدەدا دەنووسێ بەیەکەوە، بۆیە بەتایبەتی زەکات لە پێبژێو دەکەوێ چونکە ژیان بەبێ ئەو ئەستەمە، بە پێچەوانەی خۆراکی ترەوە کە پێبژێو نەبن، چونکە خواردنیان تەواوکەرە، پێویستی

سـەرەکی نـین، وەك زیـرەو (کراویـا)و سـەوزەواتو خـەیارو تـرۆزیو کاڵەكو شووتیو شتی وا.

مـەرجی سـێیەم: بگاتـە رادەی زەکـات، وەك لـەدواوە دێ. زەکـاتی دانەوێڵە لەسـەر کێیـە: بـرێ لـە زاناکـان دەفـەرموون: زەکاتەکـە لەسـەر خـاوەن زەوییەکەیـە، بـرێ تـر دەفـەرموون: لەسـەر کـشتیارەکەیە، کـە دانەوێڵەکـە هـی خۆیـەتی، ئـەم دووڕایـەیش هـەر یەکـەیان بەشـی خـۆی بایەخو دەگەری هەیە.

١٢٠) زەکاتی میوەهات:

مەبەست لـە میـوە خورمـاو مێـوژە، بـەپێی فـەرمـوودەی پێغەمبـەر {درودی خوای لەسەربێ} فـەرمانـی داوە کـە رەزیـش وەك بـاخی خورمـا خـەمڵ بکرێ، وە زەکاتەکەشی بە مێـووژیی وەربگیرێ، وەك چۆن زەکـاتی باخـە خورمـا بـە خورمـایی وەردەگـیرێ بـەری رەزش ئـاوا!. (تیرمیـذی گێڕاویەتـەوەو بـە فەرموودەیـەکی جـوانی دانـاوەو ئیبنـو حـەببان بـە فەرمووەیەکی دروستی داناوە).

مـەرجی پێویـستبوونی: چوارشـتە: ئیـسلامو ئـازادیو رادەو خاوەنداریی تەواو. باسـی رادەی (ئەنـدازە: نیـصاب) لـە داواوە بـە روونـی دێ، حیکمەتی ئەوە کە ئەم دوو مێوەیە بە تایبـەتی زەکاتیـان لێدەکـەوێ ئەمەیـە: کـە ئـەم دووە پێبـژیوینو مـرۆڤ پێیـان دەژی، کەواتـە وەك دانـەوێڵە وان، بە پێچەوانەی میـوەی تـرەوە، چـونکە خـواردنی ئـەوان بـۆ خۆشیو رابواردنە، یـا دەکـرێن بـە پێخـۆ، خواردنیـان پێویـستی سـەرەکی

نیه، وەکوو هەرمیٚو هەنارو قۆخو بەهیٚو هەنجیر، هەندیٚ دەفەرمویٚ: هەنجیر زەکاتی لێدەکەویٚ، چونکە لە ریزەی مێوژدایە، بەڵکوو لە مێوژ لەبەرترە، چونکە زۆرتر هەنجیر بۆ پێبژێوی بەکار دەهێنریٚ، کەمتر لە باتی میوەی رووت دەخوریٚ!.

١٢١) زەکاتی سامانی بازرگانی:

سامانی بازرگانی ئەو چەشنە ماڵانەیە کە بەرابەر پارەو پوول ئاڵو گۆڕی پێدەکریٚو بازرگانی پێوە دەکریٚ.

مەرجی زەکاتەکەی دەق وەك مەرجی زەکاتی میوەهات وایە، لە هەمان کاتا دەبیٚ ماڵەکە سامانی بازرگانی بیٚو بە نیازی بازرگانی پێوەکردن ئاڵو وێڵی پێوە بکا، هەتا لەو ماڵە جیا ببێتەوە کە بەهۆیەکی ترەوە دەبیٚ بەماڵیو بۆ پێویستی ماڵ رای دەگریٚ، ئەوە زەکاتی لێناکەویٚ، هەروا دەبیٚ بەهۆی ئاڵووێڵەوە یا لە تۆڵەی شتێکا وەرگیرابیٚ، واتە هەر ماڵیٚ بەبیٚ ئاڵشت ببیٚ بەماڵی کەسیٚ زەکاتی لێناکەویٚ، وەك بەخشینو کەلەپوورو راسپێری، چونکە لە وەرگرتنی ئەم جۆرە ماڵانەدا ئاڵشت نیەو هیچیش لە تۆڵەیاندا وەرناگیریٚ، بەڵگەی پێویستبوونی زەکاتەکەی فەرمایشتی خوای گەورەیە {أَنفِقُواْ مِن طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ – سورة البقرة – ٢/٢٦٧} لە هەموو ماڵیٚ کەبە کاسپی حەلاڵ بە دەستی دەهێنن زەکاتی لێبدەن. موجاهید {رەزای خوای لێبێ} لە راڤەی ئەم ئایەتەدا دەفەرمویٚ: ئەمە سەبارەت بە زەکاتی ماڵی بازرگانی هاتووە، چونکە لە فەرموودەدا دەڵیٚ: وشترو مەڕو بزنو رەشەوڵاخو کووتاڵ،

هەرشتەی بەپێی خۆی زەکاتی لێدەکەوێ. (دارە قوطنی – حاکم – حاکم دەفەرموێ: بەپێی مەرجی شەیخەینە). مەبەست لە کووتاڵ ئەو جلو بەرگو کاڵایەیە کە لەلای کووتاڵ فرۆش ئامادە دەکرێن بۆ فرۆشتن. لەبەر ئەوەی زەکات پەیوەندی نیە بە خودی جلو بەرگەوە بە ناچاری دەبڕێ بەسەر زەکاتی سامانی بازرگانیدا. جارێ عومەر (رەزای خوای لێبێ) لەلای چەرم فرۆشێکەوە تێپەڕی، پێی فەرموو: ئەی کەوڵ فرۆش! زەکاتی ماڵەکەت بدە. ئەویش گوتی: ئەی فەرمانڕەوای موسڵمانان! خۆ ئەمە چەرمە؟ فەرمووی: بیشکێنەروە بە پارەو ئەوسا بە پێی نرخەکەی زەکاتەکەی دەرکە. (شافیعیو ئەحمەدو دارە قوطنیو بەیهەقی گێڕاویانەتەوە).

١٢٢) رادەی زەکاتی وشتر:

لای کەمی ژمارەی وشتر کە زەکاتی تیادا پێویستبێ پێنج سەرە، کە گەیشتە پێنج سەر کاوڕێ دەدرێ لە زەکاتیا، یا چتیرێ دەدرێ، کە گەیشتە دەسەر دوو کاوڕ یا دوو چتیر دەدرێ کە گەیشتە پازدە سەری سێ کاوڕ، یا سێ چتیر دەدرێ، لە بیست سەرا چوار کاوڕ، یا چوار چتیر بزن، لە بیستو پێنج سەردا وشترێکی مێی یەك ساڵە دەدرێ، لە سیو شەش سەردا وشترێکی مێی دووساڵەو لە چلو شەش سەردا وشترێکی مێی سێ ساڵە دەدرێ. کە گەیشتە شەستو یەك سەرو وشترێکی مێی چوار ساڵەو کە گەیشتە حەفتاو شەش سەر دوو وشتری مێیی دوو ساڵە دەدرێ، وە لە نەوەدو یەکا دوو وشتری مێی سێساڵەو لە سەدو بیستو یەك سەردا سێ وشتری مێی دوو ساڵە دەدرێ، کە لەم ئەندازەیە تێپەڕی

یا چلچل حسێب دەکریٚو لە هەر چل سەرێکا پارێنە وشترێکی مێنگەی دوو ساڵەیان زەکات لێدەکەوێ، یا پەنجا پەنجا حسێب دەکریٚو، لە هەموو پەنجا سەرێکا نێونە وشترێکی سێساڵەیان زەکات لێدەکەوێ. بەلگەیش لەسەر ئەوە کە رادەی زەکاتی وشتر پێنج سەرە، ئەم فەرمایشتەی حەزرەتە {درووودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: وە هەر کەسێ تەنیا چوار وشتری هەبوو زەکاتیان لێناکەوێ. (شەیخان).

زەکاتی وشتر کە هەتا بیست سەر بە ئاژەڵی وردە دەدرێ لەبەر خاتری هەردوو لایە، چونکە پێویستکردنی وشترێ لە پێنج وشتر زیان دەدا لە خاوەنەکەیان، پێویستکردنیپێنجیەکی وشترێکیش بە هۆی هاوبەشییەوە لەیەك وشتردا، هەم زیان دەدا لە خاوەنەکەیو هەم زیان دەدا لە هەژاران. سەر بەلگەی ئەم کارەیش زەکاتنامەی ئەبو بەکرە کە بە ئەنەسا ناردی بۆ خەڵکی بەحرین کە لە سەرەتاکەیەوە دەفەرموێ: بە ناوی یەزدانی بەخشندەی میهرەبان. ئەمە دەستوری دانی زەکاتی فەرزە کە پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} بە فەرمانی خودا دایناوە لەسەر موسڵمانان، جاهەر موسڵمانێ لەسەر ئەم شێوە رێكو پێکە داوای لێکرا. ئەوا با بیدات، وە هەر کەسێ داوای زیاتری لەمە لێکرا ئەوا با زیادەکە نەدا هەتا کۆتایی ئەم فەرموودەیە کە بوخاری بە درێژی گێڕاویەتەوە).

بۆ زیادە بەهرە ئەم چەند وشە عەرەبییانە شیی دەکەینەوە: ئەو (شاتە)ی کە دەدرێ بە زەکاتی وشتردا هەتا دەگاتە بیست سەر، یا کاوڕێکە، کە برتییە لە کاوڕە مەڕێ ساڵێکی تەواو کردبێو پێی نابێتە ساڵی دووەم، یا چتیربزنێکە کە دووساڵەبێ، چونکە (شاة) لە عەرەبیدا بە مەڕو بزن دەگوترێ. (بنت مخاض)یش وشترە مێگەی یەك ساڵە کە

پێی نابێتە ساڵی دووەم، لە بەر ئەوەیش وا ناونراوە، چونکە وەختی ئەوە هاتووە کە دایکەکەی ئاوس ببێتەوەو سەر لەنوێ لەکاتی زاییندا ژان بیگرێ، چونکە لە عەرەبیدا (مە خاض) بەژانی کاتی زایین دەگوترێ:

١٢٣) رادەی زەکاتی رەشە وڵاخ:

زەکات لە رەشە وڵاخ ناکەوێ تا دەگاتە سیی سەر، کە گەیشتە سیی سەر گوێرەکە نێرێکی یەك ساڵەبدا بە زەکاتا، کە لەم رادەیە تێپەڕی بۆ هەر سیی سەرێ گوێرەکە نێرێکی یەك. ساڵە، یا بۆ هەرچل سەرێ نێون مانگایەکی دوو ساڵە بدا. بەپێی ئەم فەرموودەیە: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} کە موعاذی نارد بۆیە مەن فەرمانی پێکرد: کە لە هەموو سیی سەرە رەشە وڵاخێ گوێرەکە نێرەیەك یا گوێرەکە مێنگەیەك زەکات وەربگرێ، وە لە هەموو چل سەرێ نێونێ زەکات وەربگرێ. (ترمیذی گێڕایەتەوەو فەرموویەتی: پلەکەی جوانە، حاکمیش فەرموویەتی: بەپێی مەرجی شەیخەینە. رەویانیش فەرموویەتی: ئەمە یەکگرتنی لەسەرە). گوێرەکە واتە: (تەبیع) کە ئەوەیە ساڵێکی تەواو کردبێو پێی نابێتە دوو، بۆیە پێی دەگوترێ (تەبیع: واتە: شوێنکەوتە) چونکە لەو تەمەنەدا بۆ لەوەڕ شوێنی دایکی دەکەوێ بۆ لەوەڕگا. نێونیش واتە: (موسیننە) کە ئەوەیە دوو ساڵی تەواو کردبێ، بۆیە وایی پێ دەگوترێ چونکە ددانی تەواوی دەرم کردووە، ددان بە عەرەبی پێی دەگوترێ (سینن).

١٢٤) ڕادەی زەکاتی مەڕو بزن:

لای کەمی ڕادەی زەکاتی وردە ئاژەڵ چل سەرە، کە گەیشتە چل سەر، ئەوسا کاوڕە مەڕێکی یەك ساڵە، یا چتێر بزنێکی دووساڵە بدا، کە گەیشتە سەدو بیستو یەك سەر دوو سەر بدا، کە گەیشتیشە دوو سەدو یەك سەر سێ سەر بدا، کە لەم ئەندازەیەش سەرکەوت لەهەر سەد سەرێکا سەرێ پێویستە. دیاریکردنی کاوڕو چتێر بەپێی ئەم فەرمایشتەی عومەرە {خوای لێ ڕازی بێ}: دابەستەو دەستەمۆی بەرانو سابرێن لە باتی زەکات وەرمەگرە، بەڵکو کاوڕو چتێر بزن وەربگرە. (مالیك گێڕاویەتەوە). ئاژەڵەکەی ئەگەر تێکەڵ بوو لە ساخو نەخۆش، نەخۆشەکان بە کەڵکی زەکات نایەن، عەیبداریش هەروەها، چونکە خوای گەورە بۆ خۆی دەفەرموێ: {وَلاَ تَيَمَّمُواْ الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ – سورة البقرة – ٢/٢٦٧} واتە: لە کەسپی پاکی خۆتان، لە ماڵی حەلاڵی ساغی خۆتان، بەپێی حاڵ، خێرو خێراتی لێبکەنو ڕەزیلی لێمەکەن وەك ئەوە بچن لە ئایەخی ماڵەکەتان خێرو پیاوەتی بکەن، لە فەرموودەدا دەفەرموێ: پیری ددان لە دەما نەماوو ئاژەڵی عیبدار نادرێن بە زەکات، هەروا سەبرێنو بەرانیش مەگەر بۆ ئەم دوانەیان بە ئارەزووی زەکاتدەر خۆی. (بوخاریو تیرمیذی) تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانە، بەڵام ئەگەر ڕانەکەی هەموو عەیبداربوو، ئەوە زەکات لەوە دەدات، چونکە خوا دەفەرموێ: {خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً – سورة التوبة – ٩/١٠٣} واتە: لەو ماڵەی کە هەیانە زەکات وەربگرە. دەی لەم حاڵەیش ماڵەکەی بریتییە لەو نەخۆشانە، لەبەر

ئــەوەیش هــەژاران کــە بەشــیان هەیــە لــە ماڵــدا حاڵیــان وەك حــاڵی هاوبەشــانی تروایــە، بەشــەکە لــە ماڵــەهاو بەشــەکە جیــا دەکرێتــەوە، لــە هەمان کاتا ئەگەر لە خاوەن ماڵەکە داوای ئەوە بکەین کە لـەماڵی زەکـات بـدا کـە لـەلای خـۆی دەسـت نەکـەوێ ئـەوە ناهـەقی لێدەکـەین، ئەگـەر هەمووشــیان نێربــوون هــەروا، ئەگــەر هەمووشــیان بیــچم گــچکە بــوون هەروا، بە پێی فەرموودەکەی ئەبو بەکر کـە دەفـەرموێ: بـەخودا ئەگـەر گێــسکێکیان کــاتی خــۆی دابــێ بــە پێغەمبــەر {درووودی خـوای لەسـەربێ} و ئێــستا بیانەوێ نەیدەن بە من لەسەر ئەوە دەچم بەگژیانا. دابەستەو دەستەمۆ نــادرێن بــە زەکاتــدا، چــونکە لــە نایــابی مــاڵن، ئاوســیش نــادرێ، چــونکە پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} نەیی کردووە لەوە. تەنانەت ئەگەر ئاژەڵەکەی هەموو ئاوسبوو، لەباتی زەکات داوای ئاوسی لێ نـاکرێ، چـونکە چل سـەر مەڕ، مەڕێکی. لێدەکەوێ، بـەلام ئـاوس دووسـەرە بـەڵێ ئەگـەر زەکاتـدەر بەرەزای خۆی دابەستە یاناوسیدا، یا دەستەمۆیدا دروستە.

١٢٥) زەکاتی سامانی هاوبەش:

هاوبەشی دووجۆرە:

یەکــەم ئەوەیــە: کــە بەشــەکان دیــاری نــەبن، وەك ئــەوەیــە: چــەند کەسێ سەد سەر ئاژەڵیان بەکەلەپور بۆ هاتبێتەوە.

دووەم ئەوەیە: کە بەشــەکان دیــاری بــن، بــەلام تــەواو تێکــەڵ بــن، وەك یــەك مــاڵ وابــن، لــەم دوو حاڵــەدا یاســایەکی تایبــەتی هەیــەبۆ زەکاتدانی ئەو سامانە هاوبەشە، پاڵفتەکەی ئەمەیە: سامانە هاوبەشــەکە

بەیەك ماڵ دادەنرێ، هاوبەشەكانیش بەپێی بەشەكەی خۆیان پشكی زەكاتەكەیان لێوەر دەگرێ. سەر بەڵگەی ئەم مەسەلەیە ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ): نەماڵی جیا كۆ دەكرێتەوەو نەماڵی كۆش جیادەكرێتەو لە ترسی زەكات، وە هاوبەشانیش لەناو خۆیانا بەرێكوپێكی كەمو زیاد بەپێی ئەندازەی زۆرو كەمیی بەشەكەیان دەگرێنەوە بۆ یەكتری (بوخاری)جا ئەگەر هاوبەشی سێ سەر مەڕی هەبوو، ئەوی تریان دە سەر مەڕی هەبوو، بە هەردوكیان مەڕێ دەدەن بە زەكاتا، ئەگەر مەڕەكە بایی چل دینار بێ دەبێ خاوەنی سیی سەرەكە سیی دیناری بداتو خاوەنی دە سەرەكەیش دە دیناری بدات، چونكە زەكاتی دەیەكە كەمترە لە زەكاتی سییەكە.

زەكاتی سامانی هاوبەش:

تۆ مەرجی هەیە.

یەكەم: دەبێ پەچەو مۆڵەڕانو مۆڵەگایەڵو جێگەی شەویان یەكبێ.

دووەم: لەوەڕگایان یەكبێ.

سێیەم: شوانیان یەكبێ، چەند شوانێكیش بن قەیناكا بەلاّم نابێ هەر شوانەی هی هاوبەشێبێ.

چوارەم: كەڵیان یەبێ، نەك هەر كەسێ كەڵی تایبەتی خۆی هەبێ.

پێنجەم: جێگەی ئاوخواردنەوەیان یەك بێ. وەك ئەوە رانەكەیان لە یەك چەم یا لەیەك كانی، یا لەیەك بیر ئاو بخۆنەوە، نەك هەر كەسەیان (ئاو گۆزگە – مەورید)ی خۆی هەبێ.

شەشەم: جێگەی دۆشین‌و بێریان یەكبێ، بەڵام مەرج نیە دۆشەریان یەكبێ، چونكە دروستە هەر خاوەن بەشێ شیری ئاژەڵەكەی خۆی بە جیا بدۆشێ‌و لە ماڵی خۆیا بەرهەمی بهێنێ.

حەوتەم: دەبێ كۆی بەشەكان لە هەردوو جۆرەكەدا لەلای كەمی رادەی زەكات پێویست بوون كەمتر نەبێ، دەی ئەگەر چەن هاوبەشێ بە هەموویان چل سەر مەڕیان هەبوو، ئەوە مەڕێ زەكاتیان لێ دەكەوێ، بەڵام ئەگەر بە هەموویان لە چل سەر كەمتریان هەبوو ئەوە زەكاتیان لەسەر نیە.

هەشتەم: دەبێ هەموو هاوبەشەكان ئەهلی زەكات بن. كەواتە ئەگەر یەكێكیان ئەهلی ذیممە، یا كۆرپەلەیێ بوو لە سكی دایكیا، ئەوە بایەخی نیە.

نۆیەم: دەبێ ماوەی هاوبەشییەكەیان لە سال كەمتر نەبێ. واتە: لە هەر ماڵێكا كە پێویست بێ كە ساڵی بەسەرا بێتەوە.

بزانن: هاوبەشی، لەسەر فەرمایشتی هەرە دروست، وەك لە ئاژەڵدا كاریگەری هەیە بۆ زەكات، لە هەموو سامانێكی تری زەكاتی (ماڵی زەكەویی)دا، دەورو رۆڵ دەبینێ، وەك دانەوێڵەو میوەو زێڕو زیوو سامانی بازرگانی، چونكە هەروەك بەهۆی ئاژەڵەوە گوزەران دەچێ بەڕێوە بەهۆی ئەوانەیشەوە دەچێبەڕێوە، سەرەڕای ئەم بەڵگەیەش ئەم

فەرموودەیە گشتایەتیو تێکڕایی دەگەیەنێ کە دەفەرموێ: نەماڵی جیا کۆ دەکرێتەوەو نە ماڵی کۆش جیا دەکرێتەوە لە ترسی زەکات تا کۆتایی فەرموودەکە، وەك لەم زنجیرەیەدا لە پێشەوە ڕۆیشت، جا لە دانەوێڵەو کشتوکاڵ دەبێ لە سەرەتای ساڵی کشتوکاڵەوە تا دوایی هاوبەش بنو پاسەوانو باخەوانو ڕەنجبەرو سەپانو کرێکارو موتوربەکارو هێشوو کەرو گوڵەوەچێنو جۆگەو شوێن خەرمانو شوێن شارایان یەکبێ، بەڵام لە میوەدا ئەوەندە بەسە کە لە سەرەتای پێگەیشتنی میوەکەدا هاوبەش بن. بۆ ئاژەڵیش پێویستە لە یەك جۆر بن، یا لە دوو جۆری وابن کە بدرێتە دەمیەك وەك مەڕو بزن. لە غەیری دانەوێڵەو مێوەو ئاژەڵیشدا ئەمانە مەرجن: دووکانو پاسەوانو حەسحەسو تەرازوو قەپانو قەپانچیو تەرازوو بە دەستو ئاڵوگۆڕکارو جاڕچیو قاسەو پارە وەرگریان یەکبێ، لە سامانی بازرگانیدا عەمارو کۆگایان یەکبێ، بە کوردی پەتیو بە کورتیو پوختی: دەبێ ئەو دوو ماڵە وا تێکەڵ بن، وەك یەك ماڵ وابن، بە هیچ لە یەك جوێ نەبن، ئەم حاڵە بەپێی سوننەت بۆ ئاژەڵ چەسپاوە.

١٢٦) ڕادەی زەکاتی زێڕوزیو:

سەرەتای ڕادەی زێر بیست مسقاڵە، کە گەیشت بەم ئەندازەیە چواریەکی دەیەکی لێدەکەوێ، واتە: چل یەك. ئەگەر لەوەیش پتر بوو لەسەر ئەم ڕێژەیەو دەق بەم پێیە زەکاتەکەی دەدرێ. سەرەتای ڕادەی زەکاتی زیویش دوو سەد درەمە، کە دەکاتە سەدو چل مسقاڵ، لەمیشدا چل یەك دەکەوێ، کە دەکاتە پێنج درەم، لە پتریشدا بە هەمان ڕێژە

لەسەر ئەم پێوەدانە زەکاتی لێ دەکەوێ. بەپێی قورئان‌و سوننەتی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} زێڕو زیو زەکاتیان لێ دەکەوێ، هەروا بەپێی یەکگرتنی نەتەوەی ئیسلام. خوای گەورە دەفەرموێ: {وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلاَ يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ – سورة التوبة – ٩/٣٤} واتە: مژدەی سزایەکی بەسوێ بدە بەوانە کەهەر زێڕو زیو کەڵەکە دەکەن‌و لە ڕێگەی خودادا خەرجی ناکەن. لەم ئایەتەدا مەبەست لە (کنز) ئەو سامانەیە کە زەکاتی لێ نەدرێ. لە صەحیحی موسلیما دەفەرموێ: ئەو کەسەی خاوەنی زێڕو زیو بێ‌و زەکاتی لێدەر نەکا، لە ڕۆژی قیامەتدا ئەو زێڕو زیوە سوور دەکرێتەوە لە ناو ئاگری دۆزەخا تا دەبێ بەیەك پارچە ئاگری سوور، ئەوجا تەنیشتی‌و ناوچەوانی‌و پشتی‌و هەموو لەشی تری پێی داخ دەکرێ، هەموو جارێ کە سارد دەبێتەوە، سەر لەنوێ سوور سووری دەکەنەوە بۆی‌و دیسان وای لێدەکەنەوە. یەکگرتن لەسەر ئەم سێ شتە دامەزراوە: ڕادەی زەکاتی زیو دووسەد درەمەو ڕادەی زەکاتی زێڕ بیست مسقاڵەو زەکاتەکەیان لە چلدا یەکە.

١٢٧) مەرجی زەکاتەکەیان:

لە پێویست بوونی زەکاتی زێڕو زیودا ئەم سێ شتە مەرجە:

یەکەم: گەیشتن بە ڕادەی زەکات کە لە زێڕدا بیست مسقاڵەو لە زیودا دوو سەد درەمە، بەپێی فەرمایشتی خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} زێڕ ئەگەر لە بیست دیناری زێڕ کەمتر بوو زەکاتی ناکەوێ، لە بیست دینار نیو دینار زەکاتی لێدەکەوێ. (ئەبوو داوودو کەسانی تر بە

رشتەیەکی دروست گێڕاویانەتەوە). بەپێی ئەم فەرمایشتەی تریش: زیو لە پێنج ئۆقیە کەمتر بێ زەکاتی لێناکەوێ (شەیخان) ئۆقیە چل درەمە، پێنج ئۆقیە دەکاتە دوو سەد درەم. لە بوخاری شەریفا دەفەرموێ: لە زیوو لە زێڕ چل یەك دەکەوێ.

دووەم: دەبێ لە مولکی خاوەنەکەیانا ساڵیان بەسەردا بێتەوە، بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ}: ماڵ زەکاتی لێناکەوێ هەتا ساڵی بەسەردا دێتەوە (ئەحمەدو ئەبو داوودو بەیهەقی گێڕاویانەتەوە، بوخاری بە فەرموودەیەکی دروستی داناوە).

سێیەم: دەبێ زێڕو زیوەکە پاڵفتەبن، بەلام ئەگەر تێکەڵ بوون لەگەڵ کانزایەکی تر، زەکاتیان لێناکەوێ، هەتا زیوە سافەکەی، یا زێڕە سافەکەی، نەگاتە رادەی زەکاتی خۆی، ئەوە ئەوکاتە زەکاتیان لێدەکەوێ، ئەوەی لەم ئەندازەیە زیاتر بێ بەم پێودانە بەهەمان رێژە زەکاتی دەکەوێ، لە عەلییەوە {رەزای خوای لێبێ} لە پێغەمبەرەوە {درووده خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەگەر زێڕت هەبوو زەکاتی ناکەوێ هەتا نەگاتە بیست لیرەی زێڕو ساڵی بەسەرا نەیەتەوە، لەم حاڵەدا لە بیست لیرەی زێڕ نیولیرە زەکاتی لێدەکەوێ، ئەویشی لەمە زیاتر بێ بەهەمان رێژە بەم پێودانە زەکاتی دەکەوێ. (ئەبو داوودو ئەحمەد گێڕاویانەتەوە).

کاغەزی بانقەنەوت:

ئەم کاغەزانە، کە ناسراون بە بانقەنەوت قەواڵەی قەرزی دستەبەرکراون، حسێبی زیویان بۆ دەکرێ، جا هەر کاتێ ئەم پارە کاغەزییانە بەهاکەیان گەیشت بە بەهای دوو سەد دەرەم یا پتر، ئەوە زەکاتیان لێ پێویست دەبێ، لە چلیەك.

١٢٨) زەكاتی خشڵ:

سەبارەت بە خشڵی رەوا دوو فەرمایشتی جیا هەیە: یەکێکیان. دەفەرموێ: پێویستە زەكاتی دەربكرێ، چونكە ژنێ خۆیو كچەكەی هاتن بۆ خزمەتی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} كچەكەی دوو بازنی زێڕی قەوی قوی لە دەستیا بوو، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} پێی فەرموو: ئایا زەكاتی ئەم بازنگانە دەدەی؟ گوتی: نەخێر، فەرمووی {دروودی خوای لەسەربێ}: ئەی پێت خۆشە كە لە قیامەتا خودا لە باتی ئەم دەوو بازنە دوو بازنی ئاگرینت بۆ بكا؟ ئەویش هەردوو بازنەكەی داكەندوو هڵیدان بۆ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}و گوتی: ئەوا هەردووكیانم بەخشی بە خوداو پێغەمبەری خودا. (ئەبو داوود بەرشتەیەكی دروست گێڕاویەتەوە).

فەرمایشتی دووەم: (كە لە بەرچاوترە، واتە: ئەظهەرە) دەفەرموێ: زەكاتی خشڵ پێویست نیە، چونكە ئامادەكراوە بۆ بەكارهێنانێكی رەوا، كەواتە لە ئاژەڵێ ژێركار دەچێ، دەق وەك وشترو رەشەوڵاخی ئیشكەر. كە باریان پێدەكێشن، یا جووتیان پێدەكەن. ئیمامی مالیك لە مووطادا لە (ص ١٧٠)دا بە رشتەیەكی دروست ئەم رایە لە ئیبنو عومەرو لە عائیشەوە دەگێڕێتەوزە، عەبدورەحمانی كوڕی قاسمەوە لە باوكیەوە دەگێڕێتەوە: دەفەرموێ: عائیشە هاوسەری پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} چەند برازایەكی هەتیوی هەبوو، كچ بوون، خۆی سەرپەرشتی دەكردنو لەژێر باڵی خۆیدا بوون خشڵیان هەبوو، عائیشە لە خشڵی ئەم برازایانەی زەكاتی دەرنەدەكردا.

هەروا دەگێڕنەوە: نافع دەفەرموێ: ئیبنو عومەریش لە خشڵی کچو کەنیزەکانی زەکاتی دەرنەدەکرد[1]، ئەحمەدیش دەفەرموێ: ئەم پێنج کەسە لە هاوڕێیانی پێغەمبەر {درودی خودا لە پێغەمبەرو رەزای خودا لە یارانی} رایان وابوو کە خشڵ زەکاتی ناکەوێ واتە: ئەنەسی کوڕی مالیكو جابیرو ئیبنو عومەرو عائیشەو ئەسماء. جابینا لەسەر ئەمە ئەقڵ نایگرێ کە ئەمانە لە خۆیانەوە بەبێ بەڵگە کاری واتە: بکەن چونکە ئەم زاتانە لە زۆر کەس باشتر ئاگایان لە فەرمایشتەکانی پێغەمبەر هەیەو زۆر چاك لێیان حاڵی دەبنو دەزانن کە مەبەست لە فەرمایشتەکانی چییەو کوێ دەگرنەوەو کوێ ناگرنەوە، جا لەبەر ئەم فەرموودەیەو لەبەر رۆشنایی ئەم شیکردنەوەیە، زاناکان هاتوون ئەم فەرموودەیەو فەرمایشتەکانی ئەم سەحابانەیان ئاوا لەسەر ئەم شێوەی دواوە کۆ کردۆتەوەو کاریان بەهەر دوو لایان کردووەو دەفەرموون: مەبەست لە فەرموودەکەی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} ئەو خشڵەیە کە لە رادەبەدەر زیادەڕەوی تیاکرابێ، جا خشڵی وا زەکاتی لێدەکەوێ، یا مەبەست خشڵێکە کە لەبەرنەکرێو بۆ فێڵبێ جا هەر کاتێ خشل زیادەڕەوی تیانەبوو، وە بۆ لەبەرکردن بوو، وە بۆ فێڵ نەبوو، ئەوە بەپێی ئەم فەرموودەیە، وەك ئەم سەحابانە دەفەرموون، زەکاتی لێناکەوێ، بۆ پشتیوانی ئەم وەڵامە دەفەرموون: لەم فەرموودەیەدا پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} بڕیاری نەداوە کە لە تێکڕای خشڵدا زەکات دەکەوێ، بەڵکوو بڕیاری داوە کە لە جۆرێکیا زەکات پێویستە، کە ئەوەیە زیادەڕەوی تیابێ، وەك پێغەمبەر {درودی خوای

---

[1] بەپێی کفایە الاخیار ئەم شوێنە راست کراوەتەوە.

- وەرگێڕ -

لەسەربێ} لە فەرموودەکەیدا بەوشەی (ئەم بازنگانە) ئاماژەی بۆ دەکا، چونکە لە راستیدا بازنگەکان زیادەڕەوییان تیابوو، بە بەلگەی ئەوە کە دەفەرموێ: دوو بازنی زێڕی قەوی قەوی لە دەستبوو.

خشڵی ناڕەوا زەکاتی دەکەوێ، خشڵی ناڕەوا جۆری زۆرە وەك ئەوە ژن خشڵی پیاوان بۆ خۆی بکا، وەك شمشێری زێڕ، یا خشڵەکەی لە رادەبەدەر بێو پتر لە خشڵی ژنانی وێنەی خۆی بێ، خشڵی وا بەبێ گومان زەکاتی پێویستە، هەروا هەموو خشڵێکی پیاو، زێڕبێ یا زیو، جگە لە ئەنگوستیلەیێ، زەکاتی پێویستە، هەروا زەکات پێویستە لە هەموو قاپو قاچاخێکی زێڕو زیودا، بۆ بەکارهێنانی پیاوبێ یا هی ژن گەوهەرو جەواهیراتی گرانبەهای وەك دوڕو مرواریو یاقوتو ئەڵماسو پیرۆزەو شتی تری وا زەکاتیان لێناکەوێ، مەگەر لەیەك باردا، کە ئەوەیە بازرگانیان پێوەبکرێ، جا لەم کاتەدا دەق وەك سامانی بازرگانی زەکاتیان لێ دەردەکرێ، بە مەرجێ بگەنە رادەی زەکات. بەلگەی ئەوە کە زەکاتیان لێناکەوێ ئەمەیە: لە شەریعەتدا بەلگەی نەقلی لەسەر پێویستبوونی زەکات لە جەواهیراتدا نیە، لەکاتی وایشدا بڕیار بە پێی ئازادی گەردنە لەبەر پرسیاری: (الحكم على البراءة الاصلية).

١٢٩) رادەی زەکاتی دانەوێڵەو میوە:

رادەی زەکاتی دەغڵو دانو خەڵەو میوە پێنج ویسقە (کە بەپێوانەی کوردەواری خۆمان، لەسەر فەرمایشتی شەریعەتی ئیسلام، دانراوی مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس {رەحمەتی خوای لێبێ} دەکاتە

نزیکەی چل‌و پێنج تەنەکە وە بە کێشانەی کوردەواری دەکاتە دوو سەدو بیست‌و پێنج تەورێزی) وەرگێڕ[1].

[1] لە مەدحی بەحەقی مامۆستا عبدولکەرما بەندە گوتوومە لە چامەیەکا:

علمـاء امـة الهـدى – أرواحنـا
لهـم الفـدا – سـور لـدينك خـافرا!
ألقـت مـواكبهم بكوكبـة مـن
الكـرد الهـداة، بهـم تقـر نـواظرا!
في عـصرنا عبـدالكريم شـيخنا
تخرجـت علـى يديـه مـشاهير
بوركت يا أبن الكرد سوف تفـاخر
أمـم بكـم، وبعلمكـم سـتناظر،،
لخوالـد الكتـب العظـام نـوادر
ومؤلفـاتكمو لتلـك بـوادرا!
صـارت خـزائن الكنـوز فانهـا
لخـير مجمـع العلـوم مـصادر،،
تفنـى الجبـال والكتـاب سـيخلد
ففـى الجنـان للهـدة منـابر!!
بـالنور مكتـوب علـى جبينـه
سـيماه في هـذا الـشعار ظـاهر:
نور الوقار علـى الجـبين اذا سـنا
يعنـى: هنـا روح الديانـة حاضـر

له صهحیحهیندا دهفهرموێ: دانهوێڵه له پێنج ویسق کهمتربێ. زهکاتی لێناکهوێ له گێڕانهوهیهکی موسلیما: دانهوێڵهو میوه تا نهگهنه پێنج ویسق زهکاتیان لێ ناکهوێ ئیبنو حهببان له صهحیحهکهی خۆیدا ئهم بڕگهیهی لهم فهرموودهیه پتر کردووه که دهفهرموێ: ویسقیش شهست مهنه، مهن: واته صاع. ئیبنو لونذیر یهکگرتنی لهسهر ئهم قسهیه: که وهسق شهست مهنه گێڕاوهتهوه. بایهخو ئیعتیبار به عهیارهی مهدینهیه چونکه دهفهرموێ {دروودی خوای لهسهربێ}: بۆ پێوان عهیارهی خهڵکی مهدینهو بۆ کێشانیش سهنگی خهڵکی مهککه تهواو پهسهنده.

ههر بهروبوومێ، ههرماڵێ وهقفو تهخانبێ لهسهر مزگهوتو سهنگهری غهزاو فێرگهو پردو ههژاران و مسکێنان وهەر لایهنێکی چاکه، زهکاتی لێناکهوێ، چونکه ماڵی وا خاوهنی دیاری نیه.

ئهندازهی پێویست:

ئهو ئهندازهیهی پێویسته بدرێ له زهکاتی میوهو دغڵو دانا لهم کاتانهدا دهیهکه، که دێمبێ و به باران پێبگا، یا بهبێ ئامێر ئاو بدرێ، وهك ئهوه به ئاوی کارێز، یا به ئاوی چهم یا بههۆی نزیکی رهگهکهی له ئاوهوه، یا به جۆگای ههڵگیراو ئاو بدرێ، له ههموو ئهم حالانهدا ئهندازهی زهکاتی پێویست دهیهکه، بهڵام بیست یهکه بۆ ئهوهی که به ئامێر یا بهکرینی ئاو ئاوبدرێ چونکی له بارودۆخی یهکهما مهسرهفی نیه، وهلێ له بارودۆخی دووهما مهسرهفی دهوێ، پێغهمبهریش {دروودی خوای لهسهربێ} دهفهرموێ: زهکاتی بهراوو دێمهکار دهیهکه، وه زهکاتی ئهوهی به

ولاخی چەرخگێڕ ئاو بدرێ بیست یەکە. (ش/د/ت/ن) لە گێڕانەوەیەکدا: ئەوەی بە باران‌و چەم‌و جۆگەو کانی‌و کارێز ئاو بدرێ، یاخود دێمی بێ زەکاتەکەی بێزەکاتەکەی دەیەکە، ئەوەشی بە ولاخی ئاو هەلگۆز، یاخود بە ئاوکێش ئاو بدرێ زەکاتەکەی بیست یەکە. لەسەر فەرمایشتی بەیهەقی‌و کەسانی تریش یەکگرتن لەسەر ئەمە دامەزراوە. ئەوەیشی کە بە یەکسان بەم دوو جۆرە ئاودانە ئاو بدرێ سێ چارەکە دەیەکە. واتە: دەیەکێکی ئەکرێ بە چواربەشەوە، سێبەشی دەدرێ بە زەکاتاو بەشێکی دەدرێتەوە بە خاوەن سامان، کە دەکاتە سێ لە چل.

١٣٠) نرخاندنی سامانی بازرگانی:

سامانی بازرگانی لە سەرەتاوە بەچ دراوێ کڕابوو، لە کۆتایی ساڵا بە هەمان دراو دەقەبلێنرێ، جا ئەگەر ئەو بڕەپارەیە دەگەیشتە رادەی زەکات، یا زیاتر، ئەوە دەبێ چل یەکی زەکات لێدەربکرێ. بۆیەیش بایەخ بە نرخاندنی کۆتایی ساڵ دەکرێ، چونکە قەبلاندنی سامان لە هەموو دەم‌و ساڵێکا کارێکی ئاسان نیە، پێویستی بەهاموشۆی سەرو مری بازاڕو رەچاوکردنی ئەوە هەیە ئەوەیش گرانەو ئاسان نیە، بەلام ئەگەر هەر لە سەرەتاوە بە ماڵ کڕابوو بە پارە نەکڕابوو، ئەوە کام دراو لە ولاتا زیاتر باوی هەیەو سەودای پێدەکرێ بەو دراوە دەقەبلێنرێ، ئەگەر هەندێکی بە پارەکڕابوو، وە هەندێکی تری بە سامان، ئەوەی بە پارە کڕابوو بە هەمان پارە دەقەبلێنرێ، وە ئەوەی بە سامان کڕابوو بە پارەی بڕەو دارتری ناو ولات دەقەبلێنرێ‌و بەپێی ئەوە زەکاتی لێ دەردەکرێ.

١٣١) زەكاتی كان - واتە: مەعدەن:

مەعدەن لە زمانی عەرەبیدا، هەروا كان لە زمانی كوردیدا ناوە بۆ ئەو شوێنەی كە خودا بە سروشتی، گەوهەرو جەواهیراتو شتی بەنرخی تیا دروست كردبێ، وەك زێڕو زیوو ئاسنو مسو وێنەی ئەمانە، لە عەرەبیدا بۆیە وا ناونراوە چونكە جێگەی نیشتەجێ بوونە، ئەوەتا خودا ئەم گەوهەرو كانزایانەی لەو جێگەیەدا نیشتەجێ كردووە بە هەمان واتایە كە خوا لە قورئاندا دەفەرموێ: (جنات عدن - رعد - ٢٣/١٣) واتە: چەند بەهەشتێكن جێگەی دانیشتنو مانەوەن. نەتەوەی ئیسلام یەكیانگرتووە لە سەردانی زەكاتی كانی زێڕو زیو، بەپێی تێكڕایی (عوموومی) فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ): لە زێڕو زیودا چل یەك زەكات دەكەوێ وەك گوترا: زەكات هەر لە كانی زێڕو زیو دەكەوێ.

وەلێ گوتراویشە: لە هەموو كانێ زەكات دەكەوێ، وەك ئاسنو شتی تری وا. لە زێڕو زیوی كانا بەس گەیشتن بە رادەی زەكات مەرجە، ساڵهاتنەوە بە سەریدا مەرج نیە، رادە بۆیە مەرجە چونكە تێكڕایی بەلگەكان هەیە، بەڵام ساڵهاتنەوە مەرج نیە چونكە نەشونمای تەواوە، لەبەر ئەوە لە دانەوێڵەو میوە دەچێ، یەكسەر لەسەر خەرمان زەكاتی لێ دەكەوێ، مەرجە ئەو زێڕو زیوەی لە كان دەردەكرێ لە زەوییەكی رەوادابێ، یا هی دەرهێنەرەكەبێ، وە دەرهێنەرەكەی لە ئەهلی زەكات بێ، كەواتە: زەكات لەسەر كۆیلە نیە، چونكە خۆیو ماڵكەی ماڵی ئاغاكەیەتی. بێبڕوایش رێگەی پێ نادرێ كەشت لە كان ببا بۆ خۆی، یا گەنجینەی دۆزراوەی كۆنی ولاتی ئیسلام ببا بۆ خۆی، هەروەك رێگەی

پێ نادرێ کە وێرانە ئاوەدان بکاتەوە، بەڵام ئەوەی کە رێگەی لێدەگرێ فەرمانڕەوایەو بەس. ئەوەندە هەیە ئەگەر لە پێش ئەوەدا قەدەغەی لێبکرێ بیبا بۆ خۆی دەبێ بەهی خۆی، رێك وەك دارکردن لە کەژ.

کاتی پێویستبوونی زەکات لەم جۆرە سامانەدا لەو دەمەوەیە کە کانەکە دەکەوێتە دەستی، کاتی دەرکردنی زەکاتەکەیش لەو دەمەوەیە کە پوختە دەکرێو خۆڵو شتی وای پێوە نامێنێ، چونکە کاتی پێویستبوونی زەکاتی دانەوێڵەش لە کاتی رەقبوونی دەنکەکەیەوەیە، بەڵام کاتی دەرکردنی لەپاش سوورکردنیەتی، زەکاتی کان چل یەك، وەك لە پێشەوە گوترا.

١٣٢) زەکاتی زێڕو زیوی شاراوەی کۆن:

گەنجینەی کۆنی شاراوەی سەردەمی پێش ئیسلام پێنج یەکی زەکات لێ دەکەوێ، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لە گەنجینەی کۆنی شاراوەی دۆزراوەدا پێنج یەك دەکەوێ. (شەیخان) ساڵ بەسەردا هاتنەوە مەرج نیە، لەبەر ئەو بایستەی لەکاندا گوترا، لە پێویستبوونی رادەیشدا راجیایی هەیە، گوتراوە: رادەی زەکات پێویستە چونکە ئەمیش وەك کان دەسکەوتی زەوییە، گوتراویشە: پێویست نیە، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لە گەنجینەی کۆنی شاراوەی دۆزراوەدا پێنج یەك هەیە، لەم فەرموودەیەدا رادە بەمەرج نەگیراوە. گەنجینەی سەردەمی پێش ئیسلام بە جۆری مۆری سەردەمی نەفامیدا دەناسرێتەوە، وەك ئەوە ناوی پادشایێ لە پادشاکانی ئەوانی لێ هەڵکەنرابێ.

بزانن دەسگاکانی پیشەسازی هاوچەرخ کە بە ئامێری میکانیکی دەگەڕێن، هەروا ئەو دووکانو قەیسەریو بازاڕو خانووبەرانەی کە بۆ کریو بەرهەم دروست دەکرێن، ئەمانە هەموو دادەنرێن بە سامانی گەشەکردوو، هەموو سامانێکی گەشەکردوویش زەکاتی لێدەکەوێ، بەڵام لەبەر هەمەکەی، چونکە ئەمانە سامانی نەگۆڕن، سامانی نەگۆڕیش زەکات لە بەرهەمەکەی دەکەوێ، بە پێودانی زەوی کشتوکاڵ، پێغەمبەری خوا {درودی خوای لەسەربێ} لە بەرهەمی زەویدا ئەگەر دێم بی، یا بەراو بێ، وە بەئامێر ئاو نەدرێ دەیەکی داناوە، لەوەیش بە ئامێر ئاو بدرێ بیستیەکی داناوە، جا پێویستە هەمان بنەماو دەستوور لە کارخانەو کارگەی پیشەسازیو خانووبەرەی کرێدا جێبەجێ بکرێ.

بەڵام خانووی تایبەتی کە نیشەجێی خۆیو خێزانی بێ ئەوە زەکاتی لێناکەوێ، چونکە ئەوە لە پێداویستییە بنەڕەتییەکانە. ئەمە بڕیاری لیژنەی لێکۆڵینەوە کۆمەڵایەتییەکانە، کە لە دیمەشق لە مانگی ئەیلوولی ساڵی ١٩٥٦دا، گیراوە.

١٣٣) ئەوانەی کە زەکاتیان پێ دەدرێ:

زەکات دەدرێ بەم هەشت تاقمە، کە خوای گەورە لە نامەی خۆیدا ناوی دیاری کردوونو فەرموویەتی: {إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاء وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ – سورة التوبة – ٩/٦٠}

واتە: خودای گەورە خۆی زەکاتی داناوە بۆ ئەم هەشت کۆمەڵە، لە موسڵمانان.

یەکەم: هەژاران.

دووەم: مسکین‌و بێنەوایان.

سێیەم: کارگوزارانی سەر زەکاتەکە خۆی.

چوارەم: نۆ موسڵمان‌و ئەو کەسانەی کە ئومێدی سوودی ئیسلامیان لێدەکرێ، بەوماڵی زەکاتە دڵنەوایی دەکرێن.

پێنجەم:ئەو بەندانە کە پێویستیان هەیە بەماڵ‌و پارە، بۆ ئازادبوونیان.

شەشەم: قەرزاران.

حەوتەم: تێکۆشەرانی رێگەی حودا.

هەشتەم: رێبواران.

تاقمی یەکەم:

هەژاران، هەژار ئەوەیە کە نە ماڵی هەبێ‌و نە کاسبی، یا ماڵ، یا کاسپی هەبێ، بەلاّم بەشی نەکا. وەك ئەوە پێویستی بە دەبێ‌و دووی هەبێ، تەنانەت ئەگەر لە دوورە دەستیش ماڵی هەبێ هەر بە هەژار دادەنرێ، لەبەر ئەوە بۆی هەیە زەکات وەربگرێ هەتا ماڵەکەی دەگاتە دەستی، گریمان قەرزێکی دواخراوی هەبێ، مافی ئەوەی هەیە کە زەکات ئەوەندە وەربگرێ کە بەشی بکا، هەتا کاتی دانەوەی قەرزەکە، بەڵێ ئەگەر تواناى کاسپی هەبوو زەکاتی پێ نادرێ، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: زەکات بەم دوو کەسە ناشێ: نە بە دەوڵەمەندو نە بە پیاوی لەش ساخی بە توانا. بەلاّم ئەگەر فەقێ بوو، ئەگەر خەریکی کاسپی دەبوو خوێندنەکەی لەکیس دەچوو ئەوە زەکاتی پێ دەچشێ بۆ ئەوەی بەردەوام بێ لەسەر خوێندنەکەی، بەلاّم ئەگەر کەسێ دەیتوانی

کاسپی بکاو لەبەر خەریکبوون بە نوێژوو خواپەرستیو قورئانخوێندنەوە کاسپیی پێ نەدەکرا، ئەوە زەکاتی پێنادرێو ناچار دەکرێ کە کاسپیی بکا، چونکە رزگاربوون لە چاو لەبەریی خەڵك گەلێ لەو حاڵە باشترە!.

تاقمی دووەم:

مسکێنو بێنەوایان. مسکێن ئەوەیە: کە شتێکی هەبێ بەڵام بە باشی بەشی نەکا، وەك ئەوە پێویستی بەدە هەیە، بەڵام حەوتی هەیە، هەروا ئەو کەسەیش کە بتوانێ کاسپی بکا، بەڵام کاسپییەکەی بەشی نەکا، گریمان بازرگانیش بێو ئەوەندە سەرمایەیشی هەبێ کە بگاتە رادەی زەکات، هەر بۆی هەیە زەکات وەربگرێ لە هەمان کاتا پێیستە لەسەری زەکاتی ماڵەکەی خۆشی بدا، چونکە دەبێ هەردوولایەنەکە رەچاو بکرێ، لایەنی پێداویستی، بەولایەنە زەکات وەردەگرێ، لایەنی رادەی زەکات، بەو لایەنە زەکاتەکەی دەدا.

تاقمی سێیەم:

زەکات کۆکەرەوەکان (کارمەندەکانی سەر زەکات) ئەو کەسەیە کە پێشەوای موسڵمانان دەیکا بە سەر کاری زەکات کۆکردنەوە، تابیدا بە پێشیاوەکانی، بە پێی فەرمانی خوای گەورە، جا بۆی هەیە بەمەرجی خۆی زەکات وەربگرێ، مەرجەکەیش ئەوەیە: شارەزای بابەتی زەکات بێ، هەتا بزانێ چی لە سامانا پێویستە، وە چەندە پێویستە، وە شایستەی زەکات کێیەو کێ نیە، هەروا دەبێ دەسپاكو ئازادبێ، دادپەروەربێ، موسوڵمانبێو بێبڕوانەبێ، چونکە ئەم سەرکاری یە بەر ویلا یەت

دەکەوێ ئەویش نەبەکۆیلە دەدرێو نە بە بێبڕاوا، خوای مەزن دەفەرموێ: (لا تتخذوا بطان من دونكم) لە غەیری موسڵمانانی خۆتان کەس مەکەن بە دۆستو ئەمیندار یاوەری خۆتان!. عومەر (رەزای خوای لێبێ) دەفەرموێ: ئەوان خوا بە ناپاكو نا ئەمینی داناون ئیتر ئێوە چۆن متمانەو ئەمینی یان پێ دەکەن. هەروا خوای گەورە دەفەرموی: {وَلَن يَجْعَلَ اللّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلاً – سورة النساء – ١٤١/٤} واتە: خوای گەورە هیچ ڕێگەیەکی بۆ بێبڕوایان لەسەر موسڵمانان نەهێشتۆتەوە.

تاقمی چوارەم:

نۆ موسوڵمان ئەوانەن: کە ئومێدی سوودی ئیسلامیان لێدەکرێ، ئەم دەستەیەی دواوە دەبن بە چەند جۆرێ، جۆرێکیان بێبڕوان، لە کۆناشتی وا ڕێی تێدەچوو کە دڵی بێ بڕوا رابگیرێ بە ئومێدی سوودی ئیسلام، چونکە لە کۆنا ئیسلام وەك ئێستا ئاوا باڵا دەست نەبوو، بەڵام ئێستا کە خودا سەری ئیسلامی بەرزەوە کردووە، پێویست بەشتی وا ناکا، جۆرێ تریان موسوڵمانی دەست ڕۆییوی دەوڵەمەندن، ئومێدی یاریدەی ئیسلامیان لێدەکرێ، ئەگەر زەکاتیان پێ بدرێ هیوای ئەوە دەبی کە خەڵکی تر موسوڵمان ببن. جۆرێکی تریان ئەو موسوڵمانەن کە زەکات نەدەر دەترسێننو ناچاریان دەکەن کە زەکاتەکەی سەریان بدەن، جۆرێکی تریان ئەو موسوڵمانانەن کە سنووری وڵات دەپارێزنو دوژمن دەترسێنن. مەبەست لە نۆ موسڵمانیش ئەو کەسەیە کە تازە موسڵمان بووبێو هێشتا بە باشی دڵی لەسەر ئیسلامەتی دانەمەزرابێ. ئەمە بۆ دڵڕاگرتنی زەکاتی پێ دەدرێ.

تاقمی پێنجەم:

بەندەی کاغەز پێدراون، کە ئەو کۆیلانەن لەگەڵ خاوەنەکانیانا، بە نووسین ڕێکەوتون لە ماوەیەکی ناوبراودا بڕێ پارەی دیاریکراو لە جیباتی ئازادبوونی خۆیان بدەن بە خاوەنەکانیان، ئەمانە زەکاتیان پێدەدرێ هەتا ڕزگاریان دەبێ لە بەندی دیلی؟.

تاقمی شەشەم:

قەرزداران ئەم تاقمە دەبن بە سێ جۆرەوە...

جۆری یەکەم: کەسێکە قەرزی بۆ سوودی خۆی وەرگرتبێ‌و ئەوەندەی نەبێ کە بیداتەوە بۆ بێشەرعیش قەرزی نەکردبی، ئەمە هەتا قەرزەکەی بە تەواوی دەداتەوە بەقەد قەرزەکەی زەکاتی پێدەدرێ. ئەگەر دەیتوانی هەندێ لە قەرزەکەی سەری بە ماڵی خۆی بداتەوە لەسەر ئەوەوە لە ماڵی زەکات مەندەی قەرزەکەی بۆ دەدرێتەوە.

جۆری دووەم: کەسێکە قەرزی کردبێ بۆ نابژیکردن‌و کوژانەوەی ئاژاوە، زەکات بەمە دەدرێ، بۆ ئەم مەبەستە، با دەوڵەمەندیش بێ.

جۆری سێیەم: کەسێکە قەرزاربووبێ بەهۆی دەستەبەرییەوە، ئەمە لەسەر ئەم شێوەیە زەکاتی پێدەدرێ: کاتێ دەستەبەرو دەستەبەر بۆکراو نەدارابن، یا دەستەبەر نەدارابێ‌و دەستەبەر بۆ کراو دەوڵەمەندبێ، بەڵام ڕێگەی نەدابێ کە ببێ بە دەستەبەری، چونکە ئەگەر ڕێگەی دابێ‌و دەوڵەمەندبێ دەبێ خۆی قەرزەکە بداتەوە، بەڵام کاتێ دەستەبەر دارابێ‌و دەستەبەر بۆ کراو نەدرابی دەدرێ بە دەستەبەر بۆ کراو نەك بە دەستەبەر.

١٣٤) لا باسیٚ (فەرعیٚ):

ئەگەر کەسێ قەرزاربێو بە خاوەن قەرزەکە بلێ: زەکاتم بدەرێ هەتا قەرزەکەتی پێ بدەمەوە، ئەویش وای کرد، ئەوە بری زەکاتەکە دەکەوێ، بەلام قەرزارەکە بۆی هەیە کە نەیداتەوە پێی لەباتی قەرزەکەی، ئەگەر خاوەن قەرزەکە بە قەرزارەکەی گوت: ئەو قەرزەی لەسەرتە بمدەرەوە هەتا لە باتی زەکات بیدەمەوە پێت. ئەویش بە گوێی کرد، ئەوە قەرزوەرگرتنەوەکە دادەمەزرێ. بەلام مەرج نیە کە بیداتەوە پێی لەباتی زەکات، ئەگەر قەرزی لەسەر کەسێ بوو، گوتی: ئەو قەرزەی لەسەرتە دام بەتۆ لەباتی زەکات، لەسەر فەرمایشتی دروست بەوەندە بری زەکات ناکەوێ، بەلکوو دەبێ قەرزەکەی لێوەربگرێتەوەو ئەوسا لە باتی زەکات بیداتێ. گوتراویشە: برێتی زەکاتەکە دەکەوێ هەوەك سپاردەیش لەکاتی وادا بەبێ وەرگرتنەوەیش برێتیی زەکات دەکەوێ.

تاقمی حەوتەم:

تێکۆشەرانی رێگەی خودان: مەبەست لەمانەیش ئەو غەزاکەرانەن کە لەبەر رەزای خودای گەورە غەزا دەکەن، بەبێ ئەوە کە مووچەیەکیان لە مالی تالانیو شتی وا بۆ برابێتەوە، ئەمانە با دەولەمەندیش بن زەکاتیان پێ دەدرێ، هەتا ببێ بە کۆمەکی بۆیان لە لەسەر غەزاکردن!

تاقی هەشتەم:

رێبوارە: بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە بەرێدا رادەبوورێ، ئەمیش بەم دوو مەرجە دروستە زەکات وەربگرێ.

یەکەم: سەفەرەکەی سەفەرێکی ڕەوابێ.

دووەم: ئاتاج بێ، پێویستە زەکات دابەش بکرێ بەسەر ئەم هەشت تاقمەدا وە بەپێی توانا هیچ تاقمێکیان بێ بەش نەکرێ، چونکە رووکاری ئایەتەکە وا دەگەیەنێ کە زەکات هاوبەشە لە نێوانی ئەم هەشت تاقمەدا. جا ئەگەر تاقمەکان هەندێکیان نەبوونو هەندێکیان هەبوون، زەکاتەکە دەدرێ بەو تاقمانەیان کە هەن، بە ڕێژەیەکی یەکسان لە نێوانی تاقمەکاندا، بەلایەنی کەمەوە دەبێ زەکاتەکە بدرێ بەسێ کەس لە هەموو تاقمێ، چونکە خودای گەورە لە ئایەتەکەدا بە داڕێژگە (صیغە)ی کۆناوی تاقمەکانی بردووە، ئەوەندە هەیە ئەگەر زەکات کۆکەرەوە لە ئارادا نەبوو، وەك ئەوە خاوەن ماڵ خۆی زەکاتەکەی بەسەر شایستەکانا دابەشدەکرد، ئەوە دەیدا بە حەوت تاقمەکەی تر، لە کاتێکیشدا کە یەك کەس بەس بێ بۆ کۆکردنەوەی زەکات، کە شتی وا لە شەرعا دروستەو ڕێش دەکەوێ، لە کاتی وادا بەشی تاقمی زەکات کۆکەرەوەکان دەدرێ بە یەك کەس چونکە خۆی یەك کەسە، لە توانادا نیە بدرێ بە دوو کەس.

جا ئەگەر زەکاتدەر زەکاتەکەی دابەشکرد بەسەر دووکەسدا لە تاقمێ، لە هەمان کاتدا توانای ئەوەی هەبوو کە بەشی کەسی سێیەمیش بدا لەو تاقمە، ئەوە بەشی کەسی سێیەمی پێ دەبژێررێو ئەو ئەندازەیەی زەکات هێشتا لە سەرماوە. ئەوەندە هەیە ئەگەر لەهەر تاقمێ سێ کەسی دەست نەکەوت چەند کەس هەبوون لەو تاقمە، پشکی ئەو تاقمە دەدا بەوان! لە هەمان کاتا بۆی هەیە بەشی ئەو تاقمە بکا

بەسێ پشکەوە، چەند کەس لەو تاقمە هەبوون پشکی خۆیان بداتێو چەندکەس نەبوون پشکەکەیان لەسەر ئەم شێوەیە دابەش بکا: ئەگەر ئەو چەند کەسەی لەو تاقمە کە پشکی خۆیان وەرگرتووە هێشتا هەر شایستەی زەکات وەرگرتن بوون، ئەوە لەسەر فەرمایشتی هەرە دروست ئەو پشکانەیش کە ماون هەر دابەش دەکرێتەوە بەسەر ئەوانا، دەنا دەدرێ بە کەسانی تر، بەپێی یاسایەکی تر[1]!.

١٣٥) پێنج کەس هەن زەکاتیان پێناشێ:

یەکەم: دەوڵەمەند، بەهۆیماڵەوە، یا بەهۆی کاسپییەوە بەپێی فەرموودەی خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ}: زەکات بەم دوو کەسە ناشێ: نە بە دەوڵەمەندو نە بە پیاوی لەشساخی توانا. بەڵێ ئەگەر مرۆڤی لەشساخی تونا کاسپیی دەست نەدەکەوت ئەوکاتە زەکاتی پێ دەدرێ!.

---

(١) لێرەدا ئیجازو ئیختیصارێکی زۆر موخیلل‌و موهمی هەڵەو هۆی سەر لێشێوان لە فقه المیسرەکەدا هەیە، هەر کەسێ نەگەڕێتەوە بۆ سەر کیفایەتو لئەخیارەکە وەرگەڕانەکەی بەندە بەهەڵە دادەنێ، بۆیە بە پێویستم زانی ئەمە روون بکەمەوە بە شێوەیەکی گشتی هەر کەسێ گومانێکی لە وەرگەڕاوەکەی بەندە بۆ پەیدا بوو، وە بە بۆچوونی ئەو من لە مەسەلەکە حاڵی نەبووم بۆیە بەو شێوەیە وەرم گێڕاوە، با بەوردی سەرنجی كفاية الاخيارە کە بدا، ئەوسا دەزانێ گەشتەکە چۆنە.

- وەرگێڕ —

دووەم: کۆیلە چونکە ئەویش مادەم گوزەرانی لەسەر ئاغایەتی لە حوکمی دەوڵەمەند دایە، وەکی تریش ئەو خۆیو هەرچی هەیە هی ئاغاکەیەتی، ئیتر زەکات چۆن وەربگرێ؟ وەریشی بگرێ بۆ خۆی نیە.

سێیەم: ئەم دوو بنەماڵەیە زەکاتیان پێ ناشێ: بنەماڵەی بەنی شاهمو بنەماڵەی بەنی موطەلیب، چونکە پێغەمبەری خوا دەفەرموێ: ئەم زەکاتە چڵکاوی دەستی خەڵکانە، لەبەر ئەوە نە بە موحەممەدو نە بە کەسوکاری موحەممەد ناشێ (موسلیم). جارێ حەسەنی کچەزای پێغەمبەر {دروودی خودا لەسەر پێغەمبەرو ڕەزای خودا لە ئیمامی حەسەن بێ} منداڵ بوو، دەنکێ خورمای زەکاتی هەڵگرتو نایە ناو دەمیەوە، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} پەنجەی کرد بەدەمیداو خورماکەی بە لیکەکەیەوە لە دەمی دەرهێناو تێی خوڕیو پێی فەرموو: قخ قخ، یەع یەع، ئینجا فەرمووی: چ عەجەب نازانیکە ئێمەی خانەوادەی محمد زەکات ناخۆین! (شەیخان گێڕاویانەتەوە). لە گێڕانەوەیەکی موسلیمدا: ئەوە چۆن نازانی کە زەکات بە ئێمە ناشێ!. بەڵام ئەوەندە هەیە ئەم خزمو کەسوکارانەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ژیوارو نەفەقەیان لەسەر بەیتولماڵە، جا هەندێ زانا ئەوەیان لە لاپەسەندە ئەگەر ئەم کەسوکارانەی حەزرەت نەدارابوونو لە بیتولمال گوزەرانیان بۆ دابین نەدەکراو پشکەکەی خۆیان لە مفتەماڵ (فایأ) وەك جاران پێ نەدەدرا، کە دەکاتە یەك لە بیستو پێنجی مفتەماڵ، لەم کاتەدا دروستە زەکاتیان پێ بدرێ.

چوارەم: هەرکەسێ ژێوار (نەفەقە)ی لەسەر زەکاتدەرەکە بێ، وەك ژنیو باوكو دایکی هەژاری، چونکە ئەمانە ژێواریان مسۆگەرە، کەواتە:

دەوڵەمەندو بێ ئاتاجن‌و هەژار نین، لە راستیدا ئەم رایە دروستترین رایە. گەرچی گوتراویشە: دروستە زەکاتیان پێ بدرێ، چونکە ناوی هەژار ئەوانیش دەگرێتەوە. ئەوەندە هەیە ئەگەر کەسێ ئەو ژێوارەی وەری دەگرت بەباشی بەشی نەدەکرد، وەك ژنێ نەخۆش بێ، یا ژێواری کەسێکی خۆیی لەسەربێ، ئەو ژێوارەی کە لە مێردەکەی وەری دەگرێ بە باشی بەشی ژیواری خۆی‌و ئەو کەسەی کە ژیواری لەسەریەتی‌و بەشی چارەی نەخۆشییەکەیی نەدەکر، ئەمە لەم بارو دۆخەدا بۆی هەیە زەکات وەربگرێ (ئەمە فەرمایشتی قەففالە)،

پێنجەم: بێبڕوا (کافر) چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بە موعاذی فەرموو: جا ئەگەر بۆ ئەمەیش بە گوێیان کردی، ئەوا پێشیان رابگەیەنە: کە خودا زەکاتی لەسەریان داناوە، لە دەوڵەمەندەکانیان وەردەگیرێ‌و دەدرێتەوە بە هەژارەکانیان، ئەوەتانێ لەم فەرموودەوە ئەوە وەردەگیرێ کە زەکات لە موسوڵمان وەردەگیرێ‌و دەدرێتەوە بە موسڵمان خۆیان. لە هەمان کاتا ئەو زاتانەی کە دەفەرموون: راگوێزانەوەی زەکات لە شارێکەوە بۆ شارێکی تر دروست نیە، ئەم فەرموودەیە دەکەن بە بەڵگە لەسەر ئەوە. بەڵام ئیمامی نەوەوی لە شەرحی صەحیحی موسلیما {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ؟: کردنی ئەم فەرموودەیە بە بەڵگەی ئەم مەسەلەیە زۆر رۆشن نیە، چونکە راناوی کۆ لە وشەی (دەدرێتەوە بە هەژارەکان = یان) هەڵ دەگرێ مەبەست لێی هەژارانی موسڵمانان بێ، هەڵیش دەگرێ مەبەست لێی هەژارانی ئەو شارەبێ، یا هەژارانی ئەو ناوچەیەبێ، ئەم بۆچوونەیش لە بۆچوونی پێشوو ئاشکراترە. خودا بۆ خۆی لە هەموو کەس باشتری لێدەزانێ (أ . هـ) دەی ئەمەیش یاسایەکی

شەرع شوناسییە: هەر بەڵگەیێ کرا بە بەڵگە لەسەر شتێکی تایبەتو لە هەمان کاتا هەڵی دەگرت کە بکرێ بە بەڵگە لەسەر شتێکی تریش، ئەوە ئەو بەڵگەیە لە بەڵگەیێ دەکەوێو نابێ بە بەڵگەی ئەو شتە تایبەتە. زیاد لەسەر ئەمەیش ئایەتی دابەشکردنی زەکاتیش بەسەر ئەو هەشت تاقمەدا تێکرایی دەگەیەنێ، کە دەفەرموێ: {إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاء وَالْمَسَاكِينِ} هێشتا ئەوەیش ماوە کەسێ بڵێ: فەرموودەکەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لە دەوڵەمەندەکانیان وەردەگیرێو دەدرێتەوە بە هەژارەکانیان، ئەمە بەس بەڵگەیەکی ئاشکرایە لەسەر ئەوە کە خەڵکی یەمەن بۆیان نیە لە شارێکەوە زەکات بگوێزنەوە بۆ شارێکی تر، کەواتە نابێ بە بەڵگە لەسەر هەموو شارو گوندێکی تر کە لە یەمەن نەبن!.

بەهەر حاڵ یاران (ئەصحاب لە مەزهەبی شافیعیدا) دەفەرموون: دروست نیە زەکات لە شارێکەوە بگوێزرێتەوە بۆ شارێکی تر. گوتراویشە: گواستنەوەی زەکات بەبێ گومان زەکات لە کۆڵ دەخا، بەڵکوو رەویانی لە کتێبی (البحر)دا دەفەرموێ: گواستنەوەی زەکات بەبێ گومان دروستە. بە تایبەتی لە کاتێکا کە لەو ناوچەدا کە زەکاتەکەی بۆ دەگوێزرێتەوە خزمی هەژاری زەکاتدەرەکەی تیابێ، چونکە هەژارەکان چاویان لە دەستی خزمەکانیانەو لە دڵەوە بە تەمای ئەوەن، بە مەرجی ئەوە لە شاری سامانەکەدا هەژاری زۆر ئاتاجی ئەو زەکاتە نەبێ، دەنا لە کاتی وادا لەبەر ناچاری دەدرێ بە هەژاری شوێنەکە خۆی، ئەگەر هەژاری خزم لە شوێنێکی ترو هەژاری شاری ماڵەکە بۆ هەژاری یەکسان بوون، بەشی هەردوولایانی لێدەدا، خودا خۆی لە هەموو شتێ باشتر دەزانێ.

۱۳٦) خێری سوننەت (صدقە التطوع):

خێـری سـوننەت سـوننەتە، بـەپێی نامـەی خـواو سـوننەتی پێغەمبـەرو یـەکگرتنی نەتـەوەی ئیـسلام، خـوای گـەورە دەفـەرموێ: {مَّن ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ - سورة البقرة - ٢٤٥/٢} واتـە: ئـای بـۆ خـودا پـێ داوێ قـەرزێکی جوان بـدا بەخودا، خودا بە چەندین قات هەقی بۆدەکاتەوە، مەگەر هەر خوا خۆی بزانـێ کـە ژمـارەی ئـەو چـەندین قاتانـە چـەندە. لـە ئایـەتێکی تـردا دەفـەرموێ: {وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ اللَّهِ هُوَ خَيْرًا وَأَعْظَمَ أَجْرًا - سورة المزمل - ٢٠/٧٣} واتـە: هـەر خێـرو چاکەیێ لە پێش خۆتانەوە رەتی بکەن بـۆ ئـەو دنیاتـان، ئـەوە زەخیرەو دەسمایەیەکی چاکە لەلای خودا، بزانن هیچ خێرێ لەلای خـودا نافـەوتێ، دیارە خێرێ بە دەستی خۆتان بۆ خۆتانی بکەن ئـەوە گـەلێ لـەوە باشـترە کە چاوەڕوانی دەستی ئەمو ئەو بکـەن. خۆشەویـستیش (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەموێ: ئەو کەسەی خێرێ بکا لە حەلاڵ، خودای مهرەبـان بـە دەسـتی راستی وەری دەگرێو خـۆی پـەروەردەی دەکـاو نەشـونماو گەشـە دەکا، تـا بەقـەد کێـوێ گـەورە دەبـێ، وەك چۆن یـەکێ لـە ئێـوە جوانووماینـێ یـا پارینـە وشـترێ بـۆ خـۆی بـە دڵو بـەداو پـەروەردە بکـا ئـاوا، (موسـلیم) هـەروا دەفـەرموێ: بـا پیـاو لـەو دینـارەی هەیـەتی خێـری لێبکـا، یـا لـەو درەمەی هەیەتی، یا لەو مەنە گەنمەی هەیەتی خێـری لێبکـا. (موسـلیم) هـەروا دەفـەرموێ: هـەر کەسـێ خـۆراك دەرخـواردی برسـی بـدا، خـودای گەورە میوەی بەهەشتی بە نـسیب دەکا، هـەر کەسـێ موسـڵمانێکی تـوونی

پاراو بکا، لە رۆژی قیامەتدا خودای باڵا دەستو شکۆمەند رەحیقولە ختوومی بە نسیب دەکا، کە لەم ئایەتەدا باسی دەکاو دەفەرموێ: یسقون من رحیق مختوم: شەرابی پاکی سەربەمۆریان دەرخوارد دەدرێ، وە هەرکەسێ ئیمانداریکی رووتەڵە پۆشتە بکاتەوە، خودا لە بەرگەسەوزەکانی بەهەشت پۆشتەی دەکاتەوە! (ئەبو نەعیم لە ئەلحولیەدا، بە رشتەیەکی لاواز گێڕاویەتەوە) بە هەر حاڵ خێرکردنو شت بەخشین لە هەموو کاتێکا سوننەتە بە تایبەتی لە مانگی رەمەزانا خێرترە، سوننەتە لە مانگی رەمەزاندا موسوڵمان دەست کراوەبێو چاوی خێری لە خێزانی خۆیو لە هەژارانیش بێ، چەندەی لە تواناادا هەیە هەرزانییان تێبخا، لەمەدا پێغەمبەر بکا بەسەرمەشق، چونکە پێغەمبەر بۆ سەخێتی مانەدی نەبوو، بە تایبەتی لە رەمەزاندا، لە هەموو کاتێکی تر بەخشندەتر بوو، هەروا خێرو سەدەقە سوننەتە لەکاتی کاروباری گرنگا، وەك خەتمی قورئانو قازانجکردنی باشو رزگار بوون لە چورتم، وە کاتی نەخۆشیو کاتی سەفەر، یا لە مەککەو مەدینەدا، خودا پیرۆزتریان بفەرموێ، هەروا لە کاتی غەزاو حەجداو، لە کاتە پیرۆزەکاندا وەك مانگی رەمەزانو دەی یەکەمی مانگی قوربانو رۆژی جەژنەکانو رۆژی هەینی. هەمیشەیش سوننەتێکی گەورەیە موسڵمان چاکە لەگەڵ خزمو کەسوکاری خۆیو هاوسێ ماڵو هاوسێ دووکانو هەموو جۆرە هاوسێو دۆستو برادەرێکی تری خۆی بکا، بگرە زەکاتی فەرزیش بدرێ بە خزمی هەژارو هەژاری دراوسێو هەژاری دۆست باشترە، هەروا کەفارەتو نەزرو شتی تری لەم بابەتە بۆ ئەمانە خێرترە!.

هەتا لەناو خزمانا کامیان زیاتر دژایەتی لەگەڵ زەکاتدەرەکەدا هەبێ، زەکاتەکە بەوە خێرترە، بە مەرجێ هەژار بێ، هەروا خێریش بەوە خێری زیاترە، بەڵام بۆ خێری سوننەت خزمی ناکۆك لەگەڵ خێرکەرەکەدا مەرج نیە هەژار بێ! چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: گەورەترین خێر ئەو خێرەیە کە بدرێ بە خزمێ لە دڵەوە دژت بێ!. خێری پەنامەکی لە خێری ئاشکرا باشترە، بەڵام هەموو کاتێ نا، خزم با ماڵەکەیشی دووربێ هەرپێش دەخرێ لەسەر دراوسێی بێگانە، چونکە خێر بە خزم دوو خێرە، هەم خێرەو هەم خزم بەسەرکردنەوەیە، باش نیە شتی خراپ هەڵبژێرێ بۆ خێر، بەڵام ئەگەر جلێکی نوێ بکڕی بۆ خۆتو کۆنەکەت بکەی بە خێر بەر ئەمە ناکەوێ، واباشە خۆ بپارێزێ لە خێرکردن لە ماڵی شوبهەدار، ئیبنو عومەر {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: درەمێ خێر لە ماڵی حەرام وەرنەگرم، لە ترسی ئەوە کە تووشی حەرامخواردن نەبم، ئەوەم لەوە پێ باشترە کە لە ماڵی حەڵاڵی خۆم شەش هەزار درەم خێربکەم!. خێرکردن دەبێ لەسەر ئەم شێوەیە بێ: ژیواری خۆیو خێزانیو ئەوەی پێویستی بێ بۆ خۆیو بۆ ئەوانو بۆ بەرزەوەندی ئایینی ئەوە جێ بەجێ بکا، ئەنجا ئەوەی کە لەو ئەندازەیە پترە بۆی هەیە کە خێری لێبکا بەڵام ئەگەر لەکاتی تەنگانەدا بەرگەی نەدەگرت نابێ هەموو ئەوەی کە لەوە زیاتر بێ بکا بە خێر!.

بۆ دەوڵەمەند رەوا نیە کە خۆی وا پیشان بدا کە ئاتاجی هەیە هەتا بەو مەهانەیە خێری سوننەت وەربگرێ! چونکە پیاوێ لە دانیشتوانی صوففە مرد، دوو دیناری زێڕی لە پاش بەجێمابوو، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: ئەم دوو دینارە دووداخی ئاگرن بۆ

خاوەنەکەی! واتە: ئەو پیاوە لە ژیانیدا کە خاوەنی ئەم دوو دینارە بووە چۆن خۆی لەناو ئەم هەژارانەدا جێکردۆتەوە هەتاخێری پێبکری؟ هەروا کەسێ پیشەیێ بە جوانی بزانێ هەتا هەیبێ، حەرامە کە سوالّ بکا، تەنانەت ئەگەر شت لە خەڵك وەربگرێ پێی حەرامە، خێر کەمیش بێ هەر خێری هەیە، خوای گەورە دەفەرموێ: {فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ – سورة الزلزلة – ٧/٩٩} واتە: هەرکەسێ هەرچەندێ خێر بکا، کەم بێت یان زۆر، بابەقەد تۆسقالێ بێ، پاداشتی باشی ئەو خێرە وەردەگرێتەوە! لە فەرموودەیشدا دەفەرموێ: خۆتان لە ئاگری دۆزەخ رزگار بکەن ئەگەر بەهۆی بەخشینی لەتێ دەنکە خورمایەکیشەوە بووە (شەیخان). واباشە کە بە تایبەتی بۆ خێرپێدان پیاوچاکان و ئاتاجان بەسەربکرێنەوە، نازین بە خێرکردنەوە حەرامە چوونکە پاداشتەکەی پووچ دەکاتەوە، خوای گەورە دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تُبْطِلُواْ صَدَقَاتِكُم بِالْمَنِّ وَالأذَى كَالَّذِي يُنفِقُ مَالَهُ رِئَاء النَّاسِ – سورة البقرة – ٢/٢٦٤} واتە: ئەی ئیماندارینە! پاداشی باشی خێرو خێراتی خۆتان بەمنەت و شاباش پووچ مەکەنەوە، چونکە ئەوە دەبێ بەهۆی دڵی خێرپێکراوەکە، شتی وا خێر پوچ دەکاتەوە، چونکە لاسایی خێرکردنی ئەوکەسانەیە کە بۆ ریابازی خێر دەکەن. سوننەتە لەوماڵە ببەخشێ کە لەبەر چاوی خۆشەویستە، خوای گەورە دەفەرموێ: {لَن تَنَالُواْ الْبِرَّ حَتَّى تُنفِقُواْ مِمَّا تُحِبُّونَ – سورة آل عمران – ٣/٩٢} واتە: ناگەگەن بە پایەی چاکەی نایاب، هەتا لە نایابی سامانەکانتان بەخت نەکەن لە رێگەی خوادا.

١٣٧) ڕۆژوو (الصيام):

ڕۆژوو له زمانی عەرەبیدا پێی دەگوترێ صەوم، صەوم لە زمانی ئەواندا واتە: خۆگرتن لە کردنی شت، بەم واتایەیە کە خوای گەورە دەفەرموێ: {إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا - سورة مريم - ٢٨/١٩} واتە: نەزرم کردووە بۆ خوای میهرەبان کە خۆ لە قسەکردن بگرم. لە شەرعیشدا بریتییە لە خۆگرتن لە ئارەزووەکانی دامەنو سك! لە شەبەقەوە هەتا خۆرئاوابوون، لەگەڵ نیازو نێتی بەڕۆژووبوون لە شەوەوە.

بڕیارەکەی:-

ڕۆژوو فەرزێکە لە فەرزە گەورەکانی شەریعەتی ئیسلام، فەرزبوونی بە نامەی خواو سوننەتو یەکگرتنی نەتەوەی ئیسلام سەری گرتووە، خوای گەورە دەفەرموێ: {كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ - سورة البقرة - ١٨٣/٢} هەروا دەفەرموێ: {فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ - سورة البقرة - ١٨٥/٢} لە فەرموودەی دروستدا دەفەرموێ: ئیسلام لەسەر پێنج بنیات امەزراوە لە فەرموودەکەدا دەفەرموێ: یەکێ لەو پێنج بنیاتە ڕۆژووە، پیاوێکیش عەرزی پێغەمبەری کرد: کام ڕۆژووە لەسەرم فەرزە پێمی بفەرموو؟ فەرمووی: بەس ڕۆژووی مانگی ڕەمەزان. مەرجی فەرزبوونی ئەوەیە ڕۆژووەوانەکە موسڵمانو ڕەسیدەو هۆشیارو توانابێ. چونکە هیچ فەرزێ لەسەر بێبڕوای بنەڕەتی (کافری ئەصلی) نیە بەڵکوو دایش نامەزرێ، چونکە کافر ئەهل نیە بۆ پەرستنو عیبادەتو خواپەرستی لێ

ناوەشێتەوە، ڕۆژوو لەسەر منداڵو شێت نیە، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەم سێ کەسە قەڵەمی تەکلیفیان لەسەر نیە: خەوتوو هەتا خەبەری دەبێتەوە، منداڵ هەتا ڕەسیدە دەبێ، شێت هەتاچاك دەبێتەوەو دێتەوە سەر هۆش. (ئەبو داوود). بەڵام کەسێ لە بنەڕەتەوە توانای ڕۆژووی نەبێ، یا ئەگەر بەڕۆژووبێ زیانێکی وای لێ بدا کە بەرگەی نەگرێ، جا لەبەر پیریی بێ یا لەبەر نەخۆشییەکی وابێ کە ئومێدی چاکبوونەوەی نەبێ، یا لەبەر هەر هۆیەکی ڕەوای تربێ، ئەوە ڕۆژووی لەسەر نیە، بەڵام دەبێ کەفارەتەکەی بدا،کەفارەتەکەی ئەوەیە. ئەگەر هەیبوو لە جیاتی ڕۆژوووی هەموو ڕۆژێ مشتێ خۆراك دەدا بە شایستەکانی زەکات، گریمان نەدارابوو لەوەدوا دەوڵەمەند بوو ئەوە دەبێ کفارەت بدا لە کاتی دەوڵەمەندیدا.

فەرزەکانی:

ڕۆژوو پێنج فەرزی هەیە:

یەکەم: نییەت، جێگەی نیەت شەوە، کاتی نیازهێنان ڕۆژوو لە خۆر ئاوابوونەوەیە هەتا شەبەق. هەموو ڕۆژێ بەشەو دەبێ نییەت بهێنێ، چونکە هەموو ڕۆژێ پەرستشێکی سەربەخۆیە، لەبەر ئەم بەلگەیەش کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەرکەسێ لە شەودا نیەتی ڕۆژوو گرتنی نەبێ بە ڕۆژ بووی نیە بەڕۆژووبێ! (ئەحمەدو ئەبو داوودو نەسائیو تیرمیذی).

دووەمو سێیەم: خۆگرتنە لە خواردنو خواردنەوەو ئەوەی لە ڕیزی ئەم دوەدابێ، با کەمیش بێ، لە شەبەقی بەیانەوە هەتا ئاوابوونی هەتاو

یاسای هەمەگر (زابت) بۆ ئەمە ئەمەیە: رۆژوو پووچ دەبێ بە گەیشتنی هەر شتێ کە بەپێی باوی زمان پێی بگوترێ: ماددەوە، وە قەوارەی هەبێ، لە دەرەوەی لەشەوە بۆ ناو هەر شوێنێ لە لەش کە بەپێی باوو یاسای زمان پێی بگوترێ بۆشایی، بەمەرجێ لە رێگەی کراوەوە بڕواتە ژوورەوە، وە بەقەستی بێ، وە بە هەڵەو لەبیرچوون نەبێ!.

چوارەم: خۆگرتن لەسەر جێیو خۆرەحەتکردن بە دەستی خۆیو بە شتی تریش، سەربەڵگەی ئەمە ئەم ئایەتەیە: {فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُواْ مَا كَتَبَ اللّهُ لَكُمْ وَكُلُواْ وَاشْرَبُواْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ – سورة البقرة – ١٧٨/٢} بەڵام ئەگەرلە بیری نەبوو شتی خوارد، یا شتی خواردەوە، یا لەگەڵ ژن دروست بوو، ئەوە رۆژووەکەی ناشکێ، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کەسێ لەبیری نەبوو کە بە رۆژوووە، وەشتی خوارد یا شتی خواردەوە، ئەوە با رۆژووەکەی نەشکێنێ، بەوە رۆژووەکەی ناشکێ، ئەو ئاوو نانەیش کە دیخوات رزقو رۆزییە کە خودا بۆی دەرەخسێنێ! (رواه الجماعه). هەروەها پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: خودا تۆڵەو سزای ئەم سێ جۆرە گوناهەی لەسەر ئوممەتم هەڵگرتووە:

یەکەم: گوناهێ کە خاوەنەکەی بە هەڵەیبکا

دووەم: گوناهێ کە خاوەنەکەی لە بیری نەبێ.

سێیەم: ئەو شتانەی کە بە زۆر پێیان بکەن! (ئیبنو ماجە/ طەبەرانی/ حاکم).

پێنجەم: خۆگرتن لە خۆرشانەوە بە قەستی، بەڵام ئەگەر رشانەوە زۆری بۆ هاوردی، ئەوە رۆژووەکەی ناشکێ، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کەسێ رشانەوە زۆری بۆ هێناو رشایەوە بەبێ خواستی خۆی، لە هەمان کاتا بە رۆژوو بوو، ئەوە گێڕانەوەی لەسەر نیە، بەڵام ئەگەر خۆی خۆی رشاندەوە با رۆژووەکەی بگرێتەوە (د/ت/ن).

١٣٨) رۆژوو بەچی پوچ دەبێتەوە:

رۆژوو بە زۆرشت پووچ دەبێتەوە:

یەکەم: بردنە ژوورەوەی شتێ لە دەرەوەی لەشەوە بۆ ناوەوەی بە قەستی، ئیتر خوا ئەوشتە خۆراك بی یانا، جگەرە کێشان بەر ئەمە دەکەوێ، مەرجی ناوەوەی لەش ئەوەیە کە دەبێ، بۆشایی بێ، ئیتر مەرج نیە کە ئەو شوێنە بۆشە هێزێکی وای تیابێ کە خواردەمەنی، یا دەرمان بگۆڕێ، کەواتە: ناوکەڵلەی سەرو ناوگوێ دەگرێتەوە، چونکە ئیبنو عەبباس {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: رۆژوو بەوە دەشکێ کە دەچێتە ناولەشەوە، نەك بەوە کە لە ناوەوەی دێتە دەرەوە! ئەوە تا بەپێی قسەکەی ئەو هەموو ناوەوەیێ بەردەکەوێ وە رۆژووی پێدەشکێ، ئیتر شتەکە خۆراك بێ یا شتێ تربێ جیاوازی نیە.

بزانە! ئەگەر دەسنوێژ گر زیادەڕەوی کرد لە ئاو لە دەمو لووت راناداو لە ئەنجامی ئەوەدا ئاو گەیشتە ناو بۆشایی قورگی، یاناوسکی، ناوبرناخی، ئەوە رۆژووەکەی دەشکێ، چونکە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: زیادەڕەوی لە ئاو لە دەمو لووتراداناا بکە، مەگەر کاتێ

کـه بـه ڕۆژوو بیـت؟ چـونکه زیادەڕەوییەکـه لـەم دوو کاتـەدا ڕۆژوو دەشکێنێ بۆیه پێغەمبەر ڕێگەی نادات، دەنا نەیی لێ نەدەکرد، بەڵام ئەگەر بەبێ زیادەڕەویکردن ئاوپەڕییە قورگی، یا گەیشتە بۆشایی، وە بەقەستی نەبوو، ئەوە ڕۆژوو ناشکێنێ، چونکه بەر ئەو هەڵەیە دەکەوێ، که چاوپۆشی لێکراوە.. ئەوەندە هەیه ئەگەر ئاوی کردە ناودەمو ناو لووتی بەنیازی ئاو لە دەمو لووتڕادانیشی نا، وە ئاوەکە پەڕییەناو بۆشایی قوڕگی یاناو بۆشایی لای سەرووی لووتی ئەوە ڕۆژووەکەی دەشکێ، چونکه سوچ له خۆیەتیو کاریشی بەشتی واتە: نیە! بەشی وا نیە تەنانەت ئەگەر ژنێ پەنجەی بکا بەناو شەرمی خۆیا، لەکاتی تاراتگرتندا، لەسەر فەرموودەکەی ئیبنو عەبباس، ڕۆژووەکەی دەشکێ، له ڕاستیدا ئەو ئەوەندەی لەسەرە کە دیوی دەرەوەی شەرمی بشوا، ئەوەی که بەدەرەوە نیه شۆردنی لەسەر نیه.

دووەم: ڕۆژوو دەشکێ بە شاف هەڵگرتنو بەشت خستنە ناو دیوی ناوەوەی چووکی نێرینەو زێی مێینەوە بەپێی فەرموودەکەی ئیبنو عەبباس، کە کەمێ لەمەوپێش نوسیمان، ئەم فەرمایشتەی ئیبنو عەبباس دوو بەشە، ئەم شتانە له بەشی یەکەمی چەرت دەکرێ: پەڕینی مێش بۆ ناو قوڕگی ڕۆژووەوانو گەیشتنی تۆزی ئاردو تۆزی ڕێگەو دووکەڵی بخوورو شتیوا بۆ ناو قورگو بۆشایی، له بەشی دووەمیشی ئەم شتانە چەرت دەکرێن: دەرچوونی خوێنی بێنوێژیو زەیستانیو منالبوونو خۆرشانەوەو ئاو هێنانەوە، چونکه ئەوانەی لەبەشی یەکەمی فەرموودەکەی ئیبنو عەبباس چەرتمان کردن، گەرچی لەو شتانەیشن کە دەچنە ژوورەوە بۆ ناو بۆشایی لەش، لەگەڵ ئەوەیشدا ڕۆژوویان

پێناشکێ، چونکه چوونه ژوورەوەکەیان بە قەستی نیە، ئەوانەیشی لە بەشی دووەمی.

فەرموودەکەی ئیبنو عەبباس چەرتمان کردن، گەرچی لەو شتانەیش کە لەناو لەشەوە دەردەچن، بەڵام ڕۆژوو دەشکێنن. مایەوە سەر شرنقەو دەرزی لێدان، خوا لە دەمارەوە لێ بدرێ، یا لەلا ڕانو ماسولکەوە لێ بدرێ، ئەم ڕاجیایی تیا دایە، گوتراویشە: ڕۆژوو دەشکێنێ، گوایە بەر رووکاری بەشی یەکەمی فەرموودەکەی ئیبنو عەبباس دەکەوێ، کە دەفەرموێ: ڕۆژوو بەوە دەشکێ کە دەچێتە ناو لەشەوە!.

سێیەم: ڕشانەوە کە بە قەستی بێ، بەڵگەکەی ڕابورد.

چوارەم: جووت بوون لە پێش‌و پاشەوە بە قەستی، بەڵگەکەی پاش تۆزێ دێ.

پێنجەم: ئاوهێنانەوەو خۆ ڕەحەتکردن، جا بەخۆ تێسوین بێ، یا بە دەست پیاهێنان بێ، ئیتر خۆی دەستی پیابێنێ، یا ژنەکەی یا کەنیزەکەکەی جیاوازی نیە، هۆی بوونی ڕەحەتبوون بەهۆی ڕۆژووشکاندن دەگەڕێتەوە بۆ سەر ئەم شیکردنەوەیە: مەبەستی گەورە لە جووتبوون ڕەحەتبوونە، جا لە شوێنێ جووت بوون بەبێ ڕەحەتبوونیش ڕۆژوو بشکێنێ، ڕەحەتبوون کە مەبەستی گەورەی جووتبوونە، با بەبێ جووتبونیش بێ، چۆن ڕۆژوو ناشکێنێ؟! کەواتە دەیشکێنێ‌و زیاتریش! بەڵام تەنیا لەم دوو کاتەدا ئاوهاتنەوە ڕۆژوو ناشکێنی، ئەگەر بە بیرلێکردنەوە، یا بە شەیتانبوون ئاوی هاتەوە ڕۆژووەکەی ناشکێ.

شەشەم و حەوتەم: بێنوێژی و زەیستانی، چونکە ڕۆژوو کاتێ دادەمەزرێ کە ئەم دووە نەبن، دەی ئەگەر یەکێ لەم دووە لەناو ڕۆژووەکەدا ڕوویدا ڕۆژووەکە پوچ دەبێت، بەپێی گوتەی عائیشە {ڕەزای خوای لێبێ} کە دەفەرموێ: جاران بە سەرینی پێغەمبەر خۆی {درودی خوای لەسەربێ} کە دەکەوتینە بێنوێژییەوە، لەپاش پاکبوونەوەو خۆشۆردن، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمانی پێمان دەکرد: کە ڕۆژووی ڕەمەزان بگێڕینەوە، بەڵام نوێژ نەگێڕینەوە. دەی ئەگەر ڕۆژوو لەکاتی بێنوێژیدا دابمەزرێ پێغەمبەر فەرمانی نەدەکرد بە گێڕانەوەی ڕۆژووی کاتی بێنوێژی. لە هەمانکاتدا خودا بۆ بارسووکی نوێژی لەسەر ئافرەتی بێنوێژو زەیستان هەلگرتووە، لەبەر ئەوە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمانی نەکردووە بە گێڕانەوەی نوێژ! چونکە بە درێژایی ساڵ و لە زۆربەی تەمەندا شتی وا زۆر زەحمەتە، وەك ڕۆژووەکە نیە کە ساڵی مانگێ بێ و بەس!.

هەشتەم: شێتی، بە پێی فەرمایشتی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: ئەم سێ کەسە قەڵەمی تەکلیفیان لەسەر نیە تا کۆتایی فەرموودەکە کە لە زنجیرەی (١٣٦)دا ڕابورد.

نۆیەم: بێ بڕوابوونەوە: وەرگەڕان لە ئایین: پاشگەزبوونەوە کە برێتییە لە پچڕاندنی ڕشتەی ئیسلامەتی، جا بەگوتاربێ یا بەکرداربێ، یا بە بیروباوەڕ بێ، بەپێی فەرمایشتی زاتی مەزن: {وَمَن يَرْتَدِدْ مِنكُمْ عَن دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُوْلَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ – سورة البقرة – ٢/٢١٧} هەروا بەپێی ئەم فەرمایشتەی

تری {لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ – سورة الزمر – ٣٩/٦٥}.
گومانیش لەوەدا نیە کە ئەهلی کوفر هەموو یەك میللەتن؟.

دەیەم: بوورانەوەیە، ئەگەر سەرو مرِبوو، بەدرێژایی ئەو ڕۆژە یەك هەناسە، یا پتر، نەهاتەوە سەر هۆشی خۆی ئەوە ڕۆژووەکەی پووچە، دەنا دادەمەزرێ ئەگەر تۆزێ یا زیاتر هاتەوە سەر هۆشی خۆی، بەڵام ئەگەر وا ڕێکەوت بەدرێژایی ڕۆژ نووست ڕۆژووەکەی دادەمەزرێ، چونکە خەوتوو شیاویی (ئەهلییەتی) هەیە بۆ ئاخاوتن لە گەڵی، بە پێچەنەوەی کەسێ کە لە هۆشخۆچوبێ.

١٣٩) چی لە ڕۆژودا سوننەتە:

بۆ ڕۆژووەوان ئەم سێ شتە سوننەتن.

یەکەم: کاتێ بەراستی بۆی دەرکەوت کە شەو داهاتووە بە پەلە ڕۆژووەکەی بشکێنێ. چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: مەردوم هەتا پەلە لە بەربانگ بکەنو بەربانگ نەخەن بەفنگاو لەکاتی خۆیا ڕۆژوو بشکێنن، ئەوە نیشانەی ئەوەیە کە هێشتا هەر باشنو لەڕێی ڕاست لایان نەداوە. (شەیخان). ئیبنو حیببانیش لە صەحیحی خۆیدا دەگێڕێتەوە کە: دەستوری پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} وابوو هەر ڕۆژێ بە ڕۆژوو بوایە، نوێژی شێوانی نەدەکرد، هەتا چەندد دەنگێ فەریکە خورمایان بۆ دەهێنا، یا ئاویان بۆ دەهێنا، جا دەنکە خورماکانی دەخوارد، یا ئاوەکەی دەخواردەوە، ئەوجا نوێژی شێوانی دەکرد، ئەمە لە هاوینا کە فەریکە خورما هەیە، بەڵام لە زستانا، لە پێشکردنی نوێژی

شێوانا، یا بەخورما دەیشکاند، یا بەئاو. سوننەتە لە زستانا بەربانگ بەخورما یا بە ئاو بکاتەوە، لە هاوینیشا بە فەریکە خورما یا بە ئاو رۆژوو بشکێنێ، لەبەر فەرموودەکەی پێشەوە. لەبەر ئەوەیش چونکە ئەم دوو شتە هەرەیەکەی سوودێکیان هەیە لەم بارەیەوە: شیرینی هێز دەبەخشێ، ئاویش ناو سك پاك دەکاتەوە... رەویانیش دەفەرموێ: بەلام ئەگەر خورما نەبوو بە شیرینی بیشکێنێ، چونکە رۆژوو چاووهەنای چاو کز دەکا، بەلام خورما رۆشنی دەکاتەوە، شیرینیش بە گشتی دەوری خورما دەبینێ، کەواتە کە خورما نەبوو شیرینی جێگەی دەگرێتەوە.

دووەم: دواخستنی پارشێو، لە فەرموودەدا دەفەرموێ: دواخستنی پارشێو لە رەوشتی پێغەمبەرە خاوەن پەیامەکانە. (ئیبنو حەببان لە صەحیحەکەیدا گێراویەتەوە).

دیسان لە فەرموودەدا دەفەرموێ: ئۆمەتی من هەتا پەلە لە بەربانگ بکەنو پارشێو دوا بخەن، ئەوە نیشانەی ئەوەیە کە هێشتا لەسەر رەوشتی باشی خۆم ماونو پەیرەوی سوننەتی من دەکەن. (ئیمامی ئەحمەد لە موسنەدی خۆیدا گێرویەتەوە) سەرەرای ئەوەیش دروستی رەوایی پارشێو ئەوەیە: کە یاریدەی عیبادەتکردن دەداو خواپەرست بەهێز دەکا، دەی هەتا دوابکەوێ باشتر دەبێ بەمایەی بەهێز بوون بۆ رۆژووەوان.

ئەوەی کە ئەصلی سوننەتی پارشێوە، پارشێو بەکەمێ خواردنیش یا بە کەمێ خواردنەوەی ئاویش جێبەجێ دەبێ، بەلام واباشە پارشێوێکی وا بکا کە ببێ بەهۆی بەهێزبوون بۆ رۆژووەوان. ئیبنو حەببان لە صەحیحەکەیدا هەیە: ئەگەر بە قومێ ئاویش بووە پارشێو بکەن.

کاتی پارشێو لە نێوەشەوەوە دەست پێدەکا، ئیمانی رافعی لە کۆتایی کیتابی ئیمانا ئەم مەسەلەیەی باس کردووە..

سێیەم: زمانی بپارێزێ لە قسەی پڕو پووچو قسەی بێشەرعی جا ئەگەر ئەو قسەیە دەبوو بەهۆی گوناهباری، وەك غەیبەتو پاشەملەو دووزمانیو درۆی نارەواو شتی تری لەم بابەتانە ئەوە نادروستو نارەوایە، جا لەم کاتەدا زمان پاراستن لەم جۆرە قسانە بۆ رۆژووەوان، غەیری رۆژووەوانیشن، نەوەك سوننەتە، بەڵكو فەرزە، ئەوەتا لە صەحیحی بوخاری شەریفا دەفەرموێ: ئەو رۆژووەوانەی کە واز نەهێنێ لە قسەی نارەواو لە کاری نارەوا خودا کاری بەوەی ئەو نیە کە دەمی خۆی ببەستێو واز لە خواردنو خواردنەوە بهێنێ! لە حەدیثدا دیسان دەفەرموێ: گەڵێ رۆژووەوان بەس برسێتیی لە رۆژووەکەی بۆ دەمێنێتەوە گەڵێ شەو نوێژکەریش هەر شەونخوونیو ماندووبوونەکەی بۆ دەمێنێتەوە لە شەونوێژەکەی (حاکم)وە دەیش فەرموێ: ئەم فەرموودەیە بەپێی مەرجی بوخارییە کە دایناوە بۆ فەرموودەی دروست. سەرەرای ئەم بەڵگانەیش قەسەی نابەجێ پاداشت پووچ دەکاتەوە.

١٤٠) ئەو رۆژانەی کە رۆژوویان تیادا نادروستە:

رۆژووی رۆژی جەژنی رەمەزانو رۆژەکانی جەژنی قوربان نادروستە، لە صەحیحەینا هەیە: پێغەمبەری خوا {درودی خوای لەسەربێ} رێگەی نەداوە کە لە رۆژی جەژنی رەمەزانو لە رۆژی جەژنی قورباندا کەس بەرۆژووبێ. بەهیچ شێوەیەك رۆژووی ئەم دوو رۆژە دروست نیە، بە نیازی سوننەت بێ، یا بە نیازی فەرزبێ، یا بەنیازی نەزربێ، یا یا

بەنیازی هەر نیازێکی تربێ دروست نیە، هەروا گرتنی رۆژوەکانی ئەییامو تەشریقیش دروست نیە، کە برێتین لە سێ رۆژووەکەی پاش رۆژی یەکەمی جەژنی قوربان، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەیی کردووە لە گرتنیان. (ئەبو داوود بە رشتەیەکی دروست گێڕاویەتەوە).
لە صەحیحی موسلیما دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: سێ رۆژی پاش رۆژی یەکەمی جەژنی قوربانیش، کە مەشهورن بە ئەیامو تەشریق، واتە: رۆژانی قوربانی سەربڕینو کردنی گۆشتەکەیان بە لەتکە گۆشتو قەدید، بە هەڵخستنی لەبەرخۆر، ئەم سێ رۆژەیش رۆژانی خواردنو خواردنەوەنو بە کەڵکی رۆژوونایەن، رێك وەك رۆژی یەکەمی جەژن، بەڵام خوا دایناون بۆ یادو زیکری خۆی. گوتراویشە: بۆ ئەو حاجییەی کە تەمەتتوع بە عەمرە دەکاو لە هەمان کاتا هەدیی بەیتی نیە، ئەوە بۆی هەیە کە ئییامو تەشریق بە رۆژووبێ، لەجیاتی سێ رۆژی کافارەتەکەی کاتی حەج، مەبەست ئەو سێ رۆژەیە کە لەم ئایەتەدا ئاماژەی بۆ کراوە: {فَمَن تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ - سورة البقرة - ٢/١٩٦}. واتە: هەر کەسێ لە پاش کردنی عەمرە ئیحرامی شکاندو خۆشی وەرگتەوە تا کاتی ئیخحرامی حەج دادەبەستێ ئەوە چی بۆ هەڵسووڕا لە ئاژەڵێ دەست بدات بۆ قوربانی سەری ببڕێ، دەی کەسێ ئاژەڵی دەست نەکەوێ ئەوە پێویستە کە سێ رۆژ بە رۆژووبێ لە کاتی حەجدا، وە حەوت رۆژیش کە گەڕانەوە بۆ وڵاتی خۆتان. لە بوخاری شەریفا، لە عائیشەو ئیبنو عومەرەوە، دەگێڕێتەوە: دەفەرموون {رەزای خوایان لێبێ}: رێگە نەدراوە

بەکەس کە لە سێ رۆژەی ئەییامو تەشریقا بە رۆژووبێ، مەگەر بۆ ئەو حاجییە کە ئاژەڵی دیاری بەیتی دەست نەکەوێ. ئیمامی نەوەوی ئەم فەرمایشتە بە پەسەند دادەنێ، لە پێش ئەویشا ئیبنو صەلاح بە فەرمایشتی صەحیحی داناوە.

١٤١) رۆژووی رۆژی گومان (صوم یوم الشك):

روژووی رۆژی گومانەرۆژ،بە نیازی رۆژووی سوننەتی بێهۆ، نادروستە، هەروا بەناوی ئەوەیشتەوە کە لە رەمەزانە هەر نادروستە، بەڵگەی ئەم بڕیارەش ئەم گوتەیەی عەمماری کوڕی یاسرە کە دەفەرموێ: هەرکەسێ رۆژووی ئەو رۆژە بگری کە خەڵك گومانی لێدەکەنو لێیان روون نیە کە ئەو رۆژە لە رەمەزانە، یا نا، ئەوە لە فەرمانی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لەم بارەیەوە دەرچووە. (ترمیذی و ئیبنو حەببانو حاکم بە دورستیان داناوە، بوخاریش بە تەعلیق گێڕاویەتەوە). گریمان ئەگەر ئەگەر کەسی نەزری کرد گومانە رۆژ بە رۆژووبێ رۆژووەکەی دانامەزرێ. بەڵام ئەگەر رێکەوتی رۆژووی سوننەتی ئاسایی خۆی کرد ئەوە نادروست نیە، وەك ئەوە رۆژ نا رۆژێ بەرۆژووبیو لە رۆژی گومانە رۆژووەکەدا سەرەی رۆژووی سوننەتی خۆی بێ، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەموێ: بە رۆژوو دوو رۆژ لە پێش رەمەزانا بەرۆژوو مەبن، مەگەر بۆ کەسی رۆژووی خۆی بگرێ، وەك ئەوە دەستووری وابێ دوو شەممەو پێنج شەممە بە رۆژوو بێ. (شەیخان) هەروا نادروستە کە گومانە رۆژ بلکێنێ بە رۆژووی پێشیەوە،

چونکه له حالّی وادا سەر بۆ ئەوە دەکێشی کەس بۆ مانگی نوێی رەمەزان نەگەڕێ. رۆژە گومان ئەم سێ جۆرەی هەیە:

١) خەڵکی لە خۆیانەوە بیکەن بە مقۆمقۆ گوایە مانگیان دیوە، بەبێ ئەوە بڵێن فیسارەکەس دیویەتی.

٢) چەند کەسێ لەوانە کە شایەتییان وەرناگرێ بۆ ساخبوونەوەی مانگی نوێ، شایەتی بدەن لەسەر دیتنی، مانگی نوێی رەمەزان، وەك منالآنو ژنانو بەدکارانو بەندە، کە لە ئاخرڕۆژی لە (مانگی کۆمەڵەمانگ (شەعبان)دا ئەو شایەتیە بدەن.

٣) ئەگەر باوەڕی وابوو ئەو کەسەی دەڵێ مانگم دیوە راست دەکا، ئەوە پێویستە بە رۆژووبێ، بەلاَم ئەگەر باوەڕی پێکرد ئەوە دروستە بە رۆژووبێ، بەلاَم ئەگەر دوو دڵ بوو لەوەدا کە راست دەکا یانا حەرامە بە رۆژووبێ.

١٤٢) بڕیاری دروستبوون لە رۆژی رەمەزانا:

هەر کەسێ لە مانگی رەمەزانا بەرۆژوبێ، بە قەستی بە جووت بوون، رۆژووەکەی تێك بدا، کەفارەتی گەورەی دەکەوێتە سەر، بە مەرجێ جووتبوونەکە تەواو بێو پێی گوناهبار ببێ، کەواتە: کەفارەت نیە لەسەر کەسێ کە لە رەمەزانا بەرۆژوو نەبێو جووت بوون ئەنجام بدا، یا لەسەر کەسێ لەبیری نەبێ بە رۆژووەو دروست ببێ، پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: خودا تۆڵەی ئەم گوناهانەی لەسەر ئومەتم هەلگرتووە: گوناهێ کە خاوەنەکەی بە هەڵە بیکاو گوناهێ کە

خاوەنەکەی لەبیری نەبێ کە ئەو کارە لەو کاتەدا درسوت نیە، کەفارەت لەسەر ژنیش نیە، چونکە ئەو هەر بە تێچوونی سەری چووك بۆ ناو لەشی رۆژووەکەی دەشکێ، بەر لەوە جووتبوون ببێ بە جووتبوونی تەواو، ئەوە رۆژووەکەی دەشکێ، هەروا رێبواریش کەفارەتی لەسەر نیە ئەگەر دروست بوونەکە بەو نیازە بێ کە رۆژووەکەی پێ بشکێنێ، چونکە مافی ئەوەی هەیە رۆژووەکەی بشکێنێ، ئەمەیش لەسەر فەرمایشتی دروست، هەروا کەفارەت نیە لەسەر کەسێ کە کات بە شەو بزانێو جووت ببێ، ئەوسا دەربکەوێ کە ئەو کاتە رۆژ بووە شەو نەبووە، چونکە بەمە تاوانبار نابێ، جا هەر کاتێ لەسەر ئەم شێوەیەی پێشەوە کەسێ جیماعی کرد، کەفارەتی رۆژووەکە یەکێکە لەم سێ شتە، بەریز دەکەوێتە سەری، وەك لەم فەرموودەیەدا دەفەرموێ: پیاوێ هاتە خزمەتی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} گوتی: ئەی پێغەمبەری خودا! فەوتاوم. فەرمووی بۆچی فەوتاوی؟ گوتی: لە رەمەزاندا بە رۆژوو بوومو لەگەڵ ژنەکەم دروست بووم. فەرمووی: ئایا هەتە کە بەندەیێ ئازادا بکەی؟ گوتی: نەء. فەرمووی: ئەی دەتوانی دوو مانگ لەسەر یەك بەرۆژووبی؟ گوتی نەء، فەرمووی: ئەی دەتوانی نانی شەست هەژار بدەی؟ گوتی نەء. ئەبو هورەیرە فەرمووی: جا پیاوەکە لە لای پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دانیشت، هەتا زەمیلەیێ خورمایان هێنا بۆ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: ئەمە بکە بە خێر، پیاوەکەیش گوتی: ئەی پێغەمبەری خودا! کێ لە ئێمە هەژارترە تا پێی بدەم! دەسا بەو خودایە، لەم پەڕی مەدینەوە هەتا ئەو پەڕی مەدینە خێزانێکی وای تێدانیە کە وەك خێزانەکەی خۆم پێویستی بەم خورمایە هەبێ! جا پێغەمبەر

{درودی خوای لەسەربێ} وەها پێکەنی تەنانەت ددانە پێشینەکانی وەدەرکەوتن، ئینجا فەرمووی: دەبڕۆ دەرخواردی خێزانەکەی خۆتی بدە. (شەیخان) لە گێڕانەوەیەکی ئەبو داوودا دەفەرموێ: حەلانەیێ خورمایان بۆی هێنا ئەندازەی پازدە مەن (صاع) خورمای تیابوو. جا هەرکاتێ کە نەیبوو هیچیان بدا دەکەوێتە ئەستۆی هەتا دەیبێ.

رووکاری فەرموودەکە وا دەگەیەنێ: کە هەژارێ ئەم کەفارەتەی لەسەر بێ، دروستە بیدات بە کەسوکاری خۆی، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} بە پیاوەکەی فەرموو: دەبڕۆ دەرخواردی خێزانەکەی خۆتی بدە، بەلاّم لەسەر فەرمایشتێ کە بە صەحیح دادەنرێ، وە فەرمایشتێکی تر بەرابەری هەیە، دەفەرموێ: دروست نیە بیدات بە کەسوکاری خۆی، دەق وەك زەکاتو چەشنە کەفارەتەکانی تر چۆن دروست نین بدرێن بە کەسوکار، کەفارەتی جووتبوونیش هەر وا. فەرموودەکە بەسێ جۆر تەئویل دەکرێ (بەلاّم بەندە تەرجەمەم نەکرد چونکە ئێرە شوێنی ئەو جۆرە وردکارییانە نیە، ئەوە دەبێ لە موتەووەلاتا باس بکرێ — وەرگێڕ).

١٤٣) مردوویێ رۆژووی لەسەربێ:

کەسێ بمرێو رۆژووی رەمەزان قەرزار بێ ئەمە حالّیەتی: ئەگەر بەر لەوەی بۆی رێبکەوێ قەزای بکاتەوە مرد، وەك ئەوە هەتا کاتی مردنی مەهانە رەواکەی هەرمابێ، ئەوە نەگوناهبار دەبێو نە کەفارەتو نە قەزای لەسەرە، بەلاّم ئەگەر بەبێ مەهانە فەوتاندبووی، یاخود

مەودای بوو بیگێڕێتەوەو بە ئارەزوو نەیگێڕابۆوە، دەبێ بەم شێوەیە فیدیەی بۆ بدرێ: لە کەلەپوورە بە جێماوەکەی، لە بریتیی هەر ڕۆژە ڕۆژوویەك مشتێ دغڵ بدەن بە هەژارێ. ئەمە فەتوای عائیشەو ئیبنو عەبباسە، {وەزای خوایان لێبێ} ئەم فەرموودەیەش بەڵگەی ئەوەیە: ئەگەر کەسێ مردو قەرزاری مانگی ڕۆژوو بوو، با هەقدارەکەی لە بریتی هەر ڕۆژە ڕۆژوویەکی، ژەمێ خۆراك بدا بە گەدایێ! (تیرمیذیو ئیبنو ماجە گێڕاویانەتەوە. تیرمیذی دەفەرموێ: قەسەی ڕاست ئەوەیە: کە ئەم فەرموودەیە مەوقووفە لەسەر ئیبنو عومەر).

لە فەرمایشتێکی تردا دەفەرموێ: مەرج نیە فیدیەی بۆ بدرێ، بەڵکوو هەقدارەکەی هەقی هەی خۆی ڕۆژووەکەی بۆ بگرێتەوە، بگرە شتی وا سوننەتە، بەپێی ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: ئەگەر کەسێ مرد، ڕۆژووی لە سەربوو هەقدارەکەی دەیگێڕێتەوە بۆی!. (شەیخانو کەسانی تریش گێڕاویانەتەوە) لە گێڕانەوەیەکا: ئەگەر ویستی لە جیاتی ئەو بە ڕۆژووی بێ دژایەتی نیە لە نێوانی ئەم دوو فەرموودەیەدا، کە یەکێکیان دەفەرموێ: هەقدارەکەی خۆی ڕۆژووەکەی بۆ بگرێتەوە، وە ئەوی تریان دەفەرموێ: با هەقدارەکەی لە بریتی هەر ڕۆژە ڕۆژوویەك ژەمێ خۆراك بدا بە گەدایێ چونکە ئەمە ئەوە دەگەیەنێ کە هەر کام لەم دووکارە بکرێ بریتی کاری پێویست لەم مەسەلەیەدا دەکەوێ، خوا بە ڕۆژووگرتنەوە، یا بەخۆراك بەخشین بێ.

١٤٤) پیری ئیختیارو كەسێ لە ریزی ئەوابێ:

پیرو ئیختیارێكی وا كە توانای رۆژووی نەبێ، یا رۆژوو توشی ئەركێكی دیژواری بكاو پیرێژنو نەخۆشێ كە ئومێدی چاك بوونەوەی لێ نەكرێ، ئەمانە رۆژوویان لەسەر نیە، بەڵام تۆڵە (فیدیە)یان دەكەوێتە سەر، كە برێتییە لە پێدانی ژەمێ خۆراك بە مسكێنێ، لە جیاتی رۆژووی هەر رۆژێ كە فەوتابێ، بەپێی فەرمایشتی خوای گەورە: {وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ – سورة – ٢/١٨٤} واتە: پێویستوفەرزە لەسەر ئەو كەسانە كە لەشساغنولە شوێنی خۆیانان، بەڵام لەبەر پیریو ناتەواوی) وە، بە خەرجكردنی هەموو توانایی نەبێ، ناتوانن رۆژوو بگرن، لەسەر ئەوكەسانەی كە ئەمە حاڵیانە فەرزە: ئەگەر بە رۆژوو نەبوون، تۆڵەی ئەو رۆژووەیان بدەن، بۆ هەر رۆژەی ئەندازەی خواردەمەنی كەدایەك. ئیبنو عەبباس {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: ئەم ئایەتە بڕیارەكەی هەڵ نەوەشاوەتەوە، بەڵكوو ئەمە سەبارەت بە پیاوو ژنی ئیختیارە، كە نەتوانن بەرۆژووبن، لە جیاتی هەر رۆژێ رۆژوو شكاندن دەبێ ژەمێ خۆراك بدەن بە كەدایێ.

١٤٥) ژنی دووگیانو ژنی مەمكدەر:

ژنی دووگیانو ژنی منالبەبەر، ئەگەر لە ترسی گیانی خۆیان یا لە ترسی نەخۆش كەوتنیان رۆژوویان نەگرت، پێویستە قەزای رۆژەووەكە بكەنەوەو، فیدیەیان لەسەر نیە، دەق وەك نەخۆش وان. بەڵام ئەگەر لە ترسی منداڵەكەیان رۆژوویان نەگرت، وەك ئەوە سكپڕ مەترسی ئەوەی هەبێ كە سكەكەی لەباربچێ، وە منالبەبەر مەترسی ئەوەی هەبێ كە

شیرەکەی کەم بکا، ئەوە گێڕانەوەو برێتییان لەسەرە، کە برێتییە لە خۆراکدان بە گەدایێ لە برێتی رۆژێ کە بە رۆژوو نەبن، بەپێی ئەم ئایەتە {وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ} لە فەرموودەیشدا دەفەرموێ: خودای گەورە هەم رۆژووە هەم نیوە نوێژی لەسەر رێبوار هەلگرتووە، لەسەر سکپڕو منالبەبەریش رۆژووی هەلگرتووە. (ئەحمەدو ئەبو داوودو تیرمیذیو نەسائی گێڕاویانەتەوە. تیرمیذی بە فەرموودەیەکی جوانی داناوە). وەکی تریش ئەم رۆژوو شکانە، سەرەڕای ئەم ئایەتو فەرموودەیە هۆی تریشی هەیە کە ئەمەیە: دەبێ بەهۆی بووژانەوەی دووسەر کە برێتین:لە دایكو منالكەی!.

١٤٦) نەخۆشو رێبوار:

بۆ نەخۆشو رێبواریش پێ نەبوون دروستە لە رەمەزانا، بە پێی ئایەتی: {فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ – سورة البقرة – ٢/١٨٤} واتە: جا هەرکەسێ نەخۆش بێ، یا لەسەر سەفەربێ، وە بەرۆژوو نەبێ، ئەوە دروستە، بەلام دەشێ کە مەهانەکەی نەما چەند رۆژی خواردووە، ئەوەندە رۆژ قەزا بکاتەوە. بۆ نەخۆش ئەم دوو شتە بە مەرج گیراوە: تووشی ئازارێکی سەخت ببێ بەهۆی گرتنی رۆژووەکەوە، یا مەترسی ئەوەی هەبێ کە درەنگ چاك ببێتەوە.

جا ئەگەر نەخۆشینەکە سەرومڕبوو، بوارەی نەدەدا، ئەوە مافی ئەوەی هەیە هەر لە شەوەوە نێت نەهێنێ، بەلام ئەگەر پچڕ پچڕ بوو، وەك کەسێ تاوە تاوە تای لێبێو ناو بەناو لەرزو تاکەی بەری بدا، ئەوە ئەگەر لە شەوا تاداربوو بۆی هەیە هەر لە شەوەوە واز لە نێت بهێنێ،

دەنــا لەســەریەتی کــە بەشــەو نیـّـت بهێنـــێ، جــا ئەرگــەر ئاتــاج بــوو ڕۆژووەکەی بشکێنێ، دەنا بە تەواوی بکا، ئەمـە کاتـێ وایـە کـە مەترسـی نەمانیی خۆی نەبێ بەهۆی ڕۆژووەکـەوە، بـەلام ئەگـەر مەترسـی ئـەوەی هەبوو، ئەوە لە سریەتی کە بە ڕۆژوو نەبێ!

بزانە کە زۆر بۆهێنانی برسێتیو تونێتی دەق وەك نەخۆشی وایە، ئەم دوەیش دەبن بەهۆی ڕۆژووشکاندن، بەپێی ئـەو مـەرجو حاڵەتانـەی کە بۆ نەخۆشی دانراون.

بـەلاّم ڕێبـوار بـەم مەرجانــە مـافی ڕۆژوو نــەگرتنی هەیـە: دەبـێ سـەفەرەکەی درێـژو ڕەوابـێ، کەواتـە: لـە سـەفەری کـورتو لـە سـەفەری گوناهـا ڕێگـەی ڕۆژوو نــەگرتنی پــێ نـادرێ، چـونکە هـۆی بارسـووکی نابەسترێ بەبێ فەرمانی خواوە، گونـاه نابـێ بـەهۆی بارسووکی! وەلێ بۆ ڕێبوار ڕۆژووگرتن باشترە، بە مەرجێ زیانی پێ نەگەیەنێ، ئەگەر دەبوو بەهۆی زیان بۆی ئەوە پێنەبوون خێرترە!.

١٤٧) ڕۆژووی سوننەت (صوم التطوع):

گرتنی ڕۆژووی ڕۆژی دوو شـەممانو پێـنج شـەممان زۆر سـوننەتە، بەپێی ئەو فەرموودەیەی کە ئـەبو هورەیرە {ڕەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتـەوە، دەفـەرموێ: پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ} زۆر جاران ڕۆژی دوو شـەممانو پێــنج شــەممان بــەڕۆژوو دەبــوو. (ئەحمــەد بەرشــتەیەکی دروســت گێڕاویەتــەوە) گرتنــی ڕۆژووی ئــەییامو لبیــزیش لــە هــەموو مانگــێ سوننەتە، واتە: ڕۆژە شـەو ڕووناکـەکان، کـە بـرێتین لـە ڕۆژانـی سیازدەو چاردەو پـازدەی مـانگ، بـەپێی گوتەکـەی ئـەبو زەڕ {ڕەزای خوای لێبێ} کـە

دهفـهرموێ: پێغهمبـهر {دروودی خوای لهسهربێ} گردبـووی بـه یاسـا فـهرمانی پێکـردین کــه ئــهو رۆژانــهی شــهوهکانیان هــهتا بــهیانی مانگهشــهو، بهرۆژووبین، که بـرێتین لـه رۆژانـی سیازدهو چاردهو پازده. فهرمووی: دهیفهرموو {دروودی خوای لهسهربێ}: گرتنی ئهم سێ رۆژه له هەموو مانگێ، وهك ئهوه وایه که کهسێ بـه درێـژایی ساڵ، ساڵ دوانزهمانگه بـهرۆژوو بـێ.) نهسائی گێڕاویهتهوه، ئیبنو حهببان بهدروستی داناوه). سـوننهته شـهش رۆژ لـه مـانگی شهشـهڵان بـهرۆژوو بـێ، چـونکه خۆشهویـست {دروودی خـوای لهسهربێ} دهفهرموێ: ههرکهسێ له پێشدا رۆژووی مانگی رهمهزان بگرێ، وه له پاش ئـهویش شـهش رۆژ لـه مـانگی شهشـهڵان بگـرێ، ئـهوه وهکوو بـه درێژایی ساڵ بهرۆژوو بێ وایه. (رواه الجماعة الا البخاری والنسائی).

ئهم شـهش رۆژه سـوننهته بهسـهر یهکـهوه بگیریـنو یـهك سـهر لـه دوای رۆژی جهژنـهوه دهسـتیان پێبکـا، چـونکه باشـترینی چـاکه چـاکهی بهپهلهیـه، باشـترین خێـر خێـری بهپهلهیـه، سـوننهته گرتنـی رۆژووی رۆژی نۆهــهمو دههــهمی موحــهرهم، ئیبنــو عــهبباس {رهزای خوایـان لێبـێ} دهفـهرموێ: پێغهمبـهر {دروودی خوای لهسهربێ} کـه تهشـریفی هـات بـۆ مهدینـه، تهماشـای کـرد جوولهکـهکان دهی موحـهڕهم بـه رۆژوو دهبـن، فـهرمووی: ئـهم رۆژووه هـی چـییه؟ گوتیـان: ئـهمرۆ رۆژێکـی زۆرباشـه، ئهمـه ئـهو رۆژهیــه کــه خــودا نــهوهی حــهزرهتی یــهعقووب پێغمبــهری تێــدا رزگارکردووه له دهسـتی دوشمنـی خۆیـان، مووسـا لـهم رۆژهدا سـوپاس بـۆ خودا لهسهر نیعمـهتی قوتـاربوون لـه دهسـتی دوشمـن بـهرۆژوو بووه، وه ئێمـهیش چـاو لـهو دهکـهینو دهیگـرین، حـهزرهتیش {دروودی خـوای لهسهربێ} دهفهرموێ: کهوابی بۆ من رهواتره که پهیڕهوی مووسا بکهم لهمهدا هـهتا

شێوە.. جا پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} خۆی گرتنی، وە فەرمانیشیدا بە گرتنی ڕۆژووەکەی لە لایەنی موسوڵمانانەوە. (شەیخان).

دیسان لە ئیبنو عەبباسەوە دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} ڕۆژی دەی موحەڕەم کە ناودارە بە ڕۆژی عاشوورا بەڕۆژوو بوو، وە فەرمانیدا بە موسڵمانانیش کە ئەو ڕۆژە بە ڕۆژووبن. گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا! ئەم ڕۆژە جوولەکەو گاوریش ڕێزی لێدەگرن، فەرمووی: کەواتە خوا حەزکات ئەگەر ماینو نەمردین لەساڵی ئایندەدا ڕۆژی نۆهەمیشی دەگرین، تا خۆمان لە گاورو جوولەکەکان جیابکەینەوەو لاسکایی ئەوان نەکەینەوە. فەرمووی: ئیتر پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} (لە پێش هاتنی ساڵی ئاییندەدا) کۆچی دوایی کرد. (موسلیمو ئەبو داوود) هەروا گرتنی ڕۆژی عەرەفەی جەژنی قوربان، بۆ غەیری کەسێ کە خەریکی حەجکردن بێ، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ڕۆژووی ڕۆژی نۆی مانگی قوربان – کە لەو ڕۆژەدا حاجیان وان لەکێوی عەرەفە – بڕێتیی گوناهی ساڵی پێش خۆیو ساڵی پاش خۆی دەکەوێ. (موسلیم لە صەحیحی خۆیدا گێڕاویەتەوە) بەڵام حاجی بانەیگرێ، چونکە ئەو لەم ڕۆژەدا سەرگەرمی پاڕانەوەو کردارەکانی حەجە، لەبەر ئەوەیش پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} نەیی کردووە لە ڕۆژووی ڕۆژی عەرەفە، بۆ کەسێ لەسەر کێوی عەرەفەبێ. (ئەحمەدو ئەبو داوودو نەسائیو ئیبنو ماجە لە ئەبو هورەیرەوە دەیگێڕنەوە) هەروا گرتنی ڕۆژووی نۆ ڕۆژی یەکەمی مانگی نۆمینە، ئەبو داوود {ڕەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} نۆ ڕۆژ لە سەرەتای مانگی قوربانەوەو ڕۆژی عاشوراو سێ ڕۆژ لە هەموو مانگێو یەکەم دووشەمەو یەکەم پێنج شەمەی هەموو مانگێ بەڕۆژوو دەبوو.

١٤٨- ڕۆژووی ناباش (الصوم المكروه):

ڕۆژووی ساڵ دوانزەمانگە نابەشە، حەزرەت {درووده خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ڕۆژووی ئەوکەسە گیرا نەبی کە ساڵ دوانزەمانگە بەڕۆژوو دەبێ! (شەیخان و کەسانی تریش گێڕاویانەتەوە) لەبەر ئەوەیش پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} ڕێگەی نەدا بە ئیبنو عومەر کە ڕۆژووی ساڵ دوانزەمانگە بگرێ، ئەوەبوو کە ویستی شتی وابکا، پێی فەرموو: شتی وا مەکە. (شەیخان و کەسانی تریش گێڕاویانەتەوە).

ئەنەس {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: سێ کەس چوون بۆ ماڵی هاوسەرەکانی پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} لە بارەی پەرستش و عیبادەتی حەزرەتەوە پرسیاریان هەبوو، کە پێیان گوترا پەرستشی پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} چەندەو چۆنە وەك بڵێی بە کەمی بزانن وابوو، جا گوتیان: ئێمە لە کوێ و پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} لە کوێ، ئەو زاتە خودا بە صەریحی ئایەت لە گوناهی بەرودواوی خۆش بووە، ئەوەتا یەزدانی گەورە مژدەی دەداتێ و پێی دەفەرموێ: {إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا ، لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ – سورة الفتح – ٤٨/١-٢} . جا یەکێکیان فەرمووی: من بە شەو ناخەوم هەرشەو نوێژ دەکەم هەتا هەتایە، یەکێکی تریشیان فەرمووی: منیش ساڵ دوانزەمانگە هەر بەڕۆژووم دەبم و یەك ڕۆژی لێ ناخۆم، ئەویتریشیان فەرمووی: منیش لە ژن کەنار دەگرم و هەتا هەتایە ژن ناهێنم و توخنی ژن ناکەوم. جا پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} هات بۆلایان و فەرمووی: ئەوە وەها دەڵێن و ئەم قسانە دەکەن! دەسا بەو خودایە لە ئێوە زیاتر لە خودا دەترسم و لە ئێوە زیاتر تەقوای دەکەم، لەگەڵ ئەوەیشا من بەش بە حاڵی خۆم

ناوبەناو رۆژووی سوننەت دەگرمو نـاو بـەناو بـەرۆژوو نـابمو بـە بەشـەو بەشی شەونوێژ دەکەمو بەشی خۆیشم دەخـەومو لـە هـەمان کاتـا ژنـیشم هێناوەو حەڵاڵو هاوسەرم هەیە، دەی بزانـن ئەمەی بۆم باسکردن رێگـەو رەفتاری منە، ئـەوەی پێـی رازییـەو خـودای لـێ رازییـە، ئـەوەی لاری لـەم رێبازەی من هەیە لە من نیە. (شەیخانو کەسانی تریش).

رۆژووی رۆژوی هەینیش بە تەنیا ناباشە، ئەگەر بەنیازی سـوننەت بـێ. لـە صـەحیحەینا، لـە ئـەبو هـورەیرەوە. حـەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: بە تەنها رۆژی هەینـی، بۆ رۆژووی سوننـەت، بە رۆژوو مـەبن، مەگەر رۆژێ لە پێشیەوە، یا لە پاشیەوە، لەگەڵی دابگرن. هـەروا رۆژووی رۆژی شەممەیش ناباشە، حـەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفـەرموێ: رۆژووی رۆژی شەممە بە تـەنیا، بـە نیـازی سـوننەت مـەگرن، مەگـەر رۆژووەکـەی فـەرز بـێ لەسـەرتان (ئـەبو داوودو تیرمیـذیو ئیبنـو ماجـەو بەیهـەقی گێڕاویانەتـەوە، بەیهـەقی بەدروسـت – صـەحیح – ی دانـاوە) لەبـەر ئەوەیش چاولێکەریی جوولەکە نەکەین، چونکە ئەوان شـەممە بـەرۆژوی گەورەی خۆیان دادەنێن! هەرواو لـە بەرهـەمان هـۆی جاولێکـەری گرتنـی رۆژووی رۆژی یـەك شـەممەیش ناباشـە، چـونکە نەصـرانی ئـەم رۆژە بـە رۆژی خۆیان دادەنێنو بە گەورەی دازانن، پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} ئەوەی پێی خۆشبوو کە پێچەوانەی خاوەن نامەکان بکـاو، لـە کـارو بـاری ئاییـنیدا چاو لە وان نەکا!.

١٤٩) ڕۆژووی سوننەت بۆ ئافرەت:

ڕۆژووی سوننەت بۆ ژنی مێرددار، ئەگەر مێردەکەی لە گەڵیابێ، نادروستە، مەگەر مێردەکەی ڕێگەی بدا، چونکە پێغەمبەری خوا {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: یەك ڕۆژ چییە، نابێ ژن بەبێ فەرمانی مێردەکەی ڕۆژوو بگرێ ئەگەر مێردەکەی لەماڵ بوو لە گەڵیا، ڕۆژووی ڕەمەزانی لێ دەرچێ!. (ئەحمەدو شەیخان) بەڵام ئەگەر لە ماڵ نەبوو، واتە: لە ماوەی ڕۆژووەکەدا لەگەڵ ژنەکەیدا نەدەبوو، وەك ئەوە لە سەفەربوو، ئەوە ژنەکەی مافی هەیە بەبێ ڕێگە پێدانی مێردەکەی بەڕۆژووبێ!.

١٥٠) زەکاتی سەرفترە:

بۆیە پێی دەگوترێ سەرفترە، چونکە فیطر لە عەرەبیدا واتە: ڕۆژووشکاندن، ئەمەیش بەهۆی هاتنی جەژنەوە، فەرز دەبێ، جەژنیش کە هات ڕۆژوو تەواو. (لە کوردیشدا بۆیە پێی دەگوترێ: سەر + فیترە، چونکە هەموو سەرێ، سەرفیترەی لەسەرە) وەپێشی دەگوترێ: زەکاتی جەستە، چونکە دەروون خاوێن دەکاو دل پاکژ دەکاو کردەوەی باش پێی نەشونماو گەشە دەکا... سەربەڵگەی فەرزبوونی، ئەو فەرموودەیەیە کە شەیخان لە ئیبنو عومەرەوە {ڕەزای خوای لێبێ} مەنێ خورما، یا مەنێ جۆ سەرفترەی دانا لەسەر هەموو موسوڵمانێ، خواه: ئازاد بێ، یا بەندە، نێرینەبێ، یا مێیینە، گەورەبێ یا بچووك.

مەرجی پێویستبوونی ئیسلام، (خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لەسەر هەموو موسڵمانێ..). کەواتە بێبڕوا سەرفترەی لەسەر نیە،

دووەم مەرجی: ئاوابوونی خۆری رۆژی دوا رۆژی رەمەزانە، کە بۆ بەیانی جەژنە، **گوتراویشە:** پێویست دەبێ بە شەبەقدانی بەیانی رۆژی جەژن، چونکە سەرفترە تاعەتێکە پەیوەندی بە جەژنەوە هەیە، لەبەر ئەوە، لەسەر قسەی ئەم فەرمایشتە، نابێ لێی پێش بکەوێ! دەق وەك چۆن قوربانی پەرستشێکە پەیوەندی بە رۆژی جەژنەوە هەیە لەبەر ئەوە بەهیچ جۆرێ لە جەژن پێش ناکەوێ سەرفترەیش ئاوا.

سێیەم مەرجی: دەبی دارای سەرفترەکەبێ، ئەگەر نەدارابوو سەرفترەی لەسەر نیە، نەدارا لەم شوێنەدا ئەو کەسەیە کە ئەوەندەی ماڵ نەبێ کە زیادی هەبێ لە مەسرەفو ژیواری پێویستی شەوو رۆژی جەژنی خۆیو هەر شتێ کە گوزەرانی لەسەری بێ، خواه مرۆڤ بێ یا شتی تربێ، جا ئەگەر لەم ئەندازەیە زیادی هەبوو، دەبی بە پێی توانا سەرفترە بدا.

هەرکەس سەرفترەی خۆیو سەرفترەی ئەو کەسەی لە موسڵمانان کە ژیوارو گوزەرانی دەکەوێتە سەری دەدا، وەك ژنیو منالی وردی خۆیو منالی گەورەی خۆی کە کاسپیی بۆ نەکرێ، هەروا باوكو دایکی هەژاری، هەروا باپیرەو نەنکی هەژاری، هەروا خزمەتکارو کارەکە، ئەگەر بە نانەسکی ئیشیان بۆ دەکرد. بەڵام ئەگەر خزمەتکارو کارەکەر بەکرێ ئیشیان بۆ دەکرد. ئەوە سەرفترەیان لەسەر ئەو نیە، لەسەر خۆیانە، هەروا سەرفترەی بەندەی خۆیی دەکەوێتە سەر، بەپێی فەرموودەکەی

ئیبنو عومەر {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر خوا {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمانی کردووە کە سەرفترەی ئەمانە بدرێ: بچووكو گەورەو ئازاو بەندەو هەر کەسێ کە ژیواری لە سەرتان بێ!. (موسلیمو کەسانی تر گێڕاویانەتەوە). بەڵام هەندێ بیروا هەن ژیواریان لەسەرتە، بەڵام چونکە موسڵمان نین سەرفترەیان بۆ نادرێ، ئەمانە وەك ژنی کیتابیو خزمو بەندەو کەنیزەکی ناموسڵمان.

ئەندازەی پێویستی سەرفترە بۆ هەر کەسێ یەك من (صاع)ە لە پێبژێوێ کە زۆربەی خەڵکی ئەو شوێنە بەوەبژین. بە پێی فەرموودەکەی ئیبنو عومەر کە لە پێشەوە رابورد. ئەو دانەوێڵەو میوەیەی کە دەیەکی لێدەکەوێ بۆ زەکات بە کەڵکی سەرفترەیش دێ. تەنانەت کەشکیش بۆ سەرفترە دەست دەدا، چونکە فەرموودەیەکی دروست سەبارەت بە کەشك هەیە، بەڵام تەنیا بۆ ئەو کەسە دەست دەدا کە خۆراکی کەشك بێ، ئەوەی دەدرێ بە سەرفترەدا دەبێ نەنگدار نەبێ، وە دەبی دانەوێڵە بێ، بەهاکەی نابێ، چونکە دەق (نەص) لەسەر دانەوێڵەکە کراوە. بۆیەیش دەبێ لە پێبژیوی خەڵکی شار بێ، چونکە هەژاران دڵیان لەسەر ئەوەیە. مەن بە پێوانەی میسری چواریەکی کیلەیە، کەواتە: کەیلەی میسری بەشی سەری چوارکە دەکا. هەندێ زانا دەفەرموون: بەهای زەکاتەکەیش دەبی، بەمەرجێ قازانجی هەژاری تیادابێ، چونکە موعاز بە خەڵکی یەمەن دەفەرموێ: جلو بەرگ شاڵو چۆغەو لەجیاتی جۆو گەنمەسامی بۆ بهێنن، چونکە هێنانی ئەمانە بۆ ئێوە بارسووکی ترەو بۆ هاوڕێیانی پێغەمبەرو دانیشتوانی مەدەینەیش باشترە!.

زەکاتو سەرفترە دروست نیە بدرێت بە بنەچەو وەچە واتە: زەکات بە ئوصولو فوروع دەرناچێ، چونکە ژیواری ئەمانە ئەگەر هەژار بن لەسەر زەکاتدەرەکەیە، واتە: هەر کەسێ ژێواری لەسەر کەسێ بێ زەکاتی ئەو کەسەی پێ ناشێ، وەلێ لە لای ئیمامی مالیك {رەزای خوای لێبێ} دروستە باپیرە زەکاتی خۆی بدا بە کوڕی کوڕی خۆی. بەلام زەکات بە براو برازاو مامەو ئامۆزاو بەخوشكو خەشکەزاو بە خاڵو خاڵۆزاو بە پوورو پورزا دەردەچێ بە ناوی هەژارانەوە. دروست نیە زەکات لە شوێنێکەوە ببرێ بۆ شوێنێکی تر چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لە دەوڵەمەندەکانیان وەردەگیرێو دەدرێتەوە بە هەژارەکانیان. گوتراویشە: گواستنەوەی زەکات دروستە لە شارێکەوە بۆ شارێکی تر، بەپێی فەرمایشتەکەی موعاذ، کە تۆزێ لەمەوپێش نووسیمان.

ئەگەر هەژارێ قەرزێکی لەسەربوو، خاوەن قەرزەکەی پێی گوت: ئەوا ئەو قەرزەی لەسەرتە دام بە تۆ لە جیاتی زەکاتی سەرفترە، بەمە لە کۆڵی ناکەوێ، لەسەر فەرمایشتی دروست، بەڵکوو دەبێ قەرزەکە وەربگرێتەوە ئەوسا بیداتەوە پێی لە جیاتی سەرفترە، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لەم رۆژەدا هەژاران لە گەدایی بێ نیاز بکەن [1] بەڵێ ئەگەر قەرزەکە سپاردەبێ ئەوە دروستە.

---

[1] ئەمە تەرجەمەی ئەم دەقەیە، کەتایبەتە بە فیقهولویە سەرەکە، لە کفایە الاخیارەکەدا نیە: (واذا کان الفقیر علیه دین فقال لە الدائن: جعلتە عن زکاتی لا یجزئه علی الصحیح حتی یقبضه لقوله *صلی الله علیه وسلم*: أغنوهم عن السؤال في هذا الیوم) بۆ ئەوەی بزانین کە چۆن ئەم حەدیسە دەبێ بە بەڵگە بۆ ئەم بڕیارە. دەڵێن: لەم

١٥١) كاتی دەركدنی:

دروست نیە دەركردنی سەرفترە لە شەوو رۆژی جەژن وابخری، مەگەر لەبەر مەهانەی رەوا، وەك ئەوە كەسێكی وای دەست نەكەوێ كە زەكاتی پێ بشێ، یا دەستی دەكوت، بەلاّم لەبەر هۆیێ دەستی پێی نەدەگەیشت. باشترین كات بۆ دانی سەرفترە لە پاش شەبەقی بەیانی رۆژی جەژنەوەیە هەتا كاتی دەرچوونی مەردوم بۆ نوێژی جەژن؛ چونكە ئیبنو عومەر {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: خێرترینی ئەوەیە كە لەپێش ئەوەدا مەردومەكە بچن بۆ نوێژ بدرێ بە هەژاران. (شەیخان) زاناكان لە سەر ئەوە رێكەوتوون: كە بە رۆژێ دوو رۆژ لە پێش جەژنا دروستە بدرێ، ئەبو حەنیفە دەفەرموێ: دروستە سەرفترە لە پێش رەمەزانیشەوە بدرێ، شافعیش دەفەرموێ: دروستە لە سەرەتای رەمەزانەوە بدرێ. وا باشترە سەرفترە بدرێ بەو خزمانە كە ژیواریان لەسەر سەرفترە دەرەكە نیە، وەك خوشكو براو مامەو پوورو خاڵو خوشكی دایكو منالی ئەمانە، بگرە هەتا نزیكتربێ خێترە.

دۆخەدا، هەژارەكە، راستە قەرزەكەی لەسەر نامێنێ، بەلاّم بە عەمەلی هیچ وەرناگرێ بۆ خەرجی رۆژی جەژنی، لەكاتی وادا، هەژار لە سواڵو دەرووزەی رۆژی جەژن بێ نیازابێ.

- وەرگێڕ —

١٥٢) حیکمەتی سەرفترە:

حیکمـــەتی ســـەرفترە ئەومیـــە خـــودا کردوویـــەتی بـــە هـــۆی پاککردنـــەوەی رۆژووەوان لـــە ئۆبـــاڵی قـــسەی پڕوپـــوچ، بـــە پێـــی ئـــەم فەرمایـــشتەی ئیبنـــو هـــەبباس {ڕەزای خـوای لێبێ} کـــە دەفـــەرموێ: پێغەمبـــەر {دروودی خوای لەسەربێ} سەرفترەی داناوە هەتا رۆژووەوان پاك بکاتـەوە لـە مـاکی قـسەی پـڕوو پـوچو هـەرزەگۆیی، وە هـەتا بـشبێت بـە خـۆراکی جـەژنی هـەژاران. (ئـەبو داوودو ئیبنـو ماجـەو حـاکم گێڕاویانەتـەوە، حـاکم بـە دروسـتی دانـاوە) دیـسان لەبـەر ئـەوەیش کـە هـەژاران بپـارێزێ لـە رووی زەردی ســـواڵ، لـــەم رۆژە پـــیرۆزەدا، وەك حـــەزرەت {دروودی خـوای لەسـەربێ} دەفەرموێ: لـەم رۆژەدا هـەژاران بـێ نیـاز بکـەن لـە گـەڕانی دەرگـاو دەگـا (حاکم گێڕاویەتەوە).

١٥٣) باسی گەورەیی رۆژوو:

فـــەرموودەی گـــەلێ زۆر ســـەبارەت بـــە بـــەهرەی رۆژوو هەیـــە، لـــە فەرموودەیەکا خۆشەویست {درووودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: رۆژوو و قورئـان، لە رۆژی قیامەتا، تکا دەکەن بۆ بەنـدە، رۆژوو دەفـەرموێ: ئـەی خودایـە! بەهۆی منـەوە، لـە رۆژدا، نـانو ئـاوو ئارەزووەکـانی لێ قەدەغـە بـوو بـوو، کەواتە هەقی لەسەرمە، لەبەر ئەوە من لە خزمەت تۆدا تکای بۆ دەکـەم، ئومێـد دەکـەم کـە تکاکـەم قـەبووڵ بفـەرمووی، قورئـانیش دەفـەرموێ: منیش بەشـەو خـەوم لـێ زڕانـدبوو، کەواتـە تکـام گیراکـە بۆی، جـا تکـای هـــەردوکیان قـــەبووڵ دەکـــرێ! (ئەحمـــەد بـــە رشـــتەیەکی دروســـت

گێڕاویەتەوە) لە فەرموودەیەکی تردا دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: هەر بەندێ بۆ رەزای خوادا یەك رۆژ رۆژوو بگرێ، مسۆگەر کە خودا بەهۆی رۆژووی ئەو رۆژەوە حەفتا ساڵ لە ئاگری دۆزەخ دوری دەخاتەوە! (رواة الجماعة الا ابا داود).

١٥٤) هەڕەشە لە رۆژوو نەگرتنی رەمەزان:

هەڕەشەی زۆر هەیە لەو کەسەی کە لە رەمازانا بەبێ بەهانەی رەوا بە رۆژوو نەبێ، وەك ئەوە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کەسێ (بەبێ بەهانەیەکی رەوا کە خودا رێگەی پێدابی) رۆژێ لە رۆژووی رەمەزان بخوات، ئەگەر گریمان بە درێژایی ساڵ لە جیاتی ئەو تاقە رۆژە بەرۆژوو بێ، هێشتا شوێنی ئەو تاقە رۆژە پڕ ناکاتەوە! (د/ماجە/ت).

١٥٥) نزای رەوا بەزمانی بەرۆژووەوە:

تیرمیذی {رەزای خوای لێبێ} بە رشتەیەکی جوان دەگێڕێتەوە: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەم سێ جۆرە کەسە نزاو پاڕانەوەیان لە لای خوا گیرایە: رۆژووەوان هەتا بەربانگ دەکاتەوەو پێشەوای دادپەروەرو مرۆڤی ستەمدیدە، هەروا خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەیە بۆ رۆژووەوان لەکاتی بەربانگکردنەوەدا، نزایێ کە خوا گیرای دەکا (ئیبنو ماجە گێڕاویەتەوە).

١٥٦) مانگه پیرۆزەکە:

پێغەمبەری خوا {درودی خوای گەورەی لەسەربێ} لە کۆتایی مانگی کوڵەمانگا، لە دوا ڕۆژیدا، وتارێکیدا، فەرمووی: ئەی موسڵمانەکان! وا بەخێرو خۆشی مانگێکی مەزنی پیرۆز، تەشریفی هێناوسێبەری ڕەحمەتی لەسەر کردن، ئەو مانگە مەزنەیە کە لەیلەتولقەدری تیادایە، کە شەوێکی وایە لە هەوار مانگ گەورەترە، ئەومانگەیە کە خودا گرتنی ڕۆژووی ڕۆژەکەیی فەرزکردووە لە سەرتانو، شەونوێژی شەوەکەیی سوننەتێکی گەورە بۆتان، هەر کەسێ لەم مانگەدا کارێکی سوننەت بکا، وەك ئەوە وایە کە ئەو کارەی لە مانگەکانی تردا بە فەرزی کردبێ (دوو ڕکات نوێژی سوننەت لە ڕەمەزانا بەقەد دوو ڕکات نوێژی فەرز لە مانگەکانی تردا خێری دەگا، وە هەروا خێرو سەڵاواتو قورئانخوێندنو سەڵاواتو وە هەرکەسێ لەم مانگەدا فەرزێ ئەنجام بدا وەك ئەوە وایە کە ئەو فەرزەی لە مانگەکانی تردا حەفتاجار جێبەجێ کردبێ، ئەم مانگە هەر خۆی مایەی ئارامو هێمنیە، ئارامیش پاداشتی گەورەیە، کە برێتیە لە بەهەشتی بەرین، هەر خۆی مانگی دڵدانەوەو نەوازوشە، ئەو مانگەیە کە رقو ڕۆژی ئیماندار تیادا زیاد دەکا، هەر کەسێ لەم مانگەدا بەربانگ بۆ ڕۆژووەوانێ بەربانگی پێ کردتەوە خێری دەگا، بەبێ ئەوە کە لە پاداشی ڕۆژووەوانەکە ئامادە بکا، دەبێ بەهۆی داپۆشینی گوناهەکانیو دەبی بەهۆی ئازادبوونی لە ئاگری دۆزەخ! سەرەڕای ئەوەیش ڕێك بە قەد ئەو ڕۆژووەوانە کە هیچ کەم ببێتەوە. یاران عەرزیان کرد: ئەی پێغەمبەری خوا! هەندێ لە ئێمە ئەوەندەی نیە کە بەربانگێك تەواو بۆ ڕۆژووەوان دروست بکا، ئەی ئەوەچی بکاو چۆن ئەم بەهرە گەورەیەی لەکیس

نەچێ؟! فەرمووی {دروودی خوای لەسەربێ}: خوای گەورە بە رەحمەتی خۆی ئەم بەهرە گەورەیە دەدا بەو کەسانەیش کە ئەوەیان بۆ ناکرێ بەڵام بە دەنکێ خورما، یا بە جامێ ئاو، یا بە ژەمێ شیراو، بەربانگ دەکەنەوە بە رۆژووەوانی! رەمەزان ئەو مانگەیە کە هەوەڵکەی رەحمەتە، ناوەڕاستەکەی لێخۆشبوونە، دەی کۆتایی ئازادبوونە لە ئاگری دۆزەخ! هەتا دەتوانن لەم چوار کارەی زۆر تیادا بکەن: دووکاریان دەبن بەهۆی خۆشنوودیو رەزامەندی پەروەردگارتان، دوو کاریشیان بەبی ئەوان ناتان کرێ، ئەو دووەیان کە دەبن بەهۆی رەزامەندی خودا، یەکەمیان شەهادەی (لا الـه الا اللّه)یەو دووەمیان تەوبەو ئیستیغفارە، ئەو دوویشیان کە بەبی ئەوان ناتانکرێ، یەکەمیان ئەوەیە لە کە خودا داوای بەهەشت بکەنو دووەمیان ئەوەیە کە پەنا بگرن بە خودا لە ئاگری دۆزەخ، وە هەرکەسێکیش رۆژووەوانێ تێربکا، خودا لە حەوزی کەوسەری من تێراوی دەکا، تێراوێکی وا کە لە پاشی قەت تینووی نەبێ هەتا دەچێتە بەهەشتێ!. (ئیبنو خوزەیمەو بەیهەقیو ئیبنو حیببان گێڕاویانەتەوە).

١٥٧) خەڵوەکێشان لە مزگەوتا (اعتكاف):

پێناسەکەی:خەڵوەکێشان لەزمانی عەرەبدا پێی دەگوترێت اعتكاف.،اعتیکافیش لەزمانی عەرەبدا واتە: گوڵوڵە بوون بەدیار شتێکەوە، ئیتر باش بێ یاخراپ هەر پێی دەوترێ (اعتكاف) ئەوەتا خوای گەورە دەفەرموێ: {مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ – سورة

الأنبيـاء - ٢١/٥٢} واتــه: ئیــبراهیم بێــزاری دەربــڕی لــەبتانو بەباوکیوبەگەلی خۆی فەرمووو: ئەم پەیکەرە بێ گیانو بێ خێرو بێ دەسەڵاتانە چینو بەچی ئەقڵێکەوە ئێوە ئاوا بەدیاریانەوە گلۆڵە بوونو بە بێ لێکدانەوە سەرتان کردۆتە پەرستنیان.

لەشەرعیشدا واتـە:نیشتەجێبونێکی تایبەت لەسەر شێوەیەکی تایبەت.خەڵوەکێشان لەهەموو کاتێکدا سوننەتە، لە دەی دوایی رەمەزانا لە هەموو کاتێکی تر خێرترە، لەمەیشدا پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) سەرمەشقە، چونکە ئەو وای کردووە، لە هەمان کاتدا دەبێ بە گەڕانیش بەشوێن لەیلەتولقەدردا، کە ئەو شەوەیە لە هەموو شەوەکان گەورەترە، سەربەڵگەی سوننەتییەکەی قوورئانو سوننەتو یەکگرتنی ئوممەتە. خوای گەورە دەفەرموێ: {أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ - سورة البقرة - ٢/١٢٥} وە دەفەرموێ: {وَلاَ تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ - سورة البقرة - ٢/١٨٧} لە فەرموودەو سوننەتدا هەیە کە پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) هەموو رەمەزانێ دە رۆژ خەڵوەی دەکێشا، بەڵام لەو ساڵەدا کە کۆچی دوایی تیاداکرد، بیست رۆژ لە رەمەزانا خەڵوەی کێشا (فەرموودەیێ لەسەر ئەم مەسەلەیە هەیە ئەبو داوودو بوخاریو ئیبنو ماجە گێڕاویانەتەوە). هاوڕێکانی پێغەمبەرو هاوسەرەکانی لە ژیانی پێغەمبەرداو لە دوا ژیانیشی خەڵوەیان کێشاوە، گەلێ موسوڵمان لەسەر ئەمە یەکیان گرتووە.

بنیاتەکانی:

بنیاتەکانی خەڵوەکێشان چوارشتە:-

یەکەمیان: نیەتە، چونکە ئەمەیش وەك هەموو پەرستنێ عیبادەتە، لەبەر ئەوە پێویستی بە نیەتە.

دووەمیان: مانەوەیە لەناو مزگەوتا بەڵام ئەوەندە بەس نیە بە ئەندازەی ئارامبوونەوەیێ کە بە عەرەبی پێی دەوگوترێ طومەئنینەی ناو روکوع، وەك هەندێ کەس دەڵێن: بەڵکوو پێویستە لەو ئەندازەیە پتربی‌و ئەوەندە ببێ کەپێی بگوترێ گوڵۆڵەبوون‌و نیشتەجێبوون، شافیعی {رەزای خوای لێبێ} وا بەباش دەزانێ کە بەلایەنی کەمەوە خەڵوەکێش رۆژێ خەڵوەبکێشێ، هەتا لە راجیایی دەرباز ببێ، ئەوەیش کە دەڵێین: بڕیارە مانەوە کە لە ناو مزگەوتا بێ، چونکە خەڵوەکێشان لەناو مزگەوتا یاساو دەستووری پێغەمبەرو یارانی‌و هاوسەرەکانی بووەو لەوانەوە لەسەر ئەم شێوەیە بۆ ئێمە ماوەتەوە، لە هەمان کاتا پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: خەڵوەکێشان دەبێ لەناو مزگەوتێکابێ کە جەماعەتی تیادا بکرێ. (ئیبنو ئەبی شەیبەو سەعیدی کوڕی مەنصور گێڕاویانەتەوە، بەشێکە لە فەرموودەکەی حوزەیفە).

سێیەمیان: خەڵوەکێشە، مەرجی خەڵوەکێش ئەمانەیە: ئیسلام‌و هۆش‌و پاکی لە لەشپیسی بێنوێژی‌و زەیستانی، .

چوارەمیان: جێگەی خەڵوەکێشان،واتە خەڵوەکا، یا خەڵوەخانە، مەرجەکەی ئەوەیە کە دەبێ مزگەتبێ، وەك باسمانکرد، ئەگەر خەڵوەگاکە مزگەتێ بێ جومعەی تیا بکرێ ئەوە باشترە، تا ناچار نەبێ

دەربـچێ بـۆ نوێـژی هـەینی، لەبـەر ئـەوەیش چـونکە مزگـەوتی وا جەماعەتەکەیشی گەورەترو زۆرتـرە! ئیمامی زوهـری ئەمـەی بـە مـەرج گرتووە، شافیعیش {ڕەزای خوای لێبێ} لە فەرمایشتی دیرینیدا ئاماژەی بۆ ئـەم رایە کردووە!

خەڵوەی نەزرکراو:

خەڵوەکێشان تاعەتەو هەموو تاعەتێکیش هۆی نزیکبوونەوەیـە لـە خوای مەزن، جا هەرکاتێ خەڵوەکێش کە خەڵوەکێشانی نـەزرکرد لەسـەر خۆی نەزرەکەی دادەمـەزرێ، پێویستە لەسـەری کـە جێبـەجێی بکا، بـە پێی فەرمایشتی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: هـەر کەسـێ تاعـەتێ لەسـەر خۆی نەزربکا با بیکا، بەڵام ئەگـەر کەسـێ گونـاهێکی لەسـەر خـۆی نـەزر کرد با نەیکا (ئەحمەد لە موسنەدەکەیدا گێڕاویەتەوە، هەروا بوخاریش) ئیمامی عومەریش {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا! لەسەر دەمی نەزانی پێش ئیسلاما، فووتـوو (نـەزر)م کـردووە کـە شـەوێ لـە نـاو مەسجیدولحەرامدا خەڵوەبکێشم، جا تۆ دەفەرمووی چی؟ پێغەمبـەریش {دروودی خوای لەسەربێ} پێی فـەرموو: نەزرەکـەت بەجێبێنـە، ئـەویش لـە ناویـدا شـەوێ خـەڵوەی کێـشا (شـەیخان). جـا ئەگـەر نـەزریکرد دە رۆژ خـەڵوە بکێـشێ، لـە سـەریەتی کـە جـێ بـەجێی بکـا، ئـیتر نـەزری کردبـوو کـە دەرۆژەکە بەسەریەکەوە بێت، یا پچڕ پچڕبێ یەکسانە، لەوماوەیـەدا بـۆی نیە لە مزگەوتەکە بچێتە دەرەوە مەگەر لەبەر مەهانـەی ڕەوا، مەهانـەی ڕەوایش جۆری زۆرە: وەك دەرچوون بۆ سەراو، خوا بۆ پیسایی بێ، یا بـۆ گمیزبێ، بۆ ئەم مەبەستە خۆشۆردنی لەشپیـسی شـەیتانی بـوونیش وەك

سەراوکردن وایە، دەرچوون بۆی زیانی نیە، وەك برسێتی، بۆی هەیە لەبەر برسێتی لە مزگەوت دەربچێو بچی نان بخواتو بێتەوە، بەلاّم ئەگەر تینووی بوو سەرنج دەدەین: ئەگەر لە ناو مزگەوتا ئاوی دەست دەکەوت، بۆی نیە لە مزگەوت دەربچێ، ئەگینا بۆی هەیە، جیایی نێوانی خواردنو خواردنەوە ئەوەیە: نانخواردن لە ناو مزگەوتا شەرمی لێدەکرێ، بەلاّم ئاوخواردنەوە وانیە، وەلێ دروست نیە بچی بۆ سەردانی نەخۆش، یا بۆ نوێژی مردوو، چونکە حەدیثێ هەیە دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لەکاتی خەلْوەکێشاندا لەلای نەخۆشەوە رەت دەبوو، لە رێگەی ئاسایی خۆیەوە تێدەپەڕی. لای نەدەدا بۆ لای نەخۆشەکە بۆ هەوالّپرسی. (ئەبو داوود) دیسان ئەبو داوود لە عائیشەوە دەگێڕێتەوە: دەفەرموێ: یاساو دەستووری خەلْوەکێش بەم شێوەیەیە: نەبچێ بۆ دیدەنی نەخۆشو نە بچی بە دیار تەرمو نە دەست بەرێ بۆ ژنو نە لەگەلّیا دروست بێ، وە بۆ پێویستییەکی ناچاری خۆشی نەبێ، نابێ لە مزگەوت دەربچێ یەکێ تر لە مەهانەی رەوای دەرچوون: پەیدابوونی بێنوێژییە، لە کاتی وادا لە سەریەتی کە گورج لە مزگەوت دەربچێ، چونکە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ناو مزگەوت رەوا نابینم نە بۆ بێنوێژو نە بۆ لەشپیس!.

یەکێ تریان: نەخۆشیە، ئەگەر بە نەخۆشییەوە مانەوە لە مزگەوتا زەحمەت بوو، وەك ئەوە پێویستی بە نوێنو هامشۆی پزیشك بوو، ئەوە رەوایە بۆی کە لە مزگەوت دەرچێ، وە بەوە پەیوەستی خەلْوەکێشانەکەی ناپچڕێ، هەروا ئەگەر لەبیری نەبوو لە مزگەت دەرچوو، یا بە زۆر لە مزگەوت دەریان کرد خەلْوەکەی ناپچڕێ. بەلاّم

ئەگەر دەرچوو هەتا بچێ بۆ نوێژی هەینی ئەوە خەڵوەکەی پوچ دەبێتەوە، چونکە لە سەرەتاوە دەیتوانی لەو مزگەوتەدا خەڵوەبکێشێ کە جومعەی تیا دەکات.

یەکێ تریان: ئەوەیە مەترسی ئەوەی هەبێ کە بەهۆی تەواو کردنی خەڵوەکەوە حەجی لەکیس بچێ، ئەوە خەڵوەکەی پووچ دەبێتەوە، ئەگەر لەگەڵ خێزانی، یا لەگەڵ شتێ جووت بوو، واتە: جیماعی کرد، خەڵوەکەی پووچ دەبێ، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: {وَلاَ تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ - سورة البقرة} واتە: ئەی موسوڵمانەکان! لە کاتێکا کە ئێوە لەناو مزگەوتا خەڵوەدەکێشن، لەگەڵ ژنی خۆتاندا دروست مەبن. هەتا ئەگەر دەستبازی لەگەڵ ژندا کرد، یا ماچی کردو ئاوی هاتەوە، خەڵوەکەی پووچ دەبێتەوە.

١٥٨) حەج لە زمانی عەرەبدا واتە:

چوون بۆ شتێ، لە شەرعیشدا برێتییە لە چوون بۆ ماڵی خوا، کە ناوی بەیتولحەرامە، بۆجێ بەجێکردنی کردارەکانی حەج، وەك تەوافو سەعی نێوانی سەفاو مەروەو وەستان لە کێوی عەرەفەو دەستوورو یاساکانی تری حەج، بە نیازی جێبەجێکردنی فەرمانی خوا، بە هیوای دەستگیربوونی ڕەزامەندی خوا.

بڕیار = حوکمەکەی:

حەج بە نامەو سوننەتو یەکگرتنی نەتەوە لەسەر موسوڵمان فەرز بووە، خوای گەورە دەفەرموێ: {وَلِلّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً – سورة آل عمران – ٣/٩٧) واتە: وە بۆ خودا هەیە لەسەر گشت کەسێ کە توانای چوونو هاتنەوەی ڕێگەی حەجی هەبێ، کە بچێ بۆ حەج. پێغەمبەری ئازیزیش {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئیسلام لەسەر پێنج بنیات دامەزراوە، تا کۆتایی فەرموودەکە. کە یەکێك لەو پێنجە حەجە، حەزرەت دیسان دەفەرموێ: بەر لەوەی حەجتان لە دەست بچێ حەج بکەن (بەیهەقی لە سونەنی بەیهەقیدا دەیگێڕێتەوە). حەج لەو کارە گرنگانەیە کە لە ئایندا بەڵگە نەویستو هەموو کەس دەیان زانێ، لەبەر ئەوە هەر کەسێ حاشای لێبکاو بە فەرزی نەزانێ بە کافر دادەنرێ.

لە تەمەندا حەج یەکجار پێویستە:

گەلی موسوڵمان بە یەکگرتن بڕیاریان لەسەر ئەوەداوە: کە لە تەمەندا حەج یەکجار لەسەر موسوڵمان فەرزە، ئەقرەعی کوڕی حابیس لە پێغەمبەری خوای پرسی: حەج هەموو ساڵێکە، یا لە تەمەندا یەك حەج پێویستە لەسەر موسوڵمان؟ خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: نەخەیر هەموو ساڵی فەرز نیە، بەڵکوو لە تەمەندا یەك حەج فەرزە، بەڵام هەرکەسێ حەجی زیاتر بکا ئەوە حەجی سوننەتەو پاداشتی گەورەی هەیە. (ئەحمەد).

١٥٩) عەمرە:

عەمرەیش رێك وەك حەج فەرزە، چونکە زاتی مەزن دەفەرموێ: {وَأَتِمُّواْ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّهِ – سورة البقرة – ٢/١٩٦} واتە: حەج و عەمرە بە تەواوی و بەرێکوپێکی بیانکەن ساخ لەبەر رەزای خوا. عائیشەیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: عەرزی پێغەمبەری خوام کرد: ئەی پێغەمبەری خوا! ئایا ژنان غەزایان لە سەرە؟ فەرمووی: بەڵێ، بەڵام ئەو غەزایەی کە لەسەر ئەوانە شەڕو شۆڕی تیا نیە، کە برێتییە لە حەج و عەمرە، وەڵێ ئەو هەواڵەی کە تیرمیذی لە جابیرەوە دەیگێڕێتەوە: گوایە جابیر فەرموویەتی: پرسیار کرا لە حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} لە بارەی عەمرەوە کە ئایا فەرزە یا سوننەتە؟ لە مەجمووعا، سەبارەت بەم فەرموودەیە دەفەرموێ: بە ئیتتیفاقی حوففاظی حدیث ئەم حدیثە ضەعیفە. واتە: پسپۆڕە ئاگادارەکانی فەرموودە بە یەکڕا بەکۆی دەنگ، دەفەرموون: ئەم فەرموودەیە لاوازە. عەمرەیش رێك وەك حەج لە تەمەندا یەکجار فەرزە، کردارەکانیشی هەمان کردارەکانی حەجە، بەس ئەم وەستانی عەرەفەی تیا نیە.

(فێربوونی بڕیارەکانی حەج):

پێویستە لەسەر ئەو کەسە کەدەیەوێ حەج بکا فێری بڕیارەکانی بێ، چی تیادا پێویستەو چی تیادا پێویستەو چی تیادا حەرامەو چی تیادا ناپەسەندەو چی تیادا رەوایەو چی کردن و نەکردنی یەکسانە، چونکە خودا داوای لەکەس نەکردووە کەبەنەزانی بیپەرستێ، بەڵکوو هەر شتێ لەئایینا کردنی پێویست بێ فێر بوونیشی پێویستە. زاتی

مەزن دەفەرموێ: {فَاسْأَلُواْ أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ – سورة النحل – ٤٣/١٦} واتە: هەرشتێ نازانن لەپسپۆرانی خۆی بپرسنەوە، کەبەباشی دەیزانن.پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: گەڕان بەدوای زانست دا ئەرکێکی پێویستە لەسەر هەموو موسوڵمانێ (بەیهەقی دەیگێڕێتەوە) لەگێڕانەوەیەکا ئەمەشی پترە: ئەرکێکی پێویستە لەسەر هەموو موسڵمانێ، چ نێرینە بێ چ مێ بینە!.

(یەکەم شت کەفێربوونی دروستە):

لەم بارەیەوە یەکەم شت کەفێربوونی دروستە فێربوونی حەلاڵ‌و حەرامە، چونکە حەلاڵ مرۆڤ لەتاعەتی خواوە نزیك دەکاتەوە، بەلاّم حەرام بەپێچەوانەوە، حەلاڵ مرۆڤ لەبێ فەرمانی خوا دوور دەخاتەوە، خودایش خۆی پاکە، هەرچیش پاك نەبێ وەری ناگرێ، وەکی تریش خودای گەورە لەم بارەیەوە یەك جۆرە فەرمانی بەئیمانداران‌و پێغەمبەران کردووە، ئەوەتانێ فەرمانی بەهەر دوولا وەك یەك کردووە کەحەلاڵ خۆر بن‌و پاکخۆربن، بەپێغەمبەرانی فەرمووە: {يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ – سورة المؤمنون – ٥١/٢٣} بە ئیماندارانیش دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُلُواْ مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ – سورة البقرة – ١٧٢/٢}. بەگشتیش ئەم فەرمایشتە راستەکە دەڵێ: هەر کەسێ کاسپی یەکەی حەلاڵ بێ کارەکەی پیت‌و فەڕی تێ دەکەوێ‌و گەشەو نەشونما دەکا، هەر کەسێ کاسپییەکەی حەلاڵ نەبێ مەترسی ئەوەی لێ دەکرێ کە کردەوەی پەسەند نەکرێ! ئەوەتا یەزدانی مەزن لەم بارەیەوە دەفەرموێ: {إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّهُ مِنَ

الْمُتَّقِينَ – سورة المائدة – ٥/٢٧} واتە: لەراستی دا خودای گەورە بەس کاری ئەوانە پەسەند دەکا، کەپارێز لەنافەرمانی خوا دەکەن‌و بەهیچ جۆرێ فەرمانی ناشکێنن! (رەحمەت لەپێشینان کەدەفەرموون: لەوە بترسە کەلە خوا ناترسێ!) شاعیریش دەفەرموێ:

اذا حججت بمال أصله سحت

فما حججت، ولكن حجت العير!

واتە:

ئەگەر بەماڵی حەرام حەج بکەی

حەج بۆ خۆت ناکەی، حەج بۆ کەرەکەی!

کەسێ بەماڵی حەرام حەج بکا

کەرەکەی ژێری زیاتر حەج دەکا

بە پەخشانیش واتە: ئەگەر بەماڵی حەرام حەج بکەی، ئەوە پێی ناگوترێ حەج‌و تۆ بەوە نابی بەحاجی، بەڵکوو کەرەکەی ژێرت لەتۆ حاجیترە لەحاڵی وادا.[1] حەج لەگەورەترین کردەوەی مرۆڤە، چونکە حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: باشترین کردەوە لەلای خوا ئەمانەیە: باوەڕی تەواو، کەبەهیچ جۆرێ بۆنی گومانی لێ نایەت، غەزایەکیش کە دەستپێسی لەدەسکەوتی جەنگی تیا نەکرێ، حەبێکی دروستیش. (ئیبنو حیببان لەصەحیحی خۆی دا دەیگێڕێتەوە) حەزرەت دیسان دەفەرموێ: هەرکەسێ بۆ خودا حەجێ بکاو لەکاتی کردنی

---

[1] العير قافلة الحمير . المنجد. أنظر النهاية في غريب الحديث والأثر. واتە: عیر بەکاروانی کەر دەگوترێ.

– وەرگێڕ–

حەجەکەدا پارێز لەکەیف کردن لەگەڵ ژندا بکاو گورێز لەهەرزە گۆیی‌و قسەی پڕو پووچ بکاو گوناه نەکا، ئەوە وەك ئەو ڕۆژە کەلەدایك دەبێ ئاوا لەگوناه پاك دەبێتەوە! (أخرجه الجماعة). گەرچی حەج فەرزێکی پشوودارەو ئەرکێکی ماوەدارەو مەرج نییە دەسبەجێ جێ بەجێ بکرێ، بەڵام باشتر وایە کەبەزوویی دەستو بردی لێ بکرێ، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەرکەسێ توێشەی ڕێگەو وڵاخێکی سواری وای هەبێ کە بیگەیەنێتە خانەی خوا، وەحەج نەکا، ئەوە دەیەوێ بەجوولەکەیی بمرێ یا بەگاوریی کەیفی خۆیەتی. (تیرمیذی) دیسان دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: هەرکەسێ حەجی لەسەر پێویست ببێ‌و بەئارەزوو بەبێ بەهانایەکی ڕەوا حەج نەکا، ئەوە کەیفی خۆیەتی دەیەوێ بە جوولەکەیی بمرێ یا بەگاوریی ئەوە خۆی لەو دووە سەر پشکە، بەڵام ئەگەر بەهانایەکی ڕەوای هەبوو ئەوە جیایە، وەك ئەوە نەخۆشی نەهێڵێ بچێ بۆ حەج، یاپێویستیەکی ناچاریی نەهێڵێ، یاکار بەدەستی ستەمکار ڕێگەی نەدا. (ئەحمەد).

١٦٠) مەرجەکانی پێویستبوونی حەج:

پێویستبوونی حەج ئەم چەند مەرجەی هەیە :

یەکەم: ئیسلام، چونکە حەجیش وەك نوێژو زەکات پەرستشە، بەس پەرستشی موسوڵمانیش دادەمەزرێ. بەپێی فەرموودەیەیش کە موعاذ: دەیگێڕێتەوە، کەدەفەرموێ: حەزرەت کەناردمی بۆ یەمەن پێی فەرمووم:... لەپێشا داوایان لێ بکە کەشایەتی بدەن: کەهەر خودا خودایەو.. تادوایی فەرموودەکە کەبەپێی ئەم فەرموودەیە حەجیش

فەرزێکە لەفەرزەکان. کەواتە: حەج لەسەر بێبڕاویبنەڕەتی پێویست نابێ‌و داوایشی لێ ناکرێ کەحەج بکا. بەڵام هەڵگەڕاوە کەتوانای حەجی هەبوو ئیتر لەکۆڵی ناکەوێ. جا لەوەدوا ئەگەر لەحاڵی هەژاری دا گەڕایەوە بۆ سەر ئیسلام، ئەوە بەهۆی توانا بوونەکەی کاتی هەڵگەڕانەوە کەیەوە حەج دەکەوێتە سەری، بەڵام ئەگەر بەدەوڵەمەندی گەڕایەوە بۆ سەر ئیسلام‌و لەپێش ئەوەدا حەج بکا مرد، ئەوە لەمیراتیەکەی حەجی بۆ دەکرێ. دووەم: ڕەسیدەبوون، چونکە منداڵ حەجی لەسەر نییە، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەم سێ کەسە قەڵەمی تەکلیفیان لەسەر نیە، یەکێ لەو سێ کەسە منالە، وەك لەزنجیرە (١٣٤)دا رابورد. دیسان حەجیش بەقیاس لەسەر هەموو پەرستشێکی تر ناکەوێتە سەر منالْ. سێیەم: هۆش، شێت حەجی لەسەر نییە، بەپێی فەرموودەی: قەڵەمی تەکلیف لەسەر ئەم سێ کەسە هەڵگیراوە، کەیەکێ لەو سێ کەسە شێتە. چوارەم: ئازادییە، بەندە حەجی لەسەر نییە، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەر کۆیلەیێ حەجی کرد، لەپاشا ئازاد کرا ئەوە حەجێکی تری لەسەرە! بەپێی ئەم بەلگەیەیش کەدەفەرموێ: کۆیلە نوێژی هەینی لەسەر نییە، جا لەشوێنێ نوێژی هەینی بەو نزیکی یە لەسەری نەبێ، لەبەر ئەوەی مافی ئاغاکەی بەهۆی چوون بۆ هەینییەکەوە نەفەوتێ، چۆن حەج بەو دووری‌و درێژییە دەکەوێتە سەری؟؟ پێنجەم: لەتوانابوونە. چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: {وَلِلّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ ← ز – ١٥٥}. توانین دوو جۆری هەیە: یەکێکیان ئەوەیە موسوڵمانەکە خۆی توانای حەجکردنی هەبێ، ئەوی تریان ئەوەیە خۆی

نەتوانێ کەسێکی تر حەجی بۆ بکا، توانینی بەخودی خۆی ئەمانەی پێویستە:

یەکەم: هۆی سواریی دەست بکەوێ چ ماڵی حاجی خۆیبێ، یاهی کرێ بێ، ئەمەیش بۆ کەسێ مەرجە کەنێوانی ماڵی ئەوو نێوانی مەککە ماوەی کورتکردنەوەی نوێژبێ یا پتربێ. جا ئەگەر ماوەکە لەمە کەمتر بوو، بەڵام کابرا بێهێز بوو نەیدەتوانی بەپێ بڕوا، یادەیتوانی بەڵام تووشی زیانێکی ئاشکرا دەبوو ئەوە لەم کاتەیشدا وڵاخ مەرجە، دەنا دەبێ بە پێ بچێ بۆ حەج.

دووەم: ئەوەیە مەسرەفی چوونو گەڕانەوەی هەبێ. مەرجە کەوڵاخو خەرجی ڕێگە زیاد بێ لە ژێواری خۆیو ژێواری ئەو کەسانەی کە ژێواریان لە سەریەتی، هەروا زیاد بن لەجلو بەرگی پێویستی خۆیو ئەوانو لە هەموو پێویستییەکی تریان لەو کاتەوە دەڕوا هەتا دەگەڕێتەوە بۆ لایان.

بزانە ئەگەر کەسێ پارەی حەجی هەبوو، بەڵام لە هەمان کاتا پێویستی بەژنهێنان هەبوو، لە ترسی ئەوە نەبادا تووشی شەرواڵپیسی ببێ، ئەوە لەم کاتەدا باش وایە ژنی پێ بهێنێ، نەك حەجی پێ بکا، چونکە لەم حاڵەدا ژنهێنان پێویستیەکی کات هاتووە، بەڵام حەج ماوەکەی مەودا دارە، بەڵام ئەگەر مەترسی شەرواڵپیسی نەبوو، ئەوە پێشخستنی حەجەکە باشترە.

سێیەم: ڕێگە ئەمین بێ، ترسی سەروماڵو نامووسی نەبێ، یا ترسەکە کەمیش بێ، چونکە بە هۆیەوە تووشی زیان دەبێ.

چوارەم: ئەوەیە هیوای فریاکەوتنی حەجی هەبێ، واتە: حەجەکە کاتی ئەوەندە مابێ حاجی لە ماڵ دەرچوو پێش بەسەرچوونی کاتی حەج فریای وەستانی عەرەفە بکەوێ.

جۆری دووەم لە توانین ئەوەیە کە یەکێکی تر حەج بکا بۆ مرۆڤ. بۆ ئەمە مەرجە: ئەو کەسەی کە لەباتی کەسێکی تر حەج دەکا، زیاتر لە کرێی ئاسایی داوانەکاو خۆی حەجی کردبێ‌و حەجی نەزریشی لەسەر نەبێ. ئەو کەسەیشی کە یەکێکی تر دروستە حەجی بۆ بکا یەکێکە لەم دووکەسە: یا مردووەو حەجی لە ئەستۆدایە، ئەمە پێویستە لەو کەلەپوورەی کە بەجێی هێشتووە حەجی بۆ بکرێ‌و کەسێ بنێژن حەجی بۆ بکا، یا کەسێکە زیندووەو پەك کەوتووەو لەبەر پیری یا لەبەرشتی تر وەك زەحمەتی زۆر ناتوانێ خۆی بچێ بۆ حەج.

١٦١) بنیاتەکانی حەج (أركان الحج)

بنیاتەکانی حەج پێنج بنیاتن:-

یەکەم: ئیحرام دابەستن، کە بریتییە لە نێتی چوونە ناو حەج، یا چوونە ناو عەمرە، بۆیە ناونراوە ئیحرام چونکە رێگە لە شتی حەرامکراو دەگرێ. سەر بەڵگەی پێویستبوونی ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەرە (دروودی خوای لەسەربێ): هەموو کردەوەیێ بەپێی نیازو نییەتەکەیەتی، ئیحرامیش سێ جۆری هەیە: جیاجیا: (إفراد)، پشوودان: (تەمەتووع) تێکەڵکردن: (قیران). راجیایی لەوەدا نیە کە هەریەکێ لەم سێ شێوەیە رەوایە، بەڵام راجیایی لەوەدا هەیە کە کامەیان خێرترن.

شافیعی {ڕەزای خوای لێبێ} لە زۆربەی کتێبەکانیدا بە دەق فەرموویەتی کە حەج و عەمرە بەجیاجیا (إفراد) خێرترن، ئنجا جۆری پشوو وەرگرتن (تەمەتووع) ئنجا تێکەڵکردن (قیران).

شێوەکاری جیاجیا ئاوایە: حەج بە تەنها دابەستێ و حەج تەواو بکا ئەوجا عەمرە دابەستێ و تەواوی بکا، شێوەکاری پشوو وەرگرتنیش ئاوایە: لە میقاتی وڵاتی خۆیەوە عەمرە دابەستێ و تەواوی بکاو ئەوسا لە مەککەوە ئیحرامی حەج دابەستێ. ئەم چۆنێتە یەکگرتنی لەسەرە. بۆیە پێی دەگوترێ: پشوو وەرگر، چونکە لەم پشووەدا ئەوەی لێی قەدەغە بووبوو ڕەوا دەبێتەوە بۆی. شێوەکار (صورەت)ی تێکەڵکردنیش ئاوایە: ئیحرامی حەج و عەمرە پێکەوە دابەستێ، کردارەکانی عەمرە لە ناو کردارەکانی حەجدا تێهەڵکێش دەکرێن. سەربەڵگەی ئەم سێ شێوەیەیش ئەم فەرموودەیەی عائیشەیە {ڕەزای خوای لێبێ} کە دەفەرموێ: دەرچووین، جا هەمان بوو هەر ئیحرامی عەمرەی دابەستبوو، هەمان بوو ئیحرامی حەج و عەمرەی بە یەکەوە دابستبوو، هەمان بوو بەس ئیحرامی حەجی دابەستبوو، پێغەمبەر خۆی هەر ئیحرامی حەجی دابەستبوو (ئەحمەدو شەیخان و مالیك).

بنیاتی دووەم: وەستانی چیای عەرەفەیە، چونکە پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمانی فەرموو، جارچییەك جاری دەدا: حەج بریتییە لە ئامادەبوونی عەرەفە واتە: زوربەی بنیاتەکانی حەج عەرەفەیە. وەستان لە عەرەفە بە ئەوەندە دەێتەجێ کە لە بەشێ لە خاکی عەرەفەدا ئامادە ببێ، تەنانەت بە ئەوەندەیش جێبەجێ دەبێ کە بە

دوای بەندەیەکی هەڵهاتوودا بگەڕێو لە عورفەوە رەتبێ، یا بە دوای هەر شتێکا لەوێوە رەتبێ حلێبە، هەتا ئەگەر بە خەوتوییش ئامادەی عەرەفە بێو خەبەریشی نەبێتەوە هەتا کاتەکەی بەسەر دەچێ هەر برێتی دەکەوێ، چونکە لەکاتی خەویشدا تەکلیف لەسەر مرۆڤ دەمێنێ!.

مەرجی برێتیکەوتنی راوەستان لە خاکی عەرەفەدا ئەوەیە :

راوەستاوە کە شیاوی پەرستش بێ (واتە: حاجی لەو کاتەدا کە لە عەرەفە رادەوەستێ ئەهلی عیبادەت بێ) لە عەرەفە لە هەرشوێنێکا راوەستێ دروستە، چونکە گشتی هەر عەرەفەیە، کاتی راوەستان لە عەرەفاتدا دەست پێدەکا لە نیوەرۆی رۆژی نۆهەمی مانگی قوربانەوە هەتا شەبەقی بەیانی رۆژی جەژن، مەرج نیە بەشێ لە رۆژو بەشێ لە شەو لەوێ بمێنێتەوە، بەڵام ئەگەر لە رۆژی نۆهەما گەیشتە عەرەفات سوننەتە لەوێ بمێنێتەوە هەتا شەو دادێ.

بنیات (روکن)ی سێیەم: تەوافە، واتە: حەوت جار هەڵسووڕانە بەدەوری تەواوی خانەی خودادا، مەبەست ئەو تەوافەیە کەپێی دەگوترێ تەوافی ئیفاضە، چونکە یەکگرتن هەیە لەسەر ئەوە کە مەبەست لەم ئایەتە تەوافی ئیفاضەیە: **وليطوفوا بالبيت العتيق**. وە ئەو فەرموودەیەیش کە باسی بێنوێژییەکەی صەفییەی هاوسەری حەزرەت دەکا، ئەوە دەسەلمێنێ کە تەوافی ئیفاضە فەرزە، کەواتە: ئەو تەوافە روکنە، نەك تەوافەکانی تر، وەك تەوافی قودوومو تەوافی ویداع، واتە هەڵسووڕانی گەیشتنەجێو هەڵسوڕانی ماڵئاوایی.

١٦٢) ئەرکەکانی هەڵسووڕان:

پێویستییەکانی تەواف:-

پێویستییەکانی تەواف چەند شتێکن: یەکێکیان پاکییە لە بێدەسنوێژیو لە لەشپیسی، وە لەپیسیی لەشو بەرگو جێگە.

یەکێ تریان: داپۆشینی شەرمگای کاتی نوێژە بە جلێکی پاك، لەکاتی تەوافا، پێغەمبەر{دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: تەوافی بەیتیش بە نوێژ دادەنرێ، تەنیا ئەوەندە هەیە لە تەوافا خودا ڕێگەی قسەکردنی داوە، جا ئەگەر تەوافکەر لەکاتی تەوافا، قسەیکرد با هەر قسەی باش بکاو بەس. عائیشەیش {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: کە گەیشتمە مەککە بێنوێژبووم، ئیتر نەتەوافی بەیتم کردو نە سەفاو مەڕوەمکرد، وە عەرزی حەزرەتمکرد کە حاڵم وایە، فەرمووی: هەرچی حاجی دەیکا تۆیش بیکە، بەڵام تەواف مەکەو بەگردی بەیتا هەڵمەسووڕێ تا پاك دەبیتەوە لە بێنوێژیو خۆت پاك دەشۆریت. (دانەر دەفەرموێ: ئەم گوفتو گۆیە لە نێوانی ئەسمائی کچی عومەریشو پێغەمبەردا {دروودی خوای لەسەربێ}: رووی داوە، بەڵام ئەمەی من نووسیومە لە صەحیحەیندا هەیەو پتر جێگەی متمانەیە — وەرگێڕ).

جا ئەگەر لەناو تەوافدا دەسنوێژەکەی شکا، لەسەر فەرمایشتی دروست، پێویستە گورج دەسنوێژ بگرێتەوەو لەسەر ژمارەی پێشووەوە تەوافەکانی تەواو بکا، گوتراویشە: پێویستە سەرلەنوێ لە نووکەوە لە تەوافەکەی تێ هەڵچێتەوە.

یەکێ تریان: ڕێزلێگرتنە لەو حەوت جارە کە بەگردی کابەدا دەسووڕێتەوە لەسەر ئەم شێوەیە: لە سەرەتای سووڕانەوەکانەوە هەتا تەواو بوونی هەر حەوتیان هەموو خانووی کەعبە بخاتە لای چەپیەوە، وە لە بەرابەری حەجەرول ئەسوودەوە دەست پێبکا.

یەکێ تریان: ئەوەیە لەکاتی هەموو سووڕانەوەکانا هەموو لەشی لە دەرەوەی هەموو کەعبەبێ، جا ئەگەر کەسێ لەسەر ئەو زیادە لادیوارەوە ڕۆیشت، کە لە زەمانی عەبدوڵلای کوڕی زوبەیردا دزراوەتەوە لە بناغەی دیواری کەعبە ئەوە تەوافەکەی دانامەزرێ، بەهەر چوار دەوری بناخەی کەعبەدا کوتە دیوارێ هەیە، نووساوە بە کەعبەوە، بەقەد دووسێیەکی باسك (ذراع)ێ لە زەوی بەرزە، دەق دەڵێی گەردانەیە لە گەردنی بناغەی بەیتا بە کوردی پێی دەگوترێ: هەزارە، بە عەرەبی پێی دەگوترێ: شاذروان، پەراوێزی بەرگی کەعبەی لێچەسپ دەکرێ، ئەم ئەندازەیە لەکاتی خۆیدا کە قوڕیش بەیتیان دروست کردۆتەوە، لە دیواری کەعبەیان دزیوەتەوە، لەبەر دەستکورتی، کەواتە: ئەم کورتە دیوارە خۆی‌و هەوای سەربانەکەی هەتا سەرسەرەوە بەشێکە لە کەعبە، لەبەر ئەوە ئەگەر کەسێ تەواوی لەشی، یا بەشێ لە لەشی، وەك دەستی، یا سەری، لەکاتی تەواف‌و هەڵسووڕانا، لەسەر سەربانی ئەو کورتە دیوارەبێ، ئەوە تەوافەکەی دانامەزرێ، تەنانەت لەکاتی ماچکردنی بەردەرەشەکەو دیواری کەعبەدا، دەبێ هەردوو پێی لە جێگەی خۆیان چەسپ بکاو لە پاش ماچکردنەکە ڕێك لە شوێنەکەی خۆیدا ڕابوەستێتەوە، هەتا سەرو دەستی بکەونەوە دیوی دەرەوەی سەربانی ئەو کورتە دیوارە، ئەوسا هەڵسووڕانەکەی دەست پێ بکاتەوە! هەروا دەبێ

تەواوی لەشی تەوافکەر لە دەرەوەی حیجری ئیسماعیل بێ، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە دەرەوەی حیجر تەوافی دەکرد.

یەکێ تریان: ئەوەیە دەبێ هەموو تەوافەکان لەناو حەوشی مزگەوتەوەبێ، چونکە مزگەوتەکە هەمووی حەرەمو بەستە، جا لەهەر کوێیەکیدا بسوورێتەوە دروستە.

یەکێ تریان: ژمارەی هەڵسورانەکانە، کە مەرجە دەبێ حەوت تەواف بن. لەسەر فەرمایشتی دروست یەك لە شونیەکی (مووالات) فەرز نیە، بەڵکوو سوننەتە. سوننەتە لەناو تەوافەکانا هەر خەریکی یادی خودابێ! عەبدوڵلای کوڕی سائیب {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: ژنەوتم لە زاری پیرۆزی پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} لە نێوانی گۆشەی یەمانیو حەجەرو لئەسوەدا دەیفەرموو: (**ربنا آتنا في الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عذاب النار**): خودایە! ئەی پەروەردگاری میهرەبان! هەم لە جیهاناو هەم لە دوارۆژدا چاکمان بۆبکەو بەشی باشمان بدەرێ، وە لە سزای ئاگر بمانپارێزە. (ئەحمەدو ئەبو داوودو نەسائی گێڕاویانەتەوە، ئیبنو حیببانو حاکم بە دروستیان داناوە). ئەبو هورەیرەیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: کەسێ حەوت جار بە دەوری خانەی خودادا هەڵسوڕێو قسەی تر نەکا جگە لەم نزایە، دە خراپە لە خراپەکانی کوێردەکرێتەوەو دە چاکەی بۆ دەنووسرێو دە پایەیش پێی بەرز دەبێتەوە، نزاکەیش ئەمەیە: (**سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله أكبر ولا حول ولا قوة الا بالله**) خودا خودایەکی پاكو پیرۆزە، سوپاسو ستایش هەر بۆ خودایە، هەر یەزدانی پاك خودای

راستو دروستەو خودای ترنیە خودا لە هەموو کەسێ گەورەترە، دەستەڵاتو هێزیش هەر بە دەستی خودایە. (ئیبنو ماجە). عائیشەیش {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەڵسووڕانی دەوری خانەی خوداو هاتوچۆ لە ناوەندی صەفاو مەڕوەداو ڕەجمی شەیتان، بۆ ئەوە دانراون کە هەمیشە یادکردنی خودای گەورە پایەدار بێ (ئەبو داوودو حاکم).

بنیاتی چوارەم: هاتوچۆی نێوانی صەفاو مەڕوەیە، بەپێی کردنی پێغەمبەر خۆی، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لەکاتی هاتوچۆی نێوانی صەفاو مەڕوەدا بەردەم ڕاکردنەوە فەرمووی: ئەم هاموشۆیە بە هەڕاکردن ئەنجام بدەن، چونکە خودای گەورە ئەم هەڕاکردنەی لە سەرتان نووسیوە، وەکی تریش ئەمە خواپەرستییەکی تایبەتە، لە کاتی حەجو عەمرەدا دەکرێ. مەرجە کە ئەم ڕاکردنە لە دوا تەوافێکی درووستەوەبێ، ئیتر خوا تەوافی ئیفاضەبێ، یا تەوافی هاتن (**طواف القدوم**)بێ، هەروا ڕیزلێگرتن مەرجە، لەسەر ئەم شێوەیە: لە صەفاوە دەست پێبکا، هەتا دەگاتە مەڕوە، وە حەوت جار هاتوچۆبکا لە نێوانی صەفاو مەڕوەدا، ڕۆیشتنەکەی جارێكو گەڕانەوەکەی جارێك، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} ئاوای دەکرد، لەم هاتوچۆیەدا پاکیو پۆشینی شەرمگاو مەرجەکانی تری نوێژ مەرج نیە، ئەم هاتوچۆیە بەسواریش دەبێ، بەلام بە پیادەیی خێرترە، نەکردنی ئەم بنیاتە بەسەربڕینی ئاژەڵ پڕنابێتەوە، بەبێ کردنیشی نابێ ئیحرام بشکێنێ.

بنیاتی پێنجەم: تاشینی یا كورتكردنەوەی مووی سەرە، چونكە یەزدانی مەزن دەفەرموێ: {مُحَلِّقِينَ رُؤُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ} : چونكە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: رەحمەتی خوا لەو كەسانەبێ كە لەپاش تەواوكردنی حەجو عەمرە سەری خۆیان دەتاشن، یارانیش عەرزیانكرد: ئەی پێغەمبەری خودا! رەحمەت بكە لەو كەسانەیش كە لە پاشكردنی حەجو عەمرە مووی سەریان كورت دەكەنەوە؟ پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: رەحمەتی خودا لەو كەسانەیش بێ كە مووی سەریان كورت دەكەنەوە. (شەیخان) سەرتاشینو كورتكردنەوەی موو هەردوو لایان بۆ پیاوو ژن دروستن، بەلاّم بۆ پیاو سەرتاشینو بۆ ژن كورتكردنەوە باشترە، لای كەمی كورتكردنەوە بۆ پیاوو ژن هەڵپاچینی سێ مووە، كاتێ موو هەڵپاچین بۆ حاجی لە پاش بەرد فڕەدانە بۆ كۆگابەردی جەمرەتولعەقبە، وە بۆ عەمرەكەرو حاجی پشوو وەرگر لەپاش هەڕاكردنی نێوانی صەفاو مەڕوەیە، بۆ كەسێكیش ئاژەڵی دیاری بەیتی پێ بێ لەپاش سەربڕینی ئەو دیارییەیە لە مینا، بۆ حاجی، وە لە مەڕوە بۆ عەمرەكەر، بەلاّم ئەوەیشمان لەیادبێ كە كاتی سەربڕینی دیاری بەیت، كاتی سەربڕینی قوربانیە، كە بڕتییە لە چوار رۆژەكەی جەژن. ئەو كەسەیش كە سەری مووی پێوە نەبێ هەر سوننەتە جەقۆ بهێنێ بەسر سەریا.

١٦٣) پێویستییەکانی حەج - ئەرکەکانی حەج:

لە پێشەوە گوتمان بنیاتەکانی حەج پێنجن‌و قسەمان لێکردن ئێستا ئەرکەکان (واجبات)ی حەج روون دەکەینەوە، جیایی نێوانی بنیات‌و ئەرك ئەوەیە: حەج بەبێ کردنی بنیاتەکانی دانامەزرێ، ئەگەر هەرکامێ لەو بنیاتانە فەوتان حەجەکە پووچ دەبێتەوە، بە سەربڕینی ئاژەڵ تۆڵەی ناکرێتەوە، بەلاّم حەج بەبێ کردنی ئەرکەکانیشی دادەمەزرێ، ئەگەر ئەرکێکی فەوتا بەسەربڕینی ئاژەڵێ تۆڵەی بۆ دەکرێتەوە.

پێویستی یەکەم:-

ئیحرام دابەستنە. پێویستییەکانی ئیحرام دابەستن سێ شتن:

یەکەم: ئیحرام بەستنە لەکات‌و شوێنی دیاریکراوەوە بۆ ئیحرام دابەستن. جا ئەگەر لە نیشانگای ئیحرام بەبێ ئیحرام دابەستن تێپەڕ بوو، ئەگەر دەستی نەکردبوو بە کردارەکانی حەج‌و عەمرە، ئەوە لەسەریەتی کە بگەڕێتەوە بۆ نیشانگاکەو لەوێ ئیحرام دابەستێ، هەتا ئەگەر لە پاش تێپەڕبوون لە نیشانگا (**میقات مکانی**) ئیحرامی دابەستبوو، مادەم دەستی نەکردووە بە کردارەکان، بەس ئەوەندەی لەسەرە کە بگەڕێتەوە بۆ نیشانگاو لەوێ ئیحرام دابەستێ، بەلاّم ئەگەر نەگەڕایەوە، یا پاش ئەوە گەڕایەوە کە بەو ئیحرام دابەستنە ناتەواوە دەستی کردبوو بە کردارەکان، ئەوە خوێنێکی لەسەرە، واتە: لە کەفارەتی ئەم سەرپێچییەدا دەبێ ئاژەڵێ سەربڕێ بۆ هەژارانی مەککە، تەنانەت ئەگەر لە بیریشی نەبووبێ یا بە هەڵە لە نیشانگا تێپەڕبووبێ هەروایە،

ئەوەنـدە هەیـە لـەم دووکاتـەدا گونـاهی لەسـەرنییە. چاکتر وایـە لـە سـەرەتای نیـشانەگاوە ئیحـرام دابەسـتێ، هـەتا مـاوەی ڕێگەکـە بـە ئیحرامەوە ببڕێ، بەڵام بۆ نیشانگای ذولحولەیفە واباشـە لـەو مزگەوتـەوە ئیحـرام دابەسـتێ کـە پێغەمبـەر {دروودی خـوای لەسـەربێ}: ئیحرامـی لێـوە دابەستووە.

بزانن کە نیشانگا دوو جۆرە: کاتو شوێن، کاتی ئیحرامدابەستن بۆ حەج مانگی شەشەڵانو ناوجەژنانو دەشەوی یەکەمی مانگی قوربانە، دواشەوی شەوی جەژنە، لەسەر فەرمایشتی دروست، بەپێی ئایەتی: {الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ – سورة البقرة – ٢/١٩٧}. واتە: کاتی خەریکبوون بە کردەوەکانی حەجەوە چەند مانگێکی ئاشکراو دیاریکراون، وە بەپێی ئایەتی: {يَسْأَلُونَكَ عَنِ الأهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ – سورة البقرة – ٢/١٨٩} ئەمە کاتی دابەستنی حەج بوو، وە بە درێژایی ساڵ ئیحرام بۆ عەمرە دادەبەسترێ، چونکە زاناکان یەك ڕان لەسەر ئەوە کە عەمرە هەموو کاتێ دروستە، لە بارەی نیشانگای شوێنیشەوە ئاوایە: ئەوەی نیشتەجێی مەککەیە – ئیتر چ خەڵکی مەککەبێ، چ خەڵکی شوێنێکی تربێ – ناوشاری مەککەیە، گوتراویشە: مەککەو هەموو بەستی مەککە نیشانگایە بۆ ئیحرام دابەستن، واتە: نیشتەجێی مەککە لە ماڵی خۆیەوە ئیحرام دادەبەستێ. بۆ ئەوەیشی کە نیشتەجێی مەککە نەبێ، سەرنج دەدەین: ئەگەر ماڵەکەی دەکەوتە نێوان مەککەو نیشانگای ئیحرام دابەستنەوە ئەوە لە دەرگای ماڵی خۆیەوە ئیحرام داببەستێ، خواه گوندنشینبێ، یا

کۆچــبەری بــێو هــەوار نــشینبێ، ئەگــەر ماڵەکــەی دوورتربــوو لــە نیشانگاکان، ئەوە نیشانگاکەی یەکێکە لەم پێنج شوێنە:

یەکــەم: بـۆ ئـەو کەسـەی کـە لـە مەدینـەی نـازدارەوە هاتبـێ ذولحولەیفەیە، کە ئێستا ناودارە بەبیری عەلی، کە دو قۆناخ لە مەککەوە دوورە.

دووەم: بـۆ ئـەو کەسـەی لـە شـامو میـصرو مەغریبـەوە هاتبـێ جوحفەیە.

سێیەم: بۆ ئەو کەسەی لە تیهامەی یەمەنەوە هاتبێ یەلەم لەمە.

چوارەم: بۆ ئەوەی لە نەجدی یەمـەنو نەجدی حیجازەوە هاتبێ قەرنە. ئەم چوارەیان پێغەمبەری خوا (دروودی خوای لەسەربێ) لە فەرموودەیـەکا دەسـت نیـشانی کـردوونو بـە دەق نـاوی هێنـاون، لـە کۆتـایی ئـەو فەرموودەیەدا دەفەرموێ: ئەم شوێنانە جێگەی ئیحرام دابەستنن بۆ ئـەو کەسانەی کە دێن بۆ حەجو عەمرە، لە خـەڵکی ئـەم ولاتانـەو لـە خـەڵکی ولاتانی تریش کە بەسەر ئەم شوێنانەدا دێن بۆ حەجو عەمرە، وە کەسێ لەم شوێنانە نزیکتربوو ئەوە جێگەی ئیحـرام دابەسـتنی لـەو شـوێنەوەیە کە دەکەوێتەڕێ! تەنانەت خەڵکی مەککە لە مەککەوە ئیحرام دابەستن.

پێنجــەم: وە بـۆ ئـەوەی لـە خۆرهەڵاتـەوە هاتبـێ، وەك عێـراقو خۆراسـان زاتوعیرقـە. لـە فەرموودەیـەکا دەفـەرموێ: پێغەمبـەری خـوا (دروودی خوای لەسەربێ) زاتـورعیرقی دیـاری کـردووە بـۆ جێگـە ئیحـرام بەسـتنی خەڵکی عێراق. (ئەحمـەد/د/ن - سند صحیح). گوتراویشە: عومـەر بـە تێکۆشان واتە: بە اجتهاد ذاتوعیرقی بۆ خەڵکی عێراقو خۆراسـان دیـاری

کـردووه. جـا وەك گـوترا هەرکەسـێ ویـستی بـچێ بـۆ حـەج‌و عـەمرە، وە ئیحرامی دانەبەست هـەتا لـە نیشانگا رەتبـوو، وەبـەو ئیحرامـە ناتـەواوە کرداری لە کردارەکانی حەج یا عەمرەی کرد، خوا ئەو کردارە فەرزبێ یـا سوننەت، ئەوە خوێنێکی دەکەوێتە سەر، کـە برێتییـە لـە کاوڕێکی یـەك ساڵە، یا لە چتیر بزنێکی دووسـاڵە. چونکە پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفـەرموێ: هەرکەسـێ کـرداری لـە کردارەکـانی حـەج‌و عـەمرە نـەکا خـوێنێکی لەسـەرە. (ئیبنـو عـەبباس بـە مـەرفووعی‌و بـە مـەوقوفی گێڕاویەتەوە).

پێویستی دووەم:

رەجمکردنـی شـەیتانە لەسـەر ئـەم شـێوەیە: لـە رۆژی یەکـەمی جەژندا حەوت بەرد فڕێ دەدەن بـۆ کۆگـا بـەردی جەمرەتولعەقەبـە، لـە رۆژی دووەم‌و سـێیەم‌و چـوارەمی جـەژنا (کـە نـاوداران بەسـی رۆژەی ئەییامەتەشـریق) بـەرد فـڕێ بـدەن بـۆ سـەر هەرسـێ کۆمەڵـە بەردەکـە، بۆسەر هەر یـەکێکیان حـەوت بـەرد، جـا ئەگـەر کەسـێ لـە رۆژی دووەمـا رەجمـی شـەیتانی کـردو ویـستی لـە خـاکی مینـا دەرچـێ لـە پـێش خۆرئاوابوونا ئەوە دروستەو مانەوەی شەوی سێیەمی لە خاکی مینادا لـە کۆڵ دەکەوێ، هەروا رەجمکردنی رۆژەکەیشی.

بـزانن ژمـارەی بـەردی هـەموو رۆژێ لـەم سێ رۆژە بیـست‌و یـەك بـەردە، مەرجـە بـەریز بـەردەکان فـڕێ بـدا لەسـەر ئـەم شـێوەیە: ئیبنـو عومەر {رەزای خوای لێبێ} دەیفەرموو: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کـە رەجمـی شەیتانی دەکـرد لەسـەر ئـەم شـێوەیە دەیکـرد: یەکـەمجار حـەوت بـەردی

فـرێ دەدا بـۆ كۆگـا بەردەكـەی ئـەولای مزگەوتەكـەی مینـاوە، لـەپاش هەڵدانی هەموو بەردێ ئەڵلاهو ئەكبەری دەكرد، دەیفەرموو: (**الله أكبر، الله أكـبر، لا الــه الا الله والله أكـبر، الله أكـبر، ولله الحمــد**) ئینجـا دەچــووە پێــشەوەو بــەرەو رووگــە رادەوەســتاو هــەردوو دەســتی بــەرزدەكردەوەو دەسـتی دەكـرد بـە نزاكـردن و بـەپێوە زۆر دەپاڕایـەوە لەوێدا، ئینجا دەرۆیشت بـۆ كۆگابـەردی دووەم، كـە نـاودارە بـە كۆمـەڵەی ناوەڕاست (واتـە: جـەمرەتول وسـطا) وە حـەوت بـەردی فـڕەدەدا بـۆ ئـەو میلەیش و لەپاش تێگرتنی هەموو بەردێ ئەڵلاهوئەكبـەری دەكـرد، ئنجا بـەلای چـەپا لـەلای شـیوەكەوە دادەپـەڕی و بـەرەو رووگـە رادەوەسـتاو هـەردوو دەسـتی بـەرز ەكـردەوەو دەسـتی دەكـرد بـە پاڕانـەوە، ئینجـا دەڕۆیشت بۆ كۆگابەردەكەی لای عەقەبـەوە حـەوت بـەردی فـڕێ دەدا بـۆ ئەم میلەیش، وە لەپاش تێگرتنـی هەربـەردێ ئـەڵلاهو ئەكبـەری دەكـرد، ئیتر دەگەڕایەوەو لەوێ نەدەوەستا. (بوخاری/ ئەبوداوود).

دەبێ شێوەی هاویـشتنەكەی بـە جـۆرێ بـێ پێـی بگـوترێ فڕێـدان، ئەگـەر بەردەكـەی هـەلگرت و داینـا لـەی‌ناو كۆگـا بەردەكـەدا، لەسـەر فەرمایـشتی دروسـت ئـەوە حـسێب نیـە، چـونكە بـەوە نـاگوترێ تێگـرتن، مـەرجە مـەبەستی لە تێگرتنەكەی فڕەدانبێ بۆ كۆگابەردەكـە، جـا ئەگـەر بەردێكی هەڵدا بەحەواداو كەوتە ناومیلەكەوە ئەوە حلێب نیـە، مەرجـە كە بەدەستی تێی بكرێ، ئەگەر بەقاچ تێیگرت، یا بەكەوان، یـا بـە بـەردە لاستێك حلێب نیـە، مەرجـە ئـەو حـەوت بـەردە كـە فـڕێ دەدرێتـە سـەر كۆگابەردەكان یەكەیەكە فڕێ بررێت، وە نابـێ لـە جیـاتی شـتی تـر فـڕێ بـدرێ، ئەگـەر دوو بـەردی بـە یـەكجار تێگـرت وە هـەردوو بەردەكـەیش

کەوتنە ناکۆگاکەوە ئەوە بە یەك بەرد دادەنرێ، هەروا ئەگەر حەوت بەردیش بە جارێ تێبگرێ، ئەگەر لەبەر نەخۆشی یا لە بەرشتێ تر نەیتوانی خۆی رەجم بکا، بۆی هەیە کە یەکێ بکا بە وەکیل، مەرجە کە جێگرەکە بەردی خۆی فڕەدابێ، ئەوسا بەردی موکلکەی فڕە بدا دەنا دروست نیە.

پێویستی سێیەم:

مانەوەی شەوە لە موزدەلیفە.

پێویستی چوارەم:

مانەوەی شەوەکانی پاش جەژنە لە میناد‌ا.

پێویستی پێنجەم:

خۆپاراستنە لەو شتانە کە بەهۆی ئیحرامەوە حەرام دەبن لەسەر حاجی (لە ئەصڵەکەدا دەفەرموێ: سێیەم سەرتاشین یا کورت کردنەوەیە، چوارەم و پێنجەمیش باس نەکرابوو، من لەبەر روونی و ئاسانی ئاوام نووسی، وە لە شەریعەتی ئیسلامی ماموّستا مەلا عەبدولکەریمی مودەریسەوە نەقڵمکردن – وەرگێڕ).

١٦٤) حەجی ژن:

حەج لەسەر ژنیش وەك پیاو فەرزە، بەڵام سەرەرای مەرجە پێشینەکان مەرجە کە ژن مێردی، یا کەسێکی خۆیی لە گەڵابێ، یاخود کۆمەڵە ژنێکی باوەڕپێکراوبن، با خۆیی (مەحرەم) یشیان لەگەڵ نەبێ، کۆگر (ضابطە)ی خۆیی ئەوەیە: بە هیچ جۆرێ هەتا هەتایە مارەی لێی

نەبێ، بەهۆی رشتەی خزمایەتی یا ژن‌و ژنخوازای یا شیروخواردنەوە.
ئیبنو عەبباس (رەزای خوای لێبێ) دەفەرموێ: هیچ ژن‌و پیاوێکی بیانی دوو بە دوو بەبێ خۆیی ژنەکە لەگەڵ یەکا کۆنەبنەوە، ژنیش لەگەڵ خۆییدا نەبێ نەچێ بۆ سەفەر، پیاوێکیش گوتی: ئەی پێغەمبەری خودا! من ژنەکەم دەچێ بۆ حەج‌و خۆیشم ناونووس کراوم بۆ ئەو غەزایە؟ فەرمووی: دەخۆیشت برۆ لەگەڵ ژنەکەتا حەج بکە. (بوخاری/ موسلیم)
یەحیای کوڕی عباد دەفەرموێ: ژنێکی خەڵکی رەی کاغەزێکی نووسی بۆ ئیبراهیمی نەخەعی، لێی پرسی: من هێشتا حەجی فەرزم نەکردووە، کە یەکەم حەجەو پێی دەڵێن: حەجی ئیسلام وە دەوڵەمەندیشم، خزمی خۆییشم نیە کە لەگەڵما بێ بۆ حەج؟ یەحیا وەڵامی بۆ نووسییەوە: تۆ مەهانەی رەوات هەیە لەبەر ئەوە حەجت لەسەر نیە.

١٦٥) سوننەتەکانی حەج:

یەکەم: کردنی حەج بەحجیا، چۆنێتی ئەم جۆرە لە حەج لە پێشەوە رابوورد.

دووەم: لەببەیکە کردنە، بەم شێوەیە: (**لبيك اللهم لبيك، لبيك لا شريك لك لبيك. ان الحمد والنعمة لك والملك لا شريك لك**).
سوننەتە لەگەڵ نێتەکەیدا لە ببەیکە بکا، چونکە پاشینان وایان نەقڵ کردووە لە پێشینان، سوننەتە لەپاش ئیحرام دابەستن زۆر خەریکی لەببەیکەکردن بێ، بە تایبەتی لەکاتی گۆڕانی وەزعدا، وەك سواربوون‌و دابەزین‌و سەرکەوتن بۆ شوێنی بەرزو داپەڕین لە شوێنی بەرزەوەو

تێکەڵبوون لەگەڵ کۆمەڵدا، لەکاتی داهاتنی شەوو هاتنی ڕۆژدا، لەکاتی بێنوێژیی‌و لەشپیسی‌و زەیستانیشدا لەببەیکە زۆرکردن سوننەتە، هەروا لە مزگەوتی ئەلخیفداو لە مەسجیدولحەرامدا، بەڵام لەکاتی تەوافی قودومو لە تەوافی سەفاو مەڕوەدا تەلبییەکردن سوننەت نیە، چونکە ئەمانە ویردی تایبەتی خۆیان هەیە، هەروا لە تەوافی ئیفاضەو تەوافی ماڵئاواییدا لەببەیکە نەکات، چونکە کاتی بەسەرچووە، چونکە کاتی لەببەیکەکردن لەگەڵ ڕجمکردنی شەیتان لە جەمرەتولعەقەبە بەسەردەچێ. سوننەتە بۆ پیاو نەك بۆ ژن دەنگ لە لەببەیکەکردن هەڵبڕێ، سوننەتە کە لەببەیکەی تەواوکرد سەڵاوات لەسەر پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} بدا، وە داوای بەهەشت‌و ڕەزامەندی خودا بکا، وە پەنابگرێ بەخودا لەئاگری دۆزەخ! ئەوجا بە ئارەزووی خۆی نزابکا، لەکاتی تەلبییەدا باقسە نەکا، سلاوکردن لێی لەوکاتەدا ناباشە، بەڵام ئەگەر کەسێ سلاوی لێکرد وەڵامی دەداتەوە.

سێیەم: تەوافی هاتن، کەناودارە بە تەوافی قدووم، چونکە ئەم تەوافە دیاری (تحیە)ی بەیتولحەرامە. لە صەحیحی موسلیمدا دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {درودی خوای لەسەربێ} کە تەشریفی گەیشتە مەککە تەوافی بەیتی کرد.

بەڵام ئەگەر عەمرەکەر تەوافی عەمرەیکرد، بری تەوافی هاتن دەکەوێ، هەر وەك چۆن کردنی نوێژی فەرز برێتیی نوێژی دیاری مزگەوت دەکەوێ.

چوارەم: شەومانەوە لە موزدەلیفە، بەوە دەیێتەجێ کە زوربەی شەو لەوێ بێ، رافیعی وا دەفەرموێ: گوتراویشە: دێتەجێ بەیەك چاوتروکان لە پاش نیوەشەو، نەوەویش {رەحمەتی خوای لێبێ} ئەمە بە لەبارتر دەزانێ.

پێنجەم: دوو رکات سوننەتی تەوافی فەرزە، هەندێ دەفەرموون ئەم دوو رکاتە فەرزە، بەڵام قسەی دروست ئەوەیە کە سوننەتەو فەرز نیە، چونکە لە فەرموودەیەکی شەیخەیندا دەفەرموێ: پیاوێ لە بارەی ئیسلامەوە پرسیاری هەبوو، پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: لە شەوو رۆژێکا دەبێ پێنج نوێژ بکەی، پیاوەکە گوتی: باشە نوێژی ترم لەسەرە یانا؟ فەرمووی: نەء، نوێژی ترت لەسەر نیە، مەگەر بە ئارەزووی خۆت نوێژی سوننەت بکەی[1].

---

[1] لێرەدا دانەر دەفەرموێ: خامسها: (ركعتا الطواف (أي طواف الفرض) لقوله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) (خمس صلوات في اليوم والليلة) تا کۆتایی فەرموودەکە. دیارە کە ئەمە ئیختصارێکی زۆر موخیللە بۆ ئەم عیبارەتەی کیفایە کە، کە دەفەرموێ: (وركعتا الطواف.. واختلف في ركعتي الطواف.. فقيل بوجوبهما والصحيح عدم وجوبهما لقوله عليه الصلاة والسلام: (خمس صلوات.. الخ)، جا لەبەر ئەوە ناچار بووم کە راستی بکەمەوە. لە راستیدا مـن بەش بە حاڵی خۆم ئەگەر شارەزاییەکی باشم نەبوایە لە حەدیپدا، وە ئەصڵی حەدیپو مەسەلەکەم لەسەر چاوەکاندا نەدۆزیایەتەوە لەم تەرجەمەدا تووشی هەڵەی گەورە گەورە دەبووم، چونکە بە راستی ایجازی مخلی زۆر تیادایە، ئەو رەشە خەڵکە لە کوێ لەم هەمەکە مەتەڵو برووسکەو هێماو رەمزو ئاماژەیە تێدەگا.. ئەگەر کەسێکی بە ویژدان ئەصڵەکەو تەرجەمەکە بەرابەر بکا، ئەوسا بۆی دەردەکەوێ کە زۆر شوێن لە ئەصڵەکە وەك هەواڵەکردنو مەتەڵ داهێنان وایە. فەرموو

شەشەم: شەو مانەوە لە خاکی مینا لە ڕۆژی جەژنو سێ ڕۆژەکانی دوای جەژندا. بەوە دێتەجێ کە زوربەی شەوەکان لەوێبێ.

حەوتەم: تەوافیماڵئاوایی، کە بریتییە لە دواشت کە حاجی دەیکا، دەگێڕنەوە: عومەر {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: دواهەمین کردارەکان تەوافی بەیتە (مالیك لە مووەطادا دەیگێڕێتەوە).

١٦٦ خۆ ڕووتکردنەوە لە جلو بەرگی دووراو:

ڕاجیایی هەیە لە نێوانی زاناکاندا کە ئایا خۆ ڕووتکردنەوەی پیاو لە جلو بەرگی دووراو، سوننەتە یا پێویستە، هەندێ دەفەرموون: فەرزە، ئەمە بڕیاری ڕافیعیو نەوەوییە، کەسانی تر هەن دەفەرموون: سوننەتە، ئیسنائی دەفەرموێ: ئەم ڕایە بەجێیە.. جا کاتێ خۆی ڕووتکردەوە سوننەتە دوو پارچە بەرگی سپی تایبەتی (ئیزارو ڕیداء) بپێچێ بە خۆیەوە، جووتێ سۆلیش لەپێ بکا، ئیبنولونذیر دەفەرموێ: چەسپیوە کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کە ئیحرام دادەبەستن بەشتە ماڵێکی سپیو بەرکۆشێکی

چی لەم عیبارەتە تێ دەگەی: (الواجب الثاني: رمي الجمار الثلاث ثلاث مرات أيام التشريق الثلاثة غير جمرة العقبة فانها ترمى اليها سبع حصيات فقط!!) کە ئەمە جۆرە تەحریفێکە بۆ کیفایەکە. دەفەرموو، تەرجەمەکەی لە زنجیرە (١٦٢)دا بخوێنەوە، هەتا ڕاستو دروستی ئەم ڕوونکردنەوەیەت بۆ ڕوون ببێتەوە.

- وەرگێڕ -

سپی بپۆشن لەگەڵ جووتێ شۆڵدا. لە بوخاری شەریفیشدا دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} کە ئیحرامی دەبەست، ئیزارو ریدائێکی دەپۆشی، هەروا هاورێکانیشی. (موسلیم) بەرگی سپیش بۆ ئیحرام بەپێی ئەم فەرموودەیە: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (البسوا من ثیابکم البیاض.. الحدیث)، تەرجەمەکەی لە زنجیرە (١٠٣)دا رابورد. بۆ ئیحرامدار جلی رەنگکراو ناپەسەندە، وە سوننەتە لە پێش ئیحرام دابەستندا دوو رکات نوێژی سوننەت بکا، بە نیازی سوننەتی پێش ئیحرام، لە رکاتی یەکەمدا {قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ}ە بخوێنێ‌و لە دووەما {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ} هەتا ئەگەر لەمکاتەدا نوێژی فەرز بکا برێتیی ئەم سوننەتە دەکەوێ.

١٦٧) ئەو شتانەی نادروستن بۆ ئەو کەسەی لە ئیحرامدابێ:

ئەو شتانە کە نادروستن لەسەر مرۆڤ لە ئیحرامدادە شتن:

یەکەم: لەبەرکردنی جلی دووراو.

دووەم: ئەوە کە پیاو هەموو سەری، یا هەندێکی داپۆشێ.

سێیەم: ئەوەیە کە ئافرەت رووی خۆی داپۆشێ. جا کاتێ پیاو ئیحرامی بەست ئیتر نابێ، زیاد لە بەرگی ئیحرام شتی تر لەبەر بکا، خوا دووراو بێ وەك کراس‌و دەرپێ‌و کەواو شتی وا، یا چنراوبێ وەك فانیلە، یا هۆنراوبێ وەك کراسی زریە، وە نابێ سەری بە کڵاوو مێزەرو

شتی وا داپۆشێ، بەڵكوو دەبێ قەناعەت بكا بە تەنها ئەو دوو خاولییە گەورەیە.لە صەحیحەیندا دەفەرموێ: ئیبنو عومەر {ڕەزای خوایان لێبێ} فەرمووی: پیاوێ گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا! بەرگی ئیحرام چییە بۆ كەسێ لە ئیحرامدا بێ؟ فەرمووی: مێزەرو كراسو دەرپێو خوف لەبەر نەكا، ئەگەر كەسێ جووتێ سۆڵ (وای) دەست نەكەوت (كە هەموو پەنجەكانی بە دەرەوە بێ) ئەوا با جووتێ خوف (لە خوار قاپەڕەقەڵەیەوە بیڕێتەوە) ئەوجا لە پێیان بكا، وە هەر بەرگێ زەعفەرانو وەرسی پێوەبێ لەبەری مەكەن.

دەڵێن: ئەگەر كەسێ سۆلی دەست نەكەوت دروستە جووتێ خوف لەپێبكا، وە نەیشی بڕێتەوە قەیناكا، بەڵام واباشە بیكات بە سەرپێوە، گوایە فەرموودەكەی بڕینەوەی خوف لە قاپەرەقەڵەدا، بەم فەرموودەیە هەڵوەشاوەتەوە كە دەفەرموێ: ئیبنو عەبباس {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی كەسێ جووتێ سۆلی دەست نەكەوت ئەوا جووتێ خوف لەپێ بكا، وە كەسێ پەشتەماڵ (إزار)ی دەست نەكەوت، با دەرپێ لەپێ بكا. (شەیخان. واتە: شێخی بوخاریو شێخی موسلیم گێڕاویانەتەوە).

ئەو بڕیارەیش كە دەفەرموێ نابێ ئیحرامدار سەری داپۆشێ بە پێی ئەم فەرموودەیە: پیاوەكەی كە لە ئیحراما لە وشترەكەی كەوتە خوارەوەو ئەمری خودای كرد، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: سەری دامەپۆشن بە چمكی كفنەكە، با سەری بەدەرەوە بێ، چونكە ئەمە كە لە ڕۆژی قیامەتدا زیندوو دەبێتەوە، لەسەر ئەم حاڵەی ئێستای بە بەرگی ئیحرامەوە زیندوو دەبێتەوە! (شەیخان) دروستە بە تاڵێ بەن،

یا بە بەندەخۆێنێ بەکۆش (ئیزار)ەکەی قایم بکا بە قەدیەوە، یا پشتێنێکی بەسەردا ببەستێ، یا سەرێکی ببەستێ بە خاولییەکەی ناوشانیەوە، بەڵام دروست نیە بییان دووریێ بەیەکەوە، هەروا دروست نیە چمکێکی خاولییەکەم ناوشانی ببەستێ بە چمکێکی تریەوەو کرێی بدا، یا بییان دوریێ بە یەکەوە، یا بە تاڵێ بیان بەستێ بە یەکەوە، دروستیشە ئیحرامدار شمشێر بکاتە ملیو کەمەربەندی پارەکەی ببەستێتە پشتی. ئەمە بۆ پیاو بوو، بەڵام ژن بەس روخساری نابێ داپۆشێ، چونکە روخساری ژن لەم بارەیەوە لە حوکمی سەری پیاودایە، داپۆشینی دروست نیە، بەڵام دەبێ سەریو باقی لەشی بە جلو بەرگ داپۆشێ، بەهی دووراویش دروستە، وەلێ ئەوەندە هەیە ژن بۆی هەیە پەچە بگرێتەوە، یا بە رووپۆشێ رووی خۆی بپۆشێ، بە مەرجێ ئەو پەچەو رووپۆشە نەکەوێ لە روخساری، ئیتر لەبەر پێویستی وا بکا، یا بە ئارەزوو، یا لەبەر گەرماو سەرما، یا لەترسی ئاژاوەو روانینی ناڕەواو شتی وا ئەوە چون یەکە.

چوارەم: شانەکردنی مووی سەروریشو هەموو موویەکی تر نادروستە، چ بۆ ژن، چ بۆ پیاو، تەنانەت ئەگەر دەیزانی بە خوران بە نینۆك موەکان هەڵ دەوەرێن ئەوەیش دروست نیە، چونکە لەکاتی ئالۆسکانو پەستان بەسەریەکا شتی وا روودەدا، هەروا چەورکردنی مووی ریشو سەرو سمێڵو ئەندامانی تری لە بۆ پیاوو ژن نادروستە.

پێنجەم: لابردنی مووی لەشو جەستەیە ئیتر بە تاشین بێ، یا بە هەڵکەندنو هەڵکێشان بێ، یا بەکوتکردنەوە بێ، یا بەهەڵکورووزان بێ، یا بەرووتانەوەبێ بەهۆی دەرمانی حەمامەوە، ئەمانە هەمووی چون

یەکـەو حەرامـە، سەرتاشـین بـەدەقی ئایـەتی قورئـان حەرامـە کـە دەفەرموێ: {وَلاَ تَحْلِقُواْ رُؤُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ – سورة البقرة – ١٩٦/٢}.

شەشـەم: لابرنـی نینـۆکیش وەك لابردنـی مـوو نادروسـتە، ئـیتر بەرهەرشتێ نینوکی بکا نادروستە، با بـەددانیش بیقرتێنـی، یـا بەدەست بیشکێنێ، چونکە زاناکان بەیەك دەنگ بڕیاریان داوە کە ئەوە نادروستە.

حەوتەم: بەکارهێنانی بۆنی خۆش بۆجل‌و بەرگـو لەش نادروستە، چـونکە ئـەوە کـەیفـو سـەفایە، حـاجیش دەبـێ سـەرگەرمی کارەکـانی حەجبێ‌و بـەهۆی ئـەوەوە قژئالۆسکاوی تـەپو تـۆزاوی بێ‌و، سـەرقژنەو بۆرەکـەڵ بـێ، وەك لـە فـەرموودەدا وا دەفـەرموێ. لەبـەر ئـەوەیش کـە پێغەمبـەری خـوا {دروودی خـوای لەسـەربێ} دەفـەرموێ: ئـەم بـۆنی خۆشـەی کەواپێتـەوە سـێ جـار بیـشۆ، مەبەسـت ئەوەیـە ئـەوەی بۆنـە خـۆش بـێ - وەك گـوڵ‌و ڕێحانـەو یاسـەمین‌و وەنەوشـە - نابـێ نەبیـدا لـە خـۆی‌و نەبیدا لە دەمووچاوی. بەڵام ئەگەر پارچـەیێ میـسکی هـەڵگرت، یـا هـەر بـۆنێکی تـری لەکیـسەو شووشـەو پریاسـکەی بەسـتراوەدا هـەڵگرت ئـەوە نادروسـت نیـە، خـوا بـۆنی بکـا یـا بـۆنی نـەکا. ئەمـە شـافیعی بـە دەق فەرموویەتی.

هەشتەم: ڕاوکـردن‌و کوشـتنی نێـچیر. مەبەسـت لـە نێـچیرە هـەموو گیاندارێکی دەرەکـی وایـە کـە گۆشـتی بخـورێ، ئـیتر خـوا مـاڵی بووبـێ یـا کێوی بێ، خوا چوارپێ بێ یاخود مەل‌و باڵنەدەبێ، چونکە هـەردوولایان پێیـان دەگـوترێ نێـچیر. سـەر بەڵگـەی نادروسـتیی ڕاوی نێـچیر ئـەم

ئایەتەیە: {وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا – سورة المائدة – ٩٦/٥} واتە: راوی نێچری وشکانی لە ئێوە حەرامە، کاتێ لە ئیحرامدابن.

گیانداری کە گۆشتی نەخوری بە نێچیر دانانرێ، لەبەر ئەوە راوو کوشتنی نادرست نیەو تۆڵە لەسەر بکوژیان نیە، بەڵکوو ئەم چەشنە هەیانە کوشتنی بۆ ئیحرامدارو بێ ئیحرام سوننەتە، چونکە ئازاردەرو ومزەنکەرن، بەڵکوو ئیمامی رافیعی {رەزای خوای لێبێ} لەسەر باسی خواردەمەنییەکانا دەفەرموێ: دڕندەو جانەوەری زیانە خورۆ پێویستە بکوژرێن، وەك مارو دووپشكو مشكو سەگی نهێنگرو سەگی هارو قەڵەڕەشەو گورگو شێرو پڵنگو ورچو سیسارکەو هەڵۆو کێچو مێشوولەو زەردەواڵەو زەردەزیرە.

نۆیەم: ژن بەشوودانو ژن مارەبڕینە، هەروا سەرجێییو دروستبوونو دسبازی بە شەهوەتەوە. ئیحرامدار دروست نیە بۆی کە ژن بۆ خۆی مارە ببڕێ، یا ژن لە کەسێکی تر مارە ببڕێ، خوا بە سیفەتی جێکاریی (وەکالەت)بێ، یاخود بە سیفەتی هەقداری (ویلایەت)بێ. چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئیحرامدار نەژن لە خۆی مارەدەکا، نەژنیش لە کەسێ تر مارەدەکا لە گێڕانەوەیەکا: نابێ خوازبێنیش بکا. (موسلیم) لە گێڕانەوەی دارە قوطنیدا: ئیحرامدار نە ژن دێنێو نە ژن لەکەسێ مارە دەکا. جا گریمان ئەگەر ستی وای کرد ئەوە گرێدان (عەقد – مارەبڕین)ەکە پووچە، چونکە ئەم جۆرە نەیکردنە نادروستیو تێکچوون دەخوازێ، ئەم بڕیارە یەکگرتنی

هاوڕێیانی پێغەمبەری لەسەرە. خوای گەورە لە بارەی جووتبوونەوە لەگەڵ ژندا دەفەرموێ: {الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَن فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلاَ رَفَثَ وَلاَ فُسُوقَ وَلاَ جِدَالَ فِي الْحَجِّ – سورة البقرة – ١٩٧/٢} واتە: کاتی خەریکبوون بە کردەوەکانی حەجەوە چەن مانگێکی ئاشکراو دیاری کراون، جا هەرکاتێ خەریك بوون بە ئادابی حەجەوە، لەکاتی حەجدابەستنەوە ئیتر نابێ بچنە لای حەلاڵی خۆتان، وە نابێ دەرچن لە یاسای ئایینو نابێ کاری بەدبکەن، بەهیچ جۆرێ نابێ دەرچن لە یاسای دامەزراوی حەج، هەروەك جووتبوونو کەیفکردن لەگەڵ ژندا نادروستە خۆرەحەتکردنیش نادروستە، چونکە لە شوێنێ بۆنی خۆشو ژن مارەکردن، کە هۆکارن لە بۆ جووتبوون، نادروست بن، دیارە کە جووتبوونو شتی وا نادروستترن، هاوکات لەگەڵ ئەوەدا تێکەڵی ژنو پیاوو کەیفکردنیان پێکەوە لەکاتی خەڵوەکێشان – واتە: اعتكافدا - کە لەحەج بچووکترە، نادروستە، کەواتە چۆن لەکاتی حەجدا دروست دەبێ، بەڵکوو لەم کاتەدا پتر نادروست دەبێ.

١٦٨) تۆڵە (فیدیە) پێویستە لەسەر کەسێ ئەمانە بکا:

ئەم شتانە کەباسمانکردن، هەموو نادروستن، کەسێ بیانکات، تۆڵەی دەکەوێتە سەر، بەڵام ئەمە باسێکی دوورو درێژە، لقو پۆپی زۆری لێ دەبێتەوە، ئێمە لێرەدا ئاماژە بۆ ئەم چەند شتە دەکەین: لەکاتی دسبازیو ماچو مۆچا کاتێ تۆڵەی دەکەوێتە سەر کە ئاوی

بێتــەوە. ژن مــارەکردنیش تۆڵــەی نیــە، چــونکە کارەکــە دانامــەزرێ‌و مەبەستەکە نایەتە جێ، جووتبـوونیش، چ بـەپێش بـێ، چ بـەپاش بـێ چ لەگەڵ ئادەمیزادا بێ، چ لەگەڵ گیانلەبەری تردا بێ، حەج‌و عـەمرە هـەڵ دەوەشێنێتەوە، ئاشکرایە کە عەمرەیەك ئیحرام شکاندنی هەیە، ئەوەندە هەیـە هـەر چـەند عـەمرەو حەجەکـەی بـەتاڵ دەبنــەوە، بـەڵام دەبـێ تەواویان بکا، چونکە خـوای گـەورە دەفـەرموێ: {وَأَتِمُّواْ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّهِ – بر: ز – ١٥٨} = راڤەی ئەم ئایەتە لە زنجیرەی (١٥٨)دا رابورد.

هەروەها پێویستە لە ساڵی دواییدا بەبێ تەفرە قـەزای ئـەو حـەج‌و عەمرەیــە بکاتــەوە، ئــیتر حەجەکــە فــەرزبێ ســا ســوننەتبێ قــەزا کردنەوەکـەی چـون یـەك پێویستە. ژن ئەگـەر پیـاو بـەزۆر جـووت بـوو لەگەڵیـدا، یاخـەوتبوو، ئـەوە حەجەکـەی بـەتاڵ نابێتـەوە، بـەڵام ئەگـەر لەسـەر رەزای خـۆی بـوو، وە دەشـیزانی کـە ئـەو ئیـشە نادروسـتە ئـەوە حەجەکەی پووچ دەبێتەوە.

١٦٩) کەســـێ فریـــای وەســـتان لـــە غـــەرەفات نەکەوێ حەجی لە دەست دەچێ:

هەرکەسێ لەپێش شەبەقی بـەیانی رۆژی جەژنـدا فریـای وەسـتانی عەرەفە نـەکەوێ، حـەجی ئـەو سـاڵەی لـەکیش دەچـێ! چـونکە پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەرکەسێ لە شەوی جەژنـدا فریای هـاتن بـۆ عـەرەفات بکەوێ ئەوە فریای حـەجی ئەوساڵە دەکـەوێ، هەرکەسـێ هـەتا شەوی جەژن تەواو دەبـێ فریـای هـاتن بـۆ کێـوی عەرەفـە نەکـەوێ ئـەوە

حەجی ئەو ساڵەی لە دەست دەچێ، با ئیحرامی عەمرە دابەستێ، لە ساڵی دواییشدا حەجی لەسەرە (دارە قوطنی) چونکە وەستان لە عەرەفە بنیاتێکە بەستراوە بە کاتێکی تایبەتەوە، کە کاتەکە بەسەرچوو ئەویش بە سەردەچێ، کە بنیاتێکیش لە کارێ فەوتا، کارەکە گشتی دەفەوتێ، رێك وەم نوێژی هەینی کە کاتەکەی بەسەر چوو خۆشی بەسەردەچێ، جا لەم کاتەدا بەبێ درەنگ کرداری عەمرەیێ تەواو دەکاو ئیحرام دەشکێنێ، کە برێتییە لە تەواف‌و هەڕاکرن‌و سەرتاشین، بەبێ راجیایی دەبێ بۆ ئەم عەمرە تەواف بکا، بەڵکوو دەبێ هەڕاکردنیش ئەنجام بدا، ئەمە کاتێ وایە ئەگەر لە پاش تەوافی هاتن هەڕاکردنی نێوانی سەفاو مەڕوەی ئەنجام نەدابوو، بەلام رەجمی شەیتانی لە مینا ناوێ، هەروا سوننەت نیە شەویش لە مینا بمێنێتەوە، با کاتی ئەم دوو شتەیش مابێ، گوتمان ئەم جۆرە کەسە کە دێن بۆ حەج‌و فریای وەستان لە خاکی عەرفە ناکەون، دەبێ لە ساڵی ئایندەدا ئەو حەجە قەزابکەنەوە، هەروا دەبێ دیاری بەیتیش سەرببڕن... دەگێڕنەوە: هەبباری کوڕی ئەسوەد، لە رۆژی جەژندا دێ بۆ خزمەتی ئیمامی عومەر (رەزای خوایان لێبێ) دەفەرموێ: ئەی فەرمانڕەوای موسوڵمانان! ژمارەی رۆژەکانمان لێتێکچوو، بۆیە وا درەنگ هاتووین، دەی چارمان چییە؟ عومەر پێی دەفەرموێ: بڕۆ بۆ مەککە لەوێ تەوافی بەیت بکە، خۆت‌و ئەوانەی کە لەگەڵتان، ئەوجا هەڕاکردنی نێوانی سەفاو مەڕوە ئەنجام بدەن، ئەگەر هێناوتانە سەرو دیاری بەیتیش سەربڕن، ئەوجا یا سەرتان بتاشن، یا کورتی بکەنەوە، ئیتر بگەڕێنەوە بۆ ماڵەوەتان، لە ساڵی ئایندەدا حەج بکەن‌و دیاری بەیتیش سەربڕن، بەلام ئەگەر کەسێ دیاری لەباردانەبوو، با سێ رۆژ

لەکاتی حەجداو حەوت رۆژ لە ولاتی خۆی بەرۆژوو بێ! (مالیك {رەزای خوای لێبێ} لە مووەطادا بە رشتەیەکی دروست دەیگێڕێتەوە) جا ئەم بڕیارەی عومەر شۆرەتی دەرکرد، وەکەس رەخنەی لێی نەبوو، لەبەر ئەوە سەری گرتو بوو بە یەکگرتنی نەتەوە (ئیجماعی ئوممەت).

١٧٠) کەسێ بنیاتێ نەکا حوکمی چییە:

ئەگەر کەسێ بنیات (روکن)ێ لە بنیاتەکانی حەجی لە کاتو شوێنی خۆیدا نەکرد، نابێ ئیحرام بشکێنێ، بەڵکوو ئەگەر مەودای مابوو دەبێ بگەڕێتەوە سەریو بیکا، وە نەکردنی بنیات بەخوێن تۆڵەی ناکرێتەوە، چونکە حەجەکە بەبێ ئەو تەواو نابێ، چونکە ماهییەتو چییەتی حەج بەبێ کردنی گشت بنیاتەکانی نایەتە جێ، چونکە چییەتی (ماهییەت)ی شت بە فەوتانی بەشێکی، گشتی دەفەوتێ، وەك نوێژ هەتا گشت بنیاتەکانی ئەنام نەدا نابێ دەستی لێهەڵبگرێ.

١٧١) ئەو گیاندارەی کە سەربڕینی پێویست دەبێ لە ئیحرامدا:

ئەو خوێنانەی کە کردنیان بەم بۆنەیەوە پێویست دەبێ، بەهۆی نەکردنی ئەرکێکەوە (واتە: واجبێکەوە)، یا بەهۆی کردنی شتێکی قەدەغەوە، مەڕە یا بزنە بە مەرجێ بۆ قوربانی بشێن، بەلاّم لەکاتی جووتبووندا دەبێ وشترێ سەربڕێ بۆ گەدایانی بەست (حەرەم)ی

مەککە. تەنیا ئەوەندە هەیە تۆڵەی راوی نەچیر بەم شێوەیە: هەر نەچیرێ بکوژێ دەبێ بە وێنەی خۆی تۆڵەی بدا: لە جیاتی بچووك بچووكو لە جیاتی گەورە گەورە.

١٧٢) ئەو خوێنە پێویستانە پێنجن:

یەکەم: خوێنێکە کە پەیوەندی بە نەکردنی ئەرکێکەوە هەبێ وەك نەکردنی ئیحرامدابەستن لە نیشانگاو جێگەدابەستنی خۆیدا، وەك نەکردنی رەجمی شەیتان، ئەم خوێنە خوێنی ریزلێگرتنو قەبڵاندنە، واتە: دەبێ بە ریزیەکێ لەم سێ شتە بکا: پێویستە مەرێ یا بزنێ بدا بە هەژارانی بەستی مەککە، ئەگەر ئەوەی پێنەکرا مەرێ بقەبلێنێ بە پارەو بە پارەکە خۆراك بکرێو بیکا بە خێر، ئەگەر ئەوەیشی بۆ نەکرا، لە جیاتی هەر مشتی لەو خۆراکە، کە مەرجە پێبژێوی بێ، رۆژێ بە رۆژووبێ. رافیعی لە (المحرر)دا ئەمە دادەنێ بە فەرمایشتێکی دروست، خاوەنی مەنهەجیش لەم بڕیارەدا پەیڕەوی رافیعی دەکا.

دووەم: ئەو خوێنەیە کە بەهۆی سەرتاشینو رابواردنەوە پێویست دەبێ، جا ئەگەر کەسێ سێ تەڵ مووی لە لەشی خۆی بڕی یا زیاتر، یا سێ نینۆکی خۆیی کرد ئەمە پێویست دەبێ لەسەری: یا ئاژەڵێکی وا سەربڕێ کە بۆ قوربانی بشێ، یا سێ مەن پێبژێوی بدا بە شەش گەدا، یا سێ رۆژ بەرۆژووبێ! ئەم خوێنەیش خوێنی وەجەڵ دیاریکردنو سەپشککردنە، واتە: پێویستە لەسەرت یا خوێنێ بکەی یا وەجەڵە دیاریکراوەکەی بکەی، وە لەکردنی هەریەکێ لەم دووشتە خۆت

سەرپـشکی. سـەر بەڵگـەی ئـەم سەرپـشکییە ئـەم ئایەتەیـە: {فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضاً أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ – سورة البقرة – ٢/١٩٦} واتـە: هەرکەسـێ لـە ئێـوە لـەکاتی ئیحرامـا نـەخۆش کـەوت یـا ئـازارێ لـە سـەریدا بـوو، بـەهۆی یـەکێ لـەم دووشتەوە بە ناچاری سەری خۆی تاشی، ئـەوە لـە سـەریەتی تۆڵـەیێ بـدا لە باتی ئەو سەرتاشینەی، ئەو تۆڵەیە سێ جۆری هەیـە خـۆی سەرپـشکە لە کردنی یەکێکیان، کـە بـرێتین لـە ڕۆژووی سـێ ڕۆژ، یـا خـواردە مـەنی شــەش هــەژار، یــا ئاژەڵــێ ســەرببڕێو دابەشــی بکــا بەســەر هــەژارانا. پێغەمبــەریش {درودی خوای لەسەربێ} لــەم فەرموودەیــەدا ئــەم مەســەلەیەی ڕوونکردۆتەوە: کەعبی کوڕی عـوجرە {ڕەزای خوای لێبێ} دەفـەرموێ: لـەکاتی حودەیبییەدا ئاگرم لە ژێر مەنجەڵێکا خۆش دەکرد، ئەسپێ لەسەرم هەڵ دەوەری لە بەرزۆری، لەوکاتەدا پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} تەشریفی هات بۆ لام، فەرمووی پێم: ئـەم جرِوجانەوەرانـەی سـەرت ئـازات دەدەن؟ وتم: بەڵێ. فەرمووی: سەرت بتاشە، لە پاشا یا مەڕێ یا بزنێکی خێر سەربڕە، یاخود سـێ ڕۆژ بـە ڕۆژوو بـە، یـا خـود سـێ مـەن خورمـا بـدە بـە شـەش هـەژار. (شـەیخان). ئەوەیـشمان لـە یادبـێ کـە نینـۆککردنیش ڕێـك وەك سەرتاشین وایە بۆ ئەم تۆڵەیە، هەروا هەموو ڕابواردنـەکانی تـریش، وەك بـۆنی خـۆشو خۆچـەورکردنو جلـی دووراو لەبـەرکردنو بەراییـەکانی سەرجێیی، چونکە هەموو ئەمانە بەشێکن لە ڕابواردنو کەیف.

سێیەم: ئەو خوێنەیـە کـە بـەهۆی ئیحـصارەوە پێویـست دەبـێ، جا ئەگەر حاجی یا عەمرەکەر ڕێگـەی حـەجی لـە لایـەن دوژمنـەوە لـێگیراو نەیتوانی حەج یا عەمرەکەی یا هەردووکیان تەواو بکا، خـوا ئـەو شـوێنە

خاکی بەست بێ یانە، وەرێگەی تریش نەبوو جگە لەو رێگەیە کە چووبووە بەست، ئەوە ئیحرامەکەی هەڵدەوەشێنێتەوەو لە کوێدا رێگەی لێقەدەغە بووبوو لەوێدا ئاژەڵێ بە دیاری سەردەبڕێ بۆ هەژارانی ئەو جێگەیە، لای کەمی ئەم ئاژەڵە مەڕ یا بزنێکە کە دەست بدا بۆ قوربانی، وەبێ نیازی ئیحرام تێکدان بهێنێ. سەر بەڵگەی ئەم کارە ئەم ئایەتە پیرۆزەیە: {فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ} واتە: ئەگەر قەدەغەکران لە تەواوکردنی خودا پەرستییەکەتان ئەوە ئاژەڵێ بکەن بە دیاری، بەپێی توانای خۆتان. دەربڕینی مەبەستی تەواو لە ئایەتەکە ئاوایە: ئەگەر رێتان لێچووە بەست، بۆتان هەیە ئیحرام هەڵوەشێننەوە، بەڵام ئاژەڵێکی دیاریتان دەکەوێتە سەر. لە صەحیحەیندا دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) ساڵی رێککەوتنی حودیبییە لە ئیحرامی عەمرەدا بوو، هاوبەشپەیداکەرەکان رێگەیان نەدا عەمرەکەی تەواو بکا، لەبەر ئەوە ئیحرامی شکاند. دەبێ لە پێش سەرتاشیندا، بۆ ئەم ئیحرام شکاندنە، ئاژەڵی دیاری سەرببڕێ، نەك بە پێچەوانەوە چونکە خوای مەزن دەفەرموێ: {وَلاَ تَحْلِقُواْ رُؤُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ - سورة البقرة - ٢/١٩٦} واتە: سەرتان مەتاشن هەتا دیارییەکە دەگاتە جێگەی سەربڕینی خۆی.

چوارەم: خوێنی پێویست بەهۆی گوشتنی نێچیرەوە. ئەم خوێنە ئاوایە: ئەو نەچیرە کوژراوە ئەگەر وێنەداربوو، ئەوە خۆی سەرپشکە بە یەکێ لەم سێ شتە: یا وێنەکەی سەرببڕێو بیبەخشێتەوە بەسەر هەژارانی بەستی مەککەدا، یا ئەو ئاژەڵەی کە دادەنرێ، بە وێنەی نەچیرە راوکراوەکە، دەقەبڵێنێ بە پارەو پارەکەی دەدا بە خواردەمەنیو

خواردەمەنییەکە دەدا بە هەژارانی بەستی مەکە، یا لەجیاتی هەر مشتێ لەو خۆراکە پێیقەبلاوە رۆژێ بە رۆژوو دەبێ. بەپێی ئەم ئایەتە {فَجَزَاء مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَو عَدْلُ ذَلِكَ صِيَامًا – سورة المائدة – ٩٥/٥} واتە: ئەی موسوڵمانەکان! لەکاتێکا کە ئێوە لە ئیحرامدابن نەچیر مەکوژن، وە هەرکەسێ لە ئێوە لەم کاتەدا نەچیرێ بە قەستی بکوژێو بزانێ کە ئەوە کارێکی حەرامە، ئەوە لەسەریەتی تۆڵە دانەوە بە گیانلەبەرێ کە وەکوو ئەو نەچیرە وابێ، کە دوو پیاوی خاوەن دادو عەدالەت دایبنێنو حوکمی پێبکەن، وە دەبێ ئەو ئاژەڵە تۆڵەیە بنێرێ بۆ حەرەمی مەککەو لەوێ سەرببڕێ بۆ هەژارانی حەرەم، یا کەففارەتێ بدا کە برێتییە لە بەهای ئەو ئاژەڵە تۆڵەیە، وە دەبێ بەو بەهایە خۆراكو دانەوێڵە بکڕێو بیدا بە هەژاران، یاخود بە ئەندازەی ئەو خواردەمەنیە بە رۆژووبێ، بەم شێوەیە لە باتی هەموو مشتێ رۆژێ بە رۆژووبێ، بەلام ئەگەر نەچیرێکی وای کوشت کە وێنەی دیاری نەکرابێ لە شەرعا، ئەوە خۆی سەرپشکە لە یەکێ لەم دوو شتە: یا دەقەبلێنرێ بە پارەو بە پارەکە خۆراکی پێدەکڕێو دەیبەخشێتەوە بەسەر هەژارانا، یا لەباتی هەر مشتێ لەو خۆراکە رۆژێ بە رۆژوو دەبێ، دەق وەك نەچیری وێنەدار. بەپێی نرخی ئەو شوێنەی کە نەچیرەکەی تیادا دەکوژرێ نرخو بەها بۆ نێچیرەکە یا بۆ وێنە وەجەڵەی دادەنرێ، مەبەستیش لە وەجەڵی وێنەدار ئاژەڵێکی ماڵییە کە شێوەی نزیکبێ لە شێوەی نەچیرەکە، مەبەست ئەوە نیە کە وەجەڵەکەشی لە توخمی خۆی بێ، هەتا بگوترێ: پێویستە لە جیاتی وشتر مەرغ وشتر مرغ بدرێو لە

جیاتی ئاسك ئاسك بدریٚ. چونکه خودای گەورە لە ئایەتەکەدا وێنەی نەچیرەکەی بڕیوە بەسەر ئاژەڵدا، لەبەر ئەوە وەجەڵی نەچیرەکە لە توخمەوە دەگۆڕیٚ بۆ وێنەی خۆی لە ناو ئاژەڵی ماڵیدا! کۆمەڵیٚ لە یاران، لە چەن ڕووداوێکا، بڕیاریان داوە کە لەجیاتی وشترمرغیٚ وشتریٚ دەدریٚ، وە لە جیاتی کەرەکێویو گاکێوی گایێ، وە لە جیاتیی دێڵەکەمتیاریٚ بەرانیٚ، جابیر {ڕەزای خوای لیبیٚ} هەواڵی داوە کە ئەمە بڕیاری پێغەمبەرە {دروودی خوای لەسەربیٚ} کە تۆڵەی کەمتیاریٚ بەرانیٚ بیٚ، هەروا کۆمەڵێکیش لەیاران بۆ تۆڵەی کەمتیار بەرانێکیان داناوە، وە لەجیاتی ئاسك بزن، وە لەجیاتیی کەروێشکیٚ گیسکیٚ، ئەمە بڕیاری ئیمامی عومەرو عائیشەیە، لەجیاتیی بچووك بچووكو لەجیاتیی گەورە گەورەو لەجیاتی نێر نێرو لەجیاتیی میٚ میٚو لەجیاتیی ساخ ساخو لەجیاتی شکسدار شکسدار، واتە هاو وێنەیی بەپێی ئایەتەکە لە هەموو ئەم شێوانەدا ڕەچاو دەکریٚ، کەواتە: ئەگەر مەڕەکێوییەکی کوشت تۆڵەکەی مەڕێکە، ئەگەر بەرانە کێوییەکی کوشت تۆڵەکەی بەرانێکە، میٚ لەباتی میٚو نێر لەباتی نێر.

پێنجەم: خوێنی پێویست بوو بە جووتبوون — جماع) ئەم خوێنەیش خوێنی ریزلێگرتنو قەبلاندنە. واتە: خوێنی تەرتیبو تەعدیل، واتە دەبیٚ بەریزیەکیٚ لەمانە بکا: یەکەم وشتریٚ سەببڕیٚ بۆ هەژاران، ئەگەر ئەمەی نەتوانی گایەك سەربڕیٚ، ئەگەر دەستی نەکەوت حەوت سەر مەڕ یا بزن سەربڕیٚ بۆ گەدایانی بەست (حەرەم)ی مەککە. ئەگەر ئەوەیشی بۆ نەکرا بەهای وشترەکە بدا بە پێبژێویو دابەشی بکا بەسەر داماوانی بەستی مەککەدا، ئەگەر ئەوەیشی پێنەکرا لە جیاتیی هەر مشتێك خۆراك رۆژیٚ بە رۆژووبیٚ. بەلگەی پێویستبوونی وشتر

ئەوەیە کە ئیمامی عومەرو عەبدوڵڵای کوڕی {رەزای خوای لێبێ} بڕیاری ئەوەیان داوە، هەروا ئیبنو عەبباس و ئەبو هورەیرە. بۆیەیش ئەگەر وشتر نەبوو دەچین بۆ گا یا بوحەوت سەر مەڕ یا بزن. چونکە گایێ یا حەوت سەر ئاژەڵی وردە، لە قوربانیدا، وەك وشتر وان، بۆیەیش ئەگەر ئاژەڵ نەبوو دەچین بۆ خۆراك، چونکە شەرع لە تۆڵەی نەچێردا لە ئاژەڵەوە دەچێ بۆ خۆراکدان بە هەژاران. بەپێی نرخی ناو مەککە نرخ بۆ وشترەکە دادەنرێ، ئەوەوی لە شەرحی (المهذب)دا وا دەفەرموێ گوتراویشە: بەپێی نرخی مینا وشترەکە دەقەبلێنرێ بە پارەو بە پارەکەیش خۆراك دەکڕرێ. گوتراویشە: لە جێگەی کردنی هۆی ئەم خوێنە. واتە: لە کۆی کۆبووە لەگەڵ ژندا بەپێی نرخی ئەوێ وشترەکە دەقەبلێنێ.

١٧٣) جێگەی ئاژەڵی دیاری و خۆراك بەخشین:

ئاژەڵی دیاری یا بەهۆی (احصار) چوونە بەستەوەیە، یا بەهۆی شتێکی ترەوەیە، جا ئەگەر بەهۆی رێچوونە بەستەوە بوو ئەوە لەکوێدا رێگەی لێ قەدەغەکرابوو لەوێدا سەری دەبڕێ، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە حودەیبیە لەوێدا دیاری سەربڕی، کە رێگەی لێ گیرابوو. بەڵام خوێنی پێویستبوو لەبەرکردنی حەرام یا لەبەر نەرکردنی پێویست، ئەوە دەبێ لە حەرەمدا سەر ببڕێ چونکە ئایەت دەفەرموێ: {هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ – بر: ١٧١ن} جا پێویستە گۆشتەکەی دابەشبکرێ بەسەر گەدایانی بەستدا، چونکە گۆشتەکە مەبەستە لە بەخشینەوەدا.

بۆ ئەوە جیایی هەژاری نیشتەجیو هەژاری میوان نیە، بەلام بەخشینی بە نیشتەجێکان خێرترە، ئەگەر لە جیاتی سەربڕینی ئاژەل خۆراکی دابەشکرد، دەبێ بە تایبەت دابەشی بکا بەسەر هەژارانی حەرەمدا، چونکە وەجەلیش حوکمی وەجەڵداری هەیە، بە پێچەوانەی رۆژووەوە، بۆ رۆژوو لەکوێ ئارەزوو دەکا لەوێ بیگرێ، چونکە قاوزانج وەچاو ناکرێ بۆ هەژار لەوەدا کە کابرا لە خاکی حەرمدا بەرۆژووبێ، بەلایەنی کەمەوە دەبێ تۆڵەکە بە سەرسێ هەژاردا دابەشبکرێ، بەلام مەرج نیە بە یەکسان دابەش بکرێ بەسەریاندا چونکە دروستە هەندێ کەس زیاتر لە هەندێ کەس وەربگرن.

١٧٤) کوشتنی نەچیری حەرەمو بڕینی درەختی:

راوکردنی نەچیری بەستی مککە نادروستە، چی بۆ ئحرامدار چی بۆ بێ ئیحرام، هەروا بڕینی دارو گیای حەرەمی مەککە، بەمەرجی گیانلەبەرکە زیانەخورۆ نەبێو رووەکەکە ئازار دەر، یا وشك نەبێ، بەلام گیانلەبەری زیانەخورۆو رووەکی وشك، یا رووەکی ئازاردەر کوشتنو بڕینیان دروستە، هەموو رووەکێکی دڕکدار بە ئازاردەر دادەنرێ.

پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) لە رۆژی گرتنی مەککەدا فەرمووی: ئەم شاری مەککەیە بەستەو گەلێ شت لە شوێنانی تر کردنیان دروستە، بەلام لێرە دروست نین، ئەمەیش دەستی قەدرو رێزە خودا لەم شارەی ناوە، دەی نەدارو دەرختی دادەپاچرێ، وەنەچیری دەرەوێنرێتەوە، وەنەشتی

داکەوتووی هەڵ دەگیرێتەوە، مەگەر بۆ کەسێ کە ناونیشانی هەڵبدا، هەتا خاوەنەکەی پەیدا ببێو بیباتەوە، نەگیای پاکۆ دەدرێ، عەبباس فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا! تەنیا گیای سوڕناتیکی لێ دەرچێ، چونکە بۆ سووتەمەنی ئاسنگەرو بۆ سووتەمەنی ناوماڵو بۆ پەردووی سەردارەرا بەکاری دێنن؟ پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: باشە تەنیا گیای سوڕناتکی لێ دەرچێ بردنی گەڵای درەختەکەی دروستە، بەڵام نابێ بەداو گڵاکوتکو شتیوا بیوەرێنێ، نەبادا بەرتوێکڵەکەی بکەوێ ئەگەر لقێکی بڕیو خەڵفی دەرنەکردەوە ئەوە دەستەبەرەو تۆڵەی دەکەوێتە سەر، بەڵام ئەگەر لە هەمان ساڵا شوێنەکەی خەڵفی دەرکردەوە ئەوە هیچی لەسەر نیە، وەك بردنی گەڵا، هەموو دارو گیایێ کە لەخۆیەوە سەوز بووبێ بڕینی نادروستە، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: نەگیای پاکودەدرێ. دیارە کە بڕینی نادروست بێ هەڵکەندنیشی نادروستترە! بەڵام دروستە ئاژەڵی تێبکرێ هەتا تیادا بلەوەڕێ، ئەگەر بۆ ئاڵفیش بیبا دروستە، لەسەر فەرمایشتی فرەدروست! گوتراویشە: دروست نیە گیاکەی بکرێ بە گزرە بۆ ئاڵفی ئاژەڵ، چونکە رووکاری فەرموودەکە ئەوە دەگەیەنێ کە دروست نەبێ، بەڵام بڕینی بۆ دەرمان دروستە، لەسەر قسەی فرە دروست، چونکە پێویستی دەرمان گەلێ گرنگترە لە پێویستیی سوڕناتك بەپێی فەرموودەی دروست، دوورینی گیای سوڕناتك، بۆ پەردووی سەردارەڕا دروستە.

١٧٥) حەجکردن لە جیاتیی کەسێکی تر:

ئەگەر موسوڵمانێ حەجی کەوتە سەرو حەجی نەکرد هەتا پەکی کەوت پێویستە لەسەری موسوڵمانێ بنێرێ حەجی بۆ بکا، خوا پەککەوتنەکەی لەبەر پیریبێ، یا لەبەر نەخۆشییەکی وابێ کە ئومێدی چاکبوونەوەی نەبێ. بەڵگەی ئەمە ئەم فەرموودەیە: ئیبنو عەبباس فەرمووی: ژنێکی خەسعەمی هات گوتی: ئەی پێغەمبەری خودا! حەج (کە فەرزی خودایە لەسەر بەندەکانی خۆی) کەوتۆتە سەرباوکم، کە پیرە مێردێکی ئیختیاری وایە خۆی بەسەر وڵاخەوە بۆ ناگیرێ، جا ئایا دەبێ من خۆم لەباتی ئەو حەجی بۆ بکەم یا نابێ؟ فەرمووی: بەڵێ دەبێ. ئەم پرسیارو وەڵامەیش لە کاتی کردنی حەجیماڵئاواییدا بوو (مالیك/ شافیعی/ شەیخان/ ئەبو داوود/ نەسائی) ئیمامی تیرمیذی دەفەرموێ: سەبارەت بەم باسە چەن فەرموودەیەکی دروست تۆماربووە.

ئەگەر کەسێ مردو حەجی فەرزی لەسەر بوو کە پێی دەگوترێ: حەججەتول ئیسلام، پێویستە لەسەر هەقدارەکەی موسوڵمانێ بنێرێ حەجی بۆ بکا، مەسرەفی حەجەکە لەو کەلەپوورە دەردەکرێ کە بەجێی هێشتووە. چونکە دەگێڕنەوە: ئیبنو عەبباس {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: ئافرەتێکی جوهەینەیی هاتەلای حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} گوتی: ئەی پێغەمبەری خودا! دایکم نەزری کردبوو کە حەجێ بکا، وە نەیشیکرد هەتا مرد، ئایا دەبێ ئێستا من ئەو حەجەی بۆ بکەم؟ فەرمووی: بەڵێ، دەبێ، حەجی بۆبکە. مەرجە ئەوکەسەی کە حەجی فەرزدەکا لە جیاتیی مردوو، یا لەجیاتی موسوڵمانی پەککەوتوو، خۆی حەجی

کردبێو حەجی فەرزی لەسەر نەبێو، لە هەمانکاتدا باوەرپێکراو بێو لە حوکمەکانی حەج بزانێ. سوننەتە وەکیلحەجەکە، لەکاتی حەجدابەستندا، بڵێ: ئەی خودایە! ئیحرامی حەج دادەبەشستم بۆ تۆ، لە جیاتیی فیسارەکەس.

١٧٦) حەجەکەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}:

پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} سێ حەجی کردووە، دوو حەج لە پێش کۆچداو حەجێ لە پاش کۆچ، ساڵی دەهەمی کۆچی، ناودارە بە حەجی ماڵئاوایی، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لەو حەجەدا خوا حافیزی لە مەردومەکە کردو فەرمووی: هەتا خۆم ماوم باوو یاسای حەجو عەمرەی خۆتان لە خۆم فێر ببن، چونکە من نازانم چەندەی تر دەژیم، دوور نیە کە بمرمو حەجی ترم بە نصیب نەبێ! بفەرموون ئەمەیش فەرموودەیەکی تێرو تەسەلە لەبارەی حەجی ماڵئاواییەوە:

لە جەعفەری کوڕی موحەممەدەوە لە باوکیەوە {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: چووین بۆ لای جابیری کوڕی عەبدوڵڵا {رەزای خوایان لێبێ} کوێربوو بوو، یەکە یەکە دەیپرسی: ئەمە کێیەو ئەوە کێیە، تا سەرە هاتە سەرمن، گوتم: من موحەممەدی کوڕی علی کوڕی حوسەینم، کەوام گوت دەستی هێنا بەسەر سەرماو دەستی هێنایە خوارەوە بۆ سینگو بەرۆکمو دوگمەی سەرەوەو دوگمەی خوارەوەی ترازاندمو لەپی هێنا بە سینگما بۆ موبارەکیو فەرمووی: خۆش هاتی ئەی برازای خۆشەویستم! پرسیارت چییە بیکە. منیش ئەو حەلە کوڕێکی لاو بووم، ئینجا کاتێ

نوێژ داهات هەڵسا نوێژی بۆ کردین تەیلەسانێکی لەبەردابوو، پێچابووی لە خۆیەوە، لەبەر بچووکی کە دەیدا بەسەرشانیا چمکەکانی هەڵ دەکشانەوە بۆلای خۆی، پشتەماڵ (ریداء)ەکەشی لە تەنیشتیەوە بەسەر سێ پایەکەوەبوو، جا کە نوێژی بۆ کردین، لەپاشا لێم پرسی گوتم: باسی حەجەکەی پێغەمبەرم بۆبکە {دروودی خوای لەسەربێ} جا نۆ پەنجەی خۆی ژماردو فەرمووی: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نۆ ساڵ مایەوە لە مەدینە، لەوماوەیەدا حەجی نەکرد، جا لە ساڵی دەهەمدا، جاڕ دابەناو مەردومدا کە: ئەمساڵ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەچێ بۆ حەج. ئیتر عەشاماتێکی گەڵێ زۆر هاتن بۆ مەدینە، وە هەموویان دەیان ویست کە پەیڕەوی حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} بکەن‌و چاو لەو بکەن‌و ئەو هەرچی کرد لە حەجەکەیا ئەوانیش بیکەن. ئینجا لە خزمەتی حەزرەتدا {دروودی خوای لەسەربێ} کەوتینەڕێ‌و ڕۆیشتین هەتا گەیشتینە ذولحولەیفە لەوێ ئەسمای کچی عومەریی موحەممەدی کوڕی ئەبو بەکری بوو، وە هەواڵی نارد بۆ لای پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە چۆن بکا؟ فەرمووی: خۆت بشۆرەو ناواخنێ بۆ خۆت بکەو تۆپەوانەیێ بۆ وانێکەکەت بکەو خوێنەکەی پێ بەربەست بکەو ئیحرام ببەستە.

جا پێغەمبەر {دروودی خوای گەورەی لەسەربێ} لەوێ لە مزگەوتەکەدا نوێژی عەصری کرد، ئینجا سواری قەصواء بوو، ڕۆیشت تا بە سواری سەرکەوتەسەر کێوی بەیدا، لەوێ بەهەر چوارلادا تەماشام کرد تا چاوم بڕی دەکرد هەرسوار بوو، وە هەر پیادە بوو لە دەوری حەزرەت {دروودی خوای گەورەی لەسەربێ} ئەو دەمە وەك ئێستانەبوو، حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} خۆی لەناوانا بوو پەیتا پەیتا قورئانی بۆ دەهاتە خوارێ، وە خۆی بە جوانی

رافەو تەفسیری قورئانەکەی دەزانی، ئیتر ئەو خۆی هەرچی بکردایە ئێمەیش لە شوێن ئەوەوە ئەوەمان دەکرد، ئینجا حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} بەم وشە پیرۆزەیە کە دروشمی یەزدان پەرستییەو نیشانەی یەکتایی خودایە ئیحرامی حەجی بەست: (**لبيك اللهم لبيك، لبيك لا شريك لك لبيك، إن الحمد والنعمة لك والملك لا شريك لك**).

مەردومەکەی تریش تا بەمەی خۆیان ئیحرامی پێ دەبەستن بەوە ئیحرامیان بەست، بەڵام پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لێی نەگرتن، وەڵێ حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} بۆ خۆی هەر لەسەر تەلبییە کردنەکەی خۆی بەردەوام بوو.

جابیر {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: تەنیا هەر نیازی حەجمان هەبوو خەیاڵی عەمرەمان نەبوو، چونکە لەوەو پێش لە رۆژانی حەجدا عەمرەمان نەدەکرد، تا ئەو حەلە کە لە خزمەتی حەزرەتدا چووینە بەیتو لەوێ حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەستی هێنا بە روکنی حەجەرولئەسوەدداو ماچی کردو سێ جار بە هەڕاکران و چوار جار بە رۆیشتنی ئاسایی هەڵسووڕا بە گردی خانەی خودادا، ئینجا رۆیشت بۆ مەقامی ئیبراهیم {دروودی خوای گەورەی لەسەربێ} و ئەم ئایەتە پیرۆزەی خوێندەوە: {**وَاتَّخِذُواْ مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى**} : وە مەقامی خستە بەینی خۆی و بەینی بەیتەوەو دوو رکات سوننەتی نوێژی تەوافی کردو لە رکاتی یەکەمدا لەپاش خوێندنی سوورەتی فاتیحا، سوورەتی {**قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ**}ی خوێند، ئینجا گەڕایەوە بۆ سەر حەجەرولئەسوەدو دیسانەوە دەستی پیا هێنایەوە، ئینجا لە دەرگای نزیك صەفاوە دەرچوو رۆیشت بۆ

صەفا، کە لەصافا نەزدیك بووەوە ئەم ئایەتەی خوێندەوە: (**ان الصفا والمروة من شعائر الله**): وە فەرمووی: بەوەیان دەست پێبکەن کە خوداپێشی خستووە، ئینجا دەستی کرد بە تەوافی صەفاو سەرکەوتە سەرتەپۆڵکەی صەفا تا خانووی بەیتی لێوە دەرکەوت، جا رووی کردە رووگەو شایەتمانی هێناو ئەڵلاهو ئەکبەری کردو فەرمووی: (**لا اله الا الله وحده لا شریك له، له الملك وله الحمد وهو علی کل شیء قدیر، لا اله الا الله وحده أنجز وعده ونصر عبده وهزم الاحزاب وحده**): هەر خودا خودایەو تاكو تەنیایە، بێ هاوەڵو بێ چوونە، خاوەنی موڵكو پادشاییو سەڵتەنەتە سوپاسو ستایش هەر لە بۆی خۆی جوانەو هەر قابیل بەخۆیەتی، هیچی لە دەست دەرناچێو توانای هەموو شتێکی هەیە، هەر خودا خودایەو، بەڵێنەکەی خۆی هێنایە دی، وە بەندەکەی خۆی کە موحەممەدە سەرخست، وە ئەو کۆمەڵانەی کە لە رۆژی غەزای خەندەقا گەلەکۆمەیان لە ئیسلام کردبوو، خۆی بە تەنها شکاندنیو ژێری خستن. وەسێ جار پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) ئەم ذیکرەی خوێند، وە لە بەینی ئەم سێ جارەشدا دەپاڕایەوەو دوعاو نزای تری دەکرد.

ئینجا حەزرەت (درودی خوای لەسەربێ) داپەڕی بۆ مەڕوە، کە پێینایە ناو شیوەکەوە پێی هەلگرتو خێرا رۆیی تا گەیشتە هەورازەکە، ئینجا بە ئاسایی رۆیشت تا چووە سەر مەڕوە، وە لەسەر صەفا چیکرد لەسەر مەڕوەیش هەمان شتی دووبارەکردەوە، تا دوا تەوافی لەسەر مەڕوە تەواوکرد فەرمووی: تازە لە دەستم چوو ئەگینا دیاریی بەیتم لە گەڵ

خۆم نەدەهێنا، وە دەمکرد بە عەمرە، جا هەر کەساتان کە دیاریی پێ نییە با ئیحرام بشکێنێو بیکا بە عەمرە. سوراقەی کوڕی مالیکیش هەڵسا گوتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەمە هەر بۆ ئەمساڵ وایە یاخود هەتا هەتایە هەروا دەمێنێ؟ پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} پەنجەکانی خۆی تێك پەڕاندو دووجار فەرمووی: عەمرە تێکەڵی حەج بوو هەتا هەتایە! عەلیش {ڕەزای خوای لێبێ} لە یەمەنەوە وشتری قوربانی هێنا بۆ پێغەمبەرو {دروودی خوای لەسەربێ} کەهات روانی فاطیمە {ڕەزای خوای لێبێ} ئیحرامی شکاندووەو جلی ڕەنگاویی پۆشیوەو چاوی ڕشتووە، جا عەلی بە فاطیمەی فەرموو: ئەمە چییە؟ فاطیمەیش {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: باوکم فەرموویەتی وابکەم. فەرمووی: کاتێ علی لە عیراق بوو دەیگوت: جا چووم بۆلای پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} تا گاڵی بدەم لە فاطیمە، کە بۆ وای کردووە، وە بۆ ئەو قسەیەش کە گوتی: باوکم فەرموویەتی کەوا بکەم هەر لێم پرسی، وە عەرزیشم کرد کە من ئەو کارەی ئەوم پێخۆش نیە، جا حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: فاطیمە ڕاست دەکا من خۆم پێم گوتووە کە ئیحرام بشکێنێ. تۆ خۆت کە ئیحرامی حەجت دابەست چیت گوت؟ علی فەرمووی: گوتم: گوتوومە ئەی خودایە ئەوا نێتی حەجم هێنا لەسەر ئەو نێتەی کە پێغەمبەری تۆ دەیهێنێ. فەرمووی: دە تۆ ئیحرام مەشکێنە، چونکە من دیاریی بەیتم پێیە.

فەرمووی: ئەو دیارییەی کە عەلی لە یەمەنەوە هێنابووی لەگەڵ ئەو دیارییەدا کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لەگەڵ خۆی هێنابووی سەرجەم سەد وشتر بوو. فەرمووی: ئیتر خەڵکەکە هەموو ئیحرامیان شکاندو مووی سەریان کورت کردەوە، پێغەمبەرو ئەو کەسانە نەبێ کە

دیاریی بەیتیان لەگەڵ خۆیان هێنابوو، جا لە رۆژی تەروییەدا کە دەکاتە رۆژی هەشتەمی مانگی نۆمینە بەرەو مینا جمان و ئیحرامی حەجیان بەست، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} سوار بوو، وە نوێژی نیوەڕۆو عەصرو شێوان و خەوتنان و بەیانیی لەوێ کرد، ئینجا لەوێ کەمێ مایەوە تا خۆر هەڵهات وە فەرمانیدا کە لە نەمیرە دەوارێکی بۆ هەڵدەن، جا کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}کەوتە رێ قوڕەیش وایان دەزانی کە پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} وەك سەردەمی نەزانی خۆیان لە مەشعەرولحەرام دەوەستێ، بەڵام پێغەمبەر لەوێ رەتبوو، وە نەوەستاو رۆیشت تا چووە نزیکی عەرەفە سەیریکرد لە نەمیرە دەوارەکەیان بۆ هەڵداوە، جا لەوێ دابەرزی، وە لەوێ مایەوە تاخۆر لایدا.

ئەوجا فەرمانی دا قەصوایان بۆ کۆپان کردو چوو بۆ ناو شیوەکەو لەوێ وتارێکی داو فەرمووی: خوێن و سەرو ماڵ و نامووستان لە یەکتری زۆر زۆر حەرامە، رێك وەك چۆن شکاندنی رێزی ئەم رۆژە پیرۆزەتان لەم مانگە پیرۆزەتانا لەم شارە پیرۆزەتانا زۆر زۆر حەرامە، سەرو ماڵ و نامووسیشتان بە یەکتری ئاوا حەرامە. ئاگاداربن! کەوا هەرچی کارو باری سەردەمی نەزانییە پووچەو بەتاڵەو بێ بایەخە، خوێنی سەردەمی نەزانی بەتاڵە، وەیەکەم خوێن - لە خوێنی کەسوکاری خۆم - کە بە بەتاڵ و بێ بایەخی دادەنێم خوێنی کوڕەکەی رەبیعەی کوڕی حاریثە، کە لەناو هۆزی بەنی سەعددا درا بوو بە دایەن وە هۆزی هوزەیل دەیکوژن. وە سوودی سەردەمی نەزانی هەمووی پووچ و بەتاڵە، وە یەکەم سوودیش - لە سوودی کەسوکاری خۆم - کە بەتاڵی دەکەمەوە سوودی عەبباسی کوڕی موطەلیبە، ئەو سوودە هەمووی بەتاڵە، وە دەربارەی

ئافرەتـانیش لـە خـودا بترسـن‌و بـێ دادیـی‌و ناهـەقییان لێ مەکـەن‌و رەفتارتان جوان بێ لەگەڵیان، چونکە ئەوان ئامانـەتن‌و سپاردەی خـودای گەورەن لـەلای ئێوەی پیـاوان، پیـاو هـەر خیانـەت بکا نابـێ خیانـەت لـە ئەمانەتی خودای خۆی بکا، وە ئـەوان لەسـەر فـەرموودەی خـوداو بـەپێی قسەی شـەریعەتی ئـەو حـەڵاڵ بـوون بۆتـان‌و دێنـە باخـەڵتان‌و دەچـنە لایان.

وەمافی ئێوە لەسەر ئەوان ئەوەیە کە ئەوکەسە کە ئێوە حەزی لـێ ناکەن نەیهێننە سەربەڕەتان‌و نەیەڵن بێتە ماڵتان، جا ئەگەر شتێ وایـان کرد کە بەدڵی ئێوە نـەبوو، ئـەوا تـا دەتـوانن چاوپۆشییان لێ بکـەن‌و بـە نـەرمونیانی لەگـەڵیانا رەفتـار بکـەن، وە بـەبێ هۆیـەکی رەوا تـەلاقیان مەدەن، بەلاّم ئەگەر بەم شێوە شیرینەیش چاریان نـەکرا ئـەوا شـەریعەت رێگەتان دەدا کە بەئەسپایی لێیان بدەن.

وەمافی ئـەوانیش لەسـەر ئێوە ئەوەیـە کـە بەباشـی‌و بـەپێی بـاوی ولاتـی خۆتـان رۆزی‌و خـۆراك‌و بـەرگ‌و پۆشـاکیان پـێ بـدەن، وەکـی هاوسەری هاوشانی خۆتان، تا هەست بە هاوسەرکەمی نەکەن!.

وەمن یاسایەکی وەهایشم لەپاش خۆم بۆ ئێوە جێ هێشتووە ئەگەر بێتو پـەیڕەوی بکـەن لـەناو خۆتانا هـەتا هەتایـە جارێکی تـر سـەرتان لێ ناشێوێ، ئەویش ئەم قورئانەیە کە نامەی خودایە.

وە ئێوە لە دوا رۆژدا لەبارەی منەوە پرسیارتان لێ دەکرێ، جا ئێـوە وەلاّمتان چی دەبێ؟

یاران فەرموویان: شایەتی دەدەین کە تۆ کۆتایی‌و درێغیت نەکردووە، تەبلیغی خۆتت کردووەو ئەرکی سەرشانی خۆتت بەجێ هێناوەو ئامۆژگاری خێری ئێمەت کردووە!.

جا حەزرەت {صەڵات و سەلام و دروودی خوای گەورەی لێبێ} سێ جار پەنجەی دۆشاومژەی خۆی هەڵبڕی بۆ ئاسمان‌و داینەواندەوە بۆ ناو خەڵکەکەو هەموو جارێکیش لەگەڵ ئەم ئاماژەیەدا دەیفەرموو: خودایە! تۆ بەشایەت بە.

ئینجا فەرمانی فەرموو، بانگ‌و قامەت کراو نوێژی نیوەڕۆی بۆ کردین‌و فەرمانی کردەوە قامەت کرایەوەو نوێژی عەصریشی بە جەمع بۆ کردین وە لە بەینیانا هیچ نوێژی تری نەکرد.

ئینجا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} سواربوو رۆیشت تا گەیشتە ئێستگاکەی خۆی لە عەرەفات. جارووی وشترەکەی - کە ناوی قەصواء بوو - کردە تاوێرە بەردەکانی داوێنی کێوی جەبەلورەحمە کە ئەم چیای رەحمەتە خۆی وا لەناوەراستی خاکی عەرەفاتدا وەکۆمەڵی حاجییە پیادەکانی خستە بەردەمی خۆیەوە، وە رووی کردە رووگە. ئیتر لەوێدا راوەستا تا خۆر ئاوابوو، جا ئوسامەی خستە پاشکۆی خۆیەوەو داپەڕی بۆ موزدەلیفە، هەوسارەکەی قەسواشی وا گورج کردبۆوە، تەنانەت سەری قەسوا دەیدا لە قەڵپووزی کۆپانەکەی، وە بە دەستی راستیشی ئاماژەی دەکردو دەیفەرموو، خەڵکینە! لە سەرخۆبن، خەڵکینە هێواش، بەلام کە دەگەیشتە تەپکەو ماسۆڵکە لێ، کەمێ جڵەوەکەی بۆ قەسوا شل دەکرد، تاسەر دەکەوتە سەری، جا رۆیشت تا تەشریفی گەیشتە موزدەلیفە جا

لەوێ نوێژی شێوانو خەوتنانی بە جەمعەتەئخیر کرد بەیەك بانگو بەدوو قامەت، وە هیچ نوێژی سوننەتی لە بەینیاندا نەکرد، ئینجا تەشریفی خەوت هەتا شەبەقی دا.

جا کە بەیانی تەواوی دا، فەرمانی دا بانگ دراو قامەت کراو نوێژی بەیانیی کرد. ئینجا سواری قەصوا بۆوەو رۆیشت تا گەیشتە مەشعەرولحەرام، جا رووی کردە رووگەو لە خودا پاڕایەوەو ئەڵلاهو ئەکبەرو تەلیلەی کردو ناوی خودای تاكو تەنیای هێنا.

وە لەوێ راوەستا تا تەواو دنیا رووناك بۆوە، جا لەپێش خۆرکەوتندا کەوتەڕێ بۆ مینا، وە فەضلی کوڕی عەبباسی خستە پاشکۆی خۆی، فەضلیش پیاوێکی قژجوانی سپیلکەی شۆخو قۆز بوو، جا لەوکاتەدا کە حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} کەوتەڕێ تاقمێ ژن لە ناو کەژاوەدا، دایان بەلایدا، فەضلیش دەستیکرد بە تەماشا کردنیان، پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} دەستی نا بەرووی فەضلەوەو بەری چاوی گرت، فەضلیش رووی وەرچەرخان بەولاداو لەولاوە تەماشای دەکردن.

پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} دەستی لەولاوە گواستەوە بۆ لایەکەی ترو نایەوە بە رووی فەضلەوە تا بەرچاوی بگرێتەوەو تەماشا نەکا. ئیتر حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} رۆیشت تا گەیشتە ناو شیوی موحەسیر لەوێ تۆزێ خێرا لێی خوڕیو رێگەی ناوەڕاستی گرت کە دەچێ بەسەر کۆگای گەورەدا، جا رۆیشت تا گەیشتە لای کۆگا بەردەکە، کە لەلای درەختەکەدایە، وە حەوت بەردی بۆ فڕەدا، بەردەکان وەك بەردێ وابوون کە بەپەلە پیتکە دەهاوێژرێ، گشت جارێ کە بەردێکی

تێ دەگرت ئەڵلاهو ئەکبەری دەکرد، لە ناو شیوەکەوە بەردەکانی تێ دەگرت.

ئینجا حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} تەشریفی رۆیشت بۆ کوشتنگا (مەنحەر: کوشتارگە) کەو لەوێ بە دەستی خۆی شەستو سێ وشتری سەبڕی، ئینجا چەقۆکەیدا بە عەلیو عەلیش باقی مەندەی وشترە دیارییەکانی حەزرەتی سەربڕی[1]، وە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} عەلی کرد، بە هاوبەشی خۆی لەم وشترە دیارییانەدا، ئینجا فەرمانی دا لە گۆشتی هەر وشترێ پارچەیەکیان هێناو خستیانە ناو مەنجەڵێکەوە کوڵانیانو خۆیو عەلی لە گۆشتەکەیان خوردو لە ئاوی مەرگەکەیان خواردەوە، ئینجا پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} سوار بوو، رۆیشت بۆ بەیتو تەوافولئیفاضەی کرد، وە نوێژی نیوەڕۆی لە مەککەکرد. جا چوو بۆ لای نەوەی عەبدولمطەلیب، لە سەربیری زەمزەم ئاویان بە حاجیان دەدا.

فەرمووی: ئەی نەوەی عەبدولمطەلیب! ئاو هەڵگۆزنو بیدەن بە حاجیانو بە مەردوم، نەبادا خەڵك واتێ بکەن کە ئاو هەڵگۆزینیش لە کردارەکانی حەجە، وە لەم حاڵەدا زۆرتان بۆ بێننو رێگەتان نەدەن کە بەئاسایی ئاو بدەن بە حاجیان، نەبادا ئەمە رووبدا ئەگینا ئەم ئیشەی ئێوە ئەوەندە کارێکی پەسەندە منیش ئاوم هەڵدەگۆشت لە گەڵتانا، جا ئەوانیش سەتڵێ ئاویان بۆ برد، حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} لێی خواردەوە (موسلیمو ئەبو داوودو ئیبنو ماجە گێڕاویانەتەوە).

---

[1] رەنگبێ ئەم (٦٣)یە رەمز بێ بۆ ژمارەی ساڵەکانی تەمەنی پێغەمبەر.

- وەرگێڕ -

١٧٧) سەردانی مزگەوتەکەی پێغەمبەرو مەرقەدی پیرۆزی {دروودی خوای لەسەربێ}:

سوننەتە حاجی (کە حەجی تەواکرد) تفاقی سەفەربخاو بڕوا بۆ مەدینەی مونەوەرە، بۆ دیدەنی مزگەوتەکەی پێغەمبەرو بۆ ئەوەی کە شادبێ بە سەردانی گۆڕە پیرۆزەکەی‌و لێی[1] نزیك بێتەوە ئیمامی بوخاری‌و ئیمامی موسلیم لە حەزرەتی ئەبو هورەیرەوە {رەزای خوایان لێبێ} دەگێڕنەوە دەفەرموێ: حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: مەسجیدولحەرامی لێ دەرچێ یەك نوێژ لەم مزگەوتەی مندا خێرترە لە هەزار نوێژی شوێنانی تر.

دیسان دەفەرموێ: حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: بۆ ئەم سێ مزگەوتە نەبێ سەفەر ناکرێ: بۆ ئەم مزگەوتەی من‌و بۆ مەسجیدولحەرام‌و بۆ مەسجیدولئەقصا (ش/د/ت/ن).

---

[1] نفـدى بنـور عيننـا محمدا
فـما لنـا وما لنـا لـه الفـدا!
صـلى عليك الله يـا نـور الهدى
من اقتدى بهديكم قـد اهتدى
صوبى لـمن تضمـه أجـواء
أرجـائها بنـوره تضـاء!
ولـى الـى خـير الـورى رجاء
(يكون لـى في حبه الفناء!)

المترجم
١٩٩٥/١١/٥

دیسان حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەر کەسێ دێنیی گۆڕەکەم بکا مافی ئەوەی دەکەوێتە سەرم کە لە قیامەتداشەفاعەتی بۆ بکەم! (بەزارو دارە قوطنی و ئیبنو عەدی لە ئیبنو عومەرەوە گێڕاویەتەوە) دیسان دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: هەرکەسێ ساخ لەبەر رەزای خوا بێت بۆ سەردانی گۆڕەکەم، ئەو مافەی دەکەوێتە سەرم کە لە رۆژی قیامەتا ببم بە تکاکار بۆی! (دارە قوطنی لە ئەمالی داو طەبەرانی لە موعجەمول ئەوسطدا، ئەم فەرموودەیەیان لە ئیبنو عومەرەوە گێڕاوەتەوە). دیسان پێغەمبەری خۆشەویستو ئازیز (دروودی خوای گەورەی لەسەربێ‌و سەروماڵو هەستو نەست هەمووی بە قوربانی گەردی سەر گۆڕێ پیرۆزی بێ دەفەرموێ: لە پاش مردنم، هەرکەسێ کاتێ حەج تەواو دەکاو لە ئادابی حەج دەبێتەوە ئەوسا بۆ روسمی وەفا ساخ لەبەر رەزای خوابێ بۆ دینیی گۆڕەکەی منیش، ئەوە وەکوو ئەوە وایە کە لە حاڵی ژیانما هاتبێ بۆ سەردانم‌و چاوی بەمن کەوتنبێ[1] (ئەم فەرموودەیە دارە قوطنی لە سونەنداو طەبەرانی لە موعجەمول کەبیرو لە موعجەمول ئەوسطداو بەیهەقی لە سونەنی بەیهەقیدا گێڕاویانەتەوە). قازی عەیاز دەفەرموێ: دێنی‌و سەردانی گۆڕی

---

[1] واتە: لە پایەی هاوڕێی پێغەمبەر دەبێ‌و لەریزی ئەوان دەژمێردرێ. چونکە پێناسەی هاوڕێی پێغەمبەر ئاوایە: هەر کەسێ بە خزمەت پێغەمبەر گەیشتبێ‌و لەسەر ئیسلامەتی مردبێ بە سەحابەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دادەنرێ: (الصحابی من رای النبی أو رآه ومات علی الاسلام).

- وەرگێڕ -

پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) سوننەتێکی گەلێ گەورەیەو بووە بە سوننەتێکی دامەزراو لە نێوانی موسوڵمانانداو بەهرەیەکی گەورەیەو ئیجماعی نەتەوەی ئیسلامی لەسەرە.

۱۷۸) دەستووری سەردانەکە:

سوننەتە بۆ ئەوکەسە کە بە نیازی سەردان دەڕوا بۆ مەدینە لە ڕێگە سەڵاوات زۆربدا لە دیداری پێغەمبەر (درودی خوای گەورەی لەسەربێ) وە لەپێش ئەوەدا کە بگاتە مەدینە خۆی بشواو بەرگی پاك لەبەر بکا، کاتێکیش کەچاوی دەکەوێ بە دارو درەختی دەوری مەدینەو بەنیشانەی حەرەمی مەدینە پتر سەڵاوات لێ بداو لە خوای گەورە داوا بکا کە ئەو زیارەتەی بۆ بکا بەمایەی بەهرەوەریو لێی قەبووڵ بفەرموێ.

لەو کاتەیشدا کە دەچێتە ناو مەدینەوە بڵێ: (**باسم الله. رب أدخلني مدخل صدق وأخرجني مخرج صدق واجعل لي من لدنك سلطانا نصيرا، اللهم افتح لي أبواب رحمتك، وارزقني من زيارة رسولك** (صلى الله عليه وسلم) **ما رزقت أولياءك وأهل طاعتك، واغفر لي وارحمني يا خير مسئول. اللهم اني أسألك خير هذه البلدة وخير أهلها وخير ما فيها وأعوذ بك من شرها وشر أهلها وشر ما فيها**) واتە: بە ناوی خودا، خودایە! بە میهرەبانی خۆت بە خێرو خۆشی داخڵی شاری مەدینەم بفەرموو، وە هەروەها بە خێرو خۆشیو بەبێ وەی لە شاری مەککەی پیرۆز بەڕێم بکە، وە لە لایەنی خۆتەوە بەهێزێکی یارمەتیدەر چاودێریم بکەو هەمیشە چاوی خێرت لێم بێ،

خودایە! لەهەر چوارلاوە دەرووی رەحمەتی خۆتم بۆ بخەرە سەرپشت، خودایە، لە سەردانی پێغەمبەری نازداری خۆت ئەوەم بە نصیب بفەرموو کە کردووتە بە نصیبی پیاوچاکانی خۆت بە نصیبی دەستەی تاعەتی خۆت، ئەی باشترین داوالێکراو! داوات لێدەکەم کە لێم خۆشبیو رەحمم پێبکەی. خودایە! داوات لێدەکەم کە لە خێرو بێری ئەم شارە بەشی باشم بدەیتێ، وە لە خەڵکی ئەم شارەوە تووشی خێرو خۆشی ببم، وە لەو خێرەیش کەوا لە ناو ئەم شارەدا نائومێد نەبم، خودایە! پەنا دەگرم بەتۆ کە لەو شەڕەی کە ئامادەکراوە بۆ خراپەکارانی ئەم شارە بە دووربم، هەروا لە شەڕو وەزەنی خەڵکەکەیو لە شەڕەی کەوا لە ناویدا.

با زۆر زۆر بە سەلاریو هێمنیو بێ هەواییو سەرکزی خۆی بگرێ، ئەوەی لە یادبێ کە ئەمە ئەو شارە بەرزە پیرۆزە بەرێزەیە کە خوا هەڵی بژاردووەو کردوویەتی بە خانەی کۆچی پێغەمبەرو بەرەوگەی پیرۆزیو کردوویەتی بە هەوارگەی سرووش بەسەرچەشمەی سازو سافی بڕیارەکانی شەریعەت.

هەرکاتێ ویستی بچێتە ناو مزگەوتەکەوە با قاچی راستی پێش بخاو بڵێ: (**باسم الله، والصلاة والسلام على رسول الله. رب اغفر لی ذنوبی وافتح لی أبواب رحمتك. أعوذ بالله العظيم وبوجهه الكريم وسلطانه القديم من الشيطان الرجيم**): بە ناوی خودا دەچمە ناو ئەم جیگە پیرۆزەە، درووود لە پێغەمبەری خوا، خودایە! تاوانەکانم ببۆشە، لەهەر چوارلاوە دەرووی رەحمەتی خۆتم لێ بکەرەوە. پەنا دەگرم بە یەزدانی مەزن، بە زاتی پیرۆزی، بە دەسەڵاتی دێرینی، لە زیانی شەیتانی لە رەحمەتی خودا بێبەش.

ئەوجا رووبکاتە رەوضە، کە بەینی مەرقەدی موبارەكو مینبەرە، لە ویدا لە تەنیشتی مینبەرەوە دوورکات نوێژی سوونەتی دیاری مزگەوت بکا. لە ئەبو هورەیرەوە {رەزای خوای لێبێ} لە پێغەمبەرەوە {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لە نێوانی ماڵەکەمو لە نێوانی مینبەرەکەما باخێکە لە باخەکانی بەهەشت، مینبەرەکەیشم وا لەسەر حەوزەکەم لە بەهەشتا (مالیكو شەیخانو تیرمیذی، تیرمیذی بە دروستی داناوە) (واتە: لە نێوانی گۆڕەکەمو دوانگەکەما باخێکە لە باخەکانی بەهەشتو بارانی رەحمەتی لێ دەبارێ، خۆشی لەو بەختەوەرەی کە لەم شوێنە پیرۆزەدا طاعەتو خواپەرستی جوان دەکا، وە مینبەرەکەشم لەسەر حەوزی کەوسەر دادەنرێتەوە بۆمو لە بەهەشتا لە سەری دادەنیشمو پێشوازی لە ئامادەبووانی ئۆمەتم دەکەم کە بۆ نۆشین لە ئاوەکەی دێن. تەماشای ئەم شوێنانە بکە بۆ زیادە بەهرە تەرجەمەی تاجول ئوصول بە کوردی: بەرگی یەکەم، زنجیرەی ١١٥و بەرگی دووەم زنجیرە ١٤٤ لاپەڕە ٢٩٣ — وەرگێر.)

١٧٩) چۆنێتی ئەم سەردانە: دەستووری سەردانی گۆڕی پیرۆزی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}:

کاتێ دوورکاتە سونەتەکەی تەواوکرد، جا بێت بۆ نزیکی مەرقەدی پیرۆز، بەڵام پەلاماری نەداو خۆی نە نووسێنێ پێیەوەو دەستی بۆ رانەکێشێ، بە ئەدەبەوە روو بکاتە سەری پیرۆزی پێغەمبەرو پشت بکاتە قیبلە، وە ماوەی چوار گەز دوور راوەستێ، وە بە ئەدەب سڵاو

بکاو بڵێ: (السلام علیك یا رسول الله) یا بەیەکێ لەم شێوانەی دواوە سڵاو بکا. ئەمەیش بەپێی ئەم فەرموودەیە: دەگێڕنەوە: ئیبنو عومەر {ڕەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: وا سوننەتە کاتێ دەچیت بۆ سەردانی گۆڕی پیرۆزی پێغەمبەری نازدار {دروودو سڵاو صەلاوات و ڕەحمەتی خودای گەورەی لەسەربێ} لە رووی قیبلەوە بچیتو پشت بکەیتە رووگەو روو بکەیتە گۆڕەکەو ئەوجا بڵێی: (السلام عیکم ورحمة الله وبركاته).

دێنیکەر بۆی هەیە کە ئاوا سڵاو بکا: (السلام علیك یا خیر خلق الله، یا امام المتقین، یا سید المرسلین، انی أشهد أن لا اله الا الله وحده لا شریك له وأنك عبده ورسوله. قد بلغت الرسالة وأدیت الامانة ونصحت الامة فجزاك الله عنا أفضل ما جازی نبیا عن أمته. اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد کما صلیت علی ابراهیم وعلی آل ابراهیم انك حمید مجید. وبارك علی محمد وعلی آل محمد کما بارکت علی ابراهیم وعلی آل إبراهیم إنك حمید مجید الهمَّ انك قلت: ولو أنهم اذ ظلموا أنفسهم جاؤك فاستغفروا الله واستغفر لهم الرسول لَوَجَدوا الله تواباً رحیماً. وقد أتیتك یا رسول اله مستغفراً من ذنوبی مستشفعا بك الی ربی فأسألك یا رب أن توجب لی المغفرة کما أوجبتها لمن أتاه في حیاته. اللهم أجعله أول الشافعین یا أرحم الراحمین).

ئنجا بپاڕێتەوە بۆ باوكو دایکیو بۆ گشت موسوڵمانان، ئەگەر کەسێ راسپێریی ئەوی کردبوو کە سڵاوی رابگەیەنێ بە پێغەمبەر، با سڵاوەکەی لەسەر ئەم شێوەیە رابگەیەنیو بڵێ: (السلام علیك یا رسول

الله) لـه جیـاتی فیـساری كـوڕی فیـسار، یـا بڵـێ: ئـەی پێغەمبـەری خـوا! فیسارەكەسی كوڕی فیسارەكەس سڵاوی لێ دەكردی ئەوجا بگەڕێتـە دواوە بۆ لای راستی بە قەد گەزێو سڵاو لە ئەبو بەكری صـەدیق بكـا، وا باشـە ئاوا سڵاوی لێبكا: (**السلام عليك يا خليفة رسول الله. السلام عليك يا صاحب رسول الله** *(صلى الله عليه وسلم)* **وأنيسه في الغار وأمينه على الاسرار. جزاك الله عن أمة محمد** *(صلى الله عليه وسلم)* **خيرا**): سڵاو لە تۆ ئـەی جێنـشینی پێغەمبـەری خـوا! سـڵاو لـە تـۆ ئـەی هـاوڕێ ئازیزەكـەی پێغەمبەری خوا! ئەی تاقە هاودەمە دڵسۆزەكەی نـاو ئەشـكەوتی ئـەوری! ئــەی ئەمینــداری ســەر رازو نهێنییــەكانی! خــودا لــە بــاتی نەتــەوەی موحەممەد پاداشتی باشت بداتەوە. ئـەوجا بەقـەد گـەزێكی تـریش بێتـە دواوەو سڵاو لە حەزرەتی عومەر بكا، واباشە ئاوا بڵێ: (**السلام عليك يا أمير المؤمنين. السلام عليك يا ناصر المسلمين. السلام عليك يا من أعز الله به الاسلام. جزاك الله عن أمة محمد** *(صلى الله عليه وسلم)* **خيَرا**): سڵاوی خـوا لـە تـۆ ئـەی فـەرمانڕەوای موسـوڵمانان! سـڵاو لـە تـۆ ئەی یاریدەدەری موسوڵمانان! سڵاو لە تۆ ئـەی ئـەو كەسـە كـە خـواكردی بە مایەی سەربەرزی بۆ گەلی ئیسلام. خـودای گـەورە پاداشـتی باشـت لـە جیاتی نەتەوەی موحەممەد بداتەوە (نەتەوە: واتە/ ئوممەت).

ئەگـەر كەسـێ ئەمـەی بـۆ نـەدەكرا ئەمـە بڵـێ بەسـیەتی: (**السلام عليك يا رسول الله**) نـافیع دەگێڕێتـەوە: ئیبنـو عومـەر {رەزای خوایان لێبێ} دەسـتووری وابـوو كـە لەسـەفەر دەهاتـەوە دەچـوو بـۆ مەزگـەوت، ئـەوجا دەچوو بۆ خزمـەت مەرقەدی حەزرەت و دەیفـەرموو: (**السلام عليك يا**

رسول الله، السلام عليك يا أبا بكر، السلام عليك يا أبتاه): سلاوت لێبێ ئەی پێغەمبەری خوا! سلاوت لێبێ ئەی ئەبو بەكر، سلاوی خوات لێبێ ئەو باوكە! (بەیهەقی). با دێنیكەر ئەوە بە باشی رەچاو بكا كە پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} گوێی لە سلاوەكەی دەبێ‌و وەلامی سلاوەكەی دەداتەوە، بەپێی ئەم فەرموودەیە: ئەبو هورەیرە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لە پاش مەرگم، هەركەسێ سلاوم لێبكا خودا گیانم دەكاتەوە بە بەردا تا سەلامەكەی دەسەندمەوە. (ئەحمەدو ئەبو داوو بەیهەقی بە رشتەیەكی دروست گێراویانەتەوە).

گەلێ دووپاتكراوەتەوە كە دەبێ دێنیكەر لە مزگەوتەكەی پێغەمبەردا زۆر دەنگ هەڵنەبڕێ‌و دەنگە دەنگ نەكات سائیبی كوڕی یەزید دەفەرموێ: لە مزگەوت پاڵكەوتبووم، پیاوێ چەوێكی تێگرتم، كە تەماشایم كرد عومەری كوڕی خەططاب بوو، فەرمووی: بڕۆ ئەو دوو كەسەم بۆ بهێنە، منیش چووم هێنامن بۆی، پێی فەرموون: ئێوە كوێندەرین؟ گوتیان: خەڵكی طائیفین، فەرمووی: ئەگەر نابەڵەد نەبوونایەو خەڵكی ئەم شارە بوونایە ئێشم پێ دەگەیاندن، چۆن لە مزگەوتی پێغەمبەردا {دروودی خوای لەسەربێ} دەنگە دەنگ دەكەن! (بوخاری رەحمەت لە گۆڕی نازداری).

وا سوننەتە كاتێ دێنیكەر سەردانەكەی تەواو دەبێ لەناو رەوضەی پیرۆزدا سلاواتێكی زۆر لێبدا، وە هەموو جارێ كە دەچێتە ناو مزگەوتەكەوە یەكسەر نیەتی خەڵوەكێشان (اعتكاف) بهێنێ، هەتا لەو

کاتانەیشدا کە بە مزگەوتدا تێپەڕ دەکا هەر نێتی خەڵوەکێشان بهێنێ، بە مەجێ بەقەد مانەوەی ناو سەجدەیەکی ئاسایی لەناویدا ئارام بگرێ.

١٨٠) سەردانی گۆڕستانی جەننەتولبەقیع و ئارامگای شەهیدانی ئیسلام:

سوننەتە لەو ماوەیەدا کەوا لە مەدینە هەموو رۆژێ سەردانی گۆڕستانی جەننەتولبەقیع بکا، بە تایبەتی لە رۆژی هەینیدا، سەر لە گۆڕەکان بدا. عائیشە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: هەموو جارێ کە سەرەی شەوی من بوایە، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە کۆتایی شەودا دەردەچوو، دەچوو بۆ دێنی گۆڕنشینەکانی گۆڕستانی بەقیع و بۆیان دەپاڕایەوەو دەیفەرموو: (**السلام علیكم دار قوم مؤمنین، وأتاكم ما توعدون داً مؤجلون، وإنا ان شاء الله بكم لاحقون، اللهم اغفر لاهل بقيع الغرقد**): سڵاوتان لێبێ ئەی دانیشتوانی شاری خامۆشان، ئەی ئەو موسوڵمانانەی کە ئەم گۆڕستانە بووە بەماڵی دوا رۆژتان؟ ئەو بەڵێنەی کە درابوو بە ئێوە کە ئەو زیندوانەی لە دوا ئێوەوە دێن، خوا ناخوا زوو یا درەنگ ئەوانیش دەمرن و دێن بۆ لاتان، ئەوا ئەو بەڵێنە رۆژ بە رۆژ دێتەجێ و هەر رۆژەی دەستەیێ دێن بۆ لاتان، ئێمەش خوا حەزکا پێتان دەگەینەوە، خودایە! لە دانیشتوانی گۆڕستانی بەقیع خۆش ببە. (موسلیم و بەیهەقی). بە تایبەتی سوننەتە دێنیی ئەو گۆڕانە بکا کە خاوەنەکانیان ناسراون، وەك گۆڕی ئیبراهمی کوڕی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} و گۆڕی عوسمان و عەبباس و حەسەنی کوڕی عەلی و کەسانی

تریش، وەدێنی یەکەی بەسەردانی گۆڕی صەفەییەی پووری پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} کۆتایی بهێنێ.

هەروا سونەتە کە ڕۆژی پێنجشەمان زوو سەر لە بەیانی دێنیی گۆڕی شەهیدەکانی ئوحدود بکا، بە گۆڕی ئیمامی حەمزەی مامی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەست پێ بکا، کە ناودارە بەسید الشهداء، واتە: سەرووەری شەهیدان، با موسوڵمانی هۆشمەند کە پەرۆشی دینی خۆیەتی، لەکاتی سەرداندا، خۆی لە بیدعەتەکانی سەردان بپارێزێ، وەك باوەشکردن بە گۆڕداو ماچ کدرنیو سووڕانەوەو خولانەوە بە دەوریدا، یا خوانەخواستە لە خاوەن گۆڕەکە بپاڕێتەوەو داوای نیازو مرازو مەبەستو هاتنەدی شتی لێبکا، کە شتی وا بەس لە خوا داوادەکرێ، هەروا لەوەیش خۆی بپارێزێ کە لەلای گۆڕەکانیان نوێبکا، چونکە ئەوەی بەپێی شەرع ڕەوایە هەر ئەوەندەیە کە نزا بکاو بۆیان بپاڕێتەوە. بەبێ گومان داواکردنی مراز لێیانو سوێند خواردن لە خوا بەهۆی ئەوانەوە، بێ گومان شتی وا گومڕاییو کاری ناشایستەی تازەقەڵایە، بە یەکێتی واتەی پێشەوایانی موسوڵمانان، کەس لە هاوڕێیانی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} شتی وایان نەکردووە. پێشەوایان بە یەك ڕا دەفەرموون: واباشە بۆ کەسێ لەم شوێنانەدا نزا بکا ڕوو بکاتە ڕووگە، نەوەك ڕوو بکاتە گۆڕەکە.

١٨١) سەردانی ئەو مزگەوتانە کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} نوێژی لەناویاندا کردووە:

گرنگترینی ئەو مزگەوتانە ئەم پێنجەن:

١) مزگەوتی قوباء: دێنیی ئەم مزگەوتە سوننەتە، باشتر ئەوەیە کە لە رۆژی شەممەدا بکرێ. بەپێی فەرمایشتی ئیبنو عومەر {رەزای خوای لێبێ} کە دەفەرموێ: جاران پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} هەموو رۆژێکی شەممان، بە سواریو بە پیادەیی، دێنیی مزگەوتەکەی قوبای دەکردو دوو رکات نوێژی تیادا دەکرد. (شەیخانو ئەبو داوودو نەسائیو بەیهەقی).

٢) مزگەوتی ئەلفەتح: دێنی ئەم مزگەوتە سوننەتە، هەروا نوێژکردنو نزاکردن لە ناویدا سوننەتە، بەپێی ئەم فەرموودەیە: جابیر کوڕی عەبدوللا {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {درودی خوای لەسەربێ} لە مزگەوتی ئەل(فەتح)دا، سێ رۆژ لەسەر یەك نزایەکی هەبوو دەیکرد لە رۆژی دوو شەممەو سێ شەممەو چوار شەممەدا، لە رۆژی چوار شەممەدا نزاکەی گیرابوو، خۆشی کەوتە روخساری! جابیر دەفەرموێ: ئیتر لەوکاتەوە هەرکاتێ کارێکی گرنگی قورس یەخەی پێم گرتبێ منەی ئەوکاتەم کردووەو نزام تێیدا کردووەو نزاکەم گیرابووە. (ئەحمەدو بەزار).

ئیبنولحەکەمی کوڕی ئەوبان دەفەرموێ: کەسێ ئەم فەرموودەیەی بۆم گێڕاوەتەوە کە خۆی لە مزگەوتی ئەل(فەتح)دا لە پشتی پێغەمبەرەوە نوێژی کردووە، لە پاشا پاڕاوەتەوەو فەرموویەتی:

اللهم لك الحمد هديتني من الضلالة فلا مكرم لمن أهنت ولا معز لمن أذللت ولا مذل لمن أعززت ولا ناصر لمن خذلت، ولا خاذل لمن نصرت ولا معطي لما منعت ولا مانع لما أعطيت، ولا رازق لمن حرمت ولا رافع لمن خفضت ولا خافض لمن رفعت ولا خارق لمن سترت ولا ساتر لمن خرقت ولا مقرب لما باعدت ولا مباعد لما قربت): پەروەردگارم! سوپاس هەر بۆتۆیە، تۆ منت لەسەر لێشێواوی رزگارکردووە، ئەوەی تۆ ترۆی بکەی بەکەس رێزدار ناکرێ، ئەوەی تۆ کەساسی بکەی بەکەس نازدار ناکرێ، ئەوەی تۆ نازداری بکەی بەکەس کەساس ناکرێ، ئەوەی تۆ پشتی نەگری بەکەس یاریدە نادرێ، ئەوەی تۆ یاریدەی بدەی بەکەس پشتی نادرێ لە زەوی، هەرچی تۆ نەیدەی بەکەسی تر نادرێ، هەرچێش تۆبیدە بەکەسی تر نابرێ، هەر کەسێ تۆ بێبەشی بکەی بەکەس رزق و رۆزیی نادرێ، ئەوەی تۆ ژێری بخەی بەکەس سەرناکەوێ، ئەوەی تۆ سەری بخەی بەکەس ژێرناکەوێ، ئەوەی لە ژێر پەردەی تۆدا شارابێتەوە بەکەس ریسوا ناکرێ، ئەوەی تۆ ریسوای بکەی بەکەس نەنگی داناپۆشرێ، هەرچی تۆ دووری بخەیتەوە بەکەس نزیك ناخرێتەوە، هەرچیش تۆ نزیکی بکەیتەوە بەکەس دوور ناخرێتەوە (ئەحمەد).

٣) مزگەوتی ئەل(جومعە). لە فەرموودەدا دەفەرموێ: بە خودی خۆم نوێژی هەینیم لەپشت پێغەمبەرەوە کردووە، لەناو خێڵی نەوەی سالمی کوڕی عەوفا، لەو مزگەوتەدا کەوا لەناو شیوی رانووناادا، ئەو

هەینییەیش یەکەم نوێژی هەینی بوو، کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە مەدینە کردی!.

٤) مزگەوتی ئەل(فەضیخ). ئەم مزگەوتە دەکەوێتە لای خۆرهەڵاتی مزگەوتی قوباء. ئیبنو عومەر {ڕەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: جارێ پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} لە مزگەوتی ئەل(فەضیخ)، مزراوی بەرسیلەی خورمایان بۆ هێنا، نۆشی کرد. (ئەحمەد). بۆیە ناونراوە مزگەوتی ئەل(فەضیخ)، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کاتێ ئابڵۆقەی جوولەکەکانی بەنی نەخێری دا، لە شوێنی ئێستای ئەم مزگەوتەدا دەوارەکەی خۆی هەڵدا. لەوێ چەند ڕۆژێ مایەوە، جالەو ماوەیەدا فەرمانی حەرام بوونی مەی‌و بادەهات بۆ پێغەمبەر، کە بەجۆرێ لە جۆرەکانی بە عەرەبی دەگوترێ ئەل(فەضیخ).

٥) مزگەوتی ئەل(ئەحزاب)، ئەم مزگەوتە لە سەردەمی حەزرەتدا دروست کراوە. جابیری کوڕی عەبدوڵلا {ڕەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: جارێ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} تەشریفی چوو بۆ مزگەوتی ئەحزاب، بەرماڵەکەی شانی داناو بەپێوە ڕاوەستاو هەردوو دەستی بە درێژی بەرزەوە کردو دەستی کرد بەنزای شەڕ لە ئەحزاب، بەڵام لەم جارەدا نوێژی نەکرد، هەتا جارێ تر تەشریفی چووەوە بۆ ئەوێ وەنزای شەڕی لێ کردنەوە، ئەمجارەیان نوێژی لێکرد. (ئەحمەد)

١٨٢) سەردانی ئەو بیرانەی مەدینە کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ئاوی لێ نووش کردوون:

ئەم بیرانە زۆرن، گرنگەکانیان ئەم پێنجەیەن:

١) **بیری ئەریس**، دەکەوێتە لای خوارووی خۆر هەلاتی مزگەوتی قوبائەوە، ئەنگوستیلەکەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە مۆری (محمد رسول الله)ی پێوە بوو، کە لە سەردەمی جێنشینی ئیمامی عوسماندا کەوتبووە لای ئەو، کە وتە ناو ئەم بیرەوە، گەلێکیش بۆ یگەڕان نەیان دۆزی یەوە.

٢) **بیری ئیهاب**، کە ئێستا ناسراوە بەبیری زەمزەم، ئاوەکەی لە ئاوی بیری زەمزەمی مەککە دەچێ، هەر لەبەر ئەوەش ناونراوە زەمزەم، چونکە ئاوی ئەمیش وەك ئاوی ئەو بۆ مووفەڕك ولاتەو ولات دەیبەن.

٣) **بیری بەیروحاء**، بیرێکە وا لە باخێکا، دەکەوێتە لای سەرووی شووراکەی مەدینەوە لەلای خۆرهەلاتەوە، گەلێ جار پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەچوو لەبن سێبەری ئەو باخەدا دەحەسایەوەو لە ئاوەکەی دەخواردەوە.

٤) **بیری بوضاعە**،وا لەلای باکووری خۆرنشینی بەیروحائەوە، بۆ خۆشەوەبوون (واتە: بۆ شیفا) سێ رۆژ لە سەریەك خۆیان لە ئاوەکەی دەشۆرن. گەلێ جار پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە ئاوی ئەم بیرەی دەخواردەوە.

٥) **بیری رۆمە**، کە ناودارە بە بیری عوسمان، چونکە خۆی کڕی و کردی بە وەقف. بیشری کوڕی بەشیری ئەسلەمی لە باوکیەوە

دەگێڕێتەوە دەفەرموێ: کاتێ کۆچکاران ڕوویانکرد بۆ مەدینە ئاوی شیرینیان دەست نەدەکەوت، پیاوێ هەبوو لە خێڵی بەنی غیفار کانیەتی هەبوو، ناوی ڕۆمە بوو ئاوەکەی سازگار بوو، پڕکوندەیەکی لێ دەفرۆشت بە پڕمستێ خۆراك، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} پێی فەرموو: دەی فرۆشی پێم بەکانییەکی بەهەشت؟ پیاوەکە فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا! کۆشێ خێزانم هەیە، گوزەرانمان لەسەر ئەم ئاوەیە. جا ئەم گفتوگۆیە دەگاتەوە بە عوسمان {ڕەزای خوایان لێبێ} بیرەکە لە خاوەنەکەی دەکڕێ بە سیی‌و پێنج هەزار درەم، ئەوجا دەچێ بۆ خزمەت پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: عەرزی دەکا: قوربان! ئەو بەڵێنەی داوتە بە خاوەنی پێشووی بیری ڕۆمە، دەشی دەی بەمن کە من ئێستا خاوەنی ئەو بیرەم؟ پێغەمبەر {دروودی خوای گەورەی لەسەربێ} فەرمووی: بەڵێ، ئەگەرئەو کانییە دەفرۆشێ بەمن هەتا ئاوەکەی بە بەلاش بدەم بە موسوڵمانان، ئەوامن دەبم بە دەستەبەری ئەوەت کە خودا لە بەهەشتا کانییەك لەباتی ئەم کانییەت پێ دەبەخشێ! عوسمانیش فەرمووی: دەئەوا ئەو کانییەم تەرخان کرد بۆ خێراو بۆ موسوڵمانان (بەغەوی) هەق وایە بۆ ئەوکەسەی کە لە مەدینەی مونەوەرە زۆر بمێنێتەوە، سەردانی هەموو شوێنە پیرۆزە کان‌و گشت مزگەوت‌و سەرجەم مەڵبەندە ڕێزدارەکانی مەدینە بکا، دەنا ئەگەر کەم لەوێ بمێنێتەوە ئەوە واباشترە کە ئەوماوەیە لە خزمەت مەرقەدی حەزرەتدا بمێنێتەوە، لەم کاتەدا دەرفەت بە هەل بزانێ لە حوزوری گۆڕی پیرۆزی پێغەمبەرا بێ زۆر باشترە! خوا بە لوتفی خۆی ئەم زیارەتانە بکا بە نصیبمان سوننەتە چەندەی بۆ دەلوێ لە مەدینە بە ڕۆژووبێ، وە بەپێی توانا خێرو خێرات بەسەر هەژارانی خەڵکی مەدینەدا بکا، هەروا بەسەر هەژارە غەریبەکانا.

١٨٣) دەستووری گەڕانەوە:

سوننەتە بۆ ئەوکەسەی کە دەیەوێ لە مەدینەی نازدار دەربچێو بگەڕێتەوە بۆ وڵاتی خۆی، بە دوو رکات نوێژی سوننەت خواحافیزی لە مزگەوتە پیرۆزەکەی پێغەمبەر بکا، بە نیازی سوننەتی خواحافیزیی مزگەوتەکە بیانکات، لە رکاتی یەکەما لە پاش فاتیحە سوورەتی: {قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ} بخوێنێ، لە رکاتی دووەما لە پاش فاتیحە ئیخلاص بخوێنێ، بۆ هەموو خواستو مرازێکی ئایینیو جیهانی خۆی بە ئارەزووی خۆی لە خوا بپاڕێتەوە، کۆتایی نزاو پاڕانەوەکەی بە سوپاسی خواو سەڵاواتدان لەسەر پێغەمبەر بهێنێ! هەر لەوێدا تەوبە تازە بکاتەوە، ئەوجا زیارەتی گۆڕی پیرۆزی پێغەمبەر بکا، لەسەر شێوەی یەکەم جارو بڵێ: (**اللهم لا تجعل هذا آخر العهد بنبيك ومسجده وحرمه ويسر لنا العود الى زيارته والعكوف في حضرته سبيلا سهلا، وارزقني العفو والعافية في الدنيا ولآخرة**): خودایە! ئەمە دواجار نەبێ کە بەخزمەت ئەم پێغەمبەرەی تۆو بە خزمەت ئەم مزگەوتەیو ئەم حەرەمەی بگەم، ئەی خودایە! بە ئاسانی جارێکی تریش سەردانی ئەم شوێنەم بۆ فەراهەم بێنە، کە لە خزمەتی حەزرەتدا چەن دەمێکی پڕپیتو فەڕ بمێنمەوە، خودایە! ببورە لێمو ئاسوودەیی هەردوو جیهانم پێ ببەخشە[1] ئەوجا بڕوا بۆ بەرابەر

---

[1] کۆتری نامەبەر: شنەبای رەحمەت

رابەری نێوان حەزرەتو ئومەت!

تکام ئەوەیە: کە بمبێ زەحمەت

روخساری پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بەڵام پشتاو پشت نەڕوا، لەوێدا بفەرموێ: (**اللهم إنا نسألك في سفرنا هذا البر والتقوى ومن العمل ما تحب وترضى**): خوایە! ئەم سەفەرەم بۆ بکە بە مایەی خێرو خۆشیو تەقوای تۆ، خوایە! ئەو کارو فرمانانەی کە دەبن بەهۆی خۆشەویستیو رەزای تۆ بە نصیبمانی بفەرموو.

سوننەتە کە لە مەدینەوە دیاری ببا بۆ کەسوکاری، وەك خورماو شتی تری وا، سوننەتە لەسەر بەرزاییەکان ئەڵلاهو ئەکبەر بکاو بە یەکێ لەو نزایانە کە باسکران نزابکا. لە ئیبنو عومەرەوە {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: جاران کاتێ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە لە غەزا یا لە حەج یا لە عەمرە دەگەڕایەوە کە سەردەکەوتە سەر گردو یاڵو بەرزاییەکان، سێ جار بە دەنگی بیسراو ئەڵلاهو ئەکبەری دەکرد، ئەوجا دەیفەرموو: (**لا اله الا الله وحده لا شريك له. له الملك وله الحمد، وهو على كل شيء قدير، آيبون تائبون عابدون ساجدون لربنا حامدون، صدق الله وعده ونصر عبده، وهزم الاحزاب وحده**): هەر خودا خودایەو بەس! هیچ خودایەکی تر نیە، خودایەکی تاكو تەنیایە، هیچ

ئەم نامەم بەری بۆ خزمەت حەزرەت:

لە پاش بەیانی عەرزی سلاوم!

ئاواتی گەورەم، ئەی نووری چاوم:

(بەگەردی گۆڕت بڕێژم چاوم

بەڵکوو بینا بێ هەتاکوو ماوم!)

- وەرگێڕ -

هاوبەشێکی بۆ نیە، موڵكو دارایىو پاشایەتىو سەڵتەنەتو سوپاسو ستایش هەمووی لە راستیدا بۆ ئەوە، وە ئەو خودایەکی وایە دەستی دەڕوا بەسەر هەموو شتێکاو تەواناى هەموو شتێکی هەیە، ئەوا لە سایەی خوداوە دەگەڕێینەوە بۆ ماڵەوەمان، پەشیمانین لە گوناهەکانمان، هەمیشە بەندەیی ساخ بۆ خودای پەروەردگارمان دەکەینو، لە سوپاسو ستایشی درێغی ناکەین، خودا بەڵێنی خۆی هێنایەدی، موحەممەدیی بەندەی خۆی سەرخستو بە تەنیا خۆیو بەس ئەو کافرانەی کە بە لەشکرێکی گەڵێ زۆرەوە گەلەکۆمەیان لە ئیسلام کردبوو، ژێری خستنو شکاندنی. (بەیهەقی گێڕاویەتەوە).

جا کاتێ حاجی گەیشتە دەورو بەری شاری خۆی بە ناوی خودا بهێنیو بڵێ: (**آیبون تائبون عابدون ساجدون لربنا حامدون. صدق الله وعده ونصر عبده وهزم الاحزاب وحده، اللهم اجعل لى فيها قرارا ورزقا حسنا**). وا باشە کە کەسێ بنێرێ هەواڵ بدا بە کەسوکاری کەوا دێتەوە، وە لەناکاوا نەکا بەماڵا، کاتێ گەیشتە ناو شارو دێکەی خۆی با لە پێشدا بچێ بۆ مزگەوتو دوورکات نوێژی دیاری مزگەوتی تیادا بکا، ئەوجا بچێ بۆ ماڵەوەی، لە ماڵەوەیش دوو رکات نوێژی سوننەت بکا. بەپێی ئەم فەرموودەیەی نافیع لە ئیبنو عومەرەوە دەیگێڕێتەوە: دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} کە لە سەفەری حەجەکەی گەڕایەوە، کە گەیشتە ناو مەدینە وشترەکەیی یبخدا، لەبەر دەرگای مزگەوتەکەدا، ئەوجا رۆیشتە ناویو دوورکات نوێژی لێکرد، لە پاشا رۆیشتەوە بۆ ماڵەوە. نافیع دەفەرموێ: عەبدوڵڵای

کوڕی عومەریش ئەمە دەستووری بوو. (ئەحمەدو ئەبو داوود بە ڕشتەیەکی باش ئەم فەرموودەیەیان گێڕاوەتەوە).

١٨٤) بە پیرەوەچوونی حاجیو پیرۆزبایی لێکردنی:

سوننەتە دۆستو برادەرو ناسیاو بچن بەپیر حاجییانەوە، پێش ئەوەی بگەنەوە ماڵی خۆیان، بەخێرهاتنیان لێبکەنو تەوقەیان لەگەڵدا بکەنو داوای نزای خێریان لێبکەنو پیرۆزباییان لێبکەن، وەك ئەوە پێیان بڵێن: (**قبل الله حجك وأعظم أجرك وأخلف نفقتك وغفر ذنبك**): خوا حەجەکەت گیرا بفەرموێ، پاداشی فرە گەورەت بداتەوە، مەسرەفەکەتت بۆ پڕبکاتەوە، لە گوناهت خۆشبێ. ئیبنو عومەر {ڕەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر خوا {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ گەیشتی بە حاجی کە لە سەفەری حەجدا بوو، پێش ئەوەی بچێتەوە ناو ماڵی خۆی، سڵاوی لێبکەو تەوقەی لەگەڵدا بکەو داوای لێبکە کە بۆت لە خودا بپاڕێتەوە، چونکە ئەو لەوکاتەدا گوناهی پێوە نەماوە، وەك منداڵی ساوا بێگوناهە، جا با هەتا تێکڵاوی گوناه نەبۆتەوە بۆت بپاڕێتەوە. (ئەحمەدو حاکم). حاکم دەفەرموێ: ئەم فەرموودەیە فەرموودەیەکی ساخی دروستە، چونکە بەپێی مەرجی صەحیحی موسلیمە.

١٨٥) چەن كارێكی ناشایستەی تازەقەڵلا كە لەناو حەجو زیارەتدا سەریارن هەڵداوە:

حاجیان گەڵێ كاری ناشایستەی تازەقەڵلایان داهێناوە، ئەوەیش لەناو حەجو لەكاتی سەردانی ئارامگای پیرۆزی حەزرەتدا. گەلێ مۆدەی ناشایستەیان بەپاكردووە، كەشتی وا لە شەرعی خوادا نەبووە. شەیتانی لەعنەتی لەبەر چاویانی جوان كردووە هەتا بەو فێڵە تەفرەیان بداو لە بەهرەی گەورەی حەجو لە پاداشی باشی بێ بەشیان بكاو، هەتا لە راستەرێگەو شەقامەرێی راست هەڵەیان بكا یەكێ لەوانە: پێشخستنی عەرەفەیە لەسەر كاتی شەرعی خۆی، كە برێتییە لە نێوان نیوەڕۆی رۆژی عەرەفەو شەبەقدانی بەیانی رۆژی جەژن. ئیبنو ئیسحاق دەفەرموێ: نافیع قسەی بۆ كردم، لە ئیبنو عومەرەوە {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} سەر لەبەیانی رۆژی عەرەفە، لە پاشكردنی نوێژی بەیانی، لە میناوە تەشریفی هێنا بۆ چیای عەرەفە، جا لە نەمیرە دابەزیو لەوێ مایەوە تا خۆرلای دابوو بە نیوەڕۆ، ئیتر زووبەزوو بەو قرچەی نیوەڕۆیە كەوتەڕێو نوێژی نیوەڕۆو عەصری بە جەمعكرد، وتارێكی بۆ مەردوومەكە دا، ئەوجا سەر لە ئێواری رۆیشت لە ئێستگاكەی خۆی لە چیای عەرەفات راوەستا. (ئەبو داوود).

یەكێ تریان: لە بیرو باوەڕی رەشەخەڵكەكەدا هەرچیای _جبل الرحە)، جێگەی راوەستانی بە راستییە، وە شوێنەكانی تری وانییە، ئەمەیش هەڵەیەكی گەورەیە، بەڵكوو باشترین شوێنی راوەستان،

ئێستگاکەی حەزرەت خۆیەتی، کەوا لەلای تاوێرە بەردەکانی داوێنی کێوی جەبەلورەحمەوە لەلای چەپی کێوەکەوە، کە ئەم چیای رەحمەتە خۆی وا لە ناوەڕستی خاکی عەرەفاتدا. بەپێی ئەم فەرموودەیەی سولەیمانی کوڕی مووسا، لە جوبەیری کوڕی موتعیمەوە {رەزای خوای لێبێ} کە دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: عەرەفات گشتی ئێستگایە، بەڵام پەڕ لەناو شیوی عورنەبگرن، ئەو شیوە بەرخاکی عەرەفات ناکەوێ. (ئەم فەرموودەیە ئەحمەدو بەزارو تەبەرانی لە (المعجم لكبير)دا گێڕاویانەتەوە، پیاوانی رشتەی تەبەرانی گشتیان متمانە پێکراون).

یەکێ تریان: حاجیان رۆژی عەرەفە، کە نۆی مانگە، لە نیوەڕۆدا لە مەککە دەردەچن‌و یەکسەر دەچن بۆ عەرەفات، لەبەر ئەوە گەلێ سوننەت لە کیس خۆیان دەدەن، چونکە خۆی وا سوننەتە، لە رۆژی تەروییەدا، کە دەکاتە رۆژی هەشتەمی مانگی نۆمینە، لەپاش خۆرکەوتن، لە مککە دەربچن‌و بەرەو مینا بجمێن‌و نوێژی نیوەڕۆو عەصرو شێوان‌و خەوتنان لەوێ بکەن‌و ئەو لەوێ بمێننەوە هەتا بەیانی رۆژی نۆهەم، وە نوێژی بەیانیش هەر لەوێ بکەن، جا لە پاش هەتاو هەڵهاتن ئەوجا لە میناوە بەرەو خاکی عەرەفات بکەونەڕێ، وە لەڕێ کاتێ گەیشتنە نەمیرە کە شوێنێکە وا لە نزیکی عەرەفاتەوە، دابەزن‌و لەوێ بمێننەوە هەتا بیوەڕۆ، ئەوجا لە پاش نیوەڕۆگوێ بۆ وتاری میرحەجی ئەوساڵە رابگرن، لەپاش تارەکە لە مزگەوتی نەمیرە نوێژی نیوەڕۆو عەصر بە جەمعە تەقدیم بکەن. جابیر {رەزای خوای لەوەی لێبێ} سەبارەت بە چۆنێتی حەجەکەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: {دروودی خوای

لەسەربێ} دەفەرموێ: جا لە رۆژی تەروییەدا کە دەکاتە رۆژی هەشتەمی مانگی قوربان، بەرەو مینا کەوتنەڕێو ئیحرامی حەجیان بەست، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} سوار بوو، وە نوێژی نیوەڕۆو عەصرو شێوانو خەوتنانو بەیانیی لەوێ کرد، ئینجا لەوێ کەمێ مایەوە تا خۆر هەڵهات.

یەکێ تریان: رابەر حەج (موتەوویف)ەکان، لە پێش خۆر ئاوا بوونا، لە عەرفەوە حاجیەکان دادەپەڕێنن، یەکسەر لە عەرەفاتەوە بۆ مینا، وەشەو لە موزدەلیفە نامێننەوە، جا ئەو سوننەتە گەورەیان لە کیس دەچی. ئەمە لە کاتێکدا کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە موزدەلیفە شەو ماوەتەوەو، نوێژی بەیانی لەوێ کردووەو، رێگەی بە کەس نەداوە کە بەشەو لە موزدەلیفەوە بڕوا بۆ مینا، تەنیا بۆ ژنانو لازەبوونەکان رێگەی دەدا، هەروا ئەو سوننەتەیش لەکیس حاجیان دەدەن کە بۆ چوونە ناومەککەیان، لەبیر زی تەوا خۆیان بشۆرن، هەروا پەلەپەل لە حاجیان دەکەنو ناچاریان دەکەن کە لەپێش نیوەڕۆی رۆژی دوازدەهەمی مانگی قورباندا رەجمی شەیتان بکەن، ئەمە لەکاتێکا کاتی هاتنی ئەم رەجمە لەپاش نیوەڕۆی ئەو رۆژەوە دەست پێ دەکا.

یەکێ تریان: مەردوم لە پێش کاتدا، بۆ ماوەیەکی زۆر، بۆ ئەوەی لە نزیکی کابەدا بن، لە دەوری کابە، لەسەر تەوافگاکەی دەوری کابە، دادەنیشنو چاوەڕوانی نوێژی جەماعەت دەکەنو دەبن بەهۆی زیانێکی زۆرو رێ لە تەوافکەرەکان دەگرنو کێشەیەکی زۆر لەناو خۆیانو تەوافکەرەکاندا بەرپا دەکەن.

یەکێ تریان: ئەوەیە لەکاتی جەماعەتکردن لە ناو مەسجدولحەمدا زۆر لە حاجیان لە باتی ئەوەی لە ریزی جەماعەتدا بن دەچن خەریکی تەوافی سەفاو مەروە دەبن!.

لە گشتی ناخۆشترو دڵ تەزێنتر ئەوەیە کە لەکاتی جەماعەتی نوێژی شێوانیشدا، کە ماوەکەی زۆر کەمە، هەمان هەڵە دەکەنو خەریکی ئەم تەوافە دەبن، هەتا نوێژی شێوانیان دەچێ!.

دەی چۆن ئومێدی خێر لە کەسانی وا دەکرێ، کە بەقەستی فەرزێ لە فەرزەکانی خوا بچوێنن، وەلحاڵ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کەسێ نوێژ نەکا فرێ بەسەر ئیسلامەوە نیە! (ئەحمەد).

١٨٦) ناشایستەکانی ناوسەردانی گۆڕی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}:

بەڵێ بە راستی دێنیی گۆڕی پیرۆزی پێغەمبەری نازدار {دروودی خوای لەسەربێ} یەکێکە: لەو تاعەتە هەرە گرنگو هەرە باشانەی کە دەبن بەهۆی نزیکبوونەوە لە خوا، دێنیکەر لە هەردوو جیهاندا سەری پێی بەرز دەبێو، دەبێ بە مایەی بەختیاریی بۆیو دەیگەیەنێ بە ئاواتو مرازی خۆی. بەڵام هەمیشە شەیتان وا لە کەمیندا، بۆ ئەو کەسانەی کە حەزیان لە خێرو چاکە هەیە، دەچێ شتی نارەوای تازەقەڵایان لەناو تاعەتەکەیاندا، لەبەرچاو چوان دەکا، هەتا لە رەزای خوای پاکو پیرۆز دووریان بخاتەوە. یەکێ لەم کارە ناشایستانە لەکاتی سەردانی گۆڕی

پیرۆزدا ئەویە: دێنیکەرەکان دەچن دەست دەهێنن بە مەحەجەری گۆڕەکەداو ماچی دەکەن‌و خۆیانی تێ هەڵ دەسوون‌و بەدەوریدا وەك تەواف هەڵ دەسووڕێن‌و لەناو نوێژدا رووی تێ دەکەن‌و خۆیان دەچەمێننەوە بۆ گۆڕە پیرۆزەکە. لە گشتی دزێوتر ماچکردنی زەوی ناو هۆدەی گۆڕی پیرۆزە. ئەمانەیش هەمووی بە یەکگرتنی رای زانایانی ئیسلام کاری ناڕەواو نادورستن، چونکە لە کورنووشێ دەچێ کە بۆ کەسێکی تر بێ بێجگە لەخوا[1].

---

(١) لەو بڕوایەدام ئەم قسانە زیادە رەویی زۆریان تیادایە، راستە لە ئیسلامدا کورنووش‌و روکوع‌و پەرستش بە هەموو جۆرێکیەوە هەر دەبێ بۆ خوابێ، وە بابەتی عیبادات هەمووی تەوقیفییە، دەبێ فەرمانی رۆشنی شەرعی لەسەربێ، بەڵام عادات لە عیبادات جیایە، لە عاداتا باوو دەستوورو نەریت بەپێی رۆژو کات‌و حاڵ‌و چاخ دەگۆڕێ رێزلێگرتن‌و خۆشەویستی‌و تەعبیر لە هەستی مرۆڤ بەرابەر بە کەسێ کە خاوەنی چاکە بێ لە سەری، ئایا ئەو کەسە مردوو بێ یا زیندوو، بەپێی کات‌و شوێن شیاوی گۆڕانە، کەواتە: ئەگەر کەسێ بڵێ: ماچکردنی گۆڕی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نیشانەی زیادە خۆشەویستییەو لەبەر هیچی تر نیە، قسەکەی رێی تێ دەچێ‌و پەسەندیش دەکرێ. لەبەر ئەم چەند هۆیە: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} حەجەرولئەسوەدی ماچکردووە، ئەویش هەر دارو بەردە، حەزرەتی ئەبو بەکری صەدیق {رەزای خوای لێبێ} بە مردوویی پێغەمبەری ماچکردووە، کەواتە: ماچکردنی مردوو لەزاتی خۆیدا بۆ تەعظیم نیە، بۆ مەحەببەت‌و خۆشەویستییە، کەوا بێ ماچکردنی گۆڕەکەیشی هەروا، لە راستیدا هەر شتێ بەڵگەیەکی رۆشن لەسەر نەهی لێکردنی نەبێ، وە لە ریزی باوی ناو کۆمەڵ‌و لەبەشی عاداتبێ، ئەوە کردنی ئەوە دانانرێ بە خەرقێکی گەورە لە ئیسلامدا، وەك هەندێ کەس بۆ تەرویجی حیزبی خۆیان هەڵەیەکی

بچووکی پێشینان گەورە دەکەن‌و دەیکەن بە هات‌و هاوارو گاڵەگاڵ. ئەگەر کەسێ سەرانسەری سوننەتی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} بگەڕێ، بەڵگەیەکی صەریحی دەست ناکەوێ کە بڵێ ماچکردنی قەبر حەرامە!.

بەندە مەبەستم یەك خاڵەو بەس: دەبێ رەخنە گرتن لە بیدعەت مەبەست لێی موحارەبەی مەزهەبەکان نەبێ، چونکە بەراستی هەوڵ دان بۆ تێکدانی ئەم مەزهەبانە، بەناوی جەنگکردن لەگەڵ باوی ناشایستەو قەلاچۆکردنی بیدعەتەوەو تەحریفی ئیسلامە چونکە ئەوەی ئەبو حەنیفەو مالك‌و شافیعی‌و نەوەوی‌و رافعی‌و زوفەرو ئەبو یوسف‌و ئیبنو حەجەر {رەزای خوایان لێبێ} کردوویانە بەم موجتەهیدانی ئاخرزەمانانە ناکرێ، کە یەکی شەش حەوت حەدیسیان لە بەرەو بەس. بگرە زۆریان بازرگانی بە کتێب‌و نووسین‌و خامەکانیانەوە دەکەن‌و بە دڵی ئەم لایەن‌و ئەو حاکم‌و ئەو پارەدار قسە دەکەن!.

ئەمانە لە کوێ‌و زاتێکی وەك ئیمامی نەوەوی لە کوێ کە ساڵ دوانزە مانگەی خوا بە رۆژوو بووەو دەستێ جلی خامی لەبەردا بووەو مێزەرێکی شاڵی بەسەروە بوو، لەگەڵ جووتێ سۆڵ‌و مەسینەیەکاو ئاو بێنەوە دەست بشۆ!.

برابیکەن بە خاتری خوا ئێوەیش مەبن بە سیاسەتمەدارەکانمان، ئەوان ژیانی دنیایان لێ تاڵ کردووین، دەی ئێوەیش (خوانە خواست) لە دیندا سەرمان لێ بشێوێنن ئیتر قوڕی کوێ بەسەر خۆماندا بکەین؟!.

وەڵلا برا من کە نووری فارس حەمەخانم: (أموت على ما مات عليه النووي، رضوان اله تعالی علیه) بەڵام لە هەمان کاتدا ئەگەر دەمزانی کە شتێ پەڕیوەتە ناو مەزهەبی شافیعییەوە، وە ئەو شتە سوور بە پێچەوانەی سوننەتی پێغەمبەرەوەیە، ئەوە ئەوکی سەرشانمە کە ئەو هەڵەیە، بەبێ قڕەو تەپڵ لێدان‌و تەکفیرو تۆمەتی ئیشراك لەم‌و لەو، راست بکەمەوە! ئەمە لە کۆنیشدا هەروا بووە، کتێبە ناودارەکانی شەرع پڕن لەم جۆرە رەدوبەدەلەی من عەرزتانی دەکەم، بەڵام لە هەمان کاتدا وەك ئەمڕۆ ئاوا شالاوی

یەکێ تر لەو کارە ناشایستانە کە لەکاتی سەردانی گۆڕی پیرۆزدا دەکرێ ئەوەیە: کە خەڵکی مەدینەو خەڵکی شوێنانی تریش لەلای رۆژهەڵاتی مەرقەدەوە دەوەستن‌و سەڵاوات لەسەر جوبرائیل‌و میکائیل‌و ئیسرافیل دەدەن، ئەمە کارێکی تازەقەڵای ناشایستەیە سەربەلگەی لە سوننەتدا نیە!.

یەکێ تریان: ئەوەیە کە خەڵکی مەدینە کردوویانە بە عادەت لەپاش سلاوکردن لە ئەبو بەکرو عومەر {رەزای خوایان لێبێ} دەڕۆن بۆ

بەرواڵا بۆ فەوتانی مەزهەب نەبووە. بۆ نموونە: ئەگەر ئێمە حوکم بە قیاس بکەین دەتوانین. (استلامی قەبرو تەقبیل‌و رووتێکردنی لە نوێژداو تەواف بە دەوریداو باوەشدان لە مەحجەرو قەراخەکەی بە قیاس اسبات بکەین). چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} خۆی حەجەرولئەسوەدی ماچکردووەو تەوافی بەیتی کردووەو دەستی هێناوە بە مولتەزەمداو رووی خۆی نووساندووە بە دیواری کەعبەوەو نوێژی مردووی لەسەر تەرم‌و لەسەر گۆڕ کردووە، واتە: لە نوێژەکەدا رووی لە تەرمەکەو لە گۆڕەکە بووە، دەی دەبێ گۆڕی پێغەمبەر چی لە حەجەرولئەسوەد کەمتر بێ؟ ئەگەر مەسەلەی بەردودارو مردووە، هەر دوو حاڵەکەبەردودار مردووە، کەواتە: بۆ لایەکیان خالیصی تەوحیدەو ئەولایەکە یتر یان مەحزی اشراکە!

ئازیزان! قوربانتان بم، مەبەستم ئەوە نیە کە بەرگری لە بیدعەت بکەم، بەخوا لە زۆر کەس زیاتر لە دژی بیدعەتم، بەڵام مەبەستم ئەویە کە دینەکە نەبێ بە دینی ئەحزاب، دەنا بە خودا حاڵ دەگاتە ئەوە ئایەتەکانی قورئان لە سوچی سەیارە دەنووسرێن: (الا هل بلغت اللهم فاشهد). تکام ئەویە بە چاوی ویژدان سەرنجی ئەم سەرنجە بفەرموون.

- وەرگێڕ-

سەردانی گۆڕی فاطیمەی زەهرا، ئەوجا دەگەڕێنەوە بۆ ئیستگای جاری یەکەمیان بۆ بەردەم گۆڕی پیرۆز، لەوێدا ئێستێکی بچکۆلانە دەکەنەوە، ئەوجا دەچن بۆ لای میحرابی عوسمانی، لەوێ بەرەو قیبلە دەوەستن و دەست دەکەنەوە بەنزاو پاڕانەوە، شتی وا لە سوننەتدا بێ سەرو بەرەو سەربەلگەی نیە!.

یەکێ تریان: ئەویە دێنیکەرەکان لەپاش هەموو فەرزێ (جگە لە نوێژی خەوتنان) ریز دەبەستن و بەیەك قیژە سلاو لە پێغەمبەرو دوو هاورێکەی دەکەن و، لەپاش رابەری سەردانەوە (واتە: موزەووير) هەموو بە یەکەوە بەدەنگێکی ناسازی هەراسانکەر بە چریکە سەلاوات لەسەر پێغەمبەر {درووده‌ی خوای لەسەربێ} دەدەن، ئەمەیش کارێکی زۆر ناپەسەندی دزێوە، بەپێی قورئان و سوننەت و ئیجماعی نەتەوەی ئیسلام حەرامە. خوای گەورە دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ – سورة الحجرات – ٤٩/٢}.

ئیجماعی ئوممەت لەسەر ئەوەیە: کە قەدرو رێزی پێغەمبەری خودا {درووده‌ی خوای لەسەربێ} بە مردوویش رێك وەك حالی ژیانی وایە، سەرەڕای ئەمانەیش ئەوەتا خودا لە قورئاندا پەسنی ئەو زاتانە دەکا، کە لە خزمەتی حەزرەتدا بە ئەدەبەوە بە دەنگی نزمی پڕ لە رێزو قەدر قسەو گوفتوگۆ دەکەن و مزدەی گەورەی لەسەر ئەم بەهرەیە پێداون، وەك دەفەرموێ: {إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِندَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ – سورة

الحجرات - ٣/٤٩} له هه‌مان کاتدا زه‌می که‌سانێکی تر ده‌کا، له‌سه‌ر ئه‌وه که له خزمه‌تی حه‌زره‌تدا {درووده خوای له‌سه‌ربێ} ده‌نگیان به‌رزه‌وه‌کردووه‌و نه‌فی هۆشیان لێده‌کا. ده‌فه‌رموێ: {إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِن وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ - سورة الحجرات - ٤/٤٩} ده‌گێڕنه‌وه جارێ ئه‌بو جه‌عفه‌ری مه‌نصوور گوفتوگۆیێ له‌گه‌ڵ ئیمامی مالیکدا سازده‌دا، له مزگه‌وتی حه‌زره‌تدا {درووده خوای له‌سه‌ربێ}. ئیمامی مالیك {ره‌زای خوای لێبێ} پێی ده‌فه‌رموێ: ئه‌ی فه‌رمانڕه‌وای موسوڵمانان! له‌ناو ئه‌م مزگه‌وته‌دا ده‌نگت به‌رزه‌وه مه‌که، ئه‌وه‌تا به راشکاوی خودا له قورئاندا که‌سانێ فێری وێڵ‌و ئه‌ده‌ب ده‌کاو پێیان ده‌فه‌رموێ: {لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ}، تا کۆتایی ئایه‌ته‌که. له هه‌مان کاتدا زه‌می که‌سانێکی تر ده‌کاو ده‌فه‌رموێ: {إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ... جا منصور: فه‌رمانی ئه‌م ئایه‌تانه‌ی قه‌بوولکرد.

یه‌کێکی تریان: پشت‌و سك نووساندنه به گۆڕه پیرۆزه‌که‌وه‌و ده‌ست پیاهێنانیه‌تی، ئه‌وه زۆر ناپه‌سه‌نده، چونکه ئه‌ده‌ب وا ده‌خوازێ له‌حاڵی مردنیشدا به‌قه‌ده‌حاڵی ژیانی دێنیکه‌ر که‌مێ دوور له خزمه‌تی حه‌زره‌تدا ئاماده بێ ئه‌وه‌یش بیروباوه‌ڕێکی ناپه‌سه‌نده، که‌ره‌شه خه‌ڵکه‌که گومان واده‌به‌ن که گوایه پێغه‌مبه‌ری خوا {درووده خوای له‌سه‌ربێ} فه‌رموویه‌تی: هه‌رکه‌سێ له‌یه‌ك ساڵدا سه‌ردانی گۆڕی من‌و گۆڕی ئیبراهیمی بابام بکا، ده‌بم به ده‌سته به‌ری به‌هه‌شت بۆی! فه‌رمووده‌ی وا بێ سه‌رو به‌ره، پووچ‌و ده‌ست هه‌ڵبه‌سته، شتی وا له سوننه‌تدا نه‌بیستراوه! (ته‌ماشای: ارشاد الناسك بکه - په‌راوێزی ئه‌صڵه‌که).

١٨٧) کڕینو فرۆشتن:

فرۆشتن له زمانا وەرگرتنی شتێکه لەبری شتێکی تر. له شەرعدا: گۆڕینەوەی ماڵه به ماڵێکی تر، که شیاوی کەردان پێکردن بن، لەسەر شێوەی ئیجابو قەبووڵ، به جۆرێ خاوەنداریی پێ دابمەزرێ.

بەڵگەی رەوابوونی:

سەر بەلگەی (ئەصڵ)ی رەوا بوونی قورئانو فەرموودەو یەکگرتنی نەتەوەیه (ئەصڵ له رەوادیتنی کڕینو فرۆشتندا کیتابو سوننەتو ئیجماعی ئوممەته) یەزدانی مەزن دەفەرموێ: {وَأَحَلَّ اللّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا – سورة البقرة – ٢٧٥/٢} واته: خوا کڕینو فرۆشتنی رەوادیوه، بەلام سەوداو مامەڵەی سوودی رەوانەدیوه). پێغەمبەری خۆشەویستو نازداریش (درودی خودای گەورەو مەزنی لەسەربێ) دەفەرموێ: کڕیارو فرۆشیار هەردوو لایان خۆیان سەرپشکنو دەتوانن پەشیمان ببنەوه له سەوداکەیان هەتا له یەکتری جیا دەبنەوه هەتا له یەکتری جیادەبنەوه. (شەیخانو ئەحمەدو نەسائیو ئەبو داوودو تیرمیزی گێراویانەتەوه).

یەکگرتنیش واته: إجماعیش لەسەر ئەمه دامەزراوه.

(بنیاتەکانی – ئەرکانەکانی):

(بڕوانه: مختصری صحیحی بوخاری به کوردی بەرگی سێیەم لاپەڕە: (٥) هەتا لاپەڕە (٦٩) واته: له ژماره (٩٣٣)وه هەتا ژماره (٩٩٧).

بنیاتەکانی کڕین و فرۆشتن چوارشتن:

یەکەم: فرۆشیار.

دووەم: کڕیار.

سێیەم: فرۆشراو.

چوارەم: گوتەی گرێدان، کە برێتییە لە (صیغە: دارێژگە) واتە: لەو قسەیەی کە لە نێوانی فرۆشیارو کڕیاردا دەبێ، کە جێبەجێکردنی ئەو کڕین و فرۆشتنە دەگەیەنێ کە برێتییە لە کردنە قەباڵ و قەبوولکردن (ئیجاب و قەبوول). پێویستە کڕیارو فرۆشیار چەند مەرجێکیان تیادا بێتەدی: مەرجە کڕیارو فرۆشیار کڕین و فرۆشتنیان لە باردابێ، کەواتە: مامەڵەی منداڵ و شێت و کەمهۆش دانامەزرێ، هەروا مەرجە کە مامەڵەکە بە ئارەزووی خۆیانبێ، نەك بە زۆری کەسێ، مەگەر بە زۆری شەرع، وەك ئەوە کەسێ قەرزی لەسەر بێ و کاتی دانەوەی هاتبێ و قازی زۆری لێبکا، کە هەندێ لە ماڵی خۆی بفرۆشێ هەتا قەرزەکەی پێ بداتەوە، یا پارەی سەلەمی دادابێ و قازی ناچاری بکا کە سەلەم تیاکراوەکە بکڕێ و وەری بگرێ لە جیاتی پارەکەی. گوتەی گرێدانیش برێتییە لەو قسەیە کە کردنە قەباڵ و لێوەرگرتنی پێ دامەزرێ، وەك ئەوە فرۆشیار بڵێ: ئەوەم فرۆشت بە تۆ، یا تۆم کرد بە خاوەنی، یاخود وەك ئەوە کڕیار بڵێ: ئەوا وەرم گرت، یا ئەوا کڕییم لێت، کەواتە: فرۆشتن و کڕین تەنها بە ئاڵوگۆڕی پارەو ماڵ کە پێی دەڵێن (موعاطات: ئاڵو گۆڕ: لەیەك وەرگرتن) بەبێ گوتەی گرێدان دانامەزرێ.

بەڵام ئیبنو شورەیح دەفەرموێ: فرۆشتن بە شێوەی ئاڵوو گۆڕ (واتە: بەبێ گوتەی گرێدان) دادەمەزرێ لە شتێکا کە گران بەهانەبێ، بەپێی باوی دامەزراوی ناو کۆمەڵ، ڕەویانیو کەسانی تریش بڕیاریان بەمە داوە. مالیکیش دەفەرموێ: بەڵێ فرۆشتن دادەمەزرێ لەسەر هەر شێوەیێ بێ بە مەرجێ مەردوم، لەناو خۆیاندا ئەو شێوەیە دابنێن بە فرۆشتن، ئیبنو صەبباغیش ئەمەی لەلا پەسەندە. نەوەویش {رەزای خوا لە هەموویان بێ} دەفەرموێ: ئەم رایەی کە ئیبنو صەبباغ پەسەندی کردووە رایەکی سەنگینە، سەبارەت بە بەڵگە، لەبەر ئەوە دادەنرێ بەرای هەڵبژاردە، چونکە لە ڕاستیدا لە شەرعدا، مەرج بوونی قسە بۆ دامەزراندنی گرێدان، دیاری نەکراوە، کەواتە دەبێ بگەڕێینەوە بۆ سەر باوی ناوکۆمەڵ کە پێی دەگوترێ (عورف: باوی باشی ناوکۆمەڵ کە خەڵك بە ئاشکرا، بەبێ شەرمو شکۆ، لە بەرچاوی خەڵك بیکەنو ئەو باوە بەرەبەرە لەناو کۆمەڵدا بناسرێو دابمەزرێ، بەبێ ڕەخنەلێگرتن) یەکێ لەو کێشانەی کە هەموان پێی گیرۆدەبوون ئەوەیە: بووە بەباو لە هەموو وڵاتێ کە لەبەر ناچاری مەردوم منداڵان دەنێرن بۆ کڕینی پێداویستییەکان، جا هەق وایە کە ئەمەیش بە چاوی ئاڵو گۆڕ (موعاطات) ڕەفتاری لەگەڵ بکرێ. پاڵفتەی گوتە ئەمەیە: هەرکاتێ ئەو مەبەستە هاتەجێ کە گوتەی گرێدان لەبەر ئەو مەبەستە بەمەرج گیراوە، ئەوە مامەڵەکە دا دەمەزرێ، بە مەرجێ شتە وەرگیراوەکە هاوتای بەهاکەی بکا، ئەم زانایانەی کە ئەم بڕیارەیان داوە، ئەمەیان کردووە بە بەڵگە: کە لەسەردەمی ئێمامی عورمەردا {رەزای خوای لێبێ} ژنە لەچکدارەکان دەچوون کە نیزەكو نۆکەرو کچو کوڕی منالکاریان دەنارد بۆ کڕینی

پێداویستییەکان، لەگەڵ ئەوەیشدا عومەر رەخنەی لێنەدەگرتن، هەروا ئەم عادەتە لەکاتی ئەوو لەکاتی کەسانی تریشدا، لە پێشینانو پاشینان هەر باوبووەو کەسیش تارەزایی لێ دەرنەبڕیوە.

١٨٨) جۆرەکانی کڕینو فرۆشتن:

جۆرەکانی کڕینو فرۆشتن سێ جۆرن:

جۆری یەکەم: ئەوەیە ئەو شتە کە دەفرۆشرێ زانراوبێو لەبەرچاوبێ. ئەمە دروستە.

جۆری دووەم: ئەوەیە لەبەر چاودا نەبێ، بەڵام چۆنێتیی باسکرابێو ناونیشانی درابێو، لە ئەستۆی خاوەن سامانەکەدابێ، کە بەم فرۆشتنە دەگوترێ سەلەم، ئەمیش دیسان دروستە.

جۆری سێیەم: ئەوەیە ئەو شتە کە دەفرۆشرێ نادیاربێ، نەکڕیارو نەفرۆشیارو نەهیچ کامێکیان نەیدیبێ، ئەم جۆرە سەودایە دروست نیە، هەتا شتەکە ئەگەر ئامادەیش بێو لەبەر دەستابێ، مادەم لەبەرچاو نەبێو تەماشا نەکرێ هەر دروست نیە! چونکە ئەم جۆرە سەودایە لە مامەڵە دەستەشکێنەکانە، کە شەرع رێگەی نەداون، مامەڵەی دەستەشکێن لە شەرعدا ئەوەیە کە سەرەنجامەکەی شاراوەبێ!.

١٨٩) مەرجەکانی دامەزرانی فرۆشتن:

فرۆشتن بەم پێنج مەرجە دادەمەزرێ:-

یەکەم: ئەوەیە فرۆشراوەکە پاك بێ، واتە: شتەکە لە زاتی خۆیا پاك بێ، واتە: عەینەکەی پاك بێ، کەواتە فرۆشتنی شتێ کە لەزاتی خۆیدا پیس بێ دانامەزرێ وەك مەیو بادەو مردارو گۆشتی بەرازو سەگو شتی تری لەم بابەتە. بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: بێگومان کە یەزدان فرۆشتنی ئەمانەی قەدەغە کردووە: فرۆشتنی ئارەقو مردارەوەبوو بەرازو بت. (شەیخان گێڕاویانەتەوە) لە فەرموودەیەکدا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەیی دەکا لە بەهای سەگ، مەگەر سەگی راویی (تیرمیذی لە ئەبو هورەیرەوە گێڕاویەتەوە).

بەڵێ شتی پیسبوو، ئەگەر دەتوانرا پاك بکرێتەوە ئەوە فرۆشتنەکەی دادەمەزرێ، وەك جلو بەرگو شتی وا، کە بەهۆی شۆردنەوە پاك دەبێتەوەو پیسییەکەی نامێنێ، بەڵام ئەگەر نەدەتوانرا کە پاك بکرێتەوە ئەوە سەوداکە دانامەزرێ، وەك هەنگوینو شیرو شتی تری ترنگی ئاوەکی، چونکە ئەمانە بە شۆردن نامێننو لەگەڵ ئاوەکەدا مەحف دەبنەوەو دەڕژێن، بەهەر حاڵ پیسایییەکەیان هەر دەمێنێ.

بەڵام رۆنی پێسبوو، وەك رۆن زەیتو رۆنە زەنگو رۆنی پیوی تـواوەی شـل، دوو فەرموودە هەیە لە بارەی پاکەوەکردنیەوە، دروستترینیان ئەوەیە کە پاك نابێتەوە، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کاتێ پرسیاری لێ کرا، لەبارەی مشکێکەوە لەناو رۆندا بتۆپێ، فەرمووی: ئەگەر رۆنەکە مەیی بوو ئەوە بەس مشکەکەو دەوروبەرەکەی

فرێ بدەن، بەڵام ئەگەر رۆنەکە شل بوو، نەیبەستبوو ئەوە گشتی بڕێژن!. دەی ئەگەر پاککردنەوەی رۆنەکە لە تواناداهەبوایە، رشتنەکەی دروست نەبوو، چونکە شتی وا بە فیڕۆدانی سامانە، ئاشکراشە کە پێغەمبەری خوا (درودی خوای لەسەربێ) نەیی کردووە لە بەفیڕۆدانی سامان.

مەرجی دووەم: بۆ دامەزراندنی کڕین و فرۆشتن ئەوەیە: ئەو شتە لە زاتی خۆیدا قازانجێکی شەرعی تیادابێ، کەواتە: فرۆشتن و کڕینی شتی بێخێر دانامەزرێ، بەڵکوو وەرگرتنی ماڵ لەباتی ئەو شتە بێ سوودە لە بابەتی خواردنی ماڵی خەڵکە بە ناهەق، شتی وایش خوا نەیی لێدەکاو دەفەرموێ: ﴿وَلاَ تَأْكُلُواْ أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ – سورة البقرة – ١٨٨/٢﴾ ماڵی یەکتری بە ناهەق مەخۆن. دەی لە شوێنێ فرۆشتن و کڕینی شتی بێ خێر دروست نەبێ، کڕین و فرۆشتنی شتێ کە زیانی هەبێ باشتلا دروست نیە، وەك زەهرو شتی بەنجکەرو سڕکەرو شتی سەرخۆشکەر، بە هەموو جۆرێکیانەوە، ئەگەر بۆ زیان بەکارهێنران، بەڵام ئەو زەهرو شتە بەنجکەرانەی کە لە شتی بەسوودا بەکار دەهێنرێن (ئارەقی لێ دەرچێ) فرۆشتنیان دروستە. غەزالی و کەسانی تریش ئەو رایە بەسەنگین دادەنێن کە دەفەرموێ: فرۆشتنی زەهر دروستە. لە فەرموودەدا دەفەرموێ: هەر کاتێ خوا شتێ قەدەغە بکا بەهاکەیشی قەدەغە دەکا.

بەڵام ئامێری بەزم و رەزم، کە یادی خودا لەبیر دەباتەوە، نەفرۆشتن و نەکڕینی دروست نیە، چونکە ئامێری رەوشت تێك دان و لەرێدەچوونەو بە کەڵکی ئەوە نەبێ بەکەڵکی هیچی تر نایەت. لە ئەبو هورەیرەوە حەزرەت (درودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: لە ئاخر زەمانا کەسانێ

له نەتەوەی ئیسلام خودا دەیانکا بە مەیموون‌و بەراز. یاران فەرموویان: ئەی پێغەمبەری خودا! خۆ ئەوانە لەلای خۆیان شایەتمان دەهێنن‌و دەڵێن: هەر یەزدانی پاك خودایەو تۆیش پێغەمبەری خودای، ئیتر چۆن دەبن بە بەرازو مەیموون؟ فەرمووی: بەڵێ وایە، بەلام سەردەکەنە ئامێرژەندن‌و خوو دەدەنە ژنی گۆرانی بێژو دەف‌و دەهۆڵ لێدان، جا شەوان لەسەر ئەم حاڵە رادەبوێرن، هەتا رۆژێ کە بەیان دەکەنەوە دەروانن بوون بە مەیموون‌و بەراز. بوخاری فەرموودەیەکی لەم بابەتە گێراوەتەوە.

ئەگەر ئەم ئامێرانە لەپاش شکاندنیان دانەدەنران بەماڵ، وەك ئەو ئامێرانەی کە لە دارو شتی وا دروست کراون، ئەوە فرۆشتنیان دانامەزرێ، چونکە بەپێی شەرع شتی وا بێ کەڵکەو، کەسێ دەیکا کە گوناه پیشەبێ، بەلام ئەگەر لەپاش شکاندنیان دادەنران بە ماڵ، وەك ئامێرێ لە زێڕو زیو دروست کرابێ، ئەوە فرۆشتنیان بە شکاوی دروستە، چونکە ماڵەو بۆ مەبەستی رەوا دەتوانرێ بەکاربێ، وەك ئەوە دەکرێ بە خشڵ‌و بە پارەو شتی وا.

مەرجی سێیەم: ئەوەیە ئەو ماڵە کە دەیفرۆشێ مولکی تەواوی فرۆشیارەکە بێ، یا هی هەقداری خاوەن ماڵەکەبێ‌و بەپێی شەرع خۆی سەرپەرشتکاری سەر ئەو ماڵەبێ، یا جێداریی (وەکالەت)ی هەبێ، جا ئەگەر بەبێ سەرپەرشتیاری‌و جێداریی سامانی کەسێکی تری فرۆشت، بەبێرا لە سەربوونی خاوەنی، ئەوە دروست نیە، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: تەلاق کاتێ دەکەوێ کە تۆ خاوەنی ئەو ژنەبی لەکاتی تەلاقدانەکەدا، بەندەیش کاتێ ئازاد دەبێ کە لەکاتی

ئازادکردنەکەیدا هی تۆبێ، وە شت کاتێ فرۆشتنەکەی سەر دەرگرێ کە لەکاتی فرۆشتنەکەدا هی تۆبێ، وە هەرشتێکیش کە ماڵی تۆ نەبێ نەزری دانامەزرێ!. تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانە. لەسەر فەرمایشتێ: لەکاتی وادا فرۆشتنە کە رادەگیرێ، لەسەر ئەو شێوەیە: ئەگەر خاوەنەکەی رێگەیدا، دادەمەزرێ. دەنا نا، بەڵگەی ئەم فەرمایشتەیش ئەم فەرموودەیەیە: عوروە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ جارێ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دینارێکی داپێم، کە مەڕێکی بۆ بکڕم، منیش بەو دینارە دوو مەڕم پێکڕی، مەڕێکیانم فرۆشتەوە بە دینارێ‌و دینارێك‌و مەڕێکیشم بردەوە بۆ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە حاڵەکەم بۆی باسکرد، فەرمووی: خودا پیت‌و فەڕ بخاتە سەوداو مامەڵەو کڕین‌و فرۆشتنتەوە!. (تیرمیذی بە رشتەیەکی دروست دەیگێڕێتەوە) دەی نزاکەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە بۆیکردووە بەڵگەی رەزامەندی لە سەوداکەیەتی‌و نیشانەی رێگەپێدانیەتی.

مەرجی چوارەم: دەبێ ماڵە فرۆشراوەکە شیاوی پێدانی راستەقینەبێ، یا شیاوی تەسلیمکردنی شەرعی بێ، کەواتە شتێ کە نەتوانێ بە راستەقینە بیداتە دەست کڕیار، وەك شتی گومبوو یا ماڵی زەوتکراو، ئەوە فرۆشتنی دانامەزرێ. چونکە مەبەست لە فرۆشتن بەهرە وەرگرتنە لە فرۆشراو، ئەوەیش لەکاتی وادا دەست نادا.. بەڵێ دروستە فرۆشتنی ماڵی داگیرکراو بە کەسێ کە بتوانێ بیسێنێتەوە لە زەوتکەرەکەی بەرگر (مانع)ی شەرعیش وەك فرۆشتنی شتی رەهنکراو بەبێ فەرمانی رەهنکەرەکە، چونکە بەپێی شەرع فرۆشیار لە ماوەی رەهنەکەدا ناتوانێ فرۆشراوە رەهنکراوەکە بداتە دەست کڕیار، چونکە ئەگەر شتی وا دروست بێ رەهنەکە سوودی نابێ، لە دانەوەی قەرزەکەی

دڵنیا نابێ، چونکه شته بارمتەکەی لە دەستا نامێنێ، هەتا لەکاتی پێویست لە جیاتی قەرزەکەی بیفرۆشێ.

مەرجی پێنجەم: ئەوەیە فرۆشراوەکە زانراوبێ. چونکە پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) نەیی کردووە لە فرۆشتنێ کە هەڵخەڵەتانی تیابێ، کە پێی دەڵێن: (بیع الغرر). (موسلیم فەرموودەیەکی لەم بارەیەوە گێڕاوەتەوە) بۆ پێشگیریی لە خەڵەتان مەرجە کە شتەکە بەچاو ببینرێو لە بەرچاوبێو ئەندازەکەی دیاری بێ. وەك ئەوە بڵێ: ئەمەم بە تۆ فرۆشت، بۆ ئەندازەیش ژمارەکەی دیاری بکا، یا عەیارەکەی یا سەنگو کێشەکەی باس بکا، لە فرۆشتنی بە شێوەی سەلەمیشدا مەرجە فرۆشراوەکە بە نیشانەو صیفەت دیاریو باسکراوبێ وەك لە باسی سەلەمدا لە دواوە دێ.

١٩٠) باسی سەلەم:

(**بڕوانە: تەجرید-مختصر صحیح البخاری) بەکوردی: بەرگی ٣ - ل- ٧٠ ز- ٤٠**)

سەلەم بە عەرەبی سەلەفیشی پێ دەگوترێ، بۆیە پێی دەگوترێ (سەلەم: پێدان: دانەدەست) چونکە پارەکە لە سەرەتای سەوداکە وەدەدرێ، بۆیەیش پێی دەگوترێ (سەلەف – پێشینە) چونکە بەهاکە، یا پارەکە لە پێشەوە دەدرێ لە کۆڕی دانیشتنی سەوداکەدا. سەلەم: بریتییە لە فرۆشتنی شتێ کە لەبەرچاودا نەبێ، بەلکوو بە روونکردنەوەی ناوونیشانی دیاری کرابێ، وە لە ئەستۆی خاوەن ماڵەکەدابێ، بەپێی چەند مەرجێ. سەربەڵگەکەی ئەم ئایەتەیە: {**يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ**

– سورة البقرة – ٢٨٢} ئەی کەسانێ کە باوەڕتان بەخوداو بە پێغەمبەری ئیسلام هەیە! هەرکاتێ مامەڵەیەکی قەرزتان لەناو خۆتاندا هەتا ماوەیەکی دیاریکراو ئەنجامدا بینووسن. ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: مەبەست لەم قەرزە سەلەمە. ئیبنو عەبباس {ڕەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: کاتێ پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} تەشریفی هێنا بۆ مەدینە، خەڵکی مەدینە بەسەر بەری دارو درەختو شینایی سەلەمیان دەکرد بۆ ماوەی یەك دوو ساڵ. جا فەرمووی {درودی خوای لەسەربێ}: هەرکەسێ سەلەم بەسەر شتێ دەکا با ئەندازەی شتە سەلەم بەسەرکراوەکە دیاری بێ، دەبێ پێوانەی یاکێشانەی بزانرێ، هەروەها بۆ ماوەی چەندیشە ئەو ماوەیە ناو ببرێ. (ش/د/ت/ن). لەبەر ئەوەیش خاوەن کارو پیشەکان جارو بار هەوەجێیان بە پارە دەبێ، کە خەرجی بکەن بۆ بەڕێوەچوونی کارو پیشەکانیان، وە پارەشیان بە دەستەوە نابێ، لە هەمانکاتدا خاوەن سامانەکانیش لە هەرزانی بەهاکە بەهرەوەر دەگرن، جا لەبەر ئەم دوو هۆیەو لەبەر پێداویستی زۆر سەلەم دروستە، گەرچی کەمێ تەفرەی تیادایە (تەفرە = غەرەر).

١٩١) مەرجەکانی سەلەم:

بۆ دامەزراندنی سەلەم چەند مەرجێ پێویستە:

یەکێکیان: ئەوەیەماڵە سەلەم تیادا کراوە کە بەشێوەیەکی وادیاری بکرێو نیشانەی هەڵ بدرێ کە بەباشی بناسرێو بزانرێو بە نەناسراوی نەمێنێتەوە. چونکە سەلەم خۆی گرێدانێکی وایە کە هەڵخەڵەتانو هەرزان فرۆشی (غەرەر)ی تیادایە، جا ئەگەر بە باشی

شتەکە دیاری نەکریّو بە باشی نە ناسریّ، ئەوەیش دەبیّ بە هەرزان فرۆشیی دووەم، شتیش دووجار هەرزان فرۆش بکریّ، وەك تالاّن فرۆشی لیّ دیّ، شتی وایش لە شەرعدا لە کیّشدا نیە.

یەکیّ تریان: ئەوەیە کە ماڵە سەلەم تیادا کراوەکە حازر نەبیّ، یا لەزیمنی شتیّکی حازری دیاری لە بەرچاو نەبیّ، وەك ربەییّ جۆ لە خەرمانیّ، چونکە پیّویستە سەلەم تیاکراوەکە قەرزبیّ، چونکە سەلەم فرۆشتنی شتیّکە کە لە ئەستۆدا بیّ، نەك لەبەر دەست دابیّ، دیاربوونو حازربوونو لەبەر چاویش دژی بە قەرزبوونیەتی.

یەکیّ تریان: ئەوەیە وادە (ئەجەل)ەکەی دیاری کراوبیّ، وەك ئەوە: ئەندازەکەی بە مانگیّ، یا بە دوو مانگ، یا بە ساڵیّ، یا بە دوو ساڵ، یا بە ماوەیەکی ناوبراوی وا دیاری کرابیّ، تا زیّدە تەفرەو هەرزان فرۆشی روو نەدا، لەبەر ئەوەیش کە خوا دەفەرمویّ: {إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى} لەبەر ئەوەیش پیّغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) دەفەرمویّ: هەتا ماوەیەکی دیاری کراو.

یەکیّ تریان: ئەوەیە ئەو ماڵە لەکاتی هاتنی وادەی تەسلیم کردنیا لەو کاتەدا هەبیّ دەنا دانامەزریّ، وەك سەلەم دادان بەسەر فەریکە خورما (روتاب) لە زستاندا، چونکە لە زستانا فەریکە خورما نیە، هەروا سەلەم لە شتیّکا کە لەکاتی هاتنی وادەکەیدا بە دانسقە دەست بکەویّ دانامەزریّ، چونکە شتی وا غەرەرە.

یەکێ تریان: نیشانەکردنی جێگەی وەرگرتنیماڵەکەیە، ئەمە کاتێ مەرجە کە گواستنەوەی ماڵە سەلەم تیادا کراوەکە، بۆ جێگەی دانە دەست مەسرەفی تێبچێ، چونکە لە حاڵی وادا قازانج و زیان فەرق دەکا.

یەکێ تریان: ئەوەیە بەهاکە زانراو بێ، ئەندازەی پارەکە دیاری بکرێ، ئەگەر دیاری نەکرێ سەلەمەکە دانامەزرێ، چونکە شتی وا تەفرەیە.

یەکێ تریان: دەبێ پارەکە یا بەهاکە لە کۆڕی گرێدان (مەجلیسی عەقد)ەکەدا وەربگیرێ، دەنا وەك فرۆشتنی شتی قەرز بە پارەی قەرزی لێ دێ، شتی وایش پووچەو نەهیی لێکراوە، لەبەر ئەوەیش سەلەم گرێدانێکە کە تەفرەی تیایە، لەبەر پێداویستی رێگەی پێدەدرێ، جا بەوەرگرتنی بەهاکە لە پێشەوە تۆڵەی ئەو تەفرەو هەرزان فرۆشییە دەکرێتەوە، وەلحاڵ پێغەمبەر ﴿درودی خوای لەسەربێ﴾ نەهیی کردووە لە فرۆشتنی قەرز بە قەرز.

یەکێ تریان: دەبێ ماڵە سەلەم تیاکراوە کە ئەندازەکەی بە پێوانە یا بە کێشانە، یا بە ژمارە، زانراوبێ. چونکە خۆشەویست ﴿درودی خوای لەسەربێ﴾ دەفەرموێ: دەبێ پێوانەی یا کێشانەی بزانرێ.

١٩٢) فرۆشتنی شت لە پێش وەرگرتنیدا:

شت لە پێش وەرگرتنیدا فرۆشتنی دروست نیە، ئیتر زەوی و زاربێ یا شتی تر بێ جیاوازی نیە، فرۆشیاری یەکەم رێگەی ئەوەی دابێ یا نا، کڕیار بەهاکەی تەسلیم کردبێ یانا، لە هەموو ئەم حاڵەتانەدا

فرۆشتنەكە دانامەزرێ. بەپێی ئەوەی حەكیمی كوڕی حیزام دەیگێڕێتەوە دەفەرموێ: گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا! من با یەكم ئەم جۆرە كڕینو فرۆشتنانەی كە هەن لە ناودا، ئەنجام دەدەم، دەی پێم بفەرموو، كە كامەیان حەلاڵە بۆمو كامەیان حەرامە بۆم؟ فەرمووی: ئەی كوڕی برام! شت هەتا وەری نەگری لە فرۆشیاری یەكەم مەیفرۆشەوە بە كەسێكی تر! ئیمامی بەیهەقی دەفەرموێ: رشتەكەی جوانە. هەروا دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ} هەر كەسێ خۆراكێ دەكڕێ نابێ بیفرۆشێتەوە هەتا خۆی بە تەواوی وەری نەگرێ. (أخرجه الستة الا الترمذی).

١٩٣) فرۆشتنی قەباڵەو كومپیالەو شتی وا:

ئەگەر سەنەداتو كومپیالەو چەكو شتی وابفرۆ شرێتەوە بە هەمان بەها كە تیادا نووسراوە ئەوە پووچەو ئەو فرۆشتنە دانامەزرێ، چونكە ئەوە دەبێ بە (ربا النسیئە: سوودی دواخراو) چونكە فرۆشیار ئەو بەهایە وا لە پسووڵەكەدا دەدا، بەلام وەجەڵەكەی لە دواییدا وەردەگرێ، كاتێ وادەی دانی كومپیالەكە دێ، وەلحاڵ لە شتێكیشدا كە لەیەك توخم بن فرۆشتن دەبێ دەستاو دەست بێ، خۆ ئەگەر بەكەمتریش لەو بەهایە كەوا تیادا بفرۆشرێ: هەر دانامەزرێ چونكە ئەوە هەم (ربا الفضل: زێدە سوود)ەو هەم (ربا النسیئە)یە، ئەم دوو جۆرەیش حەرامن، هەروەها ئەگەر توخمەكانیش جیابن هەروەها، بۆ نموونە: كومپیالەكە بفرۆشێ بەگەنم، ئەمەیش هەر دانامەزرێ، چونكە ریبای نەسیئەی تیادایە. بەلام ئەگەر ئەم قەواڵەو كومپیالانە

بفرۆشرێن بە سامانی بازرگانی ئەوە دروستە، چونکە فرۆشتن بە قەرز بۆ ماوەیەکی ناوبراو دروستە لەبەر ئەوە نابێ بە سوود.

١٩٤) فرۆشتنی گۆشت بە گیانلەبەر:

دروست نیە فرۆشتنی گۆشت بە گیانلەبەرێ کە لە توخمی خۆی بێ. واتە: دروست نیە گۆشت بفرۆشرێ بە گیانلەبەرێ کە گۆشتی بخورێ[1] خوا بەقەد یەك بن، یاخود کەمو زیادی یان لە بەیندا هەبێ. چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەیی کردووە لەوە کە بزنو مەڕ بفرۆشرێ بە گۆشت (حاکم گێراویەتەوە)و دەفەرموێ: گێڕەرەوەکانی هەموو پێشەوان فەرموودەرەوانو جێگەی بتمانەن. بەیهەقیش دەفەرموێ: رشتەکەی دروستە، لەسەر ئەم پێودانە (واتە: بە قیاس لەسەر گۆشت بە حەیوان) دروست نیە فرۆشتنی گەنم بە ئاردی گەنم، یا کونجی بە تڵپو کەپەکی کونجی رۆن لێگیراو.

بەڵام هەندێ دەفەرموون: دروستە فرۆشتنی گۆشت بە گیانلەبەری زیندوو کە لە توخم (جینس)ی گۆشتەکە نەبێ، وەك فرۆشتنی مریشکێ بە دوو کیلۆ گۆشتی مەڕ، هەروەها دروستە فرۆشتنی ئاژەڵ بە ئاژەڵو گیانلەبەر بە گیانلەبەرێکی تر، ئیتر هەردووکیان لە یەك توخم بن یا توخمیان جیابێ، وەخوا بەقەد یەك بن، یا کەمو زۆرییان لە نێواندا هەبێ، وەك یەك وشتر بە دوو وشتر، یا وشترێ بە

---

[1] دەقی ئەصڵەکە کەمو کوڕی تیادایە رەنگبێ هەڵەی چاپ بێ.

- وەرگێڕ-

وشترێ، یا مەڕێ بە دوو قەلەموون. ئەم شێوانە هەموویان دورستن بە مەرجێ کارەکە سەرنەکێشێ بۆ سوود، وەك مەڕێ پڕ گوانی لە شیربێ بدرێ بە مەڕی کە گوانی شیری تیادا نەبێ ئەوە لەم حاڵەدا دروست نیە.

١٩٥) فرۆشتنێ تەفرەدانی تیادابێ کە مەشهوورە بە (بیع الغرر):

تەفرەدەر (غەرەر) ئەوەیە کە ئەنجامەکەی لە ئێمە نادیار بێ، وەك فرۆشتنی ماسی لەناو ئاوی گۆم‌و چۆمدا، وەك فرۆشتنی مەل بە حەواوەو شتی بزربوو، وەك فرۆشتنی پەموو لەناو قۆزاخەکەیداو شیر لەناو گواندو بەچکە لەناو سکدا. سەربەلگەی نەیی لەم جۆرە کڕین‌و فرۆشتنە ئەم فەرموودەیەیە کە دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەیی کردووە لە فرۆشتنێ کە تەفرەدانی تیادابێ!. (موسلیم). نادیاریی نرخ‌و بەهایش وەك نادیاریی‌و نەزانراویی فرۆشراو وایە، ئەویش وەك ئەو زیانی هەیە.

١٩٦) باسی سوود (واتە: ریبا):

(بڕ: تجرید/ ٣ ل – ٤٩ = ژ: ٩٧٩ هەتا ژ: ٩٨١)

ریبا لە زمانی عەرەبدا واتە: زیاتری‌و پتری، دەگوترێ: (ربا الشيء) واتە: شتەکە زیاتر بووە، بەم واتایەیە کە خوا لە قورئاندا دەفەرموێ: {اهْتَـزَّتْ وَرَبَتْ – سورة – ٥/٢٢} (ریبا) کە بە کوردی

پێی دەگوترێ: (سوود) لە شەرعا واتە: زیاد لە دەسمایەکە. خوای گەورە لە قورئاندا دەفەرموێ: {وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُوسُ أَمْوَالِكُمْ – سورة البقرة – ٢٧٩/٢} واتە: ئەگەر فەرمانی شەرع قەبووڵ بکەن‌و لە مامەڵەی سوود وازبێنن‌و لێی پەشیمان ببنەوە ئەوە کارێکی زۆر پەسەندە لەبەر ئەوە بەپێی شەرع دەسمایەکەی خۆتان بەبێ زیادو کەم دەکەوێتە.

(بڕیاری سوود): سوود بەپێی فەرمانی نامەی خوداو بەپێی فەرمانی سوننەتی ئەی پێغەمبەرو بەپێی یەکگرتنی نەتەوەی ئیسلام حەرامەو نادروستە. خوای گەورە دەفەرموێ: {وَأَحَلَّ اللّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا – سورة البقرة – ٢٧٥/٢} واتە خودا سوودکاری حەرام کردووە. هەروا دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اتَّقُواْ اللّهَ وَذَرُواْ مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ، فَإِن لَّمْ تَفْعَلُواْ فَأْذَنُواْ بِحَرْبٍ مِّنَ اللّهِ وَرَسُولِهِ، وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُوسُ أَمْوَالِكُمْ لاَ تَظْلِمُونَ وَلاَ تُظْلَمُونَ – ٢٧٨/٢ – ٢٧٩} واتە: نەتەوەی ئیسلام! هەمیشە پارێز لە گوناه بکەن‌و لە ترسی خوا بێئاگا مەبن‌و هەموو کاتێ لەبێ باکیی خودا بترسن‌و لە مەکری ئەمین مەبن، وە بە ئیجگاری دەسبەرداری سوود خۆری ببن‌و، بە هیچ جۆری مامەڵەی سوودو سووکاری مەکەن، ئەگەر ئێوە ئیمانداری تەواون، دەنا ئەگەر دەسبەردار نەبن‌و واز لە سوود خۆریی نەهێنن ئەوە ئیعلانی شەڕ لەگەڵ خواو لەگەڵ پێغەمبەردا دەکەن‌و شەڕی وایش بە زیانی خۆتان تەواو دەبێ ، چونکە ئێوە دەرەقەتی خوا نایەن، بەڵام ئەگەر وازی لێبهێنن‌و تۆبەی لێبکەن ئەوە

سەرمایەکەی خۆتان بەبێ زیادو کەم وەربگرنەوە، لە حاڵی وادا نەستەم لە کەسێ دەکەن‌و نە کەسێ ستەمتان لێدەکا.

پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} **دەفەرموێ:** لەعنەت‌و نەفرینی خوا لە سوود خۆرو لە سوود وەرگرو لەو کەسە کە دەینوسێ‌و لەو کەسەیش کە دەبێ بە شایەتی. (ئەحمەدو تیرمذی‌و ئەبو داوودو ئیبنو ماجە گێڕاویانەتەوە). سوود لە تاوانە هەرە گەورەکانە، لە شەرعی هیچ دینێکا حەلاڵ نەبووە بەپێی ئەم ئایەتە: {وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ – سورة النساء – ٤/١٦١} واتە: لە کتێبە پێشینەکانی خوادا، خودا جڵەوگیریی کردووە لە سوود، کەچی لەگەڵ ئەوەیشدا ئەوان هەر سەوداو مامەڵەی سوودیان ئەنجام دەدا. لە قورئاندا خوای گەورە بەس لەگەڵ سوود خۆردا ئیعلانی شەڕی کردووە. لەبەر ئەوە هەندێ دەفەرموون: ئەوەی بەردەوام بێ لەسەر سوود، نیشانەی ئاخر شەڕیەتی. پەنا بەخوا لە شتی وا. سوود (کە بریتییە لە زیادە وەرگتن لە سەودادا) هەر لەم شتانەدا حەرامە: لەزیڕو زیو بە زیوو خۆراکدا. بەپێی گوتەی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: زێڕ بە زێڕو زیو بە زیوو گەنم بە گەنم‌و جۆ بە جۆو خورما بە خورماو خوێ بە خوێ مەفرۆشن، مەگەر دەق بە قەد یەك بن‌و دەست بە دەست بن، بەڵام زێڕ بە زیوو زیو بە زێڕو گەنم بە جۆوو جۆ بە گەنم‌و خورما بە خوێ‌و خوێ بە خورما، چۆن ئارەزوو دەکەن ئاوا بیفرۆشن. ئیتر ئەوەی زیاتر بدا، یا زیاتر وەرگرێ ئەوە سوود خۆرە، وە لە تاواندا سوود خۆرو سوود دەر وەك یەکن. (شافیعی گێڕاویەتەوە) ئەم فەرموودەیە بەڵگەی ئەوەیە کە فرۆشتنی زێڕ بەزێڕو زیو بەزیوو

فرۆشتنی خواردەمەنیە هاو وێنەکان دروست نیە، مەگەر بەم سێ مەرجە:

یەکەم: ئەوەیە ئەو دوو شتەی دەدرێن بە یەکتری، وەك گەنم بە گەنم ئەوەندەی یەك بن.

دووەم: ئەوەیە هەردووکیان حازربن.

سێیەم: ئەوەیە هەردوو کەسەکە مافی خۆیان لە کۆڕی دانیشتنەکەدا وەربگرن. ئەمەیش کاتێ وایە کە هەردوو شتەکە لە یەك توخم بن، وەك زێڕ بە زێڕ، گەنم بە گەنم. دەنا ئەگەر توخمەکان لە یەك جیابوون و هاو وێنە نەبوون، وەك زێڕ بەزیوو گەنم بە جۆ، ئەوە تەنها دوو مەرجە دواییەکە پێویستەو بەس، لەبەر ئەوە دروستە یەکێکیان لەوی تریان زیاتربێ، بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: ئەگەر هەردوو شتەکە لە چەشنی یەك نەبوون وەك گەنم بەجۆ، یا زێڕ بە زیو، ئەوە چۆن ئارەزوو دەکەن ئاوا بیفرۆشن، بە مەرجێ دەست بە دەست بێ. (موسلیم). وە ئەگەر دوو شتەکە هاو وێنە نەبوون و لە هەمان کاتدا هۆی سوود (علة الربا)یشیان یەك نەبوو، وەك زیوو گەنم و مس و کووتاڵ و شتی تری ئاوا لە یەك جیا، ئەوە هیچ کام لەم سێ مەرجە پێویست نیە. لەبەر ئەوە لەکاتی وادا فرۆشتن بەحازری و بە وادەو بەهاو ئەندازەو بەکەم بەزۆر دروستە. هاو ئەندازەیی لە شتێکا کە بەپێوانەبێ بەوە دەبێ کە هەردوو شتەکە بە پێوانە بەقەد یەك بن، وە لە شتێکا کە بەکێشانەبێ بەوە دەبێ کە هەردوو شتەکە بەکێشانە بەقەد یەکتربن، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: زێڕ بە زێڕو زیو بە زیو مەفرۆشن مەگەر بە کێشانە

بەقەد یەکتربن. (موسلیم) هەروا دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ} ئـەوەی بـە کێشانەبێ دەبـێ هـەردوو وەجەڵەکە دەقاو دەق بـن، بـە مـەرجێ لەیـەك چەشن بن، واتە: هاو وێنە (متماثـل)بـن، ئەوەیـشی بـە پێوانـەبێ هـەروا، بەڵام ئەگەر لەدوو جۆری جیاجیا بوون ئەوە چۆنی دەفرۆشـن قـەی ناکا (دارە قوطنی).

١٩٧) جۆرەکانی سوود:

سوود دابەش دەبێ بەم چواربەشە :

یەکەم: مەشـهوورە بـە (ربـا الفـضل) کـە برێتییـە لـە فرۆشـتنی شتێ کە ریبەوی بێ بەهاو توخمی خۆی بە زیاتر لە ئەنـدازەی خـۆی، یـا بەکەمتر، وەك مسقاڵێ زێڕ بە مسقاڵو چارەکێ زێڕ. سامانی ریبـەوی، یـا بڵێین: مـاڵی سـوود لـە خـۆگر، ئـەو جـۆرە ماڵەیـە کـە لـە هەنـدێ کـا تـدا سوودی تیا هەبێ، وەك زێڕو زیوو خـۆراکی پێبـژێو، بـەڵام ئاسـنو مـسو سەوزەو شتی وا پێیان ناگوترێ سامانی سوود لـە خـۆگر، چـونکە بـەهیچ جۆرێ سوودیان تیادا نابێ.

دووەم: ناودارە بە (ربـا اليد) واتە: سوودی دەسـت بـە دەسـت، کـە برێتییە لە فرۆشتنی دوو شتی سـوود لـە خـۆگری هـاو تـوخم، یـا تـوخم جیا، بەبێ زیادەو بەبێ وادە، بەڵام لە دانیشتگەکەدا هەرکـەس مـافی خـۆ وەرنـەگرێ، وەك دیناری بە دیناری بەڵام لە مەجلیـسەکەدا، یـەکێکیان یـا هەردووکیان دینارەکەی خۆی وەرنەگرێ.

سێیەم: ناوداره به (**ربا النسيئة**) واته: سوودی دواخراو، ئەوەیە زیاده لە ناوا نەبێ، بەڵام لە سەوداکەدا واده دابنرێ، وەك ئەوە ده درەمی حازر بفرۆشێ بە ده درەمی تا سەری مانگ، وادەکەیەك چاوترووكانیش بێ هەردەبێ بە سوود.

چوارەم: ناوداره بە (**ربا القرض**) واتە: سوودی قەرز، کە برێتییه لەهەر قەرزێ کە سوودێ بگەیەنێ بە قەرزدەرەکە. لەم جۆره سوودەیە ئەو جۆره سەودایەی کە لەناو عەرەباندا ناسراوە بە (**الغاروقه**) کە ئەوەیە کەسێ شتێ بۆ ماوەیێ دەفرۆشێ بە کەسێکی تر، بەهاکەی وەردەگرێ، لەو ماوەیەدا شتەکه بە دەست کڕیارەوە دەبێ، بەکاری دەهێنێ‌و سوودی لێوەردەگرێ، جا کاتێ ماوەکە تەواو بوو ئەگەر فرۆشیار بەهاکەی گێڕایەوە بۆ کڕیار ئەویش شتەکەی دەداتەوە، دەنا دەبێ بەهی خۆی.

۱۹۸) بایستی قەدەغەکردنی سوود (علە تحریم اربا):

زاناكان {رەحمەتی خودایان لێبێ} **سەبارەت بە بایست (هۆ)ی قەدەغەکردنی سوود چەن بۆچوونێکیان هەیە:**

یەکەمیان دەڵێ: سوود زەوتکردنی سامانی مرۆڤە بەبێ وەجەڵ، بە بەلاش، چونکە دوو درەم بە درەمێ، بە قەرز بێ یا بە حازر، درەمێکان دەکەوێتە بەلاش، لە شەریعەتیشدا سامانیش وەك خوێن رێزو حورمەتی خۆی هەیە. پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: سەرو

سامانی مرۆڤ وەك یەك خاوەن ڕێزو حورمەتن دەی وەك چۆن ڕشتنی خوێنی مرۆڤ بە خۆڕایی ناڕەوایە، بردنیماڵیشی بە بەلاش ناڕەوایە.

بۆچوونی دووەم: دەفەرموێ: سوود خەڵك لە كارو كاسپی دەكا، فێری بەلاش خۆرییان دەكا، سەردەكێشێ بۆ پەككخستنی مەردوم، روون‌و ئاشكرایشە كە بەرژەوەندەكانی بەندەكان بەبێ كاسپی حەڵاڵ وەك بازرگانی‌و پیشەسازی‌و گشتوكاڵ، ناچن بەرێوە، دەی سوود پەكی ئەوە دەخات.

بۆچوونی سێیەم: دەفەرموێ: سوود دەبێ بە ماكی فەوتانی چاكە خوازی، وای لێدێ كەس قەرز بەكەس نادا مەگەر بەسوود، كەس لا لە كەس نەكاتەوە مەگەر لە ڕێگەی سوودەوە، ئەوەیش دەبێ بە هەوێنی پشتكردنە یەك‌و نەمانی هاوكاریی نێوان هەژارو دەوڵەمەندو نەمانی پیاوەتی‌و چاكە، لەكاتی وایشدا نەداراو ئاتاجەكان ناچار دەبن كە شت بە سوود وەربگرن.

بۆچوونی چوارەم: دەڵێ: زوربەی كات قەرزدەر دەوڵەمەندەو قەرزكەر هەژارە، دەی ڕەوادیتنی سوود زاڵكردنی دەوڵەمەندە بەسەر هەژاردا، بە ئارەزووی خۆی دەیچەوسێنێتەوە، هەژار دەبێ بەدیلی دەستی ئاتاجی‌و پێداویستی، شتی وایش لە ڕەفتاری بەرزی مرۆڤی میهرەبان ناوەشێتەوە.

بۆچوونی پێنجەم: حەرامبوونی سوود بەپێی دەقی قورئان‌و سوننەت چەسپاوە، لەبەر ئەوە دەبێ گومان نەبێ لە حەرام بوونیدا.

وەکی تریش تێکڕای ئەم راو بۆچوونانە حیکمەتی قەدەغە بوونی سوود دروست دەکەن.

١٩٩) ئەنجامی خراپەکانی سوود:

یەکێیان ئەوەیە: خوا رقی لێیەتی‌و پیت‌و فەڕی مامەڵە دەبا بە حەوادا، وەك دەفەرموێ: {يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا - سورة البقرة - ٢/٢٧٦} واتە: خودا سوود مەحف دەکاتەوە، ئەنجامێکی تری ئەوەیە سوود خۆر لە رەحمەتی خوداوە دوور دەبێ. لە حەدیسدا دەفەرموێ: خودا نەفرەت لە سوود خۆر دەکا. ئەنجامێکی تری ئەوەیە: سوود خۆر لە قیامەتدا کە لەقەبر دەردەچێ دەبێ بە پەند وەك شێت‌و فێداری لێدێ، خۆش خۆش هەڵ دەستێ‌و دەیەوێ بڕوا بەلام گشت جارێ دەکەوێ بەلاداو وەك شێت سەری لێدەشێوێ‌و لاڵ‌و پاڵ دەکەوێ‌و ریسوا دەبێ. وەك دەفەرموێ: {الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لاَ يَقُومُونَ إِلاَّ كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ - سورة البقرة - ٢/٢٧٥}.

٢٠٠) سەرپشکیی کڕیارو فرۆشیار:

حوکمی کڕین‌و فرۆشتن‌و باسی جۆرەکانی‌و باسی مەرجەکانی‌و حوکمی سوود ئەمانە هەموویان لە پێشەوە باسکران، مایەوە سەر ئەوە کە بزانین: ئایا لە کڕین‌و فرۆشتندا سەرپشکی‌و مافی پەشیمان بوونەوە لە سەوداکە هەیە یانا؟

سەرپشكی – واتە: خیار – دەبێ بە دوو بەشەوە:

یەكێكیان: پێی دەگوترێ خیاری مەجلیس، واتە: سەرپشكیی نیشتنگا، واتە: مافی پەشیمانبوونەوە لە سەوداكە، بەمەرجێ هێشتا كڕیارو فرۆشیار لە یەك جیانەبووبنەوە.

ئەوی تریان: خیاری شەرتە واتە: بە مەرج گرتنی سەرپشكیی بۆماوەیێ، بە مەرجێ ئەوماوەیە لەسێ رۆژ پتر نەبێ. سەرپشكیی نیشتنگا مافی چەسپاوی هەر دوولایە، هەتا لە یەك جیادەبنەوە، كە لەیەك جیابوونەوە سەوداكە دادەمەزرێ، پێغەمبەر {دروودو سڵاوی خوای گەورەی لەسەربێ} لەم بارەیەوە دەفەرموێ: كڕیارو فرۆشیار هەردوولایان وەك یەك خۆیان سەرپشكنو دەتوانن لە سەوداكە پەشیمان ببنەوە هەتا لە یەكتری جیادەبنەوە. (شەیخان). جیابوونەوە ئەوەیە كە هەردوولایان بەلەش كۆڕی گرێدانی سەوداكە بەجێ بهێڵن. گریمان ئەگەر ماوەیەكی زۆریش لە دانیشتنگەكەدا مانەوە ئەوە سەرپشكییە كە هەر بەردەوامە، یا هەردووكیان هەستانو بەیەكەوە دەستیان كرد بە رۆشتنو پیاسەكردن ئەویش هەروەها، بەڵام هەركاتێ لەیەكتر جیابوونەوە ئیتر مافی سەرپشكییان نامێنێ، بۆ بڕیاردانی لەیەك جیابوونەوەیش دەگەڕێینەوە بۆسەر عورفو یاساو باوی ناو كۆمەڵ، ئیتر هەرچی بەپێی یاسای ناوكۆمەڵ دابنرێ بە جیابوونەوە سەوداكەی پێ دەچەسپێ، دەنا نا، جا ئەگەر سەوداكە لەناو خانوودا بوو لەیەك جوێ بوونەوەكە بەوە دەبێ كە یەكێكیان بچێتە دەرەوە لێی، ئەگەر لە بازاڕدا بوو، یا لە سارادا بوو ئەوە ئەوەندە بەسە كە یەكێكیان پشت لەوی تریان هەڵبكاو كەمێ لێی

دووربکەوێتەوە. سەرپشکیی بەوەیش کۆتایی دێ کە هەردووکیان بڵێن: ئەوا مامەڵەکەمان دامەزراو بە تەواوی چەسپاو جێگیربوو، یا بەهەر شێوەیەکی تر بڕیاری دامەزرانی سەوداکە رابگەیەنن و ئاشکرای بکەن کە سەوداکە بە تەواوی دامەزراوە. کەواتە: ئەگەر یەکێکیان بڕیاری دامەزراندنی سەوداکەیدا هەر ئەوەیان مافی پەشیمان بوونەوەی بۆ نیە، ئەوی تریان ئەومافەی هەیە، بەڵام ئەگەر یەکێکیان سەوداکەی دامەزراندو ئەوی تریان هەڵی وەشاندەوە ئەوە کار بە هەڵوەشاندنەوەکە دەکرێ.

سەرپشکیی مەرجیش (واتە: خیاری شەرطیش) بەمەرجێ دادەمەزرێ کە لەسێ رۆژ زیاتر نەبێ، چونکە ئەگەر زیاتر بێ سەوداکە بە تەواوی هەڵ دەوەشێتەوەو پووچ دەبێتەوە. ئیبنو عومەر {رەزای خوایان لێبێ} دەگێڕێتەوە، دەفەرموێ: پیاوێ عەرزی پێغەمبەری کرد، کە لە سەودادا دەخەڵەتێ، فەرمووی پێی: کە سەودای شتێ دەکەی بڵێ: بەبێ فڕو فێڵ و قۆڵ بڕین، سەرەڕای ئەوەیش هەرشتێ دەکڕی هەتا ماوەی سێ شەو مافی سەرپشکیت بۆ هەیە، لەو ماوەیەدا دەتوانی پەشیمان ببیتەوە (بەیهەقی و ئیبنو ماجە بەرشتەیەکی جوان گێڕاویانەتەوە، بوخاریش لە تەئریخەکەیدا بە مورسەلی گێڕاویەتەوە). بەپێی رووکار (ظاهیر)ی فەرموودەکە ئەگەر ماوەی سەرپشکی لەسێ رۆژ پتر بوو سەوداکە پووچە.

۲۰۱) گێڕانەوەی فرۆشراو بەهۆی نەنگەوە:

مافی پەشیمانبوونەوە لە سەودا بەهۆی دەرکەوتنی نەنگێکی پێشووەوە ئاوایە: دروستە بۆ کڕیار پەشیمان ببێتەوە لەو مامەڵەیەی کە کردوویەتی، بەهۆی دەرکەوتنی نەنگێکی کۆنەوە، بە مەرجێ ئەو نەنگە لەپێش وەرگرتنی فرۆشراودا رووی دابێ، یا لەدوا گرێدانی سەوداکەیش رووی دابێ. ئەوەی کە دەگوترێ: دروستە سەودا هەڵبوەشێتەوە بەهۆی دەرکەوتنی عەیبی کۆنی پێش گرێدانی سەوداکەوە ئەوە یەکگرتن (ئیجماع)ی لەسەرە. عائیشە (رەزای خوای لێبێ) دەگێڕێتەوە: پیاوێ بەندەیەکی کڕی، ئەوەندە خوا حەزکا لەلای مایەوە، لەپاشا نەنگێ لە بەندەکە دەرکەوت، پیاوەکە لەگەڵ فرۆشیارەکەدا بۆ شەرعکردن چوونە خزمەت حەزرەت (درودی خوای لەسەربێ) پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) بەندەکەی دایەوە بەسەر خاوەنی پێشوویدا. (ئەم زاتانە ئەم فەرموودەیەیان گێڕاوەتەوە: ئیمامی ئەحمەدو ئیمامی ئەبو داوودو ئیمامی تیرمیذیو ئیمامی ئیبنو ماجە (رەزای خوایان لێبێ) تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی دروستە. حاکمیش دەفەرموێ: رشتەکەی دروستە. حاڵەتی روودانی نەنگیش کە لەپاش گرێدان بێو لە پێش وەرگرتن دابێ بەم پێوانە حسێبی بۆ دەکەین چونکە لەم ماوەیەدا فرۆشراو لە ضەمانی فرۆشیار دایە، چونکە هەرکاتێ کڕیار بەهای بە تەواویدا دەبێ لە بەرابەری ئەوەدا فرۆشراو بە ساخی وەربگرێ، دەنا تووشی زیان دەبێ، لەبەر ئەوە رێگەی پێدەدرێ کە بەهۆی زیانەوە فرۆشراو رەت بکاتەوە.

بزانـه کـه نـەنگ (واتـە: عـەیبی هەڵوەشـانەوەی سـەودا) زۆرن.
یاسای کۆگر لەم مەسەلەیدا ئاوایە: هەرچی نـەنگێ کـەمیی بـێ بۆ زاتـی شتەکە، وەك خەساویی، یا لە نرخەکەی کـەم بکاتـەوە، کەمییـەکی وا کـە مەبـستێکی دروسـتی ڕەوای پـێ بفـەتێ، ئـەوە دەبـێ بـەهۆی گێڕانـەوەی فرۆشـراوەکە بۆسـەر خـاوەنی پێـشووی. مـەرجی ئـەم ڕەتکردنـەوەیش ئەوەیە کە کڕیار بتوانێ ماڵە فرۆشراوەکە وەك خـۆی تەسـلیم بکاتـەوە، دەنـا ئەگـەر ئـەوەی بـۆ نـەدەکرا ئەومافـەی بـۆ نیـە، وەك ئـەوە شـتەکە فەوتابێ، یـا ئـاژەڵ بووبـێو مردبـێ ئـەوجا بـە نەنگەکـەی زانیبـێ، ئـەوە مافی پەشیمان بوونەوەی بۆ نیە، بـەڵام مـافی زەدەبـژێری بـۆ هەیـە، کـە ناودارە بە تۆڵەو ئەرشی عەیب! مەبەست لە زەدەبژێری ئەمەیـە: نەنگـە کە بەپێی نرخی بازاڕ چەندەی لـە نرخـی فرۆشـراوەکە کـەم دەکـردەوە، دەبێ فرۆشیار ئەوەنـدە لـە بەهاکـە ڕەت بکاتـەوە بـۆ کڕیـار، بـۆ نموونـە: شتەکە بەبێ نەنـگ لە بازاڕدا بایی سـەد دینـار بـوو، بـەڵام بـە عەیبـداری بایی نـەوەد دینار بوو، دەبێ بەرێژەی یەك لە دەی بەهاکـە ڕەت بکاتـەوە، کە لەم حاڵەدا دەکاتە دە دینار.

بزانن: گێڕانەوەی ماڵی عەیبـدار دەبـێ دەس بـەجێ بـێ، کەواتـە هەرکاتێ کڕیار بەبێ بەهانـەی ڕەوا گێڕانـەوەی دواخـست ئـەوە سـەوداکە دەچێتە ئەستۆی، مەگـەر لەبـەر ئـەوە دوای خـستبێ کـە نـەیزانیبێ بـەم حوکمـە، چونکە زانینـی شـتی وا بـۆ عـەوامو ڕەشـەخەڵك کـارێکی ئاسـان نیە.

٢٠٢) باسی فرۆشتنی بەری باخو دانەوێڵە:

تێکڕا دروست نیە فرۆشتنی بەری دارو درەختو شینایی تا پێ دەگاو بەکەڵکی خواردن دێو قازانجی دەردەکەوێ، ئەوەیش لە میوەی خۆڕەنگدا بەوە دەبێ کە دەس بکا بە گەیشتن، یاخود لەپاش مزربوون دەست بکا بە شیرین بوون، لە میوەو بەرو بوومی وایشدا کە رەنگ بگرێ بەوە دەبێ کە ئەو رەنگەی تیا دەربکەوێ کە نیشانەی گەیشتنیەتی، لە میوەی سووردا دەست بکا بەسوور بوون، لە زەردا دەست بکا بە زەردبوون، لە رەشدا دەست بکا بەرەشبوون، وە هەروەها بەم جۆرە. جا هەرکاتێ ئەم نیشانانەی تیادا دەرکەوت فرۆشتنی دروستە، ئیتر خوا بە مەرجێ رنینو بڕین بێ، یا بەمەرجی هێشتنەوە بێ هەتا بەپێی عادەت کاتی بڕینی دێ.

بەپێی فەرموودەی خۆشەویست (دروودی خودای گەورەی لێبێو سەروماڵو منداڵو هەستو نەست گشتی بە قوربانی خاکی بەرئاستانەی گۆڕی پیرۆزی بێ) کە دەفەرموێ: بەری درەختو شینایی نافرۆشرێ هەتا پێ دەگاو بە کەڵکی خواردن دێ. (شەیخان – رەحمەتی خودایان لێبێ) گێڕاویانەتەوە. بەڵام ئەگەر کەڵکو قازانجی ئەو بەروبوومە دەرنەکەوتبوو ئەوە دروست نیە بفرۆشرێ مەگەر بەم دوو مەرجە:

یەکەم: مەرجی بڕینو لابردنی.

دووەم: ئەوەیە کە ئەو بەرەکاڵەبڕاوە قازانجێکی ئاسایی هەبێ، وەك بەرسیلەو فەریکە چواڵە، نەك وەك هەرمێو بەهێ. بەڵام ئەگەر بەربەدارەوە لەگەڵ درەختەکەیدا، بەر لە دەرکەوتنی قازانجی، فرۆشرا

ئەوە بەبێ مەرج دروستە، چونکە بەر پاشکۆ (تابیع)ی درەختە، لە کاتی وایشدا بەهۆی ئەوەوە کە بنکی درەختەکە بە ساخی دەمێنێتەوە بەرەکەیشی هیچی لێنایەت، بەپێچەوانەی کاتی رنینی بەری کاڵ. چونکە لە حاڵی وادا بە خۆڕایی بەرەکە خەسار دەبێ‌و دەرزێ. هەروا نادروستە فرۆشتنی شینایی‌و چێنراوی سەوز مەگەر بە دوو مەرج: بە مەرجی بڕین‌و بە مەرجی هەبوونی قازانج، وەك قەرسیلی سەوز بۆ ئالفی ئاژەڵ. بەپێی ئەم فەرموودەیە کە موسلیم گێڕاویەتەوە: پێغەمبەری خوا (درودی خوای لەسەربێ) نەهی کردووە لە فرۆشتنی خورما بە دارەوە بەر لەوە کە ماتەبدا، واتە: زەرد هەڵ گەڕێ، یا سووربێ، وە لە فرۆشتنی دانەوێڵە لەناو گوڵەکەیدا بەر لەوە کە سپی هەڵ گەڕێ‌و لە دەردو بەڵای ئاسمانی رزگاری ببێ، بەڵام ئەگەر ئەو چێنراوە لەگەڵ زەوییەکەدا فرۆشرا ئەوە دروستە. دەق وەك فرۆشتنی بەر بەسەر درەختەوە.

٢٠٣) فرۆشتنی ئەو شتەی سوود لە خۆگربێ بە تەڕی بەتوخمی خۆی (بیع ما فیه الربا بجنسه رطبا):

هەرچی ماڵی سوود لە خۆگربێ (واتە: ماڵی ریبەوی بێ) دروست نیە بە تەڕی بفرۆشرێ بە وێنەی خۆی لە توخمی خۆی، وەك روتاب بە روتاب، یا ترێ بە ترێ، چونکە هاوئەندازەیی‌و موماسەلە لەکاتی تەڕیدا نایەتەدی. یاسای دامەزراویش دەفەرموێ: نەزانینی هاو ئەندازەیی دەق وەك هەبوونی زیادەی بەراستی وایە. بەڵام ئەو سەوزانەی کە وشك

ناكرێنـەوە وەك خـەیارو تـرۆزیو شـتی وا ئـەوە دروسـتە بـە تـەڕی بگۆڕدرێنـەوە بـە یـەكتر، هـەروا شـیر بـە شـیریش دروسـتە، چونكە شـیر حاڵەتی تەواوەتییە بـەڵام مـەرجی دامەزرانـدنی فرۆشـتنی شـیر ئەوەیـە: كە بەئاگر نەكولابێ، دەنا دروست نیە، چونكە هاو ئەنـدازەیی نایەتـەدی، لـە هەرشـتێكی كـە ئـاگر كـاری تـێ كردبـێ، فرۆشـتنی نـانیش بـە نـانو هەرشتێكی تریش كە ئاگر كارێكی زۆری تێكردبێ هەر وایە، لەبـەر ئـەوە دروست نیە فرۆشتنی هەنـدێكی بـە هەنـدێكی، مەگـەر كارتـێ كردنێكـی كەم، بۆ پاڵاوتنی هەنگوێنو هەڵقرچاندنی دووگ بۆ گرتنی رۆنەكەی.

٢٠٤) چەن فرۆشتنێكی پووچو بەتاڵ:

وەك لە پێشەوە زانیمان فرۆشتن برێتییـە لـە وەرگرتنـی سامانێ بەرابەر سامانێكی تر، كە هەردوو سامانەكە شیاوی گەردانو تەصـەرووف پێكردن بن. جا لەم گۆشە نیگایەوە: ئەگەر بەوردی بـۆ هەنـدێ مامەڵـەو سـەودای هاوچـەرخ بـڕوانین، كـە بەپێـچەوانەی ئـەم یاسـاو بـاوەوە روو دەدەن، ئەوا بۆمان دەردەكەوێ كە ئەم جۆرە مامەڵانـە پـووچو نـاڕەوانو، بەربەشی فرۆشتنە نادروستەكان دەكەون، كـەناو دارن بـە (بیـوع فاسـدە) كە شەرعی پیرۆز رەوای نەدیون. بـۆ نموونـە: كڕینـی بیتاقـەی یانـسیبو بلیتی بەرهەمهێنانی پارەو سامان لـە بەنكدا لـەم جۆرەیـە. ئـەوە كڕینـی بیتاقـەی یانـسیب دیـارو ئاشـكرایە كـە سـاخ قومـاری رووتـەو، قومـاریش گومان لە حەرام بوونیدا نیە، چونكە یانسیب یا دەیباتەوەو قازانج دەكا ئەوە بەرئەم یاسا دامەزراوە دەكەوێ كە دەفەرموێ: هـەر قـەرزێ قـازانج بـەخاوەن قـەرز بگەیـەنێ ئـەوە سـوودە، یـا دەیـدۆڕێنیو زیـان دەكـا،

ئەومیش ماڵ بە فێرۆدانەو گەوجیو دەستبلاوییە، هەموو قومارێکیش هەروایە.

کڕینی بلیتو کومپیالەی بەرهەمهێنانی پوولو پارەو سامانو دانانی پارە لە بەنگدا بە قازانج، بە هەموو جۆرەکانیەوە، ئەم جۆرە سەوداو مامەڵەیانەیش فرۆشتنێکی نادروستن، چونکە حاڵ لەم دوو خاڵە بە دەرنییە: چونکە ئەگەر لەو جۆرە مامەڵانەبێ، کە خاوەن قازانجنو لەسەر دەستووری شەرع نین، ئەوە بەر ئەو قەرزە دەکەوێ کە سوودو قازانج بە قەرزدەر دەگەیەنێ، ئەوەیش وەك زانیت نادروستە، ئەگەر بەبێ قازانجیش بێ ئەم دوو جۆرەی هەیە: یا بەتەمای دەسکەوتنی خەڵات (جائیزە) دایدەنێ، ئەوە دیسان بەر ئەو قەرزە دەکەوێ کە قازانج بە خاوەنی بگەیەنێ، یا بەتەمای بردنەوەی خەڵات دایدانێ، ئەمەیش هەر حەرامە، چونکە بەر ئەو جۆرەکەسانە دەکەوێ کە یارمەتی تاوان دەدەن، چونکە ئەو بەنکەی کە ئەو ئەوپارەی تیادا دادەنێ مامەڵەی سوود ئەنجام دەدا، شتی وایش هاوبەشیو هاوکارییە لە تاواندا، ئەوەتا خوای گەورە هەڕەشە لە شتی وا دەکا. گەر کەسێ بڵێ: ئەو خەڵاتەی بەنك دەیبەخشێ بە بەشدارەکانی لە بابەتی بەخشینو هیبەیە، هیبەو شت بەخشینیش لە شەرعا پەسەندە، کەواتە ئێوە چۆن دەڵێن: نا دروستە؟ لە وەڵامدا دەڵێین: ئەم داوایە دوورە لە راستی، چونکە ئەم جۆرە بەنکە لەسەر ئەم بناخەیە دامەزراوە: ببەخشە هەتا وەربگری. ئەگەر بەهۆی ئەوەوە نەبێ کە بەنگ لەم جۆرە سامانانە، کە بەشدارەکانی دایان دەنێن لەلای، قازانجێکی باش دەکا، یەك پوول چییە نەیدەدا بەکەس. کەواتە: بەنك لەو قازانجە خەڵات دەدا بە خاوەن

پـشكەكان، كـە بـەهۆی مامەڵـەی سـوود بـە پارەكـانی ئەوانـەوە دەسـتی دەكەوێ، بەشی ئەوان لە چاوهی خاوەن بەنكا چكێكی زۆر كەمە، چونكە بەنك قازانجێكی مشەی حەرامی دەست دەكەوێ، ئەمـەیش مـەعنای وایـە كە ئەم بەخشینە لە سامانی حەرامە، هیبـەیش لـە مـاڵی نـارەوای حـەرام دروست نیە، چونكە خـودای گـەورە خـۆی پـاكو پـیرۆزەو هـەر شـتێكیش پـاك نـەبێو نـەبێ بەمایـەی پیرۆزیـی بـۆ خـاوەنی، خـوا وەری نـاگرێو قەبووڵی ناكا. (لێرەدا – من كـە وەرگێـڕم - بەنـدە یـەك تێبینـیم هەیـە: سەوداو مامەڵەكردن لەگەڵ ئـەو بەنكانـەدا، كـە مامەڵـە بەسـوود دەكـەن، ئەگـەر گریمـان هـەموو جـۆرێكی لـە بابـەتی یاریدانو هاوكـاریكردن بـێ لەسەر تاوان، ئەوە دەبـێ بـەهیچ جۆرێ هاریكـاریو مامەڵـە لـە گەڵیانـدا نەكرێ، هەتا نابێ مرۆڤ بەهۆی ئەو بانكانەوە حەوڵە بنێـرێ بـۆ كەسـێ، یا نابێ پارەشیان لـەلا بگۆڕێتـەوە. یا وردبكاتـەوە. دەی شـتی وایـش لـەم رۆژگارەدا زۆر زەحمەتە، زیانی لە قازانجی زیاترە، كەواتە: لەبەر ناچاری وا باشە كـە مـرۆی موسـوڵمان زۆر لـە شـت نەكۆڵێتـەوە {لاَ تَـسْأَلُواْ عَـنْ أَشْـيَاء إِن تُبْـدَ لَكُـمْ تَـسُؤْكُمْ} بـەرای بەنـدە هـەر جـۆرە هاوكارییـەك لەگەڵ ئەم جۆرە بەنكانەدا كە لەبەر ناچاری بێو بەبێ وەرگرتنی سوود (ریبـا) بـێ دروستە. دەق لـە بابـەتی سـەوداكردنە لەگـەڵ كەسـێكدا كـە مامەڵەكـەی تێكـەڵ بـێ لـە حـەڵاڵو حـەرام. گەرچی وا باشـە موسـوڵمان هەمیشە مامەڵە لەگەڵ موسوڵمانی باشو حەڵاڵ خـۆردا مامەڵـە خـۆشو سەر راستو ماڵ پاكدا بكا، بەڵام لە هەمان كاتدا دروسـتە مامەڵـە لەگـەڵ مرۆی خراپو كافرو فاسقیشدا بكا. لـە شـوێنێ نوێـژ بـەو هـەموو رێـزو دەورە گرنگەیـەوە كـە هەیـەتی، دروسـت بـێ لـە پـشت فاسقو پیـاوی

بەدكارەوە بكرێ، چۆن مامەڵەی تووروو گێزمر لە گەڵیدا دروست نابێ: (الصلاة المكتوبة واجبة خلف كل مسلم برا كان أو فاجرا وان عمل الكبائر – رواه ابو داود والدار قوطني). كەواتە: ئەگەر كەسێ لەبەر ئەمینی، وە بۆ حیفظو پاراستنی ماڵی خۆی، كە مەبەستی سەرەكین لە بابەتی ئەمانەتو سپاردەدا، ماڵی خۆی لە بەنگ دانا، بە مەرجی ئەوە قەرزە حەسەنە بێ، زیادە وەرنەگرێ، ئەوە دروستە. بگرە لەوەیش باشترە كە لەلای موسوڵمانێكی باشی نابووتی ئاتاج بە ئەمانەت دایبنێ، چونكە دەست كەوتنەوەی ماڵەكەی لەلای بەنكەكە مسۆگەر ترە. بەندە دووبارەی دەكەمەوە: (كەشت زۆر قووڵ كردنەوەو باری ژیانی خەڵك گرانكردن بەهۆی تەفەلسوف لە دین داو، وشكە سۆفێتیو لە قاڵبدانی هەوڵدان بۆ ژیان، بە پێودانی كۆنو بەبێ رەچاوكردنی بەرژەوەندی بالای زوربەی خەلكی ئەم رۆژگارە، كاری وا دەست خستنە بینەقاقای خودی ئیسلامە هەتا رادەی خنكاندن) سەرنج بفەرموون چی دەقەومێ ئەگەر فەقیهێكی متزمت حوكم بە نادروستی ئەم جۆرە شتانە بكا: وێنە، بەنك، تەشریح، منع الحمل، دەرمانێ مادەی سڕكەری تیابێ، بەنكەنەوت، وەزیفەی ژن، التزام بە قانوونی دەوڵەتی زەروورەت، عەسكەری، وەرگرتنی مووچە، چونكە لە پارەی باجو گومرگو شتی وا كۆ ەكرێتەوە، ریش تاشین، لەبەركردنی جلو بەرگی نوێ، وەك چاكەتو پانتۆڵ، سەر رووتی، گومرگو زەریبەو باجو خەراج! تەلەفیزیۆن، سینەما، شانۆ، گۆرانی، یانەو نادی چونكە شوێنی فەسادن، قاچاخ، عەقاری.. تاد. پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هلك المتنطعون، ئیمامی موسلیم {رەحمەتی خوای لێبێ} گێڕاویەتەوە. ئیمامی نەوەوی {رەحمەتی خوای

لێبێ} له ریاضوصالیحیندا ئاوا شەرحی دەکا: المتنطعون: المبالغون في الامور.

مەبەست ئەوە نیە کە جلەو بۆ رەشەخەڵك شل بکرێ بەکەیفی خۆیان چی بە باش دەزانن بیکەن، بەڵکوو مەبەست ئەوەیە زاناکان کار ئاسانکەربن، بار لە خەڵك گران نەکەن، لە زەمانی پێغەمبەردا مامەڵە لەگەڵ هەموو جۆرە کەسێ کراوە، مەلاکان ئەگەر ئارەزوو بکەن دەقە ئاینییەکان تا بلێی بە پێزو بە کش‌و کشیان دێ. حیلە شەرع‌و شتی وایش زۆرن بۆ پینەو پەڕۆو چارەسەکردنی زۆر لە کێشەکان. حیلە شەرع لە قورئاندا نموونەی هەیە، لە سوورەتی صاددا خودا بە پێغەمبەر ئەییوب {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: {وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِب بِّهِ وَلَا تَحْنَثْ – سورة ص – ٣٨/٤٤} هەروا بە دەق لە سوورەتی یوسفدا دەفەرموێ: {وكذلك كدْنا ليُوسُفَ..} لە سوننەتیشدا نموونەی زۆرە وەك ئەوە: عائیشە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ لە ناونوێژدا دەسنوێژەکەتان شکا، دەست بگرن بە لووتتانەوەو گوایە لووتتان پژاوەو ئەوە بکەن بە بەهانە، تا تەریق نەبنەوە، ئینجا بەم فێڵەوە نوێژەکات ببڕن‌و بڕۆن!.

دەنا ئەگەر زاناکان کارئاسانی بۆ مەردومەکە نەکەن، بە خودا کاتێ دەزانین کار لەکار دەترازێ‌و بەرە بەرە کۆمەڵەی موسوڵمانان لە رەوتی کاروانی ژیان بە سەدان قۆناغ بەجێ دەمێنن‌و، ئەو وەختەیش سەدجار پێ هەڵبگرن تۆزی قولی ئەو خەڵکە لە پەت بەربووە، بەرەو ژیانی بەربەرەڵڵایی غارکردووە ناگرنەوە، سەرنجام دین‌و ئەهلی دین

جێگەیان مەتحەفو مۆزەخانە دەبێو ئێمەیش وەك خەڵكی خۆراوای دەستە پاچەو كوشتەی دەستی عیلمانیەتو ئیباحییەت دەبێ هەموو چاوترووكانێ چاوەڕێی شەپۆلی قەهرو غەزەبی خوابكەین!.

بەهەرحاڵ، پەنا بەخوا لە زانای بێ تەقوا.

(وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين).

وەرگێڕ: نوری فارس حەمە خان حسن

سلێمانی (١٩٩٥/١٢/١٢)

٢٠٥) باسی بارمته (رەهن):

(بر: تەجریدی بوخاری ٣ل – ١٧٤ – ژ. ١٠٨١ هەتا: ژ. ١٠٨٢)

بارمته له زمانی عەرەبدا پێی دەگوترێ رەهن، رەهنیش واته: راگرتن و ماتڵ کردن، له عورفی شەرعیشدا بریتییه لەوه که مرۆڤ زاتی ماڵێ بکا به بارمتەی هەقێ که وا بەسەریەوه، بۆ دڵنیایی خاوەن هەقەکه لەوه که هەقەکەی نافەوتێ و له وادەی دیاری کراوی خۆیدا دەستی دەکەوێتەوه. بەڵگه لەسەر ئەوه که رەهن له زمانی عەرەبدا به مانا راگرتن و بەندبوونه ئەم ئایەتەیه که دەفەرموێ: {كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ – سورة المدثر – ٣٨/٧٤) واته: هەموو کەسێ له قیامەتدا لەپاش زیندووبوونەوه، له لای خودا پێوەندو بارمتەی کردەوەی خۆیەتی، چارەنووسی بەسراوه به باشیی و خراپیی کردەوەکەیەوه، وەك بەندییەك وایه کەچاوەڕوانی دادگاییەکی دادپەروەرانه بکا.

سەر بەڵگەی دروستبوونی بارمتەیش قورئان و سوننەته. قورئان دەفەرموێ: {فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ – سورة البقرة – ٢٨٣/٢} له سوننەتیشدا بوخاری و موسلیم دەگێڕنەوه که پێغەمبەری خوا (درودی خوای لەسەربێ) زریەیەکی هەبوو، دایتابوو لەلای جولەکەیێ، له بارمتەی برێ جۆدا، بۆ بژێوی خێزانەکەی.

(مەرجەکان):

مەرجی بارمتە ئەوەیە کە شتێکی وابێ فرۆشتنی دروست بێ، کەواتە رەهنکردنی شتی وەقف دروست نیە، وە دەبێ شتێکی حازریشبێ، کەواتە رەهنکردنی قەرز دروست نیە، چونکە قەرز وەرگرتنی مومکین نیە، دەنا لە قەرزیی دەردەچێ، مەرجی ئەو ماڵەیش کە رەهنی بۆ دادەنرێ (واتە: شەرتی مەرهوونوبیهی) ئەوەیە قەرزێکی دامەزراوو پێویست بێ لە ئەستۆی رەهنکەردا، چونکە مەبەست لە بارمتە وەرگرتنەوەی قەرزەکەیە بە تەواوی لە شتە رەهن کراوەکە، لەبەر ئەوە وەرگرتنەوەی عەین لە عەین تەصەوور ناکرێ، مەرجی قەرزەکەیش ئەوەیە: کە ئەندازەو ماوەکەی لەلای هەر دوولا زانراوبن!.

(کەی بارمتە پێویست دەبێ؟)

بارمتە کاتێ پێویست دەبێ کە رەهن وەرگر بارمتەکە وەربگرێ، چونکە زاتی پاك دەفەرموێ: فَرِمانٌ مقبوضةٌ: ئەمە دەقە لەسەر ئەوە کە دەبێ بارمتەکە وەربگیرێ، کەواتە: ئەوە مەرجە لە بارمتەدا. جا ئەگەر رەهنی کرد بەڵام هێشتا رەهن وەرگر بارمتەکەی وەرنەگرتبوو ئەوە رەهنکەر بۆی هەیە کە لە رەهن کردنەکە پەشیمان ببێتەوە، چونکە هەتا بارمتەکە وەردەگیرێ گرێدانەکە بەدەست رەهنکەرەکەیە، لەبەر ئەوە وەرگرتندا دەتوانێ هەڵی وەشێنێتەوە پەشیمان بوونەوەیش جاری وا هەیە بەقسە دەبێ، جاری وایش هەیە بە کردەوە دەبێ، وەك ئەوە بارمتەکە بفرۆشێ، یا بیکا بە وەقف، یا شتێکی وای لێبکا کە لەهی ئەو دەربچێو ببێ بە ماڵی کەسێکی تر.

(ماڵی ڕەهنكراو ئەمانەتە لە دەستی ڕەهن وەرگردا)

لەبەر ئەوە ڕەهنوەرگر نابێ بە زامنی فەوتانی، مادەم کەمتەرخەمیی نەکا لە چاودێریکردنیدا، هەموو سپاردەو ئەمانەتێکی تریش هەروایە. بەڵام ئەگەر ڕەهنکراو لەبەر کەمتەرخەمیی ڕەهنوەرگر فەوتا، وەك ئەوە دەسکارییەکی وای کرد، کە ڕێگەی ئەوەی پێنەدرابوو ئەوە دەستەبەرە. ئەگەر ڕەهنکەر داوای ئەوەی کرد کە ڕەهنوەرگر سووچبارە لە فەوتانی ڕەهنکراودا، ئەگەر شایەتی نەبوو، ئەوە ڕەهنوەرگرەکە سوێند دەدرێ، چونکە ڕەهنوەرگر ئەمینداره. ئەمە کاتێ وایەو بە سوێن بڕوای پێدەکرێ کە هۆیەکی ئاشکرا باس نەکا دەنا بەبێ بەڵگە داواکەی وەرناگیرێ.

(دانەوەی هەندێ لە قەرزەکە ڕەهنکراو ئازاد ناکا)

هەموو ماڵە ڕەهنکراوەکە بارمتەی دڵنیاییە بۆ هەموو قەرزکەو بۆ هەموو بەشەکانیشی، کەواتە: ڕەهنکراو لە بەندیی ڕەهنوەرگر ڕەها نا بێ‌و ناچێتەوە ژێر تەصەرروفی خاوەنەکەی، هەتا هەموو قەرزەکە بە تەواوی دەداتەوە بە خاوەن قەرزەکە.

(قازانج‌و کەڵك وەرگرتن لە بارمتە – مەرهوون):

دروست نیە کەڵك‌و سوودی بارمتەکە بۆ ڕەهنوەرگربێ، دەنا بەر ئەو جۆرەقەرزە دەکەوێ کە کەڵك دەگەیەنن بە خاوەنیان‌و، لەبەر ئەوە دەبن بە سوودو ڕیبا. کەواتە هەموو کەڵکێکی ڕەهنکراو بۆ خاوەنیەتی، هەروا کەڵکی بەری‌و کەڵکی بەچکەیشی هەر هی ئەوە، بە هیچ جۆرێ

رەهنــوەرگر مــافی نیــە کــە کــەلکی لێ وەربگــرێ، لــەم دوو شــتەدا نــەبێ: ئەگـەر شـتی سـواریی بـێ دەتوانـێ سـواری بـێ، ئەگـەر ئـاژەڵی شـیرداربێ دەتوانـێ شـیرەکەی بخـوا. بـەپێی فەرموودەکـەی خۆشەویـست {دروودی خوای لەسەربێ}: ولاخـی سـواری - ئەگـەر لـە بامتـەدا دانرابـێ – دروسـتە بارمتـەوەرگر سـواری پێبکـا، ئـاژەڵی شـیرداریش – ئەگـەر لـە بارمتـەدا دانرابـێ – دروسـتە بارمتـەوەرگر شـیرەکەی بخواتـەوە، مەسـرەفی ولاخ‌و ئاژەڵەکەیش لەسەر ئەو کەسەیە کە سواری ئەو ولاخە دەبێ، یاشیری ئەو ئاژەڵە دەخواتەوە! (بوخاری).

٢٠٦) دەست بەست (الحجر):

(بڕ: تەجرید/ ٢ ل – ١٤٠ = ژ: ١٠٤٦ هەتا ١٠٥١ ز: ٤٨).

دەست بەست لە زمانی عەرەبدا پێی دەڵێن: حیجر، یا حـەجر، حــەجریش واتــە: نەهێــشتن، لــە عــورفی شــەرعدا واتــە: نەهێــشتنی تەصـەرووفکردنی کەسـێ لـە مـاڵی خۆیـدا. ئەمـەیش دوو جـۆرە، دەسـت بـەس لەبـەر پاراسـتنی قـازانج‌و بەرژەوەنـدی دەسـت بەسـتەکە، واتـە: (محجـور علیـە) یەکـە. وە دەسـت بەسـت لەبـەر پاراسـتنی بەرژەوەنـدی کەسێکی تر.

جۆری یەکەم: وەك ئەوە نەهێڵرێ منداڵ‌و شێت‌و نـەفام گـەردان‌و تەصـەرووف لـە مـاڵی خۆیانـدا بکـەن. سـەر بەڵگـەی ئـەم بابەتـە ئـەم ئایەتەیـە: {**فَـإِن كَـانَ الَّـذِي عَلَيْـهِ الْحَـقُّ سَـفِيهًا أَوْ ضَـعِيفًا أَوْ لاَ يَسْتَطِيعُ أَن يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ** – سورة البقرة – ٢٨٢/٢} واتـە:

جا ئەگەر ئەوکەسە کە حەقەکەی وا بە سەرەوە خۆی بێ ئەقڵو بێ فام بوو – واتە: سەفیەو نەفام بوو – یا زەبوون بوو، وەك منداڵی نەباڵق و پیری خەڵەفاو، یاخود خۆی مەودای ئەوەی نەبوو کە قسەبکا بۆ نووسەرەکە، یا لە لایدا حازر ببێ، یا زمانی نەدەزانی، با لەم کاتانەدا ئەو کەسە کە خاوەنی کاری ئەو کەسەیە، وەك هەقداری، یا سەرپەرشتیاری، یاجێدار (وەکیل)ی، یا تەرجمانی، بائەو کەسە قسەکان بکا بۆ نووسەرەکە.

ئەوەتا زاتی پاکی بێگەرد لەم فەرمایشتەدا: هەواڵ دەداو دەفەرموێ: با ئەو نەفامانەی کە دەستبڵاون و ماڵی خۆیان بەهەوانتە بە فیرۆ دەدەن، هەروا ئەو هۆش زەبوونانەی کە لەبەر منداڵی، یا لەبەر پیریو خەڵەفاوی ئەقڵیان بە قازانجی خۆیان ناشکێو نازانن بەجوانی گەردان لە ماڵی خۆیاندا بکەن، هەروا ئەو کەسانەیش کە خۆیان ناتوانن و نازانن قسە بۆ نووسەرەکە دابنێن، وەکوو شێتو ئەمانە، با ئەمانە هەقدارەکانیان لە جیاتی خۆیان سەرەوکاریی سامانەکانیان بکەن، چونکە بەرژەوەندیی خۆیان لەوەدایە.

جۆری دووەم: وەك ئەوە کە نەهێڵرێ مرۆی نابووتو لاتکەوتوو سامانی خۆی سەرف بکا، بۆ ئەوەی بەرژەوەندی خاوەن قەرزەکان نەفەوتێ وەك ئەوە نابێ ماڵەکەی بفرۆشێ، یا بیبەخشێ، یا بیکا بە وەقف، هەروا هەموو گەردان پێکردنێکی تری لەم بابەتەی لێ قەدەغەیە. چونکە تەصەڕوفو گەردان پێکردنەکەی دەبێ بەهۆی لەکیس چوونی سامانی کەسێکی ترو مافی خەڵکی تری پێ دەفەوتی، لەبەر ئەوە تەصەڕوفەکەی دانامەزرێ، دەنا مەبەستی سەرەکی حەجر (واتە: دەست

بەست) کە پاراستنی مافی خەڵکە لە فەوتان، نایەتە جێ. وەکو ئـەوەیش کە نەهێڵرێ کە نەخۆش لـە نەخۆشـینی سـەرەمەرگا، زیـاتر لـە سـێیەکی مـاڵی خـۆی سـەرف بکـا، بـۆ ئـەوەی مـافی شـەرعی کەلـەپوور بـەرەکان نەفـەوتێ، بـەلاّم رێگـەی ئـەوەی نـاگیرێ کـە هەرچـی قـەرزێکی لەسـەرە هەمووی بداتەوە، یا هیچیش بۆ میراتگرەکان نەمێنێتـەوە، هـەروا ئەگـەر میراتبەریـشی نـەبێ وەسـێتی پـتر لـە سـێیەك هەردانامـەزرێ، بـەلاّم لـە سـێیەکدا دادەمـەزرێ. پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفـەرموێ: خـودای گەورە لە سەرەمەرگا رێگەی ئەوەی پێتان داوە کە سێیەکی سامانەکانتان بکەن بەخێر، هەتا کردەوەی باشتان لە قیامەتدا زرۆبن. وەکوو ئـەوەیش کە بەندە دەست بەست بکرێو بۆ بەرژەوەنـدی ئاغاکـەی حیجـر بخرێتـە سـەر تەصـەروفی مـاڵی، چونکە تەصـەروفی بەنـدە بـەبێ رێگـە پێـدانی ئاغاکـەی دانامـەزرێ، چـونکە بەنـدە نـەماڵی هەیـەو نـەخاوەنی شـتە، بەڵکوو هەم خۆیو هەم هەرچی هەیە هی ئاغاکەیـەتی، وەکـوو ئـەوەیش کە بۆ بەرژەوەندیی موسوڵمانان وەرگەڕاو لە دیـن (مُرْتَدّ) دەسـت بەسـت بکـرێ، یـا بـۆ پاراسـتنی مـافی بارمتـەوەرگر بارمتەکـەر دەسـت بەسـت بکرێو نەهێڵرێ لە ماڵی رەهنکـراودا تەصـەڕوف بکـا، هـەتا لـە رەهنەکـە دەری دەکـا، یـا کەلـەپوورگر دەسـت بەسـت بکـرێ بـۆ پاراسـتنی مـافی مردووەکە، یا بۆ پاراستنی مافی خاوەن مافانی تر، وەك خاوەن قـەرز، یـا قەرزار دەسـت بەسـت بکـرێ ئەگـەر خـاوەن قەرزەکـە داوای ئـەوەی کـرد.

ئەمانە هەموو وێنەو نموونەن بۆ جۆری دووەمی حیجر.

٢٠٧) تەصەڕوفی منداڵو شێتو نەفام (سفیه):

تەصەڕوفی منداڵو شێت دانامەزرێ، دەنا دەست بەست کردنیان بێ کەڵك دەبێ، نەفامیش هەروا، بەڵام نەفام ئەگەر ژن تەلاق بدا، یاژن خولع بکا تەلاقو خولعەکەی دادەمەزرێ. تەڵاقدانەکەی بۆیە دادەمەزرێ چونکە حیجرو دەست بەست بەس بۆ ماڵە، تەلاقیش ماڵ نیە، خولعەکەیشی بۆیە دادەمەزرێ، چونکە دەڵێین: لە شوبێنێ تەلاقدانی بە بەلاش دابمزرێ، تەڵاقدانی لەگەڵ دەستکەوتنی ماڵدا بۆ دانامەزرێ؟ چونکە خولع تەڵاقە بەرابەر بە ماڵ، دەی ئاشکرایشە کە ئەمانە هەقی تەصەروفیان نەبێ دەبێ هەقداریان مافی ئەوەی هەبێ، بەپێی ئەم ئایەتە: (فلملل ولیه). لە پێشترین هەقداریش بەپێی یەکگرتن باوکە، ئەگەر باوکی نەبوو باوکی باوکیەتی، وە بەم جۆرە تادەڕوا، چونکەباوکی باوك بۆ بەشوودانو ژن مارەکردن وەك باوك وایە، دەی بۆ ماڵیش دەبێ هەروابێ، لەدوا باوكو باپیر سەرپەرشتە (واتە: وصی) لەدوا ئەویش سەرپەرشتی سەرپەرشتە. ئەوجا حاکمی وەقتە. بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) کە دەفەرموێ: فەرمانڕەوا هەقداری ئەو کەسەیە کە هەقداری تری نەبێ!.

لەم جۆرە هەقدارانەدا عەدالەتو داد مەرجە، چونکە مرۆی بەدکاری بێدادلێی ناوەشێتەوە کە ئاگاداری سامان بکاو بیپارێزێ. هەندێ دەڵێن: دادگەری لە باوكو باپیردا مەرج نیە، چونکە ئەم دووە بەسروشت دڵسۆزی نەوەی خۆیانن.

٢٠٨) تەصەڕوفی لاتکەوتوو (موفلیس):

لاتکەوتوو کەسێکە کە بووبێ بەژێر قەرزەوەو ئەو قەرزانەی کەوان لەسەری کاتی دانەوەیان هاتبێو زۆرتریش بن لەو ماڵەی کە هەیەتیو قازی لەبەر هۆیێ، یا لەسەر داواکردنی خاوەن قەرز، حیجر دابنێ لەسەری ئیتر تەصەڕوفی لەوماڵەدا کە حیجری لە سەردانراوە دانامەزرێ. دەنا کەڵکی حیجرەکە پووچ دەبێتەوە. سەربەڵگەی ئەم باسە ئەم فەرموودەیەیە کە دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} حیجری دانا لەسەر موعاذ، لە سەرماڵەکەی، چونکە قەرزێکی لە سەربوو، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بۆدانەوەی ئەو قەرزە ماڵەکەی موعاذی فرۆشتو قەرزەکەی لێدایەوە (دارە قوطنیو بەیهەقیو حاکم گێڕاویانەتەوە، حاکم بە فەرموودەیەکی دروست — صەحیح —ی داناوە) هەروا ئەم فەرموودەیەیشە کە دەفەرموێ: ئەبو سەعید {دروودی خوای لێبێ} فەرمووی: لەسەردەمی پێغەمبەردا {دروودی خوای لەسەربێ} پیاوێ بەری باخێکی کڕی، لەپاشا بەرەکە فەوتا، پیاوەکە تێشکاو بووبەژێر قەرزو قۆڵەوە. جا حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: خێری پێبکەنو زەکاتی بدەنێ، جا خەڵکیش خێرو زەکاتیان پێدا، بەلام بەشی بژاردنی قەرزەکەی بەتەواوی نەکرد. جا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بە خاوەن قەرزەکانی فەرموو: چیتان دەست کەوتووە بیبەن، چونکە هەر ئەوەتان دەکەوێو بەس!. (موسلیمو کەسانی تریش گێڕاویانەتەوە، ڕەزای خودایان لێبێ).

٢٠٩) تەصەڕوفی نەخۆش لە زیاتر لە سێیەکی ماڵی خۆی:

تەصەڕوفی نەخۆش لە سێیەکی ماڵەکەیدا دروستەو جێبەجێ دەبێ. چونکە بەرای کوڕی مەعروور {ڕەزای خوای لێبێ} وەسێتیکرد کە سێیەکی ماڵەکەی بۆ پێغەمبەربێ {درودی خوای لەسەربێ} پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} قەبووڵی کرد، بەڵام کە سێیەکەکەی وەرگرت دابەشی کردەوە بەسەر میراتبەرەکانی بەرائدا. بەڵام ئەگەر نەخۆش پتر لە سێیەکی سامانی خۆی کرد بەخێروبەخشی بەکەسێ، ئەوە دەبێ بۆ ئەوەی کە زیاترە لە سێیەك میراتبەرەکان رازی بن، دەنا لە زیادەکەدا وەسێتەکە دانامەزرێ. دەبێ رازیبوونەکەیان لە پاش مەرگی مردووەکەیان بێ، چونکە لەپێش مەرگیدا ئەو مافەیان نیە، لەبەر شتێ تریش کە ئەویش ئەوەیە: کە دوور نیە کە ئەو کەسەی کە ئێستا میراتبەری نەخۆشەکەیە، لەکاتی مردنەکەیدا ئەو مافەی نەمێنێو لە میراتبەریی بکەوێ، وەك ئەوە ئەم لە پێش ئەودا بمرێ.

٢١٠) تەصەڕوفی کۆیلە (تصرف العبد):

کۆیلە ئەگەر ئاغاکەی رەزای لەسەر نەبێ، کە سەوداو مامەڵە بکا، کڕینو فرۆشتنی نە بۆ خۆیو نە بۆ ئاغاکەی دانامەزرێ. بۆ خۆی بۆیە دانامەزرێ چونکە کۆیلە شیاویی (ئەهلییەت)و یارای خاوەنداریی‌و موڵکییەتی نیە، بۆ ئاغاکەیشی بۆیە دانامەزرێ چونکە بەبێ فەرمانو رەزابوونی ئەو مافی ئەوەی نیە.

٢١١) ڕێکەوتن (صولْح)

(بر: تەجرید/ ٣ل – ٢٣١ – ز: ٥٧ – ژ. ١١٢٦ هەتا ژ. ١١٣١).

صولْح (واتە: ڕێکەوتن) لە زمانـدا واتـە: چارەسـەری کێـشەوبەرە، لـە عـورفی شـەرعدا ئـەو گرێدانەیـە کە کۆتـایی دێنـێ بـە دژایـەتیو دوژمنایەتیو کێشەی نێوان چەن هاودژو نەیارو ناحەزێ.

سـەربەلگەی ڕەوایـی ڕێکـەوتن لـە شـەریعەتدا هـەم کیتابـەو هـەم سوننەتە. یەزدانی پـاك دەفـەرموێ: {وَالصُّلْحُ خَيْرٌ – سـورة النـساء – ١٢٨/٤} واتە: ڕێکـەوتن باشـەو خـوا پێـی خۆشـە، لـە فەرموودەیـشدا پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: ڕێکەوتنو چارەسەرکردنی کێشەو بـەرە لـە نێـوان موسـوڵمانانـدا کـارێکی ڕەوایـە (حـاکم گێڕاویەتـەوەو دەیشفەرموێ: ئەم فەرموودەیە بـەپێی مـەرجی بوخـاریو موسـلیمە) لـە گێڕانەوەیەکا دەفەرموێ: هەموو ڕێکەوتنێ ڕەوایە، مەگەر ڕێکـەوتنێ کـە نارەوا بکا بـە ڕەواو، ڕەوا بکا بـە نـارەوا. (ئیبنـو حـەببان لـە صـەحیحی خۆیـــدا گێڕاویەتـــەوە، تیرمیـــذیش دەیگێڕێتـــەوەو دەفـــەرموێ: فەرموودەیەکی جوانە، واتە: حەدیسێکی حەسەنە.

٢١٢) باسی جۆرەکانی ڕێکەوتن (سولْح):

ڕێکەوتن دوو جۆری هەیە:

جــۆری یەکــەم: ئـازادکردنو ئاڵـشت (واتــە: إبــراء ومعاوضــە) ئازادکردن وەك ئەوە کەسێك بڵێ: ئەوا لە گەڵتارێکەوتم لەسەر ئـەوە کە لـەو هـەزار دینـارەی لەسـەرتە پێـنج سـەد دینـارم بدەیتـەوە، لـە پێـنج

سەدەکەی تری گەردنت ئازاد بێ. ئەمە پێی دەگوترێ بەخشینو گەردن ئازادکردن لە بەشێ لە قەرزەکە، بە گفت (لەفظ)ی رێکەوتن، یا بە لەفظ (گفت)ی صوڵح.

جۆری دووەم: کە رێکەوتنی ئاڵشتکرنە ئەوەیە: کە کەسێ شتێکی لەبەرچاوی لەسەر کەسێ بێ، لەگەڵیدا رێ بکەوێ، کە لەجیاتی ئەو شتە شتێکی لەبەرچاوی تری لێ وەربگرێ، شتی لەبەر چاو واتە عەین، وەك ئەوە لەباتی گایێ ئەسپێکی لێ وەربگرێ، ئەوە ئەم جۆرە رێکەوتنو سوڵحە دەق حوکمو بڕیاری کڕینو فرۆشتنی هەیە، ئەوەی لە کڕیندا مەرج بوو لەمیشدا مەرجە، وەك سەرپشکیو هاو ئەندازەیی لەکاتی هەبوونی هۆو بایستو عیللەتی سوودو رێبادا. بەڵام ئەگەر لەسەر ئەوە رێکەوتن کە لەبەر چاوێ (واتە: عەینێ) لە جیاتی کەڵكو مەنفەعەتێ وەربگرێ ئەوە بڕیاری بەکرێدانی هەیە، وەك ئەوە بڵێ: لە جیاتی ئەو دەدینارە قەرزە کە لەسەرتە دوو پێنووسم بدەرێ.

٢١٣) کەڵك وەرگرتن لە شەقامو کۆڵان:

بزانن کە رێگە دوو بەشی هەیە: رێگەی دەرچوو، واتە: طەریقی نافیذ، رێگەی دەرنەچوو، واتە: طەریقی غەیرە نافیز. جا هەر رێگەیێ کە دەربچێو بەری بەرەڵابێ ئەوە رێگەی گشتییەو کەس مافی تایبەتی پێوەی نیە. بەڵکوو هەموو کەسێ وەك یەك مافی هاتوچۆکردنی بەو رێگەیەدا هەیە. وە کەس مافی ئەوەی نیە کە تەصەڕوفێکی وای تیادا بکا، زیان لە هامۆشۆکەرەکان بدات، وەك ئەوە بچێ شانشینێ لەسەر

دیواری قەراخ شەقامەوە دەربکا بۆ سەر هەوای شەقامەکە، یا سەکۆیێ لە کۆڵانەکەدا بە قەراخ دیوارەکەی خۆیەوە بکا، یا چوخمێ لەسەر کۆڵانێ دروست بکا. چوخم: تاقێکی گەورەیە کە بەسەر کۆڵانێکا هاتبێتەوە، سەرێکی لەسەر خانووی ئەم بەری کۆڵانەکە بێو ئەو سەرەکەی تری لەسەر خانووەکەی ئەو بەری کۆڵانەکە بێ، وە سەرەکەی کرابێ بە ژوور. چونکە هەر ئەو بە تەنها خاوەن ماف نیە لەو جێگەیەدا، بەڵام ئەگەر ئەو چوخمو شانشینە ئەوەندە بەرزبوون کە زیانیان نەبوو بۆ رێبوارو رێرەو، نە بۆ پیادە، نەبۆ سوار ئەوە دروستە.

سەر بەڵگەی ئەم بابەتە ئەم سەرمەشقەی پێغەمبەر خۆیەتی {دروودی خودای گەورەی لەسەربێ} دەگێڕنەوە: خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} بە دەستی پیرۆزی خۆی پلووسکێکی دامەزراند بۆ گوێسەوانەی خانووەکەی عەباسی مامەی، پلووسکەکە دەکەوتە سەر شەقامێ دەچوو بۆ مزکەوتەکەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} جا بە پێودانی ئەم دەقپیادانانە کە لە بارەی پلووسکەوە هەیە، شتی تریش رێگە دەدرێ. دەقپیادانان، واتە: تنصیص.

بەڵام مەرجی ئەم پەلهاویشتنە بۆ سەرکۆڵانو رێگەو شەقام ئەوەیە: کەماڵەکەی ئەو شتانەی بۆ دروست دەکرێ هی موسوڵمان بێ، چونکە بۆ کەسانی تر شتی وا دروست نیە، چونکە کردنی ئەو جۆرەشتانە لە رێزەو قەبیلی بەرزەوەکردنی خانووی ناموسوڵمانانە بەسەر خانووی موسوڵماناندا، بگرە لەوەیش خراپترە ئەمە لە کاتێکدا کە هاتو چۆی ناموسوڵمانان بە رێگەو بانی موسوڵماناندا بەپێی

شایستەیی خۆیان نیە بۆ ئەوە، بەڵکوو بەپێی پاشکۆییانە بۆ موسوڵمانان.

بەڵام کۆڵانێ کە دەرنەچێ ئەگەر هاوبەشبوو لە نێوان چەند ماڵێکا، ئەوە دروست نیە نەبۆ خۆیانو نەبۆ کەسانی تر کە هیچ شتێ لەو کۆڵانە بەرپا بکەن، بەبێ رەزاو فەرمانی گشت هاوبەشەکان، چونکە هەموو ملکێکی هاوبەش هەروایە. مەبەست لە هاوبەشو خەڵکی هەر کۆڵانێ ئەو کەسانەیە کە دەرگای ماڵەکانیان لەسەری بێ. مافی ئەو ماڵانەیش کە دەکەونە سەر ئەم جۆرە کۆڵانانە لە دەرگای خانووەکانیانەوەیە هەتا سەری کۆڵانەکە، بەڵام مافیان لە کلکەی کۆڵانەکەدا نیە، چونکە جێگەی هاتوچۆی ئەوان لە دەرگاکانی خۆیانەوە دەست پێدەکا هەتا سەری کۆڵانەکە، نەك لە کلکەو کۆتایی کۆڵانەکەوە، مەگەر دەرگای خاوەن ماڵ لەسەر کۆتایی کۆڵانەکەبێ.

٢١٤) هەواڵە: حەواڵە (الحوالە):

بەرەو رووکردنەوە:

(**بر: تجرید:** ٣ ل -٨٩ – ز. ٤٣ – ژ. ١٠٠٨ **هەتا** ژ. ١٠٠٩).

هەواڵە، یا حەواڵە، وشەیەکی لە بنەڕەتدا عەرەبییە، لە زمانا بە مانا گواستنەوەیە، لە عورفی شەرعیشدا برێتییە لە گواستنەوەی مافێك لە ئەستۆی کەسێکەوە بۆ ئەستۆی کەسێکی تر. راستیەکەی فرۆشتنی قەرزە بە قەرز بەڵام لەبەر پێداویستی رێگەی پێ دراوە. سەربەڵگەی دروست بوونی هەواڵە ئیجماعە لەگەڵ ئەو فەرموودەیەی کە شەیخان

دەیگرنــەوە کــە پێغەمبــەر (درودی خوای لەسەربێ) دەفــەرموێ: قــەرز کــوێری دەوڵەمەنــد گــەڵێ ســتەمە! ئەگــەر دنیــابوو کەســێ لــە ئێــوە لەلایــەنی قەرزارەکەی خۆیەوە بەرەو رووی پیاوێکی دەوڵەمەنــد کرایــەوە، کــە ئــەو دەوڵەمەنــدە لــەباتی قەرزارەکــەی خــۆی قەرزەکــەی پــێ بداتــەوە ئــەوە بابچێ قەرزەکەی لەو وەربگرێتەوە. (ئەحمەدو بەیهەقی).

(مەرجەکانی هەواڵە)

ئەم چەند شتە بۆ دامەزراندنی هەواڵە بە مەرج گیراون:

یەکــەم: رەزابــوونی حەواڵەکــەر، چــونکە خــۆی سەرپــشکە لــە دانەوەی ئەو مافەی کەوا لە سەری، لەچی رێگەیەکەوە کە خۆی ئــارەزوو بکا.

دووەم: رەزابــوونی هەواڵــەکراو چــونکە مافەکــە هــی ئــەوە بــەبێ رەزامەندیی ئەو لە کەسێکەوە ناگوێزرێتەوە بۆ سەر کەسێکی تر.

سێیەم: ئەوەیــە کــە هــەردوو قەرزەکــە چەســپاو بــن لــە ئەســتۆی هەواڵەکەرو هەواڵە بۆ سەرکراودا.

چــوارەم: ئەوەیــە هــەر دوو قەرزەکــە رێــك (موتتــەفیق)بــن، واتــە: ئــەو قــەرزەی کــە لەســەر هەواڵەکــەرە لــەم شــتانەدا رێــك بــێ لەگــەڵ ئــەو قــەرزەی کــەوا لەســەر هەواڵــە بــۆ ســەرکراو، واتــە مەرجــە کــە هــەردوو حەقەکــە بەقــەد یــەك بــن لــە تــوخم (جیــنس)و ئەنــدازەو حــازری (حولــول)و مــەودا داری (تــەئجیل)و باشــیو خراپــیو نایــابیو ئایەخیــدا، ئــەم مەرجــەیش لەســەر رای فەرمایــشتی دروســت بــە مــەرج گیراوە، کــە

بەرابەرەکەی دەفەرموێ: ئەگەر قازانجی هەواڵەکراو لەوەدا بوو کە دوو قەرزەکە لەم شتانەدا وەك یەك نەبن دروستە. جا هەرکاتێ هەواڵەکردنو بەرەو رووکردنەوەکە، لەسەر شێوەیەکی دروست بوو ئەوە هەواڵەکەرەکە رزگاری دەبێو قەرزەکەی سەری کەهی هەواڵەکراوەکەیە پاك دەبێتەوە، هەروا هەواڵە بۆ سەرکراوەکەیش رزگاری دەبێ لە قەرزی هەواڵەکەرەکە، ئیتر مافی هەواڵەکراو دەکەوێتە ئەستۆی هەواڵە بۆ سەرکراو! چونکە ئەم هەواڵە بوونی مافە سوودی بابەتی هەواڵەیەو بەس[1].

---

[1] بسم الله الرحمن الرحیم.. لە بەرگی دووی (ریاض الصالحین)دا لە لاپەڕە (٤٦٨)دا، ئەم فەرموودەیە بە نیوە ناچڵ چاپ بووە، دەمەوێ لەم دەرفەتەدا ئەو کرتاریە بە سەربگرمەوە فەرموودەکە بە تەواوی ئاوایە:

خالیدی کوڕی عەمری ئەل – عەدەوی فەرمووی: عوتبەی کوڕی غەزوان، کاتێ فەرمانڕەوای بەصرەبوو وتارێکی بۆماندا، ستایشو سوپاسی خودای گەورەی کردو فەرمووی: پاش سوپاسی خودا، وا جیهان ملی پێوەناوەو نیشانەی کۆتاییو تەواوبوونی دەرکەوتووە، بەزوویی دەبڕێتەوە، ئەوەی ماوە لە دنیا لەچاو ئەوەیدا کە ڕۆیشتووە وەك خڵتەی بن جام وایە، کە خاوەنەکەی لەهەر چوارلای جامەکەوە کۆی بکاتەوە تا بەتەواوی دایچۆڕێنێ.

بزانن کە ئێوە لەم جیهانە بێ بەقایەوە دەگوێزنەوە بۆ خانەی ئێجگاری، کە بڕای بڕانەوەی نیە، دەی کەوایە زووکەن هەتا هەل لە کیس نەچووەو دەرفەت ماوە هەرچی چاکەیەکتان لە دەست دێ درێغی لێ مەکەنو لەپێش خۆتانەوە بیکەنو رەتی بکەن بۆ ئەو دنیا، چونکە خانەی ئێجگاریتان ئەوێیە، لەوێ کارتان بە چاکە زۆر زۆرە، لەبەر ئەوەی کە رۆژی رەشی زۆرتان لە پێشەوەیە ورێگەی سەختتان لەبەرە، گەیشتۆتەوە

به ئێمه كه بەردێ لەسەر لێواری دۆزەخەوە خولۆر یا كلێر دەكرێتـەوە، حـەفتا سـاڵ لـە سەریەك بەبێ وەستان هەر گولۆر دەبێتەوە كەچی هێشتا هەر ناگاتەبنی! دە قەسـەم بـە زاتی خودا ئەم دۆزەخە بەم گەورییە پڕپڕ دەبێ! ئەوە وا دیارە كە ئێوە لەم باسە سەرسـام دەبن؟!.

دەسا لەلایەكی تریشەوە باس كراوە بۆمان: كه بەهەشت زۆر زۆر گەورەو پانو پـۆڕو بەرینە، لەم لاشیپانی دەرگاكانیە وە هـەتا ئـەو لاشـیپانەكەی چـل سـاڵەڕێیە، دەی سـا بەخودا ڕۆژێ دەبێ كه هەموو دەرگاكـانی بەهەشـت جمـەیان دێ لەوانـەی كـە لێیانـەوە دەچنە ژوورەوەو لەبەر قەرە باڵغی دەروازەكانی بە هەشت جمەیان دێو مـەردوم بـە پاڵـە پەستۆ دەچنە ژوورەوە كەس بە خۆشیو ناخۆشیی جیهان نـەنازێو دەسـت خـەڕۆ نـەبێ، ڕۆژێ بوو ئێمه حاڵمان وابوو، بەخۆمەوە حەوت كـەس بـووین، لـە خزمـەت پێغەمبـەردا بووین (دروودی خوای لەسەربێ) ئەوەی پێی بلێی خواردەمەنی نەمان بوو، گەڵای دارو درەختی ئەوبیابانە نەبێ، ئەوەندە گەڵادارمان خوارد بوو لە تاو برسێتی لالغاوەمان تەرەكی بوو، بوو بوو بەرین.

ئەمەیش حاڵی پۆشتەو پەرداخیمان بوو، ڕووتو ڕەجاڵ بووین، عابایەكم پەیدا كرد، كردم بە دوو كەرتەوە، نیوەیم بۆ خۆم لـەباتی دەرپـێ كـرد بـە بـەركۆشو پێـچام بـەلای خواروومـەوە، ئـەو نیوەكـەی تریـشم دا بـە سـەعدی كوڕی مالیـك ئـەویش كـردی بـە بەركۆشو پێچای بەخۆیەوە لـە جیـاتی دەرپـێ، ئەوسـاكە ئەمـە حاڵمـان بـوو، وە ئـەوە خواردنەكەمان بوو، ئەوەیش جلی شاییو شینمان بوو، ئـەوەتانێ ئێـستایش هەركەسـێ لە ئێمه دەبینـی یـا فـەرمانڕەوای سـەر شـارێكە، یـا پادشـای سـەر وڵاتێكـە. خودایـە! بابیمان ئەكەیو پەنامان بدەی لەوە كه هەوا بكـەینو لـە دڵـی خۆمانـدا خۆمـان بـەزل بزانینو لەلای تۆیش پچووكو بێ وەچ بین!.

بیشزانن كـە هـەموو پـەیامێكی پێغەمبـەران پـاش خۆیـان لـە پـاش ماوەیـێ، لـە حاڵێكەوە دەگۆڕێ بۆ حاڵێكی تر، بە تایبەتی حاڵی فەرمانڕەواكانیان تـەواو دەگـۆڕێ،

تەنانەت لە ئەنجامدا دەوڵەتی ئیسلام دەبێ بە پادشایی‌و سەڵتەنەت‌و، ڕەفتاری بەرزی سەردەمی پێغەمبەرایەتی لەناو فەرمانڕەواکاندا بەحاڵ شوێنەواری دەمێنێ. دڵنیام کە بەچاوی خۆتان ئەمەی من دەیلێم، لە فەرمانڕەواکانی پاش ئێمە دەیبینن! لەپاش ئەوە کە بەتەجرۆبەر ئەزموون لە حاڵی ئێمەو ئەوان بە باشی حاڵی دەبن‌و بە بەراورد ئەمەتان بۆ دەردەکەوێ. (ئەمە دەقی ئەم فەرموودەیەیە لە صەحیحی موسلیمدا لە بەرگی هەژدەدا، لە (کتاب الزهد)دا، لەپەڕە (١٠١ – ١٠٣). هۆی ئەم پەخشکردنەوەیە لێرەدا ئەمەیە: لە سایەی خوداوە هەموو بەرگەکانی (تاج الاصول)و (ریاض الصالحین) لە ژێرچاپ دان‌و لەلای من نەماون‌و لەکاتی خۆیدا بەهەڵە ئەمە نەکراوە. جا هەر ئەوەندە کە تەرجەمەکە چەسپاو پەخش بۆوە خوا یاربێ لە چاپی ئایندەدا خێرو مەندان ئەم فەرموودەیە لێرەوە نەقڵ دەکەنەوە بۆ ناو ریاضەکە.

هەروا ئەم فەرموودەیەیش بەهەڵە چاپ نەبووە لە بەرگی دووی ریاضەکەدا، زنجیرەی (٥١) لاپەڕە (٤٢٣) فەرموودەی (٢٧) کە دەفەرموێ:

ئەبو نەجیح کوڕی عەبەسەی ئەل – سولەمی – {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: هەر لە سەردەمی نەزانیدا من دەمزانی کە ئەو خەڵکە سەر لێشێواوو کومڕان‌و، ئەوە دین نییە کە ئەوان وان لە سەری کە بتان دەپەرستن‌و دارو بەرد بە خودا دەزانن.

جا زۆری پێ نەچوو کە بەرگوێم کەوت کەوا لە مەککە پیاوێ پەیدا بووە هەواڵی گەورە گەورە دەدا، جا بەسواری وڵاخەکەم چووم بۆ خزمەتی، کە ڕوانیم پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} خۆی شاردۆتەوەو، هۆزەکەی لێی پڕن‌و بە خوێنی سەری تینوون، لەبەر ئەوە زۆر بە نەزاکەت بە دزکە خۆم گەیاندە خزمەتی، کە لەناو مەککەو لە ماڵێکا خۆی حەشاردابوو.

عەرزیم کرد: تۆ چیت؟ فەرمووی: (من پێغەمبەرم) گوتم: پێغەمبەر چییە؟ فەرمووی : خودا منی ڕەوانە کردووە. گوتم: ئەو پەیامەی کە خودا بە تۆدا ڕەوانەی کردووە قسە لەچی دەکا؟ فەرمووی: پەیامەکەم ئەوەیە: پەیوەندیی خزمایەتی بکەم‌و

سیلەی رەحم بەجیّ بهیّنمو بتان بشکیّنم: یەزدانی پاك بە تاقە خوای هەقی بیّ هاوەڵ بزانم. گوتم: باشە هەتا ئیّستا کەسیّ باوەڕی پیّت هیّناوە، وە ئەوانەی کە لەلّتنا چ کارەنو کیّن؟ فەرمووی: بەڵیّ خەڵکم لەگەڵن تیّکەڵن، هەیانە ئازادە، هەیانە کۆیلەیە. فەرمووی: ئەو سەردەمە ئەبو بەکرو بیلال {رەزای خوای لیّبیّ} موسوڵمان بوو بوون.

عەمرزیم کرد: دەی باشە منیش دیّمە سەردینت، فەرمووی: باشە، بەڵام ئیّستا ئەوەت بە ئاشکرا بۆ ناکریّ، نابینی من خۆم حاڵم چۆنە بە دەست ئەو خەڵکەوە؟ بڕۆرەوە بۆ ناوماڵو منالّی خۆت، هەرکاتیّ بیستت کە من خۆم ئاشکرا کردووە وەرەوە بۆلام، ئیتر منیش رۆیشتمەوە بۆ ناوکەسوکارەکەمو لەویّ مامەوە هەتا پیّغەمبەر {درودی خوای لەسەربیّ} تەشریفی برد بۆ مەدینە، لەو ماوەیەدا هەر سووسەی هەواڵی ئەوم دەکردو هەر کەسیّکم دەدی کە لە مەدینەوە دەهات هەراڵی پیّغەمبەرم لیّ دەپرسی. هەتا رۆژیّ چەن کەسیّ لە خەڵکی مەدینە هاتن گوتم: ئەریّ ئەو پیاوەی کە هاتووە بۆ مەدینە چی بەسەرهاتو دەنگوباسی چییە؟ گوتیان: مەردوم زۆر خیّرا دەچن بە دەنگیەوەو شوێنی دەکەون، هۆزەکەی ویستبوویان کە بیکوژن، بۆیان نەکوژرابوو، جا منیش چووم بۆ خزمەتی بۆ مەدینەو چوومە خزمەتیو گوتم: ئەی پیّغەمبەری خوا! ئایا دەمناسیتەوە یانا؟ فەرمووی: بەڵیّ تۆ ئەو پیاوەی کە لە مەککە یەکمان دی. گوتم: دە قوربان! هەندیّ لەو زانستە کە خودا فیّری تۆی کردووەو من هیچی لیّ نازانم فیّرم بکە، بفەرموو هەواڵی چۆنیّتیی نوێژم پیّ بفەرموو، فەرمووی: نوێژی بەیانی بکە، ئەوجا واز لە نوێژکردن بهیّنە هەتا خۆر بە ئەندازەی رمیّ لە ئاسۆ بەرز دەبیّتەوە، چونکە لەم کاتەدا خۆر لە نیّوانی دوو شاخەی شەیتانەوە هەڵ دیّ، واتە: لەم کاتەدا شەیتانو دەستەی شەیتان دەکەونە جرتو فرتو زاڵ دەبن، هەر بۆیەکیش لەو دەمەدا بیّبڕواکان سوژدەی بۆ دەبنو خۆردە پەرستن! کەواتە: با کوڕنووشی ئیّمەو کوڕنووشی ئەوان یەك نەگرن. لەوەدوا نوێژبکە، نوێژی ئەم دەمە فریشتە دیّنە دیاریو شایەتی باش بۆ نوێژ خوێن دەدەن، هەتا ئەو دەمەی کە سیّبەری رمی داچەقاو بە قنجی لە شوێنی تەختا لە

کەمییەو سێبەرەکەی لەوە کەمترناکا هەر نوێژ بکە، ئەوجا واز لە نوێژ بێنە، چونکە لەم کاتەدا دۆزەخ وەك تەندوور دادەخرێ، جا کاتێ سێبەری لای ئێوارە داهاتو خۆربەدیمەن لەناوەراستی ئاسمان لایدا نوێژی نیوەڕۆ بکە، نوێژی ئەم کاتە فریشتە ئامادەی دەبن و شایەتی بۆ نوێژکەر دەدەن، هەتا نوێژی عەصریش دەکەی هەروایە، هیچ نوێژێ لەم ماوەیەدا ناباشی نیە، کە نوێژی عەصرت کرد ئیتر نوێژی تر مەکە تا خۆر ئاوا دەبێ چونکە خۆر لە نێوان دوو شاخە ی شەیتانەوە ئاوا دەبێ، ئەوەتا لەو دەمەدا خۆر پەرستەکان کوڕنووشی بۆ دەبەن، فەرمووی: جا گوتم: قوربان! ئەی پێغەمبەری خوا!دەی بفەرموو باسی دەسنوێژیشم پێ بفەرموو؟ فەرمووی: هەر کەسێکتان ئاوی دەسنوێژەکەی ئامادە بکا، ئەوجا ئاو لە دەمی و لە لووتی رابداو هەنگ بکا، ئیتر هەرچی گوناهی دەموچاوو دەم و کونە لووتەکانیەتی هەڵ دەوەرێن و بەردەبنە خوارەوە، کاتێ روخساری دەشوا، لەسەر ئەو شێوەیە کە خوا فەرمانی پێکردووە، مسۆگەر هەرچی گوناهی دەموچاویەتی، لە نووکی ریشیەوە، لەگەڵ ئاوەچۆڕەکەدا هەڵ دەوەرن و دەکەونە خوارەوە، کاتێ دەستەکانی تا ئانیشکەکانی دەشوا هەرچی گوناهی دەستەکانیەتی لە نووکی پەنجەکانیەوە لەگەڵ ئاوە چۆڕەکەدا هەڵ دەوەرێن، کاتێ سەری تەڕ دەکا هەرچی گوناهی سەریەتی لە نووکی موەکانیەوە لەگەڵ چۆڕاوگەی ئاوەکەدا دادەکەون! کاتێ هەردوو قاچی هەتا هەردوو قاپەرەقەڵەی دەشوا، هەرچی گوناهی قاچەکانیەتی لە نووکی پەنجەکانیەوە لەگەڵ چۆڕاوگەی ئاوەکەدا هەڵدەوەرێن، جا دوا ئەمە ئەگەر هەڵسایەوە نوێژیشی بەو دەستنوێژە کرد، وە سوپاسو ستایشی خوای گەورەی کردو، بەشێوەیی کە هەرشایستەی خوابێ ستایشی جوانی خوای گەورەی کرد، وەدڵی خاڵی کرد لە پەیوەندی لەگەڵ غەیری خوا داوبەتەواوی دڵی لەلای خودا بوو، ئیتر لەپاش ئەو نوێژە وا لە گوناه پاك دەبێتەوە وەك ئەو رۆژەی کە لەدایك دەبێ! جارێ عەمری کوڕی عەبەسە ئەمەی باسکرد بۆ ئەبو ئومامە، کە ئەویش هاوڕێی پێغەمبەربوو، ئەبو ئومامە فەرمووی: ئەی عەمری کوڕی عەبەسە! بزانە ئەم قسەیە تۆ دەیکەی کوێ دەگرێتەوە؟! چۆن لە یەك جێگەداو بەیەك هەڵوێستی ئاوا، بە

٢١٥) دەستەبەریی (الضمان):

بر: تجرید/ ٣ت – ٩١)

پێناسەکەی:

دەستەبەریی واتە: لە ئەستۆگرتن، دەگوترێ: بووە بە دەستەبەری ئەو شتە، واتە: ئەو شتەی گرتۆتە ئەستۆی خۆی. دەستەبەر لە عەرەبیدا پێی دەگوترێ: ضامن و ضمین و کفیل و زعیم و حمیل.

سەربەڵگەی ڕەوابوونی دەستەبەریی نامەی خواو سوننەتی پێغەمبەرو یەکگرتنی نەتەوەیە. یەزدانی پاك دەفەرموێ: {وَلِمَن جَاء بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَاْ بِهِ زَعِيمٌ – سورة يوسف – ٧٢/١٢} واتە: جارچییەك جاڕی داو بانگەوازی کرد: ئەی کاروانی! جامە زێرینە

دەستنوێژێك و دوو رکات نوێژ خودا ئەم هەموو خەڵاتە دەدا بە بەندەو لە گوناه پاکی دەکاتەوە، وەك منداڵی ساوای تازە لەدایك بوو؟! عەمریش فەرمووی: ئەی ئەبوو ئومامە! خۆت دەزانی کە پیرو ئیختیار بووم و ئیسکم ناسك بۆتەوەو ئاکامم نزیك بۆتەوە، دیارە کە لەحاڵی وادا هیچ کارێکم بە درۆ هەڵبەستن بەدەم پێغەمبەرەوە نیە، دەی ئەم فەرموودەیەم نەك جارو دوو جارو سێ جارو چوار جارو پێنج جارو شەش جارو حەوت جار لە پێغەمبەر بیستووە، بەڵکوو لەمەیش زیاتر لێیم بیستووە بۆیە دەیگێڕمەوە، دەنا هەرگیز نەیم دەگێڕایەوە. (موسلیم – ڕەزای خوای لێبێ – گێڕاویەتەوە).

سوپاس بۆ خودا ئەم دەفتەرەیش تەواو بوو.

وکتبه بخط یده مترجمه: نوری فارس حمه خان حسن.

٢٧/ ڕەجەب / ١٣١٤ ڕێکەوتی ١٥/١٢/١٩٩٥

ئاوخۆرەکەی پادشاتان دزیوە، هەر کەسێ بیهێنێتەوە باری وشترێ خەڵەی بە خەڵات دەدەینێ، وە من خۆم دەستەبەری ئەوەم. پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (العارية مؤداة والزعيم غارم) واتە: خواستەمەنی دەدرێتەوە بە خاوەنی، دەستەبەر (ضامن)یش بژاردنی لەسەرە، هەرکاتێ قەرزارەکە خۆی نەیبوو دەبێ کەفیلەکەی شتەکە ببژێرێ. (ئەبو داوودو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە، تیرمیذی بە جوانی داناوە، ئیبنو حببانیش لە صەحیحی خۆیدا گێراویەتەوە). لە بوخاریشدا دەفەرموێ: جارێ تەرمێکیان هێنا، یاران فەرموویان: ئەی پێغەمبەری خوا! بفەرموو نوێژی لەسەر بکە، فەرمووی: ئایا ماڵی لە پاش بەجێماوە؟ گوتیان: نەء، فەرمووی: خۆ قەرزی لەسەر نیە؟ گوتیان: با سێ دینار قەرزارە، فەرمووی: دەخۆتان نوێژ لەسەر مردووەکەتان بکەن! ئەبو قەتادە فەرمووی: قوربان نوێژی لەسەر بکە، قەرزەکەی لەسەر من، لە گێڕانەوەی نەسائیدا: ئەبو قەتادە {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: من کەفیلی قەرزەکەی.

مەرجەکەی:

مەرجی دامەزراندنی دەستەبەریی سێ شتە:

یەکەم: ناسینی دەستەبەرو دە ستەبەری بۆ کراو (مضمون لە) چونکە لەکاتی داواکردنەوەی مافدا خەڵکان چونیەك نین، هەیانە سەر راستو مامەڵە خۆشەو، هەیانە سەرچەوتو گیرو قەرز کوێرە، شتی وایش دەبێ بەهۆی جیایی مەبەست، ئەوەیش دەبێ بەهۆی ئەوە کە دەستەبەری بەبێ مەرجی ناسین، ببێ بەهۆی دەستەشکێنی (غەرەر).

دووەم: سامانە دەستەبەرکراوەکە دەبێ مافێکی دامەزراو ثابت) بێ، لەکاتی دەستەبەربوونیدا، کەواتە: ماڵێ کە هێشتا نەبووبێ بە ماڵی خاوەنی دەستەبەربوونی دانامەزرێ، ئەوەیش وەك دەستەبەربوونی ژێواری ژن کە سبەینێ بۆی ببڕێتەوە. (ژیوار: نەفەقە – وەرگێڕ).

سێیەم: دەستەبەرکراو (مضمون)ەکە دەبێ زانراوو مەعلوومبێ، زامنیی شتی نەزانراو دانامەزرێ، وەك ئەوە بە کەسێ بڵێ: ئەوەی کە هەتە لەسەر فیسارەکەس من دەبم بە دەستەبەری هەندێکی، چونکە نەزانراوە ئەو هەندە چەندە. جا هەرکاتێ دەستەبەری (بەپێی مەرجی خۆی) دامەزرا، خاوەن مافەکە بۆی هەیە کە داوای هەقەکەی خۆی لە قەرزارەکە بکا، یا لە دەستەبەرەکە بکا، بۆیە دەڵێین: مافی ئەوەی هەیە کە داوای قەرزەکەی لە قەرزارەکە بکا، چونکە قەرزەکە هێشتا هەروا لەسەر ئەو، بۆیە کاتێ ئەبو قەتادە قەرزی مردووەکەی دایەوە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} پێی فەرموو: ئا ئێستا رزگاری بوو، چونکە ئەگەر هەر بەوەندە گەردنی ئازاد ببوایە کە ئەبو قەتادە بوو بە دەستەبەری، پێغەمبەر لە پاش دانەوەی قەرزەکە ئاوای نەدەفەرموو. بۆیە دەڵێین: مافی ئەوەی هەیە کە داوا لە دەستەبەرەکەیش بکا چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: دەستەبەر بژاردنی لەسەرە. مەزهەبی ئیمامی مالیك دەفەرموێ: کاتێ داوا لە دەستەبەر دەکرێ کە دەستەبەری لە باتی کراو (مضمون عنە) نەتوانا بێ.

مەرجی دەستەبەر ئەوەیە کە شیاوی گەردان بێ، واتە: ئەهل بێ بۆ تەصەڕووف. کەواتە دروست نیە منداڵو شێتو حیجر لەسەر دانراو ببن بە دەستەبەر.

٢١٦) چی کاتێ دەستەبەر بۆی هەیە بگەڕێتەوە بۆ سەر دەستەبەری لەباتی کراو (مضمون عنه):

ئەگەر کەسێ بوو بە دەستەبەری کەسێ، بە رەزای خۆی، وە بە رەزای خۆشی قەرزەکەی بۆی دایەوە، ئەوە مافی ئەوەی بۆ هەیە کە چەندەی لەباتی ئەو بژاردۆتەوە ئەوەندەی لێ بسێنێتەوە. چونکە ئەو ماڵی خۆی خەرجکردووە بۆ قازانجی ئەو. دیسان بەپێی ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} موسوڵمانان لەسەر مەرجی خۆیانن‌و هەر مەرجێکی رەوا دابنێن دەبێ جێبەجێی بکەن. (د/ت/ح – س/ص) بەڵام ئەگەر دەستەبەریەکەی، یا دانەوەکەی لەسەر فەرمانی قەرزارەکە نەبوو بۆی نیە کە بگەڕێتەوە بۆ سەری، چونکە شتی وا دادەنرێ بە پیاوەتی رووت. جاهەر کاتێ دەستەبەریبۆکراو داوای هەقەکەی لە دەستەبەرکرد، دەستەبەر بۆی هەیە داوا لە دەستەبەری لە باتی کراوبکا، هەتا رزگاری بکا لە دانەوەی قەرزەکە.

٢١٧) دەستەبەریی شتی نەزانراوو شتێ کە هێشتا پێویست نەبووبێ:

(ضمان المجهول وما لم يجب):

دەستەبەریی نەزانراو دانامەزرێ، چونکە شتی وا دەستەشکێنییە واتە: غەرەرە، دەستەشکێنیش لە شەرعا رێگەی نادرێ، هەروا دەستەبەربوونی شتێکیش کە هێشتا پێویست نەبووبێ دانامەزرێ، وەك ئەوە زانا ببێ بە دەستەبەری ئەو سەد دینارەی کە لە ئایندەدا دەبێ بە

مالّی دانا لەسەر کاکەبرا، چونکە دەستەبەری بۆ دلنیابوونی خاوەن مافە، کە مافەکەی دەست دەکەوێتەوە، کەواتە: نابێ لە پێویستبوونی ئەو مافە پێش بکەوێ، هەروەك چۆن شایەتی نابێ لە بینینی شایەتی لە سەردراوەکە پێش بکەوێ. ئەمەیش وەك ئەم وێنەیە: پیاوێ بە کەسێ بڵێ: لاله ئەحە! ئەمە بفرۆشە بە مامە حەمە من دەبم بە دەستەبەری بەهاکەی. چونکە ئەمە دەستەبەربوونی بەهایەکە کە هێشتا دانەمەزراوە.

لەم بابەتە ئەم مەسەلەیە چەرت دەکرێ، کە پێی دەگوترێ: (ضمان الدرك) کە برێتییە لەوە ببێ بە دەستەبەری فرۆشیار ئەگەر فرۆشراوەکە عەیبداربوو، یا ببێ بە دەستەبەری کڕیار ئەگەر بەهاکە قەڵب بوو، یا نەنگدار بوو.

٢١٨) دەستەبەربوون (کەفالەت):

(بر: **تجريد**/ ٣ل - ٩١ ز: ٤٤).

دەستەبەربوونیش جۆرێکە لە دەستەبەری، بەلام تایبەتە بە جەستەی ئادەمیزادەوە. دەشێ کە بۆ بەلگەسازی بۆن بنرێ بەم ئایەتە پیرۆزەیەوە، کە باسی راسپێری یەعقووب دەکا بۆ کوڕەکانی (دروودی خوا لەسەر پێغەمبەری خۆمان، لەسەر ئەوانیش بێ) کە دەفەرموێ: {لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِّنَ اللّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ إِلاَّ أَن يُحَاطَ بِكُمْ – سورة يوسف – ١٢/٦٦} چونکە ئەوەی تیادایە: کە ئەوە لە ئەستۆ بگرن کە ئەو کەسە ئامادەبکەن لە شوێنی ناوبراودا کە خزمەت حەزرەتی یەعقووبە (دروودی

خوای لەسەربێ} ئەم جۆرە دەستەبەربوونە کاتێ دروستە کە ئەو مافەی وا لەسەر کەفالەتکراوەکە مافی ئادەمیزادبێ، نەك مافی خوابێ، وەك ئەوە تۆڵەی کوشتنەوەی لەسەر بێ، یا داری حەددی بوختیانی لەسەر بێ، لەم کاتانەدا دروستە دەستەبەربوون بۆ ئامادەکردنی کەسێ کە ئەم تاوانانەی کردبێ، چونکە ئەمە مافێکی چەسپاوەو دەق لە سامان دەچێ. بەلاّم ئەگەر مافەکەی کە لەسەری بوو مافی خوابوو، وەك داری حەددی بادەنۆشیو تۆڵەی دزێتیو تۆڵەی داوێنپیسی ئەوە دەستەبەربوونی ئەم جۆرە کەسانە بە جەستە دروست نیە. چونکە ئێمە لە سەرمانە کە ئەم جۆرە شتانە بپۆشینو هەوڵی ئەوە بدەین کە ئەم جۆرە تۆڵەوەرگرتنە بەپێی توانا لە کۆڵ بخەین. جا ئەگەر دەستەبەر شوێنی بە دەستەوەدانی دیاریکرد ئەوە ئەوێ بڕیار دەدرێ، دەنا پێویستە شوێنی بەستنی دەستەبەر بوون واتە: شوێنی عەقدەکە بکرێ بە شوێنی بە دەستەوەدان. جا کاتێ دەستەبەر کەفالەتکراوی لە شوێنی بەدەستەوەداندا، دابەدەستەوە ئیتر لە دەستەبەربوونەکەی رزگاری دەبێ، بەمەجێ لەو جێگەدا پێشگیرێ لە بەدەستەوەدان نەبێ وەك لەو جێگەیەدا زۆرداری هەبێ بەزۆر کەفالەتکراو ببا، لەکاتی وادا دەستەبەر رزگاری نابێ. بەلاّم ئەگەر رێگرێ وا هەبوو، کە سووچی دەستەبەری تیانەبوو، ئەوە لەکاتی وادا بەدەستەوەدان لە شوێنی ناوبراودا پێویست نیە، چونکە یەدانی پاك دەفەرموێ: {إِلاَّ أَن يُحَاطَ بِكُمْ} گریمان کەفالەتکراوەکە دیارنەبوو، دەستەبەرەکە خرایە شوێنیو زێندانی کرا، لە حاڵی وادا ناچار ناکرێ کە ئامادەی بکا، چونکە لە ناوزیندانا ئەوەی پێناکرێ، خوای گەورەیش دەفەرموێ: {لاَ يُكَلِّفُ اللّهُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا - سورة البقرة - ٢٨٦/٢} واتە: خوا داوایێ لە کەسێ ناکا کە لە توانایا نەبێ). ئەگەر

کەفالەت کراوەکە مرد داوای ئەو هەقەی لە سەریەتی لە دەستە بەرەکە ناکرێ، چونکە ئەو دەستەبەری زەلامەکەیە، نەك دەستەبەری ماڵەکەی سەری[1].

٢١٩) باسی هاوبەشی (شەراکەت):

بڕ: تەجریدم ٢ ل – ١٦٥ ز: ٥٢).

هاوبەشی لە زمانا واتە: تێکلاویی، لە عورفی شەرعا: چەسپانی مافی چەند کەسێکە لەیەکشتا لەسەرشێوەی هەمووانی (شیوع – تێکڕایی). سەر بەڵگەی ئەم باسە ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەرە {درودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: خوای گەورە دەفەرموێ: من سێیەمی هەموو دوو کەسێکم کە هاوبەش بن لە شتێکی ڕەوادا، پیتو فەڕ دەخەمە کارەکەیانەوە، بەمەرجێك ناپاکیو دزی لەیەکتر نەکەن، بەڵام هەر کە دەستیان کرد بەگزیو دزی لەیەکتری ئیتر من بەجێیان دەهێڵم. (ئەبو داوودو حاکم گێڕاویانەتەوە). دیارە مەبەست ئەوەیە کە پیتو فەڕی سامانەکەیان دەچێت بەحەوادا.

---

(١) لێرەدا هەڵەیەکی نووسیار – سەهوی قەڵەم – لە عیبارەتی کفایة الأخیارەکەدا هەیە، دانەری فیقهولمویەسەکەیش بەبێ ڕاست کردنەوە بەسەریدا ڕۆیشتووە، بەپێی موغنیو شەریعەتی ئیسلام هەڵەکەم ڕاست کردەوە. چونکە خۆی (لومات المكفول)وە، نەك وەك نووسراوە (لومات المكفول له).

– وەرگێڕ –

٢٢٠) جۆرەکانی هاوبەشی:

هاوبەشی دوو جۆری هەیە:

یەکەم: هاوبەشایەتییە بەلەش (شەریکایەتییە بە لەش)، ئەم جۆرەیان پووچو بەتاڵە، ئەمەش وەك هاوبەشایەتیی دارتاشو ئاسنگەرو حەماڵو کۆڵکێشو پیشە گەرانی تر، کە لەناو خۆیانا لەسەر ئەوە رێك بکەون کە هەموویان ئیش بکەنو دەستکەوتەکەیان هاوبەش بێ لە نێوانیاندا، خوا کاسپییەکەیان ئەوەندەی یەکبێ، یاکەمو زیادی هەبێ، وە پیشەکەیان یەك جۆربێ وەك دوو دارتاش، یا دوو ئاسنگەر، یا چەند جۆرێ بێ وەك بەرگدروو، لەگەڵ بەرگچندا، هۆی پووچی ئەم جۆرەیش ئەوەیە کە هەر کەسەیان بگری، بەلەشو بەکارو بە دەسکەوت، جیایە لەوی تریان، کەواتە: دەبێ هەرکەسێ قازانجی خۆی هەر بۆ خۆی بێ، نەك بۆ کەسێکی تر، دەنا کارەکە سەر دەکێشێ بۆ کێشەو بەرە لە نێوانیانداو لەسەر قەبلاندنی پشك لە قازانجا رێك ناکەون. ئەوەندە هەیە ئیمامی مالیك رێگەی هاوبەشایەتی بە لەشی داوە بەمەرجێ پیشەکەیان یەك بێ، ئیمامی ئەبو حەنیفەش بەبێ قەیدو بەند ئەم جۆرە هاوبەشییە بە دروست دەزانێ.

جۆری دووەم: هاوبەشایەتی جڵەوە (شَرِاكة القَنَان)، بۆیەیش وای پێ دەگوترێ چونکە هەردوو هاوبەشەکە بۆ ئەم شتانە چون یەکن: بۆ هەڵوەشاندنەوەو تەصەرووف کردنو دەستکەوتنی قازانج بەپێی ئەندازەیماڵەکە، دەق وەك چۆن هەردوو لای دەستەجڵەوی ولاخ وەك یەکن بۆ جڵەوکێشیی ولاخەکە (دەستە جڵەوی لغاو مەبەستە کە دوولای

هەیـە – وەرگێـڕ) ئـەم جۆرەیـان دروسـتـە، بـەپێی فەرموودەکـەی لـە سەرەتای باسەکەوە رابورد، یەکگرتنیش هەیە لەسەر دروست بوونی.

مەرجەکانی:

یەکەم مەرج: ئەوەیە هاوبەشییەکە لـە مـاڵێکی نـەخت (نەقد)دا، یا وێنەدار (مثلی) دابێ. چونکە وێنـەدار کە لەگەڵ (تـوخم - جـنس)ی خۆیدا تێکەل بوو ئیتر لەیەك جیاناکرێنەوە، رێك وەك پارەی نـەختی لێ دێ، مـاڵی وێنـەدار (کـە هاوبەشـایەتی تیـادا دروسـتـە) وەك گـەنمو جـۆو رۆنو ئـەم جـۆرە شـتانە، پـارەی نـەخت لـە بەرچـاوترین نموونـەی مـاڵی وێنەدارە، بەڵام لەماڵی نـرخ بۆ دانراودا، کەپێی دەگوترێ: مـاڵی (متقـوم) وەك زەویو زارو خانوبــەرە، هاوبەشـایەتی دانامــەزرێ، چـونکە تێکـەل بـوونێکی وا کـەببی بـەهۆی ئـەوە ماڵـەکان فـەرقیان نـەخرێ، شـتی وا هۆشو ئەقڵ نایگرێ.

دووەم مەرج: ئەوەیە کە لەیـەك تـوخمو جـۆربن، وە لەصـیفەتو نیشانەیشدا هەر یەکبن، وەك گەنم لەگەڵ گەنمدا، جۆ لەگەڵ جـۆدا، سـاخ لەگەڵ ساخدا، شکاو لەگەڵ شاکاودا، دەنا دانامەزرێ چونکە لـە حـاڵی وادا بەئاسانی جوێ دەکرێنەوە، سروشتی هاوبەشیش ئـەوە دەخـوازێ کـە دوو ماڵەکـە لەیـەك جیانەکرێنـەوە، چـونکە ئەگـەر فـەوتانێ روویـدا، سـوور دەزانرا کە ئەو فـەوتاوە مـاڵی یـەکێ لـە دوو هاوبەشـەکەیە، ئـیتر کـابرای مـاڵ فـەوتاو بەچـی هـەقێ دەبـێ بـە هاوبـەش لـە مـاڵی هاوبەشـەکەیدا، کەفرێ ئەوی پێوە نیە.

سێیەم مەرج: ئەوەیە دەبێ ماڵەکان وەها ئامێتە بکرێن کە بەهیچ جۆرێ فەرق نەخرێن و لە یەك جیانەکرێنەوە، ئەمە بۆ ماڵێکە کە لە بنچینەدا جیا بن، دەنا ماڵێ کە لە بنچینەدا تێکەڵ بن وەك چەند کەسێ بە تێکەڵی شتێ بکڕن، یا ماڵێ بە کەلەپوور بگاتەوە پێیان، ئەوە بۆ مەبەستی جیانەبوونەوە ئەم ئەندازەیە بەسەو دەتوانن لە سامانی وادا هاوبەشی ئەنجام بدەن.

چوارەم مەرج: ئەوەیە کە هاوبەشەکان هەموویان ڕێگەی گەردان و تەصەڕوفیان پێبدرێ. ئەوەندە هەیە تەصەڕوفی هاوبەش وەك تەصەڕوفی جێدار (وەکیل) وایە، گەرەکە بەرژەوەندی هاوبەشایەتی ڕەچاو بکرێ، کەواتە مامەڵە بەقەرز، یا بەزەرەر، یا سەفەرکرن بەوماڵەوە بەبێ ڕێگەدانی هەموو هاوبەشەکان دروست نیە.

پێنجەم مەرج: کاتێ هاوبەشەکان مامەڵەیان کردو قازانج پەیدا بوو، دەبێ ئەو قازانجە دابەشبکرێ لە نێوانیانا بەپێی ئەندازەی سەرمایەکەیان، خواە هاوبەشەکان ئەوەندەی یەك ئیشیان کردبێ یانە. چونکە ئەگەر بڕێ لە قازانجەکە بخەینە بری ئیشکردن، ئەوە مامەڵەی هاوبەشی تێکەڵ و پێکەڵ دەبێ لەگەڵ مامەڵەی قازانج بە هاوبەشی، کەپێی دەگوترێ (قیراض) ئەمەیش قەدەغەیە. دەی ئەگەر مەرجی ئەوەیان کرد کە قازانج بەپێی ماڵەکەیان نەبێ، یا زیان بەپێی ماڵەکەیان نەبێ، ئەوە هاوبەشییەکەیان بەتاڵە. وەك گوتمان هاوبەشایەتی گرێدانێکی دروستە، هەرکام لە هاوبەشەکان مافی ئەوەیان هەیە هاوبەشییەکە هەڵوەشێنێتەوە، هەرکاتێ ئارەزوو بکا، چونکە

هاوبەشی عەقدی ئیرفاقە، کەواتە: وەك جێداریو وەکالەت دروستە، هەروا مافی ئەوەی هەیە کە هاوبەشەکەی لە کاربخاو عەزلی بکا، هاوبەشی هەڵ دەوەشێتەوە بە مردن، یا بەشێتی یا بەبێ هۆشیی هەموویان، یا هەندێکیان. بزانن دەستی هاوبەش لە سەرسامانی هاوبەشەکەی دەستی ئەمانەتو دەستپاکییە.

٢٢١) هاوبەشی لە پشكو سەنەداتا:

ئەم جۆرە هاوبەشییە یا لە چەند پشکێکدایە، یا لەچەند سەنەدێکدایە،

جۆری یەکەم دروستە، چونکە قازانجو زیان لەم جۆرەدا بەپێی ئەندازەیماڵەکانە، هەرکەسەیان، بەشی خۆی لە قازانج وەردەگرێ هەروا بەشە زیانی خۆشی قەبووڵ دەکا.

بەڵام جۆری دووەم: کە بریتییە لە هاوبەشی لە سەنەداتا دروست نیە، چونکە بنچینەکەی لەسەر ئەوەیە: کە خاوەن کومپیالەکە هەر لەسەر کومپیالەکەی خۆیەتیو لە هەموو حاڵێکا مامەڵەکەی خۆی بە تەواوی دەوێتەوە، لە هەمان کاتدا قازانجی بڕیاردراوی خۆشی لەکاتی دیاریکراوی خۆیدا دەوێ، بەپێی کورتیو درێژیی مەودای دیاریکراو، ئیتر هەقی نیە بەسەر ئەوەوە کە ئەو کومپانییە قازانج دەکا یا زیان، دەی شتی وایش هەق سوودەو بەر ئەو یاسایە دەکەوێ کە دەڵێ: هەر قەرزێ قازانج بگەیەنێ بە خاوەن قەرزەکە ئەوە دادەنرێ بەسوو (ربا).

٢٢٢) باسی جێداریی، (واته وەکالەت):

بر: تەجرید/ ٣/ ل ٩٣ ز: ٤٥).

جێداریی لە زمانا بەوە دەگوترێ کە کاری خۆت بسپێری بە کەسێ تا ئاگاداریو چاودێری بکا، ئەم ئایەتە بەم واتەیە کە دەفەرموێ: {حَسْبُنَا اللّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ - سورة آل عمران - ٣/١٧٣} واتە: بەس خودامان بەسەو خۆی پشتو پەناو ئاگاداری چاکە. لە عورفی شەرعیشدا ئەوەیە: کەسێ لە ماوەی ژیانیدا ئیشێ بداتە دەستی کەسێکی تر لە جیاتی ئەو بیکا لە ماوەی ژیانیدا، دەبێ ئیشەکە لەوانەبێ کە جێدار بتوانێ جێبەجێی بکا. سەر بەلگەی جێداریی ئەم ئایەتەیە: {فَابْعَثُوا أَحَدَكُم بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ - سورة الكهف - ١٨/١٩} واتە: یەکێ لە خۆتان بەم پارەی زیوینەتانەوە بنێرن بۆ ناوشار هەتا خۆراکتان بۆ بکڕێ. تا کۆتایی ئایەتەکە، هەروا ئەو فەرموودەیەشە، کە عەمری کوڕی ئومەییەی ئەل‌صەخری دەیگێڕێتەوە، کە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) کردی بە جێدار (وەکیل)ی خۆی هەتا قەبووڵی نیکاحی ئوممو حەبیبەی کچی ئەبو سوفیانی بۆ بکا، وە بەلگەی تریش لەم بابەتە هەیە، یەکێ لەوانە یەکدەنگیو یەکگرتنو ئیجماعی موسوڵمانانە لەسەر دروستبوونی جێداریی.

مەرجەکانی:

مەرجی جێدارگر (موکل) ئەوەیە کە تەصەڕووفی خۆی دروست بێ لەو ئیشەدا کە جێداری بۆ دەگرێ، بەهۆی ئەوەوە کە بەخودی خۆی خاوەن ماڵ بێ، یاخود بەهۆی هەقداری (ویلایەت)ی شەرعییەوە بە

سەرماڵی منداڵی خۆیەوە وەك باوكو باپیر، كەواتە: دروست نیە منداڵو شێتو نەفام بەبێ فەرمانی هەقداریان جیدار بگرن لە هیچ سەودایەكا، هەروا بۆ كەسێ لە ئیحرامدا بێ دروست نیە جێدار بگرێ، ژنی بۆ مارە بكا، یا كچی بۆبدا بەشوو لەكاتی ئیحرامەكەدا، مەرجی جێداریش ئەوەیە كە بتوانێ بە خودی خۆی ئەو ئیشە ئەنجامبدا كە تیایدا كراوە بە جێدار، كەواتە: دروست نیە منداڵو شێتو نەفامو حیجر لەسەر دانراو بكرێن بە جێدار، یاسای كۆگر (ضابطە) لەم بارەیەوە ئاوایە: هەرچی مرۆڤ بۆ خۆی دروست بێ تەصەڕوفی تیادا بكا، دروستە بۆشی كەلەو كارەدا ببێ بە جێدار، یا بە جێدارگر. مەرجی ئیشە جێدار تیاگیراوەكەیش – كە پێی دەگوترێ مووەككەلوفیهی – چەند شتێكە:

یەكەم: ئەوەیە كە ئەو شتەی كە جێداری تیا دەگرێ لە ژێر تەصەڕوفی جێدار گرەكەدابێ،

دووەم: ئەوەیە ئەو ئیشە قابیل بێ بۆ ئەوە جینشینی تیادا بگیرێ. كەواتە: دروست نیە جێدارگرتن بۆ بەندە گییەك (عبادتێك) كە بە لەشبكرێ، واتە: پەرستش بە لەش، یا عیبادەتی بەدەنی، وەك نوێژو ڕۆژوو شتی تری وا، چونكە مەبەست لەم جۆرە پەرستشە ئەزموونو تاقیكردنەوەیە، شتی وایش دەبێ بەندەخۆی پێی هەڵسێ، بەكردنی كەسێكی تر نایەتەجێ، بەلاَم دروستە جێدار گرتن لە حەجدا بۆ كەسێ خۆی پەكی كەوتبێ، یا بۆ سەربڕینی ئاژەڵی قوربانیو حەوتم، هەروا دروستە وەكیلگرتن لە زەكاتدانو زەكات وەرگرتندا، هەروا لە گرتنی ڕۆژووی كەفارەتدا، چونكە ئەم چەند مەسەلەیە دەق هەیە لە سەیارن كە دروستە جێداریان بۆ بگیرێ.

سێیەم: ئەوەیە ئەو ئیشە لە هەندێ رووەوە زانراوبێ (واتە: مەعلوومبێ) چونکە جێداری لە شتی نەزانراودا دانامەزرێ.

بڕیاری جێداری: حوکمی وەکالەت:

جێدارییی کارێکی ئیختیاریو خۆسەرپشکییە لە هەردوو لاوە. کەواتە: هەموو کاتێ هەردوولا (واتە: جێدارو جێدارگر) بۆیان هەیە جێداری هەڵوەشێننەوە، چونکە هەر کەسەیان قازانجی خۆیان بە باشی دەزانن و خۆیان سەرپشکن لە پاراستنی بەرژەوەندی خۆیاندا کەواتە: ناچار ناکرێن کە بەپێچەوانەی حەزو مەبەستی رەوای خۆیانەوە کار بکەن، دەنا تووشی زیانێکی ئاشکرا دەبن، یاسای شەرعیش کە سەرچاوەی لە سوننەتی حەزرەت هەڵگرتووە دەفەرموێ: (نە زیان نە وەڵامی زیان بە زیان!).

گرێدانی جێداری (واتە: عەقدی وەکالەت) بە مردنی یەکێکیان تێك دەچێو هەڵ دەوەشێتەوە، چونکە گرێدانە دروستەکان، کە لەعورفی شەرعدا پێیان دەگوترێ (العقود الجائزە) هەموویان ئەمە حاڵیانە، جا هەر کاتێ لایێ لە دوو لای گرێدانەکە ئەهلییەتی تەصەڕوفو شیاویی گەردان پێکردنی نەما، خوای بەهۆی مردنەوەبێ، یا بەهۆی هەرشتێکی ترەوەبێ، ئیتر ئەو گرێدانە تێك دەچێ، کەواتە: جێدارییی (واتە: وەکالەت) هەڵ دەوەشێتەوە بەشێتبوونی یەکێ لە دوولایەنی گرێدانەکە، کە بریتین لە جێدارو لە جێدارگر، هەروا بەوەیش تێك دەچێ کە ماڵەکەی جێداریی تیا گیراوە لە موڵکی جێدارگر دەربچێو ببێ بەهینی لایەنێکی تر، وەك ئەوە بیفرۆشێ، یا بیکا بە وەقف.

جێدار ئەمینداره:

جێدار دادەنرێ بە ئەمیندار لەو شتەدا کە تیادا کراوە بە جێدار. کەواتە: هەروەك چۆن ئەمیندار نابێ بە دەستەبەری ماڵی سپاردە، جێداریش نابێ بە دەستەبەری ماڵەکە، ئەگەر بەبێ کەمتەرخەمی جێدار ماڵەکە فەوتا، چونکە جێدارگر ئەوی کردووە بە ئەمینداری خۆی، ئەمینداریش دەستەبەر نیە، لە بابەت فەوتانی ماڵەکەیشەوە قسەی جێدار دەخوات، هەروا لە بابەت ئەوەیشەوە کە بڵێ: ماڵەکەم داوەتەوە بە خاوەنی!.

ئەمانە نموونەن بۆ کەمتەرخەمی: ماڵەکە بفرۆشێ و بەر لەوەرگرتنی بەهاکەی بیداتە دەست کڕیار، یا بەبێ ڕێگەپێدان شتەکە بەکار بهێنێ، یا لە جێگەی نائەمیندا دایبنێ، کە حیرزی میسل نەبێ واتە: جێگەی پاراستنی ئاسایی وێنەی خۆی نەبێ.

کڕین و فرۆشتنی جێدار:

کەسێ جێداری کەسێ بێ بۆ فرۆشتنی ماڵ، جێدارییەکەی بێ بەندو مەرج بێ، دروست نیە بۆی کەماڵ بفرۆشێ بە غەیری پارەی نەختینەی ئەو وڵاتە، یا بەقەرز، یا بەزەرەری زۆر (واتە: بەغوبنی فاحیش) زەرەری زۆر ئەوەیە کە ئەو جۆرە زیانە لەبەر ئەوەی زیانێکی قورسی ناقۆڵایە، بە زۆری لە تواناندا نیە. بۆیە دەڵێین دەبێ ئاوا بیفرۆشێ، چونکە عورف ئەوە دەگەیەنێ، دەی هەرشتێکیش کە عورف بەڵگە بێ، با بەگوتنیش نە گوترێ، دەلالەتی عورف لەسەری، لە جێگەی

گوتنیەتی بەدەم! ئایا نابینی هەرکاتێ کڕیارو فرۆشیار گرێدانێکی بێ مەرج و بەندیان ئەنجامدا دەبڕدرێ بەسەر بەهای نەخت و نەختی (نەقدی) ئەو وڵاتەدا.

(فرۆشتن بە بە جێدار خۆی و بڕیاردان (اقرار) لەسەر ئەو کەسەی کردوویەتی بە جێداری خۆی):

دروست نیە بۆ ئەو کەسەی کە کراوە بە جێدار بۆ فرۆشتنی ماڵێ، ئەو ماڵە بفرۆشێ بەخۆی، یا بەمندالی نا بالغی خۆی، لەبەر ئەم دوو هۆیە.

یەکەم: بەپێی عورف و باوی پەسەندی ناو کۆمەڵ، جێدار مافی ئەوەی نیە ئەو شتە بکڕێ بۆ خۆی.

دووەم: هەموو کەسێ بە سروشت حەزدەکا شت بە هەرزان بکڕێ بۆ خۆی، ئەمەیش بە پێچەوانەی مەبەستی جێدارگرە، چونکە ئەو دەیەوێ بەو پەڕی قازانجەوە ماڵەکەی بفرۆشێ، دەی ئەم دوو مەبەست و ئارەزووەیش دژی یەکترن، بەهیچ جۆرێ یەك ناگرن. ئیقرارکردنیش لەسەر جێدارگرەکەی لەبەر ئەوە دانامەزرێ، چونکە شتی وا ئیقرارە بە شتێ کەهی ئەو نیە، ماڵی خەڵکیش بە بڕیاردانی غەیری خاوەنەکەی نابێ بەهی کەس، لە ئیقراریشدا کڕین و فرۆشتن لەم بارەیەوە یەکسانن و بڕیاردانی جێدار لەسەر جێدارگر لە هیچیاندا بایەخی نیە.

٢٢٣) باسی پێلێنان (اقرار):

پێ لێنان لە زمانی عەرەبدا پێی دەگوترێ ئیقرار، ئیقراریش واتە: دیان پیادانان و چەسپاندن و بڕیار لە سەردان، لە شەرعی شەریفیشدا بریتییە لەوە کەسێ پێ لە مافی کەسێکی تر بنێ و ددانی پیابنێ کە ئەو هەقە لە سەریەتی. سەربەڵگە لەم بابەتەدا نامەی خواو ڕێبازی ڕەهبەرو یەکگرتنی نەتەوەی ئیسلامە. زاتی پاك و پیرۆز دەفەرموێ: {كُونُواْ قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاء لِلّهِ وَلَوْ عَلَى أَنفُسِكُمْ - سورة النساء - ٤/١٣٥} واتە: ئەی کۆمەڵی بڕواداران! زۆر بە باشی پابەندی ڕەفتارکردن بە عەدالەت بن، کە بریتییە لەوە بە موو لە حەق لانەدەن، هەموو کاتێ شایەتی حەق بدەن، ساخ لەبەر ڕەزای خودا، تەنانەت ئەگەر شایەتی لە خۆشتان بدەن دەبێ شایەتی حەق بدەن. دەی شایەتی لە خۆدان بریتییە لە پێلێنان و ددانان بەو هەقەی کەوا لەسەرت. لە ڕێبازی ڕەهبەریشدا دەفەرموێ: پیاوێ چوو بۆ خزمەتی حەزرەت پرسیاری هەبوو، بەشێ لە وەڵامەکەی پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) لەو مەسەلەیەدا ئەمەبوو: کوڕەکەت سەد داری حەددی لێ دەدرێ و ساڵێکیش دوور دەخرێتەوەو ڕەهەنەدەکرێ. ئەی ئونەیس! تۆیش هەڵسە بڕۆ بۆلای ژنەکەی ئەم پیاوە کە دەڵێن لەگەڵ کوڕی ئەم پیاوەی تردا داوێن پیسیان کردووە، ئەگەر هاتوو چووە ژێری و دانینا بە ئیشەکەداو پێی لە تاوانی خۆی نا ئەوا بەردەبارانی بکە. (ئەم فەرموودەیە بە دوورو درێژی شەیخان گێڕاویانەتەوە) ئەمانە بەڵگەی نەقڵی بوون بۆ باسەکە، بەڵگەی عەقڵیش لەسەری هەیە کە ئەمەیە: لە

شوێنێ شایەتیدان لەسەر پێلێنان دروست بێ، دەبێ پێلێنان خۆی باشتر دروست بێ!.

بەشەکانی پێلێنان:

پێلێنان دوو چەشنی هەیە یەکەمیان ئەوەیە کە ددان بنێ بەوەدا کە حەقێکی خوای لەسەرە، وەك بچێتە ژێر ئەوە کە شایستەی داری حەددە، لەبەر ئەوە کە داوێنپیسی کردووە، یا بادەی نۆشیوە، یا دزی کردووەو شایستەی تۆڵەی دزییە. لەم چەشنەیانا ئەگەر لە پێش تۆڵە لێوەرگرتندا پەشیمان بۆوە ئەوە پەشیمانبوونەوەکەی دروستەو تۆڵەو سزاکەی لە کۆڵ دەکەوێ، بەپێی ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: هەتا بۆتان دەکرێ، ئەگەر بەکۆلکە مەهانەیەکیش بووە، یا بەبۆرە گۆمانێك بووە حەددی شەرعی، هەر حەددێ بێ، لە کۆڵ موسوڵمانان بکەنەوە. دەی پەشیمانبوونەوەی لە پێلێنان دادەنرێ بە شوبهەو گومانکردن لە راستیی پێلێنانەکەی، چونکە هەڵ دەگرێ پێلێنانەکەی درۆبێو پەشیمانبوونەوەکەی راستبێ. بەپێی ئەم فەرموودەیەی تریش: ماعیز هاتە خزمەتی حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} عەرزیکرد: کە داوێنپیسیی کردووە، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} وەڵامی نەدایەوە. فەرموودەکە درێژە، لە دواییدا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ویستی کە بیانووی بۆ بدۆزێتەوەو واز لەو قسانە بهێنێ کە دەیانکا، لەبەر ئەوە پێی فەرموو: ئەوە شێت بووی؟ لە گێڕانەوەیەکا: رەنگە هەر ماچت کردبێ، یا نوقورچت لێگرتبێ یا تەماشایت کردبێ؟ دەی بە پێی ئەم فەرموودەیە ئەگەر پەشیمان بوونەوە لە قسەی خۆی لە پاش

پێلێنان سوودی نەبوایە، پێغەمبەر {درووده‌ی خوای له‌سه‌ربێ} بەبێ هوودە چۆن ڕێگەی بۆ خۆش دەکرد، هەتا لەفظ بگۆڕێو لە تۆڵەکە خۆی ڕزگار بکا! وەلێ بزانن پەشیمان بوونەوە لە پێلێنان لە دزێتی سوودەکەی ئەوەیە دەست بڕین لە کۆڵ دەخا کە مافی خوایە، بەلاّم گەڕانەوەی ماڵەکە بۆ خاوەنی لە کۆڵ ناخا، چونکە ئەویان مافی مرۆڤە، حەقی ئادەمییە.

چەشنی دووەمی پێلێنان: پێلێنانە لە مافی ئادەمیزادێ بەسەر پێلێنەرەوە، لەم جۆرەیانا لەپاش پێلێنان پەشیمان بوونەوە لێی بێهوودەیەو سوودی نیە، وەك پێلێنان لە بوختانکردنو شتی وا، جیاوازی نێوانی ئەم دوو مافە بەمەیە: مافی خوا لەسەر بناغەی چاو لێپۆشی دامەزراوە، بە پێچەوانەی مافی ئادەمییەوە، چونکە ئەم بناغەکەی لەسەر گیری و ڕژدییە، خەڵك سوورن لەسەر مافی خۆیان.

مەرجەکانی پێلێنان:

پێلێنان بەم چوار مەرجە دادەمەزرێ:

یەکەم: ڕەسیدەبوون، واتە: باڵقبوون.

دووەم: هۆش، بەم پێیە پێلێنانی منداڵو شێت دانامەزرێ، چونکە مافی تەصەڕوفیان نیە، کەسێکیش بوورابێتەوە یا بەهۆی مەهانەیەکی ڕەواوە هۆشی نەمابێ لە ڕیزی شێت دادەنرێ.

سێیەم: دەبێ پێلێنان بە ئارەزووی پێلێنەر خۆی بێ، نەك بە زۆرە ملێ بێ، کەواتە پێلێنانی زۆرلێکراو دانامەزرێ، چونکە لە شوێنی پێلێنان لە کفرو کفرکردن لە ژێر زەبری زۆرلێکردندا دانەمەزرێو

بایەخی نەبێ، بە مەرجێ لە دڵەوە باوەڕی دامەزراوبێ، ئیتر چۆن پێلێنان لەشتی تر، کە لە کفرکردن بێ گرنگی ترە، دادەمەزرێ.

چوارەم: فامیدەیی (روشد) ئەگەر پێلێنانەکە لەسەر ماڵ بوو، ئەوە پێلێنانی نەفام (سەفیە) لەماڵ دانامەزرێ، دەنا حیجر نانەسەر سوودی نامێنێ. ئەمە بەپێی رواڵەتی بڕیاری شەرع وایە، کە پێلێنانی حیجر لەسەر دانراو، بە ظاهیری شەرع، دانامەزرێ دەنا لەلای خوا بەرپرسیارە، ئەگەر لەراستیا پێلێنانەکەی تەواو بوو ئەوە لەسەریەتی کە حیجرەکەی لەسەر نەما ئەو مافە جێبەجێ بکا. وەکی تر ئەم جۆرە پێلێنانەی لێ وەردەگیرێ: پێلێنان لە شیاوی بۆ حەددی شەرعی، یا پێلێنان لە تەلاق و ژن خولعکردن و ظیهارکردن لەگەڵ ژندا، چونکە ئەم جۆرە شتە پەیوەندی بە سامانەوە نیە، هەروا بڕیاری پێلێنانی کەسێ حیجری لەسەربێ لە عیباداتدا وەك بڕیاری فامیدە (رەشید) وایە دادەمەزرێ.

پێلێنان لە شتی نامەعلووم:

پێلێنان لەشتی دیارینەکراو (مەجهوول) دادەمەزرێ، بۆ روونکردنەوەی ئەو شتە قسەی پێلێنەر وەردەگیرێ، وە بەهەرچی مانای لێبداتەوە، بە مەرجێ دابنرێ بەماڵ (هەر چەندە کەمیشبێ) لێی قەبووڵ دەکرێ، هەروا ئەگەر مەعنایشی لێبداتەوە بەشتێکی پیسی وا کە لە چەشنی ماڵ نەبێ، بەلام راگرتنی دروستبێ، وەك سەگی پاس یا وەك تەپاڵەو پەین، چونکە ئەم جۆرە شتانەیش بردنیان بە بەلاش دروست نیە بەلام قوبووڵ ناکرێ کە واتای لێ بداتەوە بەشتێکی پیسی وا

که راگرتنی دروست نەبێ، وەك بەرازو سەگی بێ سوود، کە بەکەڵکی ڕاووپاسکردن نەیەت، گوتراویشە: ئەم ڕوونکردنەوەی دواوەیشی لێ وەردەگیرێ، چونکە بەرازو سەگی بێ سوودیش بەشت حلێبن.

چەرتکردن لە پێلێنان:

دروستە جیاکردنەوەو چەرتکردن لەو شتەی کە پێی لێناوە، هەروا چەرتکردن (واتە: ئیستیسنا) لە غەیری پێلێنانیشدا دروستە، چونکە چەرتکردن لە قورئانو لە زماندا زۆر ڕووی داوە، جا ئەگەر چەرتکردنەکە بەوشەی پیرۆزی (ان شاء الله) بێ ئەوە بەوە نابێ بە پێلێنەر، وەك ئەوە بڵێ: خوا حەزکا سەد دیناری فیسارەکەسم لەسەرە چونکە ئەمە پێلێنانی تەواو نیە، سەرەڕای ئەوەیش ئەم جۆرە گوتەیە پێویستکردنی شتە لە ئایندەدا، پێلێنانیش هەواڵدانە لە کارێکی ڕابووردوو، کەواتە ئەم دوو شتە بە پێچەوانەی یەکترەوەنو یەك ناگرن. هەموو کاتێ بناغەی کاریش لەسەر ئەوەیە کە ئەستۆ خاڵییە لە مافی ئەمو ئەو هەتا بەڵگە ڕاست دەکرێتەوە. مەرجی چەرتکردنیش ئەوەیە کە بلکێ (واتە متصل بێ) بە پێلێنانەکەوە، بەپێی عادەت، کەواتە بەینکەوتن بەهۆی ئەم شتانەوە زیانی نیە: بە ڕاوەستانی هەناسەدانو بەگرتنی زمان، کە کابرا زمان بگرێو قسەی بە ئاسانی بۆ نەکرێ، یا زمانی تەتەڵە بکا، یا بەباشی گۆنەکا، یا بەهۆی کۆکەو پژمەوە بەینی بکەوێ، پێلێنان لەکاتی ساخیو لەکاتی نەخۆشیدا چۆنیەکە لەکاتی تەندروستیدا دامەزرانەکەی دیارەو ئاشکرایەو بەڵگەی ڕۆشنی لەسەرە، لەکاتی نەخۆشیشدا دەڵێین: ئەگەر پێلێنانەکەی قازانجی بیانی تیادا بوو،

ئـەوە وەك كـاتی لـەش سـاغی دادەمـەزرێ، بـۆ بەرژەوەنـدی كەلـەپوور گربوو، ئەویش هەردادەمەزرێ، چونكە ئەگەر لـەكاتی وادا درۆزنـیش واز لە درۆ دێنیٚو قسەی ڕاست دەكا، بـەدكاریش تەوبـە دەكـاو دەگەڕێتـەوەو لایەنی حەق دەگرێ، ئیتر چۆن ئـەم كـابرای پێلێنـەرە لـەم كاتـە ناسـكەدا ناهەقی دەكا؟ هەیشە دەڵێ: پێلێنانی كاتی نەخۆشـی دانامـەزرێ، چـونكە ڕێی تێ دەچێ كە مەبەستی بێ بەشكردنی هەندێ لـە كەلەپووربـەرەكان بێ!.

٢٢٤) باسی خواستەمەنی (عاریە):

لـە زمانـدا بریٚتییـە لـەوە كـە بەبـەلاش كەسـێ ببـێ بـە خـاوەنی قازانجێ، لە شەرعدا بریٚتییە لە گرێـدانێ كـە دەبـێ بـەهۆی ئـەوە كەسـێ سوود لە شتێكی حـەڵاڵ وەربگـرێ بـۆ ماوەیـێ، بـە مـەرجێ شـتەكە وەك خۆی بمێنێ، وە لەكاتی پێویستدا شتەكە بداتەوە بە خاوەنی!.

سەربەڵگەكەی ئەم ئایەتەیە: (**ويمنعون الماعون**) مەبەست لەم ئایەتە هەڕەشەكردنە لەو كەسانە كە ئەو جـۆرە شـتانە لـە دەرو دراوسـێ قەدەغە دەكەن، كـە بـووە بـە بـاو دەرو دراوسـێ ئـەو جـۆرە شـتانە لـەناو خۆیاندا لەیـەكتری دەخـوازن بـۆ ماوەیـێ. لـە ڕێبـازی ڕەهبەریـشدا هەیـە دەفەرموێ: لە ڕۆژی غەزای خەیبەردا پێغەمبەری خـوا (درودی خوای لەسەربێ) زریەیەكی خواست لە صـەفوانی كـوڕی ئومەییـە، كەچـی صـەفوان گـوتی: ئـەوە لـێم زەوت دەكـەی ئـەی موحەممـەد؟ فـەرمووی: نـەخێر مـن چـۆن شت زەوت دەكەم، بەڵكوو بـە خواسـتەمەنی وەری دەگـرم، دەستەبەریـشی

دەکەم کە وەك خۆی بیگێڕمەوە بۆت. (ئەبو داوودو نەسائیو حاکم گێڕاویانەتەوە). ئیبنو صەبباغ یەك دەنگیو یەکگرتنی لەسەر ئەوە: کە خواستەمەنی سوننەتە راگوێز (نەقڵ) کردووە.

مەرجەکانی دامەزرانی:

خواستن بەم مەرجانە دادەمەزرێ:

یەکەم: ئەوەیە کە ماڵ لێ خوازراو شایستەییو نەهلییەتی هەبێ بۆ شت بەخشینو پیاوەتیکردن، کەواتە دروست نیە منداڵو شێتو نەفامی حیجر لە سەردانراو ماڵ بدەن بە کەسێ بەخواستەمەنی.

دووەم: ئەوەیە کە قازانجی شتەخوازراوەکە هی ماڵ لێخوازراوەکەبێ، کەواتە: دروستە بەکرێگر بە کرێگیراوەکە بدا بەکەسێ بە خواستەمەنی، چونکە خۆی خاوەنی قازانجەکەیەتی، بەڵام ماڵ خواز ئەو مافەی بۆ نیە، چونکە ئەم خاوەنی قازانجی ماڵکە نیە، تەنیا بۆ ئەم رەواکراوە کە قازانج لەو ماڵە وەربگرێو بەس، لەحاڵی وایشدا هەقی ئەوەی نیە کە ئەویش قازانجی ماڵەکە بۆ کەسێکی تر رەوا بکا، بەپێی ئەم بەڵگەیە: میوان مافی ئەوەی نیە کە ئەو شتەی دانراوە بۆ ئەو رەوای بکا بۆ کەسێکی تر، هەتا هەقی ئەوەی نیە کە هەندێکی دەرخواردی پشیلەو شتی وا بدا.

سێیەم: ئەوەیە شتە خوازراوەکە بە سوودبێ، کەواتە شتی بێ سوود نادرێ بە خواستن، وەك بە عاریەدانی جاشێکی تۆڕ کە هێشتا نەخرابێتە ژێر بار، چونکە لەکاتی وادا مەبەست لە خواستن کە قازانج وەرگرتنە لە خوازراوەکە دەفەوتێ!.

چوارەم: ئەوەیە کە دەبێ ماڵە خوازراوەکە لەبەرچاوە واتە: عەینەکەی بمێنێتەوە لە پاش سوود لێ وەرگرتن، وەك چەرخ و دەستارو جل و بەرگ و ئامرازو کەرەستەو ئامێر، کەواتە: شتێ قازانجەکەی بەسرابێ بە فەوتانیەوە، وەك مۆم بۆ سووتان و نان و چێشت و بۆ خواردن و سابوون بۆ شت پێشۆردن، شتی وا خواستنی دروست نیەو دانامەزرێ، هەروا هەرشتێ لەم بابەتەبێ، چونکە خوازراو دەبێ عەینەکەی بمێنێ و لەپاش قازانجی شەرعی لێ وەرگتن بدرێتەوە بە خاوەنەکەی.

خواستەمەنی بەبێ مەرج و بەندو بە مەرج و بەندیش دروستە :

ماڵ لێ خوازراو بۆی هەیە کە خوازراوەکە رەوا ببینێ بۆ ماڵخواز بەبێ مەرج و بەند، وە کاتی بۆ دیاری نەکا، هەروا بۆی هەیە کە کاتی بۆ دیاری بکا، هەر وەك بۆی هەیە لە هەموو کاتێکا داوای خوازراوەکە بکاتەوەو وەری بگرێتەوە، چونکە خواستەمەنی گرێدانی دروستە، ئەم جۆرە گرێدانەیش وەك لە پێشەوە گوتمان بۆی هەیە هەرکاتێ ئارەزوو بکا کۆتایی پێبهێنێ. لە راستیدا ئەگەر رێگەی خاوەنەکەی نەدەین کە هەرکاتێ ویستی ماڵەکەی وەربگرێتەوە کار سەردەکێشێ بۆ ئەوە کە مەردووم خۆ لەم جۆرە پیاوەتیی و یارمەتییە جوانە بەدزنەوە، لەم کاتانەیشدا خواستن بەتاڵ دەبێتەوە: بە مردنی لێخوازراو، یا بە شێتبوونی، یا بە حیجر لە سەردانانی، هەروا بە مردنی خوازەر (مستعیر: ماڵخواز) میراتبەرەکانی ماڵخواز مافی ئەوەیان نیە خواستەمەنییەکە بەکار بهێنن، دەنا کرێی عادەتی یان دەکەوێتە سەر لەگەڵ مەسرەفی بردنەوەیدا، زیاد لەوە گوناهباریش دەبن.

دەستەبەریی خواستەمەنی:

خـودی ماڵەخوازراوەکـە، ئەگـەر بـەهۆی کـارپێکردنێکی واوە کـە ڕێگـەی پـێ نـەدرابوو فـەوتا، ئـەوە مـاڵخواز دەبـێ بـە دەسـتەبەرو دەبـێ بیبـژێرێ، بـەپێی فەرموودەکـەی صـەفوان کـە لـە سـەرەتای باسـەکەوە ڕابورد، لەبەر ئەوەیش چونکە ماڵەو ماڵیش دەبێ بدرێتەوە بـە خـاوەنی، جا لەکاتی فەوتانەکەیدا بەهاکەی چەندبێ بەپێی نرخی ڕۆژی فـەوتانی دەبێ ئەوەندە بدرێ بە خاوەنەکەی بەڵام ئەگەر بەهۆی کـارپێکرنی ڕێـی پـێ دراوەوە فـەوتا، ئـەوە نابـێ بـە جەسـتەبەر، وەك ئـەوە جلو بـەرگ بەهۆی لەبەرکردنەوە بدڕێو بپروێ، یا وەك ئـەوە وڵاخ بـەهۆی سـواریی پێکردنەوە عەیبداربێ.

۲۲۵) زەوتکردن (**غەصب**):

زەوتکردن تاوانێکی گەلێ گەورەیە، لـە گوناهـە هـەرە گەورەکانـەو دەبـێ بـەهۆی ڕقو تووڕەبـوونی خـوا. سـەربەڵگەی حـەرامکردنی ئـەم فەرمایـشتەی یـەزدانی پاکـە: {**وَلاَ تَـأْكُلُواْ أَمْـوَالَكُم بَيْـنَكُم بِالْبَاطِـلِ** – سـورة البقـرة – ۲/۱۸۸} واتـە: لـەناو خۆتانـدا مـاڵی یـەکتری بەناهەق مەخۆن. هەروا ئەم ئایەتەیە کە دەفـەرموێ: {**وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ، الَّـذِينَ إِذَا اكْتَـالُواْ عَلَـى النَّـاسِ يَـسْتَوْفُونَ وَإِذَا كَـالُوهُمْ أَو وَّزَنُـوهُمْ يُخْـسِرُونَ** – سـورة المطففـين – ۸۳/ ۱-۳}. سـەر بەڵگـەی حەراکردنیشی لە ڕێبازی ڕەهبەردا ئەم فەرموودەیەتی (دروودی خوای لەسەربێ): سەرو ماڵو ناموستان بەبێ حەقێکی شەرعی بە یـەکتری حەرامـە، وەك

چۆن رێزشکاندنی ئەم رۆژە پیرۆزەتان، کە رۆژی عەرەفەیە، لەم مانگە پیرۆزەتانا، کە مانگی قوربانە، بە تایبەتی لەم شارە پیرۆزەیشتانا، کەشاری مەککەیە زۆر زۆر حەرامە ئاوا خوێنو ماڵو نامووسیشتان، بەبێ حەقێکی شەرعی بەیەکتری حەرامە (شەیخان)

زەوتکردن لە شەرعدا برێتییە لەوە کەسێ بە زەبری زۆر، بە ناهەق مافی کەسێکی تر داگیر بکا، لەسەر شێوەی دەسدرێژی، وەك ئەوە کە نەهێڵێ کەسێ لە شوێنێکا دابنیشێ کە مافی خۆی بێ لەو شوێنەدا دابنیشێ، وەك دانیشتنی قەراخ رێگەو ناو مزگەوت، یا وەك ئەوە دەست بگرێ بەسەر زەویو زاریدا، یا بەسەر سامانیدا بە ناهەق. ئەوەندە هەیە ئەگەر ماڵی موسوڵمانێ لەلای کافرێکی جەنگی بوو، یا لەلای موسوڵمانێکی زەوت کەربوو، ئەم بەزەبر لێی سەندەوەو دایەوە بە خاوەنی ئەوە بە زەوتکردن دانانرێ. زەوتکردن لە زماندا برێتییە لە بردنی شتێ، بە ئاشکرا بە زەبری زۆر، چونکە ئەگەر بەنهێنی بیبا ئەوە دزییە، بە مەرجێ لە جێگەی ئاسایی وێنەی خۆیدا دانرابێ، ئەگەر لەسەر شێوەی رقەبەریو وجوود نەزانین بردی ئەوە شەڕ پێفرۆشتنە، ئەگەر لەسەر شێوەی دەست بەسەرداگرتنو داگیرکردن بردی ئەوە لێفڕاندن (اختلاس)ە. ئەگەر بە دەست پیسی بردی ئەوە گەندەکاریو ناپاکییە لە سپاردەو ئەمانەت. داگیرکردنی هەرشتێ بەپێی ئەو شتە خۆیەتی. دەی ئەگەر کەسێ بەبێ رێگەپێدانی خاوەنی، لەسەر بەڕەی کەسێ دابنیشێ ئەوە زەوتکەرە، یا کەسێ بڕواتە ناو ماڵێو خاوەنەکەی لێ دەربکا ئەوە زەوتکەرە، هەتا ئەگەر بچێتە ناو خانوویەکی چۆڵیش بە

نیازی داگیرکردنی هەر زەوتکەرە، یا کەسێ سواری ولآخی کەسێ بێ، یا نەهێڵێ خۆی سوودی لێ وەربگرێ هەرزەوتکەرە.

هەرکاتێکیش زەوتکردن چەسپاوو ئیسپات بوو دەبێ دەسبەجێ رەتی بکاتەوە بۆ خاوەنی، ئەگەرچی بە چەند قاتی نرخی زەوتکراوەکە زیانی لێ کەوتووە بەهۆی پێبژاردنەوە، وە مەسرەفی دانەوەیش لەسەر زەوتکەرە، با زۆر زۆریشی تێبچێ، هەروەها پێویستە تۆڵەی ناتەواوی و عەیبداریی زەوتکراو بدا، واتە: ئەرش و زەدەبژێری لەسەر زەوتکەرە. زەدەبژێری (کە بەعەرەبی پێی دەڵێن: ئەرش) بریتییە لە بەهای فەرقی نێوانی ئەو شتە بە ساغی و ئەو شتە بە نەنگداری تۆڵەی ناتەواویشی پێ دەگوترێ.

جا خوای ئەو ناتەواوییە لە سیفەتدا بێ، وەك ئەوە ئاژەڵەکە لە کاتی زەوتکردنا قەڵەوبووەو ئێستا لە ڕبووە، یا لەزات و خودی زەوتکراوەکەدابێ، وەك ئەوە لەکاتی زەوتکردندا ساغ بێ و لەوەدوا شکابێ.

٢٢٦) باسی هەڵگرتنەوە (شوفعە):

بڕ: تەجرید/٣ل – ٧٢ – ز: ٤١.

شوفعە لە زمانی عەرەبدا بە مانا خۆ بەهێزکردن و کۆمەکی کردنە، چونکە بەو وەرگرتنە خۆ بەهێز دەکا، لە کوردیدا پێی دەگوترێ بەش هەڵگرتنەوە، لە شەرعی شەریفدا بریتییە لەوە – بەشە موڵکی هاوبەشێکی کۆن کە بەرابەر بەشتێ دایبێتی بە کەسێکی تازە بە زۆر

نەهێڵرێ کە ببێ بەهی ئەم کەسە تازەیەو بکری بە مولکی هاوبەشی خاوەنە پێشووەکەی، لەبەر نەهێشتنی روودانی ئەو زیانەی کە لەم هاوبەشییە تازەیەوە پەیدا دەبێ، بەو مەرجە کە ئەو ملکە قابیلی دابەشکردن بێ، بەلاّم قابیلی گواستنەوە نەبێ. سەر بەلگەی چەسپبوونو سوبووتی بەشهەلگرتنەوە ئەم فەرموودەی شەیخەینە: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} شوفعە (بەشی هاوبەش هەلگرتنەوە)ی داناوە، لە هەموو شتێکا کە هاوبەش بێو هێشتا دابەش نەکرابێ، بەلاّم ئەگەر شتەکە جیاکرایەوەو سنوور دانراو توخوب نیشانەکراو رێگەو بان دیاری کرا ئیتر هەقی شوفعەی بە سەرەوە نامێنێ) لە گێرانەوەیەکا دەفەرموێ: (لە زەویو زاردا، یا لە جێگەو شوێندا، یا لە باخدا).

مەرجی دامەزراندی – بەش هەلگرتنەوە – شوفعە :

یەکەم: دەبێ مولکەکە هاوبەشی تەواو بێ، لەسەر شێوەی تێکڕایی، واتە: تێکڕای مولکەکە هی تێکڕای هاوبەشەکان بێ. بەم وەزعە لە عەرەبیدا دەگوترێ: (علی وجه الشیوع) کە واتە: شوفعە بۆ دراوسێ نیە، گەرچی لەوەپێش هاوبەشیش بوو بێ لەو مولکەدا، بەپێی فەرموودەکەی پێشەوەی بوخاری کە ئەوەی تیادابوو: ئەگەر جیاکرایەوەو سنوور دیاریکرا.. ئیتر هەقی شوفعەی بە سەرەوە نامێنێ.

دووەم: دەبێ مولکێ بێ قوبوولی دابەشکردن بکا، وەك پارچە زەوییەك، یا خانوویەك، بەلاّم شتێ کە قابیلی دابەشکردن نەبێ، وەك شمشێرو شتی وا، شوفعە هەلّ ناگرێ.

سێیەم: ملکێکی وا نەبێ ئەگەر دابەش کرا قازانجەکەی هەڵوەشێتەوە، وەك دووکانێکی بچکۆلە، یا گەرماوێ کە بەش نەکا کە بکرێ بەدوو گەرماو.

چوارەم: دەبێ مولکێکی وابێ کە نەگوێزرێتەوە، وەك زەوی و خانوو، شوفعە نیە لەشتی گوێزراوەدا، چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: شوفعە بەس لە جێگەو شوێن و باخدا هەیە. دارو درەخت و دیواریش پاشکۆی زەوی و جێگەو شوێنن. چونکە فەرموودەکە وشەی جێگەو شوێن و وشەی باخی تیادایە، بە وشەی جێگەو شوێن خانوو شتی وا بەدەرگەوێ، بە وشەی باخیش دارو درەخت بەر دەکەوێ، هەرشتێکیش لەکاتی فرۆشتندا بەبێ ناو هێنان بەر فرۆشتنەکە بکەوێ هەروا، وەك دەرگاو رەفەو پەنجەرەو شتی تری لەم بابەتە. بەلام ئەگەر دارو پەردوو و درەخت بە تەنها خۆیان فرۆشران ئەوە شوفعەیان تیادا نیە، چونکە لەم کاتەدا گوێزراوەن.

پێنجەم: دەبێ مولکەکە هێشتا بەش نەکرابێ و سنووری بۆ دیاری نەکرابێ، دەنا بەپێی فەرموودەکەی پێشوو مافی هەڵگرتنەوەی تیادا نامێنێ.

جا هەر کاتێ مافی بەشهەڵگرتنەوە بۆ کەسێ دامەزرا ئەوە هاوبەشی شوفعە وەرگرەو دەتوانێ فرۆشراوەکە بەو بەهایەی کە پێی فرۆشراوە هەڵبگرێتەوە، جا خوا ئەو بەهایە قەرزبێ، یا نەخت بێ. داواکردنی مافی هەڵگرتنەوە (واتە: حەقی شوفعە) دەبێ دەسبەجێ بێ، بەپێی ئەم فەرموودەیەی خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ}: (**الشفعة كحل**

العقال). (**رواه ابن ماجه بسند ضعيف**). واتە: وەك چۆن وشتری تەرا ئەشكیلەكەی بكرێتەوە، ئەگەر گورج جڵەوی نەگیرێ دەڕواو لە دەست دەردەچێ شوفعەیش ئاوایە. بەبێ سەنەدو رشتەیش لە كتێبەكانی فیقهدا حەدیسێ هەیە دەڵێ: شوفعە حەقێكی رەوای ئەو كسەیە كە بەزوویی پەلاماری بداو بیقۆزێتەوە. ئەم فەرموودەیە دەقەكەی ئاوایە: (**الشفعة لمن واثبها**) لەبەر ئەم بەڵگەیەیش: شوفعە مافێكە بۆ نەهێشتنی ئەگەری زیان پەیدا بووە، كەواتە دەبێ دەسبەجێ بێ، رێك وەك گەڕانەوەی فرۆشراو بۆ سەر خاوەنی بەهۆی دەركەوتنی نەنگیەوە. گوتراویشە: ئەگەر پەلەیشی لێ نەكا مافی نافەوتێ. حەدیسی یەكەمیش ئەم قسانەی لەبارەوە كراوە: ئیبنو حیببان دەفەرموێ: بێ سەرچاوەیە، ئەبو زورعە دەفەرموێ: مونكەرە، بەیهەقی دەفەرموێ: سابت نەبووە كە حەدیسە یانا. ئەگەر هەر بەشێك لەماڵی هاوبەش درا لە مارەیی ژندا، ئەو پشكە بە شوفعە وەردەگیرێتەوە، لە باتی ئەوە (مەهرولمیثل) دەدرێ بە ژنەمارەبڕاوەكە لەسەر ئەوپشكە، ئەگەر كۆمەڵێك هاو بەش بوون لە ماڵێكا، هاوبەشێكیان بەشی خۆی فرۆشت، ئەوە هاوبەشەكانی تر هەر كەسەیان بۆی هەیە كە بەپێی ئەندازەی بەشی خۆی لە پشكە فرۆشراوەكە شوفعە وەربگرێ.

٢٢٧) باسی قازانج بە هاوبەشی (قراض):

قازانج بەهاوبەشی، یا قازانج بە شەراكەت لە عەرەبیدا پێی دەگوترێ (قراض) یا (مضاربة) ئەم دوو زاراوە لەم شوێنەدا بە یەك

واتان. (قراض) له (قەرض)دا ڕێژراوە، کە بەمانا لێکرتاندنو لێبڕینە، چونکە خاوەن ماڵ پارچەیێ لە ماڵەکەی دادەبڕێو جیای دەکاتەوەو بازرگانیو مامەڵەی پێوە دەکا، لە هەمان کاتدا پارچەیەکیش لە قازانجەکەی دادەبڕێ.

لە شەرعیشدا: عەقدێکە لەسەر نەقد، ئیشکەرەکە بەو پارەیەوە سەوداو مامەڵەو بازرگانی دەکاو، قازانج بەپێی مەرج ناوکۆیی دەبێ لە نێوانی ئێشکەرو خاوەن ماڵەکەدا. سەر بەلگەی ئەم باسی قازانج بەهاوبەشییە ئەم فەرموودەیەیە: حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} ماڵی لە خەدیجە وەرگرتو بە قازانج بەشەراکەت ئیشی پێوە کردو بردی بۆ شام بۆ بازرگانی. هاوڕێیانی پێغەمبەر {دروودی خوا لەسەر پێغەمبەرو ڕەزای خوا لە یارانی} لەسەر ڕەوایی قازانج بە هاوبەشی یەکیان گرتووە.

مەرجەکانی:

چەند مەرجێ هەیە بۆ دامەزرانی قازانج بە هاوبەشی:

یەکەم: دەبێ ماڵەکە پارەی سکە لێدراوبێ، کەواتە قازانج بە هاوبەشی دروست نیە لەسەر شووشی زێڕو زیو، یا بەخشڵی ژنان، یا لەسەر سامانی بازرگانی.

دووەم: دەبێ ئیشکەرەکە (واتە: عامیلەکە) ڕێگەی دەستی لە ئیشکردندا نەگیرێو بەری تەصەڕوفی بەرەڵلابێ، سەوداو مامەڵە بە ئازادی بکا، چونکە ئەگەر ڕێگەی ئەوەی لێ بگیرێ مەبەستی سەرەکی لە

هاوبەشییەکە دەفەوتێ. چونکە ئیشکەر ئەگەر هەموو جارێ پرس‌وڕا بەخاوەن ماڵ بکا ئەوە دەستی دەبەستیو سەودا بەو شێوەیە قازانج ناکا.

سێیەم: دەبێ قازانجەکە هاوبەشبێ لە نێوانی ئیشکەرو خاوەن ماڵدا، ئەمیان لەباتی ئیشەکەیو ئەویان بەهۆی سەرمایەکەیەوە قازانج وەردەگرن.

چوارەم: دەبێ پشکە قازانج دیاری بکرێ، وەك نیوەو چواریەكو سێیەكو شەشیەك. کەواتە: ئەگەر وتی: بەشێ یا پشکێ بۆ تۆ ئەوە دانەمەزراوە چونکە وەجەڵەکە نەزانراوە، بەڵام ئەگەر وتی: قازانج ناو کۆییمان بێ ئەوە دادەمەزرێو قازانجەکە بەنیوەیی دەبێ. بەڵام ئەگەر ئیشکەرەکە مەرجی گرت ئەگەر ئەندازەیەکی دیاریکراو بۆ خۆی وەك سەد، یا ژمارەیەکی تر، مەرجی گرت قازانجی جۆرێکی تایبەت بۆ خۆی بێ ئەوە سەوداکە بەتاڵ دەبێ، چونکە لەوانەیە کە قازانجەکە هەر سەدبێو بەس، یا هەر ئەو جۆرەی ئەو دەڵێ قازانج بکاو بەس، یا ئەو جۆرە قازانج نەکاو جۆرەکانی تر قازانج بکا، کە بەشی ئەوی پێوە نیە، لەم کاتەیشدا ئیشکەرەکە رەنجەڕۆ دەبێ، ئەوەیش پێچەوانەی مەبەستی ئەم سەودایەیە.

پێنجەم: نابێ ماوە (مدە) دیاری بکرێ بۆ گرێدانی قازانج بە هاوبەشی، چونکە قازانج کاتی دیاریکراوی بۆ نیە، رێی تێ دەچێ ئەگەر ماوەیێ دیاری بکرێ لەو ماوەدا ئیشکەر هیچ قازانجێ نەکا، وەکی تریش ئەمیش یەکێکە لە گرێدانە دروستەکان، کە کارێکی ئاساییە هەموو کاتێ

هەردوو گرێدەرەکان مافی ئەوەیان بۆ هەیە کە سەوداکە هەڵ وەشێننەوە.

شەشەم: نابێ قازانج ببەسترێ بە ماوەیەکی دیاریکراوەوە وەك ئەوە بڵێ: قازانجی ئەم ساڵ ناوکۆییمان بێو قازانجی ساڵی ئایندە بۆ من بێ بەتەنیا، چونکە بەم شێوە قازانج بە عەدالەت دابەش ناکرێ.

بزانن کە دروست نیە کە ئیشکەر لە دەسمایە کە خەرج بکا، چونکە ئەو پشکی دیاریکراوی خۆی بۆ دادەنرێ، ئیتر لەوە زیاتر هیچی تری ناکەوێ، ئیشکەر بەبێ رێگە پێدانی خاوەن ماڵ بۆی نیە لەگەڵ خۆی ماڵەکە ببا بۆ سەفەر.

٢٢٨) دەتەبەریی لەسەر ئیشکەر نیە:

ئیشکەری قازانج بە هاوبەشی ئەمینداره، چونکە دەسمایەکەی بە رەزامەندیی خاوەنەکەی وەرگرتووە، لەبەر ئەوە ئەمیش دەق لە هەموو ئەمینداریکی تر دەچێ، کەواتە: مەگەر بەهۆی کەمتەرخەمییەوە بە سووچبار دابنرێ، دەنا دانانرێ بە دەستەبەر.

جا ئەگەر خاوەن ماڵەکە تۆمەتی ناپاکیو گزیکاری لە ئیشکەرکا، ئەوە قسەی ئەو ناخوات، بەڵکوو قسەی ئیشکەر دەخوات، چونکە بنەڕەت نەبوونی گزیکارییە، هەروا لە ئەندازەی سەرمایەکەدا باوەڕ بە قسەی ئیشکەر دەکرێ، چونکە بنەڕەت نەبوونی ئەو زیادەیەیە کە خاوەن ماڵ داوای دەکا، هەروا بۆ ئەندازەی قازانجیش باوەڕی پێدەکرێ، هەروا بۆ ئەوەیش کە بڵێ: ئەو شتەم بۆ قازانج بە هاوبەشی کڕیوە، چونکە خۆی

باشتر ئاگای لە نیازی خۆیەتی، هەروا لە وەیشا باوەڕی پێدەکرێ کە بڵێ: ئەو شتە فەوتاوە، لەوەیشدا کە بڵێ: سەرمایەکەم گەڕاندۆتەوە بۆ خاوەنی، چونکە ئەمیندارەو رێك لە مرۆی پێسپێردراو دەچێ، ئەگەر ئیشکەرو خاوەن ماڵ لەسەر توخم‌و چەشن‌و جۆری ماڵەکە قسەیان جیا بوو باوەڕ بە قسەی ئیشکەر دەکرێ، ئەگەر لە ئەندازەی بەشی بڕیار دراوی نێوانیان قسەیان لەیەك جوێ بوو سوێند دەدرێن، جا لەم کاتەدا (لەپاش سوێندخواردن یەکسەر) قازانج بەهاوبەشییەکە هەڵ دەوەشێتەوەو لەسەر ئەم شێوەیە کار دەکرێ: ئیشکەر کرێی وێنەی خۆی بۆ ئەو ماوەیە کەم بێ یا زۆر وەردەگرێ، هەموو قازانجەکەیش دەدرێ بە خاوەن سەرمایەکە. ئەمە بەراشکاری فەرمایشتی نەوەوی‌و رەویانییە، فەرموودەی مینهاجیش هەر ئەمە دەخوازێ.

٢٢٩) زیان لە قازانج پڕدەکرێتەوە:

یاسایەکی رەساو دامەزراوە لە مامەڵەی قازانج بە هاوبەشیدا بە دەق دەڵێ: (قازانج قەڵغانە بۆ سەرمایە). جا لەسەر ئەم بنیاتە ئەگەر خاوەن ماڵ دوو سەد لیرەی دایە دەست ئیشکەرو پێی گوت: ئیشیان پێوە بکە، وە لەپێش ئەوەدا دەست بکا بە ئیش سەدیان فەوتا، ئەوە ئەو سەدە فەوتاوە لە سەرمایەکە دادەشکێنرێ‌و دەمێنێتەوە سەد لیرەی، چونکە هێشتا پارەکە نەکەوتۆتە ئیش!.

بەلام هەیشە دەڵێ: شتی وا نابێ، بەڵکوو ئەو سەدە فەوتاوە دادەنرێ بە زیان، سەرمایەکە هەر لە شوێنی خۆیەتی دادەنرێ بە دوو

سەد، ئەو سەدە لە قازانج پڕ دەکرێتەوە، چونکە بە وەرگرتنی ئەو دوو سەدە لە لایەنی ئیشکەرەوە سەرمایەکە دادەنرێ بە دوو سەد، لەبەر ئەوە پێش تەصەروفو پاش تەصەڕوف لە فەوتانا جیاوازی نیە. بەڵام لەسەر هەردوو فەرمایشتەکان ئەگەر سەدەکە لەپاش تەصەڕوف فەوتا ئەوە دادەنرێ بە زیانو لە قازانج پڕ دەکرێتەوە، هەموو کاتێکیش هەتا هەموو زیانێ لە قازانج پڕ نەکرێتەوە ئیشکەر قازانجی بەرناکەوێ.

گرێدانی قازانج بە هاوبەشی لە گرێ بەندە دروستەکانە، کە پێیان دەگوترێ (عقود جائزة):

لەهەر دووسەرەوە، چونکە لەسەرەتاوە جێداریو وەکالەتە، کە قازانجیش پەیدابوو دەبێ بە هاوبەشی، ئەم دوو مامەڵەیەیش بەپێی شەرع لە گرێبەنە دروستەکانن، هەردوو لایش (واتە: هەم خاوەن ماڵو هەم ئیشکەر) مافی هەڵوەشاندنەوەیان هەیە، جا هەر کاتێ کە لایەکیان مامەڵەکەی تێك دا، ئیتر قازانج بە هاوبەشی نامێنێ، هەروەها ئەگەر لایەکیان بمرێ یا شێت ببێ سەوداکە تێك دەچێ. جا لەم کاتانەدا ئەگەر سەرمایەکە بوو بوو بە قەرز، پێویستە لەسەر ئیشکەر وەری بگرێتەوە، خواه قازانج دەرکەوتبێ یانا، چونکە قەرز ملکی ناتەواوە، کە لە خاوەن ماڵەکەیش وەرگیراوە ملکی تەواو بووە، دەی کەواتە لەسەریەتی کە وەك خۆی بیداتەوە دەست خاوەنی. بەڵام ئەگەر قەرز نەبوو، تێدەفکرین ئەگەر لە جۆری سەرمایەکە خۆی بوو، وە قازانجیش لە ئارادا نەبوو، ئەوە خاوەن ماڵ وەری دەگرێتەوە، ئەگەر قازانجیش هەبوو بەپێی مەرجەکە دابەشی دەکەن. خۆ ئەگەر زیان هەبوو ئەوە هەمووی

دەکەوێتە سەر خاوەن سەرمایەکە، ئیشکەر هیچ زیانی بەر ناکەوێ، ئەوەندە هەیە ئەویش ئەوماوەیە کاری بە خۆڕیی کردووە.

٢٣٠) باسی باخەوانی (موساقات):

بر: تەجرید/ ٣ ل – ١٢٣ ز: ٤٧.

باخەوانی لە شەرعا ئەوەیە کەسێ مامەڵەیێ لەگەڵ کەسێکی تردا بکا، لەسەر خزمەتکردنو بەخێوکردنی باخی دارو دەرخت، بە ئاودانو کێڵانو باسکردنو شتی تری وا، بەرامبەر بە بەشێکی دیاری لە بەرو مێوەی ئەو باخە. سەر بەڵگەی دروستبوونی ئەم بابەتی باخەوانییە، ئەم فەرموودەی موسلیمە، کە لەئیبنو عومەرەوەیە: دەڵێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} کاتێ خەیبەری گرتدایەوە بە خەڵکی خەیبەر کە بەنیوەیی بەرهەمی بێنن، چ بەرو بووم چ شینایی بە نیوەیی.

راجیایی نیە لەوەدا کە باخەوانی لە باخەخورمادا دروستە چونکە سەرچاوگەی دەقەکە لەبارەی ئەوە وەیە، ئیمامی شافیعی {رەزای خودای گەورەی لێبێ} رەزە مێوی قیاس کردووە لەسەر باخە خورما، بە جامعی زەکات لە نێوانیاندا، هەردوولاشیان خەمڵ دەکرێن.

هەندێ دەڵێن: شافیعی رەزەمێویشی لە دەق (واتە: لە نەص) وەرگرتووە، کە ئەم دەقەیە: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} کاتێ خەیبەری گرت دایەوە بە خەڵکی خەیبەر، بەرابەر بەوە کە بە نیوەیی بەرهەمی بهێنن، چی بەری باخە خورماکانی، وەچی بەری رەزەمێوەکانی.

بەڵام درختی تر وەك هەنجیرو قەیسیو داری بەری تر، رای زاناكان لە بارەیانەوە جیاجیایە، زانا هەیە دەڵێ: باخەوانی لە باخی ئەم جۆرە درەختانەدا دروست نیە، چونكە زەكاتیان لێ ناكەوێ. هەیشە دەڵێ: لەم جۆرە باخانەیشدا باخەوانی دروستە چونكە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} خەیبەری دایەوە بە خەڵكی خەیبەر كە بە نیوەیی بەرهەمی بهێنن، خواه لە باخە خورماكانی، خواه باخی داری تربێ. ئەمەیش كە باخی دارو درەخت، هەر جۆرێ بێ دەدرێ بە باخەوانی دروسترین فەرمایشتەو پەسەندی ئیمامی نەوەویشە.

مەرجەكانی باخەوانی:

یەكەم: دەبێ كاتی باخەوانی دیاری بێ، ماوەكەی زانراو بێ، لە كەیەوە بۆ كەیە، چونكە باخەوانی گرێدانێكی (لازم)ە لە عوقودە لازیمەكانە. واتە: خزمەتی باخەكە پێویستو ئەركی سەرشانی باخەوانەكەیە، بەرابەر بەوە پشكی دیاریكراوی بەروبوومیش پێوست دەبێ بۆ ئەو.

وەكی تریش پێگەیشتنی مێوەو بەریش ماوەیەكی دیاری تایبەتی هەیە، بە ئاسانی دەزانرێو سەرەتاو بنەتای بۆ دادەنرێ.

دووەم: دەبێ هەر خزمەتو ئیشێ كە پەیوەندی بە بەخێوكردنو بەرهەمهێنانی باخەكەوە بێ لەسەر باخەوانەكەبێ، وە خۆی بەتەنها بیكا، چونكە ئەمە بابەتی ئەم باسەیە، بۆیە ئەگەر باخەوان مەرجی گرت كە خاوەن باخەكە دەبێ لەگەڵیدا ئیش بكا گرێدانەكە دانامەزرێ،

چونکه یاسای دامەزراو لەم بابەتەدا دەڵێ: ئەوەی ئەرکی سەرشانی باخەوانە ئەگەر بە مەرج گیرا کە ئەوە لەسەر خاوەن ماڵ بێ، گرێدانەکە پووچ دەبێ.

سێیەم: دەبێ پشکێکی دیاریکراو لە میوەو بەرو بوومی باخەکە بدرێ بەباخەوان، وەك نیوەو سێیەكو چواریەكو.. تاد، چونکە دەقی چەند نموونەیێ لەم بابەتە لە سوننەتدا هەیە، جا ئەگەر باخەوان مەرجی کرد کە بەری چەند دار خورمایەکی تایبەت بۆ ئەو بێ ئەوە دانامەزرێ، چونکە رێی تێدەچێ کە ئەو درەختانە بەنەگرنو باخەوان رەنجەڕۆ بێ، یا درەختەکانی تری باخەکە بەرنەگرنو لەم بارەدا خاوەن باخ نائومێدبێ. شتی وایش دادەنرێ بە زیانی زۆر، گرێدانی باخەوانیش خۆی لە خۆیدا زەرەرێکی زۆری ترە، کە رێگەی پێدراوە لەبەر پێداویستییە، بەڵام دووزیانی زۆر (واتە: دوو غەرەر) لەیەك مامەڵەدا دەبن بەهۆی قەدەغەبوونی!.

ئەگەر گوتی: خودا چی دا بە ناوکۆییمان، ئەوە دادەمەزرێ، وە دەبڕدرێ بەسەر نیوەییدا.

چـــوارەم: چاوپێکەوتنی باخەکەو دارەکانی مەرجە بۆ دامەزراندنی باخەوانی، باخەوانی لەسەر شتی نەزانراو دانامەزرێ.

کارونیشی باخەوانی: ئیش لە باخەوانیدا لەسەر دوو جۆرە:

یەکەم: هەرکارێ کە بۆ چاکبوونو زیادبوونی میوە پێویستەو سوودی هەیە بۆ بەری باخەکە، ئەو جۆرە کارانە لەسەر باخەوانەکەیە،

واتــه: ئــەو كارانــەی كــە گـشت سـاڵێ دووبـاره دەبنـەوه، وەك ئـاودانو پێداویـستییەكانی ئـاودان، لــە جۆمــاڵو مـیرازو مــشتومالْكردنی بـیرو خستنەگەڕی ئامێرەكان، وەك هەر ئیشێكی تر كه به عـادەت پێویست بێ بــۆ پاراســتنو گەشــەكردنو وشــك كردنــەوەی بــەری باخەكــە، وەك ئامادەكردنی جێگەخەرمان.

٢٣١) باسی بەكرێدان (اجاره):

تجريد/ ٣ ل ٧٥ – ز: ٤٢.

بەكرێدان له شەرعی شەریفا برێتییه لەوه: كەسێ قازانجی شتێ بكا بەمولْكی یەكێ بەرابەر بەوەجەڵ (عیوەز)ێ، بەپێی ئەو مەرجانەی له مەولا باسیان دەكەین، بەكرێدان (إجاره) بەپێی نامەی خوداو رێبازی رەهبــەرو یــەكگرتنی نەتــەوەی ئیــسلام دامــەزراوه، خـودای گــەوره دەفەرموێ: {**قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ** – سـورة القـصص – ٢٦/٢٨} دیـسان دەفـەرموێ: {**فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ** – سـورة الطـلاق – ٦/٦٥}. ئــەوەتا لــەم دوو ئایەتــه پـیرۆزەدا بەكرێـدان بـه رەوا دانـراوه. ئیمـامی بوخاریش (ڕەزای خوای لێبێ) ئـەم فـەرمووده قودسـییەی گێڕاوەتـەوه: خـودای گەره دەفەرموێ: ئەم سێ كەسـەیه لـه رۆژی قیامەتـدا خـوم داواچـیم لـه سەریان: ئەو كەسەی كـه بـەهۆی نـاوی منـەوه پـەیمان دەدا بـه كەسـێكو بـەوه هێمنـی دەكاتـەوه، یـا تـەماداری دەكـا، كەچـی لـه پاشـا دەسخەڕۆی دەكاو پەیمانەكەی ناباته سەروناپاك دەردەچێ لەگەڵی.

دووەم: پیاوێ ئادەمیزادێکی ئازاد بفرۆشێو بەهاکەی بخوا.

سێیەم: پیاوێ کرێکارێ بەکرێ بگرێو کاری خۆیی پێ تەواو بکاو کەچی کرێکەیی نەداتێ.

لە ئەحکامدا ئیبنو ماجەیش لە ئیبنو عومەرەوە ئەم فەرموودەیەی گێڕاوەتەوە: لە پێش ئەوەدا کە کرێکار ئارەقەکەی وشك ببێتەوە کرێکەیی پێ بدەن.

مەرجەکانی بەکرێدان:

بۆ دامەزراندنی بەکرێدان چەند مەرجێ هەیە:

یەکەم: بەکرێدان بەسەر کەڵك (مەنفەعەت)دا دەڕوا، نەك بەسەر زات (عەین)دا، کەواتە: بەکرێدان دانامەزرێ ئەگەر بەسەر زاتدا بڕوات، وەك بەکرێگرتنی باخ بۆ بەرەکەی، یامەڕ بۆ شیرەکەی، یا بزن بۆ مووەکەی، چونکە بەرو شیرو موو زاتن نەك کەڵك!.

بەڵام ئەگەر زات دەبوو بە پاشکۆی کەڵك ئەوە دروستە، وەك بەکرێگرتنی ژنێ بۆ مەمکدان بەمنداڵ، وەك لەم ئایەتەدا دەفەموێ: (فان ارضعن لکم فآتوهن اجورهن). ئەوەتا لەم ئایەتەدا کرێ بەستراوە بە کرداری مەمکدانەوە، نەك بە شیرەکەوە، شیرەکە دەبێ بە پاشکۆی کرداری مەمکدان، یا وەك ئەوە یەکێ خانوویەك بە کرێ بگرێ، بیرێکی تیادابێ، دروستە ئاو لە بیرەکە بخواتەوە، چونکە لەم کاتەدا ئاوی بیرەکە، کە زاتە واتە: عەینە، دەبێ بە پاشکۆی خانووەکە، کە بۆ کەڵکی تیادانیشتن بە کرێگیراوە.

دووەم: مەرجی دامەزراندنی بەکرێدان ئەوەیە: ئەو کەڵکە بەکرێ گیراوە نرخێکی بایەخداری هەبێ، وەك كەڵك وەرگرتن لە زەویو زارو خانوو شتی تری وا، چونکە کشتوکاڵو تیادا دانیشتن دادەنرێن بە دوو مەبەستی بایەخدار، کەواتە: دروست نیە سێوێ بەکرێ بگیرێ بۆ ئەوەی بۆنی پێوە بکرێ! چونکە بەپێی باوی ناو کۆمەڵ شتی وا بێ بایەخە. هەروا دروست نیە خۆراك بەکرێ بگیری بۆ ئارایشتو رازانەوەی چێشتخانەو حانووت، چونکە شتی وایش دیسان هەربێ بایەخە.

سێیەم مەرج: دەبێ کەڵکەکە دیاری بێ، کەواتە: بەکرێدان لەسەر کەڵکی نەزانراو دانامەزرێ، چونکە شتی وا زێدەزیانە، کە پێی دەگوترێ غەرەر. گوتەی پوخت لەم شوێنەدا ئەمەیە: دەبێ ئەندازەو چۆنێتی کەڵك زانراوبێ.

چوارەم: دەبێ کەڵکەکە رەوابێ، کەواتە: دروست نیە کە شتی حەرام بدرێ بەکرێ، وەك ئامێری رابواردنی ناڕەوا، لە وێنەی هۆکاری بەزمو رەزم، یا وەك بەکرێگرتنی گۆرانیبێژ بۆ گۆرانی گوتنی نارەوا. یا بەکرێ گرتنی کەسێ بۆ هەڵگرتنو دروستکردنی مەیو بادە.

پێنجەم: دەبێ کرێکە وەجەڵێکی دیاری بێ، وەك دیناری لە کرێی رۆژێ درەودا، یا مەنێ گەنم لە کرێی رۆژێ گۆلبڕین دا چونکە نەزانینی کرێ دادەنرێ بە زێدەزیان (غەرە).

شەشەم: مان (واتە: بەقا)ی زاتە بەکرێگیراوەکە مەرجە. لەبەر ئەوە دروست نیە مۆم بدرێ بە کرێ بۆ سووتان! چونکە مۆم کە سووتا زاتەکەی نامێنێ، هەروا هەرشتێکی تر کە لەم بابەتە بێ، وەك رۆن بۆ کردنە ناو چێشت.

حەوتەم: دەبێ کەڵك بە یەکێ لەم دوو شتە یا بەهەر دوکیان ئەندازەی بۆ دابنرێ: بە کات، یا بەکار، کە پێشیان دەگوترێ: (وەختو ئیش: المدة والعمل).

جا دەرکەوتنی کەڵکی ماڵی بەکرێدراو، وا ئەبێ بە (وەخت) دەبێو بە (ئیش) زەبت ناکرێ، وەك بەکرێدانی خانوو و دووکانو بەکرێگرتنی ژن بۆ مەمکدانو وێنەی ئەمانە بۆ ماوەی ساڵێ، یا کەمتر یا زیاتر، جاری وایش دەبێ بە ئیشیش زەبت دەکرێ، وەك بە کرێدانی وڵاخێ بۆ سواربوونی لە ماوەی دەرۆژدا. ئەگەر شتێ بە وەختو بە ئیشیش کەڵکەکەی دیاری دەکرا، وەك دروومانو خانووکردن، ئەوە دەبێ هەربەیەکێکیان دیاری بکرێ، بەڵام ئەگەر وەختوئیشی تیا دیاری بکرێ، وەك ئەوە پێی بڵێ: تۆ بەکرێ دەگرم بۆ دوورینی ئەم کەوایە لە ماوەی ئەمرۆدا، ئەوە بەتاڵە چونکە ئەگەر بە کەمتر لە رۆژێ تەواوی بکاو، داوای لێبکا کە ماوەی ئەو رۆژە کاری بۆبکا، ئەوە زیان بە مەرجی کار دەگەیەنێ، دەنا زیان بە مەرجی کات دەگەیەنێ.

تێکرا هەر زاتێ مەرجی فرۆشتنی تیا هەبێ، دروستە کە کەڵکەکەی بدرێ بەکرێ، وەك خانوو بۆ دانیشتنو زەوی بۆ داچاندنو وڵاخ بۆ سواریو کەژاوە بۆ حەجکردن، چونکە ئەم زاتانە هەموو مەرجێکی پێویست بۆ دامەزراندنی فرۆتنیان تیادایە، کەواتە کەڵکەکانیشیان دروستە بدرێن بەکرێ [1].

---

[1] ئەمە تەرجەمەو راستکردنەوەی ئەم عیبارەتەی فیقهولمویەسەرە، کە بەبێ ساخکردنەوە بە هەڵەو بە پچڕ پچڕی لە (کفایة الاخبار) نەقڵ کراوە، کە دەڵێ: (وبالجملة فكل عين وجد في منفعتها شروط الصحة!؟ صح استئجارها كاستئجار الدار

ئەوەی دەبێ بەهۆی پێویستبوونی کرێ:

بە گرێدانی بەکرێدان، کرێ پێشخراوبێ یا پاشخراو، بەپێی مەرجی ناوبراو، پێویست دەبێ‌و، بەهرەوەر گرتنی تەواو لە کەڵك حەلاڵ دەبێ، چونکە یاسایەکی چەسپاوە لە شەرعی خوادا: موسوڵمانان پابەندی ئەو مەرجە رەوایانەن کە لە ناوخۆیاندا بە مەرجی دەگرن!.

بەلام ئەگەر کرێ بەرەهایی بەبێ قەیدو بەند ناوبرا دەبڕدرێ بەسەر کرێی پێشخراودا، ئەمە تەنها لە بەکرێدانی زاتدا وایە، وەك ئەوە بڵێ: ئەوا ئەم پارچە زەوییەم لەتۆ بەکرێ گرت ساڵی بەسەد دینار، چونکە لە بەکرێدانی لە ئەستۆدا دەبێ لە هەموو حاڵێکا کرێکە حازربێ، دەنا دەبێ بەفرۆشتنی قەرز بە قەرز، پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} رێگەی شتی وای نەداوە، وەك ئەوە بڵێ: ئەوا کردمە ئەستۆت کە لە ئاییندەدا بە دە دیناری حازر ئەم بارەم بۆ بەری بۆ ئەو شوێنە!.

بەکرێدان کەی پووچ دەبێتەوە:

کاتێ یەکێ لە دوو گرێدەرەکان مرد، وەزاتە بەکرێداوەکەیش مابوو، ئەوە بەکرێدانەکە لەم کاتەدا پووچ نابێتەوە، چونکە بەکرێدان گرێدانی ئاڵشتکردنی شتە بەشت، لەسەر شێوەیێ کە قابیل بێ بۆ

للسكنى والارض للزرع والدابة للركوب وألرحل للحج والبيع والشراء ونحو ذلك) تەماشای شەریعەتی ئیسلام بەرگی دووهەم، چاپی یەکەم لاپەڕە (٢٤٨) بکە هەروا لاپەڕە (١٠)و (١١) لە هەمان بەرگ.

- وەرگێڕ -

گواستنەوە لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر، لەبەر ئەوە بە مردنی یەکێ لە دوو گرێدەرەکان پووچ نابێتەوە، دەق وەك فرۆشتن!.

جا ئەگەر بەکرێگر (موستە ئجیر) مرد میراتبەرەکەی جێگەی دەگرێتەوەو بەتەواوی بەهرە لە کەڵکەکە وەردەگرێ، ئەگەر بکرێدەریش واتە: (مؤجریش) مرد زاتەکە لە دەستی بەکرێگردا دەمێنێ هەتا ماوەکەی تەواو دەبێ. جا ئەگەر زاتە بەکرێدراوەکە لەناوچوو، وەك ئەوە ولاخ بێو بمرێ، یا جل بێو بسووتێ، یا زەوی بێو رۆبچێ، ئەوە تەماشا دەکەین ئەگەر لەپێش وەرگرتندا بوو، یا لەپاشی بوو بەڵام ماوەیەکی وا بە سەریدا تێنەپەڕیبو کە لە وێنەی ئەو ماوەیەدا کرێی هەبێ، ئەوە بەکرێدانەکە هەڵ دەوەشێتەوە، بەڵام ئەگەر لەپاش وەرگرتن فەوتا، وە ماوەیەکی وەهایشی بەسەردا تێپەڕی کە لە وێنەی ئەوماوەیەدا کرێی بکەوێ، ئەوە بەکرێدانەکە بۆ ئاییندە هەڵ دەوەشێتەوە، چونکە گرێ لەسەر کراو (واتە: معقود علیە) نەماوەو فەوتاوە، بۆ رابووردوویش کرێی ئەو ماوەیەی دەکەوێو بەس ئەمە لە بەکرێدانی زاتدا وایە، بەڵام لە بەکرێدان لە ئەستۆدا بە فەوتانی بەکرێگیراو گرێدانەکە هەڵ ناوەشێتەوە، چونکە بەکرێدەر دەتوانێ بیگۆڕێ بە بەکرێگیراوێکی تری وەك فەوتاوەکە، بە وێنە: بەکرێگیراو ماین بوو، تۆپی بەکرێدەر دەتوانێ ماینێ تر بخاتەوە جێگەی تۆپیوەکە.

بەکرێگر دەستەبەر نیە :

بەکرێگر ئەمینداره لەسەر ئەو شتەی کە وا لە دەستیدا، بەهۆی کەمتەرخەمییەوە نەبێ نابێ بە دەستەبەر. وەك ئەوە بەکرێی بگرێ بۆ نانکردن، وە زیاد لە پێویست ئاگرەکە خۆش بکا، یا نانەکە بە

تەندوورەکەوە بەجێ بهێڵێ هەتا دەسوتێ، بەکرێگریش رێك وەك بەکرێگیراو وایە، ئەگەر زاتەکە لە دەستیدا، بەبێ سووچی خۆی لە ناوچوو نابێ بە دەستەبەر، وەك ئەوە بارێ بنێ لە ولاخەکە کە لە توانایدا نەبێ، یا بارێ بنێ لە خۆشرۆکە(واتە: سَیَّارة) کە لە وزەو کێشیدا نەبێو بەهۆی ئەوەوە بفەوتێ!.

٢٣٢) باسی دەتسخۆشانەو سەرقەڵەمانەو وەڵیفەتانە کە مەشهوورن بە (جَعَالە)(١):

جوعالە (یا دەستخۆشانە) لە شەرعا برێتییە لەوە کە کەسێ ماڵێکی دیاری بڕیاربدا بۆ کەسێ کە ئیشێکی تایبەتیی بۆ بکا، وەك بڵێ: هەر کەسێ وشترە بزربووەکەمم بۆ بهێنێتەوە دە دیناری دەسخۆشانە دەدەمێ، سەر بەڵگەی ئەم باسە ئەم فەرمایشتەی خوای گەورەیە کە

---

(١) ئەم زاراوانە لە کوردیدا هەر کامەیان بگری دەست دەدا بۆ بەکوردیکردنی وشەی جوعالەی عەرەبی: دەستخۆشانە، وەڵیفەت، شاباش، خەڵات، بەخشیش، سەرقەڵەمانە. گرنگ ئەوەیە لە مەولا وەرگێرەکان چاو لە یەك بکەنو شوێن پێی یەك هەڵگرنو برەو بەوشەی پێشنیاری پێش خۆیان بدەن، نەك هەر نووسەرێ ببێ بەکلکی حیزبێو رستەو وشەو زاراوەکانی ئەو پەسەند بکاو بەس. ئەم حاڵەی ئێستا لەناو پارتەکاندا پەیدا بووە، کە هەر حیزبە زاراوەی خۆی هەیە موصیبەتێکی زۆر گەورەیە لە شەڕی برا کوژیەکە زۆر خراپترە. بەڵام هەتا کلاشینکۆف ئاغای مەیدان بێ، خامەی قوڕ بەسەر مەگەر هەر فرمێسکی شینو سوور هەڵڕێژێ!.

- وەرگێڕ -

دەفەرموێ: {وَلِمَن جَاء بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ} . بۆزانینی راڤەکەی تەماشای سەرەتای باسی دەستەبەری (الضمان) بکە. لە صەحیحی بوخاری‌و صەحیحی موسلیمدا داستانی سەرەك خێڵێ هەیە، کەشت پێوەی دەدا، شپرزەی دەکا، هەتا لەگەڵ یەکێ لە هاورێیانی پێغەمبەردا رێك دەکەون کە بەرابەر بە برکەیێ ران نووشتوویان بۆ بکا، وە لە ئەنجاما کابرا چاك دەبێتەوەو برکە رانەکە دەدا بە دووعا خوێنەکە. وەکی تریش گەلێ جار ناچارییش شتی وا دەخوازێ.

مەرجەکانی دەستخۆشانە: کاتێ ئیشکەرەکە شایانی خەلاتەکە دەبێ کە خاوەن ئیشەکە خۆی بەڵێنی ئەوەی دابێ، وەك ئەوە بڵێ: قەڵەمە کەم گوم بووە هەرکەسێ دۆزییەوەو هێنایەوە بۆم دینارێکی دەدەمێ. بەلام ئەگەر کەسێ بە پیاوەتی هێنایەوە هیچی ناکەوێ، دروستە کە خەلات بۆ دانراوەکە کەسێکی دیاری بێ وەك ئەوە بڵێ: ئەگەر زەید گومبووەکەی هێنایەوە بۆم نیو دیناری پێ دەدەم، یا نادیاری بێ، وەك ئەوە یلێ: هەرکەسێ شتە ونبووەکەمم بۆ بدۆزێتەوە نیو دیناری پێ دەدەم، ئیتر لەم دوو حاڵەدا کەسی مەبەست ئەگەر ونبووەکەی بۆی هێنایەوە شایانی خەلات‌و وەڵیفەتە ناوبراوەکە دەبێ!.

سەر بەلگەی ئەمەیش ئەم فەرموودەیەی خۆشەویستە {دروودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: موسوڵمانان پایەندی مەرجی رەوای خۆیانن!.

مەرجی سەرقەڵەمانەکەیش ئەوەیە کە دیاریبێ، چونکە وەجەڵە، هەموو وەجەڵێکیش دەبێ ئەندازەکەی زانراوو دیاری بێ، دەق وەك کرێ وایە، کەواتە نابێ نەزانراوو نادیاریبێ، وەك ئەوە بڵێ:

هەرکەسێ گومبووەکەمم بۆ بهێنێتەوە جلێکی پێ دەدەم، یا لەسەرم بێ کە رازی بکەم، یا شتێکی پێ بدەم، شتی وا مەرجی بەتاڵە، لەکاتی وادا هەرکەسێ هێنایەوە کرێی وێنەی خۆیی دەکەوێ، ئەگەر کۆمەڵێ بەهاوبەشی ئیشەکەیان کرد خەڵاتەکە ناوکۆیی یانەو، بە یەکسانی وەك یەك لەناو خۆیاندا دابەشی دەکەن، با ئەندازەی ئیشەکانیشیان زیادو کەمی هەبێ، چونکە کارەکە لە بنەڕەتدا نەزانراوە، لەبەر ئەوە لە توانادا نیە کە ئەندازەکەی بە وردی رەچاو بکرێ.

٢٣٣) باسی مڵکانەو بنەتۆو، مەبەست موزارەعەو موخابەرەیە:

(بر: تەجرید/ ٣ل – ١٢٣ ز: ٤٧).

زەوی بدرێ بە موڵکانە دروستە بەپێی ئەم درێژە پێدانەی دواوە، موزارەعەو موخابەرە هەر دوو لە مەعنادا یەکن کە ئەوەیە: خاوەن زەوی زەوییەکەی بدا بە ئیشکەرێ کە بەنیوەیی یا بە کەمتر یا بە زیاتر دایچێنێو بەرهەمی بهێنێ. بەڵام رافیعیو نەوەوی {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموون: لە موزارەعەدا بنەتۆو لەسەر خاوەن زەوییە، لەموخابەرەیشدا بنەتۆو لەسەر ئیشکەرە، ئەمە جیایی نێوانیانە.

بڕیارەکەیان:

شەرعزانەکان لە بارەی ئەم دوو مامەڵەیەوە رایان جیایە، گوتراوە: کە هەردوو مامەڵەکە بەتاڵن، چونکە حەدیثی صەحیح لە بوخاریو موسلیمدا هەیە کە نەهی لە موخابەرە دەکا، لە صەحیحی

موسلیمیشدا هەیە: کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەهی کردووە لە موزارەعە بەڵام فەرمانی کردووە بەوە: خاوەن زەوی دەتوانێ لەباتی ملکانە، کرێی زەوییەکەی وەربگرێ.

هۆی نەییشس لەدانی زەوی بە ملکانە دەگەڕێتەوە بۆ ئەم بۆچوونە: گوایە بەهۆی بەکرێدانەوە دەتوانرێ کەڵكو بەهرە لە زەوی وەربگیرێ، کەواتە: ئەوەیش وەك ئاژەڵو ماڵات دروست نیە بەرابەر بە هەندێ لە دەرامەتی خۆی بدرێ بە ملکانە.

ئیبنو شورەیحیش دەفەرموێ: موزارەعە دروستە. ئیبنو خوزەیمەو ئیبنو لـونزیرو خەطابیش هەروا دەفەرموون: ئیبنو خوزەیمە جزمێکی لە بارەیەوە نووسیوەو، رێگە چارەی کارکردن بە کۆی ئەو فەرموودانەی دۆزیوەتەوە، کە لەم بارەیەوە هاتوون، کە هەندێ لەو فەرموودانە رێگەی موزارەعەیان داوەو هەندێکی تریان رێگەی نادەن. خەطابیش پەیڕەوی ئەوی کردووە، ئەحمەدی کوڕی حەنبەلیش فەرموودەی قەدەغەکردنی ملکانەی بەلاواز داناوە، خەطابی دەفەرموێ: بۆیە مالیكو ئەبو حەنیفەو شافیعی {رەحمەتی خوایان لێبێ} رێگەی ملکانەیان نەداوەو بە پووچەڵی دادەنێن، چونکە ئاگایان لەوە نەبووە کە فەرموودەی قەدەغە کردنەکە لاوازو بێهێزە، کەواتە: موزارەعە (واتە: ملکانە) دروستە، چونکە لە هەموو وڵاتە موسوڵمانەکاندا کاری پێدەکرێو کەسیش ئەم کارپێکردنەی بە پووچەڵ دانەناوە. هەتا ئێرە فەرمایشتی خەطابی بوو. نەوەویش لە شەرحی صەحیحی موسلیمدا دەفەرموێ: دروستبوونی مامەڵەی ملکانە رای ئاشکراو پەسەندە، بەپێی

فەرموودەکەی خەیبەر (کە لەسەرەتای باسی باخەوانیدا، کە باسی ژمارە (٢٢٨) بوو رابورد – وەرگێڕ).

لافی ئەوەیش کە دروستبوونی ملکانە لە خەیبەردا پاشکۆ بووە بۆ دروستبوونی باخەوانی قەبووڵ نیە، چونکە ئەو مەبەستەی کە بووە بەهۆی دروستبوونی باخەوانی لە مولکانەیشدا هەمان مەبەست هەیە، بە قیاسیش لەسەر مامەڵەی قازانج بە هاوبەش، کە بە یەکگرتنی راکان دروستە، دەبێ ملکانەیش دروستبێ، چونکە ئەمیش دەق وەك ملکانە وایە لە هەموو شتێکا، وە لەبەر ئەوەیش کە موسوڵمانان لە گشت وڵاتو لە هەموو سەردەمێکا بەردەوام کار بە ملکانە دەکەن. ئەبو یووسفو موحەممەدو ئیبنو ئەبو لەیلاو زانا کووفییەکانی ترو، شەریعەتزانەکانی فەرموودە زانەکانیش حوکم بە دروستبوونی ملکانە (موزارەعە) دەکەن. فەرمایشتی ئەوەوی تەواو.

٢٣٤) ئاوەدان کردنەوەی وێرانە (احیاو الموات)

(بڕ: تەجرید/ ٣ ل – ١١٧ – ژ: ١٠٢٨ هەتا ژ: ١٠٣٢):

لە عورفی شەرعی شەریفدا: برێتییە لە ئاوەدانکردنەوەی زەوی بێ خاوەن. وێرانە لە شەرعا ئەو زەوییەبێ خاوەنەیە کە هەرگیز ئاوەدان نەکرابێتەوە. سەر بەڵگەی دروستبوونی ئەم بابەتە ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەرە {دروودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: کەسێ زەوییەکی بێخاوەن ئاوەدان بکاتەوە دەبێ بەهی خۆی، گەڕی زۆرداریش لەو زەوییەدا هیچی لێ سەوز نابێ! (ئەبو داوود، نەسائی، تیرمیذی)

تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانە، واتە: حەسەنە. زۆردار لێرەدا ئەو کەسەیە کە بە زۆری زۆرداریی، بە نیازی داگیرکردن، دارو نەمامو شتی وا لەناو زەوییەکا دەڕوێنێ، کە کەسێکی تر ئاوەدانی کردبێتەوە، بۆ ئەوەی کە بیکا بەهی خۆی، گەڕی وا دەبێ ڕێگەی نەدرێ، خۆشی بێو ترشی بێ دەبێ ئەوەی لێ بسەنرێتەوە، ئەم جۆرە گەڕە بەم شێوانە دروست دەکرێ: لە زەوییەکی کەسێکی تردا نەمام بنێژێ، یا خانوو بکا، یا جۆگەی بۆ رابکێشێ، یا بیرێکی تیادا هەڵ بکەنێ.

٢٣٥) بڕیار (حوکم)ی ئاوەدانکردنەوە:

وێرانە ئاوەدانکردنەوە زۆر سوننەتە، بەپێی ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: کەسێ پارچەیێ زەوی بێخاوەن ئاوەدان بکاتەوە خێرێکی چاکی دەگات، هەرچی لەبەرو بوومی ئەو زەوییە، کە مرۆڤێ بیخوات، یا باڵندەو دڕندەو ماڵاتی ملوو مووشەکەر بیخوات، یا هەریەکێ لەمانە سوودێکی لێ وەربگرێ، ئەوەی بۆ دەبێ بەخێرو صەدەقە. (نەسائی گێڕاویەتەوە، ئیبنو حیببان بە فەرموودەیەکی دروستی داناوە).

هەر کەسێ مافی ئەوەی هەبێ کە ببێ بە خاوەنی ماڵ، بۆشی هەیە کە وێرانە بۆ خۆی ئاوەدان بکاتەوە، هەر بەخودی ئاوەدانکردنەوەکە دەبێ بە خاوەنی ئەوەی کە ئاوەدانی کردۆتەوە، چونکە ئاوەدانکردنەوە هۆی ملکایەتیە بەهۆی کردارێکەوە، دەق لە ڕاوکردنو داروچیلەکە کۆکردنەوەی دەشتو دەر دەکا.

بەپێی ئەم فەرمانەی سەروەری پێشینان و پاشینان، سەروەرمان حەزرەتی موحەممەد، (درود و سڵاوی خوای لەسەربێت)، کە ئێستا رابورد، بۆ پەیدابوونی خاوەنداریی بەهۆی ئاوەدانکردنەوەوە، پێویست بە فەرمانی پیشەوای موسوڵمانان ناکات، ئەگەر بوو چاکتر، ئەگەر نەیشبوو قەیناکا.

مەرجەکانی دامەزرانی ئاوەدانکردنەوە:

ئاوەدانکردنەوەی وێرانە بەم دوو مەرجە دادەمەزرێ:

یەکەم: نابێ ئەو وێرانەیە بەهیچ شێوەیێ ملکی موسوڵمانێکی تربێ، ئەگەر وابوو ئەوە دروست نیە، توخنی بکەوێ، نە بە ئاوەدانکردنەوەو نە بەشتێکی تر، مەگەر بەپێی فەرمانی شەرع. لە فەرموودەیەکی شەیخەیندا پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: هەرکەسێ بە زۆرو ستەم بستێ زەوی داگیر بکا، لە رۆژی قیامەتدا بەهەر حەوت چینەی زەمینەوە، وەك کەڵەمە لە ملی گادا، ئاوا دەکرێ بە تەوق و دەکرێتە ئەستۆی!.

بزانن حەریمی ئاوەدانی بە ئاوەدانکردنەوە نابێ بە موڵك، چونکە خاوەنی ملکە ئاوەدانەکە ئەو لە پێشترە بەو حەریمە، حەرێم ئەو شوێنانەیە کە پێویستن بۆ بەهرە وەرگرتنی تەواو لە ملکی ئاوەدان، وەك رێگەو سەلوێنك و ئاوەڕۆو شتی وا.

دووەم: دەبێ ئاوەدانکەرەکە موسوڵمانبێ، لەبەر ئەوە دروست نیە بۆ بێبڕوا لە وڵاتی ئیسلامدا زەوی بێخاوەن ئاوەدان بکاتەوە بۆ خۆی، چونکە پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: وێرانەی بێخاوەن کە

هەیانە هی سەردەمی عادن، لە بنەڕەتدا هی خواو پێغەمبەری خوان، دەی لە ئێستاوە ئەوا من کردم بەهی ئێوە ئەی کۆمەڵەی موسوڵمانان! شافیعی گێڕاویەتەوە، بەیهەقی جارێ بە مەقووفی هەتا سەر ئیبنو عەبباس گێڕاویەتەوە، جارێکیش بە مەرفووعی هەتا سەر پێغەمبەر. ئەوەتا لەم فەرموودەدا رووی دەمی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە هەموو موسوڵمانێکەو بەس، هەتا بزانرێ کە مەرجی ئاوەدانکەرەوە لە خاکی ئیسلاما ئەوەیە کە موسوڵمان بێ، بۆ ناموسوڵمان دروست نیە، ئەگەر کەسێ بڵێ: ئەی بۆ خاوەن پەیمان، لە دەستەی خاوەن نامەکان، لەناو وڵاتی ئیسلامدا بۆیان هەیە دارو چیلکەو پووش‌و گیای بێ خاوەنی ئەو کەژە بۆ خۆیان کۆبکەنەوە، کەچی ئەمەیان بۆ دروست نیە؟ لە وەڵاما دەڵێین: چونکە دارو چیلکەکردن‌و پووش‌و گیاکۆکردنەوە جێگەیان پڕ دەبێتەوەو جارێ تر هەڵ دەدەنەوەو دروست دەبنەوە، لەبەر ئەوە بەوە هەتا سەر لە کیس موسوڵمانان ناچن، بەپێچەوانەی ئاوەدانکردنەوەی وێرانەوە، چونکە وێرانە کە ئاوەدان کرایەوە ئیتر دەبێ بەهی خاوەنی‌و جێگەی پڕ نابێتەوە، دەی ئەگەر ناموسوڵمان بیکا بەهی خۆی هەتا سەر لەکیس موسوڵمانان دەچێ.

نیشانەکردنی ئاوەدانکردنەوەی ڕەوا چۆنەو چییە؟:

ئاوەدانکردنەوە بریتییە لە ئامادەکردنی شتەکە بەپێی مەبەستی ئاوەدانکەرەوە. چونکە یاسادانەری ئیسلام، پێغەمبەری خوا، ئاوا بەبێ قەیدو بەند، بەرەهایی فەرموویەتی، کەواتە: بۆ دیاریکردنی نیشانەکانی دەگەڕێینەوە بۆ سەرعورف (کە بریتییە لە باوی ڕەوای

دامــەزراوی ناوکۆمەڵــەی موســوڵمانان) چــۆنێتیی عــورفیش لــە زمانــا سنوورو پێناسەی بۆ دانەنراوە کە دەبێ چۆن بێو چۆن نـەبێ، کەواتـە: ئاوەدانکردنــەوەی هــەر شــوێنێ بــەپێی مەبەســت لێــی دەگــۆڕێ، ئەگــەر کردنی خانوو بوو، دەبێ بەپێی عادەتی دامەزراو، بـە بـەرد، یا بەخشت، یا بەمووره قوڕ دیـواری بـۆ بکـا، یـا بەچیلکەو قیسپ تـەیمانی بـۆ بکـاو، سەری هەندێکیشی بگرێو دەرگاو پەنجەرەی تێبخا، وە ئەگـەر مەبەسـتی باخ ناشتن بوو، ئەبێ بە پێی دەستووری دامەزراو، حەساری بـەدەورا بکـا، جا ئەگەر دەستووری ئەو شارە وا بوو بە دیوار حەساریان دروست دەکـرد بۆ ئەو جـۆرە شـتە ئـەوە دیـوار مەرجـە، دەنـا ئەگـەر بەشـتێکی تـر بـوو، وەك تەیمان. تەلبەند، ئەوە پەیڕەوی ئەوە دەکرێ کە لەو جێگەیـە بـووە بە عادەت.

٢٣٦) بەخشینی ئاو کەی پێویست دەبێ؟

ئاو لەسەر دوو بەشە :

یەکــەم: ئەوەیــە کــە لــە خۆیــەوە لــە شــوێنێ هــەڵبقوڵێ، کــە ئەوشوێنە پەیوەندی تایبەتی بە کەسەوە نەبێ، هـەروا هـیچ ئـادەمیزادێ دەسـتی نــەبێ لــە دەرهێنــانو ڕەوانکردنیــدا، وەك ئـاوی چـەمو کانیـاوی دەشــتو دەرو شـاخەکانو لافـاوو بارانـاو، کـە بـۆ قـازانجی گشـتینو ئـاوی بەرەڵلای بێخاوەنن، خوا نەبێ کەس خاوەنیان نیە.

جا ئەم جۆرە ئاوە ئەگەر کەم بوو، یـا ڕێگـەی سوود لێوەرگرتنی تەنگەبـەر بـوو، ئـەوە کـێ زووتـر ڕۆیـشتە سـەریو گرتـی بـۆ خـۆی ئـەوە

دەبێ بەهی ئەو، با ئەو کەسە بێهێزیش بێ، چونکە بڕیاری شەرع لەسەر ئەمەیە، عەمری کوڕی شوعەیب لە باوکیەوە لە باپیریەوە دەگێڕێتەوە: لە بارەی ئاوی لافاوی شیوی مەهزوورەوە، کەوا لە مەدینە، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} ئاوا بڕیاری داوە: کێ یەکەم بوو ئاوەکە دەگرێ هەتا دەگاتە هەردوو قولەپێ، ئەوجا بەری دەداتەوە بۆ ئەوەی خوارترا. (ئەبو داوودو ئیبنو ماجە گێڕاویانەتەوە. ئیبنو حەجەری عەسقەلانی لە فەتحولباریدا دەفەرموێ: ڕشتەکەی دەگاتە پلەی جوانی، حاکمیش لە (المستدرك)دا گێڕاویەتەوە)[1].

ئەمە بۆ ئەو کەسانەیە کە بەرو دوا دەگەنە سەری، بەڵام ئەگەر بەیەکەوە چوونە سەریو ئاوەکەیش بەشی هەموویانی نەدەکرد ئەوە تیرو پشك لە نێوانیاندا دەکەن، ئەگەر کەسێ لە پێشدا هات دەیویست

---

[1] لەم فەرموودەدا ئەم دوو تێبینییە هەیە:

یەکەم: لە ئەصڵەکەدا نووسراوە: (فی سبیل مهزور، ڕاستیەکەی (فی سیل مهزور)ە. سەبیل ڕێگەیە، سەیل لافاوە.

دووەم: ئەعلاو ئەسفەل بەمەعنا لای سەروو تەرو لای خوارووتر نیە، بەڵکوو بە مەعنا ئەوەیە کێ یەکەم بوو لە گرتنی ئاوەکە داو زوو گەیشتە سەری ئەوەپێش دەخرێ، دوا ئەو دووەم پێش دەخرێ ئیتر هەروا، تەماشای ماددەی (هزر) بکە لە (النهایة في غریب الحدیث والاثر)دا لەگەڵ مغنی المحتاج ج/٢ ص ٣٧٤، لەگەڵ (عمدة القاری ج/١٢ ص ٢٠٣) ئەم ساخکردنەوەو، وردەکارییە زۆر پێویستە چونکە هەڵە بژێری ئەصڵەکەیشی پێ دەکرێ.

- وەرگێڕ -

مالآت ئاوبدات، کەسێکی تر دوا ئەو هات بەڵام خۆی پێویستی بە ئاو خواردنەوەبوو، ئەوە ئەوەیان وەپێش دەخرێ کە خۆی ئاو دەخواتەوە، هەر کەسێ ئەندازەیەك لەو ئاوە بەرەڵلایە بکاتە قاپێکەوە دەبێ بەهی خۆی، هەروەها ئەگەر بەجۆلەیەکدا بیهێنێو بیکاتە ناو حەزێکەوە کە لەبەری نەڕوا ئەویش دەبێ بە ماڵی تایبەتی خۆی.

دووەم: ئاوە تایبەتەکانە، وەك بیرو کارێزو جۆگە، جا ئەگەر کەسێ بیرێ لە ملکی خۆیدا هەڵ بکەنێ، ئاوەکەی دەبێ بەهی خۆی، چونکە بەشێکە لە بەهرەی ملکەکەی، دەق وەك بەری داری باخەکەی، وەرێك وەکوو ئەو کانی زێڕو زیوەی کە لەناو ملکەکەیدا دەردەکەوێ، کەواتە: کەس مافی ئەوەی نیە کە بەبێ رەزای خۆی لێی ببات. گوتراویشە: کە ئاو نابێ بە ملکی کەس، چونکە پێغەمبەر {درودو سڵاوی لەسەربێ} فەرموویەتی: موسوڵمانان لەم سێ شتەدا هاوبەشن: لە ئاوو لەوەڕو ئاگردا. (ئەبو داوود گێڕاویەتەوە) قسەی ئەم قیلە بەرپەرچ دراوەتەوە بەوە: کە ئەم فەرموودەیە لاوازە لەبەر ئەوە دەست نادا بۆ بەڵگە. بەهەر حاڵ لەسەر هەردوو فەرمایشتەکان، پێویست نیە لەسەر خاوەن بیرەکە، کە ئەو ئاوەی لە پێداویستی خۆی زیاد بێ، بیبەخشێ بە کەسێ کە کشتوکاڵی پێ ئاوبدا، بەڵام ئەگەر بۆ ئاودانی گیانلەبەرو مالآت بوو ئەوە پێویستە لەسەری کە بیبەخشێ چونکە شافیعی لە ئەبو هورەیرەوە لە پێغەمبەرەوە دەگێڕێتەوە: دەفەرموێ: {درودی خوای لەسەربێ}: کەسێ زیادە ئاوی هەبێو قەدەغەی بکا لە مالآتی موسوڵمانان، هەتا ببێ بەهۆی قەدەغەبوونی زیادە لەوەڕی دەورو بەری ئاوەکە، چونکە لەوەڕگای دوورە ئاو بە کەڵکی لەوەڕانی ئاژەڵ نایەت، کەسێ ئەم تاوانە بکا خودای گەورە لە رۆژی قیامەتدا لە بەهرەی میهرەبانی خۆی بێ

بەشی دەکا. لە بوخاریو موسلیمیشدا دەفەرموێ: ئاوێ زیادبێ لە خۆتان، لە خەڵکی تری قەدەغە مەکەن، هەتا بەم تەگەرەیە زیادە لەوەڕی دەوری ئاوەکەی پێقەدەغە بکەن. جیاوازیی ئاژەڵو کشتوکاڵ لەوەدایە، گیان ڕێزی هەیە، بە بەڵگەی ئەوە کە ئاودانی گیانلەبەر پێویستەو ئەرکێکی ئایینییە بەڵام کشتوکاڵ مەرج نیە وابێ.

مەرجەکانی پێویستبوونی بەخشینی ئاو:

یەکەم: دەبێ لە پێداویستیی خۆی زیاتربێ، دەنا پێویست نیە، چونکە لە خودی خۆیەوە دەست پێ دەکا بە بەکار هێنانو بەخشینی.

دووەم: خاوەن ئاژەڵەکەیش ئاتاجێی بەو ئاوە هەبێ، بەم ڕەنگە: ئاوی بەرەڵلای گشتی لەو ئاقارەدا نەبێ.

سێیەم: لەو ئاقارە لەوەڕ هەبێ، بەبێ ئاو خواردنەوە ئاژەڵ نەتوانی لێی بلەوەڕێ.

چوارەم: دەبێ ئاوەکە لە جێ وەستانی ئاسایی خۆیدابێ، لەو جۆرەیش بێ کاتێ لێت هەڵگۆزی بێتەوە جێی. بەڵام ئەگەر کردیە ناو دەفرەوە، لەسەر فەرمایشتی دروست (قەولی صەحیح) ئیتر پێویست نیە لە سەری کە بەخۆڕایی بیبەخشێ. ئەوەنە هەیە هەر کاتێ بڕیاردرا کە پێویستە لە سەری کە بیبەخشێ، نابێ لەباتی ئەو ئاوە وەجەڵو بەها وەربگرێ، دەبێ بەخۆڕایی بیبەخشێ، ئەمەیش بەپێی ئەم فەرموودە ساغە کە دەفەرموێ: پێغەمبەر{دروودی خوای لەسەربێ} نەیی کردووە لە فرۆشتنی ئاوی زیادە. هەرکاتێکیش بەخشینی ئاو واجب نەبوو لەسەر خاوەنەکەی، ئەوە دروستە بۆی کە بەکێشانە یا بە پێوانە بیفرۆشێ بۆ خۆی.

٢٣٧) وەقــف: شــت تــەرخانکردن بــۆ خێــری نەبڕاوە:

وەقــف لــە زمــانی عەرەبــدا ڕاگــتن‌و حــەپس‌و گــل دانــەوەو بەندکردنــە، لــە عــورفی شەرعیــشدا: تــەرخانکردنی سامانە بـۆ خێـری نەبڕاوە لە ڕێگەی خـودادا، بـە مـەرجێ لەو جۆرە سامانانە بـێ کـەڵك‌و قازانج لێ وەرگرتنی مومکین بێ‌و زاتەکەی بمێنـێ! سـەر بەڵگەکەی ئـەم ئایەتەیە کەوا لە سوورەتی حەجدا، کە ژمارەکەی (٧٧)ە کـە دەفـەرموێ: {وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ} واتە: لە کرنی هەموو جۆرە چاکەیێ دریغـی مەکـەن، سابەشکوو شـادبن بـە مایـەی ڕزابـوونی خـوا. وە ئـەم فەرموودەیــشە کــە دەفــەرموێ: کاتــێ ئــادەمیزاد دەمــرێ، هــەموو کردەوەیەکی کۆتایی دێ، ئەم سێ شتە نەبێ:

یەکەم: خێرێکی نەبڕاوە (وەك بیرو مزگەوت..).

دووەم: زانــست‌و زانینــی بــە ســوود (وەك دانــانی کتێبــی بــاش‌و پێگەیاندنی فەقێ‌و قوتابی‌و شاگردو هونەری بەکەڵك‌و بە سوود بۆ گەلی ئیسلام).

سێیەم: منداڵ‌و وەچەیەکی باش کە دووعای خێرو نزای باشی بـۆ بکا (موسلیم‌و کەسانی تر گێڕاویانەتەوە).

زاناکـان دەفـەرموون: وەقـف بەشـێکە لـە خێـری نـەبڕاوە. جـابیر {ڕەزای خــوای لێبــێ} دەفــەرموێ: کــەس نــەما لــە هاوڕێیــانی پێغەمبــەر {دروودی خوا لەسەر پێغەمبەر بێ و ڕەزای خوا ە هاوڕێیانی} کەشـتێکی نـەکرد بـێ بـە وەقـف، مەگەر ئەوانەیان کە توانای سامانییان نەبووبێ!.

مەرجەکانی:

بۆ دروستبوونی وەقف ئەم سێ مەرجە بە مەرج گیراون.

یەکەم: دەبێ وەقف کراو لەو جۆرە سامانانەبێ، کە دەست بدا بۆ کەڵك لێ وەرگرتن‌و لە هەمان کاتدا زاتەکەی بمێنێ. کەواتە: وەقفی ئەو شتە دانامەزرێ، کە هەتا زاتەکەی بمێنێ کەڵکی لێ وەرناگیرێ، وەك بەرو میوەو خۆراك‌و بۆنپێوەکراو، چونکە میوەو بەرو خۆراك دەخورێن، کەڵکەکەیان لە خواردنیان دایە، دەی کاتێ دەخورێن زاتەکەیان نامێنێ. بۆنپێوەکراویش ئەوەندە ناخایەنێ، بەڵام ئەگەر دارو درەختی کرد بە وەقف بۆ بەرەکەی، یا ئاژەڵ بۆ شیرەکەی، یا بۆ خوری‌و کۆڵك‌و مووەکەی، یا نێری بۆ پەڕین لە ئاژەڵی شار، ئەوە دروستە، چونکە لەکاتی وادا وەقف کراوەکە زاتەکانە، بەروکۆڵك‌و پەڕین کەڵکیانن، وە سوودەکانی تری ئەم زاتانە بۆ وەقفکەرە، بۆ نموونە: ئەگەر مەڕێکی کرد بە وەقف، تەنیا بۆ ئەوە کە شیرەکەی بۆ هەژاران بێ، ئەوە خوری‌و بەچکەو کەوڵ‌و گۆشتەکەی بۆ وەقفکەرەکەیە.

دووەم: دەبێ وەقف کردنەکە لەسەر شتێکی وابێ کە هەبوونێکی نەبڕاوەی هەبێ، وەك ئەم بنەچە لە ئێستاداو وەچەی بەرودوای بەردەوام لە ئایندەدا چونکە وەقف خێری بەردەوامی نەبڕاوەیە، سەرەڕای ئەوەیش وەقف لە زاتی خۆیدا راگوێزکردنی ملکایەتیی قازانجە، کە وەقفکەرەوە بۆ وەقف لە سەرکراو، دەی شتێ کە وجوودی نەبێ‌و هیچ (مەعدووم) بێ ناکرێ بە خاوەنی شت، هەروا کەسێکیش کە شیاوی خاوەنێتی نەبێ ناکرێ بە خاوەن شت.

نموونەی یەکەم: کە نەبووە (واتە: معدوم)ە نابێ بەوەقف لەسەر کراو، وەکوو وەقفکردن لەسەر کەسێ کە هێشتا لەدایك نەبووبێو لەمەولا بکەوێتە سکی دایکیو لە دایك ببێ، جا لە دوا ئەو بۆ هەژاران بێ.

نموونەی دووەم: کە کەسێ شیاوی خاوەنێتی نەبێ نابێ بە وەقف لە سەرکراو، وەکوو منداڵ لە سکی دایکدا، جا ئەم جۆرە وەقفانە پووچەڵن، چونکە وەقف بە ملککردنی حازری دەس بەجێیە کەواتە لەسەرکەسێ کە نەبوو (مەعدووم) بێو لەسەر کەسێ کە شیاوی خاوەنێتی نەبێ دانامەزرێ.

سێیەم: نابێ بۆ شتی ناڕەوابێ، چونکە وەقف خێرێکە مەبەست لێی نزیکبوونەوەیە لە خوا، گوناهیش پێچەوانەی ئەم مەبەستەیە، کەواتە: شت وەقفکردن بۆ کڕینی ئامێری ڕێگریو چەتەگەری دروست نیە، هەروا بۆ کڕینی ئامێری بەزمو ڕەزم، هەروا دروست نیە شت وەقف بکرێ بۆ کنیشتەی جوولەکەو کڵێسای گاوور ئەم جۆرە جێگایانە.

پەیڕەوی مەرجی وەقفکەر دەکرێ:

جا هەر کاتێ وەقف دامەزراو هەموو مەرجێکی هاتە جێ، ئیتر یەکسەر وەقف لەسەرکراو شایانی بەرووبوومەکەی دەبێ، خواە کەڵك بێ وەك تیادانیشتنو خوێندنەوەی پەڕاو، خواە زات بێ وەك مێوەو خوریو موو وشیر، لە هەمان کاتدا دەبێ ئەم قازانجانە ڕێك بەپێی مەرجی وەقفکەر بدرێن بە خاوەنیان، وەقفکار کێی پێشخست ئەو کەسە پێش دەخرێ، وەکێی دواخست ئەو کەسە دوا دەخرێ، ئەگەر گوتی: بە یەکسانی دابەشبکرێ بە سەریانا بە یەکسانی دابەش دەکرێ، ئەگەر

گوتی: هەندێ بەش زیاتر بێ، چۆن دەڵێ بەپێی مەرجەکەی ئەو دابەش دەکرێ لێیان. نموونەی پێشخستن وەك ئەوە بڵێ: ئەمەم لەسەر منداڵەکانم وەقفکرد، لە پێشدا بۆ زاناو خاوەن وەرعەکانیان، نموونەی دواخستن وەك ئەوە بڵێ: ئەمەم لەسەر منداڵەکانم وەقفکرد، کە ئەوان نەمان ئەوجا بۆ منداڵی ئەوان، یا وەك ئەوە بڵێ: دەرامەتی ساڵی یەکەم بۆ مێیینەکانو دەرامەتی ساڵی دووەم بۆ نێرینەکان، نموونەی یەکسانی وەك ئەوە بڵێ: ئەمەم وەقفکرد لەسەر منداڵەکانم، بە مەرجێ نێرو مێ وەك یەك بەشیان بۆ دابنرێ، نموونەی باودانی هەندێکیان بەسەر هەندێکی تریانا وەك ئەوە بڵێ: ئەمەم کرد بە وەقف لەسەر منالەکانم بەمەرجێ بەشی نێرینە دوو ئەوەندەی بەشی مێیینە بێ.

٢٣٨) باسی بەخشین (هبه):

بڕ: تجرید/ ٣ ل ١٨٦ ز: ٥٥).

بەخشینو دیاری لە زمانو لە شەرعا بە یەك واتان تەنیا ئەم جیاوازییانەیان لە نێوانا هەیە: ئەگەر بۆ ڕێزگرتن لەو کەسەی کە دەبێ بە خاوەنی برا بۆی ئەوە دیارییە، دەنا بەخشینە. بەخشین سوننەتە بەپێی نامەی خواو ڕێبازی ڕەهبەرو یەکگرتنی نەتەوە. خوای گەورە دەفەرموێ: {وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبرِّ وَالتَّقْوَى – سورة المائدة – ٢/٥} واتە: هاوکاری یەکتری لەسەر کاری چاکەو لە خوا ترسی بکەن. دیارە کە بەخشین کارێکی باشو پەسەندە، لە ڕێبازی ڕەهبەردا (واتە: لە سوننەتی پێغەمبەردا {دروودی خوای لەسەربێ} نموونە زۆر زۆرە لەسەر سوننەتیی بەخشین، عائیشە {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: عەرزی پێغەمبەرم کرد ئەم

گۆشته بە زەکات داویانە بە بەریرەی کارەکەرم، ئایا تۆ لێی دەخۆی؟ فەرمووی: ئەمە بۆ ئەو زەکاتە، بەڵام بۆ ئێمە دەبێ بە دیاریو لە زەکاتی دەردەچێ (ش/د/ن). ئەبو هورەیرەیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: جاران کە نانیان بۆ پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دادەنا دەیپرسی، کاتێ دەیانگوت: هی دیارییە، لێی دەخوارد، بەڵام ئەگەر بگوترایە: هی زەکاتە لێی نەدەخوارد.

مەرجی بەخشراو:

هەرچی فرۆشتنی دروست بێ بەخشینیشی دروستە، وە ئەوەی فرۆشتنی دروست نەبێ بەخشینیشی دروست نیە، وەك شتی نەزانراو، وەك ئەوە بڵێ: ئەوە یەکێ لەو بڕکە مەڕەم بەخشی بە تۆ،

هەروا بەخشینی بارمتە سەگی مەشق نەکردوو و بەرازو شتی بزربوو دروست نیە، چونکە فرۆشتنی ئەمانە دروست نیە، دروستە زەوت کراو بفرۆشرێ بە کەسێ کە بتوانێ بیسەنێتەوە لە زەوتکەر، شتی هاوبەشو ناو کۆیی بەخشینی دروستە، چ بفرۆشرێ بە هاوبەش، چ بفرۆشرێ بە کەسێکی تر.

بەخشراو تا وەرنەگیرێ نابێ بە ماڵ:

بەخشراو نەپێویست دەبێو نە دەبێ بە ماڵ هەتا وەرنەگیرێ، عائیشە {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: باوکم لە باخەکەی غابەی، بیست وەسقی پێم دا کە بیڕنم بۆ خۆم، لە نەخۆشینی سەرەمەرگا پێی فەرمووم: کچی خۆم من لەبەری باخەکەی غابەم بیست وەسقم دا بوو بەتۆ، کە بۆ خۆت بیڕنی، بریا دەتڕنیو دەتبرد بۆ لای خۆت، ئێستا

دەبوو بەهی خۆت، بەڵام مادام هەتا ئێستا وەرت نەگرتووە تازە بوو بە ماڵی میراتبەر![1].

دەی ئەگەر لە شت بەخشیندا بوون بە ماڵ نەبەسرایە بەوەرگرتنەوە ئەبو بەکری صدیق بە عائیشەی نەدەفەرموو: تازەبوو بە ماڵی میراتبەر لەهی تۆ دەرچوو!.

عومەریش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: بەخشراو نابێ بەماڵی تەواو هەتا پێبەخشراو وەری نەگرێ، هەمان را لە عوسمانو ئیبنو عومەرو ئیبنو عەبباسو ئەنەسو عائیشە {رەزای خوایان لێبێ} گێڕدراوەتەوە، رای تر نەبیستراوە کە پێچەوانەی رای ئەمان بێ.

بەبێ فەرمانی ماڵبەخش وەرگرتنی بەخشراو دانامەزرێ چونکە وەرگرتن دەبێ بەهۆی گواستنەوەی خاوەنێتی. جا هەر کاتێ وەرگرتن رووی دا بەخشراو دەبێ بە ماڵ، ئیتر ماڵبەخش مافی پەشیمان بوونەوەی بۆ نیە، مەگەر لە یەك حاڵدا ئەویش ئەوەیە کە بەخشندەکە باوك بێ، یا دایك بێ، یا باپیر بێ یا نەنك بێ، سەربەڵگەی ئەمەیش ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەرە {دروودی خوای لەسەربێ}: هەر کەسێ شتێ ببەخشێ، یا دەسەنەیێ بدا بەکەسێ، دروست نیە بۆی کە پەشیمان ببێتەوەو بیسەنێتەوە لە پێبەخشراو، مەگەر باوكو دایك، بۆ ئەوان دروستە لەو

---

[1] بۆ راستکردنەوەی وشەی (جذاذ) بە (جداد) لەم ئەسەرەدا، تەماشای ماددەی (جدد) لە (النهایة في غریب الحدیث والاثر)ی و ج/١٣ چ ١٤٧ و ص ١٥٦ لە (عمدة القاری شرح صحیح البخاری) بکە.

— وەرگێڕ -

بەخشینەی داویانە بە منالّی خۆیان پەشیمان ببنەوە. (ئەبو داوودو کەسانی تر گێڕاویانەتەوە) تیرمیذی فەرموویەتی: فەرموودەیەکی جوانی ساغە. لە دەقی فەرموودەکەدا ناوی باوكو دایك هاتووە، باپیریش بەر ناوی باب دەکەوێو نەنکیش بەر ناوی دایك دەکەوێ.

٢٣٩) باسی عومراو روقبا: با بە کوردی ناویان بنێین: ژێنەبەخشو تەمابەخش:

عومرا لە عومر وەرگیراوە، کە بەواتا تەمەنو مانو ژیانە، بۆیە وای پێدەگوترێ چونکە لە سەردەمی نەزانیدا دەیانگوت: ئەم شتە بۆ تۆ هەتا ماویت، واتە: لە ماوەی تەمەنتا، هەتا لە ژیاندابیت بۆ خۆت، روقبایش کە لەسەر کێشی عومرایە، لە ماددەی (موراقەبە) وەرگیراوە، کە بەواتا چاوەنوارییە، وەك ئەوە پێی بلّێ: ئەمەم بەخشی بەتۆ هەتا خۆت ماویت بۆ خۆت، بەلاّم ئەگەر من لە پێش تۆدا مردم ئەوا بە یەکجاری بۆ خۆت، ئەگەر تۆیش لە پێش مندا مردیت ئەوا ببێتەوە بەهی خۆم، دەی بەم شێوەیە هەردوولا چاوەڕوانی مردنی یەك دەکەن.

گوتەی کورتو پوخت: گەرچی ئەم باسە درێژەپێدانی تیادایە، بەلاّم ئەمە کاکلّەی ئەم بابەتەیە: گوتەی دامەزران کەپێی دەگوترێ صیغە، لە عومرادا وەك: (أعمرتك هذه الدار حیاتك) ئەم خانووەم بەخشی بەتۆ هەتا ماویت، یا پێی بلّێ: (ما حَییتَ: هەتا لە ژیاندا بیت) یا پێی بلّێ: (ما عشت: هەتا کۆتایی تەمەنت) یا پێی بلّێ: (أعمرتك هذه الدار حیاتك ولعقبك من بعدك: ئەوا ئەم خانووەم

بەخشی بەتۆ هەتا تەمەن تەواو دەبێ، وە لەپاش مردنی خۆت بۆ وەچەو نەوەت) لەروقبایشدا گوتەی دامەزران وەك: (أرقبتك الدار حياتك) واتە: ئەم خاووەم دا بەتۆ هەتا ماویت بۆ خۆت، هەردوولامان چاوەنوارِ دەکەین، ئەگەر من لەپێش تۆ دامردم بە ئێکجاری ببێ بەهی خۆت، ئەگەر تۆیش لە پێش مندا مردیت ببێتەوە بەهی خۆم. جا هەر کاتێ عومراو روقبا لەسەر شێوەی شەرعی دامەزران، ئیتر شتە بەخشراوەکە هەتا هەتایە دەبێ بەهی پێبەخشراو، وە بە هێچ جۆرێ نابێتەوە بەهی بەخشندە، کە بەعەرەبی پێی دەگوترێ: موعمیر، یا مورقیب. چونکە پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: عومرا دروستەو روقبایش دروستە، وەدەبن بەهی ئەو کەسە کە پێی بەخشراوە. (ئەبو داوودو کەسانی تر گێڕاویانەتەوە) تیرمیزی فەرموویەتی: فەرموودەیەکی جوانە. هەروا خۆشەویست {درووده و سڵاوی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەرکەسێ شتێ لەسەر شێوەی عومرا ببەخشێ بە کەسێ ئەوە هەم لە حاڵی ژیانو هەم لە حاڵی مردندا دەبێ بە ماڵی پێ بەخشراو، وە لە پاش خۆشی دەبێ بەهی وەچەی (موسلیم – {رەزای خوای لێبێ} گێڕاوەیەتەوە).

٢٤٠) باسی هەڵگرتنی شتی داکەوتوو (لقطة):

(بڕ: تەجرید/ ٣ت – ١٤٩ – ز: ٥٠).

داکەوتە لە زمانا بەشتێ دەگوترێ کە لە کەسێ داکەوتبێ لە عورفی شەرعی شەریفدا برێتییە لە ماڵێ، یا لە تایبەتمەندێ (ئیختیصاصێ) کە خاوەن رێزو بایەخو نرخدار بێ، کە بەهۆی

بێئاگاییەوە لە شوێنێکا بەجێ مابێ کە شوێنی ئاسایی ئەوشتە نەبێ، بەو مەرجە ئەو کەسە کە شتەکە دەدۆزێتەوە خاوەنەکەی نەناسێو شتەکەیش بەهێز خۆی پێ ناپارێزێو بۆیەکێ لەم دوو مەبەستەیش هەڵی بگرێتەوە: یا بۆ پاراستنی یا بۆ کردنی بە ماڵ بۆ خۆی، بەڵام لەپاش جاڕدانی ناونیشانی بەشێوەی شەرعی.

سەر بەڵگەی ئەم باسە چەند فەرموودەیەکی ساغە. لە زەیدی کوڕی خالیدی ئەل – جوهەنییەوە – {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: هەر کەسێ گومبوویێ بدۆزێتەوەو حەشاری بداو ناونیشانی وەك شەریعەت دەفەرموێ: هەڵ نەدا، ئەوە خۆشی ڕێی ڕاستی گوم کردووە (موسلیم/ ئەحمەد) دیسان زەید فەرمووی: پیاوێ هاتە خزمەت حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} عەرزی کرد: حوکمی ماڵی دۆزراوە، وەك زێڕو زیو چییە؟ فەرمووی: پریاسکەو بوخچەو دەمبینەکەی نیشانە بکە. وە هەتا ساڵێ ناونیشانی هەڵبدە، جا ئەگەر لەو ماوەیەدا خاوەنەکەی پەیدابوو ئەوە بیدەرەوە پێی، ئەگینا چی لێ دەکەی بیکە، بەڵام ئەگەر ناونیشانیت هەڵ نەدا ئەوا لەلای خۆت بیهێڵەرەوە، وە داینێ بە سپاردە لەلای خۆت، ئیتر هەرکاتێ ڕۆژێ لە ڕۆژان خاوەنی هاتو داوای کردەوە بیدەرەوە پێی. پیاوەکە گوتی: ئەی بڕیاری وشتری بزربوو چییە؟ فەرمووی: دەخڵت نەبێ بەسەریەوەو دەخڵی مەکە، ئەو کوندەو پێڵاوی خۆی پێیە، بۆ خۆی ئاوی دەخواتەوەو دەلەوەڕێ، هەتا خاوەنەکەی دەیدۆزێتەوە! پرسیار کەرەکە لیشی پرسیو گوتی: ئەی بڕیاری بزنو مەڕی ونبوو چییە؟ فەرمووی: ئەگەر تۆ نەیبەیتو خاوەنەکەی نەیدۆزێتەوە دیارە گورگ دەیخوا! (شەیخان).

بڕیارەکەی:

موسـولّمانان بـه یـەکرا دەفـەرموون: هەلگرتنـەوەی دۆزراوە دروستە. بـەلاّم ئایا سوننەتە یا پێویستە؟ تەماشا دەکرێ: ئەگـەر مـاڵ دۆزەرەوە بـەدکار بـوو قەدەغـە دەکـرێ لـە هـەلگرتنی، تەنانـەت ئەگـەر بـەدکار (فاسق) دۆزراوەیـەکی هەلگرتـەوە قازی لێـی دەسـتێنێتەوە، وەك ماڵی منالّی خۆیشی لێ دەستێنێتەوە: بـەلاّم ئەگـەر مـاڵ دۆزەرەوە ئـازادو فامیدە بوو، وە لەخۆی دلّنیابوو کە ناپاکی لێ ناکاو حەشاری نـادا، ئـەوە لەم حالّەدا حوکمەکەی ئاوایە:

یەکـەم: ئەگـەر لـە شـوێنێکی ئـەمینا دۆزییـەوە، کـە مەترسـی فـەوتانی نـەبوو، چـونکە خەلّکەکـەی دەسـپاكو ئەمینـدار بـوون، لـە هەمانکاتـدا ئـەو جێگەیـە نـە ملکـی کەسـێ بـوو، وە نـە خـاکی دوژمنـی ئیسلام بوو، کە پێی دەگوترێ داری حەرب، ئەوە وا باشـە بـۆی کـە هـەلّی بگرێ بەپێی ئەم حەدیثە (خوا لـە پـشتی ئـەو بەندەیـە کـە پـشتی بـرای دەگرێ).

دووەم: ئەگـەر لـە جێگەیـەکی وادا دۆزییـەوە کـە دلّنیانـەبوو لـە نەفەوتانی، ئەوە پێویستە لەسەری کـە هـەلّی بگـرێ، بـەپێی فـەرموودەی خـوای گـەورە: {وَالْمُؤْمِنُـونَ وَالْمُؤْمِنَـاتُ بَعْـضُهُمْ أَوْلِيَـاء بَعْـضٍ – سورة التوبة – ٩/٧١} واتە: بڕواداران، نێرو مێیـان، لـەناو خۆیانـا، پشتو پەنای یەکترین، دەشێ چاو دێری بەرژەوەندی یەکتری بکەن). لەم ئایەتە پیرۆزەدا ئەم راستەقینەیە دەردەکەوێ: هەروەکوو چۆن پێویـستە لەسـەر هەقـداری هـەتیو مـاڵو سـامانی بـە جـوانی بپـارێزێ ئـاوایش

پێویسته لەسەر هەموو موسوڵمانێ کە سەرو ماڵو نامووسی هەموو موسوڵمانێکی تر بپارێزێ، چونکە موسوڵمان هەقداری موسوڵمانە، هەرکامیان حازر نەبوون ئەوی تریان پاسەوانی سەرو ماڵو نامووسیەتی.

سەرەڕای ئەوەیش دەبێ ماڵ دۆزەرەوە لە خۆی دڵنیا بێ کە هەرکاتێ خاوەنەکەی پەیدابوو بیداتەوە دەستی، بە مەرجێ بیناسێتەوەو ناونیشانی هەڵبدا، دەنا نابێ هەڵی بگرێتەوە. گوتراویشە: لە سەری نیە لە هیچ بارێکا کە هەڵی بگرێ، ئەوپەڕەکەی ئەوەیە کە هەلگرتنەوە سوننەتە، چونکە هەلگرتنەوەی دۆزراو یا ئەمانەتە، یا کاسپییە، ئەو دووەیش هیچ کامیان واجیبو پێویست نین. ئەمە قسەمان لەوەیە کە لە چۆڵەوانیو وێرانەو سەرە ڕێشت بدۆزێتەوە ئەمە حوکمەکەی بوو، دەنا ئەگەر لەناو ملکی کەسێکا دۆزییەوە ئەوە دروست نیە بوێ هەڵی بگرێ، چونکە وادەردەکەوێ کەهی خاوەن ملکەکە بێ.

ئەو زانیارییەی لە بارەی داکەوتەوە پێویستە:

پێویستە لەسەر ئەو کەسە کە شتێ دەدۆزێتەوە دەفرو پریاسکەو دەرگا بێنو جۆرو ژمارەو کێشی بزانێو ئەوجا لە جێگەی ئاسایی خۆیا هەڵی بگرێ. زانینی پریاسکەو دەرگابێنەکەی بەپێی ئەو فەرموودەی کە رابورد لە سەرەتای باسەکەوە، زانینی ژمارەکەی بەپێی ئەم فەرموودەیەی بوخارییە کە ئەبو هورەیرە {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پریاسکەیەکم دۆزییەوە سەد دیناری زێڕی تیادا بوو. بردم بۆ خزمەت پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: یەك ساڵ ناوو نیشانی هەڵدە. جا

یەك ساڵ ناونیشانیم هەڵدا، ئەوجا چوومەوە خزمەتی، فەرموویەوە: ساڵێکی تریش ناونیشانی هەڵدە. منیش وامکردو دیسان چوومەوە خزمەتی، فەرموویەوە: ساڵێکی تریش ناونیشانی هەڵبدە. منیش وامکرد لە جاری چوارەما فەرمووی: ژمارەکەی بزانەو دەرگابێنەکەی نیشانە بکە، جا ئەگەر خاوەنەکەی پەیدابوو ئەوە هی خۆیەتی دەنا بیکە بە هی خۆت. زانینی نیشانەکانی تریشی بەقیاس لەسەر ئەم نیشانانە، چونکە بەوانیش دەق وەك ئەمان شتەکە دەناسرێتەوە، بۆیەیش دەبێ لە جێگەی ئاسایی پاراستنی وێنەی خۆیدا هەڵبگیرێ چونکە سپاردەیە، هەموو سپاردەیەکیش ئاوایە.

ئەگەر ویستی بیکا بە ماڵی خۆی:

شت دۆزەرەوە ئەگەر مەبەستی ئەوەبوو کە شتەکە ئاگاداری بکا بۆ خاوەنی هەتا پەیدا دەبێ ئەوە پێویست نیە لەسەری بانگەوازی بۆ بکا، بەڵام ئەگەر نیازی هەبوو کە بیکا بەهی خۆی ئەوە دەبێ بە لایەنی کەمەوە یەك ساڵ ناونیشانی هەڵبدا، بەپێی فەرموودەکەی پێشەوە. جاڕدانیش دەبێ لە بەردەرگای مزگەوتدا بێ، لەکاتی هاتنەدەرەوەی خەڵکەکەدا، وە لەناو بازاڕدا، کەجێ گومانی کۆبوونەوەیە، وە لەو شوێنەدا کە تیادا دۆزراوەتەوە، چونکە خاوەنەکەی ئەوێی بۆ دەگەڕێ. چونێتی جاڕدانیش لەسەر ئەم شێوەیە: بڵێ: کێ شتی لێ بزربووە؟ وا سوننەتە هەندێ نیشانەی بڵێ، بەڵام نابێ گشت نیشانەکانی هەڵبدا، دەنا ئەگەر درۆزنێ کردی بەهی خۆی ئەوە دەبێ بە دەستەبەری، مەرج نیە سەرومڕ ساڵەکە هەر جاڕبدا، بەڵکوو لە سەرەتاوە هەموو ڕۆژێ سێ جار

بانگەواز هەڵ بدا لەپاشا هەموو رۆژێ یەکجار، لە پاشا هەموو حەفتەیێ یەك جا، لەپاشا لە گشت مانگێکا یەك جار، لەسەر شێوەیەکی وا دووبارەی بکاتەوە کە لەبیر نەچێتەوە هەتا ساڵەکە تەواو دەبێ.

بەڵام ئەگەر شتێکی وای درۆزییەوە کە نەدەکرا بەماڵ ئەوە جاڕی بۆ هەڵنادا، ئەگەر دەکرا بەماڵ، بەڵام کەمبوو، ئەوە ئەوەندە ناونیشانی هەڵدەدا کە بەزەینی زوربەی کات خاوەنی لەوەدوا بۆیناگەڕێ، کە ئەوەیە خاوەنەکەی زۆر بۆی پەرۆش نەبێو زۆر بە دوایا نەگەڕێ. جا پاش ئەوە کە بانگەوازی بایەخداری بۆ کرد، وەخاوەنەکەی پەیدانەبوو، وە ویستی بیکا بەهی خۆی دەبێ بەهی خۆی، کە کردی بەهی خۆی دەبێ بە قەرز بەسەریەوە، ئەگەر دنیا بوو خاوەنەکەی پەیدابوو، ئەگەر دۆزراوەکە وێنەدار بوو بلام نەمابوو ئەوە، دەبێ بەدەستەبەری وێنەکەی، دەنا دەبێ بە دەستەبەری نرخەکەی بەپێی نرخی ئەو رۆژەی کە تیادا کردوویەتی بە ماڵی خۆی، ئەگەر خودی دۆزراوەکە مابوو، وە نەنگداریش نەبوو بوو ئەوە دەدرێتەوە بە خاوەنەکەی.

بەشەکانی داکەوتوو:

داکەوتوو دەبێ بە چوار بەشەوە:

یەکەم: ئەوەیە کە هەمیشە دەمێنێ، وەك زێڕو زیوو شتی تری وا، حوکمەکەی ئەوەیە یەك ساڵ ناونیشانی لەسەر شێوەی پێشەوە هەڵبدا.

دووەم: ئەوەیە ئەگەر دۆزراوەکە زۆر نەدەمایەوە سەرنج دەدەین: ئەگەر زوو خراپ دەبوو، وەك کەبابو تکەو شووتیو کاڵەكو سەوزەواتو فەریکە خورمایێ کە نەکرێ بە خورما، ئەوە دۆزەرەوەکەی دەکرێ بە سەپشك لە نێوانی ئەوەدا کە بیخواتو بەهاکەی دەستەبەربێ، یا بیفرۆشێو بەهاکەی وەربگرێو لە پاش ناونیشان هەڵدانی ئاسایی بەپێی حاڵ تەصەروفی تیادا بکا، چونکە بەهاکەی لە شوێنی دۆزراوەکەیە، ئەگەر نیشانی هەڵنەدات دەبێ بە دەستەبەریو، ئەمانەت دەبێ لە دەستیدا. بەڵام ئەگەر دۆزراوەکە زووخراپ نەدەبوو، وە قابیلی ئەوە بوو کە چاك بکرێ، وەك رووتابێ کە بکرێ بە خورما، یا ترێیەك بکرێ بە مێووژ، یا شیرێ بکرێ بە پەنیر، یا شتی تری وا، ئەوە لەکاتی وادا سەیری بەرژەوەندی خاوەنەکەی دەکرێ، ئەگەر بەرژەوەندی خاوەنەکەی لە فرۆشتنیدابوو ئەوە دەفرۆشرێ، ئەگەر لە وشك کردنەوەدا بوو ئەوە وشك دەکرێتەوە. جا ئەگەر دۆزەرەوەکەی بە پیاوەتی وشکی کردەوە ئەوا باشە، دەنا دەبێ هەندێکی لێ بفرۆشێ بۆ مەسرەفی وشك کردنەوەکەی چونکە بەرژەوەندی خاوەنەکەی لەوەدایە. بەڵام ئەم درێژەپێدانە بۆ غەیری ئاژەڵو گیانلەبەرانە، چونکە وڵساتو ماڵات دەبێ هەمووی بفرۆشرێ لەبەر ئەوەی مەسرەفی حەیوانات پەیتاپەیتا دووبارە دەبێتەوە، ئەوەیش دەبێ بەهۆی ئەوەکە ماڵەکە بە مەسرەف لێکردنی تەواو بێ.

سێیەم: دۆزراوی وا هەیە پێویستی بە مەسرەف هەیە وەك وڵسو ماڵات (حەیوان) حەیوانیش لەسەر دووجۆرە:

١) **جۆری یەکەم بێهێزە**: ئەوەندە هێزی نیە کە خۆی پێ رزگار بکا لە وردە درندە، وەك مەڕو بزنو گوێرەکەو بەچکە وشتر، وشترو رەشەولاخ ئەگەر سەقەت بوون باگەورەیش بن لە ریزی بێهێزن، ئەم جۆرە بۆی هەیە دەستی بەسەردا بگریٚ، بە نیازی کردن بە ماڵ، چونکە ئەگەر هەڵی نەگرێتەوە، لە نێوانی ئێمەو درندەدا دەفەوتیٚ، دووریش نیە دەسپیسیٚ بیبا بۆ خۆی، لەبەر ئەم مەبەستەیە حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرمویٚ: بزنو مەڕی گومبوو یا بۆ تۆیە کە دەیدۆزێتەوە، یا بۆ خاوەنەکەیەتی کە برای تۆیە، یا بۆ گورگە. جا ئەو کەسەی ئەم جۆرە گیانلەبەرە هەڵ دەگریٚ خۆی سەرپشکە کە یەکیٚ لەم سیٚ شتە بکا:

یەکەم: دەست بەجیٚ بیخواو هەرکاتیٚ خاوەنەکەی دەرکەوت قیمەتەکەی ببژێریٚ بۆی.

دووەم: رای بگریٚو بە پیاوەتی بە خێوی بکاو مەسرەفی بکێشیٚ.

سێیەم: دەس بەجیٚ بیفرۆشیٚو بەهاکەی هەڵبگریٚ.

٢) **جۆری دووەم**: ئەوەیە کە ئەوەندە هێزو توانای هەبیٚ خۆی پیٚ بپارێزیٚ لەوردە درندە، خواە بە هێز خۆی بپارێزیٚ وەك وشتر، یا بە راکردن خۆی قوتار بکا وەك وڵاخی بەرزە، هێسترو گوێدرێژیش هەروا، یا بەفڕین خۆی دەرباز بکا، وەك کۆترو شتی وا. جا ئەگەر لە جۆڵەوانی ئەم جۆرە گیانلەبەرەی دۆزییەوە. بۆی نیە بە نیازی کردن بە موڵك هەڵی بگریٚ، بەس دروستە بە نیازی پاراستن هەڵی بگریٚ، چونکە پێغەبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە بارەی هەڵگرتنەوەی وشتری گومبووەوە بە

پرسیار کەرەکەی فەرموو: هەقت نەبێ بەسەریەوە، ئەو پێلاوو جەوەندەی خۆی پێیە هەتا کۆتایی فەرموودەکە. فەرموودەکە دەقە لەسەر وشتر، ئەوەیش لە ریزی وشتردایە بە قیاس لەسەر ئەو.

کەواتە: ئەگەر بە نیازی کردن بە ماڵ هەڵی گرت، هەر کاتێ فەوتا دەبێ بە دەستەبەر، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەیی کردووە لە هەلگرتنەوە لەکاتی وادا، ئەوەتا دەفەرموێ: هەقت نەبێ بەسەریەوە.. تا دوایی، کەواتە هەلگرتنەوە لەکاتی وادا دادەنرێ بە کەمتەرخەمی، کەمتەرخەمیش دەبێ بەهۆی دەستەبەربوون، بەڵام ئەگەر لەناو ئاوەدانیدا ئەم جۆرە گیانلەبەرەی دۆزییەوە، ئەوە بە ئارەزووی خۆیەتی، دەتوانێ بە نیازی کردن بە ماڵ هەڵی بگرێ، وەدەتوانێ بە نیازی پاراستن هەڵی بگرێ، جیایی لە نێوانی بیابانو ئاوەدانیدا ئەوەیە: ئەم جۆرە ئاژەڵە لەناو ئاوەدانیدا دەستی گشت کەسێکی پێدەگا، لەبەر ئەوە لە وەزەنی دەستپیس رزگاری نابێ، کەواتە هەتا زووە بەرژەوەندی خاوەنەکەی وادەخوازێ کە لە دەستێکی ئەمیندابێ باشترە، بە پێچەوانەی بیابانەوە، چونکە کەمتر خەڵك رێی تێدەکەوێ، سەرەرای ئەوەیش ئەم جۆرە گیانلەبەرە لە چۆڵەوانی هەوەجێی بەکەس نیە، خۆی بەخێو دەکا، لەوەڕ دەخواو ئاو دەخواتەوە. ئەوەندە هەیە ئەم راجیاییە کاتێ جێگەی خۆیەتی کە دنیا ئەمنو ئاسایش بێ، بەڵام ئەگەر کات کاتی تاڵانو بڕۆ راوو رووت بوو ئەوە جیایی نیە لە نێوانی چۆڵەوانیو ئاوەدانیدا، لەهەر دوولادا وەك یەك هەڵگرتنەوە بەهەر دوو نیازەکە دروستە.

ئەگەر دنیابوو دووکەس داکەوتەیەکیان بە یەکەوە دۆزییەوە، ئەوە هەردووکیان ناونیشانی هەڵدەدەن، وە دەیکەن بە ماڵی خۆیان، کەسیشیان مافی ئەوەی نیە کە مافەکەی خۆی نەقڵ بکا بۆ هاوڕێکەی یا بۆ کەسێکی تر.

لاباسێ:

لەکاتی درەوکردندا گوڵەوەچینیو هێشووکردن لەم حاڵانەدا دروستە: ئەگەر خاوەنەکەی رەزای لەسەر بوو، یا ئەندازەیەکی وابوو کە خاوەنەکەی بۆی سەخڵەت نەدەبوو، یا خاوەنەکەی نەیدەچنییەوەو دەس بەرداری بوو بوو، بەڵام ئەگەر ئەندازەیەکی وابوو کە خاوەنەکەی بۆی سەخڵەت دەبوو، یا خۆی دەیچنییەوە ئەوە دروست نیە بۆ بێگانە کە بیچنێتەوە[1]!.

---

[1] لە عیبارەتی ئەصڵەکەدا ئاڵۆزیو هەڵەی چاپ هەبوو، سەرەڕای ئیهامی پێچەوانەی مەبەست ئەمە تەرجەمەی دەقی (کفایة الاخیار)ەکەیە. ئەمە عیبارەتی ئەصڵەکەیە: (ولا يجوز التقاط السنابل وقت الحصاد اذا يأذن فيها مالكها، أو كان قادرا؟ يشق عليه التقاطه، أو كان يلتقطه بنفسه. فاذا أذن مالكها بالالتقاط جاز) دیارە کەخۆی: (أو كان قدرا يشق عليه التقاطه) وە، بەپێی (کفایة) کە لەم سێ کاتەدا گوڵە وەچنی دروستە: کەم بێ، با ئیزنی صەریحیش نەبێ، کەم بێ یا زۆر بێ، بەڵام خاوەنەکەی دەست بەرداری بووبێ، با رێگەپێدانی ئاشکرایش نەبێ، کەم بێ یا زۆربێ بە مەرجێ خاوەنەکەی رازی لەسەر بێ، لەم دوو کاتەیشا دروست نیە، کەم بێ یا زۆر بێ وە خۆی بیچنێتەوە، زۆر بێ یا کەم بێ وەخاوەنەکەی رەزای لەسەر نەبێ. دەی دەقی ئەصڵەکە نەمانیعەو نە جامیعە بۆ ئەم بەشانە، چونکە پوختەکەی ئەمەیە:

٢٤١) منالّی فڕێدراو (لقيط):

منـالّی هـەلگیراوە، یـا منـدالّی دۆزراوە، بـە هـەموو منـدالّێکی فڕێدراو دەگوترێ، کە سەرپەرشتیارێکی نـەبێ، کە ببـێ بەدەستەبەری گـوزەرانی، جـا خـواه فامیـدەبێ یانـا، چـونکە فامیـدەیش وەك نافامیـدە هـەوەجێی بەسـەر پەرشـتیکردن هەیـە، بـە وشـەی منـدالّ رەسـیدە دەردەچـێ، چـونکە پێویـستی بـە پـەروەردەو سەرپەرشـتیکردن نیـە، بـە وشـەی دۆزراوە منـالّی تـری بـێ بـاوكو بـێ بـاپیرو بـێ سەرپەرشـتیار دەردەچێ، چـونکە ئاگاداری منـدالّی وا لـە پیـشەی قازییـە، چـونکە قـازی بەپێی نامەی خوای داناو زاناو، بـەپێی سـوننەتی پێغەمبـەرە نازدرەکـەی مـەودای ئـەوەی هەیـە کـە بـۆ ئـەم جـۆرە منالّـەو بـۆ هـەموو کەسـێکی نەتوانای زەبوون مایەی بەخێوکردنیان بـۆ فەراهـەم بێنـێ، مەبەسـت لـە سەرپەرشـتیکار بـاوكو بـاپیرەو ئـەو کەسـەیە کـە شـوێنی بـاوكو بـاپیرە بگرێتەوە.

بڕیارەکەی:

هەلگرتنی مندالّی فڕێدراو فەرزی کیفایەیـە، بـەپێی فەرمایـشتی زاتی مەزن: {وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبرِّ وَالتَّقْوَى - سورة المائدة - ٢/٥ ⬅}

گوڵەوەچنی دروست نییە ئەگەر خۆی دەیچنییەوە، ئەگـەر رەزای لەسـەر نـەبور، بـەلاّم دروستە ئەگەر خاوەنەکەی رەزای لەسەربوو، مەبەست لەم جـۆرە شـیکردنەوەیە ئەمـەیـە: (عیبارەتی پەڕاوی شەرع، کاتێ جێگەی متمانە دەبێ، کە کـەمو کـوڕی زۆرو پەلەپـەلی پێوە دیار نەبێ). - وەرگێڕ-

وه لەبەر ئەوەیش کە هیچ نەبێ ئادەمیزادەو قەدرو رێزی خۆی هەیە، لەبەر ئەوە پێویستە بەهۆی پەروەردەکردنەوە گیانی بپارێزرێو چارەسەری حاڵی بکرێ، دەق وەك ناچاری لێقەوماو، بگرە ئەم شیاوترە بە چاودێری، چونکە ناچاری رەسیدە رەنگە بە فێڵێ خۆی دەرباز بکا، بەڵام منداڵ سەر بەهیچ لایەکا دەرناکا.

جا هەرکاتێ کەسێ کە مەرجی بەخێوکردنی تیادا بوو، منداڵێکی ئاوای هەلگرت، ئەوە خێرێکی گەورەی دەگاو، گوناهی سەرتیاچوونی ئەو منداڵە لە کۆڵ هەموان دەکەوێ، دەنا هەم ئەوو هەم گشت کەسێ کە پێی بزانێ لە خەڵکی ئەو ناوچەیە تاوانبار دەبن بەهۆی سەرتیاچوونی کەسێکی رێزدارەوە.

مەرجی ئەو کەسەی کە مافی هەیە هەڵی بگرێ:

منداڵ هەلگر دەبێ ئەم چەند مەرجەی تیادابێ:

یەکەم: دەبێ ئەرك لەسەربێ، واتە: موکەللەف بێ کەواتە هەلگرتنی منداڵو شێت دانامەزرێ.

دووەم: دەبێ ئازادبێ، کەواتە بەندە بۆی نیە منداڵ هەڵبگرێ، چونکە هەلگرتنی منداڵ هەقدارییە، کۆیلەیش ئەهلی ئەو هەقدارییە نیە، تەنانەت ئەگەر کۆیلەیێ منداڵێکی هەلگرت لێی دەسەنرێتەوە، مەگەر ئاغاکەی رێگەی ئەوەی پێبدا، یا دادومر بیهێڵێتەوە لە دەستیدا.

سێیەم: مەرجی ئیسلامە، بێبڕوا نابێ منداڵی موسوڵمانی فڕێدراو هەڵبگرێ، چونکە وەك گوتمان هەلگرتنی منداڵ هەقداریو

خاوەنایەتییە، دەی بێبڕوا شیاوی ئەوە نیەو کافر نابێ بە هەقدارو بە خاوەنی موسوڵمان. بەڵێ بێبڕوا بۆی هەیە بێبڕوای منداڵ هەڵبگرێ، بەهەرحاڵ موسوڵمان بۆی هەیە ئەو منداڵە هەڵبگرێ، کە حوکم بە کوفری دەکرێ، چونکە ئەم هەقی سەروەریو سەرداریو هەقداری هەیە بەسەر بێبڕواوە.

چوارەم: دادپەروەرییە، بەدکار (فاسق) بۆی نیە منداڵ هەڵبگرێ.

پێنجەم: خاوەن فام بێ، مرۆی دەستبڵاوی حیجر لەسەر بۆی نیە منداڵی فڕێدراو هەڵبگرێ، گریمان هەڵیشی بگرێ ناهێڵرێتەوە لە دەستیدا.

ئەوماڵەی کە لەگەڵ ئەم منداڵە بێ، بۆ کێیەو چی لێدەکرێ؟:

هەر ماڵی لەگەڵ منداڵی دۆزراوەدابێ بەهی خۆی دادەنرێ، ژیواری لێی دابین دەکرێ، چونکە منداڵ ئەگەر لەژێر چاودێری باوکیشادا بەخێوبکرێ، ئەگەر ماڵی هەبێ، ژێواری لەسەر خۆیەتی، دەی لەکاتی وادا زیاتر ژێواری لەسەر خۆیەتی. ماڵی خۆشی وەك جلو بەرگو کەلو پەلو نوێنەکەیو پارەپوولو شمەکێ کە لە باخەڵی دابێ، یا پێوەی شەتەك درابێ، یا وەك ولاخێ جڵەوەکەی بە دەستیەوە بێ، وەك ئەو چاتۆڵەی کە منداڵەکەی تیادا بدۆزێتەوە، یا وەك ئەو چاتۆڵەی کە منداڵەکەی تیادا بدۆزێتەوە، یا وەك ئەو خانووەی کەهەر خۆی تیادابێ، باخیش هەروا، ئەوەی کە مەسرەفی بۆ دەکا لەو ماڵە فەرمانڕەوایە، چونکە ئەو هەقداری ئەو کەسانەیە کە هەقدرای تریان نیە، منداڵ

هەلگریش لەسەر فەرمانی قازی بۆی هەیە لەو ماڵە مەسرەفی بۆ بکا، جا ئەگەر فەرمانڕەوا نەبوو دەبێ شایەت بگرێ لەسەر ئەوەی کە بۆی خەرج دەکا، دەنا ئەگەر شایەت نەگرێ هەرچی لەو ماڵە سەرف بکا بۆی دەبێ بە دەستەبەری. گوتراویشە: بەبێ فەرمانی قازیش لە ماڵی منداڵەکە خۆی ژێواری بۆ دابین بکا نابێ بە دەستەبەر.

بەڵام ئەگەر منداڵەکە خۆی ماڵی نەبوو، ژیواری لەسەر بەیتولمالە، چونکە ئیمامی عومەر {ڕەزای خوای لێبێ} لە بارەی بەخێوکردنی فڕێدراوەوە، پرس و ڕای بە هاوڕێیان کرد، بەیەك دەنگ و بەیەك ڕا فەرموویان: ژیواری لەسەر بەیتولمالە، لەبەر ئەوەیش گەورەی ڕەسیدەی نەدارایش ژێواری لەسەر بەیتولمالە، دەی منداڵ هەقی ئەوەی زیاتر هەیە کە ژیواری لەسەر بەیتولمال بێ. ئەگەر دەوڵەمەندو هەژارێ بە یەکەوە فڕێدراوێکیان هەلگرتەوە، دەوڵەمەندەکە پێش دەخرێ، چونکە لە بارەیدا هەیە کە لەکاتی پێویستدا یاریدەی سامانی بدات[1].

---

[1] ئەمە عیبارەتی ئەصڵەکەیە کە زەین بە هەڵدا دەبا: (فان وجد مع اللقيط مال كالثياب والفرش وما يكون في جيبه أو شد عليه أو دابة عنانها بيده أو وجد في خيمته، أو في دار ليس فيها غيره أو في بستان كذلك.. ألخ) دەتوانین بڵێین هەتا ولاخەکە ئەم دەقە باشە، گەرچی بێ پێزی پێوە دیارە، بەڵام (أو وجد في خيمته) وەك مەتەڵ وایە هەڵهێنانەکەی ئەمەیە کە لە کیفایەکەدا دەفەرموێ: (ولو كان اللقيط في خيمته فهی له). ئەمەیش لە موغنی موحتاجدا باقی مەدەنی ئەم مەتەڵەمان بۆحەل دەکا کە دەفەرموێ؛ (وان وجد اللقيط في دار فهی له، لليد ولا مزاحم.. ولا يحكم له ببستان وجد فيه.. لان سكناها تصرف والحصول في البستان ليس تصرفا ولا سكنى) له

٢٤٢) باسی سپارده (وەدیعه):

سپاره ناوه بۆ زات (عەین)ێ خاوەنەکەی یا جێگری خاوەنەکەی لەلای کەسێ بە ئەمانەت دایبنێ، هەتا ئاگاداری بکا، سەربەڵگە لەم بابەتەدا نامەی خواو رێگەی رەهبەره. خوای گەوره دەفەرموێ: {فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ – سورة البقرة – ٢٨٣/٤٢} وه دەفەرموێ: {أَن تُؤَدُّواْ الأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا – سوره النساو – ٥٨/٤} ئەوەتا یەزدانی پاك لەم دوو ئایەتەدا فەرمان دەکا بە دانەری سپارده بە خاوەنی، پێغەمبەریش (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: سپارده بەسەر راستی بدەرەوە دەست ئەو کەسە کە دەستپاك‌و متمانە پێکراوی داناوی، گزی‌و ناپاکیش لە کەس مەکە، تەنانەت لەو کەسەیش کە گزی‌و ناپاکیت لێ دەکا (ئەبو داوود) لە صەحیحەیندا دەفەرموێ: خۆشەویست (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: نیشانەی مرۆی ناپاك ئەم سێ رەوشە ناشیرینەیە: هەرکاتێ قسەی کرد درۆی زۆری تیابکا، هەرکاتێ پەیمانی بەست،

راستیدا گەلێ جار تەصەروفێکی زۆر خراپ لە ئەصلی ئەصڵەکەدا کراوه، اختصار جیایە لە اختزال، گەلێ شوێنی وا شەڵەقاوو شەڵەژاوە نە لەمەتن دەکاو نە لە شەرح، ئومێد دەکەم لە رەحمەتی خوا لەم تەرجەمەدا سەرکەوتوومان بفەرموێ، هەتا ببێ بەهۆی راستکردنەوەی هەڵەکانی ناو ئەم کتێبە پیرۆزە بەڵکوو ببێ بەشەرحێکی کوردی بۆی.

چونکە لە راستیدا ئەم کتێبە ئەگەر تەحقیق بکرێ‌و موراجەعە بکرێتەوە، بۆ لاوی موسوڵمان مانەندی کەمە. چونکە موسوڵمانی بەتەمەن دەبێ بەرەبەرە سەرچاوەی زانستی فرەوانتر بکا، چونکە قۆناغی سەرەتایی گەلێ جیایە لە قۆناغی کۆتایی.

– وەرگێر –

پەیمانەکەی نەباتە سەرو هەمیشە پەیمان شکێن بێ، هەرکاتێ شتی پێ سپێررا دەسپیس‌و ناپاك دەرچێ، لە گێڕانەوەیەکی موسلیما ئەم زیادەیەیشی هەیە: با لەبەرچاوی خەڵك ڕۆژوویش بگرێ‌و نوێژیش بکاو خۆیشی بە موسوڵمان لەقەڵەم بدا). بەڵگەی پێداویستیی ئەو خەڵکەیش بە سپاردە پێ سپیاردن، لەوێ بوەستێ.

بڕیارەکەی:

ئەو کەسەی بتوانێ سپاردە بپارێزێ‌و لە هەمان کاتا باوەڕیشتی بە دەستپاکی‌و ئەمینداریی خۆی هەبێ ئەوە سوننەتە بۆی کە سپاردە وەربگرێ، چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: خودا لە پشتی ئەوبەندە باشەی خۆیەتی کە لەسەر حەق پشتی برای ئایینی خۆی دەگرێ. گریمان هەر ئەو هەبوو کە بتوانێ ئەو سپاردەیە وەربگرێ ئەوە دەبڕێ بە سەریا کە وەری بگرێ، ئەو کەسەیش کە سپاردەی پێ نەپارێزرێ حەرامە وەری بگرێ، ئەگەر دەیتوانی بەڵام باوەڕی بە ئەمینیی خۆی نەبوو کە ڕاهەتی هەیە کە وەری بگرێ.

دەستەبەر نابێ مەگەر لەبەر کەمتەرخەمی:

سپاردە ئەمانەتە وا لە دەستی ئەمیندارا، وەك گشت سپاردەیەکی تر نابێ بە دەستەبەر، بەڵام کەمتەرخەمی تیابکا، یا لە پاراستنیا کۆتایی بکا، دەبێ بە دەستەبەر، وەك ئەوە بەبێ فەرمانی خاوەنی لەلای کەسێکی تر بە ئەمانەت دایبنێ، یا خۆی بچێ بۆ سەفەرو بەجێی نەهێڵێ بۆ خاوەنەکەی، یا بۆ جێگری خاوەنەکەی، یا لە شوێنی داییبنێ

که جێگەی پاراستنی ئاسایی وێنەی خۆی بەبێ بەهانەی رەوا لەگەڵ خۆی بیبا بۆ سەفەر، یا لەکاتی نەخۆشینی مەترسێدارا وەسێت نەکا کە ئەو سپاردەیەی لەلایە، یا لەوکاتەدا کە دەسەڵاتداری سەروڵات زیندانی دەکا بۆ کوشتن رانەسپێرێ لە بارەیەوە، یا درێغی بکا لە باسکردنی، یا بەبێ فەرمانی خاوەنی سوودی لێ وەربگرێ، کە ئەوە دادەنرێ بە کەمتەرخەمیو درێغیکردن، یا دەربچێ لەو مەرجەی خاوەنەکەی دایناوە، جا لەهەر کام لەم شێوانەدا سپاردەکە فەوتا دەیبژێرێ، ئەگەر زۆرداری داوای سپاردەکەی لێکرد لە سەریەتی کە نەیداتێو حاشای لێبکاو بیشارێتەوە، بەو پەڕی تواناوە دەبێ بەرگری بکا، ئەگەر دەیتوانی بەرگری بکاو بە ئارەزوو نەیکرد ئەوە دەستەبەرە.

قسەی ئەمیندار دەخوات:

ئەگەر ئەمیندار بە خاوەن سپاردەی گوت: سپاردەکەتم پێداویتەوە، قسە قسەی ئەوە، بەمەرجێ سوێند بخوات، چونکە زاتی پاك دەفەرموێ: {فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ} ئەوەتا خودا فەرمان بە ئەمیندار دەکا کە بەبێ شایەت گرتن سپاردەکەی پێبداتەوە، ئەمەیش بەڵگەی ئەوەیە کە قسەی دەخوات، چونکە ئەگەر وانەبوایە پێی دەفەرموو کە شایەتی لێ بگرێ ئەوسا سپاردەکەی بداتەوە دەستی، وەك لەم ئایەتەی تردا ئامۆژگاری هەقداری هەتیو دەکا، کە کاتێ لە هەتیوی دەرچوون ماڵەکانیان پێ بدەنەوەو شایەتیان لێ بگرن لەسەر ئەوە، وەك دەفەرموێ: {فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ - سورة النساء - ٤/٦}.

پێویسته لەسەری کە لە جێگەی پاراستنی ئەو جۆرە شەتەدا دایبنێ، بۆ نموونە دراوو خشڵو گەوهەرە بەهادارەکان لە قاسەو سندووقی قایما دادەنرێن، ناومالْ لەناو مالا دادەنرێ، بزنو مەڕ لە حەوشەی مالْو کۆزو گەوڕی خۆیاندا دادەنرێن. هەرکاتێ خاوەنەکەی داوای کردەوە، دەبێ بەبێ دواخستن بیداتەوە پێی، بەپێی ئەم فەرمایشتەی خوای گەورە: {إِنَّ اللّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤدُّواْ الأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا – سورة النساء – ٥٨/٤} واتە: ئەی موسوڵمانینە! خودا فەرمانتان پێ دەکا کە هەموو جۆرە سپاردەو ئەمانەتێ، بدەنەوە دەستی خاوەنی. جا هەر کاتێ بەبێ بیانوو دوایخستو فەوتا دەستەبەرە، ئەگەر بیانووی رەوای هەبوو نابێ بە دەستەبەری.

بسم الله الرحمن الرحيم

سوپاس و ستایش بۆ خوا بە یارمەتی خوای گەورەو مەزن ئەمڕۆ کە شەممەیە، ڕێکەوتی (١٩٩٥/١١/١١) لە وەرگێڕانی بەرگی یەکەمی ئەم کتێبە موبارەکەیە بوومەوە، لە خودا داوادەکەم کە ئەم هەنگاوە بکا بە نۆبەرەیێ بۆم و بیکا بە بەرایی کۆششێکی پیرۆز، لە بواری تەرجەمەی فیقهدا، بۆ سەر زمانی شیرینی کوردی، چ بۆ من و چ بۆ گشت کەسێ کە پەرۆشی خزمەتی دین و خزمەتی میللەتی کوردبێ.

لێرەدا دووپاتی دەکەمەوە:

١) لە کتێبە گەورەکاندا زاناکان بە باشی بەسەرو گوێلاکی یەکتردا دێن، لەکاتی گلەیی و ڕاستکردنەوەی هەڵەی یەکتریدا. گەلێ توندتر لەم گلەییانەی کە من لە مامۆستای پایەبەرزی ئەحمەد عیسا عاشوورم کردووە. لەبەر ئەوە نابێ ئەمەی من لەم بارەیەوە نووسیومە بە تانەو توانج لە قەڵەم بدرێ. عەللامەی عەینی، لە بەرگی یەکەمی عومدەتولقاریدا، لەکاتی شەرحی فەرموودەی: (ربَّ مبلَّغٍ اوعى من سامعٍ)دا ڕخنە لە بۆچوونی کرمانی و شێخ قوطبەدین دەگرێ و پێیان دەفەرموێ: قلت: كل منهما قد ابعد وتعسف! ئەمە مشتێکە لە خەرواری.

٢) بەپێی تەوانا بەندە پابەندی دەقی ئەصڵەکە بووم و لەزۆر شوێنیش کە قسەکان بۆنی بازێ شتی لێ هاتبێ کە لەگەڵ مەشرەبی

خۆمدا ڕێ نەکەوتبێ، ناچار بووم دەقەکە بە جوانی تەرجەمە بکەم. بەڵام ئەوە مەعنای وانییە کە من ئەورایە پەشەند دەکەم.

٣) لەخوا بەزیادبێ ئەم وەرگەڕانە باشترین شەرح و شیکردنەوەیە بۆ تێگەیشتن لە (کفایة الاخیار) و (الفقه المیسر).

بەڵێ بۆ فێربوونی ئەم دووکتێبە فەقێ دەتوانێ ئەم وەرگەڕاوە کوردییە بکا بە مامۆستای خۆی. بەڵام ئەمە مەعنای وانیە کە مەلاو فەقێ بەم تەرجەمانە بێ نیاز بن لە دیراسەی عولومی شەیعەت بە عەرەبی، نەء، ئەو بۆچوونە هەڵیە، پێویستە لەسەر مەلاو فەقێ زانستە شەرعییەکان، وەك جاران بە عەرەبی بخوێنن.

٤) تکا لە هەموو مامۆستاو خوێنەواران و ئەدیبان دەکەم، کە بەبێ لە بارابوونی تەواو پەلاماری تەرجەمەو دانانی کتێبی گەورەی ئایینی نەدەن، چونکە وەرگەڕانی شرم پرم، کتێبی بێ سەرو بەر، هەم ئەصڵەکە، هەم بابەتەکە، هە زمانەکە، لە بەرچاو دەخا.

غفر الله لی ولوالدی ولسائر المسلمین، وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمین.

فِي كنفٍ ظلعَّلهُ القرآن　　　　أظل نجلی (کاوة) یا رحمان

وصلی الله تعالی علی سیدنا محمد وآله وصحبه وسلم.

وەرگێڕ

نوری فارس حمی خان حەسەن

سلێمانی (خانووی زابتەکان)

گەڕەکی مامۆستایان.

فهرس المواضيع

زنجیره	پێڕستی سەرەباسەکان	لاپەڕە
*	پێشەکی...	٣-٨
١.	پاکی - الطهارە	٩-١١
٢.	بەشەکانی ئاو	١١-١٦
٣.	حوکمی ئاوی بەرماوە	١٦-١٨
٤.	پێستی مردار	١٩-٢٠
٥.	ئێسك و مووی مردار	٢٠-٢٢
٦.	بەکارهێنان و راگرتنی قاپ و قاچاغ	٢٢-٢٤
٧.	سیواك	٢٤-٢٦
٨.	دەستنوێژ	٢٦-٣٠
٩.	سوننەتەکانی دەستنوێژ	٣٠-٣٦
١٠.	تاراتگرتن: خۆ پاکردنەوە	٣٦-٣٨
١١.	دەستووری سەراوکردن	٣٨-٤٣
١٢.	هۆکانی بێ دەستنوێژی	٤٤-٤٩
١٣.	یاسایەکی شەرعزانی (قاعدة فقهیة)	٤٩-٥٠
١٤.	خۆشۆردن – غوسڵ	٥٠-٥٣
١٥.	فەرزەکانی خۆشۆردن	٥٣-٥٥
١٦.	سوننەتەکانی خۆشۆردن	٥٥-٥٧
١٧.	هەڵماڵینی شەرمگا لەکاتی خۆشۆردندا	٥٨
١٨.	خۆشۆردن سوننەتەکان	٥٩-٦٥
١٩.	دەستی تەڕهێنان بەسەر خوفف (سۆل)دا	٦٥
٢٠.	مەرجەکانی دەسپیاهێنانی سۆل	٦٦-٦٧

زنجیره	پێرستی سەرەباسەکان	لاپەڕە
.٢١	ماوەی دەسپیاهێنان: (مدة المسح)	٦٨-٦٧
.٢٢	سەرەتای ماوەی دەسپیاهێنان	٦٩-٦٨
.٢٣	چۆنیەتیی دەسپیاهێنان	٧٠-٦٩
.٢٤	چی دەسپیاهێنان پووچ دەکاتەوە	٧١-٧٠
.٢٥	تەیەمموم	٧٢-٧١
.٢٦	یاسای دروستبوونی تەیەمووم	٧٤-٧٢
.٢٧	مەرجەکانی دامەزرانی تەیەمووم	٧٩-٧٤
.٢٨	فەرزەکانی تەیەمموم	٨١-٧٩
.٢٩	سوننەتەکانی تەیەمووم	٨٢-٨١
.٣٠	بەچی تەیەمموم پووچ دەبێتەوە؟	٨٣-٨٢
.٣١	دەسهێنان بەسەر تەتەو موشەممادا	٨٥-٨٣
.٣٢	پێویستە بۆ هەموو فەرزێ تەیەممومێ بکا	٨٧-٨٥
.٣٣	باسی پیسی – النجاسە	٨٨-٨٧
.٣٤	حوکمی ئەو پارچەیەی کە لەناو لەشی گیاندارەوە جیا دەبێتەوە	٩١-٨٨
.٣٥	شۆردنی پیسی	٩٣-٩١
.٣٦	بڕیار (حوکم)ی گیاندارێ لەناو شتی شلدا بمرێ	٩٤-٩٣
.٣٧	بڕیاری پاکی و پیسی گیاندار لەکاتی ژیانیدا	٩٥-٩٤
.٣٨	بڕیاری پاکی و پیسی مردارەوەبوو	٩٧-٩٥
.٣٩	پاککردنەوەی گلاوی سەگ و بەراز	٩٨-٩٧
.٤٠	پاککردنەوەی مەی بەوە دەبێ کە ببێ بە سرکە	١٠٠-٩٩
.٤١	چاوپۆشیکردن لە هەندێ پیسی	١٠٢-١٠٠
.٤٢	بێنوێژی و زەیستانی و هەمیشە بێنوێژی	١٠٤-١٠٢

زنجیره	پێڕستی سەرەباسەکان	لاپەڕە
٤٣.	زەیستانی (النفاس)	١٠٥-١٠٦
٤٤.	هەمیشە بێنوێژی (الاستحاضە)	١٠٦-١٠٩
٤٥.	لای خوارووی سالّی بێنوێژی	١١٠
٤٦.	ماوەی مانەوەی کۆرپەلە لە سکی دایکیا	١١٠-١١١
٤٧.	ئەوەی لەکاتی بێنوێژیو زەیستانیدا نادروستە	١١٢-١١٨
٤٨.	ئەوەی بۆ لەشپیس نادروستە	١١٨-١٢٠
٤٩.	ئەوەی بۆ بێ دەسنوێژ نادروستە	١٢٠-١٢٢
٥٠.	دەستدان لە قورئان لەبەر فێربوون و فێرکردن	١٢٣
٥١.	نوێژ (الصلاة)	١٢٣١٢٤
٥٢.	کاتەکانی نوێژ	١٢٥-١٣٠
٥٣.	مەرجەکانی پێویستبوونی نوێژ	١٣١-١٣٢
٥٤.	مەرجی دامەزراندنی نوێژ	١٣٢
٥٥.	مەرجی دامەزراندنی نوێژ ئەم پێنجەن:	١٣٣-١٣٨
٥٦.	روو نەکردنە رووگە لە دوو کاتدا دروستە	١٣٨-١٤٢
٥٧.	روکنەکانی نوێژ	١٤٢-١٥٠
٥٨.	گەورەیی فاتیحە لەچاو هینی تردا	١٥٠-١٥٨
٥٩.	ئەو شتانەی لە پێش دەستکردن بە نوێژ سوننەتن	١٥٨-١٦٠
٦٠.	لە سەرەتاوە هۆی دامەزراندنی بانگو قامەت چیبوو؟	١٦٠-١٦٤
٦١.	باسی ئەو شتانەی کە لەناو نوێژدا سوننەتن پێیان دەگوترێ ئەبعاچ واتە: گرنگە سوننەتەکان	١٦٥-١٦٨
٦٢.	ئەو شتانەیش لەناو نوێژدا سوننەتن پێیان	١٦٩-١٨٨

زنجیره	پێرستی سەرەباسەکان	لاپەڕە
	دەگوترێ: هەیئات، واتە: سوننەتە سووکەڵەکان	
.٦٣	سوننەتە پەیوەستەکانی نوێژە فەرزەکان	١٨٩-١٨٨
.٦٤	نوێژی سوننەتی زۆر سوننەت	١٩٨-١٩٠
.٦٥	گوتەکانی دوا نوێژەکان	٢٠٢-١٩٨
.٦٦	ژن لە چەند شتێکا جیایە لە پیاو	٢٠٥-٢٠٣
.٦٧	شەرمگای پیاوو ژن	٢٠٦-٢٠٥
.٦٨	ئەو شتانەی نوێژ بەتاڵ وکەنەوە	٢١٤-٢٠٧
.٦٩	کوڕنووشی هەڵەو هۆیەکانی	٢١٩-٢١٥
.٧٠	ئەو کاتانەی کە نوێژیان تیادا ناپەسەندە	٢٢٢-٢١٩
.٧١	نوێژی بە کۆمەڵ (نوێژی جەماعەت)	٢٣٢-٢٢٢
.٧٢	کوترکردنەوەی نوێژی چوار رکاتی	٢٣٣-٢٣٢
.٧٣	مەرجی سەفەرەکە	٢٣٧-٢٣٤
.٧٤	کەی رێبوار دەست دەکا بە کورتکردنەوە	٢٣٨-٢٣٧
.٧٥	کۆکردنەوەی دوو نوێژ	٢٤٢-٢٣٨
.٧٦	گێڕانەوەی نوێژی فەوتاو	٢٤٤-٢٤٢
.٧٧	نوێژی هەینی (صلاة الجمعة)	٢٤٤
.٧٨	نوێژی جومعە سوننەتە یا فەرزە؟	٢٤٦-٢٤٥
.٧٩	مەرجەکانی پێویستبوونی	٢٤٧-٢٤٦
.٨٠	مەرجەکانی دامەزراندنی	٢٤٩-٢٤٧
.٨١	فەرزەکانی نوێژی هەینی!	٢٥٠-٢٤٩
.٨٢	هەیئەتەکانی نوێژی هەینی	٢٥٢-٢٥١
.٨٣	گوێڕاگرتن لە وتارەکەی	٢٥٣-٢٥٢
.٨٤	لەکاتی وتارەکەدا نوێژ دروستە	٢٥٥-٢٥٤

زنجیره	پێڕستی سەرەباسەکان	لاپەڕە
٨٥.	خوێندنی سوورەتی کەهف	٢٥٥-٢٥٦
٨٦.	کاژێری نزاگیرابوون	٢٥٦
٨٧.	سەلاواتدان لەسەر پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}	٢٥٧
٨٨.	لەپاش بانگی رۆژی هەینی مامەڵە نادروستە	٢٥٧
٨٩.	نوێژی هەردوو جەژن	٢٥٨-٢٦٠
٩٠.	کاتی نوێژی دوو جەژنەکان	٢٦١
٩١.	ئەندازەی رکاتەکانیان	٢٦١-٢٦٢
٩٢.	وتاری پاش نوێژی جەژن	٢٦٢-٢٦٣
٩٣.	نوێژی جەژن لە سارادا	٢٦٣
٩٤.	ئەڵلاهو ئەکبەرکردن لە جەژندا	٢٦٣-٢٦٥
٩٥.	ئەو گوتەیەی کە بەوشێوەیە تەکبیر جوانە	٢٦٥
٩٦.	نوێژی خۆرگیران و مانگ گیران	٢٦٦-٢٦٨
٩٧.	سوننەتە بەکۆمەڵی بکرێ	٢٦٨
٩٨.	وتار لەم دوو نوێژانەدا	٢٦٩-٢٧٠
٩٩.	نوێژە بارانە	٢٧١-٢٧٨
١٠٠.	باسی نوێژی ترس	٢٧٩-٢٨١
١٠١.	بەکارهێنانی ئاوریشم و زێڕ	٢٨٢-٢٨٤
١٠٢.	ئەوەی بۆ مردوو پێویستە	٢٨٤-٢٨٨
١٠٣.	سوننەتەکانی شۆردنی مردوو	٢٨٨-٢٩٠
١٠٤.	ئەوەی لە کفندا سوننەتە	٢٩١-٢٩٢
١٠٥.	نوێژی مردوو	٢٩٢-٢٩٣
١٠٦.	بنیاتەکانی نوێژی مردوو: ئەم حەوتەن	٢٩٣-٢٩٧

لاپەڕە	پێڕستی سەرەباسەکان	زنجیرە
٣٠٠-٢٩٨	چی سوننەتە بۆ ناشتن	١٠٧.
٣٠٢-٣٠١	دوو کەس لەناویەک گۆڕدا نانێژرێن مەگەر بۆ ناچاریی	١٠٨.
٣٠٣-٣٠٢	گریان بۆ مردوو	١٠٩.
٣٠٦-٣٠٣	شین و زاری لەسەر مردوو	١١٠.
٣٠٨-٣٠٧	ئەوەی لە پرسەدا سوننەتە	١١١.
٣١١-٣٠٩	پرسە: سەرکێشی: سەر خۆشی: نەوازش	١١٢.
٣١٢-٣١١	باسی زەکات	١١٣.
٣١٣-٣١٢	بڕیاری زەکات (حوکمەکەی)	١١٤.
٣١٣	جۆرەکانی زەکات	١١٥.
٣١٤-٣١٣	ئاژەڵ	١١٦.
٣١٦-٣١٤	مەرجی پێویستبوونی زەکاتی ئاژەڵ	١١٧.
٣١٦	زەکاتی پارە کە برێتییە لەم دوو شتە: زێڕو زیو	١١٨.
٣١٨-٣١٧	زەکاتی کشتوکاڵ و دانەوێڵە	١١٩.
٣١٩-٣١٨	زەکاتی میوەهات	١٢٠.
٣٢٠-٣١٩	زەکاتی سامانی بازرگانی	١٢١.
٣٢٢-٣٢٠	رادەی زەکاتی وشتر	١٢٢.
٣٢٢	رادەی زەکاتی رەشە وڵاخ	١٢٣.
٣٢٤-٣٢٣	رادەی زەکاتی مەڕو بزن	١٢٤.
٣٢٧-٣٢٤	زەکاتی سامانی هاوبەش	١٢٥.
٣٢٨-٣٢٧	رادەی زەکاتی زێڕو زیو	١٢٦.
٣٢٩-٣٢٨	مەرجی زەکەتەکەیان	١٢٧.
٣٣٢-٣٣٠	زەکاتی خشڵ	١٢٨.

زنجیره	پێڕستی سەرەباسەکان	لاپەڕە
١٢٩.	ڕادەی زەکاتی دانەوێڵەو میوە	٣٣٥-٣٣٢
١٣٠.	نرخاندنی سامانی بازرگانی	٣٣٥
١٣١.	زەکاتی کان: واتە: مەعدەن	٣٣٧-٣٣٦
١٣٢.	زەکاتی زێڕو زیوی شاراوەی کۆن	٣٣٨-٣٣٧
١٣٣.	ئەوانەی کە زەکاتیان پێ دەدرێ	٣٤٢-٣٣٨
١٣٤.	لا باسێ (فەرعی)	٣٤٥-٣٤٣
١٣٥.	پێنج کەس هەن زەکاتیان پێ ناشێ	٣٤٨-٣٤٥
١٣٦.	خێری سوننەت (صدقة لتطوّع)	٣٥٢-٣٤٩
١٣٧.	ڕۆژوو (الصیام)	٣٥٦-٣٥٣
١٣٨.	ڕۆژوو بەچی پووچ دەبێتەوە	٣٦٠-٣٥٦
١٣٩.	چی لە ڕۆژدا سوننەتە	٣٦٢-٣٦٠
١٤٠.	ئەو ڕۆژانەی کە ڕۆژوویان تیادا نادروستە	٣٦٤-٣٦٢
١٤١.	ڕۆژووی ڕۆژی گومان (صوم یوم الشك)	٣٦٥-٣٦٤
١٤٢.	بڕیاری دروستبوون لە ڕۆژی ڕەمەزانا	٣٦٧-٣٦٥
١٤٣.	مردوویێ ڕۆژووی لەسەربێ	٣٦٨-٣٦٧
١٤٤.	پیری ئیختیارو کەسێ لە ریزی ئەودابێ	٣٦٩
١٤٥.	ژنی دووگیانو ژنی مەمکدەر	٣٧٠-٣٦
١٤٦.	نەخۆشو پیاوار	٣٧١-٣٧٠
١٤٧.	ڕۆژووی سوننەت	٣٧٣-٣٧١
١٤٨.	ڕۆژووی ناباش (الصوم المکروه)	٣٧٥-٣٧٤
١٤٩.	ڕۆژووی سوننەت بۆ ئافرەت	٣٧٦
١٥٠.	زەکاتی سەرفترە	٣٧٩-٣٧٦
١٥١.	کاتی دەرکردنی	٣٨٠

لاپەڕە	پێڕستی سەرەباسەکان	زنجیرە
٣٨١	حیکمەتی سەرفترە	.١٥٢
٣٨٢-٣٨١	باسی گەورەیی ڕۆژوو	.١٥٣
٣٨٢	هەڕەشە لە ڕۆژوو نەگرتنی ڕەمەزان	.١٥٤
٣٨٢	نزای ڕەوا بە زمانی بەڕۆژووەوە	.١٥٥
٣٨٤-٣٨٣	مانگە پیرۆزەکە	.١٥٦
٣٨٩-٣٨٤	خەڵوەکێشان لە مزگەوتا (اعتکاف)	.١٥٧
٣٩٠-٣٨٩	حەج	.١٥٨
٣٩٤-٣٩١	عەمرە	.١٥٩
٣٩٧-٣٩٤	مەرجەکانی پێویستبوونی حەج	.١٦٠
٣٩٩-٣٩٧	بنیاتەکانی حەج (أركان الحج)	.١٦١
٤٠٥-٤٠٠	ئەرکەکانی هەڵسوڕان - پێویستییەکانی تەواف	.١٦٢
٤١٠-٤٠٥	پێویستییەکانی حەج - ئەرکەکانی حەج	.١٦٣
٤١١-٤١٠	حەجی ژن	.١٦٤
٤١٤-٤١١	سوننەتەکانی حەج	.١٦٥
٤١٥-٤١٤	خۆ ڕووتکردنەوە لە جلو بەرگی دووراو	.١٦٦
٤٢٠-٤١٥	ئەوشتانەی نادروستن بۆ ئەوکەسەی لە ئیحرامدابێ	.١٦٧
٤٢١-٤٢٠	تۆڵە (فیدیە) پێویستە لەسەر کەسێ ئەمانە بکا.	.١٦٨
٤٢٣-٤٢١	کەسێ فریای وەستان لە عەرەفات نەکەوێ حەجی لە دەست دەچێ	.١٦٩
٤٢٣	کەسێ بنیاتێ نەکا حوکمی چییە؟	.١٧٠
٤٢٤-٤٢٣	ئەو گیاندارانەی کە سەربڕینی پێویست دەبێ لە ئیحرامدا	.١٧١

زنجیره	پێرستی سەرەباسەکان	لاپەڕە
١٧٢.	ئەو خوێنە پێویستانە پێنجن:	٤٢٩-٤٢٤
١٧٣.	جێگەی ئاژەڵی دیاریو خۆراك بەخشین	٤٣٠-٤٢٩
١٧٤.	کوشتنی نەچیری حەرەمو بڕینی دەرەختی	٤٣١-٤٣٠
١٧٥.	حەجکردن لە جیاتی کەسێکی تر	٤٣٣-٤٣٢
١٧٦.	حەجەکەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}	٤٤٢-٤٣٣
١٧٧.	سەردانی مزگەوتەکەی پێغەمبەرو مەقەدی پیرۆزی {دروودی خوای لەسەربێ}	٤٤٥-٤٤٣
١٧٨.	دەستووری سەردانەکە	٤٤٧-٤٤٥
١٧٩.	چۆنێتی ئەم سەردانە: دەستووری سەردانی گۆڕی پیرۆزی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}	٤٥١-٤٤٧
١٨٠.	سەردانی گۆڕستانی (جنە البقیع)و ئارامگای شەهیدانی ئیسلام	٤٥٢-٤٥١
١٨١.	سەردانی ئەو مزگەوتانە کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نوێژی لەناویاندا کردووە	٤٥٥-٤٥٣
١٨٢.	سەردانی ئەو بیرانەی مەدینە کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ئاوی لێ نۆش کردوون	٤٥٨-٤٥٦
١٨٣.	دەستووری گەڕانەوە	٤٦١-٤٥٨
١٨٤.	بە پیرەوەچوونی حاجیو پیرۆزبایی لێ کردنی	٤٦١
١٨٥.	چەن کارێکی ناشایستەی تازە قەڵآ..	٤٦٥-٤٦٢
١٨٦.	ناشایستەکانی ناو سەردانی گۆڕی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}	٤٧٠-٤٦٥
١٨٧.	کڕینو فرۆشتن	٤٧٤-٤٧١
١٨٨.	جۆرەکانی کڕینو فرۆشتن	٤٧٤

زنجیره	پێرستی سەرەباسەكان	لاپەڕە
.١٨٩	مەرجەكانی دامەزرانی فرۆشتن	٤٧٩-٤٧٥
.١٩٠	باسی سەلەم	٤٨٠-٤٧٩
.١٩١	مەرجەكانی سەلەم	٤٨٢-٤٨٠
.١٩٢	فرۆشتنی شت لە پێش وەرگرتنیدا	٤٨٣-٤٨٢
.١٩٣	فرۆشتنی قەباڵەو كومپیالەو شتی وا	٤٨٤-٤٨٣
.١٩٤	فرۆشتنی گۆشت بە گیانلەبەر	٤٨٥-٤٨٤
.١٩٥	فرۆشتنێ تەفرەدانی تیادابێ كە مەشهوورە بە (بیع الغرر)	٤٨٥
.١٩٦	باسی سوود (واتە: ریبا)	٤٨٩-٤٨٥
.١٩٧	جۆرەكانی سوود	٤٩٠-٤٨٩
.١٩٨	باسی قەدەغەكردنی سوود (علة تحريم الربا)	٤٩٢-٤٩٠
.١٩٩	ئەنجامە خراپەكانی سوود	٤٩٢
.٢٠٠	سەرپشكیی كڕیارو فرۆشیار	٤٩٤-٤٩٢
.٢٠١	گێڕانەوەی فرۆشراو بەهۆی نەنگەوە	٤٩٦-٤٩٥
.٢٠٢	باسی فرۆشتنی بەری باخ و دانەوێڵە	٤٩٨-٤٩٧
.٢٠٣	فرۆشتنی ئەوشتەی سوود لە خۆگربێ بە تەڕی بە توخمی خۆی (بيع مافية الربا بجنسة رطبا)	٤٩٩-٤٩٨
.٢٠٤	چەن فرۆشتنێكی پووچ و بەتاڵ	٥٠٤-٤٩٩
.٢٠٥	باسی بارمتە (رەهن)	٥٠٨-٥٠٥
.٢٠٦	دەست بەست (الحجر)	٥١٠-٥٠٨
.٢٠٧	تەصەڕوفی منداڵ و شێت و نەفام (سفيه)	٥١١
.٢٠٨	تەصەڕوفی لاتكەوتوو (موفليس)	٥١٢
.٢٠٩	تەصەڕوفی نەخۆش لە زیاتر لەسەر سێیەكی	٥١٣

زنجیره	پێرستی سەرەباسەکان	لاپەڕە
	ماڵی خۆی	
.٢١٠	تەصەڕوفی کۆیلە (تصرف العبد)	٥١٣
.٢١١	ڕێکەوتن (سوڵح)	٥١٤
.٢١٢	باسی جۆرەکانی ڕێکەوتن (سوڵح)	٥١٥-٥١٤
.٢١٣	کەڵك وەرگرتن لە شەقامو کۆڵان	٥١٧-٥١٥
.٢١٤	هەواڵە: حەواڵە (الحوالة) بەرەورووکردنەوە	٥٢٣-٥١٧
.٢١٥	دەستەبەریی (الضمان)	٥٢٦-٥٢٤
.٢١٦	چی کاتێ دەستەبەر بۆی هەیە بگەڕێتەوە بۆ سەر دەستەبەری لەباتی کراو (مضمون عنە)	٥٢٧
.٢١٧	دەستەبەریی شتی نەزانراوو شتێ کە هێشتا پێویست نەبووبێ (ضمان المجهول وما لم يجب)	٥٢٨-٥٢٧
.٢١٨	دەستەبەربوون (کەفالەت)	٥٣٠-٥٢٨
.٢١٩	باسی هاوبەشی (شەراکەت)	٥٣٠
.٢٢٠	جۆرەکانی هاوبەشی	-٥٣١
.٢٢١	هاوبەشی لە پشكو سەنەداتا	
.٢٢٢	باسی جێداریی، واتە: وەکالەت	
.٢٢٣	باسی پێلێنان (اقرار)	
.٢٢٤	باسی خواستەمەنی (عاریە)	
.٢٢٥	زەوتکردن (غەصب)	
.٢٢٦	باسی بەش هەڵگرتنەوە (شوفعە)	
.٢٢٧	باسی قازانج بەهاوبەشی (قراض)	
.٢٢٨	دەستەبەریی لەسەر ئیشکەر نیە	
.٢٢٩	زیان لە قازانج پڕدەکرێتەوە	

زنجیره	پێڕستی سەرەباسەكان	لاپەڕە
.٢٣٠	باسی باخەوانی (موسافات)	
.٢٣١	باسی بەكرێدان (اجارە)	
.٢٣٢	باسی دەستخۆشانەو سەرقەڵەمانەو وەڵیفەتانە كە مەشهوورن بە (جعالە)	
.٢٣٣	باسی مڵكانەو بنەتۆو، مەبەست: موزارەعەو موخابەرەیە	
.٢٣٤	ئاوەدانكردنەوەی وێرانە (احیاء الموات)	
.٢٣٥	بڕیار (حوكم)ی ئاوەدانكردنەوە	
.٢٣٦	بەخشینی ئاوكەی پێویست دەبێ؟	
.٢٣٧	وەقف: شت تەرخانكردن بۆ خێری نەبڕاوە	
.٢٣٨	باسی بەخشین (هبە)	
.٢٣٩	باسی عومراو روقبا: یا بە كوردی ناویان بنێین ژێنەبەخش و تەمابەخش:	
.٢٤٠	باسی هەڵگرتنی شتی داكەوتوو (لقطە)	
.٢٤١	منالی فرێدراو (القیط)	
.٢٤٢	باسی سپاردە (وەدیعە)	